This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Det här är en digital kopia av en bok som har bevarats i generationer på bibliotekens hyllor innan Google omsorgsfullt skannade in den. Det är en del av ett projekt för att göra all världens böcker möjliga att upptäcka på nätet.

Den har överlevt så länge att upphovsrätten har utgått och boken har blivit allmän egendom. En bok i allmän egendom är en bok som aldrig har varit belagd med upphovsrätt eller vars skyddstid har löpt ut. Huruvida en bok har blivit allmän egendom eller inte varierar från land till land. Sådana böcker är portar till det förflutna och representerar ett överflöd av historia, kultur och kunskap som många gånger är svårt att upptäcka.

Markeringar, noteringar och andra marginalanteckningar i den ursprungliga boken finns med i filen. Det är en påminnelse om bokens långa färd från förlaget till ett bibliotek och slutligen till dig.

Riktlinjer för användning

Google är stolt över att digitalisera böcker som har blivit allmän egendom i samarbete med bibliotek och göra dem tillgängliga för alla. Dessa böcker tillhör mänskligheten, och vi förvaltar bara kulturarvet. Men det här arbetet kostar mycket pengar, så för att vi ska kunna fortsätta att tillhandahålla denna resurs, har vi vidtagit åtgärder för att förhindra kommersiella företags missbruk. Vi har bland annat infört tekniska inskränkningar för automatiserade frågor.

Vi ber dig även att:

- Endast använda filerna utan ekonomisk vinning i åtanke
  Vi har tagit fram Google boksökning för att det ska användas av enskilda personer, och vi vill att du använder dessa filer för enskilt, ideellt bruk.
- Avstå från automatiska frågor
  Skicka inte automatiska frågor av något slag till Googles system. Om du forskar i maskinöversättning, textigenkänning eller andra områden där det är intressant att få tillgång till stora mängder text, ta då kontakt med oss. Vi ser gärna att material som är allmän egendom används för dessa syften och kan kanske hjälpa till om du har ytterligare behov.
- Bibehålla upphovsmärket
  Googles "vattenstämpel" som finns i varje fil är nödvändig för att informera allmänheten om det här projektet och att hjälpa dem att hitta ytterligare material på Google boksökning. Ta inte bort den.
- Håll dig på rätt sida om lagen
  Oavsett vad du gör ska du komma ihåg att du bär ansvaret för att se till att det du gör är lagligt. Förutsätt inte att en bok har blivit allmän egendom i andra länder bara för att vi tror att den har blivit det för läsare i USA. Huruvida en bok skyddas av upphovsrätt skiljer sig åt från land till land, och vi kan inte ge dig några råd om det är tillåtet att använda en viss bok på ett särskilt sätt. Förutsätt inte att en bok går att använda på vilket sätt som helst var som helst i världen bara för att den dyker upp i Google boksökning. Skadeståndet för upphovsrättsbrott kan vara mycket högt.

Om Google boksökning

Googles mål är att ordna världens information och göra den användbar och tillgänglig överallt. Google boksökning hjälper läsare att upptäcka världens böcker och författare och förläggare att nå nya målgrupper. Du kan söka igenom all text i den här boken på webben på följande länk `http://books.google.com/`

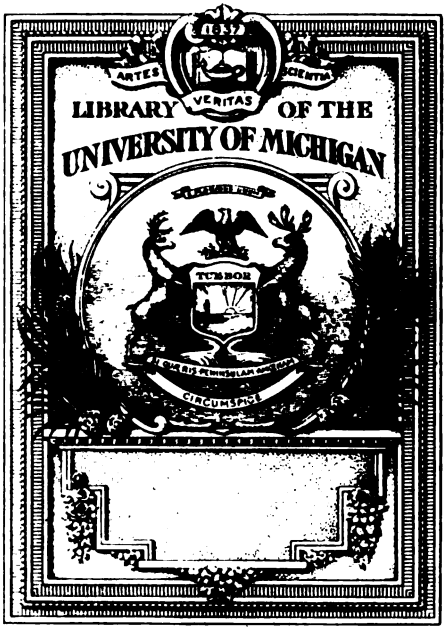

Digitized by Google

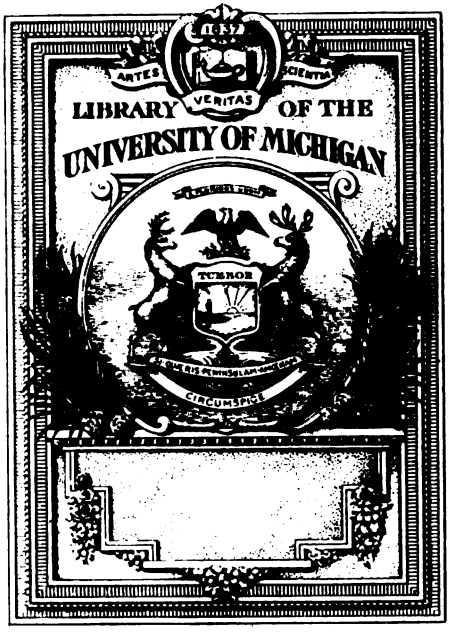

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

SVENSKA

AKADEMIENS

HANDLINGAR

IFRÅN ÅR 1886.

ANDRA DELEN.

1887.

STOCKHOLM, 1888.
KONGL. BOKTRYCKERIET.
P. A. NORSTEDT & SÖNER.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

INNEHÅLL.

Handlingar rörande Svenska Akademiens högtidsdag den 20 december 1887:

Tal af Akademiens direktör, herr G. Ljunggren.. sid. 3.
Inträdestal af herr Claes Herman Rundgren..... » 9.
Svar af herr Ljunggren..... » 127.
Redogörelse för sammankomsten..... » 132.
Minne af biskopen doktor Frans Michael Franzén, författadt af C. D. af Wirsén..... » 135.
Bilagor till herr Rundgrens inträdestal..... » 891.
Akademiens täflingsämnen för år 1888..... » 898.

Digitized by Google

HANDLINGAR

RÖRANDE

SVENSKA AKADEMIENS

HÖGTIDSDAG

DEN 20 DECEMBER 1887.

Digitized by Google

Digitized by Google

enska Aka-
stora börs-
Konun-
sessan
och

Digitized by Google

Digitized by Google

Tisdagen den 20 december 1887, Svenska Akademiens högtidsdag, hade Akademien på stora börssalen offentlig sammankomst, hvilken H. M. Konungen, DD. KK. HH. Kronprinsen och Kronprinsessan samt DD. KK. HH. Hertigarne af Gotland och Vestergötland täcktes å den vanliga läktaren bevista.

Akademiens direktör herr LJUNGGREN *öppnade sammankomsten med följande*

TAL.

Bland de syftemål, konung Gustaf III uppställde för denna akademis verksamhet, var äfven odlandet af vältaligheten, den konst, i hvilken han sjelf var mästare. Indelande den samma uti den akademiska, den politiska och den andliga vältaligheten, insatte han i sin nya stiftelse representanter för alla dessa trenne arter. Dock har flertalet af dem, hvilka såsom vältalare här tagit plats, tillhört den andliga gruppen. Om den förste

Digitized by Google

af dessa, biskop Wingård, yttrade den höge stiftaren, att han »på ett sällsamt sätt med all vältalighetens behaglighet tolkat de himmelska sanningar, och tjent språket och smaken, då han med ovanliga gåfvor uppfylt det vigtiga kall han bekläder». Väl kunde det häraf synas, som vore det tjensterna åt språket och smaken, hvilka företrädesvis beredt vältalaren hans akademiska rum; men man får dock icke förbise, att konungens ord äfven angifva den vigt han lade på sjelfva det ändamål, hvilket språk och smak i sin ordning tjena, — de himmelska sanningar. Det är dock en känd sak, att upplysningstidens män fattade dessa sanningar såsom varande företrädesvis moraliska. Ännu 1811, då Nils von Rosenstein helsade Wallin välkommen i denna akademi, framhöll han, att Wallin uppträdde i helgedomen såsom vältalare »med det ädla föremålet att leda menniskor till dygd och lycksalighet»; och tio år derefter yttrade vid liknande tillfälle Kullberg till den berömde predikanten Hagberg, att denne »med religionens kraft och framställningens behag beredde dygdiga medborgare åt den närvarande verlden och lyckliga invånare åt den tillkommande». — Dygd och lycksalighet, den senare såsom lön för den förra, utgjorde då det väsentliga i religionen. Om fromhet talade man icke.

Digitized by Google

Religion och moral äro visserligen till ursprung och rigtning olika. Religionen är uttrycket för menniskans förhållande till det gudomliga, och moralen för hennes förhållande till sina medmenniskor. Både i teori och i praxis, i lära och i lefverne, hafva de från hvarandra söndrats, och man har framstält dem såsom oberoende af hvarandra, ja, den ena har stundom ansetts göra den andra öfverflödig. Så har uppfyllandet af de allmänt menskliga och medborgerliga pligterna gält såsom en tillfyllestgörande ersättning för religionen; och å andra sidan har det svärmiska försänkandet i den religiösa känslans djup tjenat såsom täckmantel för sedebrott.

Och dock höra religion och moral så nära samman, att *sann* gudsfruktan icke är möjlig utan sann sedlighet, och att *sann* sedlighet endast i Gud såsom helig vilja har sin fasta grund. Menniskan tillbeder i Gud icke blott skaparen och upprätthållaren, utan ser ock i honom det godas urbild, grunden till en moralisk verldsstyrelse. Det högsta uttrycket för denna sammansmältning af gudsdyrkan och sedlighet är kristendomen. Och de, hvilka förneka denna, samt — såsom vanligen är fallet — dermed äfven all religion, handla utan tvifvel följdrigtigt, då de samtidigt fordra en ny sedelära. Men enär sambandet med det andliga

Digitized by Google

är af dem en gång för alla uppgifvet, kan icke denna nya sedelära uppföras på annat underlag än naturdriften, och hon kan möjligen bli en lära om sed, men svårligen en lära om sedlighet. Kristendomens vedersakare bestå dock icke allenast af rena gudsförnekare. Äfven de gifvas, hvilka, med aktning, ja med varm känsla för det religiösa, se i denna lära en religionsform, hvilken väl för sin tid haft berättigande och utfört en betydelsefull mission för menniskoslägtets andliga utveckling, men hvilken numera fylt sin uppgift och bör ersättas af en annan, bättre motsvarande tidsbehofvet. Denna »framtidens religion» ligger väl ännu inom hoppets zonkrets; men de saknas icke, hvilka genom de stundande dagars töcken tro sig hafva utspanat konturerna af den nya läran och beskrifva dessa, en hvar efter sitt skaplynne och sina önskningar.

Men månne numera kristendomen verkligen är så vanmägtig och så kraftlös? Ligger han månne skälfvande i själtåget, omgifven af dessa medlidsamma profeter, hvilka förkunna den väntade efterträdaren? Vi tro det sannerligen icke. En outsinelig lifskraft väller fram ur hans evigt friska inre. Hans mission är ingalunda fyld. Hvarje generation bjuder honom ett nytt arbetsfält. Och ehuru hans kraftiga inflytande kan spåras inom alla de områden, på hvilka det menskliga samlifvet

Digitized by Google

rörer sig, återstår dock inom dem alla mycket att verka, innan de blifvit af hans anda genomsyrade, omskapade och förklarade.

Är då denna religionsform något en gång för alla afslutadt, utan ändring, utan utveckling? Vi svara derpå både nej och ja. Äfven den kristna religionen har sin historia, och historia förutsätter utveckling. Teologien, såsom vetenskap, kan icke, utan att uppgifva sig sjelf, stå stilla. På samma gång hon sträfvar att i allt klarare och renare form framställa de religiösa sanningarna, har hon att taga hänsyn till de nya spörsmål, som nya tider kunna framställa, samt vaket, men varsamt, tillgodogöra sig forskningens nya förvärf. Men *ett* är och blir likväl orubbadt: kristendomens kärna och hvad ur den omedelbart härflyter. Denna kärna kan bäst uttryckas genom det enda ordet: kärlek. Kristendomen är kärlekens religion. Ingen religionsform framhåller på sublimare och mera hänförande sätt Guds kärlek till menniskorna, ingen på en gång kraftigare och blidare pligten att älska Gud och nästan. Inför denna höga, på samma gång enkla och djupsinniga lära upplösas alla drömmar om framtidsreligionen i dunst och dimma. Här är den grund lagd, om hvilken det heter, att ingen annan grund kan läggas; här är bygdt på det namn, om hvilket en af de ypperste med-

Digitized by Google

lemmarne af detta samfund uti en af sina härligaste psalmer, med skriftens ord, sjungit, att

»i himlen och på jorden
är ej annat namn oss gifvet».

Framgent som hittills skall derföre detta samfund hålla för en dyrbar pligt att bereda rum för dem, hvilka i kristendomens anda »tolka de himmelska sanningar».

I ledigheten efter framlidna statsrådet F. F. Carlson har Akademien, med sin höge beskyddares samtycke, den 26 maj innevarande år till ledamot utsett biskopen m. m. Claes Herman Rundgren, som nu kommer att taga sitt inträde.

Digitized by Google

INTRÄDES-TAL

I

SVENSKA AKADEMIEN

DEN 20 DECEMBER 1887

AF

CLAES HERMAN RUNDGREN

TEOL. OCH FILOS. DOKTOR, BISKOP ÖFVER CARLSTADS STIFT,
KOMMENDÖR M. ST. K. AF KONGL. NORDSTJERNE-ORDEN.

Digitized by Google

Digitized by Google

Mine Herrar!

Den märklige man, hvars lediga rum inom Gustaf III:s vördnadsvärda stiftelse jag, genom edert hedrande val med konungens nådiga samtycke, går att intaga, har vid sitt inträde i eder krets om sin företrädares lifsgerning afgifvit ett omdöme, som förtjenar att beaktas vid teckningen af hans eget innehållsrika lefnadslopp. »De», så säger han, »som gå i spetsen, korade att bana nya vägar, må lättare vinna öfverseende, om de någon gång följa en rigtning, som sedan måste öfvergifvas, än de som på afstånd följa och varsamt vandra en redan långt före dem trampad stråt».

Äfven om han med denna tanke icke syftat på sin egen väg, onekligen har han dock dermed angifvit den lefnadsrigtning, som egde hans erkännande, i motsats mot en annan, hvars värde han ansåg åtminstone tvifvelaktigt. Min företrädares väg har i många stycken icke varit min. Ej underligt då, om jag i dessa hans ord finner en dom öfver mig, en dom om ovärdighet, för

Digitized by Google

hvilken jag vill ödmjukt böja mig, eftersom jag måste bekänna, att mitt lynne nödgat mig varsamt vandra på de trampade stigarne. Dermed har jag ock bekänt min ovärdighet till eder hågkomst och sålunda uppfylt en pligt, som är ett behof för mig, likasom utan tvifvel för hvar och en som inträder i edert samfund, pligten nemligen att vid hågkomsten af de stora minnen, som äro fästade vid den Tredje Gustafs stiftelse, undertrycka hvarje tanke på egen berömmelse.

Taga vi mellertid i betraktande de menskliga förhållandena, så kunna vi i dem alla skönja tvenne poler, hvilka, inom naturens rike betecknade såsom den positiva och den negativa, inom statens och kyrkans, vetenskapens och konstens områden bära namn af framåtskridande och stillastående. Men ingendera har i och för sig absolut giltighet. Ingendera kan umbära den andra. Ehuru hvarandra motsatta, mötas de städse på sina vägar, än våldsamt och oroväckande, än fridfullt och lugnande, alltid bärande uti sitt sköte hvad vi kalla utveckling. Vilje vi tänka oss i stort vare sig framåtskridandets eller stillaståendets lag oafvisligen tillämpad, låtom oss skåda upp till himlakropparne i verldsrymden. Framåt gå de nu och framåt hafva de gått under årtusenden, men efter eviga lagar, styrda af den osynliga hand, som leder

Digitized by Google

deras banor. Droges den handen tillbaka allenast från en enda af de otaliga verldskropparne, svindla måste vår tanke för förödelsen från den hejdlöst framilande stjernan. Men icke annorlunda skulle det ske, om någon enda af de lysande punkterna der uppe stadnade i sitt lopp, hejdande och störande den lagbundna kretsgången. Så mägtig är lagen, som styrer verldarna der ofvan! Skola då vi, i dåraktig sjelfförblindelse, mena oss frikallade från endera af verldsutvecklingens allsmägtiga lagar?

Sällspordt är derföre, att personligheter med bildning och insigter ensidigt och utan afvikelse hålla fast vid någondera af dessa poler, vare sig det hänsynslösa framåtskridandets eller det tröga stillaståendets. I ingen måtto kan sådant sägas om den man, hvars minnesrika lif skall på denna högtidsdag af min svaga hand tecknas. Ty under sitt lifs vexlande skiften har han i trogen hågkomst förvarat hvad han vid sitt första offentliga framträdande, för mer än fyratio år tillbaka, uttalade: »Må aldrig förgätas, att samma pligt, som manar att rastlöst sträfva framåt till målet, bjuder att undvika hvarje felsteg eller förirring». Har han någon gång felat eller förirrat sig, icke har sådant skett på grund af förhastande eller af kärlek till det nya såsom nytt, utan derföre att han vid aktgifvande på tidsförhållandena menat sig

Digitized by Google

icke kunna tänka, tala eller handla annorlunda. Tjugu år derefter gifver han åt sin uppfattning af framåtskridandet ett klart och bestämdt uttryck, då han inskärper, att »allt framsteg måste ske på den inre frihetens utvecklade kraft», och deri ligger på en gång hemligheten och förklaringen af hans lif. Han var nemligen allt igenom en religiöst etisk personlighet, som vågade mycket, derföre att han byggde på kristendomens grund och tänkte stort om den högre styrelse, som leder menniskors hjertan och samhällens öden såsom vattubäckar.

Fredrik Ferdinand Carlson är en framåtskridandets man i ordets djupaste och ädlaste betydelse. Teckningen af hans lifsgerning sammanfaller med erinringen om den utveckling i alla rigtningar, vårt samhällslif erfarit under de närmast förflutna årtiondena, en skickelsediger tiderymd, som fört oss in på nya vägar inom alla områden. *Nil humani a me alienum* kunde han nemligen med full sanning säga. Underbart vore det då, om hans blick varit så danad, att han sett klart åt alla sidor. Att han velat se sanningen och för dess utransakande icke skytt någon möda eller uppoffring, derom finnes intet tvifvel; och när han menat sig hafva funnit henne, ville han icke behålla henne för sig allena, han måste ock på öfvertygelsens väg meddela henne åt andra,

Digitized by Google

äfven om han dermed blottställde sig för misskännande. Mig och mina meningsfränder har han derföre icke sällan nödgat till motstånd, men han har icke heller alltid behagat sina egna. På honom skulle man derföre må hända kunna tillämpa de ord, hvarmed hans store företrädare på lärostolen vid universitetet helsade kyrkans då varande primas vid dennes inträde i Svenska Akademien: »Ni förtjenar att ega vänner. Kanske jag kunde tillägga: Ni förtjenar ock att ega ovänner, sådana en upprigtig och stolt karakter lätt förvärfvar».

En karakter var han som få. Men månne ock en stolt? Icke i den meningen, att hos honom bodde den plebejiska stolthet, som yfves öfver egna verkliga eller inbillade förtjenster, men den förnäma, som känner sitt eget värde och låter det framlysa i ord, åtbörder och handling. Vänlig, älskvärd och tillgänglig inom den enskilda kretsen, tog han sin värdighet i akt uti det offentliga lifvet, så att i hans hållning stod skrifvet detta *noli me tangere*, som med all artighet höll närgångenheten på tillbörligt afstånd.

En stolt karakter var han, men månne ock en upprigtig? Mången har betviflat hans upprigtighet, och en af hans minnestecknare har låtit honom vara »så ovanligt skicklig, att mången icke vågade fullt lita på sin förmåga att uppfatta honom.

Digitized by Google

Man var stundom på sin vakt, utan att man behöfde det». Häri ligger onekligen en viss grad af sanning, som likväl icke berättigar att från hans karakter utesluta begreppet upprigtighet. En man, som oförbehållsamt yttrat sig, både såsom riksdagsman och statsråd, i nästan alla samhällsfrågor, kan icke beskyllas för inbundenhet eller oärlighet. Om hans syften kunde ingen misstaga sig, som lyssnade till hans föredrag eller samtal om offentliga angelägenheter. Klarhet var det genomgående grunddraget i hans ord. Men han egde en så ovanlig förmåga att, om jag så må säga, insockra dem, att han på öfvertalandets väg mången gång lyckades genomföra hvad han insåg sig icke kunna vinna på öfvertygandets. Hemligheten i hans krigskonst på det parlamentariska stridsfältet låg deruti, att han nöjde sig med de små framgångarne på vägen till sitt mål, när han fann ställningen sådan, att han icke vågade taga steget fullt ut. Särdeles vid lagstiftningsfrågor röjde sig denna hans skicklighet att öfvervinna svårigheter, ledd af grundsatsen: det bästa är en fiende till det bättre. »Mindre bristfälligheter kunna lätteligen vid en kommande riksdag afhjelpas», eller »Det lärer framdeles visa sig, hvilka svårigheterna äro och om lämpligare sätt att ordna saken finnas». Sådana voro de tröstegrunder, hvarmed han ofta

Digitized by Google

lugnade farhågorna och genomförde hvad han ville. Det låg således ett berättigande uti att vara på sin vakt mot honom; men icke derföre att bristande upprigtighet hos honom dertill gaf anledning, utan derföre att man behöfde tid för att genomskåda konseqvenserna vid den nya bana, på hvilken han ville inleda.

Uppfattningen af Carlsons lif och verksamhet blir mellertid af annan natur, allt efter som man tager sin ståndpunkt i det förflutnas dal eller man stiger upp på det närvarandes höjder, d. v. s. antingen man försätter sig in i läget vid 1850—1851 årens riksdag, då han för första gången i egentligaste mening trädde ut i det offentliga lifvet, såsom representant för Upsala universitet med säte och stämma inom presteståndet, eller man tager utgångspunkten för bedömandet af hans verk från hans sista riksdag, då hans ädla ande efter slutadt dagsarbete fann den frid, han under alla sitt lifs strider stadigt sökt och bidat. Annat är att från dalen skåda upp mot branterna, der tusende svårigheter synas möta, än att från höjden, dit man långsamt stigit, blicka ned öfver den tillryggalagda vägen och fröjdas öfver de utsigter man vunnit. »Vägen går framåt, icke tillbaka», sådant var Carlsons valspråk. Derföre måste han gå framåt. Deri låg mellertid icke skiljaktigheten från dem,

Digitized by Google

som mången gång ställde sig hindrande i hans väg. Tvistefrågan gälde icke rigtningen men hastigheten, icke principen men dess tillämpning i det verkliga lifvet. Deraf låta sig förklara striderna med honom från de konservativas sida, deraf de icke sällan oblida omdömena. Nu, sedan hans bana är lyktad och täckelset borttaget från hans verk, se vi huru han ädelt sträfvat och kämpat; och ingen lärer vilja förneka, att mycket, ja det mesta af hvad han bedrifvit stått i den sanna utvecklingens tjenst.

Det genomgående grunddraget i hans offentliga verksamhet var nemligen just hans öfverlägsna förmåga att i tidens frågor sjelf se och för sin samtid åskådliggöra den utvecklingens lag, som bestämmer och beherskar samhällsförhållandena. Deri ligger förklaringen öfver den följdrigtighet och grundsatstrohet, som skönjes i allt hans arbete. Han såg klart målet och sökte att steg för steg hinna det. Förebuden till stormar kände han i luften och ville genom eftergifter afleda utbrotten. Icke sällan uttalade han sin fruktan, »att man genom att sky smärre och billiga förändringar blottställer sig för större och mera brådstörtande». Främmande för honom var alltså i sjelfva verket den gamla, bepröfvade grundregeln: *principiis obsta.* Han lefde fast hellre i den öfver-

Digitized by Google

tygelsen, att just genom undantagen från denna regel samhället går framåt, lugnt och följdrigtigt utan alla språng och oroande rubbningar.

Otvifvelaktigt hade hans djupa och vidtgående forskningar i det förflutna och de lärdomar, han från historiens vittnesbörd hemtat, inom honom utvecklat det episka lugn, hvarmed han uppfattade den närvarande tidens rörelser och derefter ställde horoskopet för framtiden. Statsmannen och häfdaforskaren samverkade vid begrundandet af tidens vigtiga frågor. »Historien», så säger han, då han helsar sin efterträdare vid universitetet och vid konungens rådsbord såsom medlem af detta samfund, »historien, likasom hon fortfarande är *tidernas ljus*, har icke upphört att vara hvad den store Romaren äfven kallade henne: *en lärmästarinna för lifvet;* och säkert skall Ni besanna hvad en af vår samtids berömdaste män, på en gång häfdatecknare och statsman, har yttrat om sig, nemligen att, när han tecknade sitt fäderneslands öden, såg han dem från statskonstens synpunkt, och när han vårdade de allmänna angelägenheterna, betraktade han dem som en blifvande historia». Tanken är storartad och historieskrifvaren värdig. Den synes ock mägtigt hafva inverkat vid hans teckning af det tidehvarf, vid hvilket man må hända företrädesvis kan tillämpa det be-

Digitized by Google

kanta slagordet, att »Svenska folkets historia är dess konungars».

Statsmannen kan dock lätt förvillas och ledas ur det rätta spåret, antingen han lär sig för mycket af det förflutna och derföre menar att utvecklingen följer samma lagar i alla tider, eller han skådar för långt in i framtiden och vågar att redan i det närvarande genomföra grundsatser, hvilkas mognad är kommande tider förbehållen. I hvad mån statsrådet Carlson lyckats undgå båda dessa klippor, derom skall en gång historien döma.

Hvarje menniska är i mer eller mindre mån barn af sin tid, äfven den som menar sig leda tiden. Minnestecknaren kan alltså icke undgå att vid skildringen af en stor personlighet jemväl aktgifva på de tidsförhållanden, i hvilka han lefvat och verkat, såsom ock på de omständigheter, som framkallat sådana förhållanden. Sverige hade stått på branten af sin undergång. Räddningen hade sökts och vunnits genom den tragiska utvägen att rycka en konung ned från hans fäders tron, bryta enväldet och införa ett nytt, lagstadgadt och konstitutionellt samhällsskick. Hjelten från den Franska republikens och kejsardömets dagar korades att med sin höga ätt leda Sveriges framtida öden. Landet behöfde frid och hvila och det fick freden efter århundradens strider. Landets finanser måste

Digitized by Google

ordnas; arbetet dermed gick långsamt och säkert. Men lagstiftningsarbetet hvilade. Så kom 1840 års märkliga riksdag, då på en gång de slumrande frågor, som länge rört sig på djupet, väcktes till lif och departementalstyrelsen infördes till förverkligande af det konstitutionella styrelsesättet. Yrkanden om reformer framställdes i mängd. De rörde, dessa med ens och på en gång frambrytande yrkanden, hela det gamla samhällets grundvalar: civil-, brottmåls- och processlagstiftningen, skatteväsendet, förvaltningen, handels- och näringsförfattningarna, samt först och sist national-representationen. Dermed var uppslaget gifvet till den nya tidens arbete och ett arf lemnadt af den åldrige, höge fadren åt sonen, åt den konung, som efter den gamle konungens bortgång hade att upptaga hans mantel och föra den tunga spiran.

Stora och genomgripande frågor förelågo således till begrundande. Förhoppningarna om deras snara lösning fäste sig vid den redan mognade tronföljarens personlighet, hvilken med lifligt intresse följt dagens frågor och om hvilken den allmänna meningen uttalade sitt: *ille faciet.* Ej underligt då, om den unge docenten Carlson, som i sin egenskap af DD. KK. HH. Arffurstarnes lärare stod det furstliga huset så nära, lifligt berördes af strömningarna inom och utom konunga-

Digitized by Google

borgen. Väl skulle han under hvilka förhållanden som helst hafva vändt sitt intresse till samhällets lifsfrågor; men svårligen kunna vi frånkänna hans ställning inom hofvet all betydelse i fråga om den rigtning och lifsåskådning, som kännetecknade hela hans politiska bana.

»Oscar I», säger en erfaren statsman i sina skildringar ur det offentliga lifvet, »hade i början öfvervägande liberala åsigter, dels principiellt, dels af politisk klokhet. Framtiden skulle hårdt pröfva fastheten af hans grundsatser». Carlson genomgick denna framtidens pröfning utan vacklande. Sina grundsatser blef han trogen vid sträfvandet att lösa alla de oupphörligen framträdande nya frågor, hvilka funno eller väntade sin lösning under hans nära fyratioåriga arbete i det politiska lifvet. Tidsförhållandena hafva vållat, att han fått genomlefva den märkligaste af alla tidpunkter i vårt lands historia beträffande den inre utvecklingen. Men han har icke blott lefvat samtidigt dermed. I icke ringa mån har han ock medverkat till genomförande af de betydelsefulla reformerna. Å ena sidan ett barn af tiden, har han å andra sidan varit en man, som inlagt sitt allvar i arbetet för tiden och, vi kunna trösteligen tillägga, för evigheten.

Till en sådan uppfattning har jag kommit, då jag sökt att öfverskåda Carlsons lifsgerning,

Digitized by Google

sedan han nedlagt sin vandringsstaf och nu får lefva allenast i minnet jemte de store andar, de der kämpat i sanningens tjenst. Må han nu träda fram för edra blickar, Mine Herrar, i de vexlande skiften, som beteckna hans väg allt ifrån den stund, då han såsom den framåtsträfvande ynglingen gick ut i verlden med friska krafter, intill den dag, då han med krafterna brutna lät sig föras upp i riksförsamlingen att för sista gången fullgöra sitt medborgerliga värf. *Uppfostraren, statsmannen, häfdatecknaren* skall tala till eder i ord och handling. Må det lyckas mig att i någon mån låta hans ärofulla bana framstå i dess rätta dager!

Öfver Fredrik Ferdinand Carlsons barndom och första ungdoms tid faller endast ett sparsamt ljus, så länge de dagböcker, han från tidiga år fört, kunna vara tillgängliga endast inom kretsen af hans närmaste anhöriga. Hvad minnestecknaren derom kunnat inhemta är dock af beskaffenhet att icke böra undandöljas.

Oväntad torde vara hans deri uttalade bekännelse, att han såsom barn haft ett mycket häftigt lynne, mot hvars utbrott han städse kämpade till dess han vunnit seger. Det lugn, som

Digitized by Google

i ynglinga- och mannaåren betecknar hans väg genom lifvet, det enskilda såsom det offentliga, var alltså icke en naturens gåfva, utan en frukt af den i barnasinnet vaknade känslan för det rätta och passande. *Ex ungue leonem* kan man säga om en karakter, som redan tidigt förstod att undertrycka sina lidelser och böja dem under trons lydnad. Hans ovanliga minne, som i framtiden skulle i så väsentlig grad underlätta hans mångartade verksamhet, var redan i barndomen så starkt utveckladt, att han t. ex. efter åhörandet af en fängslande predikan, sådan som Johan Olof Wallins, kunde icke blott redogöra för dess innehåll, utan tillika ord för ord upprepa den från början till slut jemte alla psalmer, som vid gudstjensten förekommit. Hans kärlek till modren och angelägenheten att inför henne redogöra för sina inre och yttre förhållanden var sådan, att han, då han i och för sin uppfostran och sina studier måste vara från henne skild, genom brefvexling tvenne gånger i veckan stod i oaflåtlig förbindelse med henne. Sina studier skötte han med sådant allvar och framgång, att han redan vid den tidpunkt, då i allmänhet ynglingen börjar att bereda sig till ett allvarligare studium, med heder undergick pröfningen vid universitetet och vid 14 års ålder blef inskrifven såsom akademisk medborgare. I allt detta ligger

Digitized by Google

vittnesbördet om en tidig mognad och förebuden till hvad som månde blifva af detta barnet.

Född i närheten af Upsala den 13 juni 1811 blef Carlson vid 2 års ålder faderlös. Sedan hans moder ingått nytt gifte och flyttat till Grisslehamn, uppfostrades han i hufvudstaden uti en nära slägtings, borgmästaren Hallqvists hus, hvilken myndige man, gift med hans faster, skall i icke ringa grad hafva utöfvat inflytande på hans karaktersutveckling. Men redan år 1825 lemnade han detta hem, för att vid Upsala universitet fortsätta sina studier, sedan han samma år blifvit student. Efter 7 års trägna sysselsättningar aflade han vid 21 års ålder filosofie-kandidatexamen med så mogna och mångsidiga insigter, att han berättigades till andra hedersrummet vid 1833 års magisterpromotion. Sådana äro hufvuddragen af denna del af hans lif*.

Bakom de yttre, enkla konturerna af hans ungdomslif döljer sig en hel verld af försakelser och sällhet, ett träget och troget, tyst och obemärkt arbete, som på ett underbart sätt gifver utveckling och mognad åt den efter ljus och sanning

* Om föräldrarne och i öfrigt personliga förhållanden, om befordringar, allmänna förtroenden och uppdrag, utmärkelser, kallelser från lärda m. fl. samfund, utgifna skrifter och resor lemnar en bilaga (vid delens slut) fullständiga upplysningar.

Digitized by Google

trängtande ynglingens själ. Sin begynnande visdom hemtade han dock icke ur böcker allenast. Honom hade beskärts den oskattbara lyckan att vinna en vän, hvilken på sin tid aktades såsom den mest framstående bland Upsala universitets studerande ungdom. Ernst Kjellander, ett år yngre än Carlson, hörde till dessa sällsynta naturer, som med ens stå fullfärdiga i djup uppfattning af lifvets och vetenskapens hemligheter, tidigt färdiga, efter som de äro kallade att såsom meteorer lysa endast några korta ögonblick och sedan försvinna. Förbindelsen dem emellan »till Lifvets trohet och Vetenskapens gemenskap», såsom Carlson sjelf skrifver, knöts redan tidigt. »Ingen menniska har», så bedömer en samtida deras inbördes förhållande, »med afseende på kärlek till kristendom och dennas underbara rikedom för tanke och hjerta utöfvat ett så stort inflytande på Carlson som denne utomordentlige yngling. Den tråd af lefvande fromhet, kanske i synnerhet bevågenhet mot personligt ingripande kristendom, som genomgår Carlsons rastlösa, af törnen uppfylda lif, står i ett visst nära samband med denna vänskapsställning, som i rikedom söker sin like». Visst är, att den tidiga förlusten af denne vän var ett af dessa svärd, som gå igenom en menniskas själ och gifva henne en pregel af allvar för lifvet.

Digitized by Google

Omkring dessa båda ynglingar, »den ene djup, idealisk, syftande åt det eviga framför allt, den andre full af lust och drift att verka i denna verlden», slöt sig en krets af lika sinnade kamrater, som drogo sig undan det bullrande studentlifvet för att i stillhet sköta sina studier och tidtals sammanträffa till utbyte af tankar och idéer. Genom Carlsons och Kjellanders gemensamma utländska resa afbröts visserligen för en tid den personliga umgängelsen med de hemmavarande vännerna, men förbindelsen var liflig genom den fortgående brefvexlingen, och af Kjellanders hand äro för efterverlden förvarade många, äfven i tryck utgifna sådana skriftliga meddelanden, som låta oss blicka in i begge de unga vännernas djupa och allvarliga uppfattning af den nya verld, som öppnade sig för deras blickar.

Den Hegelska filosofien var vid denna tid för mången ung vetenskapsman, äfven vid våra universitet, dagens lösen, men framkallade ock hos andra svåra frestelser och tvifvel. Carlson sjelf hade med seger genomgått denna pröfning; men han nöjde sig icke med denna sin egen räddning. Midt under sin resa gaf han sig tid att med sina hemmavarande vänner allvarligt inlåta sig i de filosofiska spörsmålen. Märkligt i detta hänseende är ett bref, dateradt den 16 november 1835, i hvilket den 24-årige mannen angifver den stånd-

Digitized by Google

punkt, hvilken han sedermera under hela fortgången af sitt lif förblifvit trogen, märkligt äfven för de mogna lärdomar och råd han gifver åt en tviflande vän, som för honom uttalat sina bekymmer. »Äfven jag», så skrifver han, »har genomgått en sådan strid med filosofien, först rotad i de gamla Fransyska lärornas inverkan — den var lång och svår, och endast bibelns läsning och den ödmjuka bekännelse af synd och straffskyldighet, som derigenom väcktes, räddade mig ur dess djup. Ernst stod derunder vid min sida. — Sedan ser jag på tankens väg ingen svårighet att i full gudomlighet erkänna Guds uppenbarelse och anamma hans tro i mitt hjerta. Men för mig står såsom en större och mycket svårare uppgift den, att på praktisk väg under lifvets mångahanda frestelser och anfall upprätthålla denna tro, och bland verldens villor oförändradt söka det Ena, som är nödvändigt för att en gång vinna salighetens krona». Sådana tankar gifva oss en inblick i karakteren af hans lifsåskådning, som förtjenar att tillvaratagas.

Betydelsefullt är ock hvad han i samma bref skrifver om Hegel: »Det synes verkligen hårdt, att i vår tids filosofi, från dess begynnelse ända till dess yttersta representant, skall ligga ett element, som stör menniskans innerliga förhållande till Gud och till sig sjelf. Något ännu bestämdt hedniskt

Digitized by Google

synes ligga i dess bemödande att tränga till tingens innersta; och likväl måste den själens förmåga, som i detta bemödande finner näring och lifslust, ovilkorligt vika för behofvet af en högre tillfredsställelse, så snart medvetandet om handlingens värde, om syndens verklighet och straff hos menniskan uppstått». — »Detta *praktiska* behof», skrifver han vidare, »är pröfvostenen för Hegels och för allt slags filosofi, om den förmår omfatta och vara nog för menniskolifvets hela inre verld. Eller hvad finner du, när du en gång af det *rätta* qvalet är söndersliten, när du känner syndens förtärande eld bränna i ditt innersta och ej vet huru undkomma dess öfvermagt — hvad finner du då i filosofiens läror för räddning — emot om du träder in i kyrkan och förnimmer församlingens bönesång, och hör det ord, som läker de förkrossade hjertan, som predikar de elända förlossning och de fångar frihet och de blinda syn?»

Från den främmande verldsstaden, från sjelfva den centralpunkt, der Hegel intill sin död verkade i en helt annan anda än Carlsons, utöfvar således den unge Svenske docenten ett verkligt själasörjareembete. Deraf låter sig förklara den hängifvenhet, vännerna då och allt framgent egnade honom. Sådant förklarar ock det drag af allvar, som betecknade hela hans eget lif, ett allvar som hade

Digitized by Google

sin grund i den lärdom, han hemtat från sin bortgångne väns sista stunder: att »samvetet är det enda *criterium veritatis*».

Efter trenne års frånvaro återkom Carlson till Upsala, beröfvad, såsom han skrifver, »den oförliknelige vän, hvars sol gått ned och som spridt öfver alla, som känt hans hjertelag, ett kärlekens ljus till trogen förening i hans minne». Han blef nu ensam själen i den lilla krets af sanningens sökare, som ofta slöt sig tillhopa till samspråk om dagens litterära, vetenskapliga och politiska frågor, och som, i anledning af tvenne inom densamma hållna, i Litteraturföreningens Tidning införda föredrag, inom studentverlden betecknades såsom »Andarnes brödraskap». »Väl erinrar jag mig», skrifver en vän om honom, »huru Carlson i denna krets allt fort innehade en äldre, älskad broders primat, lifvande och väckande för vårt vetenskapliga arbete, vårt fosterländska sinne och ej minst för vår kristliga uppfattning af lifvet». Sålunda förberedd och luttrad, öfvande redan nu den uppfostrande verksamhet, som blef en af hans lifs stora uppgifter, trädde han ut i lifvet att pröfva och tillämpa de grundsatser, han under inre strider tillkämpat sig. Ej underligt då, att han blef en man, som med jemnmod bar både medgång och vedervärdigheter.

Digitized by Google

Med året 1837, således vid sex och tjugu års ålder, beträdde Carlson fältet för den verksamhet, som under femtio år eller återstoden af hans lif oaflåtligen förblef medelpunkten, omkring hvilken hans tankar, sträfvanden och åtgärder rörde sig, nemligen *uppfostrarens*. Stor var icke vid denna tid hans erfarenhet i denna den svåraste af alla uppgifter. Den inskränkte sig till tvenne års lärareverksamhet vid universitetet och tvenne terminers vid ett enskildt läroverk. Men hans iakttagelser i fråga om undervisningsväsendet i främmande länder hade framkallat hans intresse, och hans ställning inom kamratkretsen hade lärt honom inse den personliga umgängelsens betydelse vid ungdomens utveckling. Från palatset till hyddan, från universitetet till lärdomsskolan, öfver alla bildningens områden sträckte sig hans blick såsom hans tankar. Utan öfverdrift kan man säga, att han under de sista fyra årtiondena med få afbrott utgjort den brännpunkt, i hvilken strålarne af vår fortgående kulturutveckling samlat sig. Obestridliga äro hans förtjenster inom alla dessa områden.

Men äfven solen har sina fläckar, och samtiden har icke underlåtit att uppspana sådana hos den på undervisningsväsendets vidsträckta fält rastlöst sträfvande arbetaren. Man har mot honom

Digitized by Google

anmärkt hans benägenhet att lämpa våra lärdomsskolor efter Tyskt mönster och derigenom på oss inympa ordningar, som inom den större kulturstaten kunna vara på sin plats, men icke passa för våra små förhållanden. I sammanhang dermed har man ock från vissa håll förmenat, att han burit klassicitetens fana så högt, att derigenom realismens förkämpar med sina standar blifvit trängda tillbaka till eftertruppen. Derom vill jag ännu icke yttra mig. Tillfälle att pröfva rättmätigheten af sådana invändningar skall erbjuda sig, då jag längre fram kommer att redogöra för karakteren af det system, till hvars genomförande han i så väsentlig grad medverkat. Deremot bör jag icke fördölja, att ett visst drag af sjelfrådighet framlyser i hans åtgärder såsom bildningens målsman inom konungens råd, der han i tvifvelaktiga fall segerrikt kämpade för sin ofvan angifna princip i lagstiftningsväg: att det bästa är fiende till det bättre. Dermed vill jag icke hafva sagt, att han i någon måtto gått utöfver sin befogenhet genom att kraftigt, klart och bestämdt uttala sina åsigter och sålunda, i sin egenskap af föredragande, framkalla de lagar undervisningen borde följa. Sin främsta, oeftergifliga pligt såsom konungens rådgifvare har han dermed uppfylt. Jag åsyftar det förhållandet, att, då han icke mägtade

Digitized by Google

eller icke fann tiden inne att i sjelfva stadgarne inlägga allt hvad han åsyftade, han likasom genom en *reservatio mentalis* förbehöll sig att åt sina underordnade vid sidan af lagarne gifva anvisningar och råd, som vid tillämpningen borde följas och derigenom ersätta hvad som icke med full bestämdhet blef i stadgarne uttaladt. Härom vittna de talrika cirkulär, hvilka ifrån honom såsom chef för Kongl. Ecklesiastik-departementet utgått, synnerligen rörande folkskolan, de instruktioner, som vid rektors- och censorsmöten gåfvos i fråga om de allmänna läroverken, samt det sätt, hvarpå han framkallade så väl profåret för lärarekandidater, som de mer eller mindre permanenta rektoraten vid de högre läroverken.

Hvad angår universiteten har ombildningen af de akademiska adjunkturerna till e. o. professurer icke vunnit enstämmigt erkännande, enär man befarat, att derigenom i vissa vetenskaper de ordinarie professorerna komme att beröfvas det biträde, adjunkterna dittills varit förpligtade att lemna. Större missbelåtenhet har dock fäst sig vid ombildningen af den filosofiska graden, enkannerligen af kandidatexamen, hvarigenom vållats behof af talrika dispenser och kompletteringar, de der förorsakat osäkerhet och bryderier. Äfven här har således utrymme lemnats åt den verk-

Digitized by Google

ställande myndighetens subjektivitet vid lagens tillämpning.

Sådana äro några af de moln, som för statsrådet Carlson samlat sig på den eljest klara himmelen och låtit än milda droppar, än häftiga regnskurar strömma ned öfver den orubbligt lugne vandraren. Den subjektivitet, som man så ofta kan skönja vid aktgifvandet på hans åtgärder, sammanhänger med den hos honom djupt rotade öfvertygelsen, att all undervisning måste tillika vara uppfostran. »Man skall icke tro», sade han vid 1870 års riksdag, då yrkanden gjordes om en förändrad plan för undervisningen vid de allmänna läroverken, »att skolan lefver i overksamhet eller att den icke fortskrider, äfven om inga ändringar ske i den skrifna lagen. Tvärt om: arbetet fortskrider oupphörligt, och detta lugna, inre arbete förer, som jag tror, säkrast till målet». Härmed har han uttalat sin innersta tanke, att metod och plan äro i jemförelse med sättet, hvarpå de tillämpas, af underordnadt värde. Det var det rätta *sättet* han ville förbehålla sig sjelf att bestämma. Detta sätt är beroende af läraren, hvilken, om han är hvad han bör vara, nemligen uppfostrare, just på denna väg bedrifver det lugna, inre arbete, som säkrast förer till målet. Att uppfostra lärarne var följaktligen ett af Carlsons stora

Digitized by Google

syftemål. Han ville derföre sörja för lärarnes utbildande, gifva dem anvisningar och råd för deras verksamhet, bereda dem tillfällen till möten, der de kunde hemta lärdomar af hans erfarenhet, och genom allt detta leda dem in på den väg han utstakat. Så stod hans personlighet städse jemnsides med lagen, och på sådant sätt har denna ädla personlighet genom sitt nit och allvar djupt inverkat på lärareverksamheten i vårt land.

Efter dessa allmänna anmärkningar tillhör det mig att, om ock flyktigt, söka öfverskåda hvart för sig de odlingens fält han bearbetat. Men innan jag beträder dessa fält, tager jag mig dristigheten stiga upp i konungaborgen, dit den 26-årige docenten Carlson blifvit kallad såsom lärare för tronföljareparets, den högt bildade kronprinsen Oscars och hans snillrika gemåls, kronprinsessan Josefinas, trenne äldsta söner, arffurstarne Carl, Gustaf och Oscar. Stort måste hans anseende hafva varit, då han vid så unga år bevärdigades med det höga och ansvarsfulla förtroendet att handleda furstesönerna, så mycket större som detta var hans första egentliga lärospån i undervisnings- och uppfostringsväg. Hans ädla karakter och redbara insigter rönte derigenom ett erkännande, som han under ett nioårigt trofast arbete sökte rättfärdiga. Men huru skall det förunnas mig att kasta en

Digitized by Google

blick inom förlåten och derigenom uppenbara arten och beskaffenheten af de vägar, på hvilka han sökt vinna sitt mål: den harmoniska utvecklingen af alla själens krafter? Huru skall det lyckas mig upptäcka den ställning, han till sina höga lärjungar intagit? Svaret på dessa frågor har Hans Maj:t Konungen sjelf täckts gifva, då han ynnestfullt i ett innehållsrikt handbref låtit mig vinna de nödiga upplysningarna. Såsom vittnesbörd ej mindre för den höge lärjungen än för läraren böra, med konungens nådiga samtycke, några utdrag af denna märkliga skrifvelse här åt efterverlden förvaras:

»Carlson förstod att vinna min och mina bröders tillgifvenhet genom sitt jemna och milda väsende, men särskildt genom sina speciella insigter i och kärlek till de historiska studierna. Det var hans stora förmåga att genom lifliga, muntliga föredrag, på ett koncentreradt sätt, väcka åhörarnes intresse. Också voro hans Svenska historietimmar verkliga högtider för oss, emedan de voro sant fosterländska. Icke blott de krigiska bedrifterna, utan lika vidlyftigt den nationellt historiska inre utvecklingen förklarade han för oss med värme. — Ämnesskrifningen ingick som en integrerande del af undervisningen. De uppgifna ämnena afhandlade omvexlande historiska tilldragelser, lättare etiska eller spekulativa frågor; och

Digitized by Google

var stundom uppgiften att författa ett tal om ett gifvet ämne eller för ett gifvet tillfälle, hvarvid arbetena nagelforos på det noggrannaste. — I Latin bedrefs undervisningen strängt grammatikaliskt, men med föga skrifning, hvilket underlättade studiet af de moderna språken. — I öfriga ämnen, såsom botanik, naturlära m. m., undervisade nog Carlson samvetsgrant, men ej med samma framgång som i historia och modersmål. — Carlson var, ehuru lekman, en god och varm religionslärare. Hvarje morgon begynte vi med bibelförklaringar, hvilka voro utmärkta och tilltalade oss mycket. Jag har känt få mera verkligt och innerligt troende än Carlson. — Hela hans sinnesrigtning var medlande och försonlig. Sällan hade han för oss ett hårdt ord. Gick det ej på ett sätt, nå väl, då sökte han ernå det goda resultatet på annan väg, allt efter som han trodde lärjungarnes bästa fordra. Vi sågo upp till honom med vördnad, aldrig med fruktan. Jag kan aldrig glömma hvad han varit för mig och mina bröder. Frid öfver hans stoft och heder åt hans minne!»

Mine Herrar! En sådan minnesruna, tecknad af en konungs hand vid den forne lärarens bortgång, är i sanning hedrande för dem båda och förtjenar sitt rum i Akademiens Handlingar.

Digitized by Google

Carlson, som under tiden blifvit befordrad till akademie adjunkt och e. o. professor i historien, med förordnande att förestå den historiska professionen, sedan han under mellantiden bestridt professor Geijers examensåligganden, återgick år 1846 till sin egentliga kallelse såsom universitetslärare i Upsala. Befullmägtigad ordinarie professor i historien år 1849, bibehöll han denna plats intill år 1877, då han på begäran erhöll nådigt afsked. Men af de 41 år, under hvilka han varit bland akademiske lärare upptagen, har han såsom sådan tjenstgjort endast 14 år, och redan år 1862, då han höll sina sista föreläsningar, sade han för alltid farväl åt universitetet såsom lärare.

Kallelsen att upptaga Erik Gustaf Geijers mantel var hedrande. Nu återstod den svåra uppgiften att visa sig den samma värdig. Af Carlsons lynne och karakter kunde man icke vänta sig det elektriserande, siaremessiga, öfverväldigande i Geijers tankegång och föredrag, men hvad som i dessa hänseenden fattades ersattes af klarheten. Derom äro meningarna icke delade, att han, enligt en samtidas vittnesbörd, var »såsom föreläsare klar, upplysande, intresserande, utmärkt af noggrann och sträng forskning, med objektivt och språkligt väl utarbetad, stundom något sirlig framställning, så godt som ur minnet, utan att taga ett ord till-

Digitized by Google

baka». Härtill kan läggas hvad en af hans framstående lärjungar, derom af mig anmodad, yttrat om dessa föreläsningar, att de »till innehållet alltid voro förträffliga. Mången påstod, att Carlson ej gick så vidt eller djupt i sina förarbeten till föreläsningarna. Jag tror, att han hade en ovanlig förmåga att genast slå ned på det som var hufvudsak i den nyaste forskningens resultat och att kombinera detaljerna till en helgjuten bild»; hvarjemte han tillägger: »Understundom kunde den mera skeptiske åhöraren vara färdig att spåra väl mycket af filosofisk konstruktion. Men säkert är, att dessa i stort uppdragna bilder af det förflutnas lif, i hvilka utvecklingens inre kärna analyserades i korta drag, gjorde på åhörarne ett djupt intryck. De förnummo för första gången med egna öron hvad historia i högre mening innebär». Sådana vittnesbörd af dem, som suttit vid lärarens fötter och nu sjelfva såsom vetenskapsmän trädt ut i lifvet, säga oss hvad universitetet förlorat, då hans stämma der tystnade.

Men för befrämjande af bildningen ansåg Carlson de offentliga, lagstadgade föreläsningarna icke tillfyllestgörande. Vid sådan inskränkning af lärareverksamheten skulle han hafva frångått sin grundtanke om lärarens betydelse såsom uppfostrare. I denna sin uppfattning hade han utan tvifvel blifvit

Digitized by Google

stärkt genom erfarenheten vid sina höga lärjungars handledning. Redan från början sökte han derföre inleda personlig förbindelse med den studerande ungdomen vid universitetet, för att äfven på denna väg uppfostra och utbilda en krets af intresserade unge män, de der såsom skicklige vetenskapsidkare kunde vid hans bortgång inträda i hans arbete. Upprättandet af den historiska föreningen, skapad för detta ändamål, var en frukt af detta hans sträfvande, och har blifvit af stor betydelse äfven i det hänseendet, att dermed ett uppslag blef gifvet till de nu mera allmänna fackföreningarna i de särskilda vetenskapliga disciplinerna. Tanken var sann och ädel och vann derföre efterföljd. Skall nemligen universitetet vara en bildningsanstalt i högsta mening, finnes dertill ingen säkrare väg än den personliga sammanslutningen mellan lärare och lärjungar, i ädel sjelfuppoffring från de förres, i vördnadsfull hängifvenhet från de senares sida. Hvad Carlson härtill medverkat förtjenar vårt erkännande och vår tacksamhet.

I korta drag har jag tecknat Carlson i hans praktiskt pedagogiska verksamhet. För mig återstår den mera invecklade uppgiften att steg för

Digitized by Google

steg följa honom under fortgången af hans sträfvanden vid ordnandet af våra bildningsanstalter. Hans inträde i det offentliga lifvet för 50 år tillbaka sammanfaller med en vaknande, liflig rörelse på detta område, hvilken betecknas af krafvet att icke längre undanskjuta frågorna, utan på fullt allvar vinna deras lösning.

Hurudan var ställningen? Universiteten stodo ännu under trycket af de gamla akademiska konstitutionerna, Upsalas af den 27 juni 1665, Lunds af den 19 december 1666. Apologist- och lärdomsskolorna arbetade på grund af skolordningen den 16 december 1820. Folkskolan redde sig så godt hon kunde utan andra allmänna bestämmelser än dem, som hemtades ur 1686 års kyrkolag angående föräldrarnes och presterskapets åligganden i fråga om barnaundervisningen. Fackskolor med praktisk syftning förefunnos antingen alldeles icke eller på ett outveckladt stadium, utan synnerligt stöd från det allmännas sida. Vid sådana förhållanden kan man icke undra deröfver, att luften var mättad af undervisningsproblemer, på hvilkas lösning man väntade. Efter femtio års oaflåtligt arbete med dessa frågor kunna vi med stolthet blicka tillbaka och glädja oss öfver dess frukter. Om äfven mycket återstår, är dock utvecklingen omisskännelig, och med detta utvecklingsarbete är Carlsons namn

Digitized by Google

oupplösligen förenadt genom hans rastlösa, upplysta och hedrande sträfvan för spridande af bildningens frön bland alla lager af samhället.

Hvad beträffar *universiteten* hade Carlson den tillfredsställelsen, att under hans rektorat åren 1860—1861 upprättades ny stat och ny organisation af den ekonomiska förvaltningen. Allmänneligen kändt är, hurusom han ej mindre såsom riksdagsman än såsom statsråd mägtigt bidragit så väl till utveckling af de akademiska institutionerna genom de för dem beviljade anslag, som ock till universitets-lärarnes i ekonomiskt hänseende mera betryggade ställning. Hans *maiden speech* i presteståndet vid 1850 års riksdag, den första af de 25, i hvilkas förhandlingar han deltagit, betonade universitetens betydelse och angelägenheten att för dem göra uppoffringar. »Om», sade han, »vården af samhällets andliga krafter är ibland statens första omsorger, torde denna omsorg och särskildt den om den intellektuella bildningens utveckling vara ibland dem, som i det nationella lifvets friskhet och förädling rikast återgäldas åt det allmänna. Universitetet tillhör pligten att gifva en utgångspunkt för denna bildning, icke blott emedan den vetenskapliga odlingen der bör hafva sitt hem, utan ock derför att från det samma böra utgå de förmågor, som i vidsträcktare kretsar sprida vetenskapens ljus». Vid sådan uppfattning var hans

Digitized by Google

program för arbetet i bildningens tjenst klart och bestämdt för framtiden.

Sin synnerliga uppmärksamhet egnade Carlson åt anordningen af de akademiska examina, hvilka för ungdomens bildning och samhällets kraf äro af framstående vigt och betydelse. Så ordnade han de s. k. embetsexamina för rättegångsverken, kansliet och bergsstaten, i sammanhang hvarmed kameralexamen år 1863 upphörde. Han upprättade teologisk-filosofisk examen, såsom vilkor för inskrifning i teologiska fakulteten, vilkorligt år 1865, obligatoriskt efter den 15 september 1879, och gaf år 1870 nya föreskrifter för den filosofiska graden jemte ändringar deri år 1877. Hvad som gifver en särskild karakter åt alla dessa åtgärder är den vigt, som fästes vid de skriftliga profven, hvilka han betraktade såsom de förnämsta pröfvostenar för mogenheten, vid universiteten ej mindre än vid elementarläroverken. Uppenbart är, att svårigheter måste möta vid detta ordnande af examensväsendet. De visade sig redan vid bestämmandet af profven för den filosofiska graden, så vidt den rörde licentiatexamen, der grupperingen af läroämnen måste å ena sidan lemna utrymme för val, men å andra sidan fixeras efter bestämda grundsatser. Ännu större blefvo de vid anordningen af filosofie-kandidatexamen just derigenom, att Carlson genom denna examen ville åstadkomma ej

Digitized by Google

mindre en mångsidig än ock en grundlig bildning, tvenne hvart för sig så höga syftemål, att man ansett deras ernående höra mera till undantagen än till regeln och befarat, att studierna, anlagda efter den nya examensstadgan, komme att lägga hinder i vägen för special-studiet. Derom äro mellertid tankarne delade; och erfarenheten har åtminstone icke till fullo bekräftat farhågorna. Betänkligare är föreskriften om läroämnenas fördelning vid denna examen med afseende på dem, som söka inträde vid de allmänna läroverken såsom lärare, enär den icke i och för sig under alla förhållanden grundlägger kompetens till adjunkts- och kollegatjenster. Följden häraf har jag redan antydt, och man kan utan fara för misstag erkänna, att Carlson icke lyckats lösa problemet.

Redan år 1852 hade de föråldrade statuterna för universiteten blifvit ersatta af nya. Carlson genomförde upphäfvandet äfven af de senare och utfärdandet af nya år 1876. Genom ett kraftigt uttalande såsom statsråd vid samma års riksdag förberedde han ock de akademiska adjunkturernas indragning. »De uppfylla icke», sade han, »sitt ändamål, att uppmuntra unga förmågor, emedan de äro ordinarie, likasom de icke heller fullständiga undervisningen, emedan deras innehafvare icke hafva sjelfständig verksamhet, utan måste vara skyldige

Digitized by Google

att vikariera, när professorn har förfall». Han ville alltså hafva dem ersatta dels genom e. o. professorer, dels genom stipendierade docenter, för hvilka senare han ville på en gång höja och öka antalet stipendier samt dessutom under vissa vilkor bereda lönetur vid läroverken. I fråga om de e. o. professurerna uttalade han sig sålunda: »Det måste vara för den fosterländska bildningen en stor vinst, om man kunde vid hvartdera universitetet sätta i verksamhet ett tjugutal sjelfständige, verksamme lärare, riktande vetenskapen med sina forskningar, vägledande ungdomen med sina föreläsningar, hvilka äro den högsta yttringen af universitetets lif, handlande under det offentliga ansvarets lifvande inflytelse. Ändamålet är således, att gifva åt den oupphörliga förgreningen af vetenskaperna ett tillräckligt antal målsmän». Kraftigt motstånd saknades icke; men sådant oaktadt lyckades han vinna bifall till förändringen och medel till dess förverkligande.

Efter sådan redogörelse för Carlsons ställning till rikets högsta bildningsanstalter har jag att betrakta hans verksamhet för *elementar-* eller, såsom de nu mera nämnas, de *allmänna läroverken*, och bör jag då utan betänkande säga, att han dervid från början till slutet varit besjälad af den strängaste konseqvens. Utan vacklande har han

Digitized by Google

nemligen här skridit mot ett bestämdt mål. Hvad han vid sitt första offentliga uppträdande år 1843 i sin skrift »Om Svenska elementarläroverken och deras förbättring» uttalade, att »idén för våra läroverk är uppfostran, intellektuell och moralisk», har han, så vidt på honom berott, utan afvikelse sökt förverkliga. Närmaste anledningen till hans deltagande i diskussionen om läroverksfrågan var en skrift af dåvarande öfverste-löjtnanten J. A. Hazelius »Om studentexamen och elementarläroverkens brister», uttalande de åsigter, som redan blifvit framstälda af minoriteten i den af Kongl. Maj:t förordnade, under åren 1826 och 1827 arbetande s. k. stora läroverkskommittén. Striden gälde, då som allt jemt sedermera, realstudiernas herravälde på bekostnad af de gamla språken och i allmänhet af de humanistiska studierna, hvarförutan yrkades en ny organisation af läroverken förmedelst klassindelningens upphörande samt s. k. fri flyttning m. m., hvilka sträfvanden så till vida vunnit framgång för ögonblicket, att en försöksanstalt upprättats år 1828 under benämningen »Nya elementarskolan i Stockholm».

Med sin skarpa blick insåg väl Carlson bristerna i 1820 års skolordning, men han ville icke bryta med det gamla systemet hvarken i fråga om språkstudiet eller klassläsningen. Om det förra

Digitized by Google

yttrar han: »Skolan drifver företrädesvis sådana läroämnen, som på själskrafternas utbildning ega den mägtigaste inflytelsen, och deraf kommer den stora vigt, som fästes vid språkstudier, i synnerhet de klassiska». Den senare finner han grundad på vigten af lärarens personliga beröring med lärjungen, och åberopar sig på Platos bekanta yttrande: »Den ene (lärjungen) behöfver betsel och den andre sporrar; derföre spänner jag den ene *bredvid* den andre».

Af stort intresse, äfven för den närvarande tiden, äro hans i den ofvan nämnda skriften uttalade åsigter. Fyra punkter finner han vid fråga om läroverkens förbättring vara af hufvudsaklig vigt att beaktas: 1) undervisningsmetoden i allmänhet; 2) läroplanen eller bestämmandet af läroämnenas val och ordning; 3) läroanstalternas organisation i inskränktare mening, d. v. s. deras särskilda inrättning för undervisningens särskilda ändamål och deras sammanhang med hvarandra; 4) undervisningens verkställighet eller lärarnes bildning, antagande och ställning. De tvenne förstnämnda punkterna finner han ditintills uppmärksammade, icke så den tredje och fjerde.

Hvad angår tredje punkten, eller organisationen, anmärker han, att skolan icke sörjer för medelklassen, emedan apologistskolorna icke till-

Digitized by Google

fredsställa dess behof, hvadan här är en lucka. Vill man fylla den genom en förändring af läroämnena i lärdomsskolan, då blifva följderna skadliga. Man bör alltså utvidga läroverkssystemets organisation, så att den inrymmer anstalter för samhällets olika ändamål och behof, icke genom rubbande af grundvalarne för hela inrättningen. Med bibehållande af klassindelningen böra alltså lärdomsskolans tre lägsta klasser blifva en gemensam, på klassiska språk beräknad förberedelsekurs, och derefter kunna linierna skiljas.

Hvad åter beträffar fjerde punkten yrkar han en särskild både teoretisk och praktisk förberedelse för blifvande lärare vid dertill inrättade bildningsanstalter. Men då han sålunda ställer stora fordringar på lärarne, vill han ock, att deras löneförhållanden förbättras, tilläggande: »Femtio tunnor säd äro ju ej vilkor, som locka». I öfrigt vill han, att utsigt lemnas läraren att draga sig tillbaka, när han tröttnar.

Sådan var år 1843 Carlsons uppfattning af läroverksfrågan, sådan åsigt vidhöll han vid 1849 års allmänna läraremöte, ja, den utgjorde det program, för hvars genomförande han, med några af tidsomständigheterna framkallade modifikationer, under hela sin återstående lefnad arbetade. Sistnämnda år inträdde mellertid en genomgripande förändring

Digitized by Google

genom nådiga cirkuläret den 7 juli. Läroverken kommo derigenom i en öfvergångsställning, som visserligen i åtskilliga hänseenden var en förbättring, men i andra framkallade en osäkerhet, som icke kunde lända till gagn för läroverken, och en obestämdhet, som gjorde deras organisation i viss mån beroende af eforernas och lärarnes olika åsigter vid olika läroverk. Den vilkorliga befrielsen från läsning af de gamla språken, den vilkorliga ambulatoriska läsordningen och den likaledes vilkorliga ämnesläsningen syntes Carlson vara »ett fullständigt brytande med skolans tendens såsom med dess traditioner. Skolorna gå hvar och en sin egen väg. Någon ny gemensam väg finnes icke».

Hitintills hade han icke egt rättighet att yttra sig annat än med den befogenhet, hvarmed hvarje enskild person har rätt att deltaga i bedömandet af allmänna angelägenheter. Vid 1850 års riksdag kunde han för första gången såsom ombud i presteståndet uttala sig. »Man har», sade han då, »icke rätt klart bestämt hvad som menas med det nya skolsystemet. Än betecknar man med detta ord ett nytt undervisningssätt med fri flyttning, än åter inrymmandet af ämnen, hörande till den moderna bildningen». Han yrkade i sammanhang härmed en skrifvelse till Kongl. Maj:t af innehåll, »att riksens ständer ej vilja hafva sina förut fram-

Digitized by Google

ställda önskningar om en allmän medborgerlig bildnings meddelande i skolan så förstådda, att den djupare bildningens egentliga grundval eller den klassiska undervisningen skulle komma att lida».

För dessa sina åsigter vann Carlson genom 1856 års läroverksstadga erkännande så till vida, att af de gamla språken endast läsningen af Grekiska blef frivillig och att »helst» en enda lärare borde undervisa i de två nedersta klasserna. Men undervisningen på den klassiska och den reala linien förblef i allmänhet gemensam. Snart befans äfven denna stadga otillfredsställande. Åt Carlson bereddes nu tillfälle att på verksamt sätt ingripa i ordnandet af läroverken, då han af Kongl. Maj:t förordnades att såsom ordförande leda öfverläggningarna i en kommitté för granskning af 1856 års stadga. Till grund för kommitténs betänkande lades ett af honom framställdt förslag. Sålunda förbereddes 1859 års läroverksstadga, äfvensom den vigtiga stadgan den 11 april 1862 angående afgångsexamen vid rikets högre elementarläroverk, hvarigenom åt läroverken bereddes en sjelfständigare ställning gent emot universiteten och tillika på dem lades ett drygare ansvar i fråga om deras lärjungars mogenhet för lifvets allvar. Sjelf måste mellertid Carlson, sedan han år 1863 blifvit kallad att såsom chef för Kongl. Ecklesiastik-departementet hand-

Digitized by Google

lägga läroverksfrågorna, vidtaga ändringar i 1859 års stadga. Läsordningen undergick icke oväsentliga förändringar, och till förhindrande af förment öfveransträngning företogs en inskränkning af pensa. För detta senare ändamål meddelades föreskrifter, att hemlexor ej få förekomma i 1:sta klassen och endast sparsamt i de nästföljande, samt i 1:sta och 2:dra klasserna endast *en* lärare får undervisa, i 3:dje och 4:de klasserna högst fyra. Vigtig var dessutom eftergiften från hans sida, att Tyskan blef det grundläggande språket och att på klassiska linien vilkorlig befrielse från Grekiskan skall ega rum. Nu infördes ock profåret såsom vilkor för kompetens till lärarebefattningar, dock så, att det kunde ersättas genom på annat sätt förvärfvad undervisningsskicklighet. Men äfven vid sidan af stadgan utvecklade Carlson en liflig verksamhet genom cirkulärer, år 1865 om läroämnenas behandling, särskildt vid hemarbetet, och år 1868 om preparationen.

Läroverken hade alltså, oaktadt den fasta, styrande handen, kommit på ett sluttande plan, sväfvande i ständig oro för hvad som komma skulle. Bekräftelse härpå gifves af 1869 års ändringar med Carlsons, 1873 och 1875 års med hans efterträdares kontrasignation. Sjelf finner han, redan vid 1862 års riksdag, de täta för-

Digitized by Google

ändringarna skadliga. »Det är sant», säger han då såsom ledamot af prestståndet, »att mycken klagan blifvit hörd angående mångläseriet, men detta onda har en djup rot i sjelfva bildningens beskaffenhet. En inskränkning af ämnenas vidd, en sammanhållning af sättet för likartade ämnens behandling, ledning af undervisningen efter en gemensam plan är rätta vägen», och, tillägger han, »förnämsta orsaken till öfveransträngningen ligger deri, att, till följd af ämnesläsningen, i mellanklasserna för många lärare undervisa i samma klass», men detta »skall sannolikt afhjelpas bättre genom en harmonisk behandling vid undervisningen än genom en omflyttning af ämnen». Vid 1870 års riksdag vidhåller han såsom statsråd samma ståndpunkt inför kamrarne. »Man klagar öfver mångläseriet», säger han. »Men skolan måste bibringa kunskap om hvad som finnes *inom* oss (språket, som går i jembredd med tanken), *utom* oss (studiet af naturen och historien samt matematik = måttets vetenskap), *öfver* oss (religionen)». Ännu vid 1878 års riksdag, den sista, vid hvilken han i egenskap af konungens rådgifvare talade i undervisningsfrågan, motsätter han sig yrkandena om en förändrad anordning af undervisningen, under åberopande af ej mindre inspektionernas än Gymnastiska Centralinstitutets ytt-

Digitized by Google

randen derom, att »några allvarligare bekymmer för det uppväxande slägtets fysiska beskaffenhet ej förefinnas», och betonar, att »slutpröfningen icke är egnad att framkalla en brådstörtad läsning. Felet ligger i ämnesläsningen». Men han tillägger: »Det är också min tanke, att, allt sedan den starka sammanslutningen mellan linierna infördes, som för snart 30 år sedan trädde i verket, har till följd deraf inom läroverken legat en fördold anledning till oro och till olägenheter, som med alla vidtagna förändringar icke kunnat fullkomligt öfvervinnas».

Samma konserverande, jag vill icke om Carlson säga konservativa, ståndpunkt intager han vid 1873 års riksdag, då Kongl. Maj:t, under hans efterträdares kontrasignation, framstälde förslag om en partiell förändring i läsplanen, i det han motsatte sig ej mindre språkens uppflyttning än ock sammanslutningen af den klassiska och reala linien. Misstanken om partiskhet *för* den klassiska linien skjuter han dock då ifrån sig, sägande: »Jag har under den tid, det varit mig uppdraget att sörja för elementarläroverken, bemödat mig att så mycket som möjligt befrämja utvecklingen af båda linierna», hvarjemte han såsom sin bestämda åsigt uttalade, att undervisningen bör vara gemensam i de nedre klasserna »i allmänhet», men »endast så vidt sådant

Digitized by Google

utan olägenhet kan ske» jemväl i de öfre. Han tillstyrkte förslaget om *ett* reallläroverk utan klassisk linie, och ansåg »godt och nyttigt», om på några få ställen klassiska läroverk upprättas, samt förordar »inrättandet af fyra högre realklasser vid så stort antal läroverk, att realbildningens behof må anses behörigen tillgodosedt».

Härmed har jag i hufvudsak angifvit Carlsons ståndpunkt och åtgärder i läroverksfrågan. Ifrån delaktigheten i den rörlighet inom detta område, hvaröfver han klagar, lärer ingen vilja fritaga statsrådet Carlson. Motståndet från hans sida hade i icke ringa mån sin grund deri, att han ville sjelf göra förändringarna. Hans karakter är den bjerta motsatsen mot Gustaf Vasas bekanta yttrande, att »alla vilja att yxan skall gå, men ingen vill hålla i skaftet». Planen till läroverkens utveckling hade han, såsom jag ofvan antydt, inom sig uppgjort, och vid dess förverkligande ville han sjelf hålla i pennan. Hvad han icke kunde genomföra i lagform, det befordrades genom skrifvelser, genom personlig beröring med rektorerna vid deras af honom anordnade möten och genom den från departementet utsände inspektören. Likasom han ansåg det personliga förhållandet mellan lärare och lärjungar vara af väsentlig vigt för befordrande af undervisningens mål, uppfostran; så

Digitized by Google

ville han ock inverka på lärarne icke genom lagens döda bokstaf, men genom det personliga inflytandet. Deruti låg på en gång hans styrka och svaghet.

Sitt testamente för läroverken upprättade han år 1878, innan han för andra och sista gången utträdde ur konungens rådkammare den 1 november sagda år. 1878 års stadga för rikets allmänna läroverk, hvarigenom stadgan af år 1859 upphäfdes, bör nemligen betraktas såsom den mognade frukten af Carlsons arbete inom detta område. Det arf, han efterlemnat i fråga om läroverkens organisation, kan sammanfattas i dessa trenne punkter: 1:o Tre slag af högre allmänna läroverk, fullständiga a) på latinlinien, b) på reallinien, c) på båda linierna; 2:o Två linier, den klassiska och den reala, från och med fjerde klassen; 3:o Den klassiska linien delad i två: A. Latin och Grekiska, B. Latin utan Grekiska. Men innan testator lagt sitt trötta hufvud till hvila hade striden om detta arf såsom om hela den byggnad, han uppfört, brutit ut i full låga och planen till en fullständig omstörtning af alla läroverks-traditioner nedlagts på konungens rådsbord. Framtiden skall utvisa, om arfsfrågan kan lösas till fromma för det mål, dit Carlson syftat, ungdomens moraliska och intellektuella uppfostran.

Digitized by Google

Läroverksfrågan är således ännu olöst, särdeles hvad angår de lägre allmänna läroverken, åt hvilkas organisation Carlson ty värr icke hunnit egna den uppmärksamhet som vederbort. Hans stora berömmelse är likväl, att han fört frågan framåt. Genom sitt initiativ, genom sitt varma och upplysta nit, genom sina kloka åtgärder har han framkallat en skicklig lärarekår och en aktningsvärd uppsättning af läroverks-rektorer samt lyckats ställa lönerna i rimligt förhållande till deras vigtiga och ansvarsfulla uppdrag. Han har vidare infört klass-föreståndare-systemet såsom ett uppfostrande element vid läroverken; genom profåret beredt unge män tillfälle att vinna pedagogiska insigter och pröfva sina anlag och krafter, innan de på allvar söka inträde på lärarebanan; genom afgångsexamen och censorernas uppsigt deröfver eggat lärarnes nit för lärjungarnes sanna mognad; medverkat till beredande af nya, storartade läroverksbyggnader och derigenom befordrat ungdomens trefnad och välbefinnande, samt genom ordnande af de gymnastiska och militära öfningarna visat sin omsorg om dess fysiska utveckling. När dertill lägges hvad ofvan är anfördt om hans arbete för skolans *inre* lif, och tillika tages i betraktande, att han, samtidigt med sin afgång från statsrådsplatsen, jemväl egnade sin uppmärksamhet åt andra vigtiga

Digitized by Google

grenar af undervisningsfrågan genom kontrasignerande af stadgar för Akademien för de fria konsterna samt för Tekniska skolan i Stockholm, lärer man kunna med full sanning säga, att han i bildningens tjenst gjort sig väl förtjent af fäderneslandet.

Öfvergår jag nu till betraktande af *folkskolan*, så möta mig äfven på dess vidsträckta område statsrådet Carlsons oaflåtliga omsorger, understödda af ett nitiskt presterskaps trägna, fastän obemärkta arbete, befordrade genom församlingarnas allt mer vaknade intresse och deraf följande benägenhet till uppoffringar, samt krönta med fullständig framgång genom statens frikostiga anslag. Här gäller mer än på något annat bildningsfält, att icke fältherren allena vinner slaget, utan de djupa lederna. Men till ansträngningarna behöfdes väckelse, och denna har under långa tider utgått från Carlson. Stor måste ock hans tillfredsställelse hafva varit, då han skådade tillbaka öfver sin tillryggalagda bana. Skilnaden mellan förr och nu är nemligen öfverraskande. I sin berättelse till 1840 års riksdag har Kongl. Maj:t meddelat, att i hela riket funnos 1009 fasta och 377 ambulerande folkskolelärare, allesammans med knappa löner från församlingarnas sida och utan understöd från statens. Nu åter har riksdagen i en

Digitized by Google

till Kongl. Maj:t innevarande år aflåten skrifvelse kunnat åberopa en statistisk redogörelse från år 1885, hvaraf inhemtas, att folkskolans lärare utgöra ett antal af 4900 vid sidan af 6700 lärarinnor, de der, båda grupperna tillsammans, åtnjuta en aflöning af 7,835,000 kronor. Sådan är utvecklingen, när man tager hänsyn endast till de rent yttre förhållandena. De inre låta sig icke med siffror beräkna.

Redan vid sitt första inträde i prestestånd vid 1850 års riksdag drogs Carlsons uppmärksamhet åt folkskolan och i främsta rummet åt bildningsanstalterna för blifvande lärare. Svagheten hos de då varande seminarierna lägger han i dagen genom det enkla sakförhållandet, att dessa, 13 till antalet, skola upprätthållas med ett anslag af 9100 kronor. Botemedel sökte han genom en påyrkad skrifvelse till Kongl. Maj:t om indragning af vissa dylika anstalter och anslagets fördelning på de återstående, men i sammanhang dermed höjda kunskapsfordringar för eleverna vid inträdet och tillfälle för dem att vinna praktisk öfning i folkskolan. Dermed var uppslag gifvet till den utveckling, seminarie-inrättningen sedermera vunnit, och dess betydelse för folkskolan bevittnas af den stam af skicklige lärare, hvilka trädt in i den gamla, mer eller mindre olämpliga stammens arbete.

Digitized by Google

Vid den följande, 1853 års riksdag, utgick från honom väckelse till uppkomsten af ett nytt system, som sedermera blifvit en af hörnstenarne vid folkskolebyggnaden, nemligen småskolans. Carlson tog nemligen fasta på de satser i fråga om den första undervisningen, hvilka den ädle folkvännen grefve Torsten Rudenschiöld för sig uppstält och dem han med egen, uppoffrande verksamhet tillämpade. För befordrande af detta hans arbete hemställde Carlson att anslag måtte beviljas. Sådant var fröet till småskole-institutionen, hvilken så småningom växt upp till ett träd, på hvars grenar folkets små barn nu så flitigt taga sina näsien. Nya förhållanden, hvilka antingen redan då påaktades eller sedermera vunnit framgång, berördes af honom vid 1856 års riksdag, nemligen upprättande af s. k. högre folkskolor, inspektion öfver folkskolorna af dertill för ändamålet utsedde män, vidlyftigare och noggrannare berättelser öfver skolornas tillstånd samt framför allt förbättring af lärarnes löner. Vigtig var hans vid denna riksdag uttalade grundsats, att lärarens aflöning bör utgå från kommunen, en rigtig grundsats, som dock ty värr icke kunnat vidhållas, under det att hans vid 1859 års riksdag framstälda fordran, att kommunerna sjelfva böra bygga skolhusen, ännu icke blifvit frånträdd. Hvad han i öfrigt under tidernas

Digitized by Google

lopp utverkat i fråga om anslag för lämpliga läroböcker och materiel, för inspektörernas resor och arfvoden, för fattiga församlingars understödjande och seminarie-elevers stipendier, derom lemna riksdagshandlingarna talrika vittnesbörd.

Under fortgången af 1862 års riksdag, sedan han der väckt förslag om ytterligare anslag för folkskoleväsendets befrämjande, öfvergick han år 1863 från den mera anspråkslösa ställningen af motionär till den ansvarsfullare af konungens rådgifvare i skolans och kyrkans angelägenheter. Anmärkningsvärdt blef nu sättet för ordnandet af folkskolesaken. Utvecklingen fortgick under hans styrelse hufvudsakligen genom cirkulärer och instruktioner från högsta ort, utan egentlig lagstiftning. Också förblef 1842 års folkskolestadga gällande intill år 1882, eller under hela den tid Carlson var föredragande. Bokstafven stod qvar, men en ny anda hade blåst derin. Redan år 1863 hade gymnastiken förts in i folkskolan, och 1864 års cirkulär anbefalde ordnande af förhållandet mellan folk- och småskola, afgångspröfningen och fortsättningsskolan, hvarjemte skolråden uppmanades att låta läroämnena vid undervisningen inträda i ändamålsenlig ordning, dervid särskildt betonades angelägenheten af bibliska historiens läsning före katekesundervisningen och af lexornas

Digitized by Google

preparation. Genom cirkuläret den 12 maj 1865 varnades för »en själlös eller för långt drifven utanläsning», och genom 1869 års cirkulär ställdes till skolråden anmaning att utse tillsyningsmän i rotarne.

Man måste beundra en organisations- och arbetsförmåga, som åt denna del af en ecklesiastikministers i öfrigt mångfaldiga åligganden kunde egna så mycken tid, att han, under det de yttre anordningarna allt mer utvecklades, med liflig uppmärksamhet följde inre detaljfrågor af ofvan angifven art. Hvad angår de yttre förhållandena äro förändringarna särdeles betydande. Folkskolelärarnes löner, hvilka år 1863 voro så ringa, att genom nådig kungörelse minimibeloppet bestämdes till 400 kronor, utgå för närvarande med 600 à 700 kronor, och i samma proportion hafva ock lönerna förbättrats för de vid småskolorna tjenstgörande. Seminarierna, som år 1864 fått utvidgad verksamhet, ordnades år 1865 genom ett förnyadt reglemente, hvilket intill år 1886 bibehållits oförändradt. Folkskolebyrån inom Ecklesiastik-departementet upprättades år 1864 och har gifvit uppslaget till de för en sakrikare utredning och för de yngre tjenstemännens uppfostran så vigtiga byråer, der de olika ärendena af särskilde embetsmän handläggas. Föreskrifter gåfvos angående

Digitized by Google

formen och innehållet af skolrådens berättelser i sammanhang med nya föreskrifter i detta hänseende för domkapitlen. Reglementen utfärdades för folkskolelärarnes pensionsinrättning år 1866 och för deras enkors och barns år 1875. Normalritningar till folkskolebyggnader föranstaltades år 1865. Cirkulär utgingo angående understöd åt mindre uppfostringsanstalter för döfstumma barn år 1867, åt högre folkskolor samma år. Krigsbildningen vid seminarierna reglerades år 1870. Bestämmelser gåfvos rörande slöjdundervisningen, fortsättningsskolor samt lärarnes af- och tillträdestid år 1877. Sådant utvisar den rastlöshet, hvarmed ecklesiastik-ministern verkade för folkskolan i en rigtning, som förtjenar erkännande af hvarje fosterlandsvän.

Hvad angår *öfriga bildningsanstalter* intog Carlson jemväl till dem en ställning, som visar omfattningen af hans intresse och verksamhet. Han ådagalade dervid i handling hvad han vid 1850 års riksdag uttalade, att han icke ensidigt ville befordra de humanistiska studierna. När nemligen vid sagde riksdag fråga förekom om anslag för inrättande af tekniska elementarskolor, yttrade han dessa vackra ord: »Om ljuset, hvilket upptändt ett nytt, brinner lika ofördunkladt, så räkna vännerna af undervisningens sak det för en

Digitized by Google

fördel, om nya grenar af densamma utveckla sig, och glädja sig åt dess framgång. Elementarläroverken, äfven efter deras nya organisation, kunna icke göra sådana skolor obehöfliga».

Talrika äro de kongl. propositioner, som med hans kontrasignation till riksdagen afgått, nemligen om anslag för Musikaliska akademiens byggnad och för bibliotekshus i hufvudstaden år 1870, för tillbyggnad vid bibliotekshuset i Upsala, för nybyggnad för Akademien för de fria konsterna, för restauration af Linköpings domkyrka, för förändrad öfverstyrelse för hospitalen i riket och för bearbetning af de Nordenskiöldska samlingarna år 1876. Uppå hans föredragning hafva utgått stadgar för Musikaliska akademien och reglemente för Kongl. Biblioteket år 1863, stadgar år 1864 för Gymnastiska Centralinstitutet och år 1866 för Akademien för de fria konsterna, reglemente för Veterinärinstitutet och förordning om forntida minnesmärkens fredande och bevarande år 1867, kungörelse angående understöd för högre skolor för qvinlig ungdom år 1875 och stadgar för tekniska elementarskolorna i Norrköping, Malmö, Örebro och Borås år 1877.

Såsom riksdagsman har han varmt yttrat sig för bidrag till kolonien vid Hall, för anslag till ny byggnad för Riksarkivet, till rikets allmänna

Digitized by Google

karteverk, till idiotanstalter samt för blindinstitutet. Om detta senare, af statsutskottet afstyrkta anslag yttrar han vid 1884 års riksdag: »De blinda hafva kommit sent bland de samhällets vanlottade barn, som varit föremål för allmän välvilja; men så mycket mera nödvändigt synes det vara att, när de en gång begynt att omfattas med denna välvilja, det icke måtte dröja för länge, innan de för dem afsedda ändamål blifva uppnådda». Ett yttrande af honom vid 1850 års riksdag, i sammanhang med hans yrkande om bättre anstalter för litterära kommunikationer, förtjenar att i minnet upplifvas till deras tjenst, som möjligen finna nutidens snälltåg tarfva upptuktelse. »En bok», sade han, »som i Stockholm utgifves i november, blir icke tillgänglig i Vestergötland och Skåne förr än i maj, och i norr ännu senare». Man kan icke förundra sig, om vetenskapsmannen och för öfrigt hela den läsande allmänheten fann sig befogad till missnöje med en sådan litterär samfärdsel.

I *en enda* vigtig kulturfråga, som på sin tid med mycken hetsighet afhandlades, ställde sig Carlson på den konservativa sidan, och har utan tvifvel denna hans ställning vållat honom många obehag och missuppfattningar. Frågan gälde Karolinska Institutets förhållande till universiteten, hvilken vid 1856 och 1859 årens riksdagar kom på tal och

Digitized by Google

genom 1861 års kongl. bref angående medicinska undervisningens ordnande fick en tillfällig lösning. I afseende på den praktiska läkarebildningen likställdes institutet med universiteten. Då man mellertid från många håll räknade denna fråga till dem som icke kunde falla, förr än fullständig likställighet vunnits, upptogs den å nyo vid 1862 års riksdag med yrkande om rättighet för institutet att anställa jemväl teoretisk-medicinsk examen, hvilken rätt efter 11 års förlopp genom 1873 års nådiga skrifvelse beviljades. Till sitt slut bragtes ändtligen striden genom de förnyade nådiga stadgarne för institutet den 13 november 1874 och Kongl. Maj:ts nådiga skrifvelse angående stadga för de medicinska examina af samma dag, hvarigenom institutet i fråga om den medicinska undervisningen i allo likställdes med universiteten. Carlson hade under hela striden vidhållit sin uppfattning, att den teoretiska läkarebildningen bör från universiteten utgå. Redan vid 1856 års riksdag yttrade han sig härom i följande ordalag: »Vetenskaperna lefva ett samlif. Hvarje hufvudgren af dem måste blomstra i förening med de andra, om lifvet skall finnas i sin fulla friskhet. Vill man åstadkomma något godt, så bör det ske genom utbildande af det gamla, för handen varande». Gyllene ord från en liberal mans läppar! Orubbligt

Digitized by Google

förblef han dervid, och har såsom ledamot af konungens råd icke kunnat förmås att med sin kontrasignation bekräfta någon deremot stridande åtgärd. Från institutets sida ville man deri se ett universitets-intresse, och det bittra klandret uteblef icke hvarken från denna sida eller den stora allmänhetens. Mig har Carlsons ställning i denna vigtiga fråga förefallit såsom ett vittnesbörd om den manliga hållning, han städse iakttog i hvad han ansåg rätt och gagneligt för fosterlandet, äfven om derigenom oväder samlades omkring hans hufvud. Framtiden lärde honom nogsamt i andra frågor, att den offentlige mannen måste vara beredd att erfara vidrigheter just genom sådan sjelfständighet.

I sammanhang med skildringen af hans uppfostrande verksamhet bör jag till sist icke lemna utan uppmärksamhet det förtroende, som kom Carlson till del, då den fröjdade mecenaten generalkonsuln m. m. Jakob Letterstedt åren 1861 och 1862 öfverlemnade åt honom, jemte statsrådet C. J. Malmsten och professor P. F. Wahlberg, ett vigtigt uppdrag. När nemligen Letterstedt ville upprätta den s. k. »Letterstedtska Föreningen för industri, vetenskap och konst» och för detta ändamål ställde till Vetenskaps-akademiens disposition och under dess förvaltning den storartade gåfvan

Digitized by Google

af 17000 £ sterling, gaf han nämnde herrar det hedrande uppdraget att med samma rätt, som han sjelf egde, bestämma reglementen och detaljförändringar i donationsbrefvet. Sitt nit för det vigtiga värfvet bevisade Carlson derigenom, att han blef den som hufvudsakligen uppsatte grundreglerna för stiftelsen. I hufvudstyrelsen inträdde han såsom ordförande.

Jag har försökt gifva en inblick i Carlsons mångsidiga verksamhet såsom ledare af uppfostringsväsendet. Dermed står hans ställning till *de kyrkliga och religiösa frågorna* i nära sammanhang, och kan lämpligen bilda öfvergången till betraktandet af statsmannen. Hans ståndpunkt i dessa frågor har städse varit klar och bestämd. »Det är», sade han år 1850 vid sin första riksdag, då till öfverläggning förekom upphäfvandet af förbud att besöka främmande trosförvandters gudstjenst, »genom sin egen sanning och inre styrka som vår troslära skall bibehålla sin ställning, icke genom förbud, sådana som det här ifrågasatta». Tre och tjugu år derefter, när vid 1873 års kyrkomöte Kongl. Maj:t inhemtade dess yttrande om dissenterlagens förvandling från kyrko- till civillag, frågade han: »Hvar skulle kyrkan hemta medel

Digitized by Google

att, då någon *ville* utträda, behålla honom i sitt sköte? Öfver hans inre eger kyrkan ingen magt och öfver hans yttre handlingar icke heller. Det måste vara staten, som bestämmer vilkoren för utträdet». Samma tankegång möter oss från hans sida ännu vid 1883 års riksdag, när fråga förevar om borttagande af verldsligt straff för dem, som missbrukade sin frihet vid sammankomster för enskilda andaktsöfningar: »De krafter», säger han, »på det andligas område, som äro i rörelse, äro icke åtkomliga för sådana straff som böter och fängelse». Genom hela hans offentliga lif går den röda tråd, som kallas utvidgad religionsfrihet, för hvars förverkligande han icke rädes, eftersom han, enligt sina egna ord, »bygger sin förtröstan på det himmelska, allsvåldiga skydd, som är kyrkan lofvadt, på de inre andliga krafter, hvilka i så många hänseenden måste vara motståndarne öfverlägsna».

Från sin höga plats i samhället, der han stod på afstånd från beröringen med den kyrkliga oreda, som framkallats af en lagstiftning i hans anda, kunde han vidhålla sina storsinta tänkesätt. Må hända hade hans uppfattning blifvit en annan, om han nödgats stiga ned till härden för de kyrkliga och religiösa brytningarna i församlingslifvet. Han skulle då till äfventyrs hafva funnit, att äfven

Digitized by Google

religionen behöfver i lagarne ett skydd emot den falska friheten. Han skulle kanske ock hafva funnit, att de frikyrklige, lösgjorde från den kyrkliga ordningen, redan äro mägtiga bundsförvandter i deras leder, hvilka frigjort sig från alla religiösa intressen och nu vända sig mot den politiska och sociala ordningen. Men der han stod glömde han, att icke många besjälas af den rena gudsfruktan, som varit hans egen stadigt och klart lysande ledstjerna genom lifvet.

Att en man sådan som Carlson med sin vördnad för det heliga och för hvad som dermed sammanhänger i de menskliga förhållandena, oaktadt sin frisinnade hållning, skulle vara vår kyrka varmt tillgifven, kunde icke betviflas. Omisskänneligt framträder detta under riksdagarne. Redan vid 1853 års riksmöte, då fråga förekom om representationsförändringen, antydde han såsom »en hufvudsak, att kyrkan (vid kyrkomöte) får en röst i sina vigtiga angelägenheter». Under loppet af 1856 års riksdag betonade han vigten för ett blifvande kyrkomöte att tillförsäkras motionsrätt, och år 1873 yttrade han: »Att ifrån riksdagen ingripa i kyrkomötes-institutionen synes mig strida mot begreppet af den kyrkliga sjelfständigheten, till hvilken man sträfvar, och hvartill en grund är lagd just genom denna institution». Han motsatte sig ock

Digitized by Google

förslaget om presters och lekmäns gemensamma deltagande vid val till medlemmar af mötet.

Den väg, han mellertid för sig utstakat i fråga om kyrkans utveckling såsom om den enskilda friheten, kan tydligt öfverskådas med ledning af de kongl. propositioner, han såsom chef för Ecklesiastikdepartementet frambar till 1868 och 1878 årens kyrkomöten. Upphäfvande af förbudet mot konventiklars hållande under tiden för den offentliga gudstjensten, förändring i afseende på presterskapets indigenatsrätt, domkapitlens sammansättning samt prest- och pastoralexamina, indragning af återstående prebendepastorat, lag angående tillsättning af presterliga tjenster och straff för förbrytelser af prest i embetet, stadga rörande prestval, ordnande af Svenska kyrkans missionsverksamhet samt förslag till ny katekes, ny bibelöfversättning och ny redaktion af kyrkohandboken: så mångfaldiga och vigtiga voro de ärenden han understälde kyrkomötets pröfning, bland hvilka många vunnit sin lösning, under det andra fortfarande stå på dagordningen.

Vid 1873 års kyrkomöte stod han icke der inom såsom konungens rådgifvare, men såsom valdt ombud. Mötets handlingar vittna nogsamt om hans intresse för kyrkliga ämnen. Den nya bibelöfversättningen hade han »med liflig glädje helsat»,

Digitized by Google

men uttalade tillika de tänkvärda orden, att kommittén, som borde verkställa en omarbetning, dervid måtte »ösa ur den outtömliga språkskatt, som ännu lefver på folkets läppar och äfven finnes i litteraturen nedlagd. Så skall språket blifva mera kärnfullt och kraftigt, och vissa nog allmänna eller abstrakta uttryck undanrödjas». Om förändring i de presterliga befordringslagarne gjorde han ock då yrkanden, som afsågo, att de för skyndsammare behandling borde »utbrytas från det öfriga lagstiftningsarbetet. Så skedde», sade han, »åren 1739, 1786, 1811 och 1843». För honom framträdde denna förändring såsom en af de allra vigtigaste, hvarvid han icke underlät att hålla fram sin älsklingstanke, den nemligen, »att församlingarna böra erhålla större inflytande vid tillsättningen af sina själasörjare, samt att den olikhet, som nu förefinnes, bör, så vidt ske kan, undanrödjas». Den framkastade tanken bar ock frukt i sinom tid, då vid 1878 års kyrkomöte förslag i sådan syftning framställdes och blef i hufvudsak godkändt. Förändringen var icke obetydlig, enär den sträckte sig till grunderna för rösträtten och upphäfvande af pastoratens klassifikation, hvarförutan församlingarna tillerkändes den icke minst genomgripande rättigheten, att under vissa vilkor till konsistoriella kyrkoherdelägenheter kalla fjerde prof-

Digitized by Google

predikant. Vid dessa betydande förändringar ville Carlson icke se eller erkänna motsägelsen mellan yrkandet om församlingarnas större befogenhet och den af honom sjelf angifna principen för prestens befogenhet till befordran, nemligen »duglighet och lämplighet, bedömd efter förtjenst, d. v. s. sökandens förut ådagalagda insigter, nit och skicklighet». Han ville icke heller af sådana förändringar vänta eller ens misstänka något menligt inflytande hvarken på församlingarnas eller presterskapets ställning vid prestval. Utan tvifvel fick han dock såsom föredragande inför konungen vid många tillfällen erfara, hurusom redan vid tillsättningen af de regala gällen svårigheter, dem han antingen icke kunde eller icke ville undanrödja, mötte genom det af församlingarna vid valen utöfvade tryck. Det kräfde ett icke ringa mod, att vilja underkasta sig det ökade tryck, som genom förändringen med de konsistoriella lägenheterna måste inträda. Sjelf fick han undgå denna pröfning, enär han lemnade sin plats i konungens råd, innan verkningarna af den nya lagen gjorde sig gällande.

Att Carlson genom sitt vid 1850 års riksdag framstälda yrkande, att hvarje socken, som kan aflöna egen prest, måtte varda berättigad att med sådan förses, och genom sitt förslag till underdånig skrifvelse om vidtagande af åtgärder till

Digitized by Google

förverkligande af detta önskningsmål, i viss mån framkallat den sedermera verkställda pastoratsklyfningen, torde hafva undfallit den allmänna uppmärksamheten. En annan vidtgående plan, som dock stadnade på papperet, röjer sig uti hans märkliga förslag vid 1853 års riksdag om upprättande af ett »Ecklesiastik-kollegium», af helt och hållet kyrklig natur, med frånskiljande af öfriga till Ecklesiastik-departementet hörande ärenden. Förslaget kunde betraktas såsom ett löst hugskott, så framt han icke å nyo väckt samma fråga vid 1862 års riksdag och dervid, sedan han förbytt namnet till »Öfver-konsistorium», lagt sådan vigt på dess genomförande, att han betonat detsamma såsom ett vigtigt organ i kyrkans lif, såsom en fråga, om hvilken han hyste öfvertygelsen, att den vore »ibland dem som återkomma». Motiver saknade han icke. »Sedan kyrkan», sade han, »kommit till ett mera sjelfständigt lif genom kyrkostämman och genom synoden (kyrkomötet), måste en motsvarighet deremot finnas i förvaltningen. Jag kan ej rätt tänka mig ett kyrkomöte utan en kyrklig öfvermyndighet, med hvilken det samverkar — en myndighet, som i denna tid af starka brytningar inom kyrkan oafbrutet följer företeelserna inom densamma med sin uppmärksamhet, samlar den vunna erfarenheten, behandlar i synner-

Digitized by Google

het de *inre* kyrkliga angelägenheterna, öfverser och leder det hela. Den vore en enhet i förhållande till de spridda konsistorierna, en kontinuitet i förhållande till den efter långa mellantider samlade synoden». Hvem igenkänner icke här Axel Oxenstjernas »General-konsistorium», som var af den store rikskanslern ämnadt till en kollegial öfverstyrelse i allt som rörde kyrkan och undervisningsväsendet, men som strandade på då varande biskopars motstånd. Nu mötte saken inga sympatier, och Carlson fullföljde icke vidare sitt förslag.

Spåren af Carlsons verksamhet i kyrklig lagstiftningsväg skönjas icke särdeles i de allmänna författningarna, hvilket är en följd deraf, att, på grund af kyrkans ställning till staten, hennes lagstiftning icke förmedlas genom chefen för Ecklesiastikdepartementet. Endast några få, mer eller mindre vigtiga åtgärder betecknas derföre med statsrådet Carlsons namn, hvaribland försäljningen af de Halländska kyrkohemmanen, prestvalsförordningen för Stockholm och 1868 års ändringar i kyrkohandboken torde vara de hufvudsakligaste.

I korta drag har jag angifvit Carlsons ställning till kyrkan. Om jag ock i mycket haft en från hans afvikande mening, måste jag dock erkänna, att jag i mycket försonat mig med hans

Digitized by Google

åsigter. Hans oaflåtliga verksamhet och nitälskan äfven på detta område lärer af ingen kunna förnekas, och domen öfver honom, så vidt den af menniskor får fällas, kan icke blifva någon annan än den, att han med allvar *velat* och verkat hvad han aktat välsignelsebringande för befrämjandet af Guds rike på jorden.

Hitintills har jag betraktat Carlsons lif från synpunkten af hans verksamhet såsom uppfostrare i vidsträcktaste mening. Må jag nu rigta blicken på *statsmannen*. Den skola, hvari han förberedde sig för detta vigtiga värf, var en högre lärdomsskola, nemligen presteståndet. Från och med 1850 års riksdag intill år 1866, då skolan upplöstes, representerade han der inom dels Upsala universitet, dels Kongl. Vetenskaps-akademien. Kallad att föra vetenskapens talan, sjelf väl bevandrad på dess vidsträckta arbetsfält, möttes han af lärde och insigtsfulle män, de fleste utgångne från lärostolarne vid universitetet eller högre läroverk. Rikets tolf biskopar jemte de mest framstående af stiftens kyrkoherdar och andre erfarne män, sådan var den vördnadsbjudande krets, inom hvilken han gjorde sitt inträde på statsmannabanan. Sjelf knappt fyrtiårig förelåg honom nu den stora

Digitized by Google

uppgiften att häfda sitt och universitetets anseende bland grånade män, de der vant sig att med varsamma händer vidröra ej mindre kyrkans än statens angelägenheter. Med tyngden af rik insigt och erfarenhet öfvervägde desse män samhällets vigtigaste frågor. Dagens flygtiga hugskott sväfvade såsom lätta moln förbi de mognade tankarne, och besluten kunde derföre bära vittnesbörd om allvar vid pröfningen. Konservativt kallades detta riksstånd och förtjenade med rätta detta ärorika namn. Långsamt och endast delvis försiggick rekryteringen inom denna representation af den stridande kyrkan, och utan ådagalagda insigter kom ingen till inflytande bland dess kämpar. Förflugenheten fick der ögonblickligen sin näpst, och omogenheten ställdes utan betänkande på tillväxt.

Uppgiften för den unge professorn var således ingalunda lätt, särdeles som den fåtaliga liberala minoriteten inom ståndet i honom hoppades finna en talangfull målsman för de nyare idéerna. Man lät honom vid den första och äfven vid den derpå följande riksdagen genomgå sina profår inom ett utskott, dit de nykomne eller i någon mån misstänkte statsmannakandidaterna hänvisades att pröfva sina krafter, nemligen allmänna besvärs- och ekonomi-utskottet. Först vid sin tredje riksdag, sedan han bevisat sig såsom en dugande man,

Digitized by Google

förflyttades han till det vigtiga statsutskottet, der han sedermera fick behålla sin plats intill dess han såsom statsråd icke vidare var dertill berättigad.

Representationsfrågan stod vid 1850 års riksdag för första gången på dagordningen på fullt allvar. Regeringens från föregående riksdag hvilande förslag, med samfälda val såsom grundprincipen, förekom nemligen då till afgörande. Inom presteståndet, der förslaget förkastades med 36 röster mot 14, befann sig nu såsom icke sällan Carlson i minoriteten. Hans yttrande i frågan, det första af rent politisk natur, ådagalade otvetydigt den rigtning, han sedermera oaflåtligt följde. Hans af mig ofvan antydda frimodighet trädde nu i dagen, den nemligen att förbise bristerna i det nya som äskades, om allenast detta nya derjemte i sig inneslöt fröen till den utveckling, hvilken han aktade nödvändig. Situationen framstod för honom såsom betänklig, och derom yttrade han: »Mellan det strängaste fasthållande vid det som är och en fullständig förändring af samhällets gestalt har striden förts med växande bitterhet. Konungamagten har framträdt i ändamål att förmedla de strider, som sönderslita samhället, och att förlika dess intressen. Faller förslaget, så är att befara, att i dess ställe de förut fängslade

Digitized by Google

krafterna ytterligare skola, då detta band brister, framträda i en ny styrka och att striden blir häftigare än förut». Om sjelfva förslaget yttrar han: »Dess hufvudsyfte har jag ansett vara, att i stället för ståndén sätta den nyare tidens skapelse medelklassen, qvalificerad efter de olika källorna för dess uppkomst: bildning och förmögenhet, embete och yrke, men att, till att förebygga dess uteslutande välde, jemte densamma bibehålla allmogens af ålder bevarade rätt». Märkligt med afseende på nuvarande förhållanden är det sista tillägget om allmogens rätt. Så litet kan man på förhand bedöma följderna af sina reformsträfvanden. Märklig är ock hans bekännelse: »Jag lägger mitt ja, ehuru med en i flera fall afvikande öfvertygelse». Hans åsigter delades vid denna tiden icke ens af den frisinnade Thomander, hvilken gaf sitt nej, derföre att det var en förmögenhetsrepresentation, och ogillade både klassvals- och bildningsprincipen. Man kunde, säger denne på sitt vanliga burleska sätt, »så gerna bestämma valbarheten efter viktualievigt som efter examensbetyg och pengar». Majoriteten inom ståndet ville, om förändring skulle ske, betrakta »den utvidgade klassvalsprincipen såsom den enda möjliga».

Sedan regeringens förslag fallit, väcktes inom riddarhuset under samma riksdag fråga om an-

Digitized by Google

tagande af ny riksdagsordning med bibehållande af ständen, i hvilka nya element borde intagas, och med upprättande af en s. k. riksnämnd. Men Carlson förkastade för sin del en sådan förändring på grunder, som visade, att han redan då fullständigt brutit med ståndsförfattningen. »Det är», sade han, »det inre af samhället, som undergått en förändring och som söker sitt uttryck i representationen. Förändringen består utan tvifvel deri, att korporationerna, af hvilka samhället allt ifrån medeltiden varit organiseradt, under tidernas fortgång småningom undergått en upplösning. Representationen kan icke sammanhålla dem. Deras lif hvilar på den civila, finansiella och ekonomiska lagstiftningen». Naturen af dessa förändringar sökte han åskådliggöra sålunda: att »beskattningen ej vidare utgick blott såsom ordinarie skatter, utan såsom bevillning; att bevillningen ej vidare utgjordes för hvarje stånd i och för sig; att frälsejord och rikets högre embeten voro tillgängliga för alla, och att den lika arfsrätten samt näringsfriheten framkallat väsentliga rubbningar». En farlig utväg vore, enligt hans åsigt, »riksnämnden», i ty att den snart skulle taga ledningen i sin hand och stöta undan ståndens motvigt, och »detta», tillägger han, »skulle leda till enkammarsystem, hvilket jag anser olämpligt och vådligt».

Digitized by Google

Carlsons ställning var således klar. Omstörtning af bestående förhållanden ville han aldrig, men förändringar ville han enligt den anvisning historien gifver. Sådant uttalar han, vid 1853 års riksdag, när han afstyrkte det då hvilande förslaget. »Man bör utgå», säger han, »från hvad som består och utbilda detsamma». Om »riksnämnden» yttrar han sig å nyo vid 1856 års riksdag afböjande: »Bättre äro två kamrar, en för adel och prester, en för borgare och bönder. Vår representation befinner sig på en öfvergång från ståndsrepresentation till representation af samhällsklasser». Vid sådant förhållande inses lätt, att Carlson gaf sin röst för utvidgandet af städernas representationsrätt, för frälsemäns valbarhet till borgareståndet och elementarläroverkslärarnes till presteståndet och för gemensamma öfverläggningar mellan stånden, hvilket allt endast är konseqvenser af hans uppfattning i frågan. Oförklarligt deremot är, vid behandlingen af kommunallagstiftningen under 1859 års riksdag, hans motstånd mot gemensamt »landsting» för landet och städerna, ehuru deri ligger någonting profetiskt, som hade bort vara en varning för honom i representationsfrågan. »Hur är det beskaffadt», frågar han, »med harmonien dem emellan i verkligheten? Så snart det gäller beskattningsåtgärder, visar sig

Digitized by Google

snart skiljaktighet och strid, och man kan å ingendera sidan lita på billigheten hos den andra. Jag finner rådligast att låta landet hafva sin egen särskilda kommunalrepresentation».

Kom så 1862 års riksdag och dermed regeringens förslag om ny riksdagsordning. Carlson erinrar nu presteståndet derom, att han »för tolf år sedan understödde ett liknande förslag», och betecknar olägenheterna af ståndsförfattningen sålunda: »Stånden, medeltidens skapelser, voro väl egnade att meddela råd, att göra motstånd, men icke att gifva det stöd åt en konstitutionell regering, som ligger i uttrycket af en allmän folkvilja. De saknade det första vilkoret derför: en bestämd pluralitet, och de framstälde fyra särskilda korporationers skilda meningar, icke ett samladt uttryck af nationens vilja». Här uttalar sig alltså Carlson för ett *vox populi, vox Dei*, som torde hafva sina betänkligheter, om man beaktar ej mindre den närvarande tidens skaplynne än historiens lärdomar. Men hvilka voro då enligt hans uppfattning fördelarne af det till behandling föreliggande förslaget? Svaret är följande: att representationen bygges på en allmännare, mera omfattande grund; att ett stort antal orepresenterade inrymmes; att konungens rådgifvare deltaga i öfverläggningarna; att konungen blir berättigad upplösa kamrarne;

Digitized by Google

att riksdagarne blifva årliga; att icke rent numeriska förhållanden, utan domsagorna läggas till grund för valrätten; att de mera bildade samhällsklassernas inflytande har garantier genom sättet för valen till första kammaren, samt att stora förbättringar äro införda i arbetsordningen.

Förslaget blef hvilande för att till förnyad behandling upptagas vid 1865 års riksdag, då Carlson intog sin plats inom presteståndet i egenskap af representant för Vetenskaps-akademien, men förde tillika regeringens talan såsom konungens rådgifvare. En förpostfäktning, genom mitt förvållande, egde rum inom presteståndet med anledning af regeringens åtgärd att uppgöra statsregleringen allenast för *ett* år i stället för den normala treårsperiodens. Upprörd öfver de agitationer för det hvilande förslaget, hvilka inom alla delar af riket egde rum, kände jag mig illa till mods, när äfven regeringen på ett så öfverraskande sätt ville framtvinga ett bifall. I ganska hänsynslösa ordalag, jag erkänner det, affattades då af mig en motion, hvari yrkades afslag på den kongl. propositionen om *ett*-årig statsreglering. Saken väckte sådant uppseende, att, emot vanligheten, vid remissen uppstod en långvarig och delvis hetsig diskussion, hvilken öppnades af statsrådet Carlson på regeringens vägnar. Hans svaromål skilde

Digitized by Google

sig i så måtto från hans vanliga sätt, att för första och enda gången under hela den långa tid, jag med honom samarbetat vid riksdagarne, jag kunde förmärka en skymt af frånvaro från det episka lugn, hvarmed han eljest upptog äfven de mest närgående anmärkningar. Af sådan anledning har jag trott mig böra här upptaga denna episod. Statsman var nemligen Carlson eljest städse äfven i den meningen, att han kunde dölja till och med den starkaste sinnesrörelse. Han sökte ådagalägga, »att ingenting oerhördt här vore begånget», tilläggande: »När vid innevarande riksdag förefans ett af regeringen framlagdt grundlagsförslag, enligt hvilket mellantiden intill nästa riksdag skulle förändras till *ett* år, skulle då regeringen göra afseende på detta eller handla så, som om hon icke viste att det funnits?» Motionen förföll, då riksstånden föllo.

Att regeringen i statsrådet Carlson funnit rätte mannen att vid de märkliga debatterna inom presteståndet med skärpa och klarhet upptaga och bemöta alla de betänkligheter, som från motsidan yppades, derom vittna nogsamt ståndets protokoller. De förträffliga anföranden i öfrigt, hvilka å båda sidor förekommo, ådagalade mer än mycket annat, att ståndet icke öfverlefvat sig sjelft. Carlson hade sina tröstegrunder att framhålla både

Digitized by Google

med afseende på ståndet och kyrkan, sägande: »Presterskapet behöfver icke politisk magt för att trygga kyrkans oberoende eller inflytande. Kyrkans stöd är starkare än så. Det kyrkliga inflytandet har sitt rätta ställe på kyrkomötet, hvarest kyrkliga frågor kunna, ostördt af de politiska stridernas sorl, behandlas och lösas». Den redan då uttalade farhågan, att magten snart skulle uteslutande tillfalla en enda samhällsklass, lugnade han med de orden: »Man får icke på de nya förhållandena öfverflytta de föreställningar om från hvarandra strängt afskilda klasser, som utgjort grunden för de gamla». Frågade man, hvarföre förändringen måste ske just *då*, svarade han: »Det finnes i politiska förhållanden något som kallas *det rätta ögonblicket*. Efter min öfvertygelse är detta ögonblick för frågans lösning nu inne. Om det icke begagnas, återkommer det aldrig».

Betviflas kan icke, att statsrådet Carlson genom sin fasthet såsom genom sin fina gentlemanliga slagfärdighet högst väsentligt inverkade på de vacklande inom prestestånd och sålunda kraftigt befordrade frågans framgång. Att han sjelf stod ren i striden och uttalade hvad allt ifrån begynnelsen af hans politiska bana varit hans öfvertygelse, derom vittna alla hans uttalanden. Då I, Mine Herrar, hedrat mig med förtroendet att gifva en teckning af min

Digitized by Google

företrädare, har jag icke kunnat undgå att vidlyftigare än må hända tillbörligt är behandla den vigtiga tidpunkt i hans och nationens lif, då representationsfrågan upprörde allas sinnen. Jag har låtit honom sjelf tala och dömer intet. Mig, då jag återkallar i minnet den stormiga tiden, går det såsom det gick Æneas, då han manades att förtälja Trojas och sina egna öden för Dido: *Infandum, regina, jubes renovare dolorem.*

Den Norska frågan hörer ock till dem, vid hvilka Carlson med mycken frimodighet uppträdt i tider, då sinnena voro i stark jäsning och lagrar icke stodo att vinna på den väg, han beträdt. Grefve Carl Henrik Anckarsvärds bekanta motion vid 1859 års riksdag om »revision af föreningsfördraget» gaf Carlson anledning till yttranden så väl före som efter dess behandling i utskottet. Anmärkningsvärdt härvid är, att han vid remissen mera positivt stod på den norskvänliga försonlighetens ståndpunkt än sedermera vid frågans afgörande. Vid remissen utgick han från antagandet, att »ingen Svensk man har orsak att beklaga, att Sverige ej använde den starkares rätt för att underkufva Norge», och fann »icke ringaste anledning förekomma i Kieler-traktaten, att Norge skulle förvandlas till en Svensk provins». Visserligen beklagar han tillbakavisandet från Norsk sida af mellan-

Digitized by Google

rikslagen såsom ock af propositionen om domars och utslags gällande kraft i båda rikena; men anser sig dock berättigad till sin uppfattning, »att på båda sidor om gränsen växer den känslan, att unionen är ett värn för Nordens sjelfständighet, är grundvalen för dess framtid, och att missförhållandena grunda sig blott på missförstånd». Så kommer han till den vigtiga frågan: hvad bör göras? »Man bör», svarar han, »tillse, att öfvertygelsen går före åtgärderna, och är alltså vår uppgift att genom en vänskaplig hållning bidraga till utveckling af broderlig enhet i tänkesätt», och, tillägger han, »vi böra förblifva på den bana, som genom unionsfördraget är utstakad, i följd hvaraf de båda folken, hvart för sig sjelfständigt i alla inre förhållanden, tillsammans utgöra ett helt, en förbundsstat i förhållande till främmande magter. Att nu blott begära en revision, utan att närmare angifva dess grunder, synes icke föra till målet».

Sedan utskottet yttrat sig, ville mellertid Carlson icke vidhålla denna åsigt. Han fann nu en revision »önsklig och behöflig». Ja, han medgaf, »att Norrmännen gifvit grundad anledning till den rådande tanken, att de skydde ett närmande mellan brödrafolken och voro ovänligt stämde mot föreningen». Omslaget är beaktansvärdt och hedrande

Digitized by Google

för hans rättskänsla. Han ogillar dock utskottets motiver och vill att i beslutet om revisionen må uttryckas, »att den skall verkställas på de grunder, som finnas iakttagna i nu gällande föreningsfördrag». Hans sålunda förändrade uppfattning gjorde för honom möjligt att vid 1869 års riksdag såsom statsråd försvara den kongl. propositionen om »ny föreningsakt mellan Sverige och Norge», utan gemensam representation. »Det undanrödjer», sade han, »anledningar till söndring, som finnas i det nuvarande tillståndet. Styrelseformerna erhålla stadga. Banan utstakas för framtida utveckling af större gemensamhet mellan rikena».

Äfven i en annan Norsk fråga, nemligen då Norges storting fattat beslut om *ståthållare-embetets upphäfvande*, och en ledamot af ridderskapet och adeln, W. F. Dalman, begärt, att Sverige skulle få tillfälle i saken yttra sig, fann Carlson vid 1859 års riksdag anledning att ingripa. »Någon tvist», sade han, »mera egnad att väcka oro bland folken, utan att kunna bära någon gagnelig frukt, kunde svårligen upptänkas, än om det ena folket ville göra anspråk på rätt att ingripa i det andras grundlagar». Anmärkningsvärd är, med afseende på senare i Norge inträffade omständigheter, hans uppfattning af den Norska grundlagens anda: »Hvad som utgör grundlagens principer tillhör konungen

Digitized by Google

att pröfva, då någon grundlagsförändring för honom föredrages till bifall eller förkastande; och konungen har, som bekant är, i grundlagsfrågor *absolut veto* mot stortingets beslut». Ett sådant inlägg i den Norska frågan af en man med Carlsons otvetydigt vänliga stämning mot brödrafolket måste ega en särdeles stor betydelse och har icke kunnat med tystnad förbigås.

Vid behandlingen af den vigtiga frågan om *brännvinslagstiftningen* har Carlson inlagt stora förtjenster genom sina yrkanden om inskränkning i tiden för bränneriernas verksamhet, om ökad beskattning och skärpta kontroller, hvilket jag anser mig böra endast antyda, då en sådan hans ställning sammanhänger med humanitetssträfvanden, de der stodo i sammanhang med och voro ett uttryck för hans sedliga karakter.

I den nu så brännande *tullfrågan* uttalade sig Carlson med bestämdhet redan vid 1865 års riksdag, då han såsom statsråd uppträdde till försvar för regeringens åtgärd att afsluta den Franska traktaten, utan att på förhand hafva inhemtat riksens ständers yttrande och bifall. »Den är», sade han, »icke ett isoleradt faktum, utan blott en länk i en stor kedja af bemödanden att lossa de bojor, som så länge hämmat handel och sjöfart». Tjugu år derefter, vid 1886 års riksdag, yttrade

Digitized by Google

han sig, såsom ledamot af riksdagens första kammare, emot alla tullar, och vid innevarande års riksdag lät han från sin dödsbädd föra sig upp i kammarens samlingssal att gifva sin röst i denna rigtning. Dermed har han i sina sista stunder lemnat ett hedrande vittnesbörd om sin offervillighet för det jordiska fäderneslandet, hvilket han under hela sitt förgångna lif så högt skattat och från hvilket han nu var mogen och färdig att skiljas. Om hållbarheten af hans åsigter i denna betydande fråga kunna tankarne vara skiljaktiga; men att Carlson förhållit sig såsom en sjelfständig man egnar och anstår, torde ingen vilja förneka.

I *jernvägsfrågan* stod han redan från begynnelsen på deras sida, som ansågo dessa samfärdsmedel »behöfliga». Han hörde dock till de sparsamma och försigtiga, och ville angående enskilda jernvägsföretag förebygga, att »de på ett allt för löst sätt och allt för litet mogna komma till stånd».

Intill år 1873 hade han i *försvarsfrågan* yttrat sig endast vid 1850 och 1856 årens riksdagar. Vid den senare förordade han 30 dagars vapenöfning, fördelad på 2 år. Emot farhågorna för de stora kostnaderna afgaf han sin förklaring, att »ingen stat har en öfvad armé för så billigt pris som Sverige». Vid den förra yrkade han bibehållandet af »stora flottan». Sitt hufvudsakliga

Digitized by Google

motiv sammanfattade han sålunda: »Genom dess förstöring skulle Sverige komma i en helt annan politisk ställning än nu till öfriga magter, då likväl de nya geografiska förhållanden, som gjort det allt mer och mer till en sjömagt, tvärt om fordra en allt mer betydande styrka till sjös».

Från och med 1873 års riksdag, då *härordningsfrågan* blef sammanbunden med frågan om *grundskatter och indelningsverk* genom den s. k. *kompromissen*, trädde Carlson ut i främsta ledet bland de män, som med kraftiga händer fattade det tunga Alexanderssvärdet för att afhugga den gordiska knuten. Här möter oss en episod i hans hjeltesaga — ty såsom en hjelte stod han under hela striden upprätt och lugn gent emot tadlet, det rättmätiga ej mindre än det obefogade — en episod tillika af statsmannafinhet, som bar uti sig uppslaget till söndringar och bittra strider, hvilka sent skola glömmas. Mig tillhör att klargöra hans ställning, eftersom mycket dunkel hvilat deröfver.

Med afseende på grundskatterna gjorde han sig sjelf den frågan: »är en skattenedsättning här påkallad?» och svaret blef ett obetingadt ja från hans sida. »Skatten trycker», sade han, den trycker »jorden, som är tyngst beskattad, den trycker ojemnt. Den är ett aftryck i beskattningsförhållandena af den personliga olikheten mellan sam-

Digitized by Google

hållsklasserna». Det enklaste vore, enligt hans tanke, visserligen att *utjemna;* men då sådant ej kan ske utan upprättande af en »kadaster», fann han denna utväg alltför kostsam. En annan utväg är *aflösning.* Men, frågar han, »skall den vara obligatorisk eller frivillig? Påbud om det förra kan staten knappast utfärda. Det senare göres af dem, som minst tryckas». Ett tredje återstår, nemligen *afskrifning.* »Man kallar det en skänk», säger han. »Men hvad är all skattenedsättning annat än en skänk», och här ifrågasättes blott, »att man, under en bestämd tid och efter bestämd plan, återställer den jemlikhet i afseende på jordens börder, som är i sig sjelf rigtig och som numera endast på den vägen kan vinnas».

Sedan han genom den strängaste logik lyckats komma till denna ståndpunkt, blef hans omsorg att undersöka, om statens tillgångar medgifva att göra en sådan eftergift. »Afskrifningen mildras», säger han, »då den är utsträckt till mer än 30 år. Dessutom, så länge grundskatterna utgjorde en tredjedel af statens tillgångar, kunde den ej ske. Nu äro tillgångarne andra. Bevillningen kommer i öfrigt att höjas på all jord».

Nu trängde sig mellertid på honom från motståndares sida en ny fråga: men hvarföre sammanföra indelningsverk och grundskatter? »För min

Digitized by Google

del», säger han, »ehuru stor tillgifvenhet och tacksamhet jag städse hyst för denna institution (indelningsverket), måste jag dela den uppfattning, att, då dess otillräcklighet blifvit ådagalagd, de skäl som hemtas från afseendet på fäderneslandets försvar måste öfverväga alla andra». Då mellertid från motsatta sidan anmärkningarna fortgingo, utvisande, att det då föreliggande förslaget bestämde *värnepligt*, men ej huru långt den skall utsträckas, *stam*, men ej huru den skall bildas, samt att i öfrigt utredning saknas om kronohemmanen, frälseräntan, ypperliga frälset m. m., blef hans svar: »Här är blott fråga om en skrifvelse, ej om utredning». Hvem igenkänner icke här den ovanliga skicklighet, hvarmed han förstod att undanskjuta närgående anmärkningar och på sådan väg vinna sitt syftemål. Statsmannen förnekade sig aldrig i svar på brydsamma frågor, och sådan finhet är det utan tvifvel som vållat, att man menat sig icke kunna lita på hans upprigtighet. Hans ursäkt ligger deri, att hans menniskokännedom svek honom, då han menade att man för framtiden skulle låta sig nöja med den afskrifning *han* afsåg, nemligen »efter en måttstock af 3 % årlig afskrifning». Under sina sista dagar fick han erfara vanskligheten af de menskliga beräkningarna i detta afseende såsom i så många andra.

Digitized by Google

Sådant var mellertid Carlsons försvar för den s. k. *kompromiss-skrifvelsen*, hvilken allmänneligen anses vara af honom eller under hans ögon uppgjord. Ej mindre af denna anledning än ock för den betydande roll, den spelat under de sista årens riksdagar, må den här i minnesteckningen upptagas. Dess innehåll är följande: »Då till nästa riksdag lärer vara att från Eders Maj:t förvänta förslag till ny organisation af landets försvarsväsen, antagligen grundad *på en vidsträcktare tillämpning af den allmänna värnepligten*, får riksdagen, som ansett, att *en befälsstam bör bildas ur de värnepligtiges led* mot den ersättning af statsverket, som kan blifva erforderlig, och att således *den indelta armén* icke vidare blifver *hvarken lämplig eller behöflig* för åstadkommande af ett för landets sjelfständighet betryggande och efter våra förhållanden lämpadt försvar, *anhålla*, att Eders Maj:t täcktes, *under förutsättning* att en sådan armé-organisation varder af konung och riksdag antagen, *i sammanhang* med ofvan nämnda förslag i nåder föreslå stadganden, genom hvilka, *efter en måttstock af 3 % årlig afskrifning*, ej mindre *rustnings- och roteringsbesvären* med deraf härflytande kostnader komme att efter hand minskas och slutligen försvinna, än äfven *grundskatterna upphöra*, mot det att *jordbruksfastighet åsättes*

Digitized by Google

bevillning efter samma grunder, som gälla för all annan fastighet; börande den antagna *arméorganisationen träda i verkställighet först sedan* nämnda stadganden om rustnings- och roteringsbesvärens samt grundskatternas afskaffande likaledes blifvit af konung och riksdag antagna».

Skrifvelsen väckte ett missnöje, som stegrades allt mer i samma mån man erfor dess menliga inflytande på frågan om försvarsväsendets utveckling. Att Carlson af sådant missnöje icke lät sin öfvertygelse rubbas, framgår af ett hans yttrande vid 1883 års riksdag, att nemligen »1873 års skrifvelse väsentligt bidragit att framskjuta frågan om landets försvar och fördröjt skattereformen». Tillika frågade han: »Hvad skall inträffa, om förbindelsen mellan dessa båda frågor upphäfves? Man har svarat: grundskatterna skola hastigare försvinna än nu är föreslaget, men försvarsfrågan fördröjas. *Jag* anser, att man blir sannspådd, ty grundskatterna göra sig nog väg». Betänkligheter synas dock hafva vaknat hos honom, då vid 1885 års riksdag det s. k. sammanjemkningsförslaget rörande värnepligtslagen trädde i dagen. »Man må icke», sade han då, »anse afskrifningen såsom ensamt ett vederlag för ökad tjenstgöringstid för beväringen. *Aldrig låg heller en sådan beräkning i den ursprungliga sammanbindningen af*

Digitized by Google

dessa båda frågor. Man endast tänkte sig det hela sammanbundet med det hela såsom dermed beslägtadt».

Deri låg Carlsons ofrivilliga missgrepp i hela denna fråga, att han »tänkte sig» något helt annat än hvad den i sig innebar. Han fick sjelf erfara, hurusom i politiken *la force des choses* gäller mera än den enskildes tankar. Den liberala tankegången förbiser mången gång följderna, under det att farhågan för dessa gör den konservativa betänksam.

I afseende på sjelfva *värnepligtslagen* hänvisar han dem, som motsätta sig lagen på grund deraf att den erbjuder *för litet*, till krigsministerns förklaring, att vi tvärtom erhålla fördubblade försvarskrafter mot hvad vi nu ega; och anser, att det äfven måste erkännas vara en fördel att komma ifrån det nuvarande kaotiska tillståndet i fråga om vårt utskrifningsväsen till ett ordnadt tillstånd. Han förklarar slutligen ett nederlag för förslaget »liktydigt med en seger för nihilismen». Vill man icke den, anser han det vara en »pligt att taga detta förslag, i synnerhet som det är det enda sättet att komma ur det nuvarande tryckande tillståndet, som förqväfver en mängd af de sträfvanden, hvilka borde användas på andra vigtiga ärenden, och en gång komma in på en ny väg, der man sedan kan taga steg efter steg framåt. Jag

Digitized by Google

åberopar», säger han, »de ord en kunnig, numera afliden, militär redan för många år sedan yttrade i denna kammare, nemligen att det är på värnpligten man skall bygga en framtida förbättring af vårt försvar. Det är just såsom ett första steg och ett inledande till ett bättre på försvarets bana, som det föreliggande förslaget har sin betydelse, och det är också derför som jag anhåller att få tillstyrka bifall till detsamma».

Mig har synts vigtigt att ur riksdagshandlingarna hemta fram det hufvudsakligaste af Carlsons yttranden i denna betydelsefulla fråga, eftersom han spelat en stor roll under dess behandling vid riksdagarne. I denna sak, likasom i allmänhet vid betraktandet af hans verksamhet, har jag låtit honom med egna ord tala, dels för att icke genom ett referat misstänkas eller blottställas för att i hans yttranden inlägga annat än han åsyftat, dels ock derföre att på sådant sätt bevarats det egendomliga och koncisa i hans framställningar, genom hvilka han så mägtigt inverkade vid diskussionen. Derigenom skall ock utan tvifvel intrycket hos Eder, Mine Herrar, blifva likartadt med mitt, att nemligen hvad Carlson möjligen brutit vid behandlingen af försvarsfrågan flutit från hans varma, fosterländska hjerta. Landets försvar var för honom en af de främsta lifsfrågorna. För dess fram-

Digitized by Google

gång var han derföre beredd att göra äfven de största uppoffringar.

Efter riksdagarnes och öfriga offentliga handlingar har jag nu sökt ådagalägga, hurusom Carlson i de företrädesvis *stora* frågorna icke tvekat att uttala sig, äfvensom i hvad mån han inverkat på deras utveckling. Att uppräkna öfriga frågor, dem han med större eller mindre utförlighet behandlat, vore likbetydande med att genomgå de sista tre eller fyra årtiondenas lagstiftning. Sitt ord har han lagt i vågskålen: för utländske mäns kallande och främmande trosbekännares berättigande till vissa embeten och tjenster; för qvinnas myndighet vid viss ålder; för inskränkning i eller helst borttagande af giftomannarätten; för fängelseväsendets utveckling i human rigtning; för fattigvårdens ledande i andan af »en förekommande fattigvård, som tillstoppar källorna till det onda, man vill söka lindra»; för skjutsskyldighetens upphörande såsom naturaprestation, men mot ersättning af de skjutsskyldige; för hemmansklyfning och jordafsöndring; för statsdomänernas försäljning inom vissa gränser; för den kommunala lagstiftningen i syfte att »magten ej må ligga i magistratens händer»; för inrättande af länsrepresentation; för styrelse- och förvaltningsverkens reorganisation i ändamål att ställa dem i närmare samband med statsdepartementen; för or-

Digitized by Google

ganisation af konungens kansli till vinnande af arbetets fördelning och verklig bearbetning af målen från tjenstemännens sida m. m.

Man må således icke förundra sig, om man finner Carlsons namn bland dem, som oftast förekomma i riksdagarnes protokoller. I presteståndet har han yttrat sig ej mindre än 814 och i kamrarne 297 gånger. Vid den långvariga 1856—1858 årens riksdag står han 244 gånger antecknad såsom talare. Häraf kunde man blifva frestad beskylla honom för talträngdhet, en egenskap som skulle beröfva honom karakteren af statsmannamessighet. Men sådant var icke förhållandet. Under långa tider deltog han icke i diskussionen; och hans grundsats syntes vara att yttra sig blott när det gälde att genomdrifva en sak eller då han genom sitt yttrande ville nedlägga frön för framtiden. Men just sådana frågor förekommo ofta, och vid deras behandling upptog han upprepade gånger motsidans argumenter, till dess man trötttnade. Deruti låg hans styrka i debatten, att han aldrig slappades. Deri låg ock nyckeln till hans framgångar i tvifvelaktiga fall och kinkiga frågor. Lyckades han icke på *ett* sätt, så fann han snart ett annat. Vann han icke sitt syftemål i det närvarande ögonblicket, så hänvisade han på framtiden. Hans sakkännedom, hans förmåga att se

Digitized by Google

sakerna från alla sidor, hans fyndighet att förmedla olika meningar, hans ovanliga minne och lätthet att uttrycka sig, hans elegans i framställningen, hans humanitet vid bemötandet af motsatta åsigter, och slutligen det orubbliga lugn, hvarmed han behandlade ärenden och personer: allt detta gjorde honom till en debattör af första ordningen och till en parlamentarisk förmåga, som mägtigt bidragit till framgången af den nyare tidens liberala sträfvanden.

Tvenne gånger ledamot af konungens råd hade han rikligen tillfälle att erfara sanningen af biskop Thomanders yttrande om statsråden såsom »personer, som visst icke sitta på rosor, om än taburetterna äro broderade». I hvad mån han i denna sin ställning inverkade på konungens beslut i de vigtigaste frågorna, kan icke tillkomma minnestecknaren att bedöma. Hvad en af de främste samtida ledamöterna af konseljen derom mig meddelat måste alltså vara af synnerligt intresse. Hans yttrande lemnar följande upplysningar: »Carlson tog i allmänhet ej mera del, än som var nödvändigt, i andra ärenden än dem som tillhörde hans eget departement, men dessa ville han ock sköta efter sitt eget sinne; och han egde en beundransvärd förmåga att med den största foglighet och varsamhet göra sin vilja gällande. Hans sätt att icke forcera

Digitized by Google

sin mening, men icke heller någonsin släppa den, uppfattades stundom såsom brist på öppenhet, och hans skicklighet att kringgå de svårigheter, som han icke kunde öfvervinna, gjorde mången stött, som fann sig öfvervunnen, då han trodde sig segrare. Men aldrig fann jag honom dölja sin öfvertygelse, om man begärde upprigtigt få veta den». Sådant är omdömet om Carlsons sätt att sköta sitt kall såsom konungens rådgifvare, skrifvet af en man, som under brydsamma tider stått honom mycket nära. Omdömet är hedrande för mannen, och rigtigheten af sådan uppfattning bekräftas af förhållandet i det offentliga lifvet. Att Carlson utanför konseljen var vid riksdagarne en ovärderlig kämpe för hvad han der inom tyst eller öppet biträdt, derom vittna de offentliga handlingarna. Konungen kunde städse fullt lita på hans lojalitet och viste, att Carlson såsom statsman aldrig förnekade sig.

Teckningen af Carlsons statsmannavärf är härmed af mig fullbordad. De offentliga handlingarna hafva burit vittnesbörd om en man, som vetat hvad han velat och som orygglig gått fram på den väg, han för sig utstakat i framåtskridandets tjenst. Motivernas renhet och ädelhet framlysa i alla hans sträfvanden. Liberal eller konservativ: dessa äro de båda strömningar, som genomgå

Digitized by Google

alla tider. Lynne, studier och tidsförhållanden, antingen hvart för sig eller tillhopa, draga den tänkande mannen till endera af dessa rigtningar, under det att de mindre djupsinnige oemotståndligt eller af beräkning föras in på den liberala sidan. Huru skall man förklara, att Carlson, som från tidiga år andats den konservativa luft, som på hans ungdomstid omsväfvade lärostolarne vid Upsala universitet, redan från begynnelsen af sin offentliga verksamhet med afgjord bestämdhet beträdde en annan väg? En svag antydan till förklaring öfver detta förhållande har jag ofvan gifvit. Men genom en man, som stått honom så nära som möjligt i lifvet, har jag blifvit satt i tillfälle att från hans egen hand vinna förklaringen, så mycket dyrbarare som den just är egnad att belysa den dunkla frågan. Bland statsrådet Carlsons efterlemnade papper har nemligen befunnits en uppsats, hvilken benäget blifvit till mig öfverlemnad, och hvars innehåll hörer till fullständigheten af min teckning.

Uppsatsen är dagtecknad $^{13}/_{8}$ 51 och försedd med underskriften F. F. C. Dess innehåll är följande: »Om i en framtid någon skulle göra sig mödan att fråga, huru det kommit till, att jag vid riksdagen uppträdt i en mindre konservativ anda än många väntat, så vill jag hafva antecknadt,

Digitized by Google

att detta kommer af: 1) min resa till England 1846, som gaf mig ett helt nytt ljus öfver grunderna för samhällsordning och styrelse; 2) året 1848, som, utöfvande en verkan på mig i motsatt rigtning emot på de flesta andre, väckte mig till närmare uppmärksamhet på sammanhanget i nutidens lif; 3) mina studier, på de sista tvenne åren, af Sveriges nyaste historia: frihetstiden, Gustaf 3:s okända regering, 1800-talet; 4) erfarenheterna under min resa i Danmark och Norge 1850.

Det är således ingen tillfällighet, intet hugskott, utan den småningom utbildade erfarenheten under mina senaste år, som fört mig till denna ställning eller rättare återfört mig, i mognare gestalt, till den jag hade i yngre år».

Vid sidan af uppfostraren och statsmannen framträder värdigt *häfdatecknaren*. Mig må förunnas härvid erkänna min oförmåga såsom minnestecknare, eftersom jag saknar de förutsättningar i fråga om kännedomen af den profana historien, som kunna berättiga mig fälla ett på klar och djup insigt grundadt omdöme. Hans egna ord måga derföre förhjelpa mig till klarhet.

Omfattningen af Carlsons historiska studier röjer sig i universitetets prelektionskataloger för

Digitized by Google

tidrymden 1846—1862, under hvilken han, ehuru med afbrott för riksdagarne, hållit sina offentliga föreläsningar. Gamla tidens, medeltidens och nyare tidens allmänna historia, de Europeiska staternas från början af 30-åriga kriget och fäderneslandets historia från början af Carl X:s regering samt från 1772 års revolution, sådana voro de ämnen, hvarmed han inöfvade sig sjelf och ungdomen till allvar i det historiska studiet. Men under samma tid hade han ock varit sysselsatt med förarbeten för skildringen af den tidrymd, hvars skaplynne bestämdes af »konungarne af Pfalziska huset». Hans »Sveriges historia» under dessa konungar har stält honom i ledet bland vårt lands främste häfdatecknare och burit vittnesbörd ej mindre om hans djupa insigter och fosterlandskärlek, än ock om en forskningsflit och en arbetslust, som icke förtröttats under hans mångartade sträfvanden i statens, kyrkans och uppfostringsväsendets högvigtiga värf.

Att i teckningen af Carlarnes tidehvarf se föremålen för sin lifsgerning på historiens vidsträckta fält, dertill fann Carlson många anledningar. Om detta tidehvarf säger han sjelf i förordet till sin historia: »Det visar Sverige, på höjden af sin magt, inveckladt i Europas alla större frågor, förvaltande det arf af yttre storhet och af inre stridsämnen, som det föregående tidehvarfvet efter

Digitized by Google

sig lemnat. Det gifver föreningslänken emellan utsigterna vid Sveriges uppgående storhet och inträffandet af dess stora förluster, äfvensom förklaringen öfver sammanhanget mellan båda. Den märkvärdiga utveckling, som, under en följd af betydelsefulla yttre tilldragelser, försiggick i det inre samhällslifvet, blef afgörande för rikets framtid».

I hvad mån ett inflytelserikt deltagande från Carlsons sida i den närvarande tidens vigtiga frågor inverkat på hans betraktelsesätt vid skildringen af Carlarnes tidehvarf, likasom ock huruvida fördjupandet i de väldiga omskapelser, som timade i det inre samhällslifvet under Carlarnes, särdeles den Elfte Carls styrelse, på Carlson såsom statsman öfvat inflytande, derom tillåter jag mig icke att döma. Men frestelsen är stor, att tänka sig hans frimodighet vid behandlingen af nutidens stora frågor påverkad af företeelserna under sjuttonde århundradets tvenne sista tiotal. Å andra sidan är frestelsen icke mindre, att föreställa sig, hurusom statsmannen möjligen såg det förflutnas händelser i annan vare sig dager eller mörker än om han varit endast häfdatecknare.

Carlarnes tidehvarf har utan tvifvel ett starkt slägttycke med vårt eget i den samhällselementernas jäsning, ur hvilken då framstod och nu utgår ett nytt Sverige. Men rigtningen är en annan:

Digitized by Google

då till konungamagtens förstärkande ända till enväldsmagt, *nu* till begränsande af samma magt genom folkets vaknade frihetssinne; *då* ett ståndsnedsjunkande från höjden af politisk myndighet och furstlig rikedom till förmån för de andra ståndens, *nu* ett ståndsfrigörande från förmenta bördor på bekostnad af de andra; *då* ett ordnande af landets försvarskrafter på grundvalen af en bofast krigarestam med hus och hem att skydda och försvara, *nu* ett upprättande af rikets försvar på nedbrytandet af dessa hem och på fostrandet af lejda, hemlösa skaror; *då* en mellantid af yttre fred under läkande af de sår, kriget lemnat öppna, och under förberedelser för ofred, som kunde stunda, *nu* en lång tid af ostördt fredslugn med rastlöst arbete för den inre utvecklingen, men utan tanke på faror, som vänta. Månne icke vid sådan jemförelse kan på båda tidehvarfven tillämpas hvad Carlson säger om det ena, att »det blef afgörande för rikets framtid»?

Huru liflig mellertid tankeutvexlingen än må hafva varit mellan statsmannen och häfdatecknaren, så hemtar man dock af den senares klara, på källstudier grundade, lugna framställning det intryck, att han velat och kunnat se personer och händelser i deras rätta dager. Ur hans historia synes framgå tillförlitligheten af hans omdömen om de höga

Digitized by Google

personligheter, hvilka på den tiden bestämde Sveriges öden, nemligen just »konungarne af Pfalziska huset». Se här den korta sammanfattningen af Carlsons teckningar.

»Stor som statsman och krigare skall Carl X, oaktadt sina fel, städse af en oveldig efterverld kallas en af de utmärktaste regenter, som suttit på Sveriges tron. Hans eldiga själ dref honom att öfverallt begynna. Genom sin underbara kraft bragte han alla förhållanden i rörelse; öfverraskad af döden hann han intet afsluta. Men med stark hand har han lagt grundvalarne, i yttre hänseende till Sveriges enhet inom dess egen kontinent, i det inre till den stora förändring, som innehölls i reduktionen».

»Carl XI hade, genom rastlös verksamhet, i många rigtningar främjat fäderneslandets väl. Den återställda jemvigten i rikets finanser gaf styrka åt det hela. En välrustad, slagfärdig här skyddade landet. Förvaltningens ordning var förträfflig. Under fredens hägn utvecklade sig den allmänna välmågan. Men han hade ock, genom öfvermåttet af sin viljekraft, förberedt stora förändringar, inledt förlusten af rikets yttre storhet och, i det inre, det af honom sjelf upprättade enväldets fall. Carl XI hade nedslagit all annan myndighet än sin egen, först rådets, sedermera ständernas. Men de

Digitized by Google

qväfda elementen reste sig åter inom kort, och den rubbade jemvigten hämnade sig genom en ny hvälfning».

»Carl XII:s regering har städse varit betraktad såsom en af de märkvärdigaste tidrymderna i Sveriges historia. Men den förtjenar detta namn icke allenast för lysande bragder och sagolika äfventyr, utan äfven derför att den betecknar brytningen till ett nytt samhällsskick. — Med en förvånande kraft i besluten, en orubblig föresats att vidhålla dem och en otrolig lust att brottas med alla hinder, blef Carls lefnad en sammansättning af underbara äfventyr och försummade tillfällen. Hans stora fel var, att han saknade sinne för fredliga öfverenskommelser. — Om icke ett envälde utan alla gränser lagts i en femtonårig ynglings hand, om han i stället fått samla erfarenhet i en mindre ansvarsfull ställning och, såsom han börjat, under fortsatt deltagande i de offentliga ärendenas ledning, ega ännu några år af lugn utveckling, innan allt hvilade på honom ensam, hade icke deri legat en grund för framtida förhoppningar? Säkert är, att om stora olyckor träffat Sverige under Carl XII:s styrelse, så bär han icke ensam skulden».

Sådana äro de spridda dragen af de trenne stora konungarnes karakterer och regeringar. Carl-

Digitized by Google

sons sympatier, starka då det gäller den förste konungen af Pfalziska huset, blifva mattare och mera delade i fråga om den andre, men sjunka betydligt för den tredje, då denne »lät den ena stenen efter den andra falla i byggnaden för Sveriges Östersjövälde».

Genom att gå tillbaka till de handskrifna, inhemska källorna, bland hvilka riksregistraturet dittills endast föga eller alls icke begagnats, samt genom sina forskningar i utländska arkiv, bland andra i Paris, London, Haag, Dresden och Kiöbenhavn, har Carlson utan tvifvel vunnit och spridt ljus öfver många tillförene dunkla eller okända, inre och yttre förhållanden. Hans utdrag ur rådsprotokollen och riksdagshandlingarna gifva taflorna ett dramatiskt lif, som sätter läsaren in i situationen och låter honom erfara, hurusom ofta ett lösligen framkastadt ord gifver uppslag till vidtutseende följder. Men hänvisningar till källorna äro under texten sparsamma, hvilket af forskaren måste anses såsom en förlust, då han derigenom, om han vill med egna ögon se källan, nödgas å nyo genomlöpa den mödosamma väg, Carlson sjelf vandrat i handlingarnas svårtillgängliga labyrinter. Bristen är dock må hända mindre känbar till följd af erfarenheten om tillförlitligheten i hans uppgifter. Denna brist sammanhänger i öfrigt med hans hela

Digitized by Google

skaplynne, att nemligen kräfva tilltro till hvad han, i det förflutna såsom i det närvarande, med samvetsgrant nit genomtänkt och genomlefvat.

I fråga om Carl X:s reduktionstankar har han, såsom han säger, ur nästan obegagnade källor funnit dem vara af genomgripande art och uppspårat, att denne konungs »plan inom riket var att grunda rikets försvar på de reducerade godsen». Hvad beträffar den yttre ställningen ville Carl ingenting mindre, än att Sverige skulle omfatta hela Östersjön, som derigenom skulle bli en Svensk insjö. Hans diplomatiska skicklighet framträder under Carlsons hand i en beundransvärd dager. Men derjemte söker Carlson undantränga den gängse föreställningen, att Carl X:s historia icke kan innehålla berättelser om annat än hans krig, och lemnar i sådan afsigt en öfversigt öfver hans åtgärder i det inre af riket. Med ett ord, han söker i mångfaldig måtto rättfärdiga sitt omdöme om Carl X såsom »en af vårt lands utmärktaste regenter».

Af betydande intresse är Carlsons öfversigt af Sveriges inre tillstånd vid medlet af 17:de århundradet, likasom ock af de inre tidsförhållandena under Carl XI:s förmyndarestyrelse och af ställningen i Europa. »Vid Carl X:s död», säger han, »hade Sverige uppnått höjdpunkten af sin yttre storhet. Men under det att ära och anseende

Digitized by Google

i det yttre följde dess besittning, tyngde storheten i det inre». Carl XI:s lifsgerning blef aflyftandet af denna tyngd; men »verksamheten i reduktionen var stark redan före 1680». Vid 1678 års riksdag var redan ordet: en ny reduktion uttaladt. »Det var», säger han, »en af dessa eldbränder, som, en gång utkastade, gripa allt vidare omkring sig». Johan Gyllenstjernas ställning till konungen, enkannerligen i denna fråga, betecknas såsom synnerligen betydelsefull, dock icke så, att Carl varit af honom beroende, om ock dennes tidiga död är tidpunkten för Carls fulla sjelfständighet. »Honom var gifvet», sådant är Carlsons vittnesbörd, »att inför den unge konungen, i det förfärliga ljus, som krigets låga spred öfver alla förhållanden, framlägga frukterna af den erfarenhet, som samlats under kampen mot den föregående styrelsens misstag». Sådan erfarenhet förer honom till arbetet å ena sidan för »grefveståndets nedbrytande och reduktionen» och å andra sidan för »återställande af ordning i rikets finanser och Sveriges sjelfständiga ställning bland Europas magter».

1680 års riksdag, så genomgripande i Sveriges inre förhållanden, har Carlson, förutom i sin historia, jemväl behandlat i ett promotionsprogram, der han betecknar dess betydelse sålunda: »Rådets gamla myndighet, ständernas under de senaste

Digitized by Google

årtiondena allt starkare utvecklade magt samt konungens nyss förvärfvade herravälde sammanstötte med hvarandra, och ur sammanstötningen framgick en ny sakernas ordning». Här möter oss ock från Hans Wachtmeister å riddarhuset det tillfälliga yttrandet, som sedermera lades till grund för beslutet: »Utrikes provinserna, grefve- och friherreskapen, Norrköpings beslutgodsen och mera sådant måste konungen hafva igen; men deremot förvänte vi af konungens nåd, att de som fått en liten ränta om några 100 daler s. måtte få det behålla». Öfverraskande är derjemte hvad Carlson betonar, att reduktionen behandlades såsom en bevillningsfråga och att i följd häraf »sjelfva den allmänna frågan, *om* en reduktion skulle ske, hade allena varit föremål för samtliga ståndens behandling. *Huru långt* den skulle sträcka sig, *på hvad sätt* den skulle tillämpas, hade ridderskapet och adeln ensamt öfverlagt». Icke mindre märkligt är, att *först sedan* riksdagen var upplöst kom ståndernas förklaring, »att konungen till ingen regeringsform var bunden, utan till Sveriges lag och laga stadgar, såsom ock att all decision i de ärenden, som konungen pröfvade nödigt att med rikets råd meddela, alldeles var beroende af konungens eget rättvisa beslut». Så hastigt genomfördes tvenne för rikets framtid så ödesdigra beslut »genom sön-

Digitized by Google

dringen mellan ständen och rådets svaghet». Hvad beträffar sättet för beslutens genomförande säger Carlson: »Om man med rätta klandrar hans skoningslösa skärpa och ringa vördnad för laga former, så måste man beundra hans mod och ihärdighet».

Teckningen af de märkliga öfverläggningar, som vid 1682 års riksdag föregingo de märkliga besluten, är mästerlig. Följderna af besluten betecknar Carlson sålunda: »Konungens envåldsmagt hade genom de fattade besluten blifvit på flerfaldigt sätt befästad. Genom det ständiga knektehållet var han oberoende af olika riksdagars beslut angående utskrifningen; ordalagen i ständernas förklaring tillerkände honom en vidsträckt lagstiftningsrätt; sedan reduktionen lagts i hans hand, rådande öfver de mest framstående samhällsmedlemmarnes egendom, var han ock genom beslutet, att den som dristade tala något mot konungen skulle anses hafva brutit sin ed och trohetspligt, en fruktansvärd herre öfver deras lif och säkerhet», tilläggande: »deruti har Carl felat, att han utdragit slutsatserna för långt».

»Om statshvälfningen i Sverige under Carl XI:s regering» samt »Om den Svenska statsförvaltningens förändrade skick» under samme konung har Carlson i särskilda skrifter yttrat sig. Här uttalar han sin beundran för detta »viljans snille»; men sympati

Digitized by Google

för honom såsom för Carl X känner han icke. Tvärt om torde kunna sägas, att hans dom öfver den Elfte Carl är ganska sträng och uttalad med dessa ord: »En regering af denna beskaffenhet, så full af oblidkeligt nit för det allmännas väl, och deremot så alldeles saknande mildhet, kunde svårligen annat än på många håll uppväcka missnöje».

1686 års riksdag med dess hufvudsakligen finansiella karakter och de våldsamma åtgärder, som under densamma inom sekreta utskottet genomdrefvos, synnerligen i fråga om räntenedsättningen, gifva Carlson anledning till en reflexion, som icke saknar sin tillämpning äfven på andra tider. »Det är så», säger han, »en herskande pluralitet icke sällan söker öfverskyla det orättvisa i sina beslut med ett vidlyftigt omhölje af vidt sväfvande talesätt». Skilnaden är dock den, att här stod konungen bakom.

Hurusom 1689 års riksdag beherskades af den yttre politiken och Carl under den derpå följande tiden, i öfverensstämmelse med Bengt Oxenstjernas fasta hållning, vidhöll sin fredliga politik gent emot de hemliga förbindelserna mellan Nils Bjelke och Frankrike, allt detta behandlas på ett uttömmande och synnerligen förtjenstfullt sätt.

Om den handling, för hvilken 1693 års riksdag mest vunnit märkvärdighet, nemligen den

Digitized by Google

s. k. suveränitetsförklaringen, säger Carlson, att den »var obehöflig, eftersom saken länge funnits».

Anmärkningsvärdt är hans yttrande med anledning af den väckta frågan om reduktion af de kyrko- och klostergods, hvilka undgått 1527 års beslut, att dervid Vesterås recess befans vara så noga nagelfaren, att intet var för kronan att få: »reduktionsanledningarna voro ända till dräggen uttömda».

Af högt intresse är öfversigten i fråga om kyrkan och läroverken samt vetenskap och konst, hvarigenom ådagalägges, att äfven till dessa områden inflytelsen af den viljekraftige konungen i hög grad gjorde sig gällande. Synnerligen vigtiga äro de upplysningar, som meddelas angående förberedelserna till utarbetande af den kyrkolag, som blef resultatet af 1686 års riksdag. Erkebiskop Svebilius, som på 20 år utarbetade kyrkolag, kyrkohandbok, katekes och psalmbok, var ett vittnesbörd, bland de många, om Carls förmåga att på detta, såsom på alla andra områden, sätta krafterna i rörelse, men tillika hurusom allt måste gå efter hans vilja. Erkebiskopen afsåg en sjelfständig ställning för kyrkan, egentligen representerad af presteståndet. Sådant fann dock icke behag för konungen, hvadan förslagets granskning uppdrogs åt en kommission af adel och embetsmän. Följden

Digitized by Google

blef en väsentligen förändrad ställning i förhållandet mellan kyrkan och staten, i det att all biskoplig magt lades i konungens hand och verldslig rätt blef domare öfver domkapitlens utslag. Dermed var kyrkans sjelfständighet bruten.

Carl XII:s historia blef af Carlson icke afslutad. Den stadnar med freden i Alt Ranstadt. Men 30 år före sin död har han lemnat ett värdefullt bidrag till afslutningen genom sin skrift: »Om fredsunderhandlingarna åren 1709—1718». Han har ock, mot slutet af sin lefnad, tecknat »Carl den tolftes tåg mot Ryssland» och sålunda skildrat de krigiska äfventyr, som åren 1707 och 1708 efterföljde freden. En viss fullständighet är alltså vunnen rörande ej mindre Carls förhållande till Ryssland än hans ställning till den yttre politiken ända till konungens död. När dertill kommer, att betydliga förarbeten till fortsättningen lära finnas bland Carlsons efterlemnade papper, hvilka af skicklig hand sannolikt komma att bearbetas, torde grundade förhoppningar förefinnas, att detta för den Svenska häfdaforskningen vigtiga arbete icke varder ofullbordadt.

Hos Carlson har man ansett sig finna ett underskattande af Carl XII:s storhet. Må hända kommer sig detta af den förut gängse öfverskattningen. Den fördomsfrie betraktaren, som icke

Digitized by Google

vill finna häfdatecknaren dårad af de djerfva och lysande bragderna, lärer böra erkänna, att Carlson fört denne underbare konungs historia in på rätta spåret. Hans källor äro, jemte andra, det förut föga begagnade riksregistraturet och rådets brefvexling, hvilka måste vara de mest tillförlitliga.

Att ställningen efter Carl XI:s död var brydsam finner man klarligen, icke minst derföre, att »de gamla slägternas första tanke var: hämnd utan gräns, statshvälfning, upprättelse». När dertill kommo splittring i förmyndarestyrelsen och förfärligt härjande hunger och sjukdomar i landet, kan man förstå, att den femtonårige ynglingen tidigt fick pröfva lifvets hårda strider. Från den gängse föreställningen, att Carl under dessa bistra förhållanden blott älskade »ystra lekar», befriar honom Carlson och meddelar, att han alltid var närvarande i rådet och regeringen. Carls olycka finner han i planerna vid 1697 års riksdag, att genomdrifva konungens myndighetsförklaring och åstadkomma en återgång i reduktionen, hvaraf det förra lyckades till ej mindre Carls än rikets olycka. Han söker ock bevisa den unge konungens tillgänglighet för fredliga värf deraf, att han påskyndade lagarbetet, indelningsverket och till och med bibelöfversättningen. Reduktionens och liqvi-

Digitized by Google

dations-kommissionens domar fortgingo, och en rastlös verksamhet för rikets inre angelägenheter utvecklades. Af sådan framställning visar sig, att Carlson vill göra Carl all rättvisa.

Vändpunkten i Carls lif inträder, enligt författarens förklaring, då Carl gjorde Holsteins intresse till sitt. Föreställningen, att »grannmagterna genast efter Carl XI:s död voro färdiga att gemensamt öfverfalla Sverige och att det långvariga kriget genom ett slags nödvändighet blifvit oss påtvunget», finner Carlson, på grund af den visshet, han hemtat ur källorna, vara långt ifrån sanna förhållandet. I sjelfva verket önskade dessa gamle motståndare Sveriges vänskap.

Grunden till Carls så ödesdigra, fortsatta misstroende mot konung August sätter han i dennes infall i Liffland. I öfrigt lägger han konung Carl till last, *att* han icke efter slaget vid Narva slöt fred med Ryssland och Polen, utan höll fast vid tanken om Augusts trolöshet; *att* han efter slaget vid Düna fordrar Augusts afsättning och derigenom inblandar sig i Polens inre angelägenheter; *att* han genom sin »halsstarrighet» framkallade förbundet mellan Czaren och August, samt *att* han »icke ville eller kunde se Rysslands ofantligt tillväxande kraft, icke heller fäste afseende vid den stora faran för en Rysk sjömagt».

Digitized by Google

Ej underligt, om häfdatecknaren, vid betraktande af sådana missgrepp, varder missmodig, när han derjemte tager i betraktande ställningen inom riket, hvilken i sanning var förtviflad. Se här förhållandena: krigskostnaderna vid början af år 1703 gingo till 10 millioner d. s.; statsbristen var redan så stor, att embetsmännens löner innehöllos; svårigheter visade sig vid rekryteringen; åkerbrukets förfall och handelns aftynande stod med allt detta i sammanhang. Konungen var långt borta, och rådet hade den tvetydiga ställningen, att å ena sidan vara myndigheten i landet och å den andra vara beroende af konungens befallningar, hvilka ingingo högst oregelbundet, intill dess så småningom Carls deltagande i inrikes mål minskades, beroende af omständigheterna. Karakteristisk är härvid anmärkningen, att »vid rasterna öppnades kanslivagnen och målen framdrogos» till konungens afgörande. Sådan är Carlsons skildring, och man har icke anledning att deri misstänka någon öfverdrift. »Man började», säger han, »tänka på riksdag och ändring i statsskicket». Hvem kan förundra sig deröfver?

Tåget mot Ryssland efter freden i Alt Ranstadt blef en ny vändpunkt i hjeltekonungens lif, den sista och mest afgörande. »Motsatsen mellan Carl XII, i september 1707 tågande ur Sachsen i

Digitized by Google

spetsen för en stark och väl rustad armé, segerstolt och segerviss, kännande ingen gräns för sina framgångar, — och Carl XII i september 1708, stadnande en half mil från denna Ryska gräns, till hvilken han så länge syftat, för svag att öfverskrida den, för första gången osäker på sig sjelf, famlande efter en utväg att komma ur sin förlägenhet», — denna motsats och dess orsaker utgöra föremålet för Carlsons skildring af detta tåg. Med känslor af på en gång beundran, undran och grämelse följer man i denna berättelse konungen och hans sjelfuppoffrande här på denna ödesdigra väg, der händelserna förgäfves ropa högljudt till hjelten: härintill skall du gå och icke vidare; här skola dina stolta böljor sätta sig. Slaget vid Holowczin, Carls sista större seger, öppnade visserligen vägen till Dnjeper; men härens tillstånd och många andra omständigheter tillåto icke fullföljandet af segern. För första gången kände sig Carl osäker och begärde råd. Tragiskt för honom sjelf, för hären såsom för fäderneslandet är vid detta tillfälle hans samtal med Axel Gyllenkrook, den bekante generalqvartermästaren, då denne, tillkallad, sade sig icke kunna något föreslå, eftersom han icke kände konungens plan. *Jag har ingen plan*, var Carls svar. Dermed var tärningen kastad och spelet förloradt.

Digitized by Google

Om fredsunderhandlingarna mellan 1709—1718 uttalar Carlson såsom sin åsigt, att Carl stod i valet mellan afträdelser och ett än mera olycksbringande krig; men tillägger: »Sin ed att icke förminska rikets gränser ville han hålla eller dö, i öfrigt obekymrad om allt hvad som kunde hända vare sig honom eller riket». Omdömet är hårdt och förkrossande, då det gäller en konung och statsman, om ock deruti ligger ett slags erkännande af högsinthet hos krigaren. »Kalabaliken i Bender och kapitulationen i Tönningen rågade måttet af Sveriges olyckor». Att Carl, sedan hela Finland nästan var i fiendens våld, fortfarande »bedrog sig deruti, att han trodde lyckan, det mest skiftande af alla väsen, skola blifva oföränderlig mot honom», söker Carlson ådagalägga genom anförande af ett, föga kändt, förslag af konungen från år 1713. Enligt detta förslag skulle Preussen ingå förbund med Sverige att sätta Stanislaus åter på tronen, Danmark förmås till fred och bidraga till provinsernas återeröfring från Ryssland, Ryssarne drifvas från Tyskland, Polska och Litthauiska trupper med Sverige och Preussen gå löst på Ryssland, som skulle tvingas återställa eröfringarna och afträda en »barrière» för Sverige, Preussen få Ermeland och Polen annan ersättning.

Digitized by Google

Förhållandet mellan Carl och Görtz vinner genom Carlson en ny belysning. Den senares plan var fred, konungen afsåg finansiell hjelp genom Görtz. Försöken från Svensk sida, skiftevis syftande till fred med England eller Ryssland, bilda den ledande tråden i Sveriges politik under det återstående af Carls lifstid. Af stort intresse äro underhandlingarna mellan Görtz och Osterman på Lofön i Åländska ögruppen. »Afgörandet innebar Nordens framtida öde». Men skildringen af detta öde har ej legat inom Carlsons plan. Teckningen af hjeltekonungens eget öde blef honom ej beskärdt att fullborda. Men hvad han med sanningens pensel tecknat är sådant, att derigenom ett af Svenska folkets stora minnen bleknat inför historiens ljus.

Hvad i öfrigt från Carlsons hand utgått bär allt igenom pregeln af klarhet, djup och sanningskärlek. I edra Handlingar, Mine Herrar, hvila många vittnesbörd derom, hvilka jag icke behöfver draga fram i ljuset. Till de spridda dragen af hans författareverksamhet vänder man gerna sina tankar. Högstämdt har han uttalat sitt hjertas klagan vid konung Oscars och prins Gustafs, vid drottning Lovisas och konung Carl XV:s bortgång, på samma gång han i oförgätliga drag

Digitized by Google

tecknat deras ädla personligheter. I sitt Tal i anledning af prinsessan Lovisas födelse har han begagnat tillfället att tala om qvinnans ställning till samhället under olika tidehvarf, och dervid åt henne gifvit ett vittnesbörd, som förtjenar att bevaras. »Det finnes», säger han, »en stilla men aldrig tröttnande verksamhet, som, ehuru oberömd, ofta obemärkt, i detta afseende förändrat mer än de mest lysande hvälfningar. Denna är den qvinliga verksamhetens krets». Sin store företrädare Erik Gustaf Geijer har han, på en af Vetenskaps-akademiens högtidsdagar, skildrat på ett sätt, som ådagalägger huru han förstod att uppskatta den store häfdatecknarens och skaldens odödliga förtjenster. Kallad att på föreningsdagen den 4 november 1864 å rikssalen, inför konungen och en lysande krets af hufvudstadens mest framstående personligheter, hålla det högtidliga festtalet, uttalade han den ädla tanken, att »föreningen är den klippa, på hvilken Nordens framtid hvilar. Freden är årsbarn med föreningen. Skulle den väl (frågar han) i sitt inre väsen kunna vara främmande för densamma?»

I hans Minnen från Rom träder klassicitetens försvarare fram, då han utropar:.»Den stad nalkas, hvars minnen varit vaggan för vår bildning, Romuli, Cæsars stad. Det är liksom ett nytt sinne ginge upp, för att möta den stora synen». Djupsinnig

Digitized by Google

är hans betraktelse vid beskådandet af Pantheon: »Af det lätta, det ljusa, det säkra i de gamles verldsåskådning förskräckes man nästan. Vårt öga är vandt att vid den uppfattning af skönhet, som tillika är andakt, förlora sig i de dunkla hvalfven af en Götisk kyrka, och det har derföre blifvit oss ett behof att se in i ett perspektiv eller blicka på en skog af pelare, en irrgång af spetshvalf — icke derföre, som jag tror, att kristendomen fordrar något dunkelt och oförklarligt i det heliga, utan derföre, att i dessa former uttrycker sig något som är brutet, men öfver hvars sträfvande en försoning tillika uppgår, och denna känsla af bruten frid och dess återställelse är det, som de kristnes tempel skall väcka. I de gamles är allt ostörd enhet, lätthet och behag». Mycket vore ännu att taga fram ur den rika fataburen. Må dock den upplyftande tanke, som här är uttalad, vara en slutsten i den bräckliga byggnad jag sträfvat att uppföra till den ädle mannens minne!

Fredrik Ferdinand Carlson har ej mindre såsom bildningens målsman än såsom statsman och häfdatecknare förvärfvat sig ett aktadt rum i de Svenska minnenas Pantheon. Konung och medborgare hafva gifvit honom sitt erkännande. Tvenne

Digitized by Google

konungar, hvilkas lärare han varit, hafva hedrat honom med de största förtroenden, icke blott offentliga utan ock enskilda. Utmärkelser i rikt mått hafva kommit honom till del. Akademier och lärda samfund hafva tillegnat sig hans namn och hans medverkan vid deras arbeten. Ingenstädes har han tvekat att låta den gamla sanningen *habet onus honos* taga ut sin rätt. Hans lefnad bär allt igenom pregeln af ett ädelt och oförtröttadt arbete i fosterlandets tjenst och vittnar för efterverlden om arbetets ära.

Om den offentlige mannen har jag talat och såsom sådan har han icke behöft sky ljuset. Något täckelse behöfver icke heller dragas öfver hans enskilda lif. Hvad jag redan vid begynnelsen af min teckning om honom uttalat kan jag nu vid slutet med större rätt säga, nemligen att han var en religiöst-etisk personlighet, som med hjertats värma lät leda och lysa sig af Kristus och kristendomen och från denna källa hemtade sin sedliga renhet och styrkan att bära lifvets bördor.

För ett sådant sinne är familjelifvet en helgedom, som icke kan undvaras. Han ingick derföre tidigt äktenskap, men döden upplöste snart kärleksbandet, som förenat honom med den första makan.

Digitized by Google

Lyckligt var det då för honom, att ett nytt kärleksfullt hemlif honom bereddes med moder och systrar. I detta hem samlades ej mindre en talrik krets af universitetets och stadens mest framstående personligheter än ock af den studerande ungdomen de, som med allvar egnade sig åt det historiska studiet. I detta älskliga hem förflöto hans dagar under tolf år, innan han förde sin andra maka, den då 19-åriga, blomstrande, lefnadsfriska, men på själens djup allvarliga Ulrika (Ulla) Wahrolin in i sitt eget bo. Så fann han å nyo den länge saknade husliga, äktenskapliga lyckan vid en trofast makas sida och såg tvenne älskande söner och en ömt vårdande dotter växa upp till hugnad i mödans och ålderdomens dagar. I skötet af denna sin familj sökte och fann han hvila och vederqvickelse efter dagens arbete i vetenskapens och statens tjenst. Väl blef han icke frikallad från pröfningar, men han bar dem med en kristens undergifvenhet och förtröstan. Beundransvärdt var hans tålamod. Han hade något stort, ej blott såsom vetenskapsman och såsom offentlig personlighet, utan äfven såsom enskild, såsom menniska och såsom kristen. Också voro hans sista stunder som en gång hemåt, en färd till en stor högtid, men allt enkelt, sannfärdigt, fridfullt.

Efter uppträdandet i riksdagens första kammare den 2 mars innevarande år var det som om

Digitized by Google

hela hans kraft varit bruten. Intill slutet hade han, genom denna uppoffrande handling, fullgjort sina medborgerliga pligter. Hans eljest så klara och starka ande låg derefter som i en domning. Endast några få ögonblick kunde han samla sig för att tala med sina närmaste. »*Exhaustio virium*», så vittnar läkaren om hans bortgång, som timade den 18 i samma månad; och fosterlandet vittnar vid hans stoft, att med honom en man gått bort, som oaflåtligt offrat sina rika gåfvor och uttömt sina bästa krafter i dess tjenst. Frid öfver hans minne!

Digitized by Google

SVAR

på herr RUNDGRENS inträdes-tal

af

Akademiens direktör herr LJUNGGREN.

Min Herre!

Då eder företrädare från denna plats helsade Rydqvists minnestecknare, yttrade han: »Ni har skildrat en man, som djupt ingripit i Svenska folkets kulturutveckling». Samma ord skulle, med ännu större skäl, i dag kunna användas; ty flerfaldiga äro de områden, på hvilka *han*, hvars bild Ni här tecknat, verkat med nit och med framgång. Han har — jag lånar edra egna ord — »ej mindre såsom bildningens målsman än såsom statsman och häfdatecknare förvärfvat sig ett aktadt namn i de Svenska minnenas Pantheon», och hans hela lefnad »bär allt igenom pregeln af ett ädelt och oförtröttadt arbete i fosterlandets tjenst».

Digitized by Google

Så betydelsefull har hans lifs verksamhet varit, att de former, uti hvilka kulturarbetet hos oss för närvarande rörer sig, äro i icke ringa mån hans verk; ja, under detta århundrade har knappast någon utöfvat ett kraftigare och mera ingripande inflytande på alla våra undervisningsanstalter från och med de högre vetenskapliga ända ned till småskolan. Men på detta område liksom på det politiska, der han äfven uppträdde såsom vän och befordrare af reformer, stå de olika meningarna skarpt söndrade mot hvarandra; och ifrågasatta förändringar föranleda derföre oundvikligen brytning och strid. För denna strid var statsrådet Carlson väl rustad, ehuru han aldrig sökte, än mindre älskade den. Med orubbligt lugn, human i form, villig till eftergift i bisak, om han kunde vinna något i hufvudsak, var han derjemte öfverlägsen i debattens taktik. Hans förslagenhet och hans smidighet voro öfverraskande; och motståndaren, som trodde honom fullkomligt krossad, kunde kort derpå till sin förvåning upptäcka, att han stod fullt slagfärdig i en väl befäst position. Medveten om sina afsigters renhet, och fullt öfvertygad om rättheten af de grundsatser, för hvilka han kämpade, aktade han föga hvad olika tänkande om honom personligen yttrade; och hann någon gång ett i öfverilning fäldt oblidt

Digitized by Google

omdöme hans öra, skänkte han det ingen uppmärksamhet, sjelf alltid hofsamt yttrande sig om sin motpart.

Derest domen öfver åtskilliga af de reformer, hvilka han genomförde, icke varit och icke ännu är odeladt gynsam, och derest en och annan af honom vidtagen jemkning icke varit alla till behag, så måste dock alla erkänna, det Ni, Min Herre, med full rätt uppvisat, huru han uträttat *mycket*, ja, att »det mesta han bedrifvit» varit af den art, att så väl hvarje fosterlandsvän måste för det samma vara honom tacksam, som ock att han sjelf kunde med hänseende till denna verksamhet lugnt motse efterverldens dom. Beundransvärd var ock den outsineliga arbetskraft, hvilken han ända till sin långa lefnads slut utvecklade, och af hvars frukter icke minst vårt lands historia inbergat rika skördar.

För denna akademi var hans bortgång en stor förlust. Hon hade med åren blifvit honom allt kärare, och sin rika erfarenhet, sin rådighet ställde han beredvilligt till hennes förfogande. Den enskilda tacksamheten har visserligen här ingen röst; men då den delas af många bland dem, som vid detta bord hafva plats, må den få gifva sig uttryck i erkännandet af den hjertliga välvilja och omtanke han visade dem, hvilka kommo honom nära, och

Digitized by Google

för hvilkas framgång han hyste ett deltagande, hvilket icke stadnade vid ord allena.

Edert uppdrag, Min Herre, att vid detta tillfälle skildra hvad den hädangångne varit, att samla de spridda dragen af hans lif och verksamhet och låta dem smälta samman till en helgjuten bild, har Ni fullgjort med en af vördnad genomträngd kärlek och med en konst, som förstått att göra de för teckningens trohet nödiga skuggor genomskinliga, eller rättare förklarade af det ljus Ni låtit i dem inströmma. Det är denna ljusdunklets underbara konst, hvilken det endast är den sanna pieteten förunnadt att bringa till mästerskap.

Och frågar man, huru denna pietet varit möjlig, trots det att Ni i många stycken icke delade eder företrädares uppfattning, så är väl svaret icke minst att söka deruti, att Ni uti lifvets vigtigaste hufvudstycke var med honom liktänkande, att han, som Ni, byggde på kristendomens grund. Ni har dessutom, liksom han, varit oförtrutet verksam, och liksom han haft flera fält för eder verksamhet. På den plats, Ni bekläder, hafva undervisningsfrågorna utgjort ett föremål för eder omsorg och uppmärksamhet; i riksförsamlingen har Ni en följd af år deltagit i öfverläggningar och beslut, som berört betydelsefulla kulturfrågor; såsom det heliga ordets förkunnare har Ni icke endast uppträdt

Digitized by Google

lärande i templet, utan äfven genom utgifna skrifter gifvit näring och lyftning åt den enskilda andakten, och såsom andlig minnestalare har Ni lemnat oss teckningar af män och qvinnor, bland hvilka flere intaga ett aktadt namn i vår odlingshistoria.

Svenska Akademien har derföre haft mer än en anledning att kalla Eder till deltagande i hennes arbeten och den henne anförtrodda vård om fosterlandets stora minnen. Sant är visserligen, att för Eder liksom för den, hvilken här helsar Eder välkommen, äro de bästa af dygnets arbetstimmar redan förlidna. »Det lider mot aftonen». Men äfven arbetet under de sena aftontimmar kan, om det rätt skötes, vara af stort gagn. När solen närmar sig sin nedergång och de tusende stjerneljusen tindra fram på fästet, lyftes själen upp mot högre verldar, och »annorlunda då än förr syns lifvet och dess små bekymmer». Hur mycket stort krymper icke samman! Och huru mycken storhet kan man icke finna gömd i det föraktade lilla! Sannerligen, den verksamhet, som uppbäres af de tankar, hvilka af sådan verldsbetraktelse födas, medför, äfven den, sin rika välsignelse, ja, kan i sjelfva verket icke umbäras.

Välkommen då hit till sådan verksamhet! Intag den plats, der före Eder suttit den mångsidigt begåfvade, snillrike forskare, hvars efterträdare i

Digitized by Google

kyrkans tjenst Ni, såsom stiftsstyresman, redan länge varit.

Sedan herr Rundgren undertecknat Akademiens stadgar, fördes han till den stol (n:r 4), som han vid Akademiens offentliga sammankomster eger att intaga, och hvilken förut innehafts af J. H. Kellgren, J. Stenhammar, C. A. Fleming, C. A. Agardh och F. F. Carlson. Härefter yttrade direktören:

Till innevarande års täflan hafva blifvit inlemnade 29 skrifter. Bland dessa vill Akademien med hedersomnämnande i främsta rummet utmärka N:r 22, *Yttersta domen*, hvilken skrift röjer dristighet och styrka i tankar och uttryck samt, derest förhållandet mellan diktens särskilda sånger varit mer organiskt och längre afdelningar icke lidit af en viss enformighet, antagligen skulle hafva kunnat belönas med ett pris. Såsom förtjenta af särskild uppmärksamhet anser sig Akademien jemväl böra omnämna: N:r 15, *Aischylos' Agamemnon, öfversättning*, hvilken tolkning vittnar om filologiska kunskaper och om magt öfver Svenska språket; N:r 18, *Snödroppar, af Vera*, lemnande ett okonstladt uttryck för ett rent och ädelt känsloinnehåll; N:r 25, *Lyriska dikter*, med afseende å enskilda sångers lyriska behag, samt N:r 20, *Poesiens*

Digitized by Google

vandring m. fl. dikter, med afseende å versbildningens förtjenster.

Det af Akademiens framlidne skyddsherre konung Carl XIV Johan stiftade och af hans efterträdare fortfarande anvisade kungliga priset, afsedt att utdelas som belöning för litterära förtjenster, har Akademien för innevarande år tillerkänt e. o. professorn, riddaren af kongl. nordstjerne-orden, filosofie doktorn MARTIN JOHAN JULIUS WEIBULL, med afseende å hans om grundlig forskning och lycklig framställningskonst vittnande historiska arbeten.

Akademien, som betraktar såsom en af sina dyrbaraste pligter att uppmuntra och belöna arbeten i Svensk språkforskning, har beslutit öfverlemna sin mindre skådepenning i guld åt docenten vid Lunds universitet, filosofie doktorn AXEL KOCK, med anledning af hans värdefulla arbeten i Svensk språkhistoria.

Den minnespenning, Akademien detta år låtit pregla, har till föremål skalden, biskop FRANS MICHAEL FRANZÉN. Åtsidan föreställer hans bröstbild med omskrift *F. M. Franzén Episc.* Frånsidan framställer sånggudinnan med lyran stående invid ett korsprydt altare; omskriften, som lyder: *Casta placent superis*, betecknar den sedliga renheten såsom ett utmärkande drag i Franzéns dikt-

Digitized by Google

ning. I afskärningen läses: *Candidus et suavis* (full af oskuld och behag), samt nedanför: *Ob. MDCCCXLVII* (han afled 1847).

Af minnesteckningen, författad af Akademiens sekreterare, kunde, i anseende till den knappt afmätta tiden för sammankomsten, endast den afdelning uppläsas, som behandlade sammanhanget mellan Franzéns lyriska poesi och hans personlighet samt allmänna lifsuppfattning. Sedan denna uppläsning var afslutad, upplöstes sammankomsten.

Digitized by Google

MINNE

AF

BISKOPEN DOKTOR

FRANS MICHAEL FRANZÉN

Digitized by Google

Digitized by Google

En sådan qväll som denna framträdde på detta rum för jemt nittio år sedan en ung man att mottaga vårt samfunds stora pris. Hans namn var Franzén, och Leopold var den, hvilken till honom öfverlemnade belöningen. Den ädle Gustavianen yttrade dervid till den unge, hvars diktning betecknade intet mindre än en ny vårbrytning i skaldekonsten, bland andra ord äfven dessa: »I den lysande samling af hof och stad, inför hvilken Ni här framträder att belönas med det pris, hvarom Ni täflat, begynn med att åtnjuta det ej ringare pris, som möter Er i en åskådande allmänhets deltagande, bland hvilken få hjertan lära finnas obevekta af edra sånger, få minnen, som ej af dem förvara något lifligt eller rörande drag. Det är skönt, säger en Romersk skald, att vara ett förtjent mål för den allmänna uppmärksamheten och att höra hviskas omkring sig: det är *han*. För Er, min Herre, är detta ögonblick en sann erfarenhet deraf» . . . Något öfver tio år, sedan denna sköna och ärofulla helsning uttalats, kallade Sven-

Digitized by Google

ska Akademien prisvinnaren till sin ledamot; han har sedan dess i nära tio år varit hennes sekreterare och har under en lång lefnad genom vackra skapelser ökat hennes ära på samma gång han spridt glans öfver sitt eget namn; han har länge prydt hennes Handlingar med en hel följd af ypperliga minnesteckningar, och ingen kunde varmare än han nitälska för hennes väl och hennes anseende. Akademien uppfyller derföre på en gång sin enskilda tacksamhetspligt och en förbindelse till ett af Sveriges största sångar- och författareminnen, då hon denna gång med hans bild pryder den minnespenning, genom hvilken hon årligen vill återkalla bilden af någon berömd och ädel man.

Frans Mikael Franzén föddes den 9 februari år 1772. För sina tidigare barnaår har han ganska utförligt redogjort i en hittills otryckt sjelfbiografi, som, omfattande tiden från de första barndomsminnena och barndomsintrycken ända till öfvertagandet af kyrkoherdebefattningen i Clara församling i Stockholm, visserligen redan blifvit som källa begagnad af Franzéns förtjenstfulle och i sina uppgifter noggranne biograf A. A. Grafström, men innesluter en mängd smådrag, hvilka, hittills af ingen meddelade, förtjena att i en utförligare teckning förvaras. Ehuru Franzén var född Österbottning, rann dock, såsom han sjelf säger, i hans

Digitized by Google

ådror »både Kareliskt och Savolaxiskt blod». Hans farfader Frans Franseen hade under Carl den tolftes krig, då Viborgs län blef af Ryssarne intaget, begifvit sig från sin ytterst vid Finska viken belägna hembygd och flyttat långt upp i norr vid Bottniska viken till »det genom Messenii fångenskap ryktbara Uleåborg»; hans morfader åter, Mikael Schulin, var bondeson från Savolax, men hade likaledes bosatt sig i Uleåborg, der han först tjenade som »handelsdräng», men sedan genom sin pålitlighet och duglighet vann oberoende ställning, dref egen handel och blef en välbergad man. Franzéns fader Zachris, som i skolan lärt att skrifva sitt slägtnamn ej längre Franseen, utan Frantzén, var, likasom farfadern, till yrket handlande och ingick äktenskap med Helena Schulin, hvars moder då var enka och som sjelf vid föreningens knytande var endast femton år gammal. På den utsatta bröllopsdagen hade Helena ännu icke fullt uppnått nämnda ålder; en förskjuten friare begagnade sig häraf, för att, då gästerna redan voro samlade och bruden skulle ledas i brudstolen, göra en angifvelse och för vigselförrättaren anmäla, att Helena ej egde det erforderliga ålderstalet. Gästabudet fortfor »med ostörd glädje», men bröllopet uppsköts och vigseln skedde först några veckor derefter, sedan det anmälda hindret på det naturligaste sätt

Digitized by Google

blifvit aflägsnadt. I detta äktenskap föddes, då Helena var blott sexton år gammal, sonen Frans Mikael. Han var svag till sin kroppsbyggnad och hade vacklande helsa; han växte upp som en drifhusplanta, och det troddes knappt, att den lille skulle kunna länge lefva. Farhågorna ökades nästan genom den omständigheten, att gossens själsgåfvor syntes ovanligt, ja onaturligt tidigt utvecklade. En svår koppsjukdom, som drabbade honom under det tredje lefnadsåret, var ock nära att rycka honom bort; men hans lif räddades, och hans helsa stärktes sedan alltjemt under den ömmaste vård. Vid fem års ålder lärde han sig med lätthet att läsa, och hans finkänsliga väsen vann allas hjertan. Äfven det poetiska sinnet utvecklades hos honom hastigt, oaktadt, såsom han sjelf säger, de rent yttre omgifningar, i hvilka han uppväxte, ej kunde sägas särskildt egnade att gifva inbillningskraften näring. »Hvarken det fult byggda, vid ett stinkande kärr belägna skolhuset eller de gator, på hvilka jag sprang dit och dän, eller mina föräldrars gård eller de bönder, som besökte densamma med sina af tjär- och smörtunnor uppfylda lass, kunde ingifva mig någon estetisk föreställning. Äfven utom staden på den sidan, der jag gick till en närbelägen landtgård, som min mormor egde, på en sandig, dels af stadsboarnes åkerlappar, dels af

Digitized by Google

en till det mesta uthuggen marskog omgifven väg mötte mig ingen utsigt, som kunde hos mig väcka känsla för det sköna i naturen. Orten hade likväl tvenne stora föremål för en poetisk föreställning. Det ena var forsen, i hvilken Uleå elf utgjuter sig, det andra hafvet, i hvilket den faller. Men af den förra fick jag i min barndom endast höra dånet, som i en lugn aftonstund, då nordanvind förestod, sträckte sig ända till mina föräldrars gård. Det senare såg jag väl hvarje gång jag fick fara ut till skeppsredden och stiga ombord på min fars hemkomna fartyg; dock fästes min uppmärksamhet mer på de vindrufvor och apelsiner, som vankades i kajutan, än på den gränslösa sträckan af hafvet. I en senare tid, då jag bodde i det nya huset, såg jag från mitt kammarfönster, stående på mitt skrifbord, den öppna hafsrymden med helt andra ögon. Utom det att hemkommande fartyg drogo dit min uppmärksamhet, for min tanke derifrån ut så långt jag på kartan hade sett sammanhanget af Bottniska viken och Östersjön och Nordsjön och Atlantiska hafvet och hela oceanen. En särskild förnöjelse gaf mig den i hafvet nedgående solen, en af de sublimaste och tillika skönaste syner i naturen».

Men det »opoetiska», som de yttre omgifningarna, efter Franzéns mening, i allmänhet företedde, motvägdes, såsom han ock sjelf tacksamt

Digitized by Google

erkände, af det idylliska lifvet i hemmet, der en talrik barnskara uppväxte kring den unga modern. Ett äldre fruntimmer, som ofta infann sig i denna husliga krets, uppläste ur minnet en mängd af Dalins och andra skalders dikter samt hade åtskilligt att förmäla om ett sällskap, som under hennes ungdom i Uleåborg förenat sig till vittra nöjen och äfven uppfört skådespel; sällskapets medlemmar buro ett ordenstecken, föreställande fem sammanbundna liljor med omskrift:

I ljuft och ledt
Äro vi ett,

och dessa estetiska tidsfördrif odlades i en stad, hvilken, som Franzén erinrar, ligger nordligare än Skalholt och Arkangel. Bland sina barndomsminnen omnämner Franzén för öfrigt, utom den på nyårsaftonen här och der i familjerna företagna »tennstöpningen», vid hvilken man af de olika former, som smält tenn, häldt i en vattenskål, antog, stälde framtidshoroskop, äfven de lifliga intryck, han erfor, då han inträdde i en hans fädernegård tillhörande flygelbyggnad, som innehöll två gästrum, på hvilkas väggar en i grannskapet boende målare utfört några naiva konstverk. Den lille Franzén betraktade med förtjusning särskildt trenne af dessa taflor. Den ena föreställde Rebecka vid brunnen, vattnande Eleazars kameler, och åsynen

Digitized by Google

af denna idyllbild ur bibeln berörde säkerligen, menar han, »någon idyllisk sträng i den lyra», som han framdeles skulle röra. Den andra taflan var äfvenledes biblisk och visade Jakob med en sten till sin hufvudgärd samt ock den himlastege med upp- och nedstigande englar, som patriarken såg i drömmen; Franzén säger om denna bild: »om den ock icke gaf mig tydligt begrepp om sammanhanget mellan himmel och jord, så väckte den dock hos mig en aning derom, som var på en gång religiös och poetisk». Den tredje taflan åter gjorde honom bekant med Lappland; den föreställde ett snöbetäckt berg, uppför hvilket en Lapp körde med sin ren, som möttes af en annan i fullt språng. Detta berg föreföll gossen, hvars födelsenejd var ett slättland, nästan som ett under, och än mer förvånade honom renarne med sina stora månggreniga horn och de Lappska åkdonen. Innehållet af denna tafla stannade, försäkrar han, för alltid qvar i hans minne, och intrycket stärktes ytterligare genom de berättelser om Lapplands natur och folklif, som han fick höra af ett fruntimmer, hvars syster var gift med en pastor i Lappland. Till dessa barndomsminnen och deras inflytande hänför Franzén sin ofta återkommande benägenhet att i sin poesi skildra Lappska föremål; den anekdot, som ligger till grund för hans »En

Digitized by Google

afton i Lappland», hade han hört just af samma gamla dam, hvilken för honom deklamerat ur Dalin och skildrat sin Lappska resa. Så stor magt öfver barnasinnet hade emellertid den olärde bygdekonstnärens bibliska och etnografiska improvisationer, och deras inverkan förefaller för vår känsla och inbillning dubbelt fängslande och tilltalande, då vi ihågkomma, att denne gosse en gång sjelf skulle som patriark vistas i det nordliga Sverige och under sina embetsresor mellanåt gästa de Lappska bygder, hvilkas enkla återgifningar i barndomshemmet så mycket fröjdat hans späda ögon.

Men mer än dessa taflor bidrog, så berättar han, en ännan, en lefvande tafla att tidigt väcka hans känsla för det sköna. Han var sex år, då han en morgon kom in till sin tjugutvååriga moder, som satt vid nattduksbordet framför spegeln och ordnade sitt vackra, utslagna hår. Den lille var ej större än att han jemnt nådde upp till bordskanten, så att han kunde se hennes bild i spegeln. Han igenkände väl modern i spegelbilden, men tyckte att dragen i den senare voro än fagrare. Han hade hört, att hvarje god menniska har sin engel, och förestälde sig plötsligt, att det var moderns engel, som spegelbilden visade. Så stod han tyst och betraktade den förundrad, tills synen och den drömlika stämningen försvunno, då den

Digitized by Google

älskade vände sig om och tog honom upp i sin famn. Erinringar från denna scen återkomma sedan i Franzéns dikt »Spegeln»; den, som hans egna ord lyda, »madonnalika» modern hade med »det milda, fromma, ödmjuka i sitt själsuttryck» gifvit den blifvande skalden den första lefvande föreställningen om förklarad skönhet, idealisk fägring. Ännu i sitt sjuttiofemte år, då Franzén upptecknade sina biografiska utkast, påminde han sig denna situation och på samma gång all den ömhet, modern visat honom, den välsignelse, hon öfver honom uttalat.

Bland »poetiska» föremål för Franzéns tidiga uppmärksamhet omnämner han i sin sjelfbiografi särskildt en fågel, hvilken om våren besökte en »skyhög» flaggstång, som stod på föräldrarnes gård. Sent om qvällen satte sig den vingade gästen på dess spets och sjöng hela natten så skönt som Franzén aldrig hört någon fågel, utom näktergalen, sjunga; den höjd, hvarifrån han lät höra sig, bidrog att förhöja intrycket af hans sång, hvilken tycktes den lille gossen komma från en annan verld. Invånarne på orten kallade honom dödsfågeln och inbillade sig, att inom årets förlopp någon person skulle dö i det hus, på hvars flaggstång han för sommaren valt sitt sångställe. Fågeln kallades på orten rödstjert; men Franzén påstår, att det var en helt annan än den vanliga rödstjerten, hvars

Digitized by Google

sång är medelmåttig och hvars bo Franzén fann i nejden, medan deremot den sångfågel, han prisar, var en flyktig resande, som endast från flaggstången syntes och hördes. Skalden föreställer sig, att det var Sylvia Suecica eller blåhaken, som under sin hemfärd till de Lappska fjällen valt sig detta hviloställe. Han har sedan i det hänförande stycket »Till de hemmavarande» egnat honom några rader med detta tillrop:

> Du, som anar om dens död, som lider,
> Med din ljufva klagan, du som satt
> På vår flaggstångs spets i långa tider
> Och sjöng bort för mig så mången natt!

Och han har i en särskild sång med titel »Fjellens näktergal» ytterligare firat denna Sylvia, hvars sång föreföll barnet vara af en så »melankolisk, innerligen rörande ömhet». Emellertid medgifver han i några noter till 1810 års upplaga af sina dikter, att till sångens verkan säkerligen bidragit »skönheten af den nordiska sommarnatten och framför allt den spädare ålderns känslighet».

Franzéns första undervisning sköttes af en gammal enka, som på mellanstunderna mellan läsningen förtalde allt hvad sorgligt hon i sin ungdom upplefvat under det stora Ryska kriget. På eftermiddagarne sjöng hans moder för honom psalmer och andeliga sånger eller folkvisor, berättade

Digitized by Google

Finska sagor och omtalade Finska ordspråk, hvilka senare skalden anser hafva varit de i sin art yppersta, som han någonsin hört eller läst. Sedan han blifvit något mer försigkommen, fick han till lärare en skolman vid namn Bergsten, som vid Uleåborgs skola förestod apologistklassen. Denne Bergsten var mycket sträng och känd för flitigt bruk af ferlan, men den lille Franzén blef mildt behandlad och fick icke mer än en enda gång kroppslig tillrättavisning i form af en örfil, som utdelades af den besynnerliga anledning, att gossen, i ett öfvermått af nit, lärt sig utantill sin första lexa i Cornelius. Längre fram i tiden kom den stränge läraren till Åbo i afsigt att speciminera för rektorat; då satt den forne lärjungen redan i domkapitlet bland dem, som skulle bedöma hans prof. Hans andre lärare, den skicklige pedagogen konrektor Karp, åtog sig med mycken ifver den vetgirige gossens handledning och undervisade honom först enskildt och sedan i den offentliga lärdomsskolan, der Karp blef hans klasslärare. Särskildt dref Karp botaniken, ett ämne, som allt framgent mycket fängslade Franzén, hvilken ännu på äldre dagar som kyrkoherde och biskop roade sig med att examinera växter, glädjande sig åt hvarje nytt fynd och, begagnande den Linnéanska terminologien, med förtjusning samtalade om blomsterverl-

Digitized by Google

dens skapelser. Redan som liten gosse hade han samlat ett vackert herbarium, och Karp sporrade hans samlarenit. En gång hade gossen i en dam, ett stycke från stadsporten i Uleåborg, funnit en växt, som syntes honom märklig, och skyndade att visa den för sin lärare; den befans vara en Utricularia och icke så ovanlig som Franzén föreställt sig. Men det beröm, han fick för sitt kunskapsbegär, eggade klassens andra lärjungar, och Franzén erinrar sig, att han af en skolkamrat, hvilken ej ville vara underlägsen, blef nödgad att, under en timme då konrektorn var sysselsatt i »storskolan» och hans lärjungar i den lägre skolan sysselsattes med lexläsning, springa från sin lexa till dammen för att skaffa kamraten ett exemplar af samma växt. Sökandet var dock fruktlöst, och den samvetsgranne gossen förebrådde sig länge, att han låtit förmå sig till nämnda »skolkning». Lärdomsskolans rektor Chronander fäste sig, likasom Karp, vid Franzén. Chronander, som var lärd, men till lynnet något ojemn, var för Franzén idel solsken; han meddelade honom ej endast de vanliga skolkunskaperna, utan handledde honom enskildt i fysiken. Det var ock Karp och Chronander, som öfvertalade gossens fader, hvilken ämnat taga honom från skolan och göra honom till sitt biträde i handelsrörelsen, att låta skol-

Digitized by Google

ynglingen välja den lärda banan; Zachris Franzén var i sjelfva verket så mycket lättare öfvertalad, som gossen de få gånger, då han tillfälligtvis skulle göra tjenst i handelsboden, redan visat sig opraktisk, gjort misstag med afseende å både pris och varor samt exempelvis sålt kamfert i stället för alun och vid vexling återgifvit köparen långt mer än denne bort erhålla.

Han skulle nu få blifva student, och fadern åtföljde honom till Åbo år 1785 i slutet af januari månad. Frans Mikael var då blott tretton år gammal, kallades bland de studerande, emedan han var späd och klen till växten, alltid »lilla Franzéen» och behandlades som ett barn. Han var ock ett barn till oerfarenhet; obekant med allt, som han ej sett i föräldrarnes hus eller lärt i skolböcker, ovan vid umgänge med verlden och verldsmenniskorna, skulle han hafva känt sig mycket ensam och öfvergifven, derest han lemnats på egen hand. Men till all lycka upptogs han genast i den ädle Porthans hus och kom under hans tillsyn och vård. Porthan var dekanus i filosofiska fakulteten, då Franzén aflade studentexamen, och skulle således, enligt då gällande universitetsstadgar, examinera den unge studentkandidaten, hvilken för öfrigt från skolan medfört de bästa betyg. Beskaffenheten af det studentbetyg, som Porthan lemnade honom,

Digitized by Google

lärde han ej känna förr än efter Porthans död; ty dekanus, som gifvit honom betyget, följde honom till universitetets rektor, till hvilken det borde öfverlemnas, och Franzén, som stoppat det i fickan, vågade af blyghet ej före framkomsten betrakta det, hvadan han ej heller kunde uppfylla sina Uleåborgske lärares anhållan att få del af dess innehåll. Först då Porthan aflidit, hittades bland hans papper, när Franzén redan var professor, det hedrande intyget; Franzén läste det då med rörelse och fann till sin ödmjuka förvåning det innehålla en spådom, att den unge studenten, hvars kunskaper befunnits synnerligen goda, en dag nog skulle blifva ett »*lumen reipublicæ litterariæ*».

Bland de ynglingar, som voro inackorderade i det Porthanska huset, var ock en baron Sprengtporten, son till den ryktbare öfversten för det Savolaxska regementet, som, missnöjd med den Svenska regeringen, öfvergick till Ryssland, i Rysk tjenst spelade en betydande rol och, sedan Finland fallit i Rysslands hand, der under en kort tid var generalguvernör. Sonen var rikt begåfvad både till själ och kropp, men röjde redan vid 14 års ålder farliga anlag, som med tiden utvecklades till hans ofärd. Franzén räknar som en lycka, att den våldsamme ynglingen snart lemnade Por-

Digitized by Google

thans hem och att i hans ställe två välartade unge män, baronerna Kurck och Wrede, ditkommo som pensionärer. Under de tvenne år, Franzén hos Porthan tillbragte, utvecklades hans inre; han inhemtade mycket icke blott af de offentliga föreläsningar, han bevistade, och af den enskilda undervisning, Porthan meddelade honom, utan ock af det dagliga meningsutbyte, som Porthan älskade och som bland annat gjorde sjelfva hans bordssamtal lärorika och underhållande. »Sällan var man i hans sällskap utan att lära något. Ofta fick man ock höra något roligt, som antingen var i sig sjelft fängslande eller ock blef det genom hans lyckliga framställningsgåfva». Porthan hade år 1777 blifvit eloquentiæ professor i Åbo; denne märkvärdige man, hvars bild med omskriften »*uno sub pectore cuncta vetustas*» Svenska Akademien år 1839 lät vid sin högtidsdag pregla och hvars minne i hennes Handlingar af den forne lärjungen i en ypperlig teckning återkallats, hade en sällsynt förmåga att väcka en kunskapsökande ungdoms håg för den klassiska fornverldens vitterhet, men ock för de historiska och geografiska forskningsämnena. Förtrogen med den Svenska litteraturen, svärmade han för Gyllenborg, men bedömde strängt Lidner och Thorild; Kellgren och Edelcrantz hade af honom mottagit inflytelser,

Digitized by Google

han hörde till ledarne af det vittra sällskapet Aurora. Som föreläsare hade han stor skicklighet att göra undervisningen lefvande och med konkreta bilder belysa det abstrakta; såsom verklig ungdomsvän, stod han, med uppoffring af tid och beqvämlighet, de unge bi med råd och dåd, med upplysning, hjelp, varning och rättelse. Att få vistas i en sådan mans hus och i hans dagliga umgänge var för Franzén en oerhörd förmån; men så har ej heller lärjungen svikit lärarens förtroende, så har han ock för sin mästare bevarat en hängifvenhet och en pietet, hvilka ofta gåfvo sig sköna uttryck så i bunden som obunden form och slutligen vid den gamle polyhistorns och pedagogens bortgång betygade, att

. . . . . en lärare som han
Ej hvart sekel finner.

Kamratlifvet antog denna tid emellanåt, såsom ofta i senare tider, karakteren af hemligt förbund. En student af Österbottniska nationen, i hvilken Franzén var inskrifven, kom en dag med mystisk uppsyn till Franzén och hviskade i dennes öra, att han skyndsamt borde påtaga sina svarta kläder och följa honom till ett ställe, der han skulle blifva vittne till något märkligt, dock under vilkor, att han med tystlåtenhet dolde det iakttagna. Då nämnde nationskamrat var känd

Digitized by Google

som en aktningsvärd yngling, hade Franzén ingen tvekan att hörsamma hans uppmaning. Ankomne till samlingslokalen, knackade de trenne gånger på dörren; den öppnades, och Franzén infördes i en krets svartklädda personer, af hvilka en hvar hade en röd ros på bröstet, samt helsades af sällskapets ordförande med ett tal, hvari tillkännagafs, att Franzén nu blifvit medlem af »Sällskapet för dygd och flit», hvars stadgar upplästes. Den sedermera såsom referendarie i Finska senaten högt skattade doktor Bäck var sällskapets stiftare och styresman; det bestod blott af Österbottningar, och dess tillvaro var okänd för alla, som ej blifvit upptagne i föreningen. Man sysselsatte sig på sammankomsterna helt enkelt med Latinska talöfningar och täflingar i Svenska skriftprof samt sökte för öfrigt att genom en hemlig förbindelse med äldre, goda kamrater sammanhålla och bevara dem af de yngre, som synts särskildt hoppgifvande. Så knöts mellan Bäck och Franzén en vänskap, som underhölls i mer än femtio år.

Sitt första offentliga prof på framsteg i studierna aflade Franzén då han såsom respondens försvarade Porthans disputationsafhandling *»de Bircarlis»*. Till ledning hade Porthan lemnat honom ett schema, hvarefter han hade att utföra

Digitized by Google

ämnet. Försvaret lyckades bättre än man, med afseende fäst å respondentens ungdom, hade kunnat hoppas; Porthan förklarade sin belåtenhet, och Franzén kände sig lycklig öfver hans bifall äfvensom deröfver att han, utan att Porthan mycket behöft bistå honom, kunnat reda sig på egen hand. Men midt i glädjen öfver sin framgång kände Franzén, såsom han på äldre dagar helt upprigtigt berättar, sin belåtenhet störas af vissa samvetsqval, som gälde något helt annat än disputationen och hvilkas anledning på sätt och vis är ett vittnesbörd om den unge studentens barnslighet i små fel och små frestelser. »Väl hade jag», säger vår skald, »redan i min späda ålder känt smärtan af begångna fel, för hvilka jag blifvit bannad och agad; men all sorg var förbi, när jag bad om förlåtelse och erhöll den. Men nu var förhållandet helt annat. Utanför de kamrar, der jag och en annan pensionär bodde, var ett yttre rum, som vi dagligen skulle passera. Der stod på en hylla en burk med insyltade pomeranser. I början fäste jag ingen uppmärksamhet derpå, men en dag såg jag, att den var öppen och att en sked låg bredvid den. Jag kunde icke emotstå frestelsen att titta derin och smaka på innehållet. Jag tyckte, att någon gjort det förut, och när jag en gång ätit af den förbjudna fruk-

Digitized by Google

ten, förnyade jag mitt brott. Småningom var burken uttömd, dock icke af mig allena. Nu, då ett litet kalas skulle, som vanligt var, följa på disputationsakten, tillredde Porthan sjelf bischoffen. Under det att han rörde i bålen, vände han sig till mig och sade: 'nu skulle pomeranserna komma till pass, men Lillberg' — så hette hans betjent — 'har väl ätit upp dem'. Jag kände mig slagen som af åskan och var frestad att bekänna mitt brott; men då jag visste, att jag icke varit ensam om stölden, och tänkte att Lillberg väl kunde hafva deltagit deri, så teg jag, icke utan fruktan att Porthan i alla fall misstänkte mig. Med ett ord, jag kände mig olycklig på ett sätt, som jag aldrig känt förut; Porthans ord, ehuru deras udd icke var vänd rakt mot mig, föllo mig aldrig ur minnet». Denna berättelse och bekännelse af och om en ung studiosus, hvilken vid 14 år utmärker sig som respondent vid en akademisk disputationsakt, men ej kunnat motstå den för hans barnsliga gom fruktansvärda lockelsen af några syltade pomeranser, har sin egendomliga naivitet, och ångerns qval utvisa, huru känsligt detta af gröfre frestelser skäligen oberörda sinne var för det betänkliga i hvarje felsteg, det tadelvärda i hvarje njutning, som på orätta vägar vinnes och derföre skall med ängslan döljas.

Digitized by Google

Franzén hade nu vistats tvenne år i Åbo. Längtan att få tillbringa julen hemma blef honom för stark, han utbad sig och erhöll föräldrarnes samtycke till den några och sjuttio mil långa resan och var inom kort åter i Uleåborg. Han fann en glädjande förändring i de yttre förhållandena; i stället för det gamla, förfallna boningshuset, som innehållit endast några obetydliga rum och en krambod, såg han nu en stor, vacker byggnad af tvenne våningar »med höga, storrutiga fönster» och en ny, visserligen enkel, men ändamålsenlig och god uppsättning af bohagsting. Förändringen var en följd af den framgång, hans fader haft i sin handel synnerligen genom de fartyg, hvilka han under det Amerikanska kriget byggt och utrustat. Hela staden hade haft stora fördelar af detta krig genom den mängd af skepp, som de handlande byggt och utsändt till försäljning eller befraktning. Underrättelsen om den mellan England och de Nordamerikanska staterna afslutade konventionen af 1782 och verldsfreden 1783 i Versailles var derföre för de driftige Uleåborgsköpmännen ingalunda någon glad tidning. Franzén erinrar sig, att han hört sin fader klaga och sucka öfver freden, hvarvid modern anmärkt: »Skola vi klaga öfver freden? Skulle vi ej snarare tacka Gud derför?» — »Det förstår du icke, mor»,

Digitized by Google

var faderns svar; »hvart skall jag nu skicka det fartyg, jag håller på att bygga», tillade han för sig sjelf. Detta samtal, som röjde stridiga tänkesätt och olika lifsuppfattning, fäste sig lifligt i Franzéns minne; men han tillägger, att hans fader i sjelfva verket, oaktadt sin nedstämdhet med anledning af freden, var en godhjertad och rättsinnig man, som kunde synas sträf och sträng, men var mycket välvillig. »Hvad han yttrade som köpman hindrade honom ej att, när det gälde, tänka och handla lika med min kristliga moder».

Qvarstannande i hemmet öfver året 1787, fortsatte Franzén der för sig sjelf sina studier. I faderns hus lärde han sig det Finska språket under samtal och samlif med de timmerflottare, bönder och skogsboar, hvilka, stundom kommande trettio eller fyratio mil långt ur det inre landet och sällsamme till utseende, klädsel och later, för varuutbyte och köpenskap gästade fadern samt, enligt tidens sed, från bodarne och kontoret bjödos in i rummen för att undfägnas med mat och dryck. Året 1787 var för öfrigt för Franzén i mer än ett afseende betydelsefullt. Han fick under detta år för första gången besöka Stockholm; ty en af hans mostrar, som blifvit gift i Stockholm och som, sjelf endast fyra år äldre än Fran-

Digitized by Google

zén, mycket älskade den lofvande systersonen, hade önskat att i sitt Svenska hem få mottaga någon af sina Finska anhöriga, och Franzén fick genom sin goda moders öfvertalningskonst faderns tillstånd att till Sverige åtfölja en annan af sina mostrar, som reste att besöka den gifta systern. Resan var för ynglingen som en lustfärd, ehuru den varade i fyra veckor och tålamodet pröfvades af motvind och stiltje. Stockholms skärgård förtjuste honom, och särskildt påminner han sig Östanå, hvars nära sjön belägna, af en rik grönska omgifna byggnad var den största och präktigaste, han dittills hade sett, och i hvars granskap han besökte en namnkunnig ek, i hvars ihåliga stam fjorton personer fingo rum. Ett märkligt föremål för hans uppmärksamhet var Vaxholms fästning, och hans väntan spändes allt mer, ju närmare han kom hufvudstaden; vackra landtgårdar och lustställen kommo som glada förebud, tills den stora, oförgätliga taflan begynte utveckla sig.

»Der är Sverige: ack, att dit få fara!»

hade han ofta, såsom tillegnan af dikten Columbus biktar, som barn tänkt och ropat; i en not till samma dikt har han skildrat det intryck, han erfor af Stockholms första anblick: »Författaren kan aldrig», säger han, »förgäta sin första resa

Digitized by Google

till Sverige, som han gjorde vid femton års ålder. Han har sedan farit öfver Östersjön och Nordsjön och sett både Paris och London; men ehuru detta skedde då han ännu var en för lifliga intryck öppen yngling, stå likväl taflorna af dessa haf och städer dunkla och matta i hans föreställning emot dem af Bottniska viken, af Svenska skärgården och af Sveriges hufvudstad. Denna, om hvilken han nästan hvar natt drömde, och som han äfven om dagarne såg genom inbillningens trollglas, öfvergick likväl all hans väntan, då han från sjösidan fick se på en gång skeppsbrons höga hus och tornen bakom dem och det majestätliga slottet i fonden, med Djurgårdens präktiga ekar på den ena sidan och på den andra Södermalms höga tempelberg, samt den oräkneliga skog af master, som den tiden uppfylde hela hamnen». En ny verld syntes öppna sig för honom i den vackra staden; der var så mycket, som »förnöjde hans syn, eggade hans nyfikenhet, riktade hans inbillningskraft och vidgade hans kunskapskrets».

Glad att hafva sett Stockholm och att under uppehållet derstädes hafva funnit den unga mostern nöjd och lycklig, steg han omsider om bord för att återvända till Finland. Vid Furusund funno de resande ett der för ankar liggande fartyg från Uleåborg. En slup lade ut derifrån och kom till

Digitized by Google

den brigg, på hvilken Franzén befann sig; knappast hade slupens passagerare begifvit sig upp på briggen, förr än en af dem vände sig till Franzén och sade: »Jag skall helsa dig från din far». — »Jag hoppas, att han mår väl», genmälte ynglingen. — »Han är död», blef svaret. Budskapet var oväntadt och förfärande; den förut så glada resan blef en sorgefärd. Seglingen varade emellertid endast trenne dygn, och Franzén var snart åter i sin moders armar.

Då denna moder nu skulle som enka fortsätta den handelsrörelse, fadern drifvit, ansåg Franzén det i förstone vara sin sonliga pligt att dervid biträda henne och sökte att öfvervinna sin obenägenhet för yrket. I uppsättande af affärsbref hade redan fadern öfvat honom; nu begynte han sjelf lära sig bokföring och begaf sig jemväl, i handelsrörelsens intresse, på en marknadsresa till Kajana. Den skedde på Uleå elf med stakning uppför den ena forsen efter den andra, tills man möttes af den strida, två mil långa forsen vid Muhos. Uppför denna kunde båten ej komma, utan måste dragas öfver land ända till Uleå träsk. Öfver denna stora insjö, som innesluter ön Manamansalo, rodde de resande ända till randen af det lodräta vattenfallet Ämmä, vid hvars brädd staden

Digitized by Google

Kajana är belägen*. Sedan Franzén utfört sina uppdrag i Kajana, kände han sig uttröttad af marknadsbestyren och af de penningeuppgörelser, som måst ske med en mängd bönder från de omgifvande socknarne Sotkamo och Paldamo; han var derföre rätt belåten »att få sätta sig i båten och vända ryggen åt Ämmä samt den ofvan fallet belägna ruinen af det slott, der Messenius under sin långvariga fångenskap utarbetade Scondia Illustrata». Då emellertid Franzén och hans sällskap kommit öfver större delen af insjön, kom en stark vind, som upprörde häftiga vågor; »hatten blåste af mig», säger Franzén, »och med den äfven mitt mod. Hatten fick jag igen genom en skicklig vändning af båten, men modet ville ej återvända förr än vi nalkades stranden». De resande stego dock icke i land, utan styrde båten ned i elfven, dit sjön ledde; de foro utför den häftiga och långa Muhosforsen, förbi hvilken båten vid uppfärden, såsom vi erinra oss, måst

* Franzén berättar: »Huru denna obetydliga stad var ansedd, kan dömas af följande anekdot, som Uleåborgsboarne gerna anförde för dem, som skulle resa dit. En humoristisk skollärare vid namn Häggqvist ville bese Kajana och var icke långt från staden, då han mötte en man, som körde ett lass med gödsel. Det var rådman Pikkaraimen, sade skjutsbonden. 'Jag har sett nog', svarade Häggqvist och befalde honom att vända om».

Digitized by Google

släpas till lands. Hela vägen for man på fraggiga böljor tätt mellan klippor. Särskildt var ett ställe förskräckande; elfven gjorde der en så stark krökning, att man ej såg annat än en brant häll, mot hvilken båten så tätt snuddade, att den i nästa ögonblick skulle hafva stött emot, derest icke styrmannen med rask besinning så fört sin styråra, att båten vände sig åt det öppnade farvattnet. Roddarne, som roat sig åt Franzéns räddhåga på sjön, förundrade sig att finna honom utan fruktan vid denna långt äfventyrligare färd.

Snart fann emellertid Franzén, huru föga han passade för handelsyrket och hur otillräcklig den hjelp var, han derutinnan kunde lemna modern; en femtonårig gosse, hvars hela håg var vänd åt helt andra föremål än köpenskap, kunde ej med verklig framgång egna sig åt affärslifvet. Franzéns moder var i sitt trettiondeandra år, och då hon egde skönhet och behag samt icke var alldeles utan förmögenhet, fick hon snart flera friareanbud; sonen, som med oro såg de bekymmer, hvilka, då hon sjelf skulle förestå ej blott hushållet, utan handelsrörelsen, tryckte hennes sinne, uttalade sjelf för henne den önskan, att hon måtte inträda i nytt gifte, och fick emellertid hennes bifallande samtycke till sin anhållan att få fortsätta studierna. Han stannade dock ännu en tid

Digitized by Google

qvar i Uleåborg och unnade sig en hvila och en ledighet, som modern icke ville inskränka, då förströelserna aldrig söktes utom den husliga kretsen. Hemma roade han sig dels med försök i verskonsten, dels med uppförande af små skådespel, i hvilka hans systrar, alla yngre än han, spelade hufvudrolerna och, i brist på manspersoner, förestälde äfven sådana. Hans bröder voro ännu för små, för att kunna deltaga i dessa tidsfördrif. »För öfrigt hade jag», säger han, »ett kärt sällskap af en mängd fåglar, för hvilka jag i ett rum bredvid mitt eget inrättade en liten lund af frisk grönska»; man igenkänner redan häri samma tillgifvenhet för fågel-verlden, som gjorde att Franzén längre fram, då han blifvit kyrkoherde i Kumla, lät dufvor flyga omkring i sitt arbetsrum och sitta på skrifbordet.

Med rimmerier hade han tidigt roat sig. Så berättar han, att han redan som skolgosse skref ett epigram öfver en kamrat, som rökte tobak; papperet föll, då Franzén skulle smyga det i dennes ficka, på golfvet, och upptogs af rektorn, som, rynkande ögonbrynen, genomläste och sönderref det, utan att fråga efter författaren. Förut hade han med nyårs- och namnsdagsrim uppvaktat en gammal farbror, som var ogift och rik och hvars bevågenhet, såsom Franzéns fader ansåg, borde

Digitized by Google

på detta sätt sökas. Men den gamle farbrodern satte lika litet värde på verserna som på den ritning, i hvilken den unge Franzén med ganska träffande likhet afbildat honom. »Ei se maxa mitään» eller »slikt betalar sig inte», sade han kärft, då porträttet öfverräcktes; deremot gaf han gossen någon gång en slant med ständig förmaning: »vänd styfvern två gånger, innan du ger bort den!» Författarinnan till »Hundra minnen från Österbotten» *, hvilka första gången utkommo 1844—45, anför som Franzéns tidigaste rim-lek några verser, hvilka han, som litet barn, skulle hafva skrifvit till sin brors sköterska; men i sin otryckta biografi visar Franzén orimligheten af denna uppgift. Då dessa rim skrefvos, var Franzén redan 17 år, och han hade långt dessförinnan författat flera dikter af verkligt värde. Bland hans efterlemnade papper finnes ett i hans fjortonde år skrifvet stycke, som röjer en högst förvånande magt öfver språket samt redan uppenbarar flera af de idylliska drag, hvilka sedan i hans mognare skapelser så ofta återkomma. Stycket heter *Aftonen:*

I dagens spår, som trött sig sänkte neder
På purpurtäcket öfver skogens bryn,
Med mörkgrå vingar qvällen far och breder
Sitt dunkla flor i tysthet öfver skyn.

* Sara Elisabeth Wacklin.

Digitized by Google

De långa skuggor, som min vandring följa,
Försvinna småningom i nattens famn.
På afstånd dånar forsens vilda bölja
Och skeppen sofva i en tystnad hamn.

Hör, dagakarl, din hvilotimma ringer,
För spiseln röd din snälla maka står,
Med späda steg din son emot dig springer
Och hänger från din arm, der trött du går.

Se, flädermöss med sakta susning flyga
Och, spöklikt, ring på ring kring ladan slå.
Se lömska räfven mellan husen smyga,
Men inga gäss på gården mera gå.

Ej heller mer bland sina sultaninnor
Går tuppen stolt och manar en rival
Ur granngåln ut och bjuder sina qvinnor
Med kärligt joller axet, som han stal.

Den hätska bandhund, som ifrån sin koja
Mot sjelfva dejan rusade så vild,
Nu lyder spak den hand, som bröt dess boja:
Af stora själars ädelhet en bild.

Hör nu, hur rysligt han i mörkret tjuter:
Helt häpen mormor från sin spinnrock går.
Att någon dör, den visa gumman sluter,
Och svär derpå vid sina silfverhår.

Nu börjar hon omständligen förtälja
Hvad hon har haft för svåra äfventyr.
Ej barnen mer ha tid att hästar tälja;
Nu är ej svårt att hålla dem i styr.

Digitized by Google

Ju mer förskräckta, desto mera lystna,
De trängas närmare att höra på.
»Ack», ropa de, då gumman tyckes tystna
(Hon tystnar ej så snart), »hur gick det då?» *

Till hans tidigare diktalster hör ock, enligt hans egen uppgift, stycket »Modern och Sonen», sådant det ursprungligen var. Detta stycke, hvilket återspeglar det sköna förhållandet mellan Franzén och hans mor, förekommer först i Stockholmsposten 1794 under benämning »Morgonrodnaden»; det undergick åtskilliga förändringar, och poemet har, sådant det sedermera ter sig i Åbo-upplagan af 1810, icke heller alldeles samma innehåll som i Franzéns samlade skrifter. Synnerligen skön är i en af de äldre redaktionerna den vers, i hvilken det skildras, huru den lille, uppsprittande ur sömnen och ännu halfsofvande, slår armarne om moderns hals och ler

Med ögon, der man än hans drömda himmel ser.

Vackert och utan tvifvel betecknande för det fromma åskådningssätt, Franzéns själfulla moder egde, är ock uttrycket, att

* En vers ur detta stycke återfinnes, om ock förändrad, i dikten »Inbillningens tröst»:

Hör, dagakarl, din hvilotimma ringer.
Ack, lycklig du, i hvilkens famn hvar qväll
En liten härold från din maka springer,
Hvars bord dig väntar i ditt egna tjäll.

Digitized by Google

I grönskan, vattnet, skyn, allt kring sig, såg hon blott
Ett genomskinligt flor för ett gudomligt godt.

I de samlade skrifterna har dikten en symbolisk karakter, som icke finnes i Åbo-upplagan; dess fägring är icke egentligen derigenom förminskad, Franzén har förstått att gifva djupsinnigheten en egendomlig poetisk förtrollning, och man lyssnar med glädje till dessa toner, i hvilka skalden biktar, huru för honom, redan då han var ung och modern fäste hans uppmärksamhet på skapelsens fägring, naturen fick en högre betydelse:

I den begrafna säd, som grön
Står upp vid lärkans sång och åkermannens bön,
I dagens blick, som skapelsen förnyar,
I vårens krans, som jorden klär till brud,
I blommans tår, som ler mot ljusets källa,
I fågelns flykt till stränder mera sälla,
I allt, i masken sjelf, som far med vingad skrud,
Den frälsta Psyches förebud,
Han ser en sinnrik dikt, en poesi — af Gud.

Men i upplagan af 1810 har poemet må hända en enklare, om ock mer outvecklad, mer knopplik skönhet, som har en vinnande pregel af jungfruligt behag.

Åter begifvande sig till Åbo universitet, fortsatte Franzén der sina studier för vinnande af den filosofiska graden. Äfven under denna tid

Digitized by Google

skref han ett och annat i bunden form, men dolde merendels omsorgsfullt dessa lyrans förstlingar. En gång hade han författat ett satiriskt stycke med anledning af Anjala-förbundet, som naturligen hade väckt hans bestörtning och harm; han skickade stycket i afskrift och utan att uppgifva sitt namn till redaktören af Åbo tidningar, en ung man, hvars qvickhet gifvit detta blad en viss liflig färg. Mannen tyckes emellertid ej hafva varit obenägen att stundom »lysa med lånta fjädrar»; ty när Franzén kort derefter besökte honom, framräckte han till Franzéns genomseende samma verser öfver Anjala-förbundet, nu renskrifna med redaktörens handstil, under utrop: »ser du, hvad jag i dag skrifvit!» Franzén höll god min, men kände sig förlägen och hade svårt att gifva poemet det loford, som redaktören väntade. Franzén kunde för öfrigt under denna tid endast sparsamt syssla med poetisk verksamhet, ty examensläsningen tog hans tid strängt i anspråk. Han erhöll den filosofiska graden år 1789, efter att i kandidatexamen hafva bekommit betyget »dignissimus», det högsta som plägade utdelas. Franzén var då endast sjutton och ett halft år gammal och strålande glad i tanke på den lycka, han genom utmärkelsen skulle bereda sin moder. Hon befann sig då i Stockholm och

Digitized by Google

var nyss omgift med handlanden, sedermera kommerserådet Lars Keckman. På sjelfva promotionsdagen steg Franzén om bord, icke utan stickord från kamraterna för det att han skilde sig från deras lag midt under den mot aftonen stigande munterheten. »Då fartyget stannade vid Blockhusudden och der dröjde för tullens skull, steg jag», säger han i sina anteckningar, »i land och ilade genom Djurgården så glad och lycklig som en fågel vid sin flygt om våren. Det var en af de skönaste dagar i min lefnad, då jag uppnådde huset, der hon bodde och slöts i hennes armar». Han fick fästa den ännu friska lagerkransen på hennes hufvud, och den lyckliga modern kände sig på en gång stolt öfver den sjuttonårige magisterns framgång och tacksam för värman af hans sonliga kärlek. Han följde henne sedan åter till Uleåborg och hade för öfrigt, efter hvad han meddelar, aldrig anledning att klaga öfver hennes val af ny make; styffadern bemötte alla barnen, men i synnerhet vår Franzén och hans yngste broder Zachris, som var född efter sin faders död, med utmärkt godhet.

Under det år, Franzén nu tillbragte i hemmet, tyckte han, i likhet med många andra, som med ansträngda krafter bestigit den akademiska parnassen, sig kunna hvila på sina lagrar och läste föga annat än det som roade. Hvilan var säkert för

Digitized by Google

honom mycket behöflig, ehuru han sjelf förmenar, att den blef alltför grundlig och långvarig. Rektor Chronander lånade honom Racine och andra Franske skalder; men de gjorde icke på honom synnerligt intryck: hans själfulla natur behöfde vitter kost af annat slag, och han säger, att den Tyska litteraturen, hvars bekantskap han i en senare tid gjorde, långt djupare berört hans väsen.

Höstterminen 1790 och vårterminen 1791 tillbragte Franzén i Upsala, och han räknar som en stor vinst af denna vistelse den bekantskap, han här gjorde med Kants filosofi, »som i Åbo var föga känd utom till namnet». I Upsala hade med anledning af Kants lära en strid uppstått, vid hvilken olika läger bildat sig, och professor Christiernin, en Lockean, höll polemiska föreläsningar mot Kantianismen, medan deremot Boëthius anbefalde den år 1781 första gången utkomna, epokgörande »Kritiken af det rena förnuftet» och i sina föreläsningar använde dess grundsatser, ehuru han, såsom lärare i praktiska filosofien, icke hade tillfälle att i öfvervägande grad framhålla det kunskapsteoretiska. Franzén åhörde Boëthii föredrag och blef dessutom personligen bekant med Höijer, åt dagligen middag med honom i den slutna krets, hvars medelpunkt han var, och hörde honom ofta uttala sig i litterära ämnen. Utan att egentligen våga deltaga i sam-

Digitized by Google

talen, vann dock Franzén i hög grad den myndige och befallande Höijers ynnest, genom den uppmärksamhet, hvarmed han lyssnade till filosofens yttranden och framställningar; den unge, blyge magistern från Åbo fick särskildt tillstånd att åtfölja Höijer under hans vandringar och spatserfärder, då Höijer gerna talade ensam och snillrikt utvecklade sina åsigter i filosofi och vitterhet. I Upsala förnyade Franzén för öfrigt sin redan i Åbo inledda bekantskap med den berömde Lars Georg Rabenius, en man, som med Franzén blef förbunden i en nära sextioårig vänskap.

Man kan vara viss, att Upsalabesöket och studiet af de Kantska lärorna för Franzén varit af stor betydelse. Kants skarpsinniga, i systemets arkitektonik stundom skolastiskt konstruerande, men med afseende å undersökningens noggrannhet knappast öfverträffade samt, om saken betraktas från hans utgångspunkt och förutsättningar, bindande och ovederläggliga teori för uppmätningen af det menskliga kunskapsområdet ledde visserligen till det resultat, att menniskans kunskap vore begränsad till företeelsernas verld, men öppnade tillika på det praktiska området utsigter mot en osinlig rymd, hvars verklighet vore en oafvislig förnuftsfordran, till ett personligheternas rike och till Gud såsom detta rikes styresman. De finkänsliga andar, hvilka,

Digitized by Google

såsom Franzén, i hemmet åtnjutit en kristlig uppfostran och hvilkas hela anläggning hade en afgjord idealitet, kunde ej gerna förlika sig med Lockes empiri och grepo med en viss ifver den erbjudna utvägen att, om äfven med en smärtsam uppoffring af möjligheten till begreppsenligt vetande om det osinliga, åt det sedliga handlandet rädda dess sjelfständiga värde och tillika för tron och hoppet det fördolda, andliga och eviga verklighetsområde, som skymtade fram i »postulaterna».

Återkommen från Upsala till Åbo, blef Franzén, efter aflagdt lärdomsprof öfver ämnet »språkets ursprung», år 1792 docens i vältaligheten*. Samma år höll han i anledning af konung Gustaf III:s död ett tal, hvari han för första gången offentligen uppträdde som poet. Han vann visserligen sina åhörares bifall, men Porthan, den omutlige domaren, visade honom så många fel i detta vittra försök, att han sedermera ej kunde förmås till talets utgifvande. »För ögonblicket misslynt öfver den

---

* Dekanus var då kemie professorn Joh. Gadolin. I den skrifvelse, som tillkännagifver utnämningen, säger han om Franzén: »*ob solidam eruditionem philosophicam et candidissimam morum venustatem adeo jamdiu fuit superioribus dilectus, adeo ab æqvalibus honoratus atque cultus, ut omnibus commendatissimum non possim verborum apparatu commendatiorem reddere*». Ett vackert intyg och, med afseende å »*candidissima morum venustas*», styrkt af många samtidas vitsord!

Digitized by Google

stränga granskningen, fann jag dock efteråt», säger Franzén, »huru grundad hon var och erkände äfven deri en välgerning af min förträfflige lärare». Betraktar man denna sång öfver Gustaf III, hvars manuskript af A. A. Grafström icke återfunnits bland Franzéns efterlemnade papper, men af minnesteckknaren upptäckts i en enskild samling, der det i fragmentarisk form finnes qvar, så kan man svårligen undgå att gifva Porthan rätt. Franzén hade här beträdt ett fält, som var för honom främmande. Den innerlige natursångaren, om hvilken Cygnæus sedermera sagt, att hans flärdlösa behag företedde slägtskap med tonen och stämningen hos de namnlöse folkdiktarne i Karelen, pröfvade här sina krafter på ett versifieradt äreminne och skattade åt en retorik, som var för hans genius främmande. Verkningarna af denna *μετάβασις* uteblefvo icke. Samme skald, hvars uttryckssätt, då han är sig sjelf trogen, är så rent, så enkelt, så ljust och luftigt, invecklar sig här i skrufvade vändningar, begagnar oegentliga, men granna bilder och söker att genom emfatiska fraser ersätta bristen på omedelbarhet. Det är antagligt, att han sjelf vid nedskrifningen af dessa prunkande alexandriner i hemlighet kände sig plågad och suckade under ett tvång. Efter att hafva skildrat Gustafs yngre år och hans tidiga förtrogenhet med den upplysta statskonst, som till

Digitized by Google

sin bundsförvandt behöfver en viss förställning och förstår

> På farans sköra is att se sig kring med mod,
> Att vara slug med dygd och segra utan blod,

omnämner festtalaren Adolf Fredriks död och jemför i en mindre tillfredsställande liknelse denna tilldragelse med fallet af

> en åldrig ek, som helig vördnad väcker.

Han beskrifver derefter med rättmätigt bifall, huru Gustaf gjorde slut på det inhemska splitet och parti-tvisterna; han skildrar nationens belåtenhet under konungens första regeringsår, lyftningen i tänkesättet, glädjen öfver återvunnen enhet, Sveas återställda ära:

> Ej mer mot henne sjelf dess lejon ilska röjer,
> Men under hennes fot sin skuldra lydigt böjer.

Efter att hafva förhärligat handelns uppblomstring och i allmänhet det fredliga arbetets idrotter samt religionsfrihetens införande, egnar författaren några ord åt skaldekonsten, som af Gustaf gynnades och hvars »tempel» restes af hans hand. Kriget mot Ryssland omtalas dernäst, men ock den tvedrägt, som,

> Urgammal fiende af Sveriges tappra folk,

å nyo, slipande dolken, reste sig.

> Först under blomstren gömd, hon slingrar ormlik fram;

Digitized by Google

men Anjala och ändtligen maskeradaftonen visade, att dess hydra hade förräderi och lönmord till anfallsredskap:

> Ej mer det hjerta rörs, som var så mildt i friden,
> Så stort vid aggets sorl, så oförskräckt i striden.

I handskriften äro många strykningar gjorda, och åtskilliga märken, hvilka må hända ditsatts af Porthan, afsågo att fästa uppmärksamhet på fel, som borde rättas. Uttrycken »fält, som blodbad susa», eller »Glest strödde mellan kärr vi kräle här på jorden», eller den Latinska vändningen »Gustavernas det var» (= *Gustavorum erat*), »religion, att skydda dig», eller adjektivet »välgörsamma», eller de ord, i hvilka det om tvedrägten säges, att »Med gallan i sin hals hon sina tänder skär», äro försedda med understrykningar, genom hvilka Franzéns vänlige lärare förmodligen ville antyda sitt ogillande.

Franzéns minne lider ingalunda genom detta omnämnande af en ungdomsdikt, som han sjelf ansåg bristfull. Han var, när den skrefs, ej mer än tjugu år gammal, och han öfvergaf snart, just derföre att han lyssnade till stämman i sitt inre, de hybrida former, i hvilka retorik och poesi ingå en konstlad förening. Det är just lärorikt att se, huru han ungefär vid samma tid, då talet öfver Gustaf III hölls, skref helt annorlunda beskaffade sånger, i hvilka hans skaldskaps naturliga skärhet

Digitized by Google

med hela omedelbarhetens magt framträder. Flera sköna stycken, som sedan utkommo i Stockholmsposten, voro redan förut spridda i handskrift, väckte allmän hänförelse och skola, så länge Svenskt tungomål finnes qvar, aldrig förlora sitt omotståndligt intagande behag. Men så voro de ej heller några konstgjorda alster, de voro ingifvelsens verk och uppenbarade en harmonisk natur, hvars Helikon ej stod i Versailles' trädgård, knappast heller i Hellas, utan i något bevaradt Eden, der sången vårdas af menlösa englavåsenden. När Franzén under sommaren 1793 besökte Stockholm, hade han af Porthan fått »rekommendationsbref» både till Rosenstein* och till Edelcrantz, och den senare hade för Kellgren i handskrift visat dikten »Menniskans anlete» jemte ännu några andra sånger. Då Kellgren, som med rörelse genomläst poemen, yttrade sin önskan att personligen sammanträffa med författaren, anträdde Franzén bäfvande sin vandring till den fruktade kritikerns bostad och hörde det »matta, men något otåliga: kom in!», som denne tillropade den på dörren knackande främlingen. Franzén blef på det hjertligaste mottagen, och Kellgren införde nu, då den blygsamme

* Porthan skref till Rosenstein angående Franzén: »Han är ej längesedan antagen till docent i éloquencen, är qvick och flitig samt dessutom ganska modest och sedig».

Digitized by Google

sångaren tvekade att sjelf offentliggöra sina dikter, i Stockholmsposten först en liten dryckesvisa, men sedan den 26 augusti 1793 dikten »Till en ung flicka», den 19 september »Menniskans anlete» samt kort derefter »Till Selma» och »Den gamle knekten». Kellgren, medelmåttans obeveklige fiende och sjelf såsom skald ännu i sin lefnads afton stadd i en märkvärdig utveckling, som kom honom att utbyta ungdomssångernas täcka löjen eller qvicka flärd mot genomskinlig skönhet och fin innerlighet, helsade i Franzén med förtjusning en ny skald, som gick egna banor, och gladde sig att, midt under de hopade skuggorna af sina egna strider eller kroppsliga lidanden, skymta en poetisk morgonrodnad af blyg fägring, löftesrik för den Svenska vitterheten, bringande nytt hopp åt den fosterländska skaldekonst, som ännu sörjde sin kunglige skyddsherre.

Sången »Till en ung flicka» är icke för Franzén särskildt betecknande; den lekande och dock något välvisa epikureism, som uppmanar den femtonåriga att roa sig, medan hon är ung, och hotande frammanar bilden af äktenskapets prosaiskt enformiga hvardagslif eller det ogifta lifvets enslighet, uttrycker icke egentligen hans eget åskådningssätt. Men sången har ledighet och täckhet, versen flyter naturligt, och skalden ansluter sig, utan att alldeles uppgifva sin sjelfständighet, till förebilderna

Digitized by Google

Kellgren och fru Lenngren, af hvilka den förre kanske skulle hafva gjort bilden något mer sensuel, något mer förledande, den senare må hända skulle hafva försett den med några epigrammatiska drag, så framt hon ej, såsom i sin egen likanämnda dikt, hade föredragit att låta en lugn reflexion och ett visst idylliskt behag te sig utan nämnvärda tillsatser af stickande skämt. Säkert är i alla händelser, att Franzéns sång mera liknar fru Lenngrens än Kellgrens skrifsätt. Storartadt egendomlig och äkta Franzénsk är deremot sången »Menniskans anlete», hvilken knappt skulle kunna hafva skrifvits af någon annan skald vare sig före eller efter Franzén, och på hvilken derföre de ord kunna tillämpas, med hvilka Tegnér i sin tillegnan af »Kronbruden» helsade sin vän och sångarbroder:

Din sång var ny, var ingen lik, blott sig.

Såsom så många andra af Franzéns dikter, har äfven detta poem tid efter annan genom hans behandling undergått smärre förändringar. Den vigtigaste af dessa är, att den tredje strofen från slutet, hvilken saknades i den ursprungliga, i Stockholmsposten införda texten, i Åbo-upplagan af 1810 tillkommit samt i upplagan af 1824 fått sin slutliga form. Såsom poemet nu föreligger, hör det till vår diktnings yppersta smycken. Den enkla och dock högtidliga begynnelsen:

Digitized by Google

Redan hann sin purpurslöja
Öfver cederskogen höja
Tidens sjette dag

frammanar för vår inbillning ett paradisiskt sceneri från jordens ungdom, från slägtets vagga. Då slår den första menniskan, strålande af nyskapad skönhet, upp sitt öga, all naturen förundras öfver den majestätiska synen:

Snön på fjellen höll ej färgen,
Morgonrodnan bakom bergen
Sjönk fördunklad ner,

och sjelfva englarnes syskonskara står betagen. I menniskan har skapelsen fått sin krona, menniskogestalten och framför allt menniskoanletet och menniskoblicken uppenbara en högre börd, en öfversinlig bestämmelse. Den gamle vises uppsyn, blixten ur hjeltens öga, den blyga ungmöns fägring röja en återglans af något himmelskt. Diktens lugna, oskuldsfulla storhet, mild och ren som någon af Haydns bästa tonskapelser, bekommer ett ömmare, känslofullare tycke vid den älskande flickans omnämnande:

Lyft min Selmas morgonhufva
Från dess rosenkind,

återfår ett ögonblick de första strofernas sublima pregel i det sköna tillropet:

Digitized by Google

Skymt af himlen i naturen,
Englavånad ibland djuren,
Menskoanlete,

och upplöses slutligen, liksom i en andehviskning, i det uttalade hoppet, att menniskoanlete och menniskoblick äfven bortom grafven skola finnas qvar och att Selma ännu »i Elyséen» skall i qvinnohamn möta sin vän. För öfrigt har i denna sång omnämnandet af menniskans första daning och uppvaknande ingenting af det jettelika, som inom måleriet utmärker till exempel Michel Angelos behandling af ämnet; i hans Adam är det en ung titan, som kallas till lif af Herrens finger. Vill man inom nämnda konst söka motsvarigheter till Franzéns sätt att dikta, då kan man, om man fäster sig vid sjelfva den rena stämningen, den ädla oskulden, tänka på den känsloverld, i hvilken Gentile da Fabriano, Giovanni Bellini eller framför allt Fra Angelico da Fiesole lefde och rörde sig. Men stycket har icke blott i sin form en lugn idealskönhet; en ideal verldsåsigt framblickar äfven derur. Under ett tidskifte, då ännu encyklopedisternas andelösa uppfattning beherskade så många sinnen, då mången med Diderot ville återföra all psykologi till nerv-fysiologi, med Lamettrie förklara att själen är en finare kroppslig substans, med Holbach att intet annat än materie finnes

Digitized by Google

till, utbrister här en tjuguettårig, god och sederen yngling:

I, som ropen: det är ingen,
Ingen själ fördold i tingen,
Allt är stoft, ej mer,

Dårar! Blott till källan stigen,
Sen ert anlete och tigen,
Rodnen, höljen er!

När »Menniskans anlete» infördes i Stockholmsposten, begagnades signaturen F—n; Kellgren hade bifogat följande not: »Det originalsköna i bildnings- och känslosätt, i uttryck, i versernas gång och klang, som visar sig i detta och några andra af samma hand oss tillsända poemer, torde göra tillfyllest att för kännares ögon röja stämpeln af ett nytt snille, som går att skänka vår skaldekonst en ny skörd. Men allas blickar äro icke så skarpsynta; och kände författare skulle mot sin vilja kunna misstänkas för en förtjenst, som de allenast velat önska sig. Af sådana skäl täckes auctor icke misstycka den frihet, man tagit sig, att till hälften blotta ett blygsamt namn, som icke nog tidigt kan mötas af allmänhetens uppmuntrande aktning». Denna signatur, hvilken Franzén allt framgent bibehöll, kunde, såsom Oxenstierna* skämtande an-

* Johan Gabriel Oxenstierna, med hvilken Franzén i Stockholm hade sammanträffat, kände genast sitt hjerta af hemlig

Digitized by Google

märkte, lätt få en förarglig tolkning, och Beskow berättar i sina »Lefnadsminnen», att erkebiskop Lindblom, när Franzén första gången för honom förestäldes, yttrat: »Är det herrn, som skrifvit de vackra poemen med signaturen F—n? Jag trodde, att det var sjelfva fan». Vackra äro emellertid de ofvan anförda ord af Kellgren, i hvilka han antyder, att han sjelf, den erkände, den i hela landet hyllade sångarfursten, gerna skulle hafva önskat sig kunna skrifva en sådan dikt som »Menniskans anlete». För en ung författare kunde icke gerna något mer hedrande loford tänkas. Dessa toner ljödo för öfrigt öfver allt Svea land. När Franzén, efter en utländsk resa, om hvilken snart skall talas, år 1796 på återvägen gästade Lund och besökte den bekante orientalisten professor Norberg, frågade denne: »Är herrn son till den Franzén, som skrifvit 'Menniskans anlete'?» — »Nej», svarades, »det är jag, som författat det lilla poemet»; Norberg sprang då upp, öppnade dörren till ett sido-

---

sympati draget till Franzén. I ett bref af år 1797 skrifver en af Franzéns vänner till den unge skalden: »Så ofta jag varit hos Riksmarskalken, har han frågat efter dig och gifvit mig helsningar, som jag nu skall frambära *en gros*. Han ser så god ut, när han talar om dig, och säger med så mycken gråce, att du är en »söt gosse», att jag hade lust att flyga honom om halsen och kyssa honom».

Digitized by Google

rum och ropade: »Syster, syster, vi ska' ha främmande; 'Menniskans anlete' är här!»

Det stycke, som näst efter »Menniskans anlete» infördes i Stockholmsposten, bar der namnet »Till Selma. Framför en samling af poesier», kallades sedermera i Åbo-upplagan icke utan skäl »Sångmön», men fick i 1824 års upplaga benämningen »Selma». Stycket har vunnit på de ändringar, det undergått; redan omarbetningen af första strofen vittnar derom. Denna strof lydde förut:

Under aspen här vid källan —
Evigt, evigt mins jag den —
Satt jag och, som förr ej sällan,
Sjöng, med ingen afsigt än.

Den fick sedan följande utseende:

Det var här vid denna källa,
Kan jag nånsin glömma den?
Se, dess silfverbubblor välla
Mellan samma blommor än.

Stycket har en klar, melodisk skönhet; Svenska språket klingar här med smekande välljud och det finaste behag. Som af sig sjelfva, bilda sig dessa rader till musik:

Purpursläpet efter dagen
Öfver vestra himmeln låg,
Mellan asparna i hagen
Månens anlete jag såg.

Digitized by Google

Skalden skildrar eller rättare antyder — ty allt är här fint och luftigt — huru, medan fågeln finner sin vingade brud, han ensam icke har någon, som hör och lönar honom, och huru lyran sjunker ur hans hand. Men mellan träden framskymtar oförmodadt för den i sin egen tanke af sången öfvergifne hans sångmö, och denna sångmö är ingen allegorisk gestalt, är ett lefvande väsen, är Selma. Hennes kärlek återskänker den förlorade ingifvelsen, ty hos henne och i hennes stämma är natur, är oskuld:

Sjöng jag med ditt blyga snille,
Ditt oskyldiga behag,
Skatter jag förakta ville,
Kungars nåd försmådde jag.

Det okonstlade behaget i denna dikt vann den Svenska allmänhetens bifall och intog omotståndligt äfven den psevdo-klassiska smakrigtningens afgjorde vänner, om ock en af dessa senare, nemligen Blom, ej kunde göra full rättvisa åt det naiva drag, som särskildt i en och annan vers med en älskvärd barnslighet uppenbarade sig.

Balladen »Den gamle knekten» har af Franzén ett par gånger omarbetats. Visserligen hade den redan från början en sant folklig enkelhet och styrka; men den har dock betydligt vunnit på de gjorda förändringarna. I sin ursprungliga form

Digitized by Google

saknade stycket alla de karakteristiska smådrag, genom hvilka det i de senare omskrifningarna fått en bestämd, *Karolinsk* pregel; Carl XII är ej ens nämnd, den fosterländska ton, som sedan med så mycken kraft anslogs, förnimmes ej alls, och dikten har icke den lifliga kolorit, hvilken hon framdeles skulle erhålla. Men om således 1793 års version är svagare än de följande, stannar man deremot i en viss tvekan när det gäller att afgöra, huru vida företrädet bör tillerkännas åt omarbetningen af 1810 eller åt den omarbetning, genom hvilken stycket i upplagan af 1824 fick sin slutliga form. Den andra strofen, som skildrar, huru i tallens skugga satt

En man af gamla verlden
Med snöhvitt skägg och krigsmanshatt
Långt synlig ut på fjärden.
Hans blårock med sin elghudsgjord
Var ej för dagens fänrik gjord,

har ett visserligen sträfvare, men ock kraftigare utseende än samma strof i 1824 års upplaga, hvilken ej målar Karolinens drägt, utan blott nämner, att mannen tedde sig som en »vålnad från forna dar». Likaså saknar man i sistnämnda version de betecknande raderna:

Min lön för femti år i fält
Blef löjtnants namn och lifstids svält.

Likaså äro skeppsbrottet och de älskandes död i vågorna på ett mer dramatiskt, spännande sätt

Digitized by Google

skildrade i omarbetningen af 1810 än i den af 1824; i den ursprungliga dikten af 1793 är deremot behandlingen af denna episod mer fragmentarisk, och upplösningen i det fallet olika, att den döende der ej drager bruden med sig i djupet, utan hennes död i stället vållas af plötslig skräck och förtviflan. Betraktar man saken särskildt med afseende å ballad-stilens fordringar, så torde man, i fråga just om utförandet af nämnda episod, böra skänka priset åt behandlingen i 1810 års upplaga. Deremot bör med tacksamhet erkännas, att skalden, när han gaf dikten dess senaste, nu mest kända drägt och anordning, nydiktat åtskilliga strofer, hvilka väsentligt höja poemets värde. Bland dessa må särskildt märkas de förträffliga verserna:

Jag ser ännu vid Fredrikshall —
Der stod jag honom nära
Och hörde, när det skottet small,
Som fällde Sveriges ära —
Jag ser, hur på sitt svärd han drog,
Med hot bakom sig såg, och dog.

Grät Sverige, mer grät Finland dock, o. s. v.

Likaså var det ett lyckligt drag att tillägga diktens nuvarande slutstrof, hvilken afrundar det hela och som sista fjerrsyn för oss ännu en gång visar den ensliga tallen på sin skumbegjutna klippa och Karolinens bibel och värja, hvilka kyrkan efter

Digitized by Google

hans slut tagit i sitt förvar. Öfver allt beröm är den manliga, krigiska flärdlöshet, hvilken denna ballad eger; här fins ej skymt af falsk stât, här råder gammaldags, trohjertad enkelhet, och vi föreställa oss, att Runeberg, som sedan på sitt egendomliga, dristiga sätt tecknat så många krigiska gubb-gestalter, i sin ungdom många gånger med förtjusning läst och återläst Franzéns ålderdomliga, visserligen, om man så vill, blekare, men dock både lifskraftiga och ädla sång om »Den gamle knekten», en sång, hvilken för öfrigt i tonen och i vissa enskildheter har något särskildt Finskt, som sedan gammalt väcker genklang i Svenska sinnen.

Man hade redan tidigt umgåtts med planer att fästa en skald, hvars sånger så lifligt anslogo alla sinnen, i Sveriges hufvudstad, och redan när Franzén år 1793 besökte Stockholm hade en inflytelserik person antydt sig kunna skaffa honom titel af konungens handsekreterare och en ansedd ställning i Sverige. Men blotta tanken härpå syntes den blygsamme Franzén så förmäten, att han på ett bestämdt afböjande sätt, som nära nog väckte misshag, tillbakavisade anbudet och på hösten 1793 åter begaf sig till Åbo.

Tidiga utmärkelser kommo honom i alla händelser till del. Svenska Akademien skyndade att

Digitized by Google

lemna ett hedrande erkännande åt den unge författaren. Den 4 januari år 1794 höll Akademien öfverläggning om det förestående utdelandet af det Lundbladska priset, och Akademiens sekreterare Rosenstein, som anmälde, att han i samråd med Kellgren skulle uppsätta en förteckning öfver de personer, som företrädesvis borde kunna komma i fråga till prisets erhållande, anhöll att redan nu på förhand få nämna den författare, »hvars lofvande snille så lyckligt röjt sig för allmänheten i några stycken, hvilka i Stockholmsposten blifvit införda, magister Frans Frantzén, författare till en ode öfver Menniskans anlete och till balladen Den gamle knekten». Vid nästa sammankomst den 11 januari aflemnades den omnämnda förteckningen; på den samma förekommo sådana namn som Boëthius, Hallenberg och Bellman. Hallenberg hade uppförts på promemorian med anledning af tredje delen af hans Gustaf Adolfs historia; Bellman, hvilken redan 1791, då Akademien ville lemna »hans sällsynta och originela snille» en hyllningsgärd, hade erhållit samma pris, ansågs nu ytterligare kunna komma i fråga på grund af de Gellertska fablernas försvenskning. Till stöd för det förord, han lemnade Franzén, kunde sekreteraren endast åberopa *trenne* skaldestycken: »Ode öfver Menniskans anlete», »Till Selma vid aflem-

Digitized by Google

nande af några verser» och »Den gamle knekten». Men rörande författaren till dessa poem lät Akademien i sitt protokoll anteckna, att »då hon ansåg för en af sina största och ömmaste skyldigheter att, så vidt hon förmådde, söka uppmuntra unga och lofvande snillen, kunde hon vid detta tillfälle ej annat än fästa en stor uppmärksamhet på magister Frantzén. De nämnda arbetena vore väl till sin vidd obetydliga, införda i ett dagblad och att anse såsom strödda verser; men de röjde ett snille, en originalitet, en känsla och naivitet, som ej allenast gjorde dem till mästerstycken i sitt slag, utan med säkerhet syntes lofva Sverige en ypperlig skald, och det i förut obanade vitterhetsvägar». Denna uttalade benägenhet att uppmuntra särskildt den, hvilken syntes kunna öppna »obanade» stigar, röjer Akademiens fördomsfrihet och utgör en vederläggning af de Hammarsköldska påståendena, att den vittra areopagen, just i sitt förhållande till Franzén, endast »nitälskat för gammal slentrian». Franzén erhöll det Lundbladska priset, dess belopp skulle med posten omedelbart honom tillställas, och sjelfva beslutet skulle vid första offentliga sammankomst kungöras. Kungörandet egde ock rum den 20 december samma år, då Rosenstein, efter tillkännagifvande att Franzén bekommit ifrågavarande pris, endast tillade: »De skäl, som härtill föranledt

Digitized by Google

Akademien, behöfva icke upprepas. Herr Franzéns mästerliga skaldestycken äro kända och lästa af hela allmänheten. De bära snillets, känslans och ömhetens stämpel och ega den ännu sällsyntare förtjenst att vara fullkomligen originala». I dessa gynsamma omdömen instämde alla de gamle Gustavianerna. Hvad Kellgren tänkte om Franzén, det är redan omtaladt; likaså är Rosensteins mening af det föregående känd. Men äfven Leopold yttrade i ett bref: »Franzén är, efter mitt omdöme, mer ovanlig än man kanske ännu sagt», och tillade, att Akademien »hedrades af att uppsöka» den snillrike författaren.

Bland de bidrag, hvilka Franzén under år 1794 lemnade Åbo tidning och Stockholmsposten, finnas några dikter af högt värde. Man märker bland de i Stockholmsposten införda sångerna: »De tre behagen», sedermera inflätad i Selma-cykeln och utmärkt af ett jollrande, stundom skälmskt behag; »Den arma modern», en i sitt slag nästan typisk vaggvisa, sjungen af en öfvergifven maka och moder; den redan förut omtalade »Morgonrodnaden», som sedermera fick titeln »Moder och son», och dikten »Den fattiga flickan», som i sin enkla, okonstlade begynnelse röjer ett diktningssätt, hvilket sedan betydligt inverkat på Runebergs lyrik; det sistnämnda stycket sjunker i de

Digitized by Google

följande stroferna något, men höjer sig åter mot slutet, tack vare särskildt de tre sista verserna, hvilka dock icke tillhörde den ursprungliga dikten, utan i Åbo-upplagans omarbetning tillades. Franzén, som hade stränga fordringar på sig sjelf och i sin blygsamhet sällan kände sig fullt tillfredsställd med sina vittra skapelser, gjorde, såsom man af det föregående kunnat finna, alltjemt ändringar i sina sånger och har ofta genom tillägg eller omdaningar lyckats gifva bättre och rikare uttryck åt den stämning, som låg till grund för sången. Stundom afse ändringarna ock att gifva dikten större klarhet och konkretion, och det är i hög grad lärorikt att studera hans ombildningsförsök. Ingen har haft större samvetsgrannhet, ingen finare blick för den estetiska lag, som kräfver, att i konsten innehåll och form skola »täcka hvarandra», så att innehållet helt framträder i formen och i formen inga öfverflödssaker finnas, hvilka skymma innehållet. Denna spegelklara ande fordrade af sin dikt spegelklarhet. Om han i dessa ändringar, hvilka ofta voro goda, likväl icke alltid lyckades, så är detta en naturlig sak och beror derpå, att den första uppfattningen och åskådningen af ämnet mellanåt var förflyktigad, när han åter ville lägga hand vid sitt arbete. I allmänhet har dock hans oförvillade känsla vägledt honom, och det är obil-

Digitized by Google

ligt att, såsom några af hans beundrare gjort, påstå ombildningarna vanligen vara försämringar. Ett prof på den vinst, ett stycke kan skörda genom finkänsligt utförda ändringar, lemnar särskildt dikten »Den sökta eller ynglingen och mannen», hvilken för första gången offentliggjordes i Stockholmsposten år 1794, men sedan i omarbetadt skick infördes i Åbo tidningar år 1795, år 1810, då skalden utgaf första bandet af sina skaldestycken, å nyo undergick förändringar och först år 1824 fick sitt slutliga skick. Sjelfva ämnet innehåller en tanke, som ofta hos Franzén återkommer, tanken på motsatsen mellan ynglingens svärmande erotik och den mognade mannens lugnare, men i sjelfva verket ädlare uppfattning af kärlek och huslig lycka, motsatsen mellan den qvinliga idealbild, som föresväfvar den drömmande ungdomen, och den förverkligade sällhet, som bjudes mannen af en god och trofast, blid och öm, om ock ej med alla de drömda fullkomligheterna utrustad maka. Anordningen af ämnet är den, att i den första och längre afdelningen af dikten ynglingen uttalar sina förhoppningar och förtrollande aningar, medan mannen först i poemets slut uttalar sin erfarenhet; skilnaden är endast den, att, då i 1794, 1795 och 1810 års texter »mannens» slutanmärkning är inrymd i en enda strof, den i 1824 års upplaga

Digitized by Google

fått tre strofer till sitt förfogande. Men denna skilnad är oväsentlig i förhållande till inre skiljaktigheter mellan varianterna. Några exempel må antyda förhållandet. Då ynglingen skildrar sitt ideal, säger han bland annat i en vers:

Snäppan på den jemna slätten
Har ej hennes lätta gång,
Lärkan sjelf och sjelfva sprätten
Tystna vid den skönas sång.

Denna vers är bibehållen i 1795 års version, men ändrades i 1810 års upplaga:

Såsom skuggan, öfver slätten
Sväfvar hennes lätta gång,
Lärkan tystnar, sjelfva sprätten
Dröjer stum vid hennes sång.

Men sammanställningen af »lärkan» och »sprätten» behagade ej skalden rätt; den grumlade den idé, han ville uttrycka, och han oppoffrade den derföre i slutredaktionen. Sammanbindande två strofer, af hvilka den första icke fans i texten af 1794, men väl i den af 1795, nedskref han följande verser, hvilka gifva ett sannare och behagligare intryck och lemna en liten lifsbild med drägt och later från förra seklets slut:

Nyss som en arkadisk flicka
Menlös och naiv och öm,
Nu i kretsen af de qvicka
Fin i tadel och beröm;

Digitized by Google

När hon talar, tiger sprätten,
Han som tystat alla nyss.
När hon sjunger, från gazetten
Gubben sjelf står upp och lyss.

Den vigtigaste ändringen undergick slutstrofen, som i de första försöken fått en alltför prosaisk pregel, men i den sista blef allvarlig och innerlig. Den lydde år 1794 och ännu 1795:

Denna luftiga gudinna,
Unga dåre, sök du den!
Jag tar denna goda qvinna,
Denna matmor, denna vän;

och ännu i Åbo-upplagan af 1810 har strofen denna form:

Sök din skönhet, din gudinna,
Unga dåre, länge än!
Jag fick här en hjertlig qvinna
Till min matmor, till min vän.

Men i den samlade upplagan af 1824 har versen fått följande utseende:

Sök, som jag, en huldrik maka,
Finn, som jag, en själfull vän!
Bruden får du ej tillbaka,
Engeln står vid grafven än.

Här har ändtligen tanken, utan att sänkas till det triviala, fått sitt klara uttryck: brudens af ynglingen med så lifliga färger utsmyckade fägring

Digitized by Google

förgår och var ej värd att, med bortseende från allt annat, företrädesvis uppsökas; men den trofasta makans odödliga själsfägring, hennes rena, himlaborna väsen, »engeln», trotsar tidens magt, förtjusar ännu i åldern och står qvar »vid grafven än». Men om på detta sätt slutstrofen förbättrades, så ändrade ock skalden omsider diktens första uppslag och första toner. Uttrycket »Hvar är Cypern?», som inledde det hela i texterna af 1794, 1795 och 1810, aflägsnades år 1824 och utbyttes mot den enklare frågan:

Hvart försvann min tjusarinna?

Men poeterna hafva bland uttryck, som en gång föresväfvat dem, sina älsklingar, och orden »Hvar är Cypern?» stannade qvar i Franzéns minne och inbillning, till dess han omsider fick tillfälle att begagna dem som inledning och uppslag till sin i en senare tid författade vackra sång »Det skönas hem», der de bättre passa och der de godt harmoniera med den »drufvokrönta kullen», med »myrtenlunden» och »gratiernas hem».

I ett annat poem, som likaledes under året 1794 infördes i Stockholmsposten och kallas »Svenska sånggudinnan till den Danska», låter Franzén för första gången de fridshelsningar ljuda, med hvilka han, en förelöpare till den Skandinaviska förbrödringstankens budbärare, sedan tid efter annan

Digitized by Google

erinrade om frändskapen mellan de nordiska folken och sökte utplåna alla minnen af de gamla fejderna mellan Sverige och Danmark.

Samma år täflade Franzén ännu en gång i Svenska Akademien, men utan följd. Det utsatta prisämnet: »Om religionens nödvändighet för samhällens bestånd» — ett ämne, hvars tidsenlighet knappt kunde synas omtvistelig för de vänner af det adertonde seklets odling, hvilka bevittnade det Franska skräckväldet med dess yttringar af otro och hänsynslöshet — hade lockat icke färre än nio författare till täflingsdikter i bunden form, och bland dessa nio var äfven Franzén. Han hade skrifvit dikten n:o 8 med motto ur Livius och hade der å nyo försökt sig i det mer didaktiska och retoriska manér, hvaraf vi sett prof i hans versifierade tal öfver Gustaf III:s död. Men samma samfund, som så ofta med och utan skäl ansetts gynna just nämnda manér, ville icke lyssna till dessa för Franzéns strängaspel främmande ljud, och samma akademi, som nyss med hänförelse och enstämmighet belönat sångaren för tre små okonstlade dikter, i hvilka det för honom karakteristiska osminkadt framträdde, kände sig ej manad att skänka priset åt en längre, reflekterande dikt, hvars ton och hållning dock af många ansågs närmare öfverensstämma med de akademiska »smakregler», om hvil-

Digitized by Google

kas snäfhet så mycket talats. »Akademien röjde visserligen», heter det i hennes protokoll för den 6 december 1794, »i denna skrift en verklig fallenhet för skaldekonsten, flera sunda och stundom djupsinniga tankar», men ansåg arbetet vimla af besynnerligheter och röja mycken ojemnhet. Franzén sjelf, som följande år i bref till Rosenstein tillkännagaf sig vara författaren, erkänner arbetets brister »och i allmänhet sin oskicklighet till dessa högre filosofiska poesier».

Han återgick till det poetiska område, der han kände sig hemmastadd, och skref ungefär samtidigt med den förolyckade täflingsskriften flera af sina allra bästa saker. Till dessa skall hvarje poesiens vän alltid räkna den sång, som i Stockholmsposten hade den fula, om ock då för tiden rätt vanliga benämningen »Supvisa», men sedermera fick den vackrare titeln »Till en yngling». Det är den bekanta, af Franzéns samtid, men äfven af eftervärlden så högt skattade: »Goda gosse, glaset töm», i hvilken den Anakreontiska stämningen med sig förenat drag både af poetisk oskuld och gammaldags lefnadsvishet. Älskvärdare, hedersammare och renare har aldrig ögonblickets harmlösa njutning uppenbarat sig. Här är eld i drufva och eld i sång; men glädjen är här ogrumlad af lidelse, den blyga flickan kan derföre här utan tvekan upp-

Digitized by Google

mana den yngling, hon älskar, att tömma bägaren bland vänner, och utsigten hän mot den ålderdom, då »gubben har qvar gammalt vin åt gamla vänner», gifver på samma gång en hyllning åt den trofasthet, som, med jemnmått i lynne, lif och seder, vårdat vänskapens förbindelser, och en älskligt patriarkalisk afslutning åt det lilla poemet. För sammanhanget mellan Franzéns sunda lifsåskådning och de sånger, i hvilka han stundom firat nöjet, skall i det följande en redogörelse lemnas; på detta ställe må det vara nog att erinra om B. E. Malmströms ord: »jag känner ingen i sitt slag skönare sång än denna i all dess behagfulla enkelhet». Till detta intryck af ren enkelhet bidrog för öfrigt, att Franzén i 1810 års upplaga uteslöt en af de ursprungliga stroferna och inskränkte poemet till fyra åttaradiga verser.

Under året 1795 offentliggjordes å nyo flere vackra sånger, bland hvilka må nämnas den folkvisetonen med lindrig ironi travesterande balladen »Riddar S:t Göran» och det sköna poemet »Hemnöjet», samt vidare tvenne stycken, af hvilka det ena hör till Franzéns yppersta och det andra, ehuru hänförande i sin stämning, dock genom dunkla uttryck med skäl framkallat anmärkningar, nemligen »De små» och »Det nya Eden». I »De små» har Franzén behandlat ett af sina älsklings-

Digitized by Google

ämnen, barndomsverlden, och han återgifver på ett genom sin naturlighet intagande sätt till minsta skiftningar en liten flickas sätt att tänka, känna och uttrycka sig. Menlöshetens gratie talar i hela dikten. Man vet knappt, hvilken vers man mest vill beundra; mellanåt känner man sig frestad att gifva företrädet åt berättelsen om den gamla, gudfruktiga mormoderns förtjusning vid åsynen af dotterdottern, som klädt sig till kyrkfärd:

Och mormor sad': Gud signe dig,
Du är så vacker med den slöjan
Som Magdalena, der hon står
Inunder Kristi kors och gråter —
Och vid det ordet föll en tår
På mormors stora bibel åter;

mellanåt skänker man priset åt »den lilla näbbans» slädfärd och första bekantskap med gossen, som tog upp den förlorade hufvan; och till sist gläder man sig mest åt de naiva slutorden:

Vet, pappa, att jag aldrig for
I någon aftonsång så gerna.

»Det nya Eden» förekom för första gången i Stockholmsposten år 1795, och det är nog antagligt, att mängen då både rördes af och förundrade sig öfver så nya, så skära ljud som den första strofens:

Digitized by Google

Ö, hvars höjder att bekransa
Edens englavakt blef satt,
Den de salige omdansa
I en evig sommarnatt;
Natt, lik elfvornas på fjellen,
Der i snön med rosenglans
Mötas morgonen och qvällen
Och förgylla deras dans.

Men förvåningen öfvergick ock hos mången till ogillande, då han, fordrande klarhet och reda, fåfängt sökte för sig tyda meningen i den musikaliska andra strofen:

Hvilken svanesång i töcknen,
Der din helgedom är skymd,
Nalkas hän ur vinteröknen
Öfver evighetens rymd
Till den vass, som sakta väger
Öfver silfverurnans skum
Kring ditt lugna rosenläger,
Andars tysta hvilorum!

Och med skäl kunde man vidare tadla, att en annars så okonstlad skald, då han vill skildra, huru »det nya Eden» i sin klarhet mottager en från jordlifvets band lossad ande, utan vidare kallar Edens lund »en operapark»:

— — med den nya tjusning
Nya englasinnen ge,
Hör den op'raparkens susning
Och dess trollgestalter se!

Digitized by Google

Att Franzén, såsom han mellanåt annars gör, använder verbet »väga» i betydelsen »vagga», gunga, böja sig, och derföre lät »vassen sakta väga», det kunde man nog ursäkta; men man hade svårt att förstå hvilken »vinteröken» skalden kunde afse, då han säger att derifrån en svanesång framtränger genom evighetens rymd till den förklarade jordsonen, och man tyckte Edens lundar vara för goda att jemföras med »operaparken» i en teaterdekoration. Franzén, som hört dikten klandras, ville försvara dess obestämda linier och dunkla uttryck genom påminnelsen, att stycket skildrade en drömsyn; han lät i ett följande nummer af Stockholmsposten, på samma gång han der offentliggjorde ett annat poem, inflyta denna lilla not: »Vid poemet *Det nya Eden*, infördt i Stockholmsposten N:o 6, glömdes af författaren den anmärkning, att det är en dröm; och en dröm, säger Baggesen,

Meubleres ikke som en Stue:
Den falder som den kan og ikke som man vil».

Noten innehåller nog en sanning och innehöll en lärdom för dem, som, i dikten kräfvande en vanlig prosas nyktra tankegång, ej ens i skildringen af en dröm, en andesyn ville unna inbillningen en friare rörelse; men å andra sidan var det ej rätt välbetänkt att »meublere» Eden med kulisser. När

Digitized by Google

sedermera Åhlström satte musik till poemet och införde det bland sina »Skaldestycken satta i musik», yttrades i »Journal för Svensk litteratur» år 1799, att denna musik »såsom melodi till Nya Eden» vore »i oreda och poetisk flärd nästan under skaldestycket». Franzén, som var djupt känslig för detta tadel, införde då år 1800 i Stockholmsposten en omarbetning af stycket och bröt sjelf stafven öfver sitt första försök. Han yttrar: »Det poem, som under detta namn står i Stockholmsposten för år 1795, hade icke väl hunnit komma i dagsljuset, innan författaren sjelf såg deri endast ett missfoster, alstradt i ett ögonblick af en poetisk yrsel. Öfver det missödet att icke kunna återkalla till min spiseld detta jemte flera andra förflugna små arbeten har jag tröstat mig med det hopp, att, sedan de dött sin naturliga död, de icke vidare skulle uppstå för att förfölja sin olycklige fader. Men detta hopp har bedragit mig. Jag har nyligen haft tillfälle att se *Det nya Eden* ånyo utgifvet bland »Skaldestycken satta i musik» och till följd deraf i Journal för Svensk litteratur 11:te stycket 1799 utmärkt med en bitter sarkasm. Utan att undersöka, om det hör ibland en recensents fullkomliga eller ofullkomliga pligter, att i en samling af flere författares och ibland dem äfven mästares arbeten utpeka endast en obetydlig, ehuru

Digitized by Google

icke alldeles föraktad auctors olyckligaste misstag, erkänner jag gerna och uppriktigt den kritiska rättigheten af detta tadel och anmärker endast, att detta olyckliga poem utan min ringaste vetskap och emot all min förmodan blifvit i hela sin ursprungliga förvirring allmänheten ånyo påtrugadt. Endast smärtan deröfver har kunnat segra öfver min egen vämjelse för detta »missfödsel» och förmå mig att försöka en omarbetning af de orediga bilder, som sväfvat för min sjuka inbillning, då jag sammansatte detta arbete. Det nya försöket underkastas kritiken utan anspråk på annan förtjenst än den, att tjena till ett bevis på den förtrytelse, hvarmed jag sjelf, ej mindre än mina granskare, finner svagheten af mina förhastade arbeten och önskar att se dem antingen förbättrade eller för evigt begrafna. Till denna förklaring, som besvärar allmänhetens uppmärksamhet med ett lappri, får jag till slut tillägga, att upphofvet till hela denna förvillelse var den förtjusning, med hvilken jag läste Matthissons Elysium, ett i sitt slag oförlikneligt mästerstycke, sammansatt af naturens och den gamla mythologiens skönaste bilder, som förledde mig till det farliga försöket att på Svenska språket och af bibliska föreställningar sammansätta ett motsvarande drömstycke för en kristens svärmande inbillning. Härmning, ehuru

Digitized by Google

naturlig för barn — och det ges barn icke blott i anseende till år, utan ock till snille och tänkesätt — är alltid obehörig och straffvärd. Jag har icke heller blifvit ostraffad». Då man läser denna Franzéns förklaring, kan man ej undgå att märka på samma gång en naturlig ömtålighet och den lättrörlighet, som gjorde att han, misslynt lika mycket öfver poemet som öfver tadlet, kom att bedöma sin dikt med alldeles öfverdrifven stränghet. Han utelöt nu, i sin omarbetning, ty värr den vackra första strofen och sökte, jemte andra genomgripande förändringar af de särskilda verserna, att utplåna det öfverklagade dunkel, som i den ursprungliga texten vanstält den andra strofen. Dikten erhöll nu följande inledning:

Hvilken ö, der vassen väger
I en okänd böljas bugt,
Der åt vårens rosenläger
Nickar höstens gyllne frukt,
Der en evig skymning höljer
Dagen utan nedergång;
Dit ej stormen dig förföljer,
Flykting, når din svanesång.

Man kan svårligen anse den form, strofen nu fått, fullt lycklig, men många af de först anmärkta felen voro dock aflägsnade. »Operaparken» fick alldeles försvinna, och stycket vann i bestämdhet, men förlorade åtskilligt i romantik. I första texten

Digitized by Google

hade en af stroferna, i hvilken det skildras, huru den frälste anden vid Edens höjder mottages af jubel, haft denna lydelse:

Seger, seger, segervinning!
Ropar topp till topp ikring,
Der du går med kransad tinning
I de sällas jubelring.
Känn, hvad himlasvalka följer
Deras rosenvingars slag!
Se, ett flor af månsken höljer
Deras dansande behag!

Strofen har icke egentligen vunnit på förändringen af 1800:

Seger, seger, segervinning!
Ropa lundarne i dans,
Och af stjernor åt din tinning
Flätar sig i skyn en krans.
Helig! Helig! re'n din stämma
Ljuder i en symfoni,
Som ej dårars löjen hämma,
Ej förtrycktas klagoskri.

Men slutraderna i anförda strof vittna, att hos Franzén den moraliserande behandlingen af ämnet började träda i förgrunden och att den mer fantastiska, dröm-lika behandlingen fick träda tillbaka. Icke utan skäl kallade han derför »Det nya Eden», när han år 1804 införde dikten i Åbo tidning, »Moralisk fantasi». Och det moraliserande elementet har fått tydlig öfvervigt i den slutliga form,

Digitized by Google

hvarunder stycket framträder i de samlade skrifterna. Der är allt dunkel borta, alla floskler äro förjagade; enskilda verser, särskildt slutversen, hafva en hög och lugn skönhet; men den, som jemför denna redaktion med de äldre, saknar nästan det drömmande, musikaliska, omedvetna behag, som, trots omeningar och nebulösa uttryck, utmärkte de tidigare försöken. Emellertid är en dylik jemförelse nästan obillig; ty om man icke hade känt de äldre varianterna, skulle man utan tvifvel hafva känt sig lifligt tilltalad af styckets nuvarande form. Det bildar numera liksom en förklarande, försonande afslutning till Selma- och Fanny-cykeln; i en ljus evighetsutsigt sammansmälta

hopp och minne,
Himlens morgon, jordens qväll,

och Franzéns egen själsskönhet uppenbarar sig i de tankar och förhoppningar, hvilka här uttalas. Tillika äro i styckets slutredaktion nästan alla de uttryck utmönstrade, genom hvilka det förut förrådde sin slägtskap med Matthissons »Elysium», hvilken vackra sång ju, såsom Franzén sjelf öppet erkänner, gifvit anledning till »Det nya Eden». Matthissons poem, som begynner med orden:

Hain, der von der Götter Frieden,
Wie von Thau die Rose, träuft,

Digitized by Google

har en mild och intagande fägring, men rör sig icke, såsom Franzéns, med kristna idéer, utan med antika bilder: der är det Psyche, som dricker odödlig sällhets dryck och, lemnande det förgängliga stofthöljet, inträder i Elysiums lunder. Reminiscenserna från Matthisson äro i de första af varianterna till »Det nya Eden» lätt igenkänliga och ganska oskyldiga. När Matthisson angående Psyches förklarade glädje säger, att

kein Nebelschleier
Ihres Urstoffs Reine trübt
Wo sie geistiger und freier
Den entbundnen Fittig übt,

eller att

Plötzlich in der Fluten Grab
Sinkt das Nachtstück ihres Lebens
Wie ein Traumgesicht hinab,

så hafva nog dessa uttryck föresväfvat Franzén, när han i »Det nya Eden» af 1795 sjunger:

Känn, hvad tyngd ifrån dig föll
Af det stoft, dig följt från jorden,
Som din pilgrimsskrud behöll,

eller när han i »Det nya Eden» af 1800 säger, att »för Psyches syn den flydda verlden förbytes till ett skuggspel». Talar Matthisson om den sakta susningen »im Amaranthenstrauch», så talar Franzén i sin dikt från 1795 om vishetens heliga källa,

Digitized by Google

som »väller bland amaranther». Men dessa omedelbara påverkningar från Matthissons Elysium äro lätt räknade; likheten röjer sig snarare i den melodiska språkbehandlingen och i fantasiens på en gång högtidliga och svärmiska stämning. Betraktar man åter »Det nya Eden», sådan denna dikt nu föreligger i upplagan af 1824, så ser man att den blifvit en helt annan sång än den var, och likheten med Matthissons poem är fullkomligt försvunnen. Det är för öfrigt vid de ändringsförsök, Franzén med sin dikt »Det nya Eden» vidtog, som fosforisterna sedermera anknöto sitt påstående, att Franzén, för att göra en äldre vitterhetsskola till viljes, omdanat och försämrat sina sånger. Nu fins det visserligen ingenting, som kan gifva stöd åt det antagandet, att särskildt dylika inflytelser skulle med afseende å ändringarna af »Det nya Eden» hafva gjort sig gällande; det är för öfrigt bekant, att Franzén, utan att andras råd och inverkningar kunna spåras, vidtagit omarbetningar i ett stort antal andra sånger. Men Hammarsköld, som var en svärmande beundrare just af »Det nya Eden»* och vedersakare till den äldre sångareskolan, ansåg förmodligen att, likasom »Sången öfver Creutz» väsentligt förändrades genom akademisternas till-

* Jfr G. Frunck: Bidrag till kännedomen om nya skolans förberedelser och första utveckling.

Digitized by Google

skyndelse, bearbetningar från nämnda håll icke saknats äfven med afseende å andra af de Franzénska sångerna. Han glömde dervid först och främst, att »Sången öfver Creutz», såsom varande en täflingsdikt, uppkallade till uttalanden, medan deremot »Det nya Eden» aldrig understälts Svenska Akademiens granskning; vidare att de förändringar, Franzén i sången öfver Creutz vidtog, ofta voro afgjorda förbättringar, och ändtligen att det samfund, som hastat att belöna författaren af »Menniskans anlete», »Till Selma» och »Den gamle knekten» och såsom skäl anfört, att denne författare beträdt »obanade vitterhetsvägar», icke gerna af ovilja mot det nya och originela skulle kunna hafva lagt hämsko på Franzéns utveckling. Men väl är det antagligt, att dunklet och otydligheterna i »Det nya Eden» lika litet behagade akademisterna som de behaga Franzéns beundrare i våra dagar. I litteraturhistoriskt hänseende äro emellertid alla dessa omarbetningar af en viss märkvärdighet, likasom de äfven för karakteristiken af den blyge, lättsårade, men ock mot sig sjelf stränge Franzén äro ganska belysande.

Bland stycken, som under år 1795 utkommo i tryck, må ytterligare nämnas den vackra, sedermera omarbetade och förbättrade dikten »Lifvets stunder» samt tvenne »bröllopsoden», af hvilka senare sången

Digitized by Google

»vid ett landtbröllop» redan i sin ursprungliga form är intagande, men sedermera ombildats till den sköna dikt, benämnd »Bröllopsdagen», som nu hör till prydnaderna i Franzéns samlade skrifter. Vid dess genomläsning kan man knappt förundra sig öfver att den man, som så kunde besjunga qvinnan och den oskuldsfulla bruden, i lifvet följdes af qvinlig huldhet och som skald var ädla qvinnors gunstling.

Franzéns framtidsutsigter voro ännu ovissa. Rosenstein, som sade sig känna hans önskan att kunna komma öfver till Sverige, hade i februari 1794 erbjudit honom en informatorsplats i Södermanland*, men frågan hade af flera skäl förfallit. Till Rosenstein blickade emellertid Franzén, likasom så många andra vitterhetsidkare, upp såsom till en beskyddare, och han gjorde det icke fruktlöst, ty i många af Franzéns följande befordringar så i Finland som i Sverige har Rosenstein haft verksam del. »Jag är van att betrakta herr kanslirådet icke blott som allmän menniskovän, utan som min enskilde gynnare», skrifver Franzén den 26 mars 1795 och utbeder sig dervid Rosensteins förord till erhållande af bibliotekariesysslan vid Åbo universitet, hvilken efter Edelcrantz blifvit ledig, tills vidare skötts af Porthan, men nu borde till-

* I baron Sacks familj.

Digitized by Google

sättas. Visserligen ansåg Franzén, att filosofie adjunkten Gadolin vore sjelfskrifven att, derest han så önskade, erhålla nämnda befattning; men då Gadolin hade utsigt att inom kort bekomma en ledig professorsplats, så hade Porthan uppmanat Franzén att söka bibliotekariesysslan. Franzén hade emellertid, för den händelse att Gadolin mot förmodan skulle söka bibliotekariatet, förhoppningar att då i stället kunna få hans filosofiska adjunktur, och han anförtror åt Rosenstein dessa funderingar och bekymmer.

I samma bref omnämner Franzén den bestörtning, som uppstått hos honom och hans vänner i Finland vid underrättelsen om Svenska Akademiens »suspension», och tillägger några ord om den oro och bedröfvelse, som på grund af Kellgrens farliga sjukdom intagit honom. Det var nemligen intet hopp om Kellgrens vederfående; han afled ock inom en månad efter det Franzénska brefvets nedskrifvande. Den 20 april 1795 slocknade den blixtrande stjerna, hvars ljus under de senare åren fått en renare, en ömmare glans; Franzén, som beundrat Kellgrens snille och hugnats med hans ynnest, skref redan, i förbidan på sorgebudskapet: »Det är icke allenast den ypperlige poeten, som jag, som hela Sverige sörjer; det är den upplyste medborgaren, det är ifraren för sann kunskap och

Digitized by Google

smak, som drefs blott af patriotism och trotsade förs mädelsen och agget. Dessa skola tystna på hans graf, de skola med bäfvan sky hans heliga aska, och hans skugga skall njuta all den rätt, som afunden vägrat honom i hans lifstid. Dock hvilka ha vägrat honom sin vördnad, sin tacksamhet? De, med hvilkas bifall han hade varit föga belåten. Är allt hopp förloradt om hans återställande till helsan? Skall jag i sommar, då jag reser till Stockholm,

Skall jag fåfängt i din tysta trappa,
Der jag gick med blygsam bäfvan förr,
Fåfängt bida och med aning klappa
På din evigt stängda dörr?

Helga boning, der jag fick det snille,
Likt Apollo i sitt tempel, se,
Som kom gratierna, när han ville,
Än att gråta, än att le!

Bars jag fåfängt öfver oceanen
Att få höra än i Mälarns skär
Afskedssången af den himlasvanen,
Hvilken sjöng på jorden här

För oss arma, här bland millioner
Qval och villor i en stormig höst,
Sjöng så många, sjöng så ljufva toner,
Sjöng oss vishet, sjöng oss tröst?

Ack, är Kellgren död? jag spör med tårar
Af hvar kommande. Och alla se
Suckande på mig och blott med tårar
Mig det grymma svaret ge.

Digitized by Google

Förlåt mig detta poetiska utbrott af min känsla! Om jag någonsin önskar mig en verklig ingifvelse af sånggudinnan, så vore det vid tillfälle af Kellgrens död. Att på hans graf kunna bära honom ett offer, värdigt honom, ett offer, som till sin afsigt ej längre kunde misstänkas: det vore det bästa sätt att visa min tacksamhet emot den, som först anbefallt mig hos allmänheten».

I Franzéns samlade skrifter finnes ett stycke, som bär titeln: »Vid Kellgrens död 1795»; detta stycke lemnar den antydda offergård åt den bortgångnes maner, af hvilken Franzéns i brefvet till Rosenstein inflätade *impromptu* var ett förebud. Här återkommer ännu en gång en hänsyftning på den dag, då Franzén, efterskickad af Kellgren, första gången med en viss blyghet och rädsla gick uppför »trappan», som ledde till den fröjdade kritikerns bostad; man ser, att denna situation varaktigt fäst sig i Franzéns hågkomst. Sången lyder:

Än en gång min rädda sångmö ville
Öfver hafvet våga, under skygd
Af den skaldens namn, hvars ädla snille
Tjuste Vasars hof och bygd.

Än en gång hon ville höra slagen
Af hans lyra, som, för flärden död,
Lärde vettet skämta med behagen,
Dem med dygden gråta bjöd.

Digitized by Google

Men med bäfvan står hon i den trappa,
Der hon gick med tacksam glädje förr.
Fåfängt nalkas hon på tå, att klappa
Sakta på den sjukes dörr.

Allt är tyst. Hvad aning! Knappt hon vågar
Dem, hon möter, om förklaring be.
Ack, är Kellgren död? hon ändtligt frågar.
Blott med tårar svara de.

»Gå till grafven!» så ifrån hans hydda
Henne bjöd hans läkare och vän:
»Sveriges sångmör, dit med klagan flydda,
Der blott finna honom än».

När Franzén i denna grafsång säger, att Kellgrens lyra »var död för flärden», då hon bjöd »vettet skämta med behagen», så tänkte han icke på »Sinnenas förening» eller andra af Kellgrens ungdomsförseelser, utan på »Nya skapelsen» och »Till Christina», tänkte på den rika utveckling, Kellgren i sin mannaålder och när det led mot aftonen genomgick. Att Franzén i sjelfva verket ansåg granskaren Kellgren, lika väl som skalden Kellgren, hafva på äldre dagar utvecklat sig till något vida mer betydelsefullt och kärnrikt än begynnelserna gåfvo vid handen, och att han fann en sådan utveckling välbehöflig, derom vittna samme Franzéns ord i ett bref till Rutström, dateradt den 5 september 1795 och således skrifvet just under Kellgrens dödsår: »Var Kellgren då jemt den samme

Digitized by Google

som i början? Var icke hans litterära förhållande i hans senare period likaså manligt och verkligen ädelt som hans första inträde var kitsligt och sjelfsvåldigt?»

Kellgren var borta; men den skald, som skulle på det vackraste och mildaste sätt förmedla öfvergången mellan den Gustavianska bildningen och en nyare vitterhet, fans redan tillstädes. Denne medlare var Franzén. »Menniskans anlete» var det första uttrycket för en ny, afgjordt originel rigtning i skaldekonsten.

Fallimur? an veris prænuncia venit hirundo?

kunde man med Romarskaldens ord utbrista vid åsynen af de vårtecken, som Franzéns dikt innebar. Och han, som på detta sätt kom med vårliga känslor och vårliga toner, var en verklig fridshärold; han kom ej med storm och gny, kom utan anspråk och stora later. Han väckte ingen fejd mot den gamla skolans män, hvilkas diktning han med skäl beundrade och af hvilka han sjelf var älskad och uppburen; han slog diktens fredliga, skimrande brygga mellan den gamla tiden och den nya. Intet härskri förnams från hans läppar, endast ett evangelium; hans sång företedde intet larmande eller kaotiskt, utan var ogrumlad och klar som skogens källa. Så förband denna i sin omedvetna fägring intagande diktning med hvarandra Sverige

Digitized by Google

och Finland, Gustavianskt behag och oskuldsfull natur, en äldre vitterhetsskolas bästa egenskaper med en mild, sedlig skönhet, som hade sin upprinnelse i hans under en öm moders hägn och ett kristligt hems inflytelser fostrade tro och kärlek. I blod nedgick det adertonde seklet, men en Finsk yngling sjöng i dess aftonväkt om det godas outrotliga magter, om hemmets skönhet, om familjebandens helgd. Och samma år, då i det terroriserade Frankrike Hébert och hans cyniska anhang, i en tillfällig seger, förklarat kristendomen afskaffad, och verlden tycktes hemfallen åt brott, gudlöshet och förvildning, ljöd här uppe i norden en lyra, hvars rena välljud prisade den Evige och midt under otrons saturnalier, under krigens verldsbrand tycktes förnya englabudskapet: ära vare Gud i höjden, frid på jorden och menniskorna en god vilje!

Franzén hade under år 1794 fått göra en resa, som var för honom lärorik och angenäm. Han hade nemligen i sällskap med Porthan företagit en längre färd genom Finland; redan förut bekant med de Finska trakter, som gränsa till Bottniska viken, hade han nu gästat det inre landet och äfven tagit i betraktande de vackra stränderna af Saimen och Päjänä. Men nöjet af en långt vidsträcktare utflygt blef honom kort derefter förunnadt. En rik köpmansson i Åbo, vid

Digitized by Google

naman Carl Fredrik Bremer*, skulle, för sin utbildning som affärsman, i början af maj 1795 företaga en resa dels till Hamburg, der han förut genomgått en kurs vid ett handelsinstitut, dels längre in i Tyskland och må hända äfven i Frankrike och England. Utan att Franzén sjelf viste derom, hade han af den outtröttlige Porthan blifvit föreslagen till resesällskap åt Bremer, hvilken, såsom nyss återstäld från en svårare sjukdom, ej kunde färdas ensam. Yngre än Bremer och föga van vid resebestyr, tyckte sig Franzén visserligen ej vara fullt lämplig som följeslage åt en nyss tillfrisknad sjukling; men han ville å andra sidan ej försumma detta tillfälle att se sig omkring i verlden och vidga sin erfarenhet. Till nödiga förberedelser för resan lemnades endast en tid af några dagar; men äfven dessa föreföllo den liflige ynglingen långa. Omsider närmade sig uppbrottet. »I morgon», skref Franzén till en vän, »ombord! och så till Helsingör och så till Köpenhamn och jag vet icke hvart! Nu bara en natt, och farväl, så många I åren, bröder och vänner, berg och backar, torn och fyrbåkar! Med långa halsar stån I på stranden och sen icke mer en skymt af det fartyg, der jag svåfvar mellan himmel och haf».

---

* Fader till författarinnan Fredrika Bremer.

Digitized by Google

Under fjorton dagar måste det fartyg, som förde våra resande, ligga i Åbo skärgård för storm och motvind; först den 26 maj voro de i Helsingör. »Det Danska språket i 'de lille söde Pigernes' mun behagar mig oändligen», skrifver Franzén; »men deremot stöter det att höra karlar tala så blött och läspande». När de några dagar derefter åkt ett stycke på vägen från Helsingör till Köpenhamn, sågo de rökmoln uppstiga; skjutskarlen sade, att man brände ljung i skogen; men ju mer färden fortskred, dess mer blef det tydligt, att eldsvåda utbrutit i Köpenhamn. På en och en half mils afstånd från staden såg man lågor blixtra genom röken; »det var en rysligt skön syn att se de eldfärgade rökmolnen hvirfla upp i den mörkblå himlen och den blodröda flamman fladdra öfver boklunderna i den mörka natten». Men då de resande hunno fram till staden, hade de ej längre sinne för det »pittoreska», endast för det fasansfulla i denna mycket omtalade brand, som natten mellan den 6 och 7 juni ödelade en så stor del af Köpenhamn. Den starka blåsten gjorde, att elden spred sig med utomordentlig snabbhet från qvarter till qvarter. Efter att hafva hvilat ut några timmar i ett herberge, som var beläget nära tullen och som på grund af vindens rigtning var skyddadt, besåg Franzén följande dag förödelsen,

Digitized by Google

som ännu fortsatte sitt verk och ej upphörde innan »en tredjedel» af staden gått upp i lågor. Sedan omsider elden hämmats och lugnare förhållanden börjat återinträda, tog Franzén i noggrant skärskådande allt hvad i Köpenhamn var värdt att se och särskildt biblioteket, bland hvars skatter Nyerup var hans vägvisare. Han gjorde bekantskap med flere litteratörer, såsom Jens Kragh Höst, Nordias utgifvare, Rahbek och M. K. Bruun. Den unge Finnen förundrade sig både öfver mängden af de skrifter, som årligen i Danmark utgåfvos, och öfver författarnes lyckliga ställning; han skattade Höst lycklig, som, ehuru jemnårig med honom sjelf, kunde på sina arbeten förtjena »500 riksdaler om året», och han fann dessutom tryckfriheten i Danmark, ehuru Danskarne sjelfve ansågo den alldeles för inskränkt, vara synnerligen stor i jemförelse med förhållandet i Sverige och Finland. Danmarks natur behagade honom deremot mindre än man skulle hafva förmodat: »jag väntade», säger han, »att Seeland skulle vara ett skönare land än det i sjelfva verket var; öfver hufvud har jag ej ännu någonstädes funnit den vilda, romantiska skönhet som i Finland» *.

* För denna skildring af Franzéns resor ligga till grund en större samling hittills outgifna bref från Franzén till Porthan samt några likaledes otryckta bref till Rutström.

Digitized by Google

Franzén var, om än till lynne och åsigter tidigt sansad, en hänförd vän af ett fritt samhällsskick, han afskydde despotism och presstvång, han hade, oaktadt sin stora beundran för Gustaf III, hvarken gillat hans Ryska krig, hvilket synts honom äfventyrligt och obetänkt, eller hans sätt att bemägtiga sig enväldet. Han svärmade, liksom redan Kellgren gjort, för den Franska statshvälfningen år 1789, han trånade till Paris, som i hans tanke var frihetens fäste och bålverk; icke ens skräckväldets fasor, om hvilka han läst och hört berättas, hade kunnat fullkomligt stäcka hans förhoppningar. Redan då Franzén anländt från Danmark till Hamburg, gifver han uttryck åt sin belåtenhet att hafva kommit från enväldigt styrda stater till en fri riksstad. Han gladde sig, säger han, att vara i ett samhälle, »der ingen despot, ingen adel, intet hof, inga livréer finnas, der borgerskapet sjelft väljer sina styresmän och domare, der köpmännen söka sin heder inom sitt stånd, i sitt värf, i sin kredit, ej i köpta titlar och grefliga, dyrt betalda mågar, der intet band lägges på skicklighet och flit, utan hvar och en fritt får skaffa sig anseende och egendom». Han helsade med naiv förtjusning Hamburg som ett »frihetens och idoghetens tempel» och drömde sig vara i Rom eller Athen. Det dröjde visserligen, såsom han

Digitized by Google

tillägger, icke länge, innan han fann, att »Hamburgs krämare icke voro Romare», men han tröstade sig dermed, att Rom i många fall var »en rofdjurshåla, men Hamburg en bikupa». Denna handelsstad hade äfven vittra nöjen att erbjuda, och bland dessa skattade Franzén högt tillfället att se den store skådespelaren Schröder uppträda som Filip II i Schillers Don Carlos och som Odoardo i Lessings Emilia Galotti. I Hamburg sammanträffade Franzén för öfrigt med den Danske skalden Baggesen. »Jag hade väntat», skrifver han till Rutström, »att i Baggesens väsen märka det qvickhetens och behagets qvicksilfver, som är i hans skrifter; men hans ögon voro mer dunkla än eldiga, mer ömma och tankfulla än qvicka. Jag förestälde mig honom förut litet Tengströmsk i sina rörelser och tänkte mig få se helst ett litet grand af satirens salt spraka i hans brinnande ögon; men nu såg jag blott på hans läppar ett ironiskt smålöje, som icke skulle missklädt gratierna sjelfva». Ännu en annan märklig bekantskap fick Franzén här göra. Han besökte nemligen sångarpatriarken Klopstock i dennes landtliga bostad utanför Hamburg, mottogs af honom med mycken välvilja, inbjöds att qvarstanna till middagen och hörde på aftonen skaldens stjufdotter sjunga åtskilliga af den gamles »oden». Klopstock

Digitized by Google

fylde just i dagarne 72 år, men var rask, liflig och munter. Franzén fann honom lika enkel och okonstlad i umgänget som storsint och hänförande i sitt skaldskap; han blickade upp till honom som till en fader och blef ock af honom bemött som en nära anhörig och vän. Franzén har tolkat sin beundran för Klopstock i ett vackert skaldestycke, som just skildrar det nämnda gästbesöket i skaldens landtliga hem och de känslor, hvilka derunder väcktes till lif.

Likt Philemons ett tjäll bjuder mig in; hvad doft
Af ett himmelskt behag! Gudar ha gästat här
Hos den gamle, hvars läppar
Engeln rörde med helig eld.

På hans panna hvad frid, frid från en högre verld!
Och hans blick på en gång slår mig i stoftet ned
Och mig lyfter åt himlen.
O Messias, din skald jag ser!

Och Franzén afslutar, i känsla att vistelsen hos Klopstock lemnat ett minne för lifvet, sången med dessa ord:

Höga stund! Och du flyr bort med de andras ström?
Nej, jag släpper dig ej, glimt af ett högre lif!
Lyft mig, hvar jag än vandrar,
Öfver tidens och jordens flärd!

I slutet af september år 1795 var Franzén med Bremer i Amsterdam. Dessförinnan hade han dock ensam gjort en resa till Göttingen, hvars

Digitized by Google

berömda universitet lockade honom; han hade der hört Heyne föreläsa i arkeologi, och Heeren, hvilken han skildrar som »en ung, intagande man», tolka Aristophanes på mästerligt sätt. På vägen från Göttingen till Holland beundrade Franzén Rhentraktens skönheter, men såg äfven krigstillrustningar och trupprörelser. Det var en blandning af »vinberg och förskansningar, af hesperiska trädgårdar och Schythiska läger, af blodklädde Kroater och snöhvita Mainz-flickor, af klockspel i de katolska tornen och larmskott af fienden, af bedjare i templen och stridsmän som öfvade sig på fältet, af blänkande bajonetter och nickande skördar». Kanonader hördes ofta; Fransmännen trängde framåt och Österrikarne drogo sig på förhand undan, »beredde att fly». Holland, dess natur och invånare gjorde nu på Franzén det angenämaste intryck. Han intogs af beundran öfver den Holländska konstfliten och kunde icke se sig mätt på »de gröna ängarna, de feta hjordarne, de sköna lundarne och fruktträdgårdarne, de präktiga lusthusen bland parker, som tyvärr här och der misshandlats af Holländska trädgårdsknifven, och de korsande kanaler, som kommo fram den ena efter den andra, likasom i en laterna magica». Rotterdam syntes honom vara den skönaste bland handelsstäder, och om trakten mellan Delft och Haag

Digitized by Google

säger han, att dess landtliga skönhet kan beskrifvas endast af Gessner eller Thomson. Nöjet af denna resa förhöjdes för öfrigt för honom genom goda underrättelser från Finland, ty han hade fått meddelande om sin utnämning till bibliotekarie i Åbo, en utnämning, för hvilken han, utom sina egna förtjenster, hade Rosenstein och Porthan att tacka *. Då emellertid det nu blifvit bestämdt, att den utländska resan skulle sträckas äfven till Paris och London, nödgades han begära tjenstledighet och anhöll hos Porthan, att denne, som oegennyttigt och af ädelt nit för akademiens bästa under den sistförflutna interims-tiden vårdat biblioteket, ville dermed fortfara intill dess han sjelf hunne öfvertaga göromålen.

Nu gälde färden Paris. Om Franzéns känslor, då han nått detta mål för så många drömmar, kan följande anteckning, som funnits bland hans efterlemnade papper, lemna en antydning: »Buren liksom i en dröm — ty det var natt, då vi fördes i diligencen, som i en säck, till Paris — vaknade jag den 23 Brumaire i verldsstaden, om hvilken jag knappt visste mer än ett barn om verlden. Om den staden hade jag väl drömt så mycket som Svedenborg om det nya Jerusalem. Jag trodde väl just icke alldeles så, som han om sin

* Franzén utnämndes till bibliotekarie den 20 augusti 1795

Digitized by Google

stad, att gatorna voro stenlagda med gull och husen beklädda med agater i stället för taktegel; men *Paris*, blotta det ordet, hade en magisk kraft att samla tillhopa i min själ alla bilder och begrepp af täckhet och prakt och upplysning och smak och belefvenhet och frihet och hjeltemod. Det är sant, jag studsade ibland, jag vände mig med rysning från en och annan bild i denna tafla, från blodiga bilor, som blixtrade in genom fönstren i förgylda salar, från den bleka skuggan af mördad oskuld, som stod upp midt i en Sokratisk krets hos någon Fransk Aspasia. Men den abstraktionsgåfva, förutan hvilken vi aldrig skulle kunna skapa de ideal, de sköna drömmar, som så mycket förljufva vårt lif, hjelpte mig att söndra allt det mörka och grymma från min föreställning om denna gratiernas stad, der allt log, allt dansade och sjöng».

Frankrike är fritt. Hur skönt i ljuset
Mötas kung och folk i fritt förbund!
Till ett Parthenon de re'n på gruset
Af Bastillen lägga grund.

Kellgren hör det, och han lefver åter.
Dö från sådan tid han icke kan.
Med förtjusning står han upp och gråter
Som ett barn, nej, som en man.

Nya toner ljuda ur hans lyra;
I hans tidskrift en ny ungdom ler.
Ack, hur sveks hans hopp! Hvad brottslig yra!
Dödssjuk sjönk han åter ner . . .

Digitized by Google

Med dessa ord har Franzén en gång tolkat Kellgrens — och sina egna — framtidsförhoppningar med anledning af den Franska statshvälfningen, men äfven sorgen öfver de blodiga uppträden, hvilka vanstält den vackra bilden. Han sjelf hade emellertid efter Robespierres fall å nyo fattat mod och förestälde sig, att den republikanska friheten nu omsider skulle inviga sin gyllene ålder. Det fans visserligen några anledningar till ett dylikt antagande; ty den regering, hvilken, sedan sektionernas upprorsförsök blifvit kufvadt den 13 vendémiaire, kommit till stånd, sökte att upprätthålla en varsam politik, och magtens fördelning mellan de femhundrades råd, de äldres råd och direktoriets fem medlemmar tycktes i början lemna ett betryggande värn mot omstörtningar. Men samma händelsernas logik, som efter hvarandra störtat girondisterna, bergpartiet, kommunen och Robespierre, skulle äfven föra direktoriet till sitt fall; partierna voro icke besegrade, terroristerna grämde sig ännu öfver den 9 thermidor, rojalisterna hade icke glömt det förflutna och icke afstått från sina förhoppningar; de dåliga finanserna föranledde direktoriet till ett tvångslån, som utgjorde ett våld på eganderätten. Och något, som särskildt måste ingifva farhågor med afseende å de inrättningars bestånd, hvilka tillkommit den 27 oktober 1795,

Digitized by Google

var den omständigheten, att den revolutionära hänförelsen, den republikanska anden voro i afmattning; man hade redan upphört att tro på de fordom med fanatisk ifver omfattade idealen, och njutningsbegäret tog ut sin rätt, sedan illusionerna blifvit gäckade och den med konstlade medel uppdrifna frihetsstormen domnat.

Franzén inträffade i Paris just under det politiska skede, som varade från direktoriets bildning till den 18 fructidor. Han kom, som man sett, med ljusa drömmar, och han biktade sina känslor i några verkligen vackra, Franska verser, hvilka, åtföljda af en bifallande not, infördes i »La décade philosophique, historique et littéraire».* Han omtalar der, huru han, kommen från yttersta norden, der friheten lefver förenad med armod och enkla seder, gästat det praktfulla Paris, der friheten har korinthiska kolonnader och »konsterna dansa på blommor». Beklagande, att frihetsverket i Frankrike kräft så många blodsoffer, så mycken förstörelse, uttalar han dock den öfvertygelsen, att våldets

* Franzén har sedan låtit denna sång, hvars titel är »A la liberté Française, par un voisin des Lapons», bilda ett slags inledning till dikten »Julie de St. Julien eller Frihetsbilden», om hvilken längre fram skall talas. Han omtalar, huru han var »nog förmäten att med dessa verser under sin vistelse i Paris helsa den Franska friheten». Verserna äro daterade »le 1 Nivôse, l'an 4 de la République».

Digitized by Google

och yrans dagar nu vore slutade och att mensk-ligheten nu skulle få fira en tid af lycka och ära; han varnar blott för den öfverdrifna yppighet, som kunde medföra nya faror, och han tillropar »la liberté française» dessa ord:

Déjà l'aveugle Furie
Jette au loin son drapeau sanglant;
Déjà l'humanité ravie
Précède ton char triomphant.
Bientôt, comme après le tonnerre,
Tout refleurira sous tes pas:
Mais plus que les maux de la guerre
Crains du repos les doux appas!

Crains le duvet, où la paix couve!
Oh, crains le dangereux trésor
Que le luxe cupide trouve
Enfanté sous son aile d'or!
Tel feu s'anime dans l'orage
Qui s'assoupit dans le repos.
Liberté, finis ton ouvrage,
Fais que la Paix ait ses héros!

Den till Paris anlände skalden studerade nu med omsorg och ifver det politiska och vittra lifvet under direktoriet, besökte flitigt muséer och teatrar samt gjorde utflygter till de många lustslotten i Paris' omgifningar. Mycket af hans förra optimism skingrades inför den omedgörliga verkligheten.*

* Franzén har skildrat sina intryck från Paris dels i de omnämnda brefven till Porthan, dels i ett häfte handskrifna reseanteckningar.

Digitized by Google

Varuprisernas stegring, assignaternas sjunkande värde och tvångslånet ingåfvo honom oro; deremot kunde han ej annat än gilla, att regeringen låtit den utdelning af lifsmedel, som förut vållat så dryga kostnader för statsverket samt underhållit lätja och sysslolöshet, upphöra. Rojalistpartiet syntes honom för tillfället kufvadt, men det syntes honom ovisst, om man skulle kunna uppehålla den moderat-republikanska andan genom förbudet att sjunga »le réveil du peuple» och befallningen att hvarje dag på alla teatrar uppstämma marseillaisen. När påbudet om den senare sångens afsjungande upplästes under en mellanakt på théatre de la rue Feydeau, spordes ett allmänt mummel, och när hymnen sjöngs, hördes hvisselpipor. Med handklappningar helsades blott orden: »Contre nous de la tyrannie L'étendard sanglant est levé», hvilka uttryck de teaterbesökande ville tillämpa på direktoriet. »Jag föll som från skyarne», skrifver Franzén till Porthan, »då jag kom till Paris och, i stället för den allmänanda, jag väntat, fann endast egoism. Största hopen knotar och beler sjelf sin frihet». Franzén fann sinnena i en viss matt hvila efter vendémiaire-febern; han märkte »ganska litet af den entusiasm för frihet och fosterland», som han förestält sig vara rådande. På teatrarne tillät sig parterren många utfall mot regeringen. När

Digitized by Google

en sångare sjöng en aria, der orden »tremblez, tyrans!» förekommo, ropade man åt honom: »ouvrez la main!» En utbredd hand, som visade fem fingrar, borde nemligen utpeka de fem i direktoriet såsom de verkliga tyrannerna. När i en dram orden »que faut-il faire?» uttalades med mycket eftertryck, skrek en röst från parterren:

Il faut faire un nouveau treize-vendémiaire.

Franzén, som trodde direktoriets regering vara den dugtigaste, Frankrike på länge haft, kunde ej rätt förlika sig med detta Parisarnes sätt att uttrycka sitt missnöje; han spådde ännu det bästa för en styrelse, som sökte hålla en förståndig »medelväg mellan rojalism och jakobinism» och som genom sitt beslut att stänga jakobinklubben »Panthéon» ådagalagt mod och klokhet.

Operan i Paris syntes icke Franzén vara så förträfflig som han hade väntat. Han fann Stockholms opera ega företräde både med afseende å sångröster, uppsättning och dekorationer samt förvånade sig deröfver att sjelfva de mekaniska scenförändringarna der sköttes mycket bättre och snabbare än i Paris. Deremot fängslades han mycket af den Franska skådespelarkonsten i komedien och tragedien, och han försummade sällan att bevista de märkligare föreställningar, då talpjeser af värde uppfördes. Emellertid var Franzéns hela smak-

Digitized by Google

rigtning en annan än den Franska psevdo-klassicitetens, och han hade må hända ej heller ännu vunnit den högre och mer vidsträckta uppfattning, från hvilken man, utan att svärja Boileaus fana, kan göra rättvisa åt den egendomligt förfinade skönhet, som röjer sig i det sätt, hvarpå den Franska klassicitetens mästare hafva gifvit uttryck åt ett historiskt ideal, som, om ej regelbindande för alla tider, dock egde sitt relativa värde och ett i sjelfva verket aldrig fullt förbleknande behag. »Det Franska dramats stil är», säger han, »mer vältalig än poetisk, mer oratorisk och deklamerande än ett språk för hjertat och passionen. Jag tycker, att det är ofta långt mer af natur i Shakespears metaforer än i Corneilles och Racines deklamationer. När jag var fjorton eller femton år, läste jag Franska dramer högt för mig sjelf och tyckte dem vara dråpliga, ehuru jag är viss, att jag ej förstod eller åtminstone senterade hälften af innehållet. Sedermera, då jag hade läst en hop Engelska och Tyska stycken, fulla af natur, naivitet och känsla, dem jag riktigt fattade, tog jag en och annan Fransk tragedi i handen och hade möda att läsa ut den. Ack, tänkte jag, du skall först låta ditt förstånd och din smak mogna och sedan med allvar studera Corneille, Racine och Voltaire, för att finna deras företräde framför allt annat, som den dra-

Digitized by Google

matiska konsten hos de nyare kan uppvisa. Uppriktigt sagdt, jag har ock derföre uppskjutit att läsa dem ända tills nu, då jag är i Paris och har tillfälle att se ett och annat af dessa mästerstycken uppföras. Med hvilken glädje såg jag icke tvenne af Voltaires bästa stycken, Alzire och Brutus, anslagna! Att i Paris af den bästa trupp i verlden se de störste författares bästa arbeten uppförda: hvilken högtid! Hur flat blef jag icke, att jag satt helt kall vid den långa deklamationen och nästan gäspade! Hvarken min inbillning eller mitt hjerta uppvärmdes, och icke kan jag just säga, att örat heller mycket fägnades af den monotona klangen i verserna». Franzén menar, att den erfarenhet, han gjort, rätt troget återspeglades i de ord, han en gång hört ett fruntimmer yttra om ett upplåst skaldestycke: »hvad det är vackert, men jag vet inte, hvarföre jag gäspar». Det finnes, säger han, i »Phèdre» ingen person, som väcker intresse; hvarken Phèdre sjelf eller Hippolyte fängslar uppmärksamheten. Emellertid medgifver Franzén, att i Racines »Iphigénie en Aulide» flera sköna situationer finnas och att stycket är intagande genom sin »eleganta» stil. I allmänhet skulle han visserligen mot Racine vilja anföra hvad en af hans dramatiske hjeltar säger:

Il faut des actions et non pas des paroles,

Digitized by Google

men han tillägger med sin vanliga försynthet: »vid mina omdömen om Franske tragici bör jag dock komma ihåg Quintiliani varning: *modeste tamen et circumspecto judicio de tantis viris pronuntiandum est, ne, quod plerisque accidit, damnent quod non intelligunt.* Om Voltaires »La mort de César», hvilken pjes han i Paris såg uppföras, anmärker han, att fiktionen om Brutus såsom Cesars son skulle göra mera verkan, om den vore mera sannolik; den historiska verkligheten är här för mycket känd för att tåla en förfalskning, som stör illusionen. Hvad Bruti karakter angår, säger Franzén: »huru mycket älskvärdare är icke Shakespears Brutus!» »Läs», så tillropar han Voltaire, »läs Bruti och Antonii tal i Shakespears Julius Cæsar, och bränn sedan upp allt hvad du skrifvit om detta naturens geni!» Alltjemt roade det för öfrigt Franzén att iakttaga teaterpublikens hållning under dessa föreställningar och dess föresats att i allt söka politiska anknytningspunkter till den närvarande tiden samt göra anspelningar; så hörde man på en teater handklappningar vid orden:

> Rome a changé de fers, et sous le joug des grands,
> Pour un roi qu'elle avait, a trouvé cent tyrans,

och Franzén kunde sjelf ej neka, att till exempel verserna:

Digitized by Google

Est-il donc entre nous rien de plus despotique
Que l'esprit d'un état qui passe en république?

syntes honom ega tillämplighet på Frankrikes historia efter 1789. — Molière var egentligen den ende Franske teaterförfattare, hvars arbeten förefölló Franzén af hög ordning; han åsåg med nöje flera af Molières komedier, men kände sig i alla fall ej belåten med det »plumpa skämtet» i »Le malade imaginaire» och med dess i hans tanke öfverdrifna och redan urmodiga gyckel öfver läkarne.

Vid sina besök i Louvren stannade Franzén naturligen gerna framför Rafaëls taflor. Han synes i början ej hafva kunnat fullt uppfatta dem, och han tyckes i förstone benägen att sätta Guido Reni i färgbehandlingen öfver mästaren från Urbino. Dock förstummades alla invändningar, då han betraktade »La belle jardinière». Franzén har i allmänhet just icke ofta uttalat sig om den bildande konstens alster; men i hans reseanteckningar läser man angående sistnämnda konstverk följande vackra anmärkningar. »Hvilken rörande tafla! Den lille Johannes böjer knä för den lille Jesus, och i hans ansigte är så mycken vördnad, så mycken dyrkan, men det är så barnsligt derjemte. De äro barn begge två, icke allenast i anseende till kroppen, utan till själsuttrycket i anletena; och likväl till-

Digitized by Google

kännagifver deras uppsyn så mycket: der är ädelhet, der är till och med höghet, och ändå barnslig oskuld och enfald. Jag tycker mer om Johannes, ehuru det är mer tanke — ej redan varande, men gryende tanke — i Jesu öga. Den lille Johannes tyckes redan som barn säga: 'jag är icke värdig att upplösa skoremmen på honom, som kommer efter mig'. Modren är Rafaël värdig: en moder och en jungfru tillika. Och hvilken teckning! Se bara på den lille Jesu kropp: hvilka sköna konturer, hvilket rundt barnahull utan plussighet, utan slapphet! Jag kunde omöjligen sedan se på en annan tafla, jag gick tillbaka till den samma. Och medan jag såg på Johannes, böjde jag mitt knä i samma ställning, som han, och härmade hans min, utan att jag märkte det förr än efteråt. Lycka att jag var ensam; det var bittida på morgonen, vid hvilken tid jag plägar göra mina besök i muséerna».

Från Frankrike afreste Bremer och Franzén i mars 1796 och begåfvo sig till England. Rörelsen och vimlet på Londons gator gjorde honom i början nästan hufvudyr; hvad sjelfva folket angår, fann han det »mycket höfligare än han väntat», men nästan lika missnöjdt som det Franska. Man klagade i London öfver de tryckta tiderna, allt under det att de rikes qvarter visade en yppighet, till

Digitized by Google

hvilken Franzén ej sett något motstycke. Något, som mycket förvånade honom, var »den ända till sjelfsvåld drifna tryckfriheten»; de flesta dagblad voro fulla af paskiller mot Pitt och de öfrige ministrarne och skonade icke konungens egen person. »Om friheten att yttra sina tankar både om kung, regering och ministrar samt friheten att tro hvad lära man vill och bygga hvad kyrka man vill utgöra väsentliga delar af politisk frihet, då har», skrifver Franzén, »Engelsmannen skäl att ännu i dag kalla sig fri. Det är sant, att regeringen nu gör hvad den vill och är döf för de missnöjdes skrik; det är sant, att parlamentsvalen bestämmas genom mutor och stämplingar och att kungens ministrar verka med sitt guld mycket mer än både Fox och Sheridan och andra genom sina skäl och sin vältalighet; det är sant, att mängden knotar och begynner ledsna vid kriget; men med allt detta tror jag ej, att regeringen i England vore i stånd att egentligen förtrycka det Engelska folket. Hvad är orsaken, att den kunnat begynna och fullfölja ett så onyttigt och skadligt krig som detta? Den, att Pitt och Dundas känna John Bull, känna hans innerliga hat och afund mot Frankrike, hans stora inbillning om sig sjelf och sin styrka, den lättrogenhet, hvarmed han, oaktadt flera års ofantliga kostnader utan någon vinning, ändå hoppas

Digitized by Google

att kunna förödmjuka sin fiende. Till och med oppositionspartiet skulle i sitt hjerta tänka det samma, om icke dess intresse att opponera sig tvunge det att upphöja och prisa det Franska. De Engelske rojalisterna kalla oppositionsmännen Anglo-Gallicaner, men med lika svagt skäl som våra ifriga skrikare kallade dem för 'Svenske Ryssar', hvilka ogillade det sista onyttiga kriget». Man finner af dessa till Porthan stälda meddelanden, att Franzén, som ännu betraktade det republikanska Frankrike med temligen blida ögon, ogillade Pitts anti-franska politik och saknade sinne för storheten i hans statskonst. Han bevistade några sammanträden i underhuset och har upptecknat sina intryck derifrån. »Jag har hört Pitt, Fox, Sheridan med flere. Sheridan höll ett tal, som varade öfver en timme, hvari han sade ministrarne nog beska sanningar. Pitt har intet godt ansigte; det är någonting förargande i hans spetsiga och uppböjda näsa, någonting lömskt i hans blick, som liksom stjäl sig ut under ögonlocket. Han är på intet sätt praktfull i sin drägt eller i sitt lefnadssätt, hela hans skick visar en sträf och kall ordningsman. Med största köld sitter han och hör de svåraste förebråelser. Sjelfva hans fiender måste erkänna, att han är en stor talare, och många anse honom för den störste af alla. Han talte

Digitized by Google

endast några ord, när vi voro der; ty Dundas svarade på Sheridans tal. Fox har ett starkt och tillika godt ansigte; hans mörka ögonbryn hindra honom ej att se from ut. Han satt och hörde på, med magen utom bänken, eller ock lyfte han den, tillika med ena knät, ofvanpå, satt i en sned ställning, med hufvudet i barmen, och lyddes noga på ministerns försvar. Sheridan bär i sitt ansigte en stämpel af geni och rättskaffenshet. Det är en man af universella talanger. Antingen han skrifver en komedi eller håller ett tal i parlamentet, gör han det ypperligen. Ett gapskratt af hela parlamentet afbröt ofta hans tal; men äfven Pitt förstod att vända löjet mot sin motståndare, ty också på hans korta tal följde en skrattande chorus».

Bremer och Franzén hade under vistelsen i England ganska skilda intressen; den förre sysselsatte sig med studium af merkantila ämnen, Franzén åter med vandringar i biblioteken, med bokuppköp för Åbo biblioteks räkning och bibliognostiska forskningar samt, på lediga stunder, med vittra föremål. Medan Bremer företog en badkur i Bath, gjorde Franzén en liten utflygt till Oxford. Då han såg de präktiga palats, som tillhöra detta universitet, så kunde han icke undgå att tänka på Åbo akademis armod och torftighet; men vid närmare öfvervägande tyckte han, att äfven Oxford

Digitized by Google

hade sina skuggsidor. Han gjorde bekantskap med en ung man, som befans vara »fellow» vid Magdalene-college, intog med honom sina måltider i kollegiets gemensamma matsal och gjorde sig småningom mer förtrogen med förhållandena vid det berömda lärosätet. Han blef alldeles förtjust i sjelfva kollegie-byggnaderna, som, palatslika till arkitekturen, hade vackra trädgårdar och lundar; Magdalene-college hade en park, full af rådjur och omslingrad af en vacker å: »bland dessa urgamla trän kan det vara ett nöje att filosofera», säger Franzén. Universitetet var ett aggregat af dessa kollegier. Franzén ville gå in i en hörsal och bevista en föreläsning, men underrättades, att föreläsningarna endast höllos för deras räkning, som antecknat sig och betalat en afgift. Han hann dock se, att åhörarne ej voro flere än fem eller sex. Allt, hvad studenten inhemtade, lärde han sig egentligen genom enskild undervisning inom hvart och ett kollegium och under vård af en »fellow», som då kallades hans »tutor». Hufvudsakligen drefvos de klassiska studierna och detta grundligen; de matematiska vetenskaperna sköttes deremot lamare än i Cambridge. »Oxford har alltid utmärkt sig genom klassisk lärdom, och den kunskap, som många lorder och andra, som äro blott beaux-esprits, i England ega i Latinska och Greki-

Digitized by Google

ska litteraturen, i synnerhet den senare, härrör af den akademiska undervisningen». Tonen i Oxford syntes Franzén aristokratisk, strängt ortodox och kanske något pedantisk. Vid middagsmåltiderna i kollegierna fingo studenterna icke den äran att sitta vid samma bord som baccalauréerna, och de senare hade en lägre plats än magistri artium. Sedan man satt sig kring bordet, gick en student fram midt på golfvet och höll en bön på Latin, hvilket ej hindrade de andre att börja äta. Vid »gratiarum actio» efter måltiden stodo deremot alla upp. Hvarje morgon och afton hölls i kollegiets kapell en liten gudstjenst, som i Franzéns tanke räckte något för länge. Fyra till fem sånger sjöngos, lika många böner lästes, och det fans en särskild kör af smågossar. De sistnämnde, som ock passade upp vid måltiderna, underhöllos och undervisades på kollegiets bekostnad. Den akademiska drägten var svart kappa och barett. Franzén fann sedvänjorna i Oxford egendomliga, stundom anslående, stundom nog föråldrade; i allmänhet ansåg han, att man, utom i de klassiska språken, hvilka med förkärlek studerades, icke lärde och inhemtade så mycket som han hade förmodat. »Det är ett universitet», säger han, »som synes mig skickligt att uppföda snarare stolte prelater och akademiske lättingar än nyttige medborgare

Digitized by Google

och kunnige embetsmän». Af ofantlig betydelse för den högre allmänna bildningen i England har dock den klassiska undervisning varit, som Oxfords alumner innanför dess vördnadsvärda murar erhållit.

Från Bristol, dit Franzén åtföljt Bremer, gjorde han i dennes sällskap en synnerligen behaglig färd i det inre af England. Först besöktes Wales, der »den vilda romantiska naturen och den mer fattiga, råa och glesare befolkningen» påminde honom om Sverige och Finland. Han fann dock Wales ej kunna uthärda jemförelse med hemlandet. Engelsmännen hade prisat Wales som ett andra Schweiz, men Franzén menar, att Svenskar och Finnar hafva »tredubbelt att skryta om i den vägen, fast de ej förstå att skatta egna förmåner», och ega icke allenast lika vackra berg och dalar, utan ock sjöar och skär af en egen, långt högre skönhet. Något, som i Englands natur mycket behagade honom, var att landskapet så ofta var beströdt med parker och lundar af yppiga, skuggrika trän, hvadan hela England tycktes honom »en enda Engelsk trädgård». Han säger sig alltid med förnöjelse skola bevara minnet af ett land, der den friskaste grönska öfverallt utbreder sig och der »folket i gemen har röda kinder, starka kroppar och hela kläder». Han beundrade äfven Englands industriela lif och bekla-

Digitized by Google

gade, att Svenskar och Finnar i detta afseende skulle vara så underlägsne; underlägsenheten ansåg han dock ingalunda bero på någon brist i fosterlandskänsla och uppfinningsförmåga, utan på bristande förlagskapital och bristande ihärdighet.

Medan Franzén var i England, brefvexlade han stundom med Rutström. Han var för öfrigt ej den, som kunde glömma hem eller vänner, och ofta hade han både från Paris och London låtit tankarne ila till den älskade hembygden, till slägt och ungdomskamrater. »Paris har väl många förströelser», skrifver han, »men mången gång under mina vandringar längs gator och gränder tänkte jag på forna dagar, och ett, tu, tre var jag i Uleåborg och såg, huru mina systrar vuxit och blifvit vackra, och snart derpå i Åbo, der jag än lyssnade på professor Porthan, än satt hos min gode Bäck och såg huru vattnet flöt nedanför hans fönster, än åter hos min senare vän Rutström och läste vers tillsammans med honom». Särskildt i London, der han hade tillfälle att se stycken af Shakespear gifvas, tänkte han på Rutström, som delade hans hänförelse för den store Britten. »När jag ser Falstaff på Coventgarden eller Mrs Teazle på Drurylane — Herre min Gud, ropar jag, om nu Rutström sutte bredvid mig och vi finge skratta tillhopa! Och rättnu får jag se Kemble som Hamlet; ja, då just

Digitized by Google

ville jag hafva dig här, att sympatisera med. Hvad vi skulle slå våra hufvuden tillhopa eller rättare våra hjertan! Hvad vi skulle trycka hvarandras händer, med tårar i ögonen! Nå, det kommer väl en tid en gång, då vi skola sitta i en liten kammare i Åbo och gråta och skratta öfver Shakespear: jag har tio volymer att väta ner. Du lär tro, att jag är en faslig gråtare; nej, det är sällan jag under min resa haft den njutningen: det tar ingen fart, om man icke har sällskap, och de Franska tragedierna — det var så litet hjerterörande i dem!» Franzén fick nu i London gång på gång den fröjden att bevista Shakespear-föreställningar; den 6 maj 1796 skrifver han med ett barns förtjusning, med en ynglings hänförelse till samme Rutström: »jag har sett Hamlet, Lear, Coriolanus, Macbeth, Henry IV pars I, Merry wives of Windsor: *är jag icke lycklig!*»

Den 9 september 1796 var Franzén, efter att på hemvägen hafva besökt Köpenhamn, der han i Nyerups hem hörde Baggesen sjunga sina visor, åter på Svensk botten; han landsteg i Helsingborg och tog derifrån vägen till Lund, der han beså̊g de akademiska institutionerna och besökte många af professorerna, bland dem, såsom förut är nämndt, Norberg, hvilken mycket samtalade med honom om sin Latinska öfversättning af den ryktbara Codex Nazaræus, som innehåller de s. k. Johanniskristnes

Digitized by Google

eller rättare Mandäernas egendomliga, af Kabbala och än mer af gnosticismen färgade teosofi, en märkvärdig blandning af judiska, parsiska och ophitiskt-gnostiska läror. Norberg var just sysselsatt med sin tolkning af denna sabäiska codex, och Franzén prisade hans jernflit samt beklagade endast — såsom ock senare forskare i dessa ämnen gjort — att urtexten, af brist på medel att gjuta stilarne, ej kunde tryckas med de ursprungliga mandäiska tecknen, utan med icke fullt motsvariga Syriska. Franzén behöll för öfrigt i kärt minne detta besök vid Lunds universitet, der han, som han sjelf säger, »erfor den mest smickrande höflighet».

I Stockholm, der Franzén i början af oktober inträffade, uppsökte han Rosenstein och gjorde hos honom bekantskap med Wallqvist. Stockholm fängslade honom nu, som alltid, och han tänkte jemväl ett ögonblick att begagna sig af ett anbud, som Fredenheim gjorde honom och som, derest det antagits, redan nu skulle hafva föranledt hans bosättning i Sveriges hufvudstad. Den befattning, som föreslogs honom, var sekreteraresysslan vid museum, hvilken, så snart den blefve ledig, skulle stå honom till buds. Men Franzén tyckte, att det kunde röja ostadighet i karakteren, om han, nyligen nämnd till bibliotekarie i Åbo, skulle, innan han ens hunnit tillträda denna befattning, binda

Digitized by Google

sig vid en annan syssla; dessutom måste han taga i betraktande, att lefnadskostnaderna i Åbo voro betydligt lägre än i Stockholm, och ändtligen fruktade han att visa sig otacksam mot Porthan, som dels beredt honom tillfälle till den utländska resan, dels genom sitt förord kraftigt bidragit att skaffa honom bibliotekariatet. I sjelfva verket torde det sist anförda skälet hafva varit det kraftigast talande. Att redan nu lemna Åbo, vid hvars universitet Porthan, till hvilken han nästan ända från barndomsåren hade så stora förbindelser, lyckats anställa honom, skulle kunna anses vittna om liknöjdhet eller kallsinnighet, och sådant ville Franzén, när det gälde Porthan, på allt sätt undvika. Huru innerligt han älskade Porthan, huru erkänsamt och varmt han uppskattade allt hvad denne gamle vän gjort till hans bästa, det framgår klart af ett bref, som han från London tillskref den käre professorn: »Huru rätt tacka för all omsorg och möda? Under de mångfaldiga njutningar, jag under min resa har både af natur och konst, tänker jag på professorn och frågar mig sjelf: hvem är det, som tog emot dig i sitt hus och redde ut ditt hufvud och talade tusen, tusen saker med dig och lånade dig böcker och bildade din smak och skaffade dig din syssla och den här utrikes resan, och nu under din frånvaro har all mödan för den der sysslan?»

Digitized by Google

Bland de bekantskaper, Franzén nu i Stockholm gjorde, var det särskildt en, som blef för honom dyrbar och kär. Han upptogs i fru Lenngrens förtroliga umgängeskrets. Franzén har sjelf i en senare tid offentligen uttalat sin beundran för denna qvinna, hos hvilken han fann en så sällsynt »förening af ett stort snille och enkelt qvinligt behag, af ett ryktbart namn och huslig indragenhet, af en författares förtjenster och en husmoders dygder». Han blef intagen i hennes »hvardagliga sångmö», som ej älskade högtidsdrägt och stål, men, »utan att vara hvad man säger *klädd*, alltid bar det som kläder» och anstår; han beundrade denna stil, som så väl viste att träffa det egentliga uttrycket, framställningens slående korthet och den i minnet sig omotståndligt fästande versformen. Denna nu inledda bekantskap med fru Lenngren öfvergick till ett vänskapsförhållande, som varade så länge hon lefde; hon besökte med sin man Kumla, sedan Franzén ditflyttat, och sedan hon dött, tog Franzén med lågande nit hennes skaldskap i försvar mot de anmärkningar, en yngre vitterhetsskola från sin romantiska ståndpunkt ansett sig kunna göra mindre mot hennes egendomliga framställningskonst än mot ett åskådningssätt, som syntes de unge bildstormarne alldeles för litet innerligt och svärmiskt. Franzén var, när han år

Digitized by Google

1796 inträdde i det Lenngrenska huset, en tjugufyraårig man, full af eld, men tillika af blygsamhet, och i alla afseenden väl bevarad från verldens flärd; den utländska resan hade gifvit honom nya intryck och behagliga umgängesvanor. Man kan förstå, med hvilken glädje skaldinnan skulle helsa skalden välkommen i sin husliga krets *.

Den gamle Gjörwell, med hvilken Franzén vid denna tid i Stockholm sällskapade, fattade för den unge mannen en faderlig tillgifvenhet och gaf

* Choræus skrifver några år derefter (den 6 juli 1802) till Franzén: »Jag var i söndags på visit hos fru Lenngren och blef qvarbjuden till aftonen. Det är visst, att fru Lenngren i sitt hus väcker lika mycken vördnad som hennes skaldestycken beundran. Man måste bli kär i detta enkla, anspråkslösa och goda väsende, i denna ädla varsamhet, denna okonstlade höflighet, som upplyfter en syndare ur stoftet till höjden af hennes egen tron. Aldrig mins jag mig ha upplefvat en redbarare afton, sedan jag i Gamla Karleby gjorde bekantskap med en man, hvars namn icke här får af mig upprepas. Sedan ett par timmar gått, blef den visa qvinnan mera öppen och fri. Då visade hon mig Kellgrens porträtt och målade sjelf i ord hans karakter såsom vän och menniska; då beskref hon Leopold, huru det gnistrar kring honom då han är vid sitt goda lynne, huru han är tråkig dessemellan; då återkallade hon minnet af Tengström och Porthan och äfven Bonsdorff, huru denne sistnämnde sagt om Tengström, sedan denne skrifvit en visa: 'det var jag, som slog opp ådern på honom', ett infall, som hon tyckte mycket om». — Franzén svarar på detta bref: »Ditt porträtt af fru Lenngren är alldeles sant. Man kan icke bättre förena finhet med öppenhet, munterhet med varsamhet, det qvickaste skämt med den hjertligaste godhet än hon gör».

Digitized by Google

Franzén det vittnesbörd, att »hos honom sinnelaget täflade med snillet, något som icke är fallet hos alla skalder». För att »beneventera» den från utlandet nyss anlände Finske sångaren, föranstaltade Gjörwell och några andra en liten utflygt till Djurgården, hvarvid »bibliotekarien Franzén inbjöds på en pastoral måltid». Man möttes fredagen den 28 oktober 1796 i »historiska bokhandeln på Vesterlånggatan» och stälde derifrån färden till »Kumlanders värdshus» på Djurgården, ett ställe, dit Gjörwell under sina Djurgårdsvandringar ofta brukade gå och der han, sittande på altanen, gerna läste i någon medtagen bok och »intog en kallskål», hvarvid han ansåg att han »som gammal kund» fick allting för bättre köp än andra. Vädret var härligt, det var en mild höstdag; de vandrande vännerna njöto af Djurgårdsvikens skönhet, af den blida höstsolen och stodo länge »i ljuf hänryckning» på Djurgårdsbron. Måltiden var angenäm, man talade om kära minnen, och »dessa souvenirs gåfvo lif och ljus åt vår bildning och uppväckte de lyckliggörande känslor, som endast födas i vänskapens och oskuldens sköte», skrifver »scholiasten gamle Gellius», såsom Gjörwell kallade sig. Den »pastorala» måltidens beskaffenhet finnes ock omtalad; den bestod af »salt fårkött med potatis, vanlig soppa, en stekt fogel och maringuer, hvilka dränk-

Digitized by Google

tes i ett helt stop bischoff». Efter måltiden följde man den vackra strandvägen »förbi kruthuset framåt Mattshof», en malmgård, så benämnd efter Matts Lafrensen, som bebyggt stället. »På ena sidan om vägen det stora, gråa, men rikt beväxta berget och den sluttande gräsvallen med sina ekar, björkar och hasselbuskar nedanföre, och på den andra alarna, vattnet och längre bort det nakna Ladugårdsgärdet gjorde en agréable contrast». Efter ett litet besök på Kaptensudden, ett ställe som var Gjörwell kärt, emedan han der bott under somrarne 1783—1791, och som han för dess vackra utsigt kallat »lilla Bellevue», tyckte man att »glädjen var krönt och dagens nöje fullkomligt»; man vandrade hem till Stockholm under stilla samspråk och fick förmodligen besanna de Franzénska orden, att

Efter en qväll
Måttligen njuten,
Hjertligen sluten,
Sofver man roligt och vaknar man säll. *

Det var en sextiofemårig bibliotekarie, som på detta sätt med en liten utfärd firat en tjugufyra-

* *K. Biblioteket.* Bref från Herr Secreteraren Herm. And. Kullberg till Herr Joh. Nicl. och Fru Gustava Eleonora Lindahl i Norrköping. Stockholm d. 31 Oct. 1796. Innehåll: Den pastorala vandringen med Hr Franzén beskrifves och upplyses med anmärkningar af Scholiasten gamle Gellius.

Digitized by Google

årig bibliotekarie. De underhöllo sedan brefvexling, och Franzén hyste alltid — att begagna hans egna ord — för Gjörwell »den djupa högaktning, som man är skyldig en gammal förtjenst, och den tillgifna vördnad, en munter och vänlig ålderdom vinner».

När Franzén från Stockholm återkommit till Åbo, tillträdde han bibliotekariesysslan, som Porthan dittills vårdat, och erhöll alltjemt af denne behöfliga råd och upplysningar. Han kunde emellertid snart icke motstå sin längtan att, efter den långa skilsmessan från hemmet, besöka mor och syskon i Uleåborg; han anträdde den långa färden och tillbragte hos de sina några oförgätliga dagar. Han ville visa dem, säger han, huru kär för honom, ehuru han sett Paris och London, den lilla nordliga stad var, der han kunde få omfamna sina käraste. Franzén hade vid detta besök i hemmet tillfälle att göra slut på en »intrig», som, i sig sjelf löjlig, hade kunnat verka menligt på en persons rykte, som var honom mycket kär. En af hans vänner meddelade honom, att en ung herre skröt af att stå i brefvexling med Franzéns yngsta helsyster och hade visat hennes bref för flere af sina vänner. Ehuru Franzén knappt kunde tro den goda flickan om en sådan felaktighet, berättade han henne hvad han hört och blef snart öfver-

Digitized by Google

tygad om hennes fullkomliga oskuld. Han vände sig då till mannen, som skrutit öfver förbindelsen, och begärde en förklaring. Han förklarade sig vara nog lycklig att hafva vunnit mamsell Franzéns hjerta, men att deras kärlek hölls hemlig och att de endast genom bref meddelade sig med hvarandra. Franzén begärde att få se några af brefven och fann genast, att stilen icke var hans systers. Genom en tjensteflicka, som burit brefven till den skrytsamme tillbedjaren och emottagit hans svar, hvilka hon lemnat till en mamsell E., upptäcktes det, att detta fruntimmer utgifvit sig vara Franzéns syster och i hennes namn utspunnit denna roman med en person, i hvilken hon tycktes vara förälskad. Mamsell E. bekände sin skuld och bad den förfördelade flickan om tillgift.

Vid återkomsten till Åbo mottog Franzén uppdrag att vid den högtid, som universitetet med anledning af Gustaf IV Adolfs förmälning beslutat fira, hålla ett festtal. Det hölls den 4 november 1797. När det sedan skulle tryckas, utvidgade Franzén dess plan, och det blef nu den lilla historik »Om Svenska drottningar», som varit så kär för en äldre generation. Franzén säger i företalet, att genom planens förändring »formen af ett tal blifvit bruten och stilen fallit i en viss vackling mellan den historiska och den oratoriska»; han

Digitized by Google

torde nog hafva rätt i detta omdöme, men arbetet, sådant det är, kan ännu i dag läsas med nöje. Franzén har undvikit att smickra Gustaf Adolf; om han säger, att man sett den Svenska spiran »med mandomens styrka buren af en ynglings hand», så var ju ock i sjelfva verket Gustaf IV Adolfs första styrelse ganska god och löftesbringande; om han, ohågad att redan nu tända rökverk för den unge konungen, dock uttalar den önskan, att skalder i en framtid skola »besjunga hans odödliga ära», så innebar ju detta endast en tillåtlig förhoppning, om än efterverlden, som sett förhoppningen gäckas, vid dessa ord kan känna sig frestad till ett sorgset eller bittert leende. En hyllning egnas både i början och slutet af talet åt den sköna, sedermera så olyckliga drottning Fredrika, till hvars ära och välkomnande Franzén frammanar bilderna af framfarna Svenska drottningar. »Än stolta och majestätiska, än milda och rörande, sväfva dessa skuggor i fonden af den scen, der den unga Fredrika nyss intagit sin tron». Bilder ända från Ynglingasagan och ned till skaldens egen tid framträda. Om sagoberättelserna säger han sjelf i en anmärkning, att de »kunna stå som siratliga vignetter framför Sveriges tideböcker med samma skäl, som sagan om varginnan, utom flera dikter, pryder begynnelsen af Roms historia», och att han, i detta sam-

Digitized by Google

manhang, icke har för afsigt att ingå i någon undersökning rörande deras historiska trovärdighet. Hans egen skildring skrider stilla framåt i en enkel, klar och behaglig stil. Hans skandinavism gifver sig till känna, när han talar om drottning Margareta och dervid, under hänvisning till det skönare band af andlig förbrödring, som i senare tider allt mer skall förena nordens folk, säger, att Margaretas unionsverk skulle hafva förtjenat både beundran och bifall, om det fullföljts med den vishet, som mägtat »sammansmälta tre söndrade nationer, hvilka genom ursprung, utseende, hemvist, seder och språk voro verklige bröder». Synnerligen vacker är teckningen af drottning Filippa; Karin Månsdotter får en skärt poetisk hyllningsgärd, och framställningen höjer sig till vältalighet, då den berör drottningarna Kristina och Ulrika Eleonora den äldre. När någon gång qvinnors brott och laster omnämnas, säger den ridderlige talaren: »Det är en gammal anmärkning, att Evas döttrar i laster, äfven som i dygder, öfvergå Adams söner. Dock torde en qvinnas brott ofta synas större än de verkligen äro, blott derföre att de begås af en qvinna: ur samma skäl som fulheten hos ett fruntimmer alltid syns större än hos en karl. Det onda liksom missklär mer det mildare könet. Dess pligt är att behaga, och hvad misshagar mer än

Digitized by Google

lasten?» En bild af sin egen ungdomliga poesi har Franzén omedvetet framtrollat, när han med anledning af den unga konungabruden Fredrikas förmälning talar om två rena hjertans lycka och säger: »det gifves för menniskan en stund af förtjusning, då dygden, som ännu icke frestats, och hoppet, som ännu icke bedragits, öfver ingången af lifvet slå ut sina skönaste blommor». Denna oskuldsfulla »stund af förtjusning» är i Franzéns egen diktning likasom qvarhållen undan tidens flykt och förevigad; just hjertats morgonkänslor hafva der slagit upp sitt hvita silkestält och se der »hela jorden i en paradisisk glans».

Talet öfver »Svenska drottningar» hade gjort uppseende; äfven Leopold hade läst det och under första intrycket deraf skrifvit en liten dikt, om hvars tillvaro och innehåll Rutström fått kännedom. Franzén, som hört detta poem omnämnas och fått den föreställningen, att det, utom det vänligaste loford, äfven skulle innehålla några fint tadlande anmärkningar, utbad sig af Leopold att erhålla stycket. Sjelf var han vid denna tid nedslagen och oviss angående sin poetiska kallelse; han längtade efter »ett ord till tröst», om ock dermed vore förenadt »ett ord till aga»; då han begär poemet, skrifver han: »En vers af Leopold, om den ock vore blott kastad af hans hand på papperet, är alltid

Digitized by Google

kommen ofvanifrån; det är icke hans, utan de nios verk». * Leopold svarade på det älskvärdaste sätt: »De nio», säger han, »bo och bygga icke ihop med en halfdöd sjukling som jag; men de göra mig stundom den äran att från Finland skrifva mig till, och jag bör tro, att de hafva sitt hufvudsäte på den ort, hvarifrån de datera sina bref. Man har länge gissat, att de skulle göra sin rund omkring verlden. Det är klart, att deras färd står mot norden. Efter Kellgrens död öfvergåfvo de Stockholm; hvart skola de flytta sig efter herr professorn?» Leopold skickar Franzén det önskade lilla poemet och fritager sig alldeles från att hafva deri instrött några tadlande omdömen; han söker för öfrigt lifva Franzéns mod och uppmanar honom att för alltid afstå från alla missmodiga planer till öfvergifvande af det poetiska kallet. »Jag ser», skrifver han, »att hr professorn också förföljes af denna oroliga fantasi, detta hemliga misstroende till sin förtjenst, som stundeligen marterar nästan hvar sann talang och som nästan aldrig en minut besvärar medelmåttan. En enda person af denna

* Franzéns bref och Leopolds svar äro skrifna 1799, således under en tid, då, som vi skola få se, Franzén som mest misströstade om sin poetiska förmåga. Se för öfrigt angående Franzéns och Leopolds skriftvexling bilagorna till B. v. Beskows teckning af Leopold, Svenska Akademiens Handlingar del. XXXV, s. 360—382.

Digitized by Google

sistnämnda klass måste jag likväl undantaga, om hvilken jag kan tala med fullkomlig kännedom och som i hela sin lifstid aldrig upphört att säga sig sjelf just hvad hr professorns bref i den delen innehåller». Väl kännes det, säger Leopold, ofta tungt för skalden att bevittna omotsvarigheten mellan sina skapelser och sitt ideal; men det vore dock gagnlöst för den, som egde Franzéns begåfning, att kämpa mot densamma: »den rycker med sig som vinden och vattenstråket». »Rådfrågande särskildt Svenska språkets och vitterhetens fördelar», ansåg sig Leopold böra råda Franzén att oaflåtligt fullfölja sin bestämmelse, aldrig öfvergifva dikten och ställa sitt mål allt högre. Leopolds dikt, skrifven vid läsningen af Franzéns tal om »Svenska drottningar», begynner med en derifrån hemtad bild:

»Fogeln, fäst vid egarns hand,
Som man ser beständigt ila
Af och till förutan hvila,
Hela längden af sitt band»:
Denna bild är menskosinnets,
Evigt kastadt af och an
Mellan hoppets rymd och minnets;
Den är skön och den är sann.

Efter några loford öfver Franzéns enkelt klara skrifsätt och skönheten i hans framställning, antyder Leopold på sitt lätta, skalkande sätt, att

Digitized by Google

vännerna af den akademiska smakrigtningen gjort några små anmärkningar mot en del naiva eller dristiga uttryck i Franzéns arbeten; det var antagligen dessa skälmska antydningar, som inberättats för Franzén och hos honom väckt den föreställningen, att Leopold skulle uttalat några ogillande omdömen: *

— det fins, som ni väl vet,
En modern gudomlighet,
Glänsande och kall som isen,
Barn af ett galanteri
Mellan snillet och kaprisen,
Född att fadrens plåga bli
Och som krånglar jemt med prisen
I en viss akademi.
Denna kinkiga personen,
Som för Smaken kallas plär,
Ofta blott dess apa är
Och bär namn af Goda Tonen.
Ädel, men till nerver svag,
Hörs hon öfver allting yrka
Stilens fina, Franska lag,
Icke nöjd med tusen drag
Af naivt behag och styrka.
Tänk ej, hon sitt bifall ger
Oafkortadt ens åt er!

* Franzéns lynne var, som de fleste skalders, en lätt af alla vindar i rörelse försatt eolsharpa. Hans själ var en sensitiva, och en viss misstänksamhet utmärkte honom såsom så många poeter. Han hade redan den 28 december 1797 i bref till Leopold omtalat sin ledsnad deröfver, att denne i något sällskap skulle uttryckt sitt missnöje öfver honom.

Digitized by Google

Men han tillägger på det vackraste sätt:

Ni må le, om ni så tycker,
Åt det språk, den stolta för,
Eller, som man höfligt gör,
Låtsa gilla damens nycker:
Lika kär för våra bröst,
Lika ljuflig för vårt öra,
Öfver Signilds skär vi höra,
Auras näktergal, din röst!
Du må Saimens öar sjunga,
Eller »Födslodagens» fest,
Eller Riddarn på sin häst
Med sitt spjut i drakens lunga,
Eller Jeanas nya flor
Och den lille segerhjelten,
Som i kapp med vädren for
Öfver drifvorna och fälten,
Eller *»Menskans anlete»*,
Skådespel, der lust och ve,
Brott och höghet, lugn och ånger
Stundligt vexla deras fjät:
Kan man, säg mig, bära det
Och ej älska dina sånger?

Franzén svarade med ett bref, vittnande om oförställd tacksamhet, gjorde en liten ursäkt för sina misstankar om tadlande omdömen, hvilka senare för öfrigt nog, menar han, kunde hafva varit förtjenta, och antyder, att dessa misstankar dels framkallats af hans sinnesoro, dels af honom sjelf afsigtligt öfverdrifvits blott för att förmå Leopold till diktens utlemnande. Att Franzén för öfrigt vid denna tid på allvar kämpade med sig sjelf,

Digitized by Google

genomgick en inre »kris» och tviflade på sitt snille, det framgår klart just af detta bref, der han säger sig hafva fasat för »ödet att råka i Eneboms eller Bjuggs klass» och, blott han undslipper denna olycka, ej önska någon högre belöning; det framgår af hans sorgsna klagan, att »poesien öfvergaf honom». Det ligger något djupt rörande i dessa inre strider, hvilka, såsom Leopold ganska rigtigt anmärkt, hvarje verklig skald stundom måste genomkämpa; det förefaller blott egendomligt att höra en sådan sånggudinnornas gunstling som Franzén bäfva för Bjuggs öde. Om de djupare anledningarna till denna tungsinthet skall snart talas; dessförinnan böra vi dock återgå till året 1797, då det tal om »Svenska drottningar», som föranledt Leopolds poem och skriftvexlingen mellan honom och Franzén, hållits. Det nämnda året är för Franzén utmärkt genom en stor poetisk framgång, som hade bort kunna ingifva honom förtröstan och aflägsna alla missmodets moln; det var det år, då Franzén med sången öfver Creutz eröfrade Svenska Akademiens stora pris.

Den 13 december 1794 hade Svenska Akademien som ämne för täfling bestämt en sång öfver Creutz. Akademien hade så mycket hellre, heter det i hennes protokoll, bestämt sig för detta ämne, som hon med glädje begagnade ett tillfälle att visa

Digitized by Google

sin aktning för en af Sveriges ypperste skalder, »hvilken af döden blifvit bortryckt nära det ögonblick, då han otvifvelaktigt i Akademien skulle hafva intagit ett rum, af honom lika förtjent som det för Akademien skulle varit hedrande att räkna författaren till Atis och Camilla bland sina ledamöter». Kort derefter inträffade emellertid Akademiens bekanta »suspension», men hon utsatte åter samma täflingsämne, sedan hon i december 1796 åter inträdt i verksamhet. Nio dikter insändes, som behandlade det förelagda ämnet, och Franzéns var till inlemningsdatum den tredje i ordningen. Oxenstierna, Gyllenborg, Leopold, Edelcrantz och Sjöberg utsågos vid sammankomsten den 12 oktober att granska dessa poetiska skrifter. Uppläsning och granskning af de inlemnade dikterna kunde visserligen företagas redan den 4 november; men täflingsdikten n:o 3, hvilken tycktes i högre grad påkalla uppmärksamhet, hade ännu icke återkommit från granskningsnämnden, hvadan densamma först den 9 november kunde upplåsas. Silverstolpe, Zibet och Rosenstein begärde då att få hemtaga dikten till genomläsning; och Blom, som vid offentlig sammankomst den 25 november tagit sitt inträde i Akademien, fick äfven tillfälle att studera densamma. Äfven Stenhammar, som var invald i Akademien, men icke ännu hållit in-

Digitized by Google

trädestal, hade läst arbetet och afrådde i bref till Leopold dess belönande, emedan det vore djerft och öfverspändt. »Ponera ock, att Franzén är auktorn, så har han, synes mig, nu i tvenne år gjort sig all möda att bedraga den stora väntan, som hans första stycken med så mycket skäl väckte; han är ej mera auktorn till »Menniskans anlete», men till »Nya Eden» och hundrade andra vidunderliga produktioner af en ringa eller ganska jemn förtjenst, utmärkta af plattheter och en eftersökt och derföre falsk naivitet». Så tänkte dock icke flertalet af Akademiens ledamöter; man kunde nog hafva mycket att anmärka mot planen i detta alla dittills omhuldade smakregler trotsande stycke och mot en mängd enskildheter i diktionen, men särskildt de mest framstående skalderna i Akademien funno poemet i hög grad snillrikt. Vid sammankomsten den 27 november yttrade granskarne, att af de inlemnade skrifterna ingen annan kunde ifrågakomma till belöning än n:o 3, som syntes hafva till författare ett verkligt snille, låt vara att hans skapelse så mycket »afveke från den antagna smaken, att den svårligen utan rättelser — och således med vilkor — kunde erhålla priset». Sedan Rosenstein hemstält, huru vida icke under sådana förhållanden Akademien skulle önska att ännu en gång åhöra dikten, lästes den å nyo och åtskilligt

Digitized by Google

talades både om dess skönheter och om dess fel, hvarefter direktören äskade särskildt yttrande af hvarje ledamot efter ordningen af hvars och ens plats. * Leopold tog först till ordet och förklarade utan omsvep, att han fann poemet vittna om *ett äkta och originelt snille.* »Han saknade likväl deri den plan, den sammanbindning och den omfattning af ämnet, som han önskat finna. Författaren vore rik på bilder och hans skaldestycke målande. Men bilderna, hopade och, så till sägande, skockade utan att af lättfattliga och filosofiska tankar framkallas, sammanknytas och utredas, syntes stundom trötta läsaren och sätta honom ur stånd att fatta och följa auctors mening. Planen vore mycket för inskränkt. Den innehöll endast historien af Svenska skaldekonsten, ganska litet om grefve Creutz såsom skald, alldeles intet om hans öfriga förtjenster, och tycktes hafva kunnat fattas i en vida större och filosofisk vidd. Sjelfva uttrycken voro ofta otydliga, versslaget stundom mindre harmoniskt, enjambementer nyttjade utan behof och utan

* För denna skildring af öfverläggningarna rörande Franzéns prisskrift äro Svenska Akademiens protokoll den hufvudsakliga källan. Ljunggren har, med noggrant begagnande af samma källa, gjort frågan till föremål för en särskild afhandling: »Svenska Akademien och Sången öfver Creutz», till hvars utförliga utredning här må hänvisas. Jfr Beskow, Sv. Ak. H. del. XXXV, s. 343—359.

Digitized by Google

att åstadkomma en lycklig verkan. Men med allt detta egde dock skriften så mycken förtjenst, att den borde utmärkas med det *stora priset*, med vilkor af rättelser i de anmärkta felen eller, att närmare uttrycka sig, med någon utvidgning af planen samt ändringar i de ställen, der versen var oharmonisk eller författaren afvek från de godkända och genom alla åldrars sammanstämmande omdöme fastställda regler, hvilkas iakttagande och vård äfven så mycket tillhörde Akademien som skyldigheten att uppmuntra snillen». I öfrigt utfäste sig Leopold att, »derest denna hans tanke blefve de flestes, vidare utföra hvad han nu andragit och närmare angifva de rättelser, skriften kunde tarfva». Zibet instämde med Leopold, Murberg afstyrkte belöning, Lehnberg tillstyrkte stora priset med vilkor af rättelser, Sjöberg och Blom förenade sig med Leopold, och Oxenstierna, Gyllenborg, Edelcrantz ville — likaledes med vilkor af ändringar — rösta för det stora priset. Man ser, att Akademiens störste då lefvande skalder, Leopold, Oxenstierna och Gyllenborg, samt hennes då ryktbaraste vältalare Lehnberg hade sinne för styckets poetiska skönheter och önskade utmärka det med den högsta belöningen, en mening som delades af de flesta. Men Rosenstein, Akademiens sekreterare och den äldre smakrigtningens måls-

Digitized by Google

man, erkände visserligen belöningens önskvärdhet, men tvekade att utsätta Akademien »för den fara att godkänna fel, som hufvudsakligen afveko från en sund smak». Han nekade ej, att bilder vore poesiens lif, men ansåg all skrift kräfva »rätthet i tankar»; här måste man ofta gissa sig till bildernas betydelse, och Rosenstein fruktade, att det exempel, som en dylik skrifts belöning skulle lemna, kunde blifva vådligt för andra författare, som, utan att ega den ifrågavarande författarens snille, kunde taga sig anledning till öfverdrifter. Då emellertid majoriteten tycktes hågad att belöna författaren, återstode för sekreteraren intet annat än att önska vidtagandet af de begärda rättelserna, och dessa skulle säkert kunna med fördel göras af den täflande författaren, »som tycktes ega ett rikt snille». Sedan Silverstolpe förenat sig med Rosenstein, och sedan de fleste ledamöterna tillerkänt författaren af sången öfver Creutz det stora priset »med vilkor af rättelser och utvidgning», bestämdes, att författaren genom kungörelse i tidningarna skulle anmodas att hos sekreteraren afhemta de anmärkningar, Akademien hade att honom meddela. Leopold fick uppdrag att uppsätta anmärkningarna och närmare anvisa de rättelser och ändringar, Akademien, i anledning af hvad under öfverläggningen blifvit anfördt, fann önskvärda.

Digitized by Google

Två dagar derefter höll Akademien å nyo sammanträde, hvarvid Leopolds anmärkningar upplästes och godkändes. Dessa anmärkningar äro delvis alldeles förträffliga, men delvis ock mycket betecknande för upplysningstidens tänkesätt och för Leopolds något trånga konstuppfattning, i hvilken didaktik och »fördomsfria» »Aufklärungs»-åsigter fingo inkräkta nog mycket på det rent estetiska området. Leopolds anmärkningar, hvilka upptogo ej mindre än tretton stora skrifsidor, gälde dels det hela, dels poemets enskildheter.* Man måste, för att rätt bedöma anmärkningarnas giltighet, ihågkomma, att Franzéns dikt, när den till Akademien först inlemnades, icke hade sitt nuvarande utseende; man skulle annars lätt blifva orättvis mot Leopold. Den innehöll förut endast sjutton strofer, den innehåller nu tjuguåtta; sjelfva versformen har ändrats, i det att sista versraden i hvarje strof blifvit, till diktens båtnad, förlängd. Många felaktiga och svulstiga uttryck och bilder hafva aflägsnats eller utbytts mot andra; intet af värde synes hafva blifvit uppoffradt, men genom den granskning, dikten undergick — en granskning, som verkligen var lika kärleksfull som all-

* Leopolds utlåtande är i sin helhet aftryckt i Ljunggrens omnämnda afhandling »Svenska Akademien och Sången öfver Creutz».

Digitized by Google

varlig — tyckes den skönhet, som på många ställen antingen låg outvecklad och i linda eller vanstälts genom utväxter, hafva fått fritt och rikt utveckla sig, så att sången i harmoni och skönhet blef alltmer öfverensstämmande med författarens innersta afsigter. Granskningen liksom »hjelpte fram» författarens »intentioner», der dessa genom hämmande svårigheter och dunkla uttryck blifvit tillbakaträngda. I den först inlemnade dikten tyckes skildringen af Svenska skaldekonstens öden före Creutz hafva varit alldeles för omständlig, och ur sådan synpunkt torde Leopolds åsigt böra gillas, då han förklarade, att denna historiks »stora allmännelighet syntes göra den lika behörig till en sång öfver hvilken senare skald som i Svenska vitterheten utmärkt sig». Man har svårare att godkänna Leopolds anmärkning om stilen; han fäster sig, såsom rationalismens upplyste vapendragare, dervid mycket vid de uttryck, i hvilka Franzén talat om »spöken, som i hvita svepningar uppstiga ur grafven», och »elfvor, som dansa i månskenet». Leopold, som ogillar allt dylikt och anser det vara skrock, röjer sin ståndpunkt, då han yttrar: »Denna slags poesi, änskönt kraftigt verkande på folkmängdens inbillning, var likväl aldrig hvarken Horatii eller Popes eller Voltaires; den var några forna Skottars, förmodligen äfven andra råa

Digitized by Google

folkslags, och har blott i senare tider blifvit af några Tyska skalder återkallad. Den filosofiske skalden torde böra akta sig att alldeles identifiera läsarens inbillning med tidens gröfre fördomar, som han målar». Deremot måste man, om ock af rent estetiska skäl och således af andra än dem, hvilka Leopold företrädesvis framhåller, underskrifva hans tadlande omdöme öfver andra uttryck, hvilka måtte hafva förekommit i den ursprungliga dikten, såsom om »gasten, som svänger Carlavagnen». Leopold varnar vidare, ehuru han medgifver att bildrikedom kan vara ett mycket stort bevis på ett verkligen poetiskt snille, med skäl för ett olämpligt hopande af bilder, och ett sådant hopande hade förekommit i den ursprungliga texten af Franzéns stycke. Hans framhållande af »den filosofiska poesiens» betydelse röjer deremot hans smak för reflexionspoesi och hans öfverdrifna benägenhet att låta dikten afspegla upplysningstidehvarfvets idéer *, en benägenhet, från hvilken han dock sjelf, derföre att han var verklig skald, i så många af sina bästa dikter hållit sig fri. I sina anmärkningar mot en mängd enskildheter i den Franzén-

* Gyllenborg delade icke i denna punkt Leopolds mening. Han skref till Rosenstein: »utom hundratals äldre ryktbara poemer, i hvilka ej den ringaste filosofi varit i fråga, finnes ej heller något det ringaste spår deraf i det nu prisade poemet Atis och Camilla».

Digitized by Google

ska sången har han afgjordt rätt; så klandrade han det triviala uttrycket om blommorna: »Ack, men frosten nöp dem i sin knopp», hvilken bild också blef struken af skalden; så ogillade han de dunkla orden om »ett sund, der Favoner bröto bilden af ett tempel», och orden: »amazoner skulle väfva Götens språk för sig». Så fordrade han, att de bilder, i hvilka Franzén hänsyftar på Platos föreställningar om skönheten såsom en afspegling af en idealverld, skulle, för att blifva fattligare, erhålla mer klar belysning, och Franzén, som följde rådet, ändrade med lätt hand de ifrågavarande raderna. *

Franzén, som erhållit underrättelse om Akademiens beslut, skref redan den 7 december till Rosenstein, att han, då han skickade sin sång öfver Creutz till Svenska Akademien, hade så litet hopp att vinna hennes bifall, att den uppmärksamhet, som poemet, oaktadt sina brister, ådragit sig, långt mer smickrade honom än kritiken kunde vara honom oväntad. »De orsaker», säger han, »som hindrade mig att gifva mitt arbete den fullkomlighet, jag önskat, voro, utom svagheten af min talang, som knappt förslår till ämnen af högre art, i synnerhet tvenne: först fattade jag ganska sent

* Med afseende å öfriga detaljanmärkningar se Ljunggrens anförda afhandling.

Digitized by Google

planen till poemet och skref de sista strofera de sista dagarne innan den 8 oktober *; för det andra nedtrycktes min poetiska anda hela tiden af dessa tankar: du gör dig en fåfäng möda, detta vinner icke bifall, detta är icke i den smak, som Akademien gillar, du blir upptäckt och af allmänheten beledd. Med ett ord, jag kände mitt arbetes felaktighet så väl, att jag var ganska villrådig, om jag skulle skicka det ur min pulpet eller icke». Smickrad af Akademiens önskan att tilldela honom det stora priset, frågar han sig visserligen, om han med godt samvete kan mottaga denna belöning för ett så ofullkomligt arbete; då han emellertid »inser rigtigheten af Akademiens granskning och hennes uppmuntran gifver honom en ny entusiasm», hoppas han att kunna vidtaga ändringarna och derigenom förbättra dikten. Det är af hans bref alldeles tydligt, att han redan hunnit få del af Leopolds anmärkningar; han skyndar redan att meddela försök till rättelse af åtskilliga uttryck, mot hvilka denne rigtat sin granskning. Så hade Leopold klandrat tredje strofens dunkla ord: »Af den nya dag Roms urnor se», och Franzén insänder genast denna ändring:

* Sjelfva planen var, som Franzén säger, »sent» fattad; detta behöfver dock icke, som man sagt, betyda, att äfven den först tillkommit kort före den 8 oktober.

Digitized by Google

Fåfängt strålar öfver Roms ruiner
En ny dag från orientens rand,
Knappt en dunkel strimma skiner
Öfver runorna i Göthens land,

och detta förslag till rättelse blef vid den slutliga redaktionen äfven gällande, med den obetydliga skilnad, att begynnelseordet »fåfängt» utbyttes mot »redan». Han meddelar äfven andra ändringar, men säger sig i ett enda fall känna sig brydd öfver Akademiens granskning. »Akademien tyckes fordra en filosofisk poesi i de skrifter, hon belönar. Jag känner hos mig ingen styrka att ens våga ett försök i den stilen. *Jag hittar i mitt hufvud snarare en bild än en tanke.* Följande min naturliga fallenhet, har jag tillika trösta mig med Horatii: *ut pictura poësis.* Hvad jag således kan lofva Akademien, är blott att rätta förvirringen i bilderna, oriktigheten i uttrycken och svagheten i versfallet och att tillika söka att närmare vidröra grefve Creutz's förtjenster, och i allmänhet göra bruk af Akademiens anmärkningar. Men att göra ett poem filosofiskt, som var ämnadt blott till en målning, det står icke i min magt». Han tillägger, att han naturligen icke före högtidsdagen den 20 december kunde göra alla de behöfliga ändringarna, men att felen kanske ej heller skulle så mycket märkas vid uppläsningen: »det är gåfvan

Digitized by Google

att läsa, som vid dessa tillfällen ofta gör mera lycka än sjelfva arbetet».

Det förblef i sjelfva verket vid Franzéns beslut att väl göra önskade rättelser, men icke förvandla stycket till något »filosofiskt poem». Belöningen tillkännagafs på högtidsdagen på följande sätt: »Oaktadt den mera egna form af sammansättning, hvarigenom detta poem till stil och versart synes skilja sig från vår hittills vanliga skaldekonst, har Akademien deri funnit, jemte flera skönheter af första ordningen, en i allmänhet rik, sann och kraftfull bildningsgåfva, en fin och lefvande känsla, hög, allvarlig skönhet eller leende behag, ömsevis blandade i uttrycket, och till allt detta en väl fattad målning ej mindre af Svenska vitterhetens äldre tillstånd, än af grefve Creutz's förtjenster både som skald, statsman och menniska». Detta tillkännagifvande innehåller, som man ser, de mest erkännande vitsord; der talas om »skönheter af första ordningen», om »en kraftfull fantasi» (= bildningsgåfva), »en fin och lefvande känsla», »hög, allvarlig skönhet eller leende behag». Om Akademien dock tillika betonade »den egna form af sammansättning, hvarigenom poemet till stil och versart synes skilja sig från vår hittills vanliga skaldekonst», så var detta den naturligaste sak i verlden, eftersom stycket verkligen i sin form bröt

Digitized by Google

med traditionen, lemnade alexandrinens eller de fyrfotade jambernas hittills i täflingsdikterna följda fåror och valt ett dittills ej af de täflande begagnadt versslag, som, mer vexlingsrikt i sin byggnad, rörde sig i femfotade trochæiska versrader och egde en liflig, dristig rytm. Hammarsköld har härom alldeles obefogadt yttrat: »Då detta tjusande mästerstycke icke släpade sig på alexandriner eller i de andra utnötta jambiska rimformerna, utan, som en passande drägt för sin lifliga idylliskt-lyriska målning, valt en versform, ej mindre betydande än omvexlande och klangfull, så var den för gamla slentrianen nitälskande Akademien nära att icke belöna det, och då detta likväl skedde, ville man åtminstone freda sitt prosaiska samvete derigenom att man anmärkte den mera egna form af sammansättning, hvarigenom detta poem till stil och versart syntes skilja sig från vår hittills vanliga skaldekonst». Ett studium af Svenska Akademiens protokoll kan, såsom man af det föregående sett, upplysa, huru det förhåller sig med sanningsenligheten af Hammarskölds påstående, att »Akademien var nära att icke belöna stycket». Vid beslutet om prisutdelningen tillstyrkte alla de närvarande akademisterna, utom den minoritet, som bestod af Rosenstein, Murberg och Silverstolpe, den högsta belöningen, och äfven Rosenstein, hvars ledning de

Digitized by Google

två sistnämnde ledamöterna följde, erkände med värme författarens snillrikhet. Det bör väl snarast anses hedra Akademiens oveld och fördomsfrihet, att hon, oaktadt det inlemnade stycket i hennes tanke så mycket afvek från traditionerna, dock lemnade skalden sin högsta belöning; talet om hennes benägenhet att skatta åt »slentrian» förfaller dessutom alldeles, med afseende å hennes sätt att bedöma Franzén, då man erinrar sig, att hon för de tre poemen »Menniskans anlete», »Till Selma» och »Den gamle knekten» gifvit honom det Lundbladska priset. Snarare måste en fördomsfri betraktare instämma med F. Cygnæus *, då han yttrar: »Man har bittert klandrat Akademiens förfarande vid bedömandet af denna dikt; för min del finner jag, med undantag af sjelfva sången, ingenting mera förvånande än den fördomsfrihet, hvarmed Akademien, hvars närmaste pligt ändock uppfattades vara vården om Svenska litteraturens rykt och ans, med den högsta belöning, som stod till hennes disposition, uppmuntrade det, i litterär mening, mest revolutionära poem, som kunde ställas under hennes pröfning. Detta skaldestyckes domare hade ju utan undantag fostrats till en helt annan uppfattning af skaldekonstens väsende och

* Fredr. Cygnæus: Teckningar ur Frans Michael Franzéns lefnad. Helsingfors 1872.

Digitized by Google

blifvit store i en utöfning deraf, så olik till sina resultater sången öfver Creutz, som de präktigaste springbrunnar i Versailles' park äro Wuoxens så fria och likväl af naturnödvändighet bestämda karakter. Vi böra erinra oss, att Kellgren, af hvilken man snarast kunnat vänta en gynsam stämning till förmån för den Franzénska sången, redan hade för alltid nedlagt sin kritiska spira. Flere bland Svenska Akademiens återstående skalder voro visserligen verkliga skalder i ganska hög mening. Men äfven de ypperste sökte sin originalitet i att så troget som möjligt imitera Pope och Voltaire och att inlägga i det alexandrinska versmåttet all den retoriska deklamation, hvars möjlighet från begynnelsen deri förefunnits *. Då trädde inför deras vittra areopag Franzéns sång öfver grefve Creutz, på en gång produkt af en »voisin des Lapons», hvilken, obekymrad om den konventionela régimen, skapar med geniets magtfullkomlighet både innehåll och form, och af en poet, som »också varit i Arkadien» och der inhemtat allt hvad gratierna sjelfva erbjödo älskligast och ljufvast, utan att likväl behöfva förlägga diktens hvarken ämne eller skådeplats till Atis' och Camillas eller Daphnes fosterbygder». Cygnæus tillägger, att, då man finner, hvilka betänkligheter en så

* Detta omdöme är alltför strängt.

Digitized by Google

bildad man som Stenhammar hade mot stycket, man ännu mer känner sig uppmanad att göra rättvisa åt Akademiens tillvägagående. Bland granskarne funnos sådane män som Oxenstierna, Gyllenborg och Leopold. »En poet», säger Cygnæus, »som ej låter sig nöja med sådana domare, huru skiljaktiga än deras teoretiska åsigter må vara från hans egna, kan nu för tiden vända sig hvart han behagar, säker att ingenstädes utsättas för tre dylika granskare». Cygnæus fäster vidare uppmärksamheten derpå, att de föreslagna förändringarna voro »nästan utan undantag förbättringar». I denna uppfattning måste verkligen hvarje opartisk forskare känna sig alltmer befäst, helst om han har tillfälle att i de akademiska protokollen och i vexlade skrifvelser, ända in i enskildheter, följa de vidlyftiga förhandlingar, hvilka rörande detta ämne förekommo.

Högtidsdagen kom. I konungens och drottningens närvaro uppläste Leopold, som var direktör, på sitt utmärkta sätt Franzéns prisbelönta dikt, hvarefter skalden framfördes att mottaga utmärkelsen. I begynnelsen af denna minnesteckning äro redan de ord anförda, med hvilka Leopold slutade sitt helsningstal till pristagaren. Men detta tal, må hända det skönaste och mest uppmuntrande, hvarmed någon täflande författare i

Digitized by Google

Akademien helsats, hade så många anmärkningsvärda ställen, att här ännu ett utdrag bör meddelas. »Från den aflägsna strand», yttrade direktören, »der er besjungne hjeltes röst först låtit höra sig, har, med lika lätthet som hans, er stämma flugit öfver hafvet och med samma behagens magt tillryckt sig hufvudstadens uppmärksamhet. Man har sett uppstå i vår vitterhet skapelser af ett nytt slag, alster af naturens lyckligaste enfald. Det har varit, nu en tafla ur sagoåldern, i hela sanningen af sin fornenkla målningsart; nu en romantisk sorgescen; nu åter enkla drag af hjertat och lefnaden, ett löje af oskulden, en tår af medlidandet, ett joller af barnaglädjen, likasom fattade i flygten och hindrade att försvinna. Åt ett i början halfgömdt namn, småningom närmare upptäckt af gissningen, men alltid åt blott ett namn, hafva de fleste af edra läsare hittills egnat deras aktning och deras förbindelser. Genom den nya lager, som nu fästes vid detta namn, uppfylles i dag deras återstående önskan, och den röst, som tycktes vilja blott höras, förvandlas ändtligen till ett för ögat synligt föremål».

Franzén var strålande lycklig; den skald, som han kallade »kungen i vår vitterhet», * hade sjelf

* Belysande för den vördnad, de yngre litteratörerna hade för Leopold, och tillika för det ceremoniöst artiga i hans för-

Digitized by Google

upplåst hans sång och till honom stält en ärofull helsning, som innehöll de utsöktaste loford. Till tröst vid mötande vidrigheter hade han nu, som han säger, den glada tanken att vid sina första steg på författarebanan hafva blifvit uppmuntrad af Kellgren och Leopold.

Naturligtvis hade de ändringar i poemet öfver Creutz, hvilka till högtidsdagen kunnat medhinnas, varit få och ytliga. Nu omarbetades stycket med ledning af de gjorda anmärkningarna, och först i mars 1802 aflemnades poemet i sin slutliga form. Adlerbeth och Sjöberg, hvilka fingo i uppdrag att genomläsa det, anmälde, att alla de år 1797 tillstyrkta rättelserna nu befunnos vara iakttagna, men tillstyrkte några nya ändringar. Med skäl anmärkte man, att sjunde strofens ord, »nym-

---

hållande till dem är ett bref från Choræus, skrifvet till Franzén 1802, då denne redan var gift. »I dag har jag gjort min första uppvaktning hos Leopold. K. Sekreteraren Westberg och doktor Rutström voro de öfverstekammarjunkare, som presenterade mig för Hans Majestät. Han satt i sin puderskjorta, bockade ganska djupt, bad mig stiga in och sitta. När han kom in, frågade han mig först, huru jag fann Stockholm, och sedan bad han mig att ge sig underrättelser från Franzén. Han är ju en husfader, sade han, och har barn. Sedan frågade han mig, huru litteraturen florerade i Åbo, hvartill jag svarade med darrande röst: »Jo, tredje delen af Herr Kanslirådets arbeten var redan der, då jag reste, och dessutom finnes der ingen Hofkansler».

Digitized by Google

fer fly med glädje till sitt fall», kunde väcka en föreställning, som skalden ej afsett; strofen ändrades och fick följande början:

Hvilka syner! Afrodites dufvor
Kyssas här uti en mossig tall.
Nymfer der på hedens tufvor
Lockas utaf ljufva flöjters skall.

Andra smärre rättelser gjordes och följdes. Men den egentliga tvistepunkten var nu strofen om Dalin, hvilken ansågs otillbörligt förringa denne författares betydelse. Den klandrade delen af denna strof lydde:

Ville än naturen sin förmåga
Visa inom vinterns zon
I Dalin: hvad var hans snilles låga?
Blott en lusteld vid Lovisas tron.
Blott att roa hennes tärnor
Flög den upp i solar och i stjernor,
Med ett lekande behag,
Flygtigt tända för en bröllopsdag.

Franzén sökte, för att efterkomma önskningarna om ändring, tvenne gånger att gifva omdömet om Dalin en annan form. Första gången gaf han det följande förändring:

Ville än naturen sin förmåga
Se beundrad ock bland oss
I Dalin: hvad blef hans snilles låga?
Hofvets lusteld från nationens bloss.

Digitized by Google

Dock en lusteld för Lovisa,
Flög den opp i stjernor för att visa
Och i lek den konst, hans hand
Prometeiskt skapt i vintrens land.

Silverstolpe ogillade då med skäl, bland annat, uttrycket »Hofvets lusteld från nationens bloss», men Akademien godkände ändringen. Sedan dock Franzén fått del af de betänkligheter, som yttrats, insände han följande förslag:

Väckte än från himlen en förmåga,
Midt i tvedrägts dofva sus,
Dig, Dalin: hvad blef ditt snilles låga?
Hofvets lusteld från nationens ljus.
Men en lusteld för Lovisa
Flög den opp i stjernor för att visa
Och i lek den konst, din hand
Prometeiskt skapt i vintrens land.

Efter uppläsningen af detta ändringsförsök förklarade först Zibet och sedan alla de andra ledamöterna, utom Leopold och Blom, att de begge förslagen till rättelse voro underlägsna den ursprungliga texten, hvilken kunde bibehållas, om man blott ändrade det nog starka uttrycket

Blott en lusteld vid Lovisas tron

till

Mest en lusteld vid Lovisas tron.

Dock borde saken göras beroende af Franzéns samtycke. I sitt svar, underkastade han sig Aka-

Digitized by Google

demiens beslut, att den ursprungliga ordalydelsen borde behållas, men motsatte sig förändringen af *blott* till *mest*. Då han emellertid insåg, att uttrycken möjligen kunde anses gifva Dalin en lägre plats i vår vitterhet, än denne författare förtjenade, föreslog han, att strofen skulle åtföljas af denna not: »Den orättvisa mot Dalin, skaparen af det Svenska språket, som dessa rader innehålla, har af Svenska Akademien blifvit anmärkt och af författaren sjelf erkänd. Följande försök till rättelse» — här borde det *sista* ändringsförslaget införas — »har dock icke i anseende till poesien vunnit det bifall af Akademien, att det kunnat utesluta den i texten stående ursprungliga läsarten». Men Akademien ville hvarken i Handlingarna intaga en läsart, som hon ej godkänt, eller vara nog ogrannlaga mot Franzén att »offentligen tillkännagifva ogillandet af dess vers», och lät i stället införa följande not, som icke innehöll något underkännande af det poetiska i Franzéns verser: »Både Akademien och författaren hafva insett, att denna strof icke gör nog rättvisa åt Dalin, som bildat Svenska språket och i Svenska skaldekonsten lemnat ett så långt afstånd mellan sig och sina närmaste föregångare. Men då vid föreslagna ändringar och rättelser betänkligheter förekommit, har Akademien, i anseende till strofens poetiska

Digitized by Google

förtjenst, ansett den kunna bibehållas, med förklaring å författarens vägnar, att här egentligen varit fråga om den mängd af Dalins smärre tillfälliga stycken, som nästan utgöra hans så kallade »vitterhetsarbeten» och som tvifvelsutan hindrade honom att fullkomligen uppfylla det hopp, hvartill hans stora snille och hans första skrifter gifvit en rättvis anledning». Så var då omsider frågan löst: strofen fick behålla sin ursprungliga form, som onekligen var den mest tillfredsställande, och Akademien gaf den not, som Franzén föreslagit, ett ädlare och för honom mer skonande innehåll, på samma gång hon derigenom kom i tillfälle att lemna Dalins verksamhet en gärd och afböja den för en nyinrättad smakdomstol ej förmånliga beskyllningen att hafva genom ett »tyst samtycke» bidragit till att på ett i mängens tanke kanske alltför ringaktande sätt behandla en förtjent författare, som alldeles afgjordt tillhörde kretsen af de fosterländska minnen, hvilkas vård var henne anförtrodd.

Genomläser man i våra dagar den storartade sången, hvilken genom de gjorda och i allmänhet villigt iakttagna rättelserna vunnit så mycket i fulländning, så kan man, om ock enskilda delar nu förefalla något åldrade, ej undgå att känna rörelse och lyftning. Den poetiska tonen i hela stycket är intagande, och vissa strofer äro så sköna,

Digitized by Google

att tiden aldrig öfver dem skall få någon magt. Det är en inre rörelse i dessa strofer, de svälla ut med friska böljeslag och kristallisk klarhet. Tekniken är fin och smidig; stämningen är osökt och ren. Mellanåt tycker man, att dikten har ett rent af jungfruligt behag; med vårvindar komma här dofter af vildblommor från Finland, ljusa björkar gunga för vestan, nymornade vågor slå mot skären. En viss Gustaviansk pomp fins ännu qvar, men allt är tillika pregladt af ett ömmare, skärare tycke. Det är konstfullt som något fint utfördt violin-stycke, men enkelt som Franzéns sinne; denna sångmö har nog gått i Kellgrens skola, men hon är en smärt jungfru från Finlands moar.

Vackert och känsligt skildrar skalden, huru i Sverige sången så sent vaknade till sjelfständigt lif:

Tusen taflor våra häfder gömma,
Ingen skald dem vecklar opp.
Hjeltars minnen bort med tiden strömma,
Obesjungen Wasa slöt sitt lopp.
Helsad blott af fågelns qvitter,
På en tron af berg naturen sitter
Och i hafvet ser sin bild,
Dristigt skön och majestätiskt vild.

Väl kommer Sveriges storhetstid, väl sprider segern en ny anda öfver land och hof, väl vaknar »snillet, skyddadt af Kristina», och Pindens blommor börja gro på Mälarstrand:

Digitized by Google

ack, men de förtvina
Undan vården, Stjernhjelm, af din hand.
Främlingar här under polen,
Sakna de den eld, som stänks af solen
Öfver Mantuas lagerlund,
Öfver Lesbos' myrtenkrönta sund.

Dalin uppträder, men hans poetiska kraft förslösas i jollrande strövers. Ändtligen visar sig Creutz, och med honom är, som Franzén med rätta menar, dikten omsider uppenbarad; »Daphne» syns,

och tusen hjertan röja
Nu med sorg, att de ej älskat än.

Atis och Camilla nalkas; då vaknar den länge förqväfda poesien, hjertat trånar till sitt urhem,

Endast kärlek doftar linden,
Blickar månen, susar aftonvinden.

Och nu kommer en bland de skönaste af alla stroferna, en strof, hvars innehåll man skulle vilja lämpa ej endast på den besjungne Creutz, utan på hans sångare:

Der du satt ibland ett bortgömdt slägte
På det öde Finlands vilda strand,
Ädle yngling! O hvem räckte
Detta snillets prisma i din hand?
Detta trollglas, som en dager brutit
Af så öfverjordisk glans
På din tafla, der tillsamman flutit
All den skönhet i naturen fans!

Digitized by Google

Ega kärleken och våren
Någon blomma, som ej föll i spåren
Af din Atis, kastad dit
Af en blyg, försvinnande Karit?

Ja, »ega kärleken och våren någon blomma, som ej föll i spåren» af denne Franzén? Hör de melodiska ljuden af denna odödliga vers, lyssna till dessa smältande toner, och beundra denna naturliga gratie! Skulle en gång sinnet för poesi vara nära att domna och dö, så skulle det nästan kunna återväckas af det vårliga suset, det lena vågsorlet i dessa musikaliska ord. Till denna strof, diktad år 1797, skall i slutet af detta århundrade och säkerligen under flera följande tidsskiften sångens vän gerna återvända; trött af skärande missljud, skall han der förnimma något af den harmoni, som den klara vårdagens gryning eger innan ännu oron vaknat och bullret börjat. Ja,

Ädle yngling, o hvem räckte
Detta snillets prisma i din hand?

skall ännu en efterverld utbrista vid minnet af den tjugufemårige sångarfurste, hvilken af Leopold helsades som segervinnare vid diktens glada täflingslekar i det förra århundradets aftonväkt. Och det ideala i lifvet vaknar åter vid dessa strängaslag; den längtan, som ej tillfredsställes af sinneverlden, födes på nytt, man ångrar sin förblindelse,

Digitized by Google

och tusen hjertan röja
Nu med sorg, att de ej älskat än.

Vacker är den följande teckningen af Creutz's sköna själ, af denne man, som, innan han vinkats af ärans lager,

var skald, och visste ej deraf,

af den ädla humanitet, som han röjde

ej blott i sång,
Men i verk, i hela lifvets gång.

Franzén omnämner, huru Creutz, som Sveriges sändebud i Frankrike, uppehöll bandet »mellan Wasars och Bourboners tron», men beklagar antydningsvis med en saknad, i hvilken alla vänner af vår vitterhets historia måste instämma, att hans sång så tidigt tystnade. Vackert är uttrycket: »öfver rangen höjde sig ditt snille», vacker är ock den frammanade bilden af Gustaf på Sveriges tron »med Creutz vid sin sida» som den näst främste mannen i riket. Ädel är äfven den erinring om vänskapsbandet mellan Creutz och Gyllenborg, hvilken, förenad med en helsning till den sistnämnde, då ännu lefvande skalden, förekommer i slutstrofen, som ock innehåller en klagan, att Creutz's dikt redan tycktes så förgäten:

Gråt, natur! Och du hans tvillingstjerna,
Ensam lemnad i din gång,
Göm dig mulen! Knappt en landtlig tärna
Nämner mer hans oskuldsfulla sång!

Digitized by Google

Vid tanken på alla dessa sköna ställen i Franzéns dikt och på den ingifvelse, af hvilken den i sin helhet är utmärkt, fäster man knappt afseende vid de enstaka uttryck, som nu förefalla något gammalmodiga, såsom till exempel orden om »Rota, som sprang tjutande kring heden»; man förbiser ock nästan, att vår hedniska forntid är väl knapphändigt affärdad såsom en tid af barbari. De slag på nordmannaharpan hade ej heller ännu förnummits, med hvilka Tegnér, Geijer och Ling skulle frambesvärja

Valhalls aningsfulla bild,

och Franzéns lyra passade ej för de ljuden. Alla smärre invändningar förstummas inför fägringen af »sången öfver Creutz», och man erfar endast tacksamhet mot den skald, som så ljuft besjungit en af vår vitterhets mest betydelsefulla gestalter, och mot den akademi, hvilken genom den omsorgsfullaste granskning befriat dikten från dess första slagg och låtit dess urbild, sådan den lefde i sångarens fantasi, utveckla sig under hans fortsatta behandling och under en längre sofring.

Redan år 1797 hade Franzén åtagit sig redaktionen af Åbo tidningar, der så många af hans dikter redan varit synliga och der han äfven infört en del anteckningar från den utländska

Digitized by Google

resan. * Efter sin prisbelöning i Svenska Akademien tillbragte han visserligen julen i Stockholm, men reste redan i januari, rundt omkring Bottniska viken, till Uleåborg, der han ville bevista en af honom mycket älskad systers bröllop. Hon hette Anna Maria, men kallades af Franzén gerna med smeknamnet Mana; hon skulle nu gifta sig med dåvarande protokollssekreteraren Vilhelm Krogius, sedermera under Ryska styrelsen adlad med namnet Edelheim och ledamot af Finska senaten med titel af verkligt statsråd. Den blifvande svågern, som sjelf äfven vid samma tid varit i Sverige, reste tillsammans med Franzén; han blef både glad och orolig, då han fick höra, att man i brudens hem redan utsatt bröllopsdagen, och de resande måste, för att hinna fram, af all magt påskynda färden. Ett misstag med afseende på tiden för Franzéns och Krogii afresa från Stockholm, hvilken troddes hafva inträffat långt förr än fallet verkligen var, hade föranledt Franzéns styffader, som tyckte att, då tredje lysningen skett, bröllopet borde följa kort derpå, att förekomma hvad han

* »Jag gratulerar Åbo», skrifver en af Franzéns Stockholmsvänner i början af 1797, »på hela den läsande allmänhetens vägnar, att du behagat påtaga dig att bli redaktör af Åbo tidning; men jag fruktar, att den gör dig mycket besvär och tar bort en tid, som är så dyrbar för oss alla».

Digitized by Google

kunde antaga vara brudgummens önskan. De resande hunno fram till Uleåborg först på bröllopsdagens morgon; att detta kunde lyckas, berodde i viss mån på den omständigheten, att på en gästgifvargård en resande afstod sina hästar åt Franzén, då han fått höra dennes namn. Under denna resa lär Franzén hafva gjort utkastet till sin »Emili eller en afton i Lappland», vid nattqvarteren nedskrifvande hvad han på dagen i sin släde uttänkt och drömt. I sällskap med de nygifta reste han någon tid efter deras bröllop till Åbo. Under vägen stannade de i Gamla Karleby för att der bevista en bal. »Vid detta tillfälle såg jag», säger Franzén, »första gången ett fruntimmer, hvars ej blott vackra, utan ock goda egenskaper jag förut hört omtalas, och jag fann henne så svara emot min föreställning, att jag tyckte mig längesedan hafva sett henne i mina tankar. Utan någon annan förklaring än den, som skedde genom mina blickar, reste jag, med den afsigt att genom ett bref begära hennes hand, och hennes svar uppfylde mitt hopp. Jag behöfver ej nämna, att Selma, som jag i flera år förut besjungit, var blott en poetisk drömbild *; men ett och annat drag fann

* Det har anmärkts mot A. A. Grafström, att han utan tillräcklig grund förklarat »Selma» vara en drömbild. Frågan är svår att lösa och berör enskilda förhållanden, om hvilka man

Digitized by Google

jag igen hos det verkliga föremålet för min kärlek, till exempel detta:

Ingen har jag sett så blicka
Och så rodna och så le.

Hennes ögon voro i synnerhet vackra och intogo mig genom sitt själfulla uttryck af oskuld och blygsamhet. Hon var dotter till en handlande vid namn Anders Roos. Äldst bland nio systrar, hade hon blott en bror. Hon hette Margareta Elisabeth, men kallades vanligen Lilly, under hvilket namn jag ock egnat henne några verser».

Det finnes på universitetsbiblioteket i Helsingfors en kärleksdikt, skrifven af Franzén år 1792 och sedan tryckt i tillägget till hans samlade skrifter. Af denna sång, diktad på Loppis egendom nära Åbo till »Mademoiselle M. C. T.» (Margareta Christina Tihleman), finner man, att Franzén före förbindelsen med Lilly varit ungdomligt förälskad i föremålet för nu nämnda poem. Man har antagit, att det var denna flicka, icke Lilly, som gifvit anledning till Selma-sångerna och att några af hennes drag blifvit lånade åt Selmas »drömbild». Man har med skäl sagt, att åtskilliga enskildheter i den år 1793 skrifna sången »till Selma» häntyda

---

ej gerna kan vinna fullständig kännedom. Det synes emellertid, att Grafström stödt sitt påstående på Franzéns egna ord i sjelfbiografien.

Digitized by Google

på en upplefvad erfarenhet, som måste gält någon annan än Lilly, hvilken skalden då ännu icke skådat. Med ledning af Franzéns dikter och af några bref, hvilka förvaras i ett enskildt arkiv, kan man tillnärmelsevis reda dessa förhållanden. Minnestecknarens mening afviker i detta fall från åtskilliga andra författares, som sysselsatt sig med Selmadikterna.

Sången till Margareta Tihleman börjar:

Du flyr från mig; du ur min famn dig rycker,
Din hand ej mer, ej mer jag kyssa får;
Då mot mitt bröst jag dig som ömmast trycker,
Du slits från mig; jag öfvergifven står.

Ack, blott en kyss — och jag går nöjd att gråta
I enslighet och tänka jemt på dig.
Den vällust helst mig ödet må tillåta,
Att se din bild med ömhet le åt mig.

Ack, om du såg, hur dig mitt öga följer,
Der, Fröja lik, du genom vassen far,
Rörd af den gråt, som mina kinder sköljer,
Du med en suck gaf åt mitt hjerta svar.

Se der, se der de lyckliga Tritoner,
Att se på dig, ur djupet resa sig!
Jag bytte bort de högsta jordens troner
Emot ett rum i båten bredvid dig.

Som »den enslige andfågeln» vid stranden längtar efter sin maka, så trånar den tjuguårige skalden efter den älskade; han skär hennes namn i trä-

Digitized by Google

dets bark, han reser i skogen åt hennes minne en vård,

Som Pan beser med häpen fikenhet,

eko upprepar Margaretas namn, och sångaren påminner sig med rörelse den stund, då han vid syrenhäcken första gången såg hennes gestalt. Här finnes, som man ser, »Selma» ej nämnd; Franzén har icke begagnat detta ord som omklädnad, utan kallar den på farkosten bortilande flickan med hennes eget namn, Margareta: jag lyssnar, säger han,

hur Eko mer och mera
Inöfvar sig att säga ut ditt namn.
På *ett* »Margret» då hon mig svarar flera,
Jag blir så tjust, som var jag i din famn.

Tiderna förändrades; Margaretas bild försvann. Det var mer inbillningen än hjertat, som hade skapat detta tycke; det hade mer varit tjuguåringens obestämda behof af kärlek än en verkligt rotad böjelse, som föranledt svärmeriet. Men reminiscenser af den stämning, skalden erfarit, då han såg Margareta, och af den dikt, han egnat henne, funnos qvar, då han träffade Lilly och i henne fann förverkligadt för hjertat hvad fantasien fordom drömt och aningen bådat. De gamla melodierna vaknade då åter till lif, men omformades, och poemet »Skilsmessan», som trycktes i Åbo tidning år 1801, sedan Franzén redan trädt i äkten-

Digitized by Google

skap med Lilly, upptager flere beståndsdelar ur dikten till Margareta. Hvad under deri? Det var som när morgonrodnaden försmälter i solljuset. Men likheterna äro många; det är äfven i den nya sången fråga om ett afsked, om en försvinnande farkost, om en afskedskyss:

Du far då bort och lemnar mig på stranden
Att stå en bild och blicka efter dig.
Ännu en gång, min Selma, räck mig handen,
Ännu en gång ur hufvan se på mig!
— — — — — — — — —
Till slut en kyss! — och jag går nöjd att gråta
I ensamhet och evigt minnas den.
Ja, sjelf din far skall se den och förlåta,
Ty det är allt, hvarom jag ber dig än.

Kanske du suckar någon gång der borta:
»Han var ej rik; det var hans stora brist».
Då mins du sparfven, som du såg förkorta
Med svält sitt lif, se'n han sin maka mist.
— — — — — — — — — —
Se! Hur hon far som en najad i säfven
Och ser tillbaka, gråtögd än och stum!
O, satt jag helst och rodde främst i stäfven,
Ej mot en tron jag bytte bort mitt rum.

Men den nya dikten slutar, efter några asterisker, med dessa ord:

Så klagande en natt, jag väcktes af min maka.
»Känn, hur ditt hjerta slår! O säg, hvad lider du?»
Af denna drömda sorg att nödgas dig försaka
Döm, när jag eger dig, hur jag är lycklig nu!

Digitized by Google

Dessa slutord antyda, att skalden nu omsider vunnit sin drömda sällhet, och att det endast varit några smärtsamma minnen, som i sömnen för honom återkallat något afsked, som han fordom måst underkasta sig. Men utom likheterna med stycket till Margareta företer denna nya sång flera olikheter: här kallas den älskade »Selma», här talar skalden om ett motstånd från flickans »far», och här antydes, att sångarens fattigdom en gång utgjort ett hinder för de älskandes förbindelse. Dessa nya uttryck äro icke ovigtiga. Det har sagts, att dessa drag »icke egde den ringaste tillämplighet på hans förhållande till Lilly Roos», hvadan de antagligen måste hafva sin ursprungliga anledning i förbindelsen med Margareta. Det verkliga förhållandet är emellertid, att de anförda orden mycket väl kunna förklaras just ur förhållandet till Lilly.

Af Franzénska familjebref visar det sig, att skalden före förbindelsen med Lilly svärmat för en annan flicka, »förklarat sig» och vunnit föremålets bifall, men snart insett, att det hela varit ett misstag, en känslans förirring. Förhållandet löstes i godo, ty begge kontrahenterna hade funnit, att Eros den gången narrat dem april; men Franzén kände sig efter brytningen länge vemodig, förebrådde sig sin obetänksamhet och tyckte sig nästan

Digitized by Google

brottslig. Systern Anna Maria, som med oro sett hans »melankoli», hoppades, att en verklig kärlek snart skulle fängsla honom och gifva honom frid. Franzén hade en liflig inbillning, hans utseende var, efter samtidas uppgift, så »idealiskt» vackert, att han väckte uppseende hvart han kom; det var ej underligt, om en sådan natur både var lätt antändlig och lätt antände andra. I dikten »Selma» af 1793 har han nog gifvit uttryck åt sin trånad efter kärlek, och han har i den sången inflätat några drag ur förhållandet till den Margareta, som han år 1792 besjöng; men han har nu lärt sig misstro kärleken, han är nöjd med drömbilden af »en sångmö och en vän», och denna drömbild kallar han nu »Selma». Denna ungdomligt resignerade stämning sväfvar ännu för hans minne, då han långt senare i dikten »Fanny» säger, att han, då han var sorglös yngling, slöt Selma till sitt hjerta »blott som vän».

Men den verkliga »Selma» hade uppenbarat sig i Lilly. Och på hennes »far», på hennes familjeförhållanden hade de uttryck full tillämplighet, med hvilka skalden i poemet »Skilsmessan» klagat öfver sin fattigdom såsom ett möjligt hinder för föreningen. Franzén hade för Lilly biktat sin låga, och hon hade förklarat sig dela hans känslor, men bedt honom anförtro allt åt hennes föräldrar. Det

Digitized by Google

visade sig då innan kort, att fadern var mindre benägen för deras förbindelse. Lillys föräldrar voro eller ansågos rika, och man hade utspridt ett rykte, att Franzén af egennyttiga skäl begärt flickans hand. I ett bref af den 13 september 1798 röjer Franzén ökad oro; det hade försports, att Lillys föräldrar ville bortgifta henne med en köpman från Jakobstad. * Han säger sig visserligen tro på Lillys ömhet och veta, att hennes föräldrar vore för goda att vilja tvinga henne; men han påminner henne om hennes löfte, likvisst tilläggande, att hon, om hon verkligen finge tycke för en annan, icke borde anse sig »bunden» eller gifva honom handen utan att hjertat följde med. Det är dessa oroliga känslor, som skalden skildrat i det ofvannämnda poemet »Skilsmessan»; denna dikt fick för öfrigt först år 1810 sin nuvarande form, kallades då »Den enda kyssen», erhöll i Selma- och Fanny-cykeln, när denna i en följande tid ordnades, sin plats som afslutning på Selma-bilderna och lyder, i hela sin enkla fägring, så:

---

* »Ett rykte har kommit till mina öron, att dina föräldrar ämna gifta dig med en köpman från Jakobstad . . . . . Jag vet visst, att dina föräldrar icke vilja tvinga dig. De ha icke heller rätt dertill . . . . . Du har försäkrat mig om din beständiga ömhet, och du skall hålla ditt löfte». Den 13 sept. 1798.

»Jag oroas kanske onödigtvis af ett rykte, som redan spridt sig hit, om din fars tänkesätt i anseende till mig och vår för-

Digitized by Google

Du far då bort och lemnar mig på stranden,
Att stå en bild och blicka efter dig.
Ännu en gång ur slupen räck mig handen,
Ännu en gång ur hufvan le åt mig!

Den är förbi, den himmelskt sälla tiden,
Då till ditt rum jag smög mig då och då,
Och fraset blott utaf din klädnings siden
Förtjuste mig, som väntade på tå.

Och lukten blott af blomstren, som du skötte,
Jag vet ej hvad så älskvärdt sade mig;
Till dess du kom, och jag dig hänryckt mötte
Och stod der stum, blott för att se på dig.

Det är förbi — jag får ej mer dig höra,
Än vid din båge, än vid ditt klavér,
Och lutad stå bakom din stol och röra,
Tätt vid din kind, den lock som faller ner.

En enda kyss, den första och den sista,
Skänk mig till slut som åt en bror, en vän.
Jag ser en tår ur dina ögon brista:
Ack, låt mig blott få kyssa af dig den.

Din stolta slägt skall se det och förlåta:
Det är ju allt, hvarom min kärlek ber.
Ett lydigt barn, han se'n går tyst att gråta
Och minnas blott och aldrig se dig mer.

Mins äfven du mig någon gång der borta?
Dock nej, förgät mig och var lycklig, du!
Och jag? — Min sorg skall nog sig sjelf förkorta.
Till dess gör den, blott den, mig säll ännu.

---

ening. Hans utlåtelse skulle varit mindre fördelaktig för mig».
Den 16 juli 1798.

Digitized by Google

Det bör till denna berättelse om Franzéns ställning till Lilly tilläggas, att han i ett bref till henne skrifver: »I poemet *till Selma*, ehuru det är blott en dikt och författadt för fem år sedan, hade jag en art aning af dig. Jag drömde om en så god, oskyldig och öm flicka som du. Den bilden har sedan länge sväfvat för mina tankar, och nu har min dröm blifvit sannad i dig». Dessa ord bekräfta vårt antagande, att, såsom ju ock Franzén sjelf sagt, »Selma» var en »drömbild», i hvilken, efter brytningen med Margareta, med några flyktiga drag af en nyss upplefvad erfarenhet förenade sig aningen om ett föremål för lugn kärlek, hoppet om en lycka, som skulle bringa hjertats oro till hvila, men tillika den vemodsfulla undergifvenhet, som nöjer sig med tanken på en vänlig »sångmö».

Under den oro, hvilken framkallades af det ovissa i förhållandet till Lilly och af farhågorna att hennes fader skulle hindra skaldens giftermål med henne, fördes Franzén till allt allvarligare tankar. *Tidens* oro framträdde starkare för hans själ under intrycket af det egna hjertats oro; den timade verldshvälfningen, skepticismen och materialismen, den allmänna osäkerheten i åskådningssättet, det vacklande i de enskildes och folkens öden, det pågående verldskriget — alla dessa bilder ställde sig med gripande, nästan hemsk styrka för

Digitized by Google

hans bekymrade sinne, och han har tolkat sin stämning i några sånger. Skönast af dessa är dikten »En blick på det adertonde seklet»; der tecknar skalden med smärta huru upplysningsfilosofien, om ock dennas förkämpar kunnat vara ädle och sanningsälskande män, spelat en sorglig bankrutt och ej kunnat lemna något värn mot förödelsen; med djup aktning talar han om Kant och om den »rena vilja», hvars oafhängighet af sinliga bestämningsgrunder denne tänkare häfdat; men ack, denna »rena vilja» — hvar finna den i en verld och i en tid så fläckad af brott, irringar, orgier? Nej, religionen allena har »nyckeln till jordens paradis», det är blott hon, som leder de villade till ett fadershus. Rent af sublim är begynnelsen af denna dikt:

Rysligt skönt, förbi oss redan skrider
Detta sekel, likt ett skepp i brand,
Som på flodens nattbetäckta strand
Glans och fasa från sin bana sprider.
Fåfängt lyftes menskligheten hopp
Att se freden buren i dess sköte
Sanningen och friheten till möte —
Blott ruiner märka ut dess lopp.

Fåfängt brann ert midnattsbloss, I vise,
Locke, Rousseau, Voltaire och Montesquieu;
Eder möda vindarne förströ,
Medan ljudet af ert namn vi prise . . .

Digitized by Google

Hvad hjelper det, att man med Newton utforskat tingens lagar, att man med Linné »flätat en regelbunden krans kring naturens vilda lockar», då man ej får magt öfver det egna hjertats »stridiga begär»? Tviflet har fört från Gud och derföre från friden; Helvetius har fört ut den trööstlösa lärans följder:

Nöjet blir all vishets högsta bud.
Blott en nyttig dikt, ett stöd för tronen
Och ett pöbelns band är religionen.
Blott det Jag, som njuter, är min Gud.

Ja, *då* har Rousseau rätt, då är »civilisationen» ett oting och en förbannelse:

Är det dit, vi med vår hyfsning hinne?
O så gråt, Rousseau, det paradis
Menskan egt, tills jordens plågoris
— Kunskapsträt — förtrollat hennes sinne!
Ingen fann du i palatsen säll
Vid all njutning, tömd ur haf och länder
Och förfinad genom konstens händer: —
O, så fly till dina alpers tjäll!

Ur denna förstöring vaknade väl, som Fenix ur askan, i Kants höga lära dygden och pligten; men intet tankesystem förbättrar en verld, ty

Blotta tankens syllogismer lyder
Ingen fibers ryckande passion;
Nej, är hjertat icke dygdens tron,
Fåfängt hennes lag förnuftet tyder.

Digitized by Google

Det är religionen allena, som mägtar besvärja stormen och stifta varaktig sällhet; det är vårt hopp att så en gång skall ske, ej blott för den enskilde, men för hela slägtet. Konsten måste i detta fall betyga sin vanmagt; illusionernas tid borde vara slut, efter allt hvad man upplefvat. Och verldsförbättrar-drömmarne hos upplyste fritänkare hafva redan på det grymmaste gäckats af verkligheten:

> Fåfängt, till en tröst för fantasin,
> En förskönad verld af dikten drömmes.
> Endast svagt af konstens blommor gömmes,
> Menskligket, din sorgliga ruin.

Det var ej så underligt, om Franzén, under inflytande af så allvarliga tankar, under oro för sig sjelf och under bäfvan för de stormar, hvilka härjade det Europeiska samhället, vid denna tid kände sig dragen till reflexionspoesi och didaktik. Man gör orätt i att, som Hammarsköld och Fosforisterna, häri vilja spåra Svenska Akademiens begär att »stäcka skaldens vingar»; anledningarna voro helt andra. Studiet af Kant hade fört Franzén allt djupare in i undersökningar om det sedligas väsen; det var ej Kants estetiska arbeten, icke »Kritik der Urtheilskraft», utan, på grundvalen af »Kritik der reinen Vernunft», främst hans kritik af »det praktiska förnuftet» och hans »sedernas metafysik», som fängslat Franzéns uppmärksamhet.

Digitized by Google

Spår af dessa studier visa sig ofta i hans diktning, förenade med djupt sorgbundna betraktelser öfver den dåvarande tidens olyckor och brytningar. När samhället skakade i sina grundvalar, må man ej undra, om en skald, äfven då han var så lyriskt anlagd som Franzén, stundom från diktens fria lek och harmlösa skapelser gick in på det gränsområde, der skalden teoretiserar och der dikten lånar sin form åt grubblande oro eller åt uttalade vishetsläror. Han har sjelf i sina biografiska utkast uttryckligen sagt: »Rätta orsaken, hvarföre jag dels någon tid upphörde att poetisera, dels gjorde det i moraliserande ton, var mitt bemödande att studera mig in i den Kantska filosofien. Redan som docens hade jag utgifvit en liten afhandling, som stödde sig på Kants grundsatser i moralen; det var det första vid Åbo akademi utkomna försök att vidröra det nya systemet. Sedan, då jag från professionen i lärdomshistorien * måste för en reglering i de akademiska lönerna öfvergå till den med verldshistorien förenade professionen i praktiska filosofien, blef denna för mig ett hufvudsak-

---

* Franzén blef 1798 professor i lärdomshistorien, 1801 professor i historia och moral vid Abo universitet. Den år 1798 i september timade professorsutnämningen minskade antagligen den obenägenhet, som Lillys fader visat mot Franzéns förbindelse med henne.

Digitized by Google

ligt studium. Detta kom mig till nytta icke blott i katedern, utan vid mitt inträde i det andliga ståndet. Det styrkte min öfvertygelse om otillräckligheten af den naturliga religionen, om nödvändigheten af en högre uppenbarelse och af den försoning med Gud, hvarom kristendomen allena kan försäkra oss».

Franzén erkänner visserligen, att han »misskände sin kallelse», då han bemödade sig om »en filosoferande poesi»; men han säger tillika, att, om än Leopold faktiskt vid bedömandet af sången öfver Creutz tycktes visa en viss förkärlek för reflexionspoesien, knappt någon enda af Svenska Akademiens ledamöter uppmanat honom att välja detta fält. Gyllenborg hade tvärt om rådt honom att behandla några fé-sagor. »Jag har med ett ord ingen annan än mig sjelf att skylla för den didaktiska vändning, som de nya konstdomarena förebrådde min poesi, hvarföre de ock fälde ett strängt omdöme öfver En afton i Lappland».

Men om nu ock, såsom den följande framställningen skall visa, didaktiken under en ganska lång tidrymd fick allt för stort insteg i Franzéns poesi, skulle man dock i hög grad misstaga sig, om man trodde, att detta element blifvit allrådande. Franzén har just under året 1798 skrifvit två af sina skönaste sånger; den ena, kallad »Till de

Digitized by Google

hemmavarande», infördes i Åbo tidningar, den andra, »Vilhelms maka», i Stockholmsposten. Dikten »Till de hemmavarande» är djupt vemodig, och man ser, att den skrifvits under ögonblick, då bekymmer och oro gjort hjertat mycket känsligt och klädt framtiden mycket mörk; dödsaningar genombäfva mellanåt framställningen. Men stycket har dessutom denna alldeles egendomliga Franzénska skärhet och innerlighet, som är fullkomligt oefterhärmlig:

Lyckliga I systrar, som i skygden
Af er faders koja sitten än
Och, som dygdens gratier kring dygden,
Dansen kring en mor, som är er vän!

Och de små emellan er i ringen
Som keruber svänga sig omkring,
Och på hela jorden sväfvar ingen
Gladare, oskyldigare ring.

Man ser, att skalden drömmer sig tillbaka till hemmet och syskonskaran och modren i Uleåborg; han känner sig så ensam i Åbo, och det är blott ett och annat bref från de älskade deruppe i norden, som kan upplifva honom. Huru kära äro icke dessa bref,

der jag kan spegla
Edra hjertan i hvarenda rad,
Der de späda bjödo er försegla
Hvar sin kyss inom det kära blad,

Digitized by Google

Der af henne, som för oss blott känner
Lifvets sorg och glädje, ej för sig,
Jag välsignas, och der barndomsvänner
Och den gamle tjenarn helsa mig.
— — — — — — — —
Mången blomma på vår syskonstängel
Knoppats ut, se'n jag blef ryckt från er.
»Mamma», frågar der en liten engel,
»Hvar är då den bror, som ingen ser?»

»Jo, jag mins, hur långt, långt bakom kullen
Han for ner och aldrig kom igen»,
Svarar du, som gret med mig i tullen
Och sprang efter mig till grinden än.

Sångaren fruktar att aldrig återse de älskade; kanske skall han snart dö. Men då vill han, ännu som vålnad, någon gång när aftonstjernan glimmar och syskonen sitta vid den rönn, han höll kär, nalkas och, sjelf osedd, se den vänliga gruppen, som i forna år.

Gladare är sången »Vilhelms maka». Franzén skref den för sin syster Anna Maria, hvilkens make, som vi af det föregående sett, hade förnamnet Vilhelm. Deras äktenskap var ljust och lyckligt; skalden såg i deras förhållande en profetia om den glädje, som skulle vänta honom sjelf, när han väl en gång finge hemföra Lilly till sitt eget bo. På den landtegendom, Bosgård, der Vilhelm Krogius och Anna Maria vistades, skrefs den lilla visan om »Vilhelms maka», som begynner:

Digitized by Google

Se'n du, glad som solen,
Kysst mitt öga opp,

och som skildrar en ung makas lycka:

Ser jag molnen ila
Öfver lundens topp,
Der vi lugna hvila
Under himlens lopp;
Hör jag åskan bullra
Med en plötslig vind:
Trygg emot din skullra
Lutar jag min kind.

Ack, förrän du stämde
Mina känslors språng,
Hur ett löf mig skrämde
I min skygga gång!

Vilhelms maka känner sig af kärleken boren till ett nytt lif; skyggheten är försvunnen; en lugn, ljus sällhet fyller lifvet med den husliga fridens solsken:

Hvässe sina pilar
Tadel, sorg och harm!
Vilhelms maka hvilar
Orörd vid hans arm.
Kring hans stam sig lindar
Mina blommors ked:
Blott med honom, vindar,
Bryten I mig ned!

Anna Maria (Mana) var förtjust öfver Franzéns visa, som diktats under en tid, då hennes man tillfälligtvis var bortrest från hemmet; sedan

Digitized by Google

Franzén begifvit sig till Åbo, skrifver hon till honom, att hon vid brasan sjungit hans sång för sin man, sittande på hans knä. Vilhelm sjelf skref till Franzén i slutet af september 1798: »Jag kan ej beskrifva, hvilken glad surprise det var för mig att få höra den sköna visan, du skref de sista dagarne af din härvaro. Mana sjöng den för mig samma qväll jag kom hem, och jag förtjustes deraf ända till tårar. Jag tyckte, att hvart ord kom från hennes hjerta, och hvar gång jag hör denna visa, känner jag ännu lifligare min sällhet att ega en så öm och god maka och att af henne så högt vara älskad. Tack, ömme, redlige vän, för det du på ett så skönt, så förtjusande sätt tolkat hennes tankar! Måtte jag alltid kunna finnas värdig hennes kärlek och din vänskap!»

I slutet af november 1798 fick omsider Franzén bifallande samtycke af Lillys föräldrar; visserligen var faderns hållning ännu något snäf, men Franzén skrifver till Lilly: »din fars huldhet hoppas jag att vinna hädanefter, ehuru han hittills icke gillat ditt val». Franzéns bref börja för öfrigt nu, helt naturligt, att antaga en gladare, mer förhoppningsfull ton; han förmodar att under följande årets sommar giftermålet skall kunna ega rum. Morgontidig, såsom han alltid varit och ännu i ålderdomens dagar förblef, sysselsatte han sig i gry-

Digitized by Google

ningsstunderna med utarbetandet af sina föreläsningar eller med dikter eller med bref; och hvad han än förehade, stod alltid Lillys bild för hans sinne. »Morgnarne äro de bästa stunderna af min dag», skrifver han i början af 1799; »då är jag så munter och fri från alla främmande tankar och föremål. Då är mitt sinne lugnast och mitt hjerta renast. Huru god, huru ädel ville jag icke vara för att behaga dig! Lillys vän bör likna henne». — I maj månad samma år köpte han en gård i Åbo; huset låg i en trädgård och man kunde tycka sig vara på landet, ehuru man var midt i staden. Köpet hade ej kunnat ske utan skuldsättning, men den optimistiske skalden, som i allmänhet hade föga sinne för det ekonomiska, såg allt i rosenrödt: »nu tycker jag mig hafva tak öfver hufvudet för min Lilly». Den 24 september kom ändtligen den lyckliga dagen för deras äktenskapliga förening. Franzéns syster Anna Maria var ty värr hindrad att bevista bröllopet; »jag hade gerna velat vara der», skrifver hon, »och se Lilly i all sin glans; jag föreställer mig, huru skön hon då var». Den unga bruden kom nu med Franzén till Åbo; »alla menniskor hade», säger Choræus, »längtat att se henne; de sågo henne ändtligen, och ehuru beskrifningarna om henne voro ganska fördelaktiga, blef dock ingen bedragen. Var det

Digitized by Google

en assemblée anstäld, skulle alla dansa med henne, alla ville se henne, alla säga henne något grant, något artigt, något upprigtigt. Var det konsert, sågo alla efter henne och glömde att höra musiken, uppstälde sig leder af nyfikna åskådare, när hon skulle gå ut, följde henne allas beundran, allas deltagande känsla öfver Franzéns lycka. Så har hon blifvit mottagen, denna älskvärda flicka; det är en högtid för hvarje menniska med känsla, att se, huru det goda, det ömma och ädla älskas öfverallt, att se, huru vårt slägte ändå har en allmän smak för det som i något afseende är stort».

Franzén säger, att han aldrig haft orsak att ångra denna förbindelse, som så hastigt knöts vid balen i Gamla Karleby. Han hade förut, skrifver han, haft åtskilliga tycken, som »i ett ögonblick uppkommit, i ett ögonblick försvunnit»; men nu var det på annat sätt: detta var ej ett tycke, det var kärlek. Tre döttrar och en son blefvo frukterna af detta lyckliga äktenskap. Bland dikter, hvilka Franzén egnat Lilly, må nämnas styckena »Min Lilly», »Trösten», »Det funna paradiset» samt två epigram med titeln »Lilly». »Det var», säger G. H. Mellin, »till mödor och pligter, hvilka endast i kärleken funno sin belöning, som han kallade sin älskade; ty i det bo, dit han hemförde sin unga maka, hade han icke förstått att ordna något annat

Digitized by Google

än de odödliga vännernas, klassikernas, rum, sitt bibliotek. Ehuru hon således fick, såsom maka, ett icke mindre verksamt lif i den husliga kretsen, än han måste föra i den offentliga, var hennes framgång icke mindre gagnande, i det hon just ordnade deras hus så, att det blef medelpunkten för ett sällskapslif, ett umgänge, hvarifrån smaken och vettet småningom utbredde sig».

I början af året 1799 hade genom Stenhammars död ett rum i Svenska Akademien blifvit ledigt. Det var ej underligt, att Franzéns vänner genast tänkte på möjligheten, att han, som genom det Lundbladska priset och sedan genom det stora priset för sången öfver Creutz och genom Leopolds helsning blifvit föremål för allmänhetens uppmärksamhet, redan nu skulle blifva inkallad i det vittra samfundet. Skalden sjelf var för blygsam att tänka på något sådant; men hans anhöriga hade sina tankar för sig, och svågern Vilhelm skref till honom i mars 1799: »Börja nu i tysthet skrifva ditt inträdestal i Svenska Akademien och din företrädares åreminne, innan kärleken distraherar dig! Att du nu kommer in, derom kan ej vara tvifvel. 'Seigneurer' hafva de förut, och andra kunna ej kompetera med dig». Akademien, som vid sina val måste fästa afseende på vidt skilda förtjenster och, enligt Gustaf III:s anvisning, stundom borde

Digitized by Google

rigta sin uppmärksamhet på högtuppsatte män med vitter bildning, invalde emellertid i april månad öfverstekammarjunkaren, sedermera riksmarskalken, friherre Clas Fleming, och Vilhelm Krogius, hvilken, helt naturligt, ej kunde närmare bedöma de synpunkter, från hvilka Akademien hade att vid sitt val utgå, skref, när Flemings inväljande blifvit kungjordt: »Valet surprenerade alla, som känna dig, rätt mycket. Det är väl, att du tar saken så indifferent som du gör, och i sanning vet jag ej, om icke det nu var större heder för dig att blifva förbigången än vald, då alla ansett dig sjelfskrifven». Krogius hade för öfrigt ej misstagit sig, då han förmodade att Franzéns inväljande endast vore en »tidsfråga»; vid näst inträffande ledighet blef den skald, som skrifvit »Menniskans anlete», en af de aderton.

Georg Adlersparre hade tidigt sökt värfva Franzén till medarbetare i »Läsning i blandade ämnen». Han ville år 1798 med honom uppgöra ett kontrakt på sådana vilkor, att Franzén skulle lemna ett poem »i qvartalet» och hvarje poem betalas med tjugufem riksdaler; han uttryckte sin lifliga belåtenhet med Franzéns dikt »Lidona», som år 1799 i nämnda tidskrift offentliggjordes. Denna dikt, som sedermera blef omarbetad och utvidgad, har onekligen många vackra enskildheter, men är

Digitized by Google

skrifven i en diktart, som må hända icke var för Franzén fullt naturlig. I samma diktart hafva Wieland, Voltaire och Leopold skapat förträffliga saker; men den lätt jollrande samtalstonen, den förfinade verldsmannens på en gång förnäma och lekande sätt att betrakta tingen, den ironiserande verldsvishetens förmåga att med attiskt salt gifva det obetydligaste en viss smaklighet för estetiska läckergomar — allt detta var ej mycket öfverensstämmande med Franzéns skaplynne, och hans Lidona är snarast en studie i Leopolds manér. Dock röjer sig mellanåt den gratie, som särskildt var Franzéns, och Silverstolpes journal prisade med skäl »de många skönheterna i detaljen» samt »versifikationens lätthet och harmoni». Såsom stycket i sin slutliga form nu föreligger, har det följande innehåll. Lidona är en ung och vacker enka:

— — icke mindre fina
Hon hade känslor än behag.
Ej blott det yttre flor, ur hvilket lynnets drag
För verlden skulle genomskina,
Af konsten hade fått en väfnad utan fel;
Men äfven hjertats inre spel
Var stämdt som ett klavér af snillet och af smaken
Se'n hennes fjorton år, då mången månskensnatt
Med Lidner i sin hand hon satt
Och gret förtjust och drömde vaken.

Vid sin makes död hade hon svurit sig sjelf att försaka verlden och endast offra åt saknaden

Digitized by Google

af den bortgångne, intill dess att den flyttningsstund komme, då hon kallades att följa honom efter.

I en alkov, hvars fladdrande gardin
Nyss glänste med en grupp af glada cupidoner,
Som tittade naivt med skälmskt oskyldig min
Ur vecken af ett tryckt musslin;
Der se'n af svart flanell en natt, som gueridoner
Med bleka lampors sken blott dunkelt lyste opp,
Ännu en anblick bjöd, till afsked, af den döde,
Förr'n locket föll och hennes öde
Bestämdes utan hopp:
I denna dystra helgedomen
Fördref hon suckande sin natt
Och i sin tomma famn tog än hans skugga fatt.
Om dagen vid hans bild i förmaket hon satt
Och läste Young om döden och om domen.

Men det kunde dock, menar den med Wielands strängaspel lekande författaren, ej vara rimligt, att Lidona, så känslofull och skön som hon var, på detta sätt skulle begrafva sig i sin sorg. Och röster felas ej, hvilka kalla henne åter till kärleken och glädjen. I den ursprungliga dikten var det två, i den omarbetade är det tre tillbedjare, som längta att af den vackra enkan blifva bönhörde. Från »sjette våningsloftet» i huset midt emot sjöng för henne en kärlekskrank skald om själarnas harmoni, om fördomarnes vanmagt inför den lag, hvilken förenar älskande. Två sprättar, af hvilka

Digitized by Google

den ene härmar Franska, den andre Engelska seder, täfla med poeten om Lidonas ynnest, vilja öfvertala henne att visa sig på nästa bal i »Amaranthen» och hafva ingått vad, att den af dem begge, som, när de efter hvarandra åkte förbi hennes fönster, kunde lyckas få en blick af tjuserskan, skulle

främst i dansen bjuda henne opp.

Få vi döma af Lidonas stämning, så är det troligt, att hon kommer att gifva endera af sprättarne företräde framför den stackars poeten, som visserligen sjöng ej så illa, men hvars krås och manchetter röjde en vårdslöshet, som väckte den fina damens åtlöje. Emellertid blifver vår nyfikenhet ej tillfredsställd, ty skalden löser icke berättelsens knut, utan slutar sitt poem med en uppmaning till läsaren att sjelf söka gissa, åt hvem af de tre Lidona skall skänka sin hand. Det kan med skäl sägas, att berättelsen bort vara mer uddig, mer rik på fina vändningar, om denna brist på upplösning skulle förefalla ursäktlig; nu deremot ter sig dikten Lidona som ett fragment; då den infördes i »Läsning i blandade ämnen», stod ock under titeln att läsa »första stycket», och Georg Adlersparre frågade sedermera Franzén i bref, om ej »fruntimret Lidona» vidare skulle låta höra af sig. Lidona är

Digitized by Google

egentligen »ett vackert ingenting»; handlingen är ingen, och strödda reflexioner, lekande anmärkningar upptaga för stort utrymme. Franzén var för mycket naturskald, för att detta sångsätt skulle passa honom; »le genre mondain» med sin lätta satir tillhörde ej honom. Sångarflickan från Karelen, som lyssnat till böljans och skogens sus, flickan med de okonstlade dragen och det ömma tycket, ville här en stund föreställa verldsdam, anlade maskeraddrägt och pudrade det gyllene håret; hon blef, äfven i detta skick, täck och behaglig, men hon känner sjelf, att klädseln ej anstår henne, hon blifver för ett ögonblick tafatt, då hon ser sig ej kunna i rörelsernas ledighet täfla med Leopolds verldsvana »gråcer», och hon bryter tvärt af berättelsen för att åter, fri från alla band, sätta sig vid brädden af hembygdens insjö.

Franzén hade i sjelfva verket, såsom vi minnas, under de år, hvilka närmast följde efter prisbelöningen af sången öfver Creutz, varit tveksam om sin kallelse. Den oro, som framkallats af svårigheten att vinna Lillys föräldrars samtycke till giftermålet med henne, hade förenat sig med den grubblande oron öfver tidens skaplynne och de pågående verldshvälfningarna; en viss stiltje hade inträdt i hans poetiska verksamhet, och hans diktning ingick en närmare förbindelse med reflexionen.

Digitized by Google

Må hända var det för att lugna sinnet med ett jollrande tidsfördrif, som han besjungit Lidona. Ofta låg lyran tyst, och de stycken äro lätt räknade, hvilka Franzén under åren 1798 och 1799 diktat. Denna tystnad hade smärtat många och bland dem den gamle Gyllenborg, hvilken i Stockholmsposten den 6 maj 1799 lät införa ett af honom författadt skaldebref till Franzén. Gyllenborg låtsar sig vara bortglömd af sin unge sångarbroder och tillägger:

Men är det under, om jag glömd
Mig finner, när din sånggudinna
Är till ett lika öde dömd?
Du kan ej undgå sjelf att finna,
Att hon sitt vunna pris förtjent,
Att hon en stämma dig förlänt,
Hvarmed på bildningskraftens vingar
Du dig från hopen skilja vet
Och äfven filosofen tvingar
Att låna dig uppmärksamhet.
Din höga flygt han torde klandra,
Som ej dess mindre för oss andra
Så dyrbar som den sällsynt är.
Och denna lyckeliga låga
Af blygsamhet sig sjelf förtär,
Af fruktan att ej något våga
I hvilket våra rimmare
Ett oförlåtligt snille se.
Må du dig sjelf allena fråga,
Och snart skall oss Franzén igen
Med en förnyad anda skänkas
Och äfven då af dig betänkas
Din glömskas ofog mot en vän.

Digitized by Google

Franzén besvarade denna dikt, hvilken så ädelt uppmanat honom att icke fråga andra om råd, utan följa sin egen genius, med en sång, kallad »Till kanslirådet grefve G. F. Gyllenborg, svar på ett skaldebref». Stycket, som är mycket betecknande för Franzéns dåvarande själsstämning, begynner:

Hvars är den röst, liksom ur skyn
Nedlåten till min trögа bana,
Att mina steg åt målet mana,
Som re'n förlorats för min syn?
Re'n, sansad, vände jag tillbaka
Ett barnsligen förhastadt lopp,
Med mod att snillets krans försaka
Emot det saligare hopp
Att lära af en blygsam maka
I egen täppas fria skygd
En trefven och förnöjsam dygd.
Jag fann med skräck till konstens tempel
Den uppgång, ack, så lång och svår,
Som genom tjusande exempel
Förledt min ungdoms djerfva spår.
Jag fann, att, der dess fjellstig går,
Man måste stiga eller stupa,
Att ryktets branter äro djupa
Och skilja med en slipprig stråt
Berömmet och föraktet åt,
Att äran sjelf ur smickrets slöja
Åt fåfängan ironiskt ler,
Och att ett hånskratt smärtar mer
Än tusen bifallsrop förnöja.

Digitized by Google

Men ack, ehuru klokt igen
På land min lilla båt jag dragit,
Förr'n vågens svall mot bränningen
Dess hela byggnad sönderslagit:
Hur lätt förförs jag icke än
Af morgonstjernans klara låga
Att mitt förslitna segel våga
På en försvuren ocean!
Dock, när Apollos egen svan
Med qvittret af sin himlastämma
Mig bär ett lyckligt förebud,
Bör väl en olycksfågels ljud,
Bör väl en stormig sky mig skrämma?
Skall jag ej än, ehuru tung
Min svaghet finner snillets lyra,
En sång ur skuggan äfventyra,
När *Gyllenborg* mig säger: sjung!

Franzén omtalar i denna sång, huru han en gång af sin fader i gåfva bekommit Gyllenborgs dikter och huru han hyst den förhoppningen att någon gång få se denne skald, en förhoppning, som dock, säger han, syntes honom lika förmäten som den tanken skulle hafva varit att

se Homer
Stå på min tröskel med sin lyra.

Att »glömma» Gyllenborg vore omöjligt; den ny gifte och lycklige äkta mannen utbrister:

Spörj Cupido:
Förnim, att ej ens han din bild
Satt i mitt Pantheon å sido.

Digitized by Google

Gyllenborgs uppmuntrande helsning var för Franzén kärkommen under en tidpunkt, då han, redan genom sin sång blifven ett folks älskling, började tvifla på sig sjelf och, såsom hans skapelser från samma tid intyga, länge vacklade mellan den kärnlyrik, som i efterverldens tanke utgör hans odödliga ära, och reflexionspoesi eller längre berättande dikter.

Bland de af Franzén under åren 1800 och 1801 författade poemen ådraga sig sången »Finlands uppodling» och »Seklernas hopp», förutom den redan omtalade »Skilsmessan», en särskild uppmärksamhet. Den förstnämnda dikten, som upplästes vid en sammankomst i Finska hushållningssällskapet den 2 januari 1800, har i sin gammalmodiga form ett visst majestät; den skildrar Finlands genomgångna lidanden under hungerstider och krigsår, men förebådar en ljusare framtid. Den Finska nationalkänslan röjer sig i orden:

> Äfven du, o Finland, skall omsider
> Bland Europas barn ditt hufvud lyfta opp,

och skalden uttalar den snart af sorgliga händelser gäckade förhoppningen, att Finlands förening med Sverige skulle blifva varaktig och bereda varaktiga välsignelser. Man läser med en naturlig

Digitized by Google

smärta den strof, i hvilken Franzén förklarar, att »Österns magt» skall bryta sig mot Sveaborgs klippor, och med ett bittert leende de rader, i hvilka han antyder, att Gustaf den fjerde Adolfs spira skall bringa Finland lycka. Sitt förnämsta värde hemtar sången af den fosterländska stämningens allvar; den eger för öfrigt de gamla lärodikternas hela tyngd. Mer sorgsen, men ock mer rik på poesi är sången »Seklernas hopp», hvilken troget tolkar den misströstan, som stundom ville intaga skalden, då han, blickande tillbaka på den Franska revolutionens skiften, betänkte de brott, som under frihetens namn förövfvats, ihåligheten af tidens förståndsodling och tomheten af de ungdomliga förhoppningar, han sjelf med anledning af 1789 års händelser gjort sig om menskligheten. Emellertid är denna dikt i sin äldsta form, sådan den infördes i Åbo tidning, mycket underlägsen den omarbetade dikt, hvilken under namn »Tidens hopp» återfinnes i Franzéns samlade dikter*; poemet har

* Poemet uppgifves i de samlade dikterna vara författadt år 1794. Denna uppgift beror på ett misstag och har antagligen föranledts deraf, att i poemet Robespierre omnämnes såsom ännu verkande. Men i den äldre dikten, som infördes i Åbo tidning år 1801, n:o 41, finnes Robespierres namn icke ens nämndt, och man bör kunna inse, att stycket ej tillkommit förr än efter 1800, vare sig man fäster sig vid den äldre variantens ingångsord: »Ännu en Phoenix flög ur askan af den

Digitized by Google

vunnit oerhördt på förändringarna, hvilka i sjelfva verket voro så genomgripande, att »Tidens hopp» blott bevarat några enskilda uttryck och vissa versrader ur den äldre sången. I sitt slutliga skick blef dikten ett mästerstycke. Med dystert vemod utbrister der Franzén:

Upplysning, är du blott af vaxljus och kristaller
Kring högheten ett sken i hennes stolta slott?
Och när det gamla fästet faller,
Blir du i folkets hand en mordbrandsfackla blott?

Stå upp, Voltaire, och se, hur de förnuftet dyrka,
Träd in, förgudad sjelf, i deras Pantheon:
Det är ej mer en kristlig kyrka.
Filosofins triumf betrakta derifrån!

Skalden hade trott, att frihetens besittning skulle göra menniskorna ädlare, sedligt bättre; han erfar nu nära nog hopplöshet, då han tänker på frihetens utsväfningar:

Gråt, jord, din gudason! Af mager och despoter
Den blinde förs i band att kunna menska bli.
Släpp honom lös — och han är åter
Det vilddjur, som han var, från ok och bindel fri.

Den sublima sången, som ständigt sväller i tragisk styrka och i hvilken den sorg förråder sig, som skådat förintelsen gå öfver de ädlaste ideal, de

döda» eller vid den senare variantens uttryck: »Ännu ett sekel föds och löften ger som ljuga».

Digitized by Google

skönaste framtidsbilder, klagar i ett storartadt *crescendo:*

Du, som, till seklets qväll, utaf dess hopp betagen,
Har dröjt, att se på nytt stå opp ett klassiskt Rom:
Dö, som din Cicero, bedragen,
Dö, innan Robespierre fullbordar verldens dom!

Med forna hjeltars namn väcks upp ur deras grafvar
I en förderfvad verld ej deras ande mer.
Blott våldets eller lustans slafvar
På ett förbannadt klot mitt trötta öga ser.

Ännu ett sekel föds och löften ger som ljuga:
Jag tror ej drömmen mer om verldens lugn och ljus.
Att bättre sina offer suga,
Vampyren söfver dem med sina vingars sus.

Alla de sköna synerna voro blott hägringar. En ensam regnbåge strålar på »tidens mörka moln»; den är kanske endast ett tomt färgspel, men den är dock målad af ljuset och vittnar, att detta ej än alldeles gått ned. Så djupt upprörd, som skalden här visar sig, är icke frihetsfienden, hvars hjerta aldrig klappat för menskligheten väl, aldrig lågat mot förtrycket, utan endast frihetsvännen, hvilken skådat frihetens förirringar, sett det bästa vanställas och sörjt öfver måttlösheten i en rörelse, hvars kämpar med blodad hand sönderbrutit alla förbindelser med religion och sedlighet.

Något ljusare är sången »Phoenix». Enligt myten bar den nye Fenix, som hvart femhun-

Digitized by Google

drade år föddes, askan af den förre till solens tempel. Sedan den himlaburna sanningen och friheten slog ut i Dantes sång, hafva, säger skalden, omkring femhundra år flytt; hvad bär nu den nye Fenix i sin klo? Är det de vises sten? Nej, det är, som alltid, aska:

Dock göms en gnista der. Fort, innan den försvinner,
Uppfatten i ett kol, I ljusets prester, den!
Och gläd dig, menskklighet, fast du ej målet hinner,
Som barnet i en lek, der »liten lefver än».

I sammanhang med dessa poem bör en likartad sång betraktas, hvilken år 1803 stod att läsa i Åbo tidning och heter »Tviflaren»; den infördes sedan i 1810 års upplaga af skaldens dikter och ger oss en inblick i de inre strider, hvilka han, under inflytande af Kantska studier, af betraktelser öfver samtidens politiska händelser och af det ångestfulla behofvet att i kristendomen finna en ankargrund, hade att utkämpa. Han har, så vittnar han sjelf, i denna »filosofiska elegi» velat skildra »oron i en från dogmatism till skepticism och sedan till moraliskt-religiös tro öfvergående själ». Det är sant, att ur rent poetisk synpunkt detta skaldestycke ej hör till Franzéns bästa: »raisonnementspartiet» med reflexionen visar sig ej gynsamt för inbillningens flygt; men stycket är i biografiskt

Digitized by Google

afseende mycket belysande. Med vemod erinrar sig sångaren barnatrons ljusa tid:

Hur lätt mitt hjerta slog, då, leende vid tåren,
Jag sprang, ett rättadt barn, ifrån mitt kyssta ris!
Och på min moders knä, vid fönstret, då hon sade:
»Derofvan är en far för tiggarn som för dig,
Ej utan honom bröd, ej lif, ej oss du hade:
Om du hans vilja gör, han tar dig upp till sig» —
Hur fromt, hur saligt rörd jag lyfte upp mitt öga
Och himlen öppnas såg och göt en helig tår,
Såg skaparn på sin tron och kände från det höga
En hand, som räknade på mig hvart hufvudhår».

Men tviflet har kommit, och med tviflet ofriden; fruktlöst söker anden en lag för lifvets gång.

Hvar skall jag finna den? Utom mig? I den fasa
Af mord och rån och pest, som fyller jordens ring?
Inom mig? Der begär i ändlöst uppror rasa
Och tankar föra krig, tills allt är ingenting.

Skepticismen har segrat, men blott för en tid. En ny filosofi har framträdt; Kant har sagt, att människan med rummets och tidens former samt förståndskategorierna sjelf danar sin verld, en verld, som derför endast är fenomenel, och den vise vet nu, att

blott ett sken, ett skuggspel af hans Jag
Är allt hvad utom sig han fattar eller dömer.

Ja, men är det hela en dröm, så fins det ju en skilnad mellan dröm och verklighet, och det gifves

Digitized by Google

således en verklighet, låt vara att den senare är för begreppet oåtkomlig. Denna verklighet har ock för menniskan gifvit sig till känna i *pligten;* hon säger »jag *bör*», och dermed »ser hon framför sig en evighet»:

Var fri, och sjelf din lag du gör!

Men skalden frågar: kan blott detta kategoriska magtspråk »flyg!» verkligen skänka masken vingar? Det må vara sant, att »hvarje menskligheten vän» bör prisa Kant derföre att denne tänkare framhållit pligtbudets vittnesbörd om öfversinlig bestämmelse midt i ett tidsskifte, då

Helvetier förnedra oss till djuren,

eller då Hume's skepticism gjort allting vacklande. Men hvar är den kraft, som skall sätta den »rena viljan» i rörelse, och fordras ej härför en nyfödelse, en kraft högre än viljans avtonomi? Jo, visserligen! Sen eder omkring på tillståndet i verlden:

Slöts mellan våld och rätt ännu den långa striden?
Blef än bland mörkrets barn den vises seger spord?
Hopp om Europas fred! Dröm om den gyllne tiden!
Så litet, som den var, den kommer på vår jord.

Skalden känner sig i denna förvirring som ett förloradt barn, hvilket begråter sitt hem, och han anar att svaret på hans oroliga frågor först kan vinnas i ett tempel, der för ånger och bot utsigten öppnas till en Försonare.

Digitized by Google

Dikten »Tviflaren» har undergått många omarbetningar. Bland skaldens efterlemnade papper finnes ännu den ursprungliga handskriften, och minnestecknaren har haft tillfälle att genomgå den samma. Der är ämnet utförligare behandladt. Omotsvarigheten mellan lära och lif, mellan den vises drömmar och hans handlingssätt är der starkare betonad och dermed äfven otillräckligheten af hvarje teori, när det gäller att införa en ny lifsprincip:

Hvad är den vise sjelf? Spörj Rousseaus tjenarinna
Och se hans svaghet sänkt ur skyn af sitt beröm!
Du trodde en seraf, förföljd af menskor, finna
Och fann ett känslans rof, ett offer för en dröm.

Förgäfves försöker för öfrigt filosofien att nå det sant varande; det är flygfiskens språng:

Förgäfves fantasin platoniskt sig bevingar.*

Fichtes absoluta är abstrakt; huru kan det då »sätta» sig sjelft? Ack, metafysikern i sin »luft-

* Man märker i dessa och många andra uttryck spår af det studium, Franzén egnat Kant, och man erinrar sig denne tänkares ord: »Die leichte Taube, indem sie im freien Fluge die Luft theilt, deren Widerstand sie fühlt, könnte die Vorstellung fassen, dass es ihr im luftleeren Raume noch viel besser gelingen werde. Eben so verliess Plato die Sinnenwelt, weil sie dem Verstande so enge Schranken setzt, und wagte sich jenseit derselben, auf den Flügeln der Ideen, in den leeren Raum des reinen Verstandes».

Digitized by Google

gondol» må grubbla huru mycket som helst; motsägelserna kunna ändå ej lösas teoretiskt, de måste lösas praktiskt. Och de *hafva* lösts praktiskt genom den största af alla synteser. I Franzéns första manuskript till »Tviflaren» är denna tanke mer framhållen och mer utförd än i det tryckta skaldestycket. Franzén nöjer sig der ej, såsom längre fram, med att endast antyda den utsigt, som i templets famn öppnas: han hänvisar uttryckligen till Försonaren, till det menniskoblifna Ordet:

Församlens, jordens folk, från alla länder strömmen!
Ej längre offren blod till lösen för er synd!
I prester, edra bål och edra bilder glömmen!
I lärde, edra ord och tomma tankefynd!
Hvad sinlighetens slaf för kortsynt var att akta
Och hvarpå grubblarn såg sig blind med sina glas,
Här i Guds egen Son, som menska blef, betrakta!
. . . . . .
Du ser: *Han* fyller upp den lag, du öfverträder:
Så är din urbild dock i stoftet verkliggjord!
. . . . . .
Hans lif är utan fläck, och på ett kors han blöder,
I marter sluts hans lopp för menskligheten väl,
Dock ber han än till slut för sina blinda bröder
Och dör, i Fadrens hand befallande sin själ.
Han dör, men ur sin graf uppstånden re'n i tiden,
Han låter verlden se den sanning uppenbar,
Hvars tröst den vises dygd, ståndaktig under striden,
Blott med ett dunkelt hopp i såradt hjerta bar.

Poemet »Tviflaren» står i närmare förbindelse, än man hittills känt, med en dikt, kallad »Men-

Digitized by Google

niskans ändamål», som Franzén år 1801 hade insändt till Svenska Akademien *. Om sistnämnda dikt skrifver han sjelf: »Jag begynte misskänna min kallelse och bemöda mig om en filosoferande poesi **; jag skref en lärodikt om menniskans ändamål och skickade den till Akademien, som derpå fäste ingen annan uppmärksamhet, än att hon utmärkte ett ställe, som innehöll en allegori, hvilken är särskildt tryckt bland mina samlade skaldestycken under namn af Trollslottet». Stycket hade inkommit först efter täflingstidens utgång, och Franzén skrifver härom till Rosenstein den 11 februari 1802: »Icke blott af ärelystnad, utan af verklig tacksamhet hade jag önskat att ännu en gång kunna bidraga till Akademiens handlingar. Dels den ändring i mina studier, som min akademiska sysala af mig fordrat, dels en viss trötthet i snillet, som, så hastigt röjd, just icke är det bästa tecken, hafva hindrat mig att kunna åstadkomma något, som varit Akademiens uppmärk-

* Franzén hade dessutom år 1800 till täfling i Akademien inskickat en tragedi »Erik Knutsson». Rutström, som sjelf först 1812 blef ledamot af Akademien, var invigd i förtroendet. Akademien, som vid sammankomsten den 8 december 1800 hade att bedöma arbetet, fann det icke sakna tragisk förtjenst, som i synnerhet röjdes i första och andra akten, men ansåg planen icke ega tillräcklig redighet och klarhet.

** Se ofvan, sid. 300.

Digitized by Google

samhet värdigt. Emellertid kunde jag icke afhålla mig från att till Akademiens granskning våga ett försök i poesien, hvilket uppkommit just i följd af dessa mina senare studier. Det blef icke färdigt i behörig tid, utan afgick först i november månad. Jag fann således sjelf genast, att det icke kunde komma att räknas bland de täflande poemerna. Likväl utbad jag mig antingen Akademiens eller några ledamöters omdöme. För att undvika uppmärksamhet härstädes, skickade jag det under omslag till kungliga postkontoret i Stockholm. Jag hoppas, att det framkommit. Om ock ingen annan läste och gillade det — till en del nemligen, ty om ett fullkomligt bifall gör jag mig intet hopp — än Herr Landshöfdingen och Doktor Lehnberg, vore jag ändå nöjd, ty jag vore då ifrån saken. Nu frestas jag att låta trycka det, men vill dock icke våga det utan någon uppmuntran af verkliga och opartiska kännare. Det heter »Menniskans ändamål», och dess motto är:

> This light and darkness in our chaos joind
> What shall divide? The god within the mind.
>
> Pope.

Om sången öfver Creutz var felaktig genom för mycken bildrikhet, torde detta poem vara det genom för mycken metafysik. Men jag skall icke förekomma den dom, jag väntar. Om poemet icke

Digitized by Google

redan blifvit hela Akademien meddeladt eller för flere ledamöter omnämndt, så torde jag få be, att det stannar i Landshöfdingens och doktor Lehnbergs händer. Tro icke, att jag genom denna begäran vill endast tigga mig till beröm. Min afsigt är att stadga mitt beslut, om jag skall ge ut mitt försök eller ej». Svenska Akademien hade emellertid redan den sista månaden af 1801 uppdragit åt Adlerbeth och Silverstolpe att afgifva utlåtande öfver dikten. Adlerbeth förnekade ej, att poemet hade ett rikt tankeinnehåll och sysselsatte sig med de vigtigaste föremål för mensklig begrundning, begreppen frihet, pligt, Guds tillvaro, odödligheten och försoningen. Men han hade önskat att i ett didaktiskt stycke finna mer klarhet och ordning, och han ansåg skildringen af återlösningsverket och af Frälsarens person icke nog kraftig. Hvad stilen anginge, vore denna stundom mörk och uttrycken mindre laggranna. Bland de vackraste ställena utpekade Adlerbeth särskildt den afdelning, i hvilken skalden liknat verlden vid ett förtrolladt slott, der en vandringsman njuter hvila, vederqvickelse och nöje, utan att känna sjelfva anläggningens plan eller skälen till de tillfälliga oordningar, som der visade sig. Silverstolpe, som kände sig mer dragen till den didaktiska diktarten, lofordade mer varmt det sublima i innehållet, ansåg

Digitized by Google

att skaldestycket utan tvifvel måste hafva till författare en man af djupt förstånd och rikt snille, men klagade ock öfver bristande reda och anmärkte icke utan grund, att versifikationen mellanåt var tung och att skalden tycktes erfara ett visst tvång af den antagna formens bojor. Dikten erhöll icke någon belöning.

Jemför man handskrifterna till dikten »Tviflaren» och dikten »Menniskans ändamål», så finner man, att innehållet, med några oväsentliga skilnader, beroende på uteslutningar eller tillägg, är det samma. Skalden kunde ej förmå sig att lemna den insända täflingsskriften alldeles obegagnad, utan införde den samma, under förändradt namn, i Åbo tidning och sedermera i den år 1810 utgifna diktsamlingen. Men han synes hafva fäst afseende vid Adlerbeths anmärkningar angående det otillfredsställande i skildringen af försoningsverket och Kristi person; ty han uteslöt i upplagan af 1810 den utförliga framställning af detta ämne, som, efter hvad det föregående utvisat, förekom i originalmanuskriptet; han uteslöt då ock hela episoden om »Trollslottet», hvilken han låtit särskildt trycka i Åbo tidning för 1802, n:o 37, med öfverskrift »Allegori».

Innehållet i »Menniskans ändamål» eller »Tviflaren» — hvilka stycken, som man ser, sammanfalla — lämpade sig visst icke för poetisk behand-

Digitized by Google

ling; att Franzén gjorde försöket, berodde på hans ifver att tillgodogöra sig resultaten af Kants lära och omsätta dem i sin inre varelse; han synes ock vid samma tid hafva studerat Herders Metakritik, och man märker, om man genomgår »Menniskans ändamål» och »Tviflaren», att äfven denna läsning burit frukt. Herders Metakritik träffade visserligen lika litet som hans Kalligone kärnan af Kants lära, utan röjer rent af oförmåga att uppfatta och bedöma den samma; men det var dock något hos Herder, som berörde strängar i Franzéns inre. Den »itudelning» af det menskliga väsendet, som syntes blifva en följd af Kants åsigter, kunde ej tillfredsställa Franzén; icke heller kunde han finna sig i den Kantska läran, att den teleologiska naturförklaringen saknade vetenskapligt värde och att ensamt den mekaniska kausaliteten kunde vara föremål för vetande. Tänkandet vore — så hade Franzén tyckt sig kunna sammanfatta Kants mening — fullkomligt subjektivt, och tingens inre väsen, »Ding an Sich», vore oåtkomligt för förståndet, hvadan ock en teleologisk naturförklaring vore ett oting; å andra sidan uppträdde inom det praktiska förnuftets område det för det teoretiska förståndet alldeles otillgängliga »Ding an Sich» och gaf sin närvaro till känna i sedelagen, hvilken åter förutsatte frihet, medan friheten å sin sida förde med sig

Digitized by Google

andra följder, som utmynnade i en verld af odödliga förnuftsväsen och en verldsregent. Men denna klyfning föreföll Franzén orimlig, och han lyssnade till Herders polemik mot den samma, hvilken utgick från en naturs värmande åsigt om en ursprunglig enhet mellan ande och natur. Må hända skulle Franzén hafva känt sig något lugnad, om han närmare studerat Kants år 1790 utgifna Kritik der Urtheilskraft, der ett försök gjordes att utjemna klyftan och der det framhölls, att det teleologiska icke vore någon godtycklig konstruktion eller fantasi, utan en »nödvändig förnuftsprincip», som ej kan umbäras och som förnuftet använder, visserligen icke för att förklara tingen, men som ett regulativ vid deras bedömande, såsom ett betraktelsesätt, hvilket ej kan undvaras, eftersom de mekaniska teorierna ej »räcka till», när det är fråga om organiska naturföreteelser. Franzén kände sig alldeles bortkommen, om han icke fick utgå från en teleologisk uppfattning af naturen, och han säger i en not, som han tecknat i randen af handskriften till »Tviflaren»: »Sjelfva det kategoriska imperativ, hvarpå den nya filosofien stöder allt, måste det icke af den ena menniskan *supponeras* hos den andra? Det kan *omöjligen* erfaras. Kunna vi icke med samma skäl sluta till ett moraliskt väsen i verlden?»

Digitized by Google

Fragmentet »Trollslottet», som utbröts ur dikten »Menniskans ändamål» eller — hvilket är ungefär det samma — »Tviflaren», är för Franzén karakteristiskt och har följande lydelse:

Se, bort till diktens verld af nattens sylfer buren,
En yngling vaknar upp i ett förtrolladt slott.
Med frågor, utan svar genljudande från muren,
Han går från rum till rum och vet beundra blott.
Allt hvad i haf och jord, värdt kungakronor, gömmes,
Och allt hvad dagen klär med sina färgers prakt,
All rikdom under skyn, all skönhet, som blott drömmes,
Här, i ett sammanhang, är för hans öga bragt.
Nu täflar om hans flit en rad af kabinetter,
Med verktyg för hvar konst, vis, nyttig eller glad.
Strax dukar sig ett bord, med val af hundra rätter,
Och ur ett sofrum hörs ett spelurs serenad.
Se'n lockar honom ut en lund för näktergalar,
En hägnad af jasmin för dufvors ömma lek *,
En damm, af svanor plöjd, och, mellan gröna salar,
En gång till en kaskad bakom en park af ek;
Men der en port af jern är för hans forskning sluten,
Och här hans utsigt dränks af en omätlig sjö.
Men af en Scylla stängd, af en Charybd omfluten,
Står midt i elfvens fall en elyseisk ö.
Allt syns en hemlig vård af någon ande dela,
Som här osynlig går, hans hela dyrkan värd.
Dock ser han någon gång en liten ordning fela:
Der är en lilja stjelpt och här en dufva snärd. **

---

* I handskriften till »Tviflaren» står: »En hägnad af jasmin för guldfasaners lek».

** Dessa två rader lyda i »Tviflarens» manuskript:

Dock tycks en myrten der och här en urna fela,
Der bleknar liljan, stjelpt, här suckar dufvan snärd.

Digitized by Google

Hvad gör då denne gäst, hvad känner han sig böra?
Ger han ej liljan stöd och hjelper dufvan fri?
Tjust af parterrens plan, vill han den hellre störa
Än fylla, enligt den, hvad stormen bröt deri?
Skall han, sig sjelf till straff, vildt rasa, blindt förtruten,
Om ej hvart lås sprang upp för styrkan af hans hand,
Ej hvarje ros, han bröt, blef utan smärta bruten,
Ej till hans möte kom en fjerran skådad strand?
Nej, trygg vid det han ser och nöjd med det han njuter,
Han till de verktyg går, för dem han krafter fick.
Ehvad hans dolde vän om honom sist besluter,
Försörjd uti hans hus, han verkar till dess skick. *

Man igenfinner i denna dikt både erinringar från de Kantska studierna, Franzéns åsigter om naturens ändamålsenlighet och ändtligen den mildt förnöjsamma stämning, som allt mer blef för honom utmärkande. Menniskan, trollslottets gäst, ser sin forskning stängd genom en port af jern: »Ding an Sich» är oåtkomligt. Men trollslottet är ändamålsenligt inrättadt; »ett verktyg fins för hvarje konst», och det hela får »hemlig vård af någon ande, som osynlig går». Man bör vara till freds med sitt lif i »Trollslottet», ej knota och än mindre rasa, men sakta afhjelpa de störande inverkningar, hvilka små tillfälligheter stundom utöfva på det, sedt i stort, ypperligt samverkande maskineriet i den förtrollade borgen. Så se vi i denna lilla dikt in-

* I Franzéns manuskript till »Menniskans ändamål» afslutas episoden om »Trollslottet» med några verser, som innehålla en »sens-moral» eller tillämpning af skildringen.

Digitized by Google

virkade och sammanflätade flera skilda rigtningar och intryck från denna tid af Franzéns lif, då han vid trettio års ålder sökte ett uttryck för sina inre tankerörelser, en afledare för åtskilligt grubbel.

Nästan under hela Franzéns verksamhet gå i hans poesi kärnlyrik och didaktik bredvid hvarandra. Det är två strömmar, som flyta jemnsides och, om de någon gång tillfälligt förena sig, dock bevara olika färg och utseende. Man skulle kunna förundra sig öfver detta förhållande, om man icke erinrade sig Franzéns egendomliga ställning i den Svenska poesien, der han på det fredligaste sätt förmedlade öfvergången mellan gammalt och nytt just derföre att han i sin egen poetiska begåfning förenade gammalt och nytt. Medan han skref »Finlands uppodling», »Seklernas hopp», »Menniskans ändamål», skref han tillika förtjusande visor; medan han sysslade med didaktik och lät sin poesi bära metafysikens besvärliga vigter, diktade han bevingade dityramber. År 1800 förekom i Åbo tidning den intagande sången »Inbillningens tröst», som är så melodiskt innerlig, så rik på konkreta bilder. Det är afton, och

> Med munter sång på vikens sköna spegel
> Mjölkflickan ror sin lätta julle fram,
> Från skeppet helsad, som med fälda segel
> Nyss intill bergets branta sköte sam.

Digitized by Google

Hvems är den rösten? Hvems den lyfta handen?
Det är din ynglings, säger mig din kind.
Rör tätt din åra! Han är re'n på stranden,
Dig återburen af en himmelsk vind.

Det är afton, och fantasien fylles af endast ljufva aningar:

Jag såg bland stjernor aftonstjernan blicka
I raden främst och ljufvast i behag.
Ack, ropte jag förtjust, så skall min flicka
Bland bygdens döttrar möta mig en dag.

År 1801 diktades den ypperliga studentvisan, i Åbo tidning kallad »Ordensvisa för studenter», och 1803 hördes de dansande rytmerna af den odödliga »Sörj ej den gryende dagen förut». Skönare, finare, mer eteriskt hade aldrig ögonblickets fröjd blifvit tecknad, än i sistnämnda sång; man hörde snart de ljufva tonerna på ynglingars och flickors läppar, och glädjen i hemmens harmlösa samqväm fick af denna dikt lätta vingar. De unge hänfördes af den både smekande och af medvetandet om lifvets förgänglighet färgade maningen:

Rosornas doft,
Drufvornas ånga
Skynda att fånga:
Yngling, de vissna — du sjelf är ett stoft;

och de äldre stämdes till mildt vemod af orden:

Tryck den förtroliga
Handen i dag.

Digitized by Google

Kanske du den
Aldrig mer trycker:
Härjaren rycker
Brud ifrån brudgum och vän ifrån vän.

Franzéns »vinteridyll» *Emili* * infördes, under benämningen »Emili eller de sju åren i Lappland», i Åbo tidning för år 1802; det är förut nämndt att dikten utkastats på papperet redan 1798. Den dialogiserade formen var icke lyckligt funnen, och Franzén säger för öfrigt med sin vanliga upprigtighet, att hans alexandriner stundom lemna mycket att önska. Men har man väl lyckats försona sig med den besvärande drägt, detta skaldestycke iklädt sig, så skall man ofta försjunka i beundran öfver dess skönheter och öfver själsadeln hos den skald, som skrifvit poemet. Det är motsatsen mellan flärd och natur, som här framhäfves; bland snö och isar lefver här ett lyckligt par sitt stilla lif, fjerran från de njutningar, hvilka synas andra så oumbärliga, men der till fullo ersättas af den yttre naturens enkla storhet och af ett äktenskapligt förbunds sunda glädje. Carl, som varit infor-

* »Verkliga anledningen till denna dikt var», säger Franzén, »den, att ett i Stockholm väl uppfödt, bildadt fruntimmer af bättre stånd och vilkor, som blifvit gift med en prest och följt honom ända till Utsjoki, den nordligaste och otrefligaste orten i Lappland, der fann sig så väl, att hon vid hans död stannade qvar och gaf hans efterträdare sin hand».

Digitized by Google

mator i ett förnämt hus, har förälskat sig i sin principals dotter; fadern förskjuter henne och slägtens förbittring underblåses af Emilis broder, en högdragen junker, som vill blifva ensam arftagare. Hon gifter sig med Carl och reser med honom till Lappland, der han fått ett pastorat; innan han derifrån kunde få transport till något bättre gäll i mindre isiga trakter, borde han, enligt Svensk lag, hafva tjenstgjort sju år i Lappland. Vi finna i berättelsens början vårt älskande par på resa till pastorsbostället i Lappland och nära sitt blifvande hem. Första sången, kallad »På berget och i dalen», tjenar att »lokalisera» oss i omgifningarna och göra oss bekanta med den unge presten, hvilken förebrår sig att genom en egoistisk kärlek hafva ryckt den älskade från den prakt och de beqvämligheter, af hvilka hon i föräldrahemmet varit omgifven, och med den unga hustrun, som, utan tillgjordt begär att prisa sin egen försakelse, finner kärleken och ett godt samvete vara allt som behöfves för att vara lycklig. I den »andra stunden» — poemet är indeladt i »stunder» — föras vi till »hyddan», se de ungas hem och lyssna till deras fortfarande samtal om sin nya lott och om den husliga sällhet, som vinkar dem. Den tredje sången »Vid bordet» innehåller åtskilliga, likaledes i samtalsform meddelade skildringar af den Lappska

Digitized by Google

naturen, dess flora och fauna, dess fjell och forsar, och i den sista sången, kallad »Vid spiseln», vexla de nygifta tankar om »den gyllene tiden» och det närvarandes behag, om förhoppningen att någon gång få uppsöka mer bebodda nejder och om den tillflykt, man under alla förhållanden eger i Guds faderliga vård.

Intrycken af revolutionens stormar och de stora verldshvälfningarna förråda sig äfven i denna idyll, hvilken i tidens politiska händelser har en mörk bakgrund, mot hvilken dess norrskensljus och hemtrefnad afteckna sig. Så säger Carl på ett ställe:

Snart äfven söderns son blott Lappen lycklig finner,
Hans fjell ännu ge skydd emot en omstjelpt verld;
Hans öknar skiftas ej af orättvisans svärd,
Hans hyddor ingen bomb från röfvarskeppen hinner,
Hans lugn ej ryktet ens, det ständigt grymma, stör.
Se der, hvad du ändå vid denna landsflykt vinner:
Du ser ej dagens brott, du ej dess jemmer hör.

Så talar Emili på ett annat ställe till Carl:

Dock gläds att lefva här, af bergen lyckligt skymd,
Tills seklets bistra storm, ack, en gång är förliden!
Se'n hvilket skådespel att träda fram igen,
Lik en, som sofvit bort en gruflig natts förhärjning
Och, under fasan sjelf af spår som röja den,
Med glädjetårar se omkring sig lugn och bergning
Och möta här en väns och der en fränDes famn,
Likt räddade från sjön, som mötas i en hamn!

Digitized by Google

Och en annan gång säger Carl vemodigt, vid tanke på verldsbranden och verldskrigen:

Ja, hoppet, hoppet blott blef qvar i jernets tider,
Och all dess tröst behöfs, tro mig, min Emili,
Ej blott för ödmjuk dygd, men spotsk filosofi.
Förlorom ej dess mål, om än det svek omsider.
Vår flykt skall ta sitt slut, ett bättre hus sin dörr
Upplåta skall för oss i grafven, om ej förr.

Den älskliga bruden tröstar honom då med orden:

Än tänker jag ej dö, jag nu begynner lefva.
Ej hamnen blott är ljuf, men seglingen också.

Det är denna mörka, verldshistoriska bakgrund, som låter de ljusa bilderna af hemmets bevarade frid än klarare framstråla i Franzéns »En afton i Lappland»; det är denna bakgrund, som lyfter de tjusande enskildheterna af två hjertans fröjder och förtroliga samtal upp i en sfer af allmänna, verldsborgerliga intressen.

Skönheter vimla i denna berättelse. Vacker är skildringen af renhjorden, som med dån flyr öfver snön:

Hvad rörlig skog af horn med grenar uppå grenar!

Vackra äro de ord, i hvilka Emili uttalar sin längtan att se midsommaren i höga norden:

Ja, som ett Stockholmsbarn, att se ett majlöf, hoppar,
Så skall jag helsa här midsommarlöfvens knoppar.
Och som en flykting rörs, att från sin födslostad
Ett fartyg ankra se, så skall jag springa glad

Digitized by Google

Emot en tallös svärm af änder, som här vimlar,
Och följa deras lek emellan tvenne himlar.
O skyndom, såsom de, att njuta sommarn här,
Ju flyktigare egd, dess mera skön och kär!
Se, innan månen fylt ett enda hvarf kring jorden
— Men ingen måne fins och ingen stjerna då! —
Är rönnens krona grön, och hvit, och eldröd vorden,
Och jag har sallad re'n förr än jag slöt att så.
Hvad jag skall herrska då, en drottning i min täppa!
Och du, så långt ditt lod, så långt ditt välde når.
Dig tillhör skogens hjerp, dig tillhör strandens snäppa,
Och öfver hela sjön, trots Britten sjelf, du rår.

Karakteristisk är särskildt beskrifningen af Lappqvinnan, som utstickat sin samojed med purpur och silfver och har en turban af ull med nedhängande bjellror.

Ett fel i berättelsen är den nästan tröttande farhåga, som presten oupphörligt uttalar, farhågan att Emili ej skall trifvas i de nya förhållandena. Han kunde ju visserligen med skäl göra sig några förebråelser öfver dristigheten att föra henne från yppighet och nöjen till umbäranden och enslighet; men den ihärdighet, med hvilken han, i sitt missmod, upphittar alla möjliga anledningar till bekymmer för hustrun, är tålamodspröfvande och röjer snarare en till lynnet sjuklig sjelfplågares än en kristen prests och en lycklig makes stämning. Emili är verkligen beundransvärd i sin outtröttlighet att bemöta alla dessa inkast, och hela vår sympati stannar på hen-

Digitized by Google

nes sida, ty hon tycks vara en ljus, harmonisk, handlingsfrisk natur, som ej öfverdrifver sorgerna, är nöjd med sin lott och med Guds vilja samt nog skall förstå att vid hemmets brasa göra lifvet leende för sin herre och man. När Carl säger:

som en fågels läger,
Så ödsligt och så tomt blir här ditt hus, min vän,

svarar hon:

hvad verklig fröjd af lifvet kan mig fela,
När jag har bröd och tak med dig — och genom dig?
Såg du vid socknens gräns, hur herdegumman mig
Tog fatt om hals och knä och ville med mig dela
Allt hvad hon egde godt, så glad vid prestens syn,
Som med sin unga fru hit ländt liksom ur skyn?

När Carl säger, att till och med hennes fars betjening skulle finna den boning för ringa, der hon nu skall nödgas lefva, låtsar hon knappt höra och pekar bara på en ren, hvilken flyger fram så snabbt

Som seglet öfver sjön, utaf en stormil jagadt.

Om Carl, i sitt begär att återkalla för minnet alla de vackra omgifningar, Emili måst lemna för ödebygder, påminner henne om Svartsjöparken, förklarar hon:

De norrsken, som i hast de mörka djup bestråla
Och fräsa ned i snön och den med purpur måla,
Allt detta för min syn en egen skönhet ter,
Vild, det är sant, men stor, ej ljuf, men hög dess mer.

Digitized by Google

Hur höjer den min själ från lifvets små bekymmer,
Hur vidgar den mitt bröst, som jord och himmel rymmer!
Först när jag lände hit och, lyft bland molnen, såg
Åt jordens pol, hvars krets för mina fötter låg,
Såg dessa ras af berg, som tanken sjelf förvåna,
Från verldens byggnad qvar och ämnen till en ny,
Såg kring mitt hufvud sträckt blott en omätlig sky,
Såg för mig, efter mig, de hvita landskap blåna,
Fann fästet högre spändt och mer på stjernor rikt,
Fann allt så enkelt stort, så djerft, så jettelikt,
Och hörde stormen sjelf mer stark kring rymden dåna:
Hur liten syntes mig, med allt sitt stolta lån
Af konst och rikedom, den verld, jag flytt ifrån!
I stilla majestät satt ensam här naturen
Ostörd, som då hon först från himlen sänkte sig;
Och undan fåfängt stoj i hennes sköte buren,
Här, såsom hon, så ren, så fri jag kände mig.
Bland rymder, höjder, djup, som evigheten stora,
Bort i en högre verld jag gick att mig förlora.

När Carl är orolig att se hennes ömtåliga, af ros och lilja väfda kropp i Lappens akkja och knappt af björnskinnen bevarad mot den bitande kölden, skrattar hon och säger, att just detta ger »den bleka frökens hy» liflighet och att hon, som förut var »en docka af porslin», nu icke känner den minsta lust att grufva sig. Och talar han om motsatsen mellan den briljanterade ståten i hennes faders hem och hennes nuvarande belägenhet, så svarar hon med ädlaste qvinlighet:

Min morgongåfva blef den dyraste, den bästa,
Som någon maka fått: det är du sjelf, min vän.

Digitized by Google

Fruktar Carl, att hon här uppe i Lappland blott alltför mycket skall sakna bildade menniskors lifvande sällskap, så säger hon, att hon ju har sin man och hans syster samt att för öfrigt hyllan rymmer många kära gäster, på hvilka man aldrig tröttnar: der får man språka med Shakespear och Wieland, med Pope och Racine, med Gustaf Wasas skald och med Cervantes, hvars Sancho med sina ordspråk är ett bättre medel än opium och kina mot migrän eller nervösitet. Hon förehåller med skäl denne make, som uppletar alla möjliga orsaker till oro:

Hvi söker du en sorg, som icke föddes än?
Hvi ser du molnen blott, ej solen, som de dölja?

Dessa tankeutbyten, i hvilka han framställer betänkligheter och Emili skingrar dem, äro alltför uttänjda; men i öfrigt erbjuder dikten åt läsaren en rik förnöjelse dels genom de vackra naturskildringarna, dels genom den anda af mild trefnad som genomgår den samma, dels och framför allt genom det lugnt välgörande i hela betraktelsesättet hos Franzén sjelf, hvilken aldrig vill gå på kothurn, alltid är enkel, äfven med fara att blifva hvardaglig, alltid visar den sköna föreningen af de tre egenskaperna sundhet, sanning och fromhet.

Bland de mer fängslande ställena i dikten är samtalet om »den gyllene tiden» i fjerde sången; orden äro i och för sig sjelfva vackra, men de af-

Digitized by Google

spegla här ock å ena sidan mannens benägenhet att bakom hvarje hunnet mål spana efter ett nytt, som bör uppsökas, å andra sidan qvinnans lyckliga gåfva att göra sjelfva den närvarande stunden ljus; å ena sidan mannens dröm om ett lyckligt fordom, då lifvet tedde sig mer harmoniskt, å den andra qvinnans stilla sätt att låta det ögonblick, man lefver, få något af »den gyllne tidens» harmoni. Men de afspegla dessutom på det älskligaste hvarje menniskohjertas aning om en tid, då ej förkonstlad bildning längre för spiran, utan natur och oskuld råda. Är Carl här, efter sin vana, mer svärmande än Emili, så är hon i dess ställe långt mer praktisk, och ingenderas uppfattning saknar sin poesi. Carl utbrister:

Hvi när dock menskans bröst i minne eller hopp
För evigt denna dröm? Hvi hängs dess tafla opp,
Väl eller illa gjord, så i palats som hydda?
Hvi fordrar man en tid, då menskan utan skuld
Blott lekte som ett barn, ej skilde kis från guld
Och ej en herdestaf ifrån en kejsarspira,
Då dagens arbete var blott att kransar vira
Till någon gudoms fest, då, trött af dans och sång,
Man lade sig till ro vid närmsta källas språng,
Och, mornad under skyn och badad af kristallen,
Blott tog emot en frukt, ur trädet nästan fallen,
Då, utan sorg och hat, blott som en myrtenlund
Invigd åt kärleken hölls hela jordens rund,
Då allt var blott natur, och hela menskligheten
En enda skön familj, af sjelfva olikheten

Digitized by Google

I lynnen och i drag förent med nya band
Så menlöst som bland barn små brudpar hand i hand,
Och då till oskuldens och helsans glada fester
Inunder låga tak nedstego himlagäster?

Den praktiska Emili tror, att denna gyllne tid i viss mån kan återbesvärjas, att det är vårt eget fel, om dess drag ej oftare visa sig, och att man bland Lapplands isar ännu kan njuta något af dess fägring:

Öfver allt, min vän, en guldtid, lifvets vår
Är af hvar dödlig egd i menlöshetens år.
Men att han plötsligt flyr, hvem våller? Den, som klagar.
O, huru lätt ännu, blott fåfängan ej rår,
Vi kunna skapa oss de samma gyllne dagar
Och samma gudaspår i våra hyddor se!
De varelser från skyn, som gästade på bygden
I dalens lägsta tjäll: säg, hvilka voro de?
Blott samma fröjd och hopp, som ännu bo hos dygden.
Visst suckar mången from i kojan, tryckt af nöd,
Och blöter med sin gråt ett knappt och bittert bröd;
Dock är ej sällheten så glesesådd uppå jorden
Som klagan, evigt förd från södern och till norden,
Vill nödga oss att tro. Hvem klagar gällast? Den,
Som, se'n han njutit allt, har intet hopp igen.

Emili har ej heller någon känslosam åstundan att under hela sitt lif vara begrafven uppe i Lappland; nej, men hon tager vist dagen som han kommer, gläder sig åt det som *är*, och detta hindrar henne ej från den förhoppningen att en gång blifva försonad med sin slägt och att se Carl

Digitized by Google

i besittning af ett godt pastorat i Stockholmstrakten, när de sju åren i Lappland väl hunnit förlida:

Se, jag har ämne re'n till hull af en prostinna,
Och vet du, jag är spådd att bli fru doktorinna.

I »Emili eller en afton i Lappland» har Franzén inflätat episoden om de två Lappska barnen Thor och Assa, hvilka bortfördes af en resande charlatan, att visas för penningar, och sedan skildes åt genom Thors flykt till Franska arméen, men slutligen återfunno hvarandra i hembygden. Märkligare än sjelfva episoden är den visa, som Franzén låter Thor gnola, medan han, långt från norden, tänker på Assa. Det är den bekanta visan:

Spring, min snälla ren,
Öfver berg och fält!
Vid min flickas tält
Får du krafsa se'n.
Ymnig mossa der
Under drifvan är, o. s. v.

Om denna sång säger Franzén sjelf i en not: »I Scheffers Lapponia finnas tvenne Lappska kärlekssånger med en Latinsk öfversättning, efter hvilken de Engelska, mycket förskönande imitationerna i Addisons Spectator äro gjorda. Blott den ena ämnade jag här ungefärligen försvenska; men oförmärkt insmögo sig drag äfven ur den andra, och

Digitized by Google

så uppkom en blandning af begge, som rigtigt uttrycker ingendera». Det är märkligt att följa visans gång genom åldrarne. Scheffers Lapponia utkom 1673, och visan »Kulnesatz, min lilla ren», som der stod införd, öfversattes snart på Engelska:

Kulnesatz, my rein-deer,
We have a long journey to go.

Addisons »Spectator» återgaf i efterbildningar begge de af Franzén omnämnda och af honom sammansmälta visorna ur Lapponia, och der klinga oss 1711 de kända ljuden till mötes:

Haste, my rein-deer and let us nimbly go
Our am'rous journey through this dreary waste;
Haste, my rein-deer! Still, still thou art too slow,
Impetuous love demands the lightnings haste.

De begge sångerna intogos af Herder i hans samlingar af folkvisor, och slår man nu upp hans »Stimmen der Völker in Liedern», så återfinner man genast en gammal bekant i visan:

»Kulnesatz, Rennthierchen, lieb Rennthierchen, lass uns flink sein». *

* Det är bibliotekarien R. Bergström, som i en läsvärd uppsats, införd i tidskriften »De svenska landsmålen», tecknat den anförda Lappska visans lilla historia. Han tillägger vackert angående de två Lappska sångernas tåg genom litteraturen: »allt i god mening menskligt, som i sanning är erfaret, hvar känsla, som varit verkligt känd, hvar stämning, som genomgått en själ och fått ett sant uttryck, har värde för poesien, eger något af

Digitized by Google

Så har visan »Spring, min snälla ren», haft sin lilla sändning att fylla i den befrielseakt, hvarigenom folkvisorna återväcktes ur slummern, tills de halfmornade framträdde i »des Knaben Wunderhorn» och andra likartade samlingar.

Atterbom, som i Phosphoros år 1811 skref några »Bref öfver Franzéns skaldestycken», har med skäl anmärkt, att i »Emili eller en afton i Lappland» den dialogiska formen hade bort få vika för en idylliskt-episk, och han har tadlat det tröttande i Carls oupphörliga betonande af ställningens svårigheter och Emilis vederläggningar. Anmärkningarna förnyades i en uppsats öfver Franzéns skaldestycken, den Atterbom sedan införde i Litteraturföreningens tidning 1833. I begge recensionerna förråder sig för öfrigt den djupaste vördnad för Franzén både som menniska och skald, och särskildt framhålles under loford Franzéns »afgjorda böjelse för natur, för flärdlöshet, för denna höga enfald, som i sjelfva verket ensam är i besittning af

il cantar che nell' anima si sente.»

Allt detta är nu sant och rigtigt; men man återvänder, trots alla anmärkningar, ändå ständigt

evighetsnatur, som låter det lefva genom tidehvarfven, något af senapskornets groddkraft, som tillåter det slå skott efter skott och utveckla en mången gång rik växtlighet».

Digitized by Google

till »En afton i Lappland» med samma kärlek och vördnad, hvarmed man som barn inträdde till en ännu på ålderdomen vacker farmor eller mormor, som i sin gammalmodiga drägt satt vid en stor andaktsbok med spännen och alltid hade en blick af godhet åt sina barnbarn. Dikten har så många drag af naiv oskuld och ren natur, att man knappt näns uttala den annars befogade önskningen att sjelfva den yttre formen och behandlingen dock varit en annan. Hur intagande är icke denna Emili, som efter ankomsten till den tarfliga prestgård, der hon hädanefter skall vistas, ropar:

> Skall jag ej trifvas här? Jag ville dö här gerna.
> Kom, i ditt eget hus omfamna mig, min man!

Hur sund, hur naturlig och älskvärd är icke målningen af den unga makans belåtenhet med bostaden och bohagstingen, en belåtenhet, som gifver sig till känna i orden:

> Se detta fönsterpar af snöhvita gardiner,
> Det granrisströdda golf, det spegelblanka bord,
> Och der en gästfri bädd, för sorglös hvila gjord,
> Och här en spis, så mån att ljus och värma dela
> Rundt om, till hvarje vrå: allt detta, med ett ord,
> En egen ljufhet har, som jag sett prakten fela.

Och huru högtidligt, hur patriarkaliskt är icke berättelsens slut! De två makarnes samtal afstannar, aftonen har kommit och sömnen breder sin famn åt de trötta. Då säger Emili:

Digitized by Google

Re'n sömnens ljufva tyngd på mina ögon väger:
Kom, hvilom här så fromt, vid milda stjernors sken,
Som Jakob vid sin flykt, på en välsignad sten!

Och hennes make svarar:

Och skådom rest mot skyn en stege från vårt läger,
Der englar, sväfvande omkring oss opp och ner,
Förena stoftets verld med den, blott tanken ser!

Dermed faller täckelset öfver idyllen i Lappland, öfver presttjällets frid, öfver två lyckliga väsens delade hvila. Vördnadsvärda berättelse! Från en öfverförfinad bildnings kryddade anrättningar, från allt detta skenväsen, som utgifver sig att vara så mycket, men ej lemnar någon behållning, vilja vi, som våra fäder före oss, ofta i Franzéns skrifter återuppsöka den Lappska bostaden. Der ler ännu den »gyllne tid», om hvilken Carl och Emili talade; der råder ej något öfversvinneligt, i molnen famlande svärmeri, som misskänner det lekamligas behof, men ej heller den materialism, för hvilken det andliga och himmelska ej har betydelse; der är hel menskлighet, flärdlös vishet; der är barnslig tro utan fromleri, der är gammaldags vett och forntida oskuld. Vördnadsvärda berättelse! Från stormarne och striderna vända vi åter till din norrskenslysta frid, till dina renhjordar och snöfält för att der se, huru förnöjsamheten är oberoende af prakt och tomma tidsfördrif, huru två hjertans

Digitized by Google

kärlek och Guds beskydd äro nog för lifvets lycka. Vördnadsvärda berättelse! Din fromma fägring är mer värd än ståten i många skapelser, rikare på färg och prakt, men saknande din sinnesfrid.

Franzén fortsatte under denna tid med all ifver sin verksamhet såsom föreläsare vid universitetet samt kritiker och anmälare i Åbo tidning. Dessutom har han lemnat flera bidrag till Allmän Litteraturtidning, som år 1803 utkom i Åbo, men af flera anledningar upphörde med en enda årgång. Af Franzéns hand finnes der en längre uppsats öfver Leopolds skrifter; denna uppsats genomgår sex nummer af tidskriften och röjer en stor beundran för Virginias sångare. Franzén hade, mer än många unga, förmågan att förstå och vörda det gamla, han egde mycken pietet och hade ej svårt att erkänna andras värde. Fosforisterna ansågo naturligtvis Franzéns recension alltför lofprisande; den innehåller dock en del rigtiga anmärkningar, och kritikern gör stundom sina invändningar mot åtskilligt i Leopolds skrifter. Om dessa invändningar alltid röja mycken vördnad och äro hållna i en ytterst aktningsfull ton, så var detta öfverensstämmande både med det skildrade föremålets obestridliga förtjenster och med Franzéns hela sinnesrigtning. Franzén yttrar sig med liflig beundran om den skald, hvilken »i den

Digitized by Google

stormigaste tiden af Gustafs lif närmast nalkades hans hjerta och som, vid hans lediga stunder, än med skämtets finaste behag, än med visdomens allvar intog hans alltid öppna, alltid verksamma sinne, samt eldigast besjöng hans ära, men också förde till hans thron den medborgerliga sanning, hvilken

— talar upprätt med en kung,
Som hon med filosofen talar.»

Med värme omnämner Franzén Leopolds förträffliga »Eglé och Annett» samt »Predikaren», hvars sentenser genom uttryckens »lätta och enkla skönhet för all tid fästa sig i minnet»; han gör ock rättvisa åt Leopolds lekande dikter och säger med en viss sanning om dessa, att »äfven den, som af något särskildt drag känner sig sjelf träffad, icke skall känna svedan af sitt eget sår, blott för skönheten af vapnet». Han prisar Leopolds konst att fint krydda umgängesspråket och »blanda det söta med det ampra» samt låta »satiren blifva beröm, berömmet satir». Men han säger oförbehållsamt om Leopolds »Den vackra bedjerskan», oaktadt han erkänner värdet af dess fina satir, att han vid läsningen af denna dikt erfarit ett hemligt missnöje: han fann Graziosa för mycket brottslig, för att han egentligen skulle kunna le åt framställningen. Vid behandlingen af Leopolds prosa-arbeten redogör Franzén ganska utförligt för beskaffenheten af Leopolds

Digitized by Google

ypperliga stil samt öfvergår derefter till särskildt skärskådande af de filosofiska skrifterna. Han gör dervid några anmärkningar. Han anser vanskligt att »bygga en sedolära på känslan», låt vara att denna känsla är »moralisk», och han finner, att de föreställningar om förnuftet och godheten, på hvilka Leopold grundar öfvertygelsen om en allt omfattande, absolut fullkomlighet, förefalla såsom ett tvifvelaktigt byggnadsmaterial hos en filosof, hvilken sjelf »frändömt förnuftet all visshet utom sinnenas erfarenhet». Franzéns kristliga åsigter framträda slutligen, då han gent emot Leopold förklarar, att »moralen och religionen, så snart de skola syfta åt något mer än borgerlig ordning, skulle i frestelsens och förtviflans stunder sakna kraft öfver menniskan, så framt icke den skenbara striden mellan förnuftet och den yttre naturen vore häfd genom en särskild anstalt af Försynen», det vill säga genom uppenbarelsen.

Man lefde i trycktvångets tid, och Franzén var, som redaktör af Åbo tidning, ofta ganska orolig till följd af det misshag, som rätt oskyldiga artiklar framkallade på högsta ort. Redan år 1800 hade Rosenstein medlat i anledning af en uppsats om den förhatlige Bonaparte och gjort det med den framgång, att Gustaf Adolf började berömma artikeln. Franzén, som hade

Digitized by Google

»många jern i elden», hade ej ständigt tid att öfvervaka hvarje enskildhet i bladet.

År 1803 hade han ingått i prestestånd et, och han tillträdde efter Planmans död och sedan han till platsen förordats af det akademiska konsistoriet, Pemars prebendepastorat. De äldre professorerna i filosofiska fakulteten afsade sig sin optionsrätt, och Franzén blef derigenom den närmaste. Med fullkomlig upprigtighet säger Franzén: »Jag förestod Pemar på det sätt, som akademiska annexer merendels förestås, nemligen så, att församlingen blott genom tionde-uppbörden erfar, hvem som är hennes pastor. Vid min inträdespredikan kom jag af mig och måste upptaga konceptet, hvilket gjorde ett stort uppseende på en ort, der alla predikningar uttalades ur minnet. Denna motgång fälde mitt mod, hvartill kom den svårighet, som mötte mig i språket, på hvilket jag skulle predika, nemligen det Finska, som jag väl från barndomen lärt att tala, men hvarpå jag ej öfvat mig att tänka och författa. Församlingen var dock belåten, då mitt ställe företrädde s af en väl begåfvad och nitisk vice pastor. Först i en senare tid erinrade jag mig, icke utan ett stygn i mitt hjerta, hvad mig hände, då jag nyss var prestvigd. En man, som icke hade sitt förstånds fulla bruk, men gjorde små tjenster här och der i husen, mötte mig på

Digitized by Google

Åbo torg, ställde sig, då han såg att jag bar prestkrage, midt i min väg och gaf mig en allvarsam förmaning med afseende å det stånd, hvari jag inträdt, och de heliga pligter, jag derigenom åtagit mig. Jag är ej säker, om han kände mig och gaf mig, i min egenskap af professor, denna lexa, eller om han tog mig för en af dem, som jemte mig blifvit prestvigde». Att emellertid Franzén på grund af sina teologiska insigter och sin fromhet af förmän ansågs vara äfven i teologiska värf duglig, det framgår deraf, att biskop Tengström, som, för prestbildningens höjande, inrättade ett seminarium, ville förmå honom att blifva föreståndare för det samma. Kring hela riket hade, säger Franzén i sin minnesteckning öfver Choræus, höjt sig en klagan öfver den ringa uppbyggelse, man oftast hemtade af den offentliga gudstjensten. Änskönt förnämsta orsaken dertill, enligt Franzéns mening, var att söka hos åhörarne sjelfva, i deras brist på andakt och tro, »i deras större uppmärksamhet på det yttre och menskliga, än på det inre och gudomliga i hvad de sågo och hörde», så hade dock äfven presterna, särskildt de yngre, gifvit anledning till missnöje. En del åhörare klagade, att de ej fingo höra Guds ord, en annan del, att »det mennisko-ord, som för dem frambars, var alltför ostädadt». Mången församling stötte sig öfver

Digitized by Google

kärfva afhandlingar, framstälda på ett för de fleste obegripligt skolspråk, mången öfver »kärnlösa utrop i svassande ord med tillgjorda åtbörder». I allmänhet saknade man hos unge prester icke endast öfning och erfarenhet, utan ock insigt och urskilning. Om stundom äfven hos äldre åtskilligt kunde klandras, och om i synnerhet deras språkbehandling ej svarade mot tidens fordran, så öfverskyldes likväl dessa brister af deras allvar i hufvudsaken och af den trohet, hvarmed de höllo sig till den heliga skrift. Det olyckligaste var, menar Franzén, att de fleste ynglingar med naturgåfvor och grundliga studier visade afgjord obenägenhet att ingå i presteståndet. Det var, för att söka bot för dessa olägenheter och återgifva den presterliga verksamheten det förtroende, den tycktes nära att förspilla, som Tengström hade upprättat sitt prestseminarium. Men Franzén kunde ej öfvertalas att ställa sig i spetsen för det samma; »när jag besinnade hvad gåfvor och egenskaper detta embete fordrade, afstod jag», säger han, »derifrån». Tengström vände sig då till Choræus, som var adjunkt vid krigsakademien på Carlberg och »en utropad predikant»; men döden kallade honom bort innan befattningen blifvit honom anförtrodd.

Franzéns första maka, den älskliga Lilly, afled den 20 mars 1806 till följd af en förkylning,

Digitized by Google

som utvecklade sig till lungsot; hon var då endast tjugusex år gammal *. Sina känslor af sorg öfver den lidna förlusten har Franzén biktat i dikten »Begrafningsdagen»:

Hvilken högtid i mitt hus beredes
Med så tyst och aningsfullt bestyr?
Snölik svepning öfver fönstren bredes:
Är det sorgen, som för dagen skyr?
Eller är det glädjen, som här gäller,
Tydd med blommors doft och lampors sken?
Det är bröllop: midt i rummet ställer
Man en brudstol, nej en brudsäng re'n.

Och af tärnor med så rörda sinnen —
Se, en tår i deras ögon ler! —
Bruden bärs, re'n afklädd, blott i linnen
Menlöst svept och läggs så tyst dit ner.
Utan skrud, hon fäster, på sitt läger,
Allas ögon, allas hjertan än.
Och hon sofver re'n, och ingen säger,
Med en vink blott, till åt brudgummen.
— — — — — — — — —
— — — — —

Ja, jag ser, vårt bröllop är för handen!
Ja, jag hör re'n templets högtidsljud.
Vakna då, du trogna, och den handen,
Du mig lofvat, gif mig nu, min brud!

* Rutström sände Franzén med anledning af den sorgliga tilldragelsen ett vackert poem, der det bland annat heter:

Dödens sötma fick hon smaka,
Dödens bitterhet fick du.

Digitized by Google

Vakna! Hör! Här tycks re'n sällskap vara,
Som skall vittna vår lycksalighet.
Hvad? Till bröllops kommer denna skara
Och bär sorgdrägt? — O, jag vet, jag vet!

O haf ömkan med den qvaldes villa!
Dröj med locket, låt mig se igen
På den hulda, som der ligger stilla
I sin oskuld och tycks småle än!
Ack, den själ, som, öppnad i dess öga,
Då det lyftes, då det sänktes ner,
Hjertan vann och visste deraf föga,
Ser ej mer mig, svarar mig ej mer.
— — — — — — — —

Franzén for nu snart med de två yngre barnen till sin mor och beredde dem der en tillflykt; för de båda äldre blef hans ogifta syster Margareta Helena, som nu flyttade till honom, en moderlig vårdarinna, på samma gång hon förestod Franzéns hushåll.

Under dessa sorgens dagar pinades Franzéns ömtåliga sinne äfven af förvecklingar, i hvilka Åbo tidning, på grund af den politiska skuggrädslan i Stockholm, å nyo höll på att indragas. Väl var det icke Franzén, utan Frenckell, som nu innehade tidningsprivilegiet, och väl hade Wallenius, för att lätta Franzéns bekymmer, åtagit sig en stor del af redaktionsbestyren, alltsedan Lillys sjukdom och död försatt skalden i en sådan stämning, att tidningsgöromålen blefvo honom motbjudande;

Digitized by Google

men han hade dock sjelf redigerat det nummer af tidningen, i hvilket förekommit en förgriplig artikel, som tycktes komma att föranleda fiskalisk aktion. Denna artikel innehöll en redogörelse, som hemtats ur ett i Hallische Litteraturzeitung och i en Hamburgertidning recenseradt arbete, och redogörelsen gälde de förändringar, som Europas karta undergått genom den i slutet af december 1805 undertecknade freden i Pressburg. Franzén sväfvade i den föreställning, att en tidnings skyldighet vore att meddela sina läsare dylika underrättelser; »sedan freden i Pressburg en gång var sluten», så skrifver han till Wallmark, »kunde den åtminstone som ett historiskt faktum ej mer göras om intet. En dag skulle jag skicka manuskript till Åbo tidning. Nedtryckt af de ömmaste husliga bekymmer, hvilkas sorgliga anledning du lär veta, hade jag ej i tid tänkt på något ämne. Då erinrade jag mig afskriften angående freden i Pressburg, och som jag visste hur brydd mången annan lärare i geografi och statistik, än jag, för det närvarande är i brist af underrättelser om staternas nya gränser, öfversatte jag i största hast och skickade öfversättningen på tryckeriet. I brådskan inflöt det egentligen brottsliga uttrycket »*konungariket Italien*», som dock i ett följande nummer ändrades. Sådant är faktum». Franzén säger, att »man visserligen lefver i en tid,

Digitized by Google

då man kan vänta sig allt», men att han dock svårligen kunnat tro ett åtal för en sådan notis möjligt; han tillägger, att han, om dylikt krångel skulle fortfara, vore färdig att lemna land och rike och »vända ryggen åt alla kungar och hofkanslerer samt låta dem kriga och fiskalisera bäst de gitta». Han framförde emellertid, med anledning af det timade, en vördsam förfrågan från biskop Tengström, huru vida det för denne vore tillåtet att med posten införskrifva politiska blad, såsom »Allgemeine Zeitung» och »Gazette de Leyde». Frågan kunde synas sällsam, och läsesällskapet i Åbo kunde ej gerna undvara dylika tidningar; men »man bör numera icke ta ett steg utan att fråga sig före».

Under dessa »trakasserier» blef Franzén äfven snart orolig, huru han skulle ordna sitt eget hushåll och sörja för barnens vård; ty systern, som efter Lillys bortgång förestått huset, skulle inom kort gifta sig med prosten Frosterus. Sjelf var Franzén i det mesta, som gälde yttre ekonomiska angelägenheter, temligen rådvill och obevandrad; detta berodde ingalunda derpå att han skulle ringaktat den stora betydelsen af god ordning, utan helt enkelt på en stundom hos poetiskt eller vetenskapligt anlagda naturer förekommande oförmåga att rätt reda sig i det yttre lifvets bestyr.

Digitized by Google

Redan dessa orsaker gjorde det för Franzén svårt att undvara en husfru, och barnens närmaste vård kunde ej gerna på längden anförtros åt betjeningen ensam. Sjelf hörde Franzén ock till dem, hvilka behöfva qvinlig ömhet och huslig glädje för att icke vantrifvas. Han var ej road af samqväm och nöjen utom hus, han älskade hemmets, om man så vill, enformiga, men välgörande frid; den trettiofyraårige mannen fann det tungt att framlefva lifvet i enslighet. Så begaf det sig, att han inom kort fästes af nya band. Choræus, som var två år yngre än Franzén, hade den 3 juni 1806 aflidit, efterlemnande en endast några och tjugu år gammal enka och en son, som dock dog snart efter faderns frånfälle; makarne hade varit gifta blott ett år och fyra månader. Medan ännu Choræus lefde, hade Franzén vid en resa till Stockholm besökt hans hem och gladt sig åt hans husliga lycka. Då Choræus sedermera, tärd af en svår hektik, kände sitt slut nära, hade han för en vän uttalat den framtidstanken, att hans enka och Franzén borde blifva ett par. Franzén, till hvilken detta yttrande blifvit framburet, röjde dock icke sin kännedom deraf i de bref, hvilka han efter Choræi frånfälle mellanåt tillskref den aflidne vännens maka; dock fälde han en och annan gång uttryck, som voro egnade att uppenbara några förhoppningar. Det

Digitized by Google

första af dessa bref var, helt naturligt, endast afsedt att beklaga den lidna förlusten; det skrefs under en resa till Uleåborg på Heinola gästgifvaregård och tolkade Franzéns egen saknad samt erinrade om likheten i hans eget och fru Choræi öde. Franzén hade ock stått Choræus mycket nära och sörjde honom upprigtigt; deras lefnadsförhållanden hade varit i åtskilliga fall beslägtade: begge voro de skalder, skilnaden i ålder var obetydlig, de voro båda Finnar, och sedan Franzén eröfrat Svenska Akademiens stora pris med sin sång öfver Creutz, hade Choræus fem år derefter för sin dikt om Ehrensvärd vunnit andra guldpenningen. De hade, sedan Choræus fått anställning vid Carlberg, stått i ganska trägen brefvexling, och Choræus brukade meddela Franzén de litterära nyheterna från Stockholm. Choræus hade, likasom Franzén, varit eloquentiæ docens i Åbo; tonen i deras diktning var befryndad, begge skrefvo både lyriska visor och didaktiska stycken. Ett vänskapsband, sådant som deras, slites ej af döden utan att den efterlefvande erfar en stor tomhet, och dessa känslor af saknad uttalades i Franzéns meddelanden till fru Choræus. Sedan hon emellertid förlorat sin späde son och af hans bortgång blifvit ytterligare upprörd, tillsände Franzén henne å nyo år 1807 en skrifvelse, och denna gång framträda beslöjade, var-

Digitized by Google

samma antydningar om de tankar, som hos honom småningom uppstigit. Efter förnyadt tal om de sorger, begge genomgått, och sedan han nämnt sin afsigt vara att utgifva Choræi arbeten och angående denna angelägenhet få med henne rådgöra, berättar han, att han under våren ämnade resa till Stockholm samt tillägger, att han »både önskade och fruktade denna resa». »Likheten i våra öden, vänskapen mellan er man och mig, och många andra orsaker göra, att bilder från Pemar och bilder från Carlberg alltid följas åt i min föreställning och att följaktligen genom en vana, om hvilken Ni icke kan drömma, er person synes lika nära angå mig som någon af dem, hvilka närmast omgifva mig». Sjelfva hans försäkran, att denna tankeförbindelse icke berättigade honom till några särskilda anspråk, gaf till känna hvad han menade, men ej ännu ville eller vågade begära. I mars år 1807 uttalade han sig tydligare och sade i ett nytt bref, med anledning af några ord, i hvilka hon klagat öfver sin »oersättliga» förlust, att han dock förestälde sig möjligheten af en mindre sorglig belägenhet, »en sådan nemligen, i hvilken en ny förbindelse gjorde det till pligt att glömma, eller rättare, i hvilken minnet af den förlorade sällheten blott skulle förhöja känslan af den närvarande och der man utan förebråelse kunde förena dem begge».

Digitized by Google

Omsider anträddes, efter dessa närmanden, Stockholmsresan; af hennes rodnad, då han trädde inom dörren, tyckte han sig kunna sluta till hennes känslor, och han anhöll efter några dagar om hennes hand. Sophia Christina Wester hade, innan hon tillhört Choræus, varit gift med en Robsahm, och hon inträdde, då hon skänkte Franzén sitt bifall, i sitt tredje gifte. Hon var dock ännu i ungdomens blomning och, såsom alla, hvilka omnämna henne, berätta, full af skönhet och behag. Hennes godhet prisas i hänförda uttryck af dem, som lärt känna henne, och hela hennes väsen skall hafva varit en ljuf uppenbarelse af qvinlig huldhet. När Franzén år 1810 för andra gången utgaf sin »Emili eller en afton i Lappland», åtföljdes berättelsen af en poetisk tillegnan »Till Fru *»; i upplagan af 1832, sedan Sophie dött, bifogade han en ny tillegnan »Till skuggan af densamma» och upplyser, att redan föremålet för den första dedikationen icke var någon annan än hans andra hustru. »Författaren fann», säger han, »med förundran under sitt äktenskap med henne, att han i Emili, hvars bild redan 1802 stod i Åbo tidning, hade tecknat hennes karakter, ehuru han då icke ens visste, att hon fanns, och ej såg henne förr än 1805. Skilnaden var blott den, att hvad Emili uttryckte med ord, och ej annorlunda kunde i en aftonstunds

Digitized by Google

samtal, det uttryckte Sophie med verk och handling i hela sin lefnad». Denna Sophie, som i tjugutvå år skulle som den ömmaste hustru förljufva Franzéns lif, synes under den korta förlofningstiden år 1807 mellanåt hafva hyst tvifvel om sin förmåga att vara Franzén värdig; i sitt stilla, blygsamma sinne fruktade hon att icke ega den vittra bildning, som borde kunna förutsättas hos en maka till Franzén, och denne måste skingra hennes farhågor i ett bref, skrifvet den 16 augusti; han säger: »Du kallar dig tyst och enfaldig. Det senare är du visst icke, och det förra långt mindre än jag sjelf.* Tro mig, det är icke vittra fruntimmer, som göra sina män mest lyckliga. Kanske vore t. ex. Leopold och hans fru lyckligare än folket tror dem vara, om ej begge hade så stort anspråk på smak och beläsenhet. Hufvudsaken är den ljufva, qvinliga godhet, det fina qvinliga vett, som göra vissa fruntimmer så intagande». Han bestormade Sophie med böner att ej längre fördröja deras lycka, utan före hösten följa honom till Finland; »min ro, min helsa bero derpå», skrifver den eldige älskaren. Hon gaf efter för hans önskan och deras vigsel skedde inom kort. Denna lyckliga förbindelse varade ända till 1829,

* Franzén skildras af samtida såsom i umgänget vanligen tystlåten.

Digitized by Google

och sju blomstrande telningar — fyra söner och tre döttrar — blefvo dess frukter, förutom tvenne söner, som dogo i späd ålder.

Bland de sånger, som Franzén under åren 1807 och 1808 diktade, var ock den hänförande visa »Dessert-vinet», som sedan under titel »Champagnevinet» erhöll en plats i Selma-cykeln och der fick på sitt förtjusande sätt tolka samma uppfattning, hvilken genomgår Selma-sångerna, nemligen den Franzénska uppfattningen om den jordiska glädjens tillåtlighet och förgänglighet. En helt annan stämning eger den samma år skrifna »Bordvisa», hvilken icke är så eterisk, så perlande, utan anslår de ljud, hvilka voro för tidens sällskapsvisor vanliga. Af fullkomligt annan art än begge dessa visor är åter den elegiska dikt »Den flyktige», som år 1808 förekom i Åbo tidning och som sedermera i skaldens diktsamling fått benämningen »Emmas klagan»:

Kan man ge sitt hjerta,
Se'n man en gång gett?
Kan det ges åt flera
Det, som är blott ett?

Af dessa raders grundstämning är dikten genombäfvad, och dess ädla enkelhet gör, att vemodet går än djupare till sinnet. Skall han månne återkomma, den trolöse? Men då skall det hjerta, han

Digitized by Google

en gång gäckat, sluta sig för honom; den sårade hinden skall då draga sig tillbaka till ensamhet och stillhet:

Skön, med vårens sippor
Slog hans kärlek ut.
Ack, med sommarns rosor
Tog den hastigt slut.
Kanske, när han ser dem
Spricka ut igen,
Kommer han tillbaka
Till sin glömda vän.

Men då skall jag svara:
Jag vill älskad bli
Ej blott rosentiden;
Den är snart förbi.
Vill du ej bli hos mig
Öfver vintern än,
Flyg då kring som fjäriln
Och försvinn som den!

Tidens dåvarande skaplynne var emellertid föga egnadt att framkalla sånger och visor; det olyckliga krig hade utbrutit, som skulle slita Finland från Sverige. Dessförinnan hade Franzén hunnit att med sin nya maka göra ett besök i Uleåborg, der Sophie fick omfamna de två yngsta af Franzéns barn med Lilly; de borde nu lemna sin farmor för att komma under sin nya moders vård. Men farmor ville ej släppa från sig det allra yngsta barnet; det fick ännu en tid stanna qvar i samma barndomshem, der Franzén sjelf uppvuxit.

Digitized by Google

Då Franzén och hans hustru från Uleåborg återkommo till Åbo, fingo de med bestörtning höra, att en Rysk armé tågat öfver gränsen, och se, att den Svenska började draga sig undan. Franzén säger: »Det dröjde ej länge innan befallning kom, att den vid Åbo stationerade skärgårdsflottan skulle uppbrännas, hvilket ock verkställdes innan nödvändigheten fordrade denna uppoffring. Det förvissade oss emellertid, att fienden var väntad till Finlands hufvudstad, och väckte en allmän fruktan att Svenska regeringen öfvergifvit Finland. Deraf följde ock, att det folk, hvars trohet emot Sverige aldrig förut svikit, nu aflade den åt Ryske kejsaren fordrade hyllningseden, innan landet genom ett fredsslut blifvit till den Ryska magten afträdt. En allmän ånger följde derpå, sedan de Svenska vapnen vändt sig emot de Ryska och begynt slå dem tillbaka. Emellertid vållade Sveaborgs öfvergång och Ryska krigshärens förstärkning, att Finland ej längre kunde försvaras, och då Frankrike under Napoleon ej följde den politik i afseende på Sverige, hvilken under den förra Franska regeringen återställde Finland, då det under 1741 års krig på lika sätt var lemnadt försvarslöst, förlorades allt hopp om dess bibehållande under den Svenska spiran. Då kejsar Alexander personligen infann sig i Finland, blef han öfverallt mottagen icke som

Digitized by Google

en fiendtlig eröfrare, utan såsom en erkänd öfverherre, hvars vänliga nedlåtenhet intog folkets från sin förre regent redan förut afvända hjerta».

Vi stå nu vid en vändpunkt i Franzéns lif. Den 5 maj år 1808 valdes han i det efter Gyllenborg lediga rummet till ledamot af Svenska Akademien. Man var emellertid, med anledning af den politiska ställningen, det pågående kriget och det ovissa i Finlands förhållanden, osäker, huru vida valet skulle kunna leda till någon följd. Adlerbeth skref från Ramsjöholm den 11 juni 1808 till Rosenstein: »Huru går det med Franzéns inväljande i Svenska Akademien? Är det af konungen gilladt, eller är det å nyo om intet gjordt genom det *novum emergens*, att han till äfventyrs är edsvuren Rysk undersåte? Gud hjelpe oss!» Franzén hade emellertid hemburit Akademien sin tacksamhet för valet, och i bref till Rosenstein af den 23 september 1809 tillägger han, att denna heder, »som alltid varit för honom den högsta, han kunnat önska, under nuvarande omständigheter hade för hans hjerta ett nytt och särskildt värde». Han vore emellertid oviss, om och när han skulle kunna hålla sitt inträdestal, och hade derföre ännu icke lagt hand vid det samma.

Man kan lätt tänka sig, i hvilken oro Franzén under allt detta skulle befinna sig. Den 16

Digitized by Google

mars 1808 skref han till Rutström: »I morgon torde Ryssarne vara här; vi bli då skilde, bäste Rutström, genom ännu större hinder än de böljor och isar, som hittills skilt oss. Kellgren skref en gång: 'jag har gråtit som ett barn, nej, jag har gråtit som en man'. Det samma kan jag nu säga om mig sjelf. Hvem skulle ej fälla en tår vid den tanken: i morgon kanske är allt det för dig förloradt, som du från din barndom vant dig att anse för blomman af allt hvad du har kärt och heligt, hvarvid hela din tänkande varelse är fäst genom sjelfva det språk du talar och skrifver». Man måste med försynt varsamhet bedöma en persons ord och handlingar under ett dylikt tidskifte, helst om mannen är en skald med varmt hjerta och liflig inbillning; man måste samtidigt ihågkomma, att Franzén var upprigtigt, innerligt fäst vid sin fädernebygd, att han under den pågående brytningen kände en viss tröst vid tanken, att hans älskade Finland under Rysk spira, såsom det tycktes, ändå skulle få åtnjuta en viss sjelfständighet, och att han kände sig genom traditioner, genom tacksamhet, genom litterära förbindelser dragen till Sverige, dit han alltid längtat. Redan 1794 hade ju Rosenstein, som sade sig känna Franzéns önskan att komma till Sverige, sökt bereda honom en tillfällig anställning, som

Digitized by Google

kunde under gynsamma förhållanden och om möjlighet erbjöde sig utbytas mot någon mer stadig syssla; frågan hade sedan dess ofta varit å bane och var egentligen aldrig uppgifven. Han kunde emellertid ej gerna lemna Finland, innan han fått ett embete i Sverige, och underhandlingar om presterlig befordring pågingo under 1809 mellan honom och Rosenstein. I nyss anförda bref af den 23 september 1809 antyder Franzén sina önskningar i detta afseende — önskningar, hvilka då gälde kyrkoherdeplatsen i Jakobs och Johannis församlingar — och säger om dessa förhoppningar, att de kanske i mångas ögon voro både förmätna och förhastade samt »äfven för hans eget förstånd i afseende på fördelar och beqvämligheter tvetydiga», men likvisst »ur hans innersta hjerta» uppsprungna.

När nu kejsar Alexander, under det att landtdagen i Borgå pågick, besökte Åbo (den 1 april 1809), helsade Franzén honom i universitetets namn med Franska verser, i hvilka det heter, att Finland, glömmande sina olyckor, utan misstro och förställning erbjöd den nye herrskaren den kärlek, dess konungar i sekler förvärfvat. Franzén talar med vördnad om de store Carlar och Gustaver, hvilkas spira beredde både Finnens och den ädle Skandinavens sällhet; han säger, att Sverige vårdat

Digitized by Google

Finlands barndom och gjort det delaktigt af upplysningens välsignelser; men han tillägger, att Finnen välsignar ödet, som, mildt i sin våldsamhet, låter en Titi hand fästa de nya banden, och att Finnen, sjelf ett österns barn, nu »som en uppfostrad son återvänder till sitt hem». Det lönar icke mödan att mycket sysselsätta sig med denna helsning, hvilken, tillkommen på anmodan, sökte förmedla mellan tillgifvenheten för Sverige och förhoppningarna om en ljus framtid för Finland; man bedömer den knappast rigtigt, om man icke tager med i beräkningen dels den särskildt Finska nationalitetskänsla, hvilken redan i dikten »Finlands uppodling» uttalat sig, dels det milda sångarelynnets vekhet och böjlighet, dels ändtligen det oklara och plötsliga i situationen, hvilken icke lemnade författaren rådrum att reda sina intryck och noga öfverväga, hvilken hållning vore den värdigaste.

Franzén anmälde sig som extra sökande till Jakobs pastorat i Stockholm; ungefär samtidigt hade han fått vinkar att söka professionen i Upsala efter Boëthius, som i mars 1810 aflidit. Det vill synas, som om Rosenstein ej skulle varit obenägen att lemna Franzén förord till platsen i Jakobs församling; men bland de sökande var Hedrén, som ansågs mycket förtjent, och det gälde att, derest

Digitized by Google

denne ginge miste om sysslan, hålla honom skadeslös genom annan befordran. Under dessa förhållanden blef Franzén mycket tveksam; han skref den 24 april 1810 till Rosenstein, att han, i ovisshet, huru vida »utväg funnes till en snar och tillfredsställande ersättning för hans rival», vore benägen att träda tillbaka. Vore han på stället, säger han, och kände han »hvad åt doktor Hedrén kunde vara ämnadt i stället för Jakob», så skulle han lättare kunna bestämma sig; nu deremot vore han hågad att böja sig för »medtäflarens förtjenster och i så många afseenden grundade anspråk». Han tackade Rosenstein för den ynnest, denne visat honom, men fruktade att ej blifva välkommen hos församlingen. Den 10 maj föredrogs frågan i statsrådet, och Hedrén utnämndes till sysslan.

En ersättning erbjöd sig snart för Franzén. Han skrifver i sin sjelfbiografi, att han alltsedan invalet i Svenska Akademien alltmer tänkt på en möjlighet att »genom en flyttning öfver hafvet blifva återställd till det fädernesland, som, för Svenskar och Finnar dittills gemensamt, äfven efter det borgerliga bandets upplösning drog honom till sig med de andliga banden af språket, historien och alla de minnen, som de båda förvara», samt att en dylik möjlighet för honom »uppklarnat till ett säkert hopp, då han icke blott af en vän, som

Digitized by Google

hört sig för på vederbörlig ort, utan ock genom anonyma bref» af trenne enligt hans föreställning inflytelserike män »uppmuntrats att söka det genom Carl von Rosensteins befordran till biskop i Linköping ledigblifna Kumla pastorat i Nerike». Rutström hade, säges det i samma biografi, af uttryck i Franzéns bref tyckt sig finna tillräcklig anledning att hos Rosenstein, som var föredragande i ecklesiastikärenden, anmäla honom såsom sökande till Kumla. »Väl fann jag det betänkligt», fortfar Franzén, »att, då jag hittills blott såsom ett akademiskt annex innehaft det pastorat, hvartill jag, utan att deltaga i dess vård, blifvit förordnad» (Pemar), »nu egna mitt återstående lif åt prestembetet såsom mitt egentliga kall och hufvudföremålet för min omsorg; men då jag å andra sidan betänkte, hvad helig förbindelse jag redan genom min prestvigning iklädt mig, utan att svara deremot, hoppades jag finna det mera tillfredsställande att i sjelfva verket blifva hvad jag förut var endast till namnet. Icke utan en svår strid kunde jag bryta de band af slägt, vänner och vanan vid det akademiska lifvet, som fäste mig vid den belägenhet, jag skulle lemna». Franzén tillägger, att han ifrigt längtat till Sverige; »dess genom revolutionen vunna nya skick och anseende var för mig ett så mycket större glädjeämne, ju

Digitized by Google

mer jag hade sörjt öfver dess nära undergång, då ryktet om dess delning mellan Danmark och Ryssland flög öfver det, som det då syntes, öfvergifna Finland».

Det må vara, att Rutström, när Franzén i sina bref visat sig villrådig, gjort »slag i saken» genom att anmäla honom som sökande till Kumla och sedan från honom efterskrifva ansökningshandlingarna; att emellertid saken under någon tid varit föremål för öfverläggning så väl mellan Franzén och Rosenstein som mellan Franzén och Rutström, det framgår af bref, som ännu finnas i behåll. Den 14 juni 1810 skref Franzén till Rosenstein, att han visserligen »gått miste» om den plats, han sökt (kyrkoherdebeställningen i Jakobs församling), men att han fått förhoppningar om något annat, nemligen Kumla; likvisst ville han ogerna träda i vägen för sin landsman och ungdomsvän, hofpredikanten Vänman, »som sagt sig, utan Franzén, vara säker att få pastoratet». I ett odateradt bref till Rutström skrifver Franzén: »Jag är åter i samma villrådiga belägenhet som förut. Denna förunderliga vackling härrör icke blott af min karakters svaghet, utan ock af min ojemna helsa. Min slägt tyckte Stockholm vara nog långt borta, och Kumla förskräcker dem alldeles. De tro sig aldrig mera se mig. Den vidlyftiga och bekym-

Digitized by Google

mersamma landthushållningen, som hvarken jag eller Sophie förstå, motväger äfven det sköna och förmånliga af sjelfva stället. Blefve Clara ledigt, så vågade jag utan tvifvel. Men det, som alltid bekymrar mig, är min kollision med Vänman. Jag har haft ett bref från honom, och jag har svarat honom, att jag ej vill hindra honom, om han, utan mig, är viss om framgång. Kanske är han icke nöjd med denna vilkorliga afsägelse, som jag gjort i ett bref till Rosenstein. Kanske denne sjelf ej tyckte om det obestämda deri. Fordrar han ett bestämdt svar och saken blir afgjord, så kan jag ej annat än ovilkorligen afsäga mig». Den 9 juli har emellertid Franzén, såsom ett nytt bref till Rutström utvisar, redan ändrat sig; han önskar nu med all ifver att få Kumla, fruktar, att Rosenstein på grund af hans vilkorliga afsägelse »lemnat honom å sido», och vill resa öfver till Sverige för att ordna det hela. »Ty om saken ännu står *in statu quo*, torde min öfverresa vara nödig också för din skull, på det du måtte veta hvad jag vill och om jag ännu har mitt förnuft qvar». Man ser, att vankelmodet var stort; men sådant var ju ock ganska förklarligt: när det gäller att ändra verksamhet och vistelseort, öfvergifva fädernebygd och anhöriga, uppstår en naturlig tveksamhet. Emellertid nämndes Franzén den 12 juli 1810 till

Digitized by Google

kyrkoherde i Kumla, och dermed var saken omsider afgjord; pastoratet skulle dock icke tillträdas före den 1 maj 1812.

Den 6 juli 1810 var Franzén promotor vid magisterpromotionen i Åbo, och han deltog i konsistoriets flesta sessioner ända från den 20 september 1810 till den 24 augusti 1811 *. Emellertid hade han i augusti 1810 varit i Sverige och dervid, i sällskap med Rutström, besökt Kumla; han hade då funnit prestgården öfver all förväntan »treflig». Den var, säger han, på två sidor omgifven af en fruktträdgård och hade en vacker park; »vid inkörsgrinden mötte mig en hög och lummig hängbjörk, som bjöd mig vara välkommen i den inhägnad, hvars lugn den tycktes bevaka». Återkommen till Åbo, fortsatte han sina föreläsningar; de behandlade tvenne gånger i veckan synkronistiskt Sveriges och Rysslands historia. Då i september 1810 Åbo universitet anhöll om sin förre kanslers, grefve Carl Adam Wachtmeisters, porträtt, uppsatte Franzén den skrifvelse, i hvilken nämnda önskan framställdes, tolkade deri den saknad och erkänsla, Åbo akademi kände, men försummade ej heller att omnämna »det nya lysande beskydd», »de nya lyckliga utsigter», universitetet numera egde. Under år 1810 hade Franzén äfven utgifvit

* W. Lagus: Om F. M. Franzéns bortflyttning från Finland.

Digitized by Google

ett band af sina skaldestycken; angående detta band, som innehåller flere af de sånger, om hvilka ofvan talats, kan sägas, att, så framt der endast tillika kunnat upptagas de då ännu oskrifna Fanny-sångerna, det skulle lemna en nästan fullständig bild af det yppersta i Franzéns skaldskap och tillräckligt material för att bestämma hans plats i den poetiska litteraturen. Der finner man »Menniskans anlete», »Sångmön», »Den gamle knekten», »Den enda kyssen» *, »Champagnevinet», »Till de

* Stycket »Den enda kyssen», som redan omnämnts, har af Xavier Marmier blifvit öfversatt på Franska. Den vackra tolkningen eller efterbildningen lyder:

Le dernier baiser.

Tu pars. Au bord des flots je m'arrête et soupire,
Je te regarde encore. Je serai seul demain.
Pour la dernière fois montre-moi ton sourire,
Pour la dernière fois, oh, donne-moi ta main!

C'en est fait à présent de ses heures de joie
Où ta porte m'était ouverte chaque jour,
Où le frôlement seul de ta robe de soie
Me faisait tressaillir et palpiter d'amour.

Les fleurs de ton salon souvent dans ton absence
Me disaient je ne sais quels mots mystérieux,
Et tout seul à l'écart j'attendais en silence
Le bonheur de te voir apparaître à mes yeux.

C'en est fait à présent. De ta voix entraînante
Je ne dois plus chercher les chants harmonieux,
Ni m'asseoir près de toi, ni de ma bouche errante
Effleurer en tremblant tes boucles de cheveux.

Digitized by Google

hemmavarande», »Emili eller en afton i Lappland» och ännu andra odödliga dikter; en skönare samling sånger har knappast någonsin blifvit utgifven.

Franzén fann snart, såsom han i sina biografiska utkast uttryckligen förklarat, det vara »obehagligt att såsom Svensk undersåte tjenå vid den numera under Ryska regeringen lagda akademien», och han beslöt derföre att redan år 1811 flytta öfver till Sverige. »Biskop Tengström», säger han, »visade mig, ehuru missnöjd med min flyttning, ett nytt prof af sin mångåriga vänskap, i det han skaffade mig ett års tjenstledighet från min profession med rättighet att under tiden åtnjuta den dertill hörande lönen». W. Lagus har i sitt förtjenstfulla föredrag »Om Franzéns bort-

---

Adieu! Laisse-moi prendre un seul baiser de frère,
Ce sera le premier, ce sera le dernier.
Une larme furtive a mouillé ta paupière:
Dans un baiser d'amour laisse-moi l'essuyer.

Que ta famille approche et qu'elle me pardonne!
Mon amour résigné ne garde point d'espoir.
Comme un enfant timide au sort je m'abandonne,
Je sais que je ne dois plus jamais te revoir.

Adieu donc, et de loin pense à celui qui t'aime!
Mais non — garde à jamais le repos de ton coeur!
J'emporte mes regrets au dedans de moi-même,
Les regrets de l'amour sont encore un bonheur.

Digitized by Google

flyttning från Finland» redogjort för de åtgärder, hvilka skalden sjelf i detta afseende nu vidtog. Franzén inlemnade, såsom man af denna redogörelse, likasom ock af papper, hvilka förvaras hos framlidne biskop Grafströms familj, kan finna, den 28 juni 1811 följande, till Ryske kejsaren ställda ansökning: »Till följd af den rättighet, som 10 § i den mellan Ryssland och Sverige år 1809 slutna fredstraktaten lemnar hvartdera rikets undersåter, att inom tre års tid från dess ratificering bosätta sig antingen i Finland eller Sverige, anhåller jag i djupaste underdånighet om Eders Kejserliga Majestäts nådiga tillstånd för mig att flytta till Sverige och emottaga den plats, som der af Hans Kongl. Majestät blifvit för mig utsedd. Ehuru många och kära band fästa mitt hjerta vid Finland och dess akademi, och ehuru lycklig jag skulle anse mig att få lefva under Eders Kejserl. Majestäts milda och välgörande spira, nödga mig likväl tillfälliga omständigheter och individuela förbindelser till denna flyttning. Den syssla, som mig i Sverige är bestämd, får jag väl ej tillträda förr än den 1 maj 1812; men som en resa öfver hafvet vid den tiden är svår och äfventyrlig för ett stort hushåll med många späda barn och jag förut behöfde sätta i ordning min ekonomi på Svenska sidan, så är min underdåniga begäran att, med bibehål-

Digitized by Google

lande af min lön i Finland ända till nyssnämnda tidpunkt, redan i slutet af denna sommar få lemna landet och min här innehafda syssla, som emellertid, enligt hvad förut öfligt varit då tjenstledighet blifvit en professor beviljad, af en adjunkt kunde bestridas. Jag vågar så mycket mera hoppas, att Eders Kejserl. Majestät i nåder villfar min önskan, som den understödes icke blott af Eders Kejserl. Majestäts personliga ädelmod, utan äfven af den liberala, ur tidehvarfvets upplysning och förmildring ursprungna anda, hvarmed det sista kriget blifvit både fördt och slutadt, och som äfven dikterat den paragraf i fredstraktaten, hvilken jag i underdånighet vågat åberopa». Den af Franzén åberopade punkten i traktaten innehöll, att de Svenske eller Ryske undersåtar, som voro bosatte antingen i Sverige eller Finland, skulle ega oinskränkt frihet att »sig i den ena eller andra af dessa stater nedsätta under en tid af tre år efter den dag då ratifikationerna af traktaten blifvit utvexlade». Med anledning af denna Franzéns ansökan uppsatte det akademiska konsistoriet en hemställning, som förordade hans begäran. »Ehuru konsistorium visserligen icke utan liflig och smärtande saknad såg ryckas ur sitt sköte en man, som icke blott på snillets, lärdomens och talentens, utan ock på hjertats och de medborgerliga dyg-

Digitized by Google

dernas sida sig alltid utmärkt och till hvars oförtrutna och gagnande biträde vid den akademiska ungdomens undervisning konsistorium redan länge och med innerlig tillfredsställelse varit vittne, kunde konsistorium likväl för sin del icke sätta sig emot ett beslut, som, enligt professorns egen uppriktiga försäkran, verkadt blott af tillfälliga omständigheter och individuela förbindelser, syntes utgöra en af de länkar i händelsernas kedja, genom hvilka menniskan, ofta utan egen föresats eller åtgärd, föres till mötet af nya och okända, endast af försynens blick förutsedda öden». Hvad frågan om lönens bibehållande angick, insåge konsistorium till fullo, att afgörandet derom endast berodde af monarkens nåd, men kunde icke heller i denna hänsyn misströsta *. Kejsar Alexander gaf genom egenhändigt undertecknadt reskript till kanslern för Åbo universitet, geheimerådet Speransky, Franzén rätt att blifva entledigad från sin professorstjenst och öfverflytta till Sverige samt att, »till belöning för hans nit och de tjenster, han bevisat Åbo universitet», få räkna sig till godo den tjensten åtföljande lönen intill den 1 maj 1812» **. Det bör tilläggas, att Franzén, jemte ett handbref

* W. Lagus: F. M. Franzéns bortflyttning från Finland.

** Bref förvarade bland framlidne biskop Grafströms vittra qvarlåtenskap.

Digitized by Google

från Speransky, dateradt den 7 juli 1809, af Ryske kejsaren erhållit en briljanterad ring; att, såsom ett ännu i det Grafströmska arkivet befintligt bref utvisar, Speransky gerna ville qvarhålla Franzén i Finland, och att konsistoriet otvetydigt yttrade sin saknad och beklagade hans afresa. Konsistoriet hade ock på våren 1811 utsett honom till medlem af den deputation, hvilken inför kejsaren skulle tolka universitetets tacksamhet för dess nya, betydligt tillökade stat; Franzén hindrades dock af opasslighet att i nämnda uppdrag resa till Petersburg. All denna uppmärksamhet, alla dessa bevis på högaktning kunde dock knappast trösta ett sinne, som, smärtadt af tanken på skilsmessan från Finland, tillika nyligen hade pröfvats genom en ömmande förlust. Det var som om alla de gamla banden lossnade, när Franzén under denna orons tid äfven förlorade sin äldsta vän, den hulda modern. Franzén skref om hennes bortgång och om sin förestående afresa till Sverige, i ett bref af den 21 maj 1811, till vännen Rutström: »Jag är väl snart fyratio år och hon var femtiofem, men jag gråter som ett barn. Hon var i vintras hos oss liksom för att taga afsked .... Gud låte mig väl vara öfver i Sverige en gång! Den ledsamma skilsmessan förstör alldeles både min helsa och mitt sinneslugn». Till Wallmark skref han tvenne

Digitized by Google

dagar derefter: »Ehuru mycket skilsmessan från Finland, d. v. s. från slägt och vänner samt akademien, kostar på mig, längtar jag likväl att hel och hållen få stå på den ena stranden af hafvet, ej som nu med den ena foten här och den andra der». I september år 1811 var Franzén ändtligen i Sverige. Afskedet från fränder och vänner hade varit smärtsamt; Wallenius egnade honom en vacker afskedssång, hvilken, anslutande sig till orden i Franzéns sång »Till de hemmavarande»:

Snart törhända, så det vill mig ana,
Far jag längre, längre bort från er,

tolkade Finlands och universitetets saknad:

»Snart törhända, så det vill mig ana,
Far jag längre, längre bort från er» —
Sannad är din spådom, och den bana,
Som du gick bland oss, du går ej mer.

Ledig står din plats i Auras salar,
Ledig på dess tystnande Parnass,
Och den svan, som tjuste berg och dalar,
Öfverger sin hembygds lugna vass.

I de följande stroferna uttalade Wallenius hoppet om ett återseende, hoppet, att »den Finska stranden en gång skulle återse sin flydde son», och vissheten, att mången Finsk yngling af Franzéns lif och sång skulle stärkas till ädel handling.

Digitized by Google

Samma år — 1811 — togo Wallin och Franzén inträde i Svenska Akademien; Wallin, ehuru invald först 1810, höll sitt inträdestal tidigare än den år 1808 invalde Franzén: den 29 maj talade Wallin öfver Gyldenstolpe, den 27 november Franzén öfver Gyllenborg. För de märkliga uttalanden, Franzén nu gjorde angående sin flyttning till Sverige, skall strax redogöras; för öfrigt innehöll talet, utom en vacker hyllning åt Rosenstein, den föreskrifna teckningen af företrädarens person och verk. Med rörelse läser man de ord, hvilka Franzén rigtade till sin gamle beskyddare och vän Nils v. Rosenstein, hvilken, »stående liksom emellan hofvet och den lärda verlden, var älskad och aktad i dem båda» samt sökte den enda belöningen för sina mödor i nöjet att ur skuggan framkalla en gryende förtjenst eller hedra de hädangångnes minne. Vackert tecknar Franzén derefter Gyllenborgs öppna och frisinnade karakter, sjelfständigheten i hans väsen, hans skaldskap, som var mera egnadt för »tankens och känslans högre och allvarligare lyftning än för fantasiens bländande prakt eller behagens lätta lekar». Sant yttrar Franzén, att Gyllenborg, till följd af den renhet och ädelhet, som utmärkte hans lif och diktning, åtnjöt en »ostörd heder», äfven om man stundom kunde göra en och annan anmärkning mot enskildheter i hans

Digitized by Google

poesi. »Dertill medverkade utan tvifvel icke blott det anseende, han en gång vunnit såsom Sveriges förste skald, utan ock hans moraliska värde och motsatsen mellan storheten af hans rykte och det enkla, okonstlade, godhjertade, fullkomligen oförställda» och, på grund af tankspriddhet, »stundom besynnerliga i hans sätt att vara. Antingen kände sig den hemliga afunden lättad från det tryckande, som är i en stor förtjenst, genom hans anspråkslösa enfald, eller förhöjde hans öppna naturlighet glansen af hans snille och skönheten af hans dygd, eller verkade sjelfva hans afvikelser från umgängets små former, att man bemötte den gråhårige, i mer än ett halft århundrade berömde skalden såsom en högre varelse, såsom redan lefvande blott i seklerna, i odödligheten». Franzén fann en viss själsfrändskap mellan Klopstock och Gyllenborg. »De hade, ehuru vida skilde i sin poesi, en förvånande likhet, då man såg dem i sitt hus och i den landtliga skuggan. Begge stodo på höjden af en lång och sorgfri lefnad vid sidan af den mest älskvärda maka, omgifne af en dygdig ungdoms skönaste minnen och af vitterhetens högsta ära. Begge förenade i sin uppsyn oskuld och visdom, enfald och höghet, hjertlighet och upplyftning. Begge rörde ännu med darrande hand sin åt dygden och fosterlandskänslan helgade lyra. Begge

Digitized by Google

sörjde öfver tidens mulnande utsigt, men begge hade den lyckan att tillsluta sina ögon, innan de sågo stormens grymmaste utbrott inom sitt eget älskade fädernesland». Franzén sökte vidare i sitt tal förklara arten af det »verldsförakt», som Gyllenborg, sjelf en god och lycklig man, så ofta i sin diktning uttalade. »Antingen vi betrakta Gyllenborg på parnassen främst bland skalderna eller på hofvet i Gustaf III:s snillrika aftoncirkel eller i sitt hus vid sin makas och sina barns sida eller bland Skenäs' förtroliga skuggor eller vid sina vänners urnor eller på den lugna vandringen till sin egen graf, så finna vi ingenting mindre än en misantrop, som, sjelf olycklig, är för andra odräglig, utan den älskvärdaste, kärleksfullaste och lyckligaste man på jorden. Likväl bekände han sig sjelf för en verldsföraktare, och han var det äfven både i tänkesätt och lefnad, men icke, som många äfven ädlare själar, som sjelfva Alceste hos Molière, Timon hos Shakespear, Phanias hos Wieland och Christinas olycklige vän hos Kellgren, af en orsak, som snarare förtjenar medlidande än bifall och åtminstone är blandad med egoism, om ej alstrad deraf. Gyllenborg blef det blott genom en jemförelse mellan verlden sådan den borde vara och sådan den är, mellan den ädla och lyckliga fristad, han målat sig i sin inbillning efter de på afstånd

Digitized by Google

så sköna, utan tvifvel förskönade taflorna af forntidens republiker, och den verkliga i hans då genom sjelfva sin frihet olyckliga fädernesland, mellan medborgare och statsmän, sådana han förestält sig dem vid sin Plutark och efter sin egen själs ädla känslor, och sådana han fann dem omkring sig både i rikets embeten och bland dess församlade ständer». Ur denna motsats mellan Gyllenborgs frihetsideal och frihetstidens verklighet kunna, menar Franzén, sådana verser, som dessa, förklaras:

> Till den förnedringsgrad ha våra seder hunnit,
> Att man sitt tänkesätt som varan håller falt
> Och tingar äran bort åt den, som mest betalt.

Under inflytande af en dylik anblick händer det, säger Franzén, att skalden från nedslagenhet öfvergår till kallsinnighet eller ett lättsinnigt begär att njuta samma lif, öfver hvars tomhet han nyss klagat; sådant var dock, tillägger han, ej förhållandet med Gyllenborg. »Ehuru förkrossande det var för hans hjerta att hos sina medborgare, hos lagstiftarne sjelfva, i stället för en Catonisk och Aristidisk dygd, finna den oförskämdaste falhet, så vacklade likväl icke ett ögonblick hans egna rena och ädla grundsatser. Icke förr än med hans lif slocknade hans inifrån hjertat glödande, ej blott i ett yttre inbillningsskimmer spelande kärlek för

Digitized by Google

dygden och friheten och fäderneslandet». Erinrande om Gyllenborgs sköna ord:

> Dens namn låt evigt mörker gömma,
> Som, född i Sverige, vågar glömma
> Sig vara född att lefva fri,

begagnar Franzén i sitt inträdestal tillfället att egna en saknadens gärd åt sin lärare Porthan, hvilken så ofta brukat ur minnet anföra dessa och andra strofer ur Gyllenborgs dikter, och han ursäktar sig för denna »digression» på det vackraste sätt. Att han »vid det högtidligaste tillfället i sin lefnad» förenade Porthans namn med Gyllenborgs, berodde, säger han, på »den tacksamhet, man är skyldig *själens* föräldrar», de ungdomsledare, hvilka gifvit sinnet de första väckelserna till forskning och till allvarligt sökande af sanningen.

Silverstolpe, hvilken besvarade Franzéns tal, tolkade Akademiens tillfredsställelse att, efter så många skiften och så många af sorgliga tidsomständigheter framkallade hinder, omsider få i sin krets mottaga Franzén. »Ändtligen», sade han, »har Svenska Akademien sett den stund inträffa, som någon gång, under fäderneslandets olyckor, syntes vilja förloras för hennes förhoppningar, den, då hon skulle få lika högtidligen tillegna sig eder person, som hon tillförene gjort rättvisa åt edert snille. Under skiften bedröfliga för de bygder, som sett

Digitized by Google

Eder födas, har edert hjerta förblifvit Svenskt, hafva, med edra värdige landsmäns Porthans kärlek till den fria upplysningen och Calonii outsläckliga medborgerlighet, edra suckar längtande sväfvat öfver hafvet till det land, af hvars regerings omsorger edert eget förvarar långliga minnen». Dittills hade endast återljuden af Franzéns lyra tillhört Sverige; nu vore den lika snillrike som blygsamme sångaren vunnen åt detta land.

Och dermed intog nu Franzén i Svenska Akademien Gyllenborgs stol, på hvilken ända från Akademiens stiftelse och tills nu endast sångare suttit och som öfvergått från honom, hvilken sjöng om »Själens styrka», till Selmas blide skald, till Angelikas ädle sångare, till Ariostos och Tassos tolk. Så var Franzén förvärfvad åt Sverige. Om de anledningar, hvilka vållade hans öfverflyttning från Finland, har mycket talats och skrifvits; från Finsk sida har man stundom beklagat det steg, han tog, och denna klagan kan vara helt naturlig. Man har ock sagt, att Franzéns poesi, sedan hon uppryckts ur hembygdens jordmån, aldrig återfick sin första rena friskhet; häremot må invändas dels, att man ingalunda med visshet kan afgöra, huru vida hans skaldskap skulle, om han qvarstannat i Finland, hafva utvecklat sig på annat sätt än nu skedde, dels att dock, förutom andra oförgätliga

Digitized by Google

dikter, Fanny-sångerna tillkommo efter flyttningen till Sverige. Invändningen har, i hvad den gäller Fanny-bilderna, visserligen en gång bemötts med den förklaringen, att dessa bilder i ingifvelse och omedelbarhet äro underlägsna de i Finland diktade Selma-sångerna, äro sentimentala och didaktiska samt lemna reflexionen för stort utrymme. Förklaringen är icke alldeles tillfredsställande; ty den reflexion, som i Fanny-sångerna stundom framträder, är af så poetisk art, så sammansmält med lefvande åskådning och fint natursinne, att den icke stör det poetiska intrycket, och känsligheten öfvergår ingalunda till känslosamhet, om än Fannys fägring har till folie lidande, sjukdom och tidig död. Hvad åter sjelfva afresan från Finland till Sverige angår, så hade ju Franzén sjelf haft svåra strider att genomgå, innan han bestämde sig för den samma; men han hade ock så många skäl för en flyttning, att man svårligen kan, såsom några forskare gjort, helt eller halft ogilla beslutet *.

* Bland hithörande skrifter må nämnas det synnerligen vackra arbetet af Fredr. Cygnæus: »Teckningar ur Fraus Mikael Franzéns lefnad», der de skäl, som talade *för* skaldens beslut att flytta till Sverige, med mycken pietet framhållas; vidare G. Lagus: »Den Finsk-Svenska litteraturens utveckling», en ypperlig skildring, i hvilken en något motsatt uppfattning gör sig gällande; W. Lagus: »F. M. Franzéns bortflyttning från Finland», innehållande en omsorgsfull utredning af materialet; och en

Digitized by Google

Utan att för öfrigt ingå i någon kritisk betraktelse öfver de åsigter, hvilka af några högt aktade Finske författare i detta fall uttalats, må det vara nog att här, med ledning af yttranden i Franzéns skrifter, angifva, huru han sjelf uppfattade dels de samverkande omständigheter, hvilka föranledde flyttningen, dels förhållandet mellan Sverige och Finland och sönderslitandet af de politiska band, hvilka så länge förenat dem.

Den smärta, Franzén erfor med anledning af den politiska skilsmessan mellan Sverige och Finland, var djup och liflig, om han ock, såsom redan visats, hemtade någon tröst i den tanken, att Finland fick lefva sitt eget lif och att dess rättigheter vördades af den stora kejsarstaten. I sin teckning af Chapman, skrifven 1817, talar han ännu om den »bedröfliga tidpunkt, då en tredjedel af riket gick förlorad», och då han 1815 egnade saknadens gärd åt minnet af Choræus, skattade han denne sångare lycklig deruti, att han ej behöfde »öfverlefva den tidpunkt, då man med bestörtning blef varse, att det var ett haf mellan Sverige och Finland».

uppsats i Finsk Tidskrift af C. G. Estlander: »Ur Franzéns brefvexling». De i sistnämnda förtjenstfulla uppsats framställda åsigterna om Selma-bilden samt om Fanny-dikternas karakter öfverensstämma, såsom läsaren lätt finner, icke med minnestecknarens uppfattning. Jfr Ljunggren: Sv. Vitt. H. del. III, 3 och 4 h.

Digitized by Google

Samma åskådningssätt röjes redan i dikten »Briggen och slupen», som i de samlade skrifterna bär årtalet 1809; skalden talar der om den ärorika tid, då slupen, »byggd af fur från Finlands bygder», fick följa »en stolt och ädel brigg af gammalt Götiskt timmer», talar om det sorgens och förfärans ögonblick, då ett annat skepp, rikt på dessa eldgap, som bevisa mer än alla folkrättsläror, förklarade slupen för sin egendom. Hvad skall slupens besättning, i sin nöd, företaga, så frågar skalden. Ack, dess tappra folk

har ej annan pligt än lyda och fördraga,
Förgäfves tröstadt af den nåd
Att bli vid samma ordning än,
Som hölls af briggens folk, de tappre, frie män.
Der blickar det ännu med fåfängt dolda tårar —
Och månne segrarn ens, så snart han lydnad får,
Förtryta kan en suck, en tår? —
Tillbaka blickar det och rymdens böljor mäter,
Som rycka vän från vän, som söndra bror från bror,
En dotter från sin far, en son ifrån sin mor.
Om ock för evigt skildt, det evigt ej förgäter
Sitt hjertas helga skuld emot det broderfolk,
Som var dess ljus och stöd och ledare och tolk
Och delte med det jemnt på hafvet och i hamnen.
Nu står det på sin reling än
Och blott till afsked sträcker famnen,
Och, vittne till den nöd, som samlas kring dess vän,
Det glömmer egen sorg, att sörja endast den;
Men då det fruktar mest i afgrunden hans bäddning,
Det ser — kan det väl tro sin syn? —

Digitized by Google

Den ädles underbara räddning
Och faller ner förtjust och ropar: o Försyn,
Jag vill mitt öde tåligt bära:
Min vän har frälst sitt namn, sin frihet och sin ära.

Man ser, att Franzén ännu anser Finland »förgäfves tröstadt» af det under Rysk spira bevarade sjelfbeståndet, att han låter Finlands folk djupt känna smärtan af förlusten och att här den enda ljusningen i dess eget öde är vissheten, att Sverige åtminstone kunnat rädda sin egen oafhängighet. Så yttrar sig den första sorgen, och dess upprigtighet kan ej göras misstänkt på grund af några Franska verser till Alexander, förestafvade af tvingande omständigheter, egen böjlighet och andras önskningar. Men väl kom sedermera en tid, då Franzén tyckes hafva funnit den »tröst», som låg i Finlands egendomliga undantagsställning inom det Ryska riket, ganska stor och rik; i djupet af Franzéns sinne låg en Finsk nationalitetskänsla, och denna fann sig hugnad vid anblicken af Finlands bibehållna sjelfständighet under egen författning. Denna nationalitetskänslas innehåll var knappast på begreppsenligt sätt uppfattadt och sönderdeladt af hans förstånd; Sverige och Finland voro i hans kärlek allt för nära förenade, för att detta skulle kunna ske; men samma betraktelsesätt, som lifvade ynglingen, då han under sina resor

Digitized by Google

ej ansåg Danmarks boklundar eller landskapsscenerna i Wales kunna uthärda jemförelse med det armare, men älskade Finlands natur, fans qvar hos mannen, och hans väsen var med tusen naturtrådar fäst vid den Finska bygden ännu länge sedan han på goda grunder valt sitt hem i Sverige. I början var vemodet öfver den timade brytningen naturligtvis mycket stort; det gifver sig luft år 1810 i de verser, med hvilka Franzén tillegnade f. d. universitetskanslern Wachtmeister sin diktsamling; der heter det om det Finska universitetet:

Nya magter i dess tempel sväfva,
Nya namn der sprida tröst och hopp;
Men de offer, deras altar kräfva,
Men de sjelfva ej de suckar jäfva,
Minnet ger åt flydda dagars lopp.

Så långt fram i tiden som år 1833 yttrar Franzén, i sin teckning af Carl August Ehrensvärd, om den äldre Ehrensvärd, som byggde Sveaborg och skapade arméens flotta, att hans minne svårligen ännu kunde göras till föremål för någon skildring, emedan man ännu stod den tidpunkt allt för nära, »då det värn, som han för Sveriges säkerhet och helhet upprättat, gick förloradt, för att ej smärtan deraf skulle förbittra sjelfva åminnelsen af hans storverk». Samma sorg röjes på det ställe i företalet till biografien öfver Choræus,

Digitized by Google

der Franzén om denne skalds »sång öfver Ehrensvärd» säger: »ämnet deri har genom tidens händelser blifvit sådant, att man endast med smärta kan läsa det, oaktadt dess beundransvärda skönhet». Och med vemodet blandade sig en djup harm öfver det sätt, hvarpå kriget mot Ryssland förts, öfver de styrandes missmod, handfallenhet och oskicklighet; harmen satt djupt inne och gaf sig luft ännu i den år 1823 af Franzén författade minnesteckningen öfver Magnus Gabriel De la Gardie, der det, vid skildringen af krigshändelser under konung Carl X Gustafs tid, helt plötsligt säges: »en så otidig misströstan, som i våra dagar förspilt en tredjedel af Svea rike, sammanstämde icke med den anda, som den tiden rådde hos folket såsom hos regeringen, hos befälet såsom hos gemene man».

Sverige och Finland hade haft så oerhördt mycket gemensamt, och känslan af denna gemensamhet var hos Franzén mycket stark. Redan i sången »Finlands uppodling» (1800) hade ju sångaren ropat till Finnen, hvars känsla af egen sjelfständighet han dock på samma gång sökte lifva:

> Var Svensken ej din bror i rikssal och i tält?
> Var ej hans ära din? Bröt ej den ädle hjelten
> Sin lager ock åt dig på Leipzigs segerfält?

Digitized by Google

Och han uttalade der den önskan, att Finland, alltid stående vid Sveriges sida, måtte allt mer utveckla sin folkande till eget, fritt lif, på samma gång som det erkände förbindelserna till Sverige och vore med det senare oskiljaktigt förenadt. Denna känsla för betydelsen af samhörigheten med Sverige hade varit mycket liflig hos Franzéns lärare Porthan; om honom säger Franzén på ett ställe: »En hemlig farhåga för det öde, som fyra år efter hans död öfvergick Finland, röjde han i förtroliga samtal, utan att dela deras fega misströstan, som förde högt nog det obetänkta språk, att, när det gälde, landet ej skulle kunna försvaras. Det var mindre de Ryska vapnen än det Europeiska statsvingleriet, han fruktade. Då han påminte sig 1741 års olyckliga krig, förestälde han sig möjligheten af en dylik fara, utan att hoppas en dylik räddning. Huru rätt han anat i det ena och andra afseendet, har utgången visat. Redan vid det tillfälle, då Katarina II genom namnet Konstantin syntes yppa sin afsigt på Konstantinopel, sade han: 'vi skola be Gud, att det må lyckas den Ryska magten att dit förlägga sitt hufvudsäte. Då kan den lemna det aflägsna Finland i fred under den Svenska spiran. Men nu, då det ligger så nära dess hufvudstad, fruktar jag, att det förr eller senare kommer att läggas under

Digitized by Google

det Ryska väldet'. Derföre var han ock orolig öfver den småaktiga tvisten om målningen af gränsbron, som då redan kunnat föranleda hvad få år derefter hände. Men stunden var då ännu icke kommen». I sin teckning öfver samme Porthan säger Franzén vidare: »Emellan Sverige och Finland fortfar, ehuru det band brustit, som i mer än sexhundrade år hållit dem förenade under samma regering, ännu en gemenskap, som inga tiders stormar kunna bryta. Utom det haf, som på en gång skiljer och sammanbinder dem samt underhåller ett oafbrutet varuutbyte, utgör språket och allt, hvad genom det vexlas, ett oupplösligt samband emellan begge folken». Han erinrar, att detta språk, om ock »den Finska allmogen och några af den tjenande klassen i städerna» begagnade sitt eget tungomål, dock vore vida spridt; han betonar, att Svensk lag ännu gälde i Finland och att »den författning, hvarefter det styres, är grundadt på en Svensk inrättning».

Känslan af en dylik gemensamhet mellan två folk kan antaga olika former; det var naturligt, att Franzén, vid den första smärtan öfver Finlands söndring från Sverige, med förökad styrka uppfattade betydelsen af det band, som enat dem: det kändes, som hade den egna varelsen blifvit stympad. Han tolkar i det tal, hvarmed han tog sitt

Digitized by Google

inträde i Svenska Akademien, denna sin uppfattning och på samma gång de inre bevekelsegrunder, hvilka drifvit honom att öfverflytta till Sverige. Der darrar ännu samma smärta, hvilken i Tegnérs samma år prisbelönta »Svea» gaf sig luft i stroferna:

Farväl, du Sveas värn, farväl, du hjeltars land!
Se, Bottnens bölja för vår gråt intill din strand.

Franzén säger i detta inträdestal, ställande orden till de öfrige ledamöterna i Akademien: »Det var eder röst, som öfver stridens fält, genom fiendtliga härar, sökte mig bland mängden af bestörte landsmän, bestörte att se endast äran räddas af tapperheten och segern. Det var eder röst, som först lugnade mig med den tanken, att det ges ett samband, som svärdet ej upplöser, som förenar äfven de aflägsnaste stater och verldsdelar genom språk och skrift, men snart erinrade mig om vitterhetens och medborgerlighetens oskiljaktiga sammanhang och *ur det plågsamma, kanske brottsliga tillstånd att lefva med kroppen i en stat och med själen i en annan* ledde mig öfver hafvet till en ny utsigt för mina pligter och öden. Bland de olyckor, som hopat sig på det tidehvarf, i hvilket vi lefva, är förlusten af egendom, embete och andra yttre fördelar, ja af sjelfva lifvet, kanhända ett mindre ondt än detta andeliga lidande i hjertan, som våldsamt slitas från hvarandra och från ett

Digitized by Google

gemensamt band af pligter och rättigheter, önskningar och bemödanden, för hvilka den enhet söndras, som utgör lifvet, styrkan och sällheten af det vi kalla fädernesland, hos hvilka sjelfva de samhälliga känslor och medborgerliga tänkesätt, som, näst religionens oändliga föremål, äro det högsta och ädlaste af menniskolifvet, bringas i en inbördes strid, som förvirrar och mattar och slutligen kanske dödar dem alla. I synnerhet beklagansvärd är den, som, ställd på en högre plats till ett värn för fleres rättigheter, måste antingen lemna dem ohägnade eller foga sig efter tidens händelser, antingen svika sitt kall eller trotsa ryktet, och åt den medborgerliga pligten bära det största offer af alla, sin fröjd för ögonblicket. *Men äfven den, som i en lägre ställning afgör blott sin egen och de sinas välfärd, kan icke, utan en strid inom sig sjelf, som lemnar sår i hans hjerta, bestämma sig för endera af de tvenne lika kära, lika dyrbara hälfterna af ett styckadt fädernesland;* dragen på ena sidan åt den bygd, der han först såg ljuset och himlen och våren och skörden, åt de grafvar, der hans fäder hvila, åt de hyddor, der han saknas af blodsförvandter och ungdomsvänner, åt den krets, der han arbetat, åt det hem, der han njutit hela den gladare hälften af menniskoåldern; och på den andra sidan hänförd af den urgamla, oaktadt alla

Digitized by Google

skiften alltid lagbundna regering, som icke blott skyddar hans yttre varelse, utan ock fostrat den inre och *lärt honom att känna en menniskas och en medborgares värde;* af det ädla och själfulla folk, som han tillhört, icke blott organiskt närd af dess samhällskropp, utan andeligen lifvad af dess öden och bedrifter, dess språk och snilleverk; af det i hafvets och bergens hägn på sig sjelft trö-stande land, der vid hvarje steg fosterlandskänslan väckes, än af ett fornälderns minne bland naturens vilda skönheter, än af en namnkunnig ätts med segertecken uppfylda slott mellan frie landsboars trefliga hyddor; än af ett konstens och flitens verk, som förenar bergsbygden och skördefälten, verlds-hafvet och den ensliga insjön; än af odödlige kon-ungars bilder, som säga honom: äfven för dig och dina fäder hafva vi vunnit segerns ära och frihetens sjelfbestånd, stiftat lagar och läroverk, spridt ljus och hyfsning, idoghet och välstånd. Den strand, jag öfvergifvit, och de föremål för min kärlek, jag der lemnat, må som oftast kalla min tanke öfver hafvet och stundom locka en tår ur mitt öga. Men, *i det jag tröstar mig öfver deras öde under en regering, som gör allt hvad en främ-mande kan göra för att tillfredsställa ett barn, som han ryckt gråtande ur dess föräldrars sköte,* skall jag, ännu i den sista stunden af min lefnad,

Digitized by Google

liksom i denna, helga ett tacksamt hjertas innerligaste känsla åt Försynen, hvars ledande stråle, ehuru dunkelt fattad bakom molnen af tidens stormar, jag tyckt mig följa, åt min konung, som skänkt mig, och åt Eder, M. H., som beredt mig *den lyckan att se mig och mina afkomlingar bergade i det land, der Gustaf Wasas stoft hvilar och der hans ande ännu sväfvar öfver hans å nyo räddade rike*». Franzén förklarade sig vidare tacka Akademien »icke för en heder, icke för ett embete allena, utan lik den skeppsbrutne, som går att i templet upphänga sin offertafla, för *ett fädernesland*», och han tillade: »betrakten mig, Mine Herrar, icke såsom den ringa person, här framstält sig för edra ögon, utan såsom en bland lemningarna af den tacksamma nation, som, i sex och ett halft århundrade broderligen förent med Svear och Göter, aldrig skall glömma det beskydd och den uppfostran, hon af dem njutit, innan hon lades under samma magt som de öfriga vid folkens forna vandringar mindre lyckliga grenarne af samma folkstam!»

Bortser man från en del vändningar, som tillhörde tidens oratoriska stil, så skall man ej kunna neka, att dessa ord ganska tydligt uttryckte Franzéns och många Finnars stämning vid detta tidskifte; lika litet skall man kunna vägra sitt

Digitized by Google

erkännande åt de skäl, hvilka han här framhöll såsom bestämmande för öfverflyttningen till Sverige. Man ser i hans uttryckssätt spåren af den inre slitning, han genomgått; man ser hans kärlek till Finland, men ock hans glädje att i Sverige få lefva under ett konstitutionelt samhällsskick; man ser, att den Ryska regeringens sätt att behandla Finland syntes honom tillfredsställande samt lugnade hans farhågor och gaf honom godt hopp med afseende å Finska folkets framtid, men ock, att han genom Finlands afskiljande från Sverige kände ett gemensamt fädernesland vara »styckadt». Hans uppfattning i sistnämnda hänseende borde ej kunna förvåna någon; Gabriel Lagus sjelf, hvilken så lifligt beklagat hans flyttning, och hvilken, nästan förgätande Franzéns Fanny-dikter, hans psalmer, hans verksamhet som prest och biskop samt mycket annat i hans lif och verk, kunnat säga, att, efter hans förmenande, »Finland hvarken kan eller *vill* återbörda hvad den Hernösandske biskopen verkat för litteraturen», samt att Franzéns dikt aldrig, öfverflyttad till Sverige, »återfann sin första rena ton», — samme högt förtjente forskare har ju sjelf yttrat: »Det var från Sverige Finland fick sin bildning, det var som Svensk provins vårt land erhöll en plats i menskligheten historia. Man måste derföre finna det högst naturligt, att de

Digitized by Google

bildade sönerna af vårt land, som hemtat hela sitt vetande och hela sin moraliska tro från den uppfostran, de genom Svensk kultur erhållit, kallade sig sjelfva Svenskar och fattade sin provins blott som en del af det gemensamma fäderneslandet. Det bästa, de egde, var ju i grunden Svenskt». * Och med afseende å Franzéns skilsmessa från Finland påminner Fredr. Cygnæus — hvilken, om han än tror att Franzéns tillgifnaste beundrare »helst skulle sett det steget outtaget», dock bedömer saken blidare, — om de andre utmärkte Finnar, en Adlercreutz, en Wetterstedt, en Wirsén, en Skogman och »den till kropp och själ Finske Poppius», hvilka likaledes utbytt Finland mot Sverige; han påminner om »de gamla, ständigt förnyade flyttningarna från den Finska kusten till den Svenska», och han menar till och med, att den rigtning, som Franzéns arbete tog i Sverige och hvars höga betydelse han till fullo erkänner, må hända »skulle till stor del uteblifvit, i fall han qvarstannat i Finland». **

Om Franzén i sitt inträdestal starkast betonat de moraliska, politiska och medborgerliga skäl, hvilka, efter inre strider, tagit ut sin rätt vid hans öfver-

* Gabr. Lagus: Den Finsk-Svenska litteraturens utveckling.

** Fredr. Cygnæus: Teckningar ur Frans Michael Franzéns lefnad.

Digitized by Google

flyttning från Finland, så har han vid andra tillfällen fäst uppmärksamhet på de litterära »intressen och sympatier», hvilka drogo honom öfver till Sverige. Då efter Rosensteins bortgång Franzén blifvit Svenska Akademiens sekreterare och af Hagberg helsades välkommen såsom sådan, svarade han med ett skaldestycke, som sedermera af Mörner upplästes vid högtidsdagen år 1824; i denna sång låter Franzén den aflidne Rosenstein, bland andra ord, med hvilka han helsar sin efterträdare i sekreterarebefattningen, äfven yttra dessa:

»Hur du än din lyra måste klandra,
Var du lycklig genom den.

Mins, då Sverige re'n för dig var slutet,
Här på nytt det i sin famn dig tog,
Här af sångmön var det bandet knutet,
Som dig öfver hafvet drog».

Ja, »sångmön» hade nog verksamt bidragit att »knyta bandet». Franzén hade i Sverige många vittre gynnare och vittra bekantskaper, och han hade der särskildt Svenska Akademien, hvilken, enligt Cygnæi mening, var »den magnet, som mägtigast drog Franzéns själ från fädernejorden, den hamn, der han önskade finna en tillflykt för sitt skeppsbrutna öde».

Men ännu ett band fans, det vigtigaste af alla, nemligen det presterliga embete, som Franzén år 1810 erhållit. Sedan detta embete en gång

Digitized by Google

blifvit sökt och vunnet, var det ju hans oafvisliga pligt att, så snart det finge tillträdas, egna sig åt detsamma, och han skulle sjelf utan tvifvel hafva varit den förste att undra, huru någon kunde sätta annat i fråga. Säkert är, att den Svenska kyrkan har all anledning att lyckönska sig till Franzéns hitkomst, hvilken för öfrigt i så många samverkande omständigheter har sin förklaring, att man, derest den uteblifvit, skulle hafva haft stora skäl till förundran.

Man har antagit, att Franzéns andra hustru, som var dotter till brukspatronen Wester på Haddebo, en egendom i Örebro län, och som hade slägtingar och bekanta i Sverige, i någon mån skulle hafva påverkat Franzén; hon skulle, menar man, helt naturligt hafva önskat »att göra sitt eget fädernesland äfven till sin makes». Utan att bestämdt förneka en sådan möjlighet, bör man dock ihågkomma, att fru Franzén, efter hvad ett redan meddeladt bref från hennes man till Rutström utvisar, fann det bekymmersamt att på Kumla öfvertaga en landthushållning, vid hvars bestyr hon var ovan, och man bör derföre kanske icke öfverdrifva hennes förmenta försök att göra sitt inflytande gällande. Öfverflyttningen hade i alla fall, såsom äfven W. Lagus medgifver, blifvit en »psykologisk nödvändighet».

Digitized by Google

I de bekymmer, skalden med anledning af sitt ifrågavarande beslut erfor, i smärtan öfver skilsmessan från hembygd, slägt och universitetsvänner ingick tidigt, såsom yttrandena i inträdestalet visa, mycken »resignation» och mycket hopp. Resignationen hade uttalat sig redan i det vackra skaldestycke »Den inre föreningen», som, infördt i Åbo-upplagan af 1810, antyder en gemensamhet, hvilken, trots alla krigsolyckor, fredstraktater och landaafträdelser, alltid skall förena Sverige och Finland, gemensamheten i andliga intressen och outplånliga känslor:

Folken må söndras af skiftande magter,
Döden må bryta de käraste band:
Tanken går fram genom ropande vakter,
Känslan besöker de saligas land.

Minnet har qvar hvad ej sinnena röna,
Hoppet åt seklerna sträcker sin syn,
Hjertat, som rörs af det ädla och sköna,
Anar sin vän bortom hafvet och skyn.

Fritt, som i luften, der nattmolnen segla,
Möts man förtjust i inbillningens verld.
Mägtiga fé! I din trollruta spegla
Själar hvarann bakom murar och svärd.

Tiden omkring oss sig hvälfver, som fästet,
Stjernor gå upp, medan stjernor gå ner.
Flydde du stormen? Som fågeln till nästet
Kom du dock åter: så klaga ej mer!

Digitized by Google

Pligterna helge de omknutna banden,
Fäste ditt hem der din kallelse är!
Mellan planeterna flyger dock anden:
Flöge han ej öfver klippor och skär?

Hvad, om en skärm vid ditt öga är bunden?
Hvad, om dig mättes de steg du får gå?
Trång är din krets och förgänglig är stunden
Inom det verkliga lifvet ändå.

Men i det lif, du dig tänker allena,
Allt är oändligt och evigt och godt.
Der med de ädlare tyst dig förena,
Verka osynlig mot villor och brott!

Ljuset är ett, som kring verldsrymden strömmar:
Ett är förnuftet. O känn vid dess röst
Hjeltar från fordom i saliga drömmar,
Vise från fjerran omsväfva ditt bröst!

Himmelska rike! Ej våldet, ej splitet
Flyttar dess gränser, dess ordning förstör.
Evigt det varar, så länge blott nitet
Inom dig sjelf för det rätta ej dör.

Heliga känsla! De bröst, der du bjuder,
Känna sig lugna på hvardera strand.
Regnbågen lik, öfver hafvet som sjuder,
Bind genom skyn du de frånskilda land!

Alltmer förenades undergifvenheten med en hoppfull stämning och med öfvertygelsen, att Finland under sina förändrade förhållanden hade många anledningar till glädje. Det låg aldrig i Franzéns lynne att vara en politisk stridssångare; han hade under alla lifvets skiften den gåfvan att snart, då

Digitized by Google

stormen gått öfver, känna sig nöjd med sin lott, och han trodde på en styrande Försyn. Alltmer utvecklades detta ljusa åskådningssätt, och vid sextioåtta års ålder skref han en sång, som visade att såret grott igen. Det var den bekanta dikt »Aura till Svea», genom hvilken Franzén af alldeles särskilda anledningar och emedan han der tog Rosenblads försvar, såsom vi framdeles skola se, ådrog sig den »liberala» pressens vrede. Der låter han emellertid Finland säga till Sverige:

Tacksamt mins jag, aldrig skall jag glömma
Hvad, o fostermor, du var för mig.
Bortförd dotter, skall jag alltid gömma
I mitt hjertas djup en bild af dig.

Sjelf beldten med min lott, jag följer
Glad din välgång i din frihets hägn o. s. v.

Och i den dikt, hvari han skildrar sin resa till jubelfesten i Helsingfors år 1840, herskar samma förhoppningsfulla ton. Det gladde honom att än, som förr, höra i Finland Sveas tungomål, att åter se en bildningsökande ynglingaskara, och han förband fridsamt tanken på det gamla, under Kristina stiftade universitetet i Åbo med tanken på det nya, af Alexander grundlagda, då han i dikten kallade det senare med samma namn, som Kristina sjelf en gång antog — Kristina Alexandra. Han säger sig njuta jubelhögtidens glädje »såsom Sveriges, ej blott Finlands son»:

Digitized by Google

Ja, som modren, fast hon icke mer
Hemma har sin dotter, gläds åt frukten
Af det vackra, som hon henne lärt,
Så tar Sverige del i Finlands ära.
Äfven Ryss och Est med Svensk och Finne
Låta glas och röster sammanklinga
I den önskan, att de alla fyra
Mötas må i tankens fria verld.

Huru väl han för öfrigt sjelf fann sig i Sverige, huru till freds han var med sin ställning derstädes, det har han uttalat, då han tillegnade sina bröder Johannes och Zacharias, af hvilka den förre bodde i Uleåborg, den senare i Brahestad, sin stora dikt Columbus. Han säger sig vara glad att hafva uppsökt den Svenska strand,

Der i lagars hägn, som frihet trygga,
Män för sig bland hjeltar bo och bygga,

och han betygar:

Här Försynen lät mig sedan finna
Land och hem och vänner, trefaldt säll.

En sångare af Herweghs sinnelag skulle utan tvifvel hafva önskat se Franzén långt mer anti-rysk; men en hvar har sitt skaplynne, dufvan blifver ej örn eller stormfågel, än mindre ofärd-skriande korp eller kråka. Man kan, utan att vara vän af det idkeliga blåsandet i krigstrumpet, i alla fall stundom tycka, att Franzén var bra lätt tillfredsställd med allting och hade för lätt att försona sig med den politiska förändring, som

Digitized by Google

freden i Fredrikshamn medförde; men man måste taga honom sådan han var. Det var ett liknande förhållande inom hans husliga lif. Han var Lilly upprigtigt och obrottsligt tillgifven, han inträdde dock ett år efter hennes död i äktenskap med Sophie, var henne en huld make och blef genom henne mycket lycklig, men hindrades ej deraf att sedermera ingå i ett tredje giftermål. Det var ju ingen flygtighet i hans ädla väsen; men dels behöfde han familjelifvets lugn, dels hade han på en gång känslan af att det timliga är förgängligt, allt ändligt är hö, »dess godhet som blomster i marken», och tillika — eller kanske i viss mån just *derför* — en patriarkalisk förmåga att känna trefnad i denna timliga verld, dit vi ju en gång blifvit försatta och hvars glädje ej är oss förmenad. Han var ej svärmisk, må så vara; men i sin frånvaro af svärmeri har hans bild en mild poetisk fägring, drag af forntida huldhet och evangelisk blidhet.

Till den snabbhet, hvarmed han, så snart han såg att Finland behöll sina gamla lagar och sin författning, förlikade sig med den timade omhvälfningen, bidrog för öfrigt att han, låt vara att han lifligt kände gemensamheten mellan Sverige och Finland, äfven kände olikheten dem emellan, kände att Finland hade sin egen folkkarakter.

Digitized by Google

I sitt minne af Porthan säger han, att förbindelsen mellan Sverige och Finland var »den vackraste, som någonsin egt rum *mellan tvenne till språk och härkomst alldeles åtskilda folk*». Just derföre att han hade sinne för Finlands särskilda, egendomliga odlingslif, fröjdade han sig åt de upptäckter, hvilka inom den Finska folkpoesien gjordes. Redan Porthan hade samlat rätt många Finska fornsånger: »huru glad skulle han icke varit», säger Franzén, »om han upplefvat den tid, då det förvånande, under namn af Kalevala utgifna epos kom i dagen, jemte de många öfriga dikter och sånger, för hvilkas bevarande man har att tacka det outtröttliga nit och den säkra urskilning, hvarmed doktor Lönnrot, som deraf har en odödlig ära, eftersökt dem i de aflägsna bygder, dit han ej sällan till fots vandrat!» Han ville visst icke, skrifver han en annan gång, att det Svenska språket, som, om det än ej varit »den ursprungligt Finska allmogens tungomål», dock så länge i Finland varit ett allmänt bildningsmedel, derifrån någonsin skulle utträngas; men han följde med deltagande och bifall företaget att »genom Finska tidningsblad och andra populära skrifter upplysa och roa äfven den del af allmänheten, som icke förstår Svenskan, och derigenom bidraga till det Finska språkets vidare uppodling». Han gladde

Digitized by Google

sig lifligt, då han fick höra, att i hans fädernestad Uleåborg upprättats ett Finskt tryckeri och att der utkom ett Finskt veckoblad. Han kunde, med denna benägenhet att göra rättvisa åt allt, omöjligen hafva blifvit partiman; han skulle, om han lefvat i våra dagar, antagligen med sin lugna måtta hafva önskat se både Svenska och Finska språken omhuldade. Han skulle hafva ansett Finskan, som talas af omkring sju åttondedelar bland Finlands befolkning, hafva haft rätt till fri utveckling; han skulle icke desto mindre hafva haft klar blick för det Svenska tungomålets och den Svensk-talande befolkningens rättmätiga anspråk. Han skulle hafva insett, att begge dessa kraf böra erkännas, och han skulle knappast i den ökade vården af Finskan hafva spårat ett närmande åt östern; ty han skulle, med A. Meurman, gerna hafva sett Finnarne blifva allt mer delaktige just af den vesterländska odlingen*, han skulle, med E. G. Palmén, hafva fröjdat sig deråt, att just Runebergs skaldeverk blifvit öfverflyttade till Finskan, att »Elgskyttarne» på detta sätt blifvit *alla* Finnars egendom och stolthet, att »Fänrik Ståls sägner» i »ofantliga upplagor under två årtionden spridts till folkets djupaste leder och läsas snart sagdt i hvarje Finskt hem». Men

* A. Meurman: Huru klyftan fås vid.

Digitized by Google

han skulle tillika, med samme Palmén, hafva kunnat fasthålla, att »det Svenska språket i Finland har en så ofantlig betydelse, att dess åsidosättande vore en stor förlust så för individerna som för nationen».* Han skulle förmodligen med A. H. Chydenius förstått, att, då en rätt betydande del af Finlands egen allmoge talar Svenska, detta tungomål, förutom andra fördelar, erbjuder den att vara en föreningslänk mellan samhällsklasser, samt att den bildade klassen aldrig »genom bortkastande af sin delaktighet i det Svenska språket och dess litteratur bör tilltäppa denna redan flödande källa för impulser från kulturarbetet i ett närastående land»; men han skulle ock troligen med samme Chydenius hafva ansett det vara i Finland »görligt att tala två språk» utan att den nationela enheten derigenom blefve splittrad.** Han skulle antagligen på samma gång hafva erkänt *deras* oegennyttiga sträfvanden och deras betydelse, hvilka med särskild skärpa framhållit Svenskans rätt och värde; han skulle med sin ljusa optimism troligen hafva hyst godt hopp, att genom alla tvister och ensidigheter dock sanning och rättvisa i längden skulle tillkämpa sig seger.

---

* En längre uppsats i språkfrågan af E. G. Palmén i tidningen Finland.

** A. H. Chydenius: Ett vikingaprogram.

Digitized by Google

Sedan Franzén hållit sitt inträdestal i Svenska Akademien, tillbragte han åtskilliga månader i Stockholm, afbidande den dag, då Kumla pastorat skulle tillträdas. Vistelsen i Stockholm var angenäm, ty alla kretsar sökte ådagalägga, huru högt man skattade lyckan att ega Franzén bofast i Sverige. »Jag värderade i synnerhet», säger han, »den bekantskap, jag nu stiftade med den lika älskvärde som snillrike Tegnér, hvilken fägnade mig med sitt besök; snart knöto vi ett vänskapsband, som först efter trettiofyra år af döden upplöstes». I maj 1812 lemnade Franzén Stockholm, för att bosätta sig i Kumla. »Vid min ditkomst», skrifver han i sina anteckningar, »förnyades nu min glädje öfver ställets treflighet och blef så mycket större, som den delades af min hustru och mina barn. Dessa begynte strax springa omkring det präktiga kastanieträdet, som stod midt på gården och nyss begynt slå ut sina stora hvita blommor. Ett mörkt åskmoln hade sväfvat öfver nejden, då vi nalkades stället, och en svart hund mötte oss skällande; men molnet var nu förskingradt, och hunden följde oss till vårt nya hem, liksom han hört oss till, och förblef der sjelfvilligt — dock med egarens tillstånd — ända till sin död». Stiftets biskop, Tingstadius, uppehöll sig då vid riksdagen i Örebro och be-

Digitized by Google

höfde således, för att inviga Franzén i embetet, endast göra ett par timmars resa. Närheten till Örebro föranledde ock besök af flere andra riksdagsmän, särskildt af Rosenstein, som blef hjertligen välkomnad af kyrkoherden i Kumla. För öfrigt gjorde prestgårdens läge vid sjelfva landsvägen, att ingen enslighet behöfde befaras; äfven från Finland kommo stundom resande, som ej foro Franzéns port förbi. Men i synnerhet njöt den Franzénska familjen af umgänget med den familj, som bodde på Säbylund i hans grannskap. »Denna familjs ädla tänkesätt, i förening med den största enkelhet i dess medlemmars sätt att vara, gaf mig», säger Franzén, »ett rätt begrepp om äkta adlighet. En gång, då jag från stora landsvägen vek af, för att fara till Säbylund, såg jag framför mig en präktig regnbåge, som omgaf huset från den ena gafveln till den andra; alltsedan har denna sinnebild af den ofvanifrån kommande friden och välsignelsen varit oskiljaktig från min föreställning om denna herrgård eller rättare sagdt fru-gård — ty den är ett fideikommiss på fruntimmerssidan. Den hade blifvit det genom ett testamente af en fru Gyllenspets, hvars broder, den såsom riksdagsman märklige Frietzky, dervid varit hennes rådgifvare; egendomen tillföll då fröken Charlotte von Essen, sedermera gift med

Digitized by Google

majoren baron Silfverskjöld». Franzén har i denna familjekrets skrifvit många tillfällighetsstycken, ömsom lekande, ömsom allvarliga; utklädningar och födelsedagsfirningar voro då mycket brukliga, och Franzéns penna nekade ej att göra tjenst. Ungdomen på Kumla och vid Säbylund förenade sig om att utgifva en vitter tidning med titel »Mera sådant», hvilken hvarannan vecka utgafs i Kumla och hvarannan vid Säbylund; man lyckades alltemellanåt öfvertala den välvillige Franzén att till bladet insända små artiklar. »Ett vackert bibliotek, till det mesta bestående af Franska litteraturens klassiska verk, åtföljde fideikommisset», berättar Franzén; »äfven i Svenska historien innehöll det åtskilligt, som kom mig väl till pass, då efter biskop Nordins död det blef mig uppdraget att författa de minnen, som åtföljde de skådepenningar, Svenska Akademien lät pregla öfver namnkunnige Svenske män».

Den tid, Franzén tillbragte i Kumla, var en tid af lugn, men rastlös verksamhet. Med omsorg utarbetade han sina predikningar, hvilka, utgående från en i bästa mening from uppfattning och strängt bibeltrogna, mindre utmärkte sig genom dogmatiserande betraktelser än genom praktisk, uppbyggande karakter. Det har sagts, att Franzéns tidigare predikningar hade »blomsterspråk»; man har, då man genomläser hans tryckta predikningar,

Digitized by Google

svårt att tro något sådant, ty enkelheten är dessas kanske mest framträdande egenskap, och oratorisk stäst är för dem alldeles främmande. Säkert är, att befolkningen i Kumla lärde att älska sin Johanneiske själasörjare och gerna infann sig i Guds hus för att lyssna till hans ord. Belåtenheten var och ömsesidig, ty Franzén har om Kumla församling antecknat, att »folket der i allmänhet var ärligt, välvilligt och godsint, tjenstaktigt och gifmildt, röjde fornåldrig känsla för gudstjenstens helgd och aldrig visade spår till det förakt för religionen, som annars äfven bland allmogen sports på många ställen». Bernhard Elis Malmström har i sin sång öfver Franzén skönt tecknat hans lif på Kumla:

Ofta en barndomsdröm om herdetjället i Kumla,
Sångens och skönhetens hem, mins jag med tjusning ännu.
Vidt kringskådelig stod på guldaxböljande slätten
Kyrkan, den åldriga, än, Luthersk och hög som en psalm.
Men derunder det låg en idyll i skuggiga dalar,
Skönhet och oskuld och sång lekte hos blommorna der.
Länge han satt der i ro, patriarken, med söner och döttrar,
Fylde med gyllene skrift flyende dagarnas blad.

Ja, i sanning, han fylde dem med »gyllene skrift». Det är förunderligt, hvad han kunde hinna med mycket; han var en oförtruten arbetare och satt redan i gryningen vid sitt skrifbord. I den Svenska psalmsångens historia är särskildt denna del af Franzéns lif mycket betydelsefull;

Digitized by Google

tiden på Kumla var de Franzénska harpeslagens rika tid.

Den förträffliga psalmboken af 1695, så kärnfull och sund, så rik på andekraft och sanning, måste, då språket undergick förändringar, rättas; dess form var ofta mycket bristfull. Olika strömningar gingo genom tiden och ville äfven i psalmlitteraturen göra sig gällande. Men det dröjde länge och det tarfvades många fruktlösa försök, innan 1695 års verk kunde genom något annat ersättas. Psalmboksförslaget af 1765—1767 led af öfverdrifven dogmatisering och dermed i viss mån sammanhängande poesilöshet; psalmboksförslaget af 1793 förrådde, om än rationalismen aldrig trängt så djupt in i Sverige som i andra land, dock alltför mycken inverkan af upplysningstidens ande och af dess flacka fraser om en dygd, hvars värde hufvudsakligen bestod i att vara ett medel till välbefinnande och lycksalighet. Man häpnar, då man läser en psalmvers sådan som denna:

Men den som söker vinna
Med dygd ett ofligt namn,
Skall sin belöning finna
I dygdens ljufva famn.
Dens sinnesro och fröjd
Ej störs af någon smärta,

Digitized by Google

Som alltid i sitt hjerta
Är med sin lycka nöjd.

Psalmton och andlighet äro begge här uppoffrade, och dylika ömkligheter ställdes vid sidan af de Spegelska kärnpsalmerna. Ett nytt lappningsförsök gjordes i 1809 års förslag, som, ehuru af presteståndet antaget och af regeringen godkändt, dock, till följd af sin inre hållningslöshet, föll; Wallins och Choræi omarbetningsprof, som der intagits, voro mycket omogna: Wallin var ännu stadd i brytningstiden som psalmist, och hans första psalmförsök voro ytterst svaga. Hans utveckling som psalmsångare står i ett nära och naturligt sammanhang med hans egen småningom skeende utveckling från neologi till verklig kristendom. Man måste gifva Askelöf rätt, då han varnade mot Wallins äldre psalmer, om man ock just icke kan medgifva, att »psalmister borde genomläsa någon psalm af Novalis för att åtminstone lära sig, huru andan» i en psalm bör vara beskaffad: Novalis var nog en stor religiös skald, men hans psalmer äro i allmänhet, på grund af sin med kristna bilder sysslande naturpanteism, alldeles omöjliga såsom Lutherska församlingssånger. Emellertid anhöll, efter alla dessa misslyckade psalmförslag, erkebiskop Lindblom, att en kommitté måtte tillsättas för att taga psalmsaken under behandling; denna kommitté

Digitized by Google

bildades på sådant sätt, att K. Maj:t der den 24 oktober 1811 insatte följande ledamöter af Svenska Akademien, nemligen Lindblom, Oxenstierna, Adlerbeth, Leopold, Franzén och Wallin, samt att erkebiskopen, enligt honom gifvet uppdrag, dit inkallade några personer, nemligen Carl v. Rosenstein, E. M. Fant, Samuel Ödmann och M. Stenhammar.

Under åren 1812 och 1813 utgåfvo Wallin och Franzén tillsammans två häften profpsalmer. De äro ojemna till sitt värde; men nya anslag, nya löpningar på harporna förnummos dock här, och den Franzénska påskpsalmen klingar oss redan här till mötes med sina segerljud. Det skall längre fram, vid skärskådandet af de Franzénska psalmer, som intagits i 1819 års psalmbok, ådagaläggas, huru de motsvarande profpsalmerna ofta fingo undergå vigtiga förändringar, innan de införlifvades i psalmboken.

Under stark misstämning mellan Wallin och Ödmann skred psalmverket framåt; det blef allt mer och mer Wallin, som öfvertog ledningen, och detta var till båtnad för saken, ty Ödmann var som psalmist, oaktadt många förtjenster, för torr, för fantasilös. Wallin hade den prisvärda finkänsligheten att, då äldre psalmer skulle rättas, i allmänhet göra rättelserna mycket varsamt och,

Digitized by Google

så vidt möjligt, låta det värdefulla qvarstå äfven der dess form kunde synas gammalmodig. I 1814 års profpsalmbok visar han sig jemväl i sin egen psalmdiktning hafva utvecklats betydligt; man märker, att erfarenheten riktats, innehållet blifvit mer kärnfullt. Men det var dock först i 1816 års profpsalmbok som den rätte Wallin framträdde; det ser ut, som hade just vid denna tid den religiösa »krisen» i hans inre börjat vinna sin afslutning, och åtskilliga tecken gifva till känna, att han nu lyckats slita sig lös ur den flärdfullt verldsliga kristendom, som gjort sig så bred med sin blandning af känslosamhet och kyla, med sin brist på djupt skuldmedvetande, sin hemliga tro på menniskonaturens förträfflighet, sitt begär att låta uppenbarelsen i naturen undanskymma uppenbarelsen i Kristi person och sin benägenhet att i Kristus öfvervägande se den milde menniskovännen, mindre deremot återlösaren från synd och död, försonaren och Guds son. Man kan sluta till en dylik inre brytning hos Wallin, då man läser dels hans memorial vid riksdagen 1815 rörande bibelöfversättningen, dels hans tal vid Svenska Bibelsällskapets sammankomst 1816. I memorialet yttrar han sig med en skärpa, som nästan röjer en längre personlig erfarenhet af de öfverklagade lytenas faror, mot »grundsatser och seder hos en förfinad och

Digitized by Google

förfranskad verld, som, afskuddande alla band af både kristlig tro och kristlig försakelse, i sjelfva helgedomen sökte blott teatereffekter af frapperande infällen, sentimentala exklamationer och väl cadenceradt ordsprång». Och i talet vid Bibelsällskapets sammankomst säger han: »Så långt voro vi komne i hvad samtiden kallade ljus och en annan tid skall kalla mörker, att sjelfva det gudomliga ordet, hvars nyttjande man kunde förlåta vårt slägtes barndom, men ej dess fullmyndiga ålder, ansågs på sin höjd som ett slags bidrag till fornhistorien, hvilket redan gjort sin tjenst och numera ej behöfdes, då man, till sin bildning eller sitt tidsfördrif, egde romaner, reglementen, encyclopedier och hushålls-katekeser. Guds hus ville man väl ej nedrifva, emedan så mycket annat kunnat, omedelbart derpå, blifva nedrifvet; men att helga sabbaten, att deltaga i den offentliga gudstjensten, att gå till Jesu nattvardsbord, så långt trodde man sig ej behöfva drifva sin fruktan för Gud eller menniskor. Om man ock någon gång, oupptagen af beredelserna till verldsliga förlustelser eller förlägen om en sysslolös timmes fördrifvande, för ro skull besökte helgedomen, var det helst der, hvarest man fick beundra talarens konst att på det andliga farvattnet, som en skicklig pilot, lofvera sig fram genom dogmatikens klippor och, sedan

Digitized by Google

han behagligt gungat sina passagerare en stund på fantasiens känslosvall, återföra dem helbregda i den kända hamnen af en maklig sedelära, som dock ej behöfde följa utom kyrkdörrarna. Ville man någon gång, vid stora tillfällen, höja sig på stora ord öfver det alldagliga, så lät man det »allsvåldiga ödet» styra sakernas lopp, eller ibland, för omvexlings skull, det »Högsta väsendet», hvilket man dock sorgfälligt vaktade för alla attributer, som kunnat väcka en åtanke på den i ordet uppenbarade himmelske Fadren. I öfrigt skyndade man, så fort ske kunde, från sådana fraser, att ej löpa fara att misstänkas för någon hemlig kristendom. Fans här och der någon eljest bildad och kunnig man, hvilken noggrant iakttog gudaktighetens allmänna öfningar, strax stämplades han som en skrymtare, hvilken väl visste, hvartill gudaktigheten var nyttig här i verlden. Samlade ännu någon husfader, på gamla verldens sätt, sina barn, sitt tjenstefolk, sina vänner omkring sig, för att, efter dagens eller veckans mödor, tacka Gud och uppbyggas af hans ord, föga fattades att han fick namn af sekterisk». De anförda orden vittna om den sinnesförfattning, hvarunder Wallin utarbetade 1816 års psalmboksförslag. Det är ej sant, att han, utan kommitténs vetskap, till dess öfverraskning gjort förslaget färdigt; han handlade en-

Digitized by Google

ligt uppdrag *. Emellertid lades förslaget af 1816 till grund för det fortsatta arbetet, och verket var i slutet af 1818 fullbordadt; granskningen fulländades just nyårsaftonen hos Leopold. Det finns i 1819 års psalmbok spår af flärdfullhet, och icke alla af Wallins egna psalmer äro goda. Men att det hela dock blef så ädelt och godt, det var hufvudsakligen hans förtjenst, likasom ock de Wallinska psalmer, i hvilka Wallins mägtiga begåfning rigtigt framträder i hela sin fullhet eller ljufhet, tillförde psalmboken nya skatter af förblifvande, af odödligt värde.

Man bör dock ej förgäta Franzéns förtjenster om psalmboken. Sjelf har han visserligen, helt blygsamt, förklarat, att han icke gjort mycket och att han »ej svarat mot Wallins förtroende»; men saken ter sig på annat sätt, om man genomläser Franzéns psalmer och psalmförsök. Han intog visserligen icke samma herskareplats som Wallin; men hvad han gjort, är nog att bereda honom ett rum bland våra bäste psalmförfattare.

Med några och tjugu egna sånger har Franzén riktat 1819 års psalmbok, hvarjemte han gjort ett icke ringa antal omarbetningar af äldre psalmer. Till de svagare bland hans originalpsalmer

* Jfr Albin Hildebrand: Svenska kyrkans psalmbokskomitéer och psalmboksförslag. Stockholm 1884.

Digitized by Google

hör n:o 44; den är dock i sitt nuvarande skick vida bättre, än den var i de af Franzén och Wallin utgifna profpsalmshäftena. Der afslutades hvarje strof med ett vexlande omqväde, som än lydde:

Ve mig, syndare arme!
Tiden och gerningen
Ingen ånger kan ta igen,

än:

Ve mig, syndare arme!
Straff i evighet
Är blott det, att min skuld jag vet,

än:

Ve mig, syndare arme,
Om du ej miskund har
Med det stoft, som din afbild var,

än:

Väl oss, syndare arme!
Herren, oändligt huld,
Oss förlåter för Sonens skuld,

och slutligen:

Väl oss, syndare arme!
Hvilom i Medlarns skygd
Med en tro, som bär frukt i dygd!

Det stående omqvädet blef deremot i 1819 års psalmbok lika för alla stroferna:

Herre, dig förbarma!
Var oss nådelig!
Herre, hjelp oss arma!

Digitized by Google

Men hela sången har ingen rätt värme och förlorar sig för mycket i reflexion och betraktelse. En ganska god psalm är deremot n:o 48: »Jesu, lär mig rätt betrakta», om än någon svaghet förråder sig särskildt i tredje strofens slut, der uttrycket:

O då känner jag dig vara

är alltför matt. Svensk Litteraturtidning, hvilken, liksom i allmänhet de fosforistiska organen, hade blommor åt Franzén, men ofta törnen åt den så skoningslöst förlöjligade Struthio = Wallin, förklarade sig »icke utan förnöjelse hafva sett Auras myrtenkrönte skald nalkas templets förgårdar för att äfven skära palmer», men anmärkte dock, att både Franzén och Wallin saknade »en religiös diktion, djuphet i känslan och en sträng orthodoxisk lära». Likväl gillades Franzéns »Jesu, lär mig rätt betrakta»; den andra, fjerde och femte strofen förklarades »innehålla och tolka kristendomens hela mysterium», och psalmen fick vitsordet att vara »anspråkslös och enkel». Långt skönare och rikare uppblommar emellertid Franzéns psalmlyrik i den femtiotredje psalmen: »Bereden väg för Herran»; men denna psalm fann icke nåd inför Litteraturtidningen, som, mycket orättvist, påstod, att den förrådde »en afsigtsfull jagt efter det effektrika, under hvilken jagt Guds anda plägar vika fjerran».

Digitized by Google

Anmärkningen gäller visserligen närmast profpsalmen i 1812 års häfte, men drabbar äfven denna med föga skäl. Oförnekligt är dock, att psalmen vunnit på omarbetningen. Dels har i hvarje strof slutradens meter på lyckligt sätt omdanats, dels hafva andra rättelser gjorts. Den fjerde strofens början lydde i profhäftet:

En hjelte här anländer.
En konung se, o verld!
Som kufvar folk och länder
Med sanning, ej med svärd.

Huru mycket bättre blef icke den slutliga lydelsen:

Ej kommer han med härar
Och ej med stål och prakt;
Dock ondskan han förfärar
I all dess stolta magt.

En alldeles ny strof, som ej förekommit i profhäftet, tilldiktades sednmera; det är den storartade versen:

O folk, från Herren viket
I syndig lust och färd!
Gif akt! Det helga riket
Ej är af denna verld,
Ej af dess vise funnet,
Ej af dess hjeltar vunnet.
Välsignad vare han,
Som kom i Herrens namn!

Digitized by Google

Det bör anmärkas, att samma psalm, mot hvilken Litteraturtidningen gjort så starkt utfall, af den allvarlige Schartau förklarades höra till »nya psalmer af första ordningen, som vittna om biblisk insigt och andlig kallelse». Svagare är Franzéns psalm n:o 85: »Jesu, dig i djupa nöden»; den var i profhäftet något torr, men har i 1819 års psalmbok fått några drag af känslosamhet. Franzén sjelf recenserade i Stockholmsposten för 1817 bland andra psalmförsök äfven sina egna och kunde mot dem vara rätt oblid. Med afseende å förevarande psalm n:o 85 gjorde han der förslag till ändringar, hvilka ungefär öfverensstämma med de slutligen vidtagna. Versen »Salig den dig aldrig sviker», hvilken förut ej fans, är i Stockholmspostens förslag nydiktad, och den sjette strofen fick sin nuvarande form.

Närmast till nummerföljden kommer härefter Franzéns härliga påskpsalm:

Hvad ljus öfver griften!
Han lefver, o fröjd!
Fullkomnad är skriften,
O salighets höjd!
Från himmelen helsad,
Han framgår i glans,
Och verlden är frälsad
Och segern är hans.
Bortvältad är stenen och inseglet bräckt
Och vakten har flytt för hans andas fläkt
Och afgrunden bäfvar. Halleluja!

Digitized by Google

Med afseende å den storartade andra strofen:

Här var mellan ljuset
Och mörkret en strid;
Dock segrade ljuset
För evig tid —

har Beckman i sin psalmhistoria anmärkt, att uttrycken erinra om en gammal latinsk kyrkosång, der det heter: »*Mors et vita duello conflixere mirando*». Efter Schmolcks »Mein Jesus lebt, was soll ich sterben» hade vår ypperlige psalmist Olof Kolmodin skrifvit sin »Påska-Frögd», som begynner:

Min Jesus nu lefver: välsignad min tröst!
Hvi skall jag i grafven förblifva?

Man ser genast, att metern i Franzéns »Hvad ljus öfver griften» är beslägtad med metern i Kolmodins »Påska-Frögd»; men likheten sträcker sig icke längre. Kolmodins psalm är ett uttryck för subjektiv fromhet af äkta art, men har icke alls den objektiva, *episkt*-lyriska karakter, som utmärker Franzéns. Ödmann klandrade detta episka drag i Franzéns psalmdiktning och ansåg, att i den var »för mycket målning». Det kan vara sant, att så är; men samma episka drag utmärker många af de yppersta psalmer, såsom till exempel den fagra sången »En jungfru födde ett barn i dag», och det ligger i sakens natur, att af de två ele-

Digitized by Google

ment, hvilka genomgå psalmsången liksom det kristliga lifvet, nemligen de objektiva nådeshandlingarna och det subjektiva tillegnandet, ettdera skall öfvervägande framträda hos olika psalmsångare. För öfrigt är detta objektiva, är detta episka, som ligger i uppståndelsens stora handling, i sången »Hvad ljus öfver griften» återspegladt i en lyrisk individualitet, och psalmens lyriska, pulserande lif skall aldrig kunna bestridas. Det är en märklig fart och lyftning i denna sång; den är en verklig kyrkopsalm äfven i sådan mening, att den med hänryckning firar kyrkans genom Kristi uppståndelse tryggade seger:

Nu stormen, o tider!
Hans kyrka står fast.
Som ljuset, sig sprider
Hans lära med hast.
Ut gå i all verlden
Hans sändningabud
Och vittna bland svärden
Och bålen om Gud
Och vittna om Honom, o tröst i all nöd,
Som, död för vår synd, blef genom sin död
En förstling till lifvet. Halleluja!

I allmänhet gäller det om Franzéns psalmer, att de icke äro subjektivistiska sånger för religiösa kotterier, utan hafva full kyrklig helgd och höghet, äfven när de äro som enklast. De äro tillika merendels i språkligt afseende värdiga och förena

Digitized by Google

innehållets lättfattlighet med grammatikalisk rigtighet; detta är för öfrigt något, som borde utmärka alla psalmer: det är alldeles falskt att tro en psalm vinna i folklig styrka genom grofheter och felaktigheter i uttryck och rim. Den i profan mening bildade skall värdera Franzéns psalmer, men äfven den olärde kan förstå dem. Hans »Hvad ljus öfver griften» har för öfrigt, äfven den, vunnit i fulländning genom några lätta ändringar. I prof-häftet hette det ännu:

Från himmelen helsad,
Han *sveps* i dess glans;

bättre är den slutliga redaktionens:

Han framgår i glans.

Denna psalm hade för öfrigt redan år 1811 blifvit af psalmkommittén antagen; den hör till vår psalmboks verkliga smycken. Icke dess mindre förklarade Hæffner, som alltid rasade mot »trippeltakt i koral», densamma för en »bonddans», och ännu år 1815 yttrade den fosforistiska Litteraturtidningen, som dock annars stundom i sina granskningar gjort rigtiga iakttagelser, att poesien i denna psalm »agerade dansös».

Efter psalmen 116, hvars början är skrifven af Franzén, men som afslutats af Wallin, möter oss den Franzénska psalmen n:o 118: »Din spira, Jesu, sträckes ut». Den har nu endast tre strofer,

Digitized by Google

men egde förut, i profhäftet af 1812, icke mindre än sju; sammandragningen har haft stora fördelar, och psalmen är nu ganska ren och ädel, medan den förut gaf anledning till anmärkningar. Anslutande sig till uttrycken i den redan uti 1567 års psalmbok intagna psalmen af Burcard Waldis: »Der Herr sprach in sein'm höchsten Thron Zu Christo meinem Herren» (Davids 110:de psalm), hade Franzén låtit sin sång begynna:

Den Högste från sin thron såg ned,
Då Jesus sjönk i jorden,
Och sade: »hvila du, som stred,
Din lön är redo vorden.
Här på min thron du sitta skall
Och lägga till din fotapall
Den verld, som dig förföljde».

Litteraturtidningen sade, icke utan skäl, att de fyra första raderna voro »en både matt och obehörig inledning till Fadrens tal i Davids etthundrationde psalm. Hvarken kan det Högsta Väsendet uttrycka sig så sentimentalt; ej heller var Kristi strid, enligt skriften, slutad med hans död såsom historisk person». Omdömet befans i hufvudsak rigtigt, och psalmen ändrades. Den tröstefulla psalmen n:o 119 om den gode herden: »Den korta stund jag vandrar här Hvad fruktar jag och klagar» är en af Franzéns skönaste sånger; den förekom i profhäftet af 1813 och ingick, med knappt nämn-

Digitized by Google

värda förändringar, i 1819 års psalmbok. Den räknas af Schartau till psalmer af första ordningen. I profhäftet hade psalmen 122: »O Gud, vår broder Abels blod», som ock är af Franzén, endast fyra verser; den har nu fem och har vunnit genom tillökningen och genom åtskilliga rättelser. Skönare, mer Franzénsk är dock psalmen 127: »Jesum haf i ständigt minne», hvilken Wieselgren ock med rätta prisar; den psalmen har säkerligen gifvit många sinnen lisa; den är äfven fri från all stånd, stilla och enkel som Franzén sjelf och derföre, liksom han, kanske stundom utsatt för beskyllningen att sakna »lyftning».

Otillfredsställande äfven i sin nuvarande form är Franzéns psalm n:o 143: »På Sinai stod Herren Gud»; ännu mindre lycklig var dess drägt i profhäftet af 1812, der slutet hade följande lydelse:

Ack kom, försmält af ånger, kom
Och låt ditt hjerta skapas om,
Låt tron uppå den ädla (?)
Ditt hela lif förädla!

I den första strofen skattade Franzén starkt åt den af Ödmann tadlade benägenheten att »måla». Föga egendomlig för Franzén är nattvardssången n:o 150, hvilken för öfrigt i nya psalmboken har annan meter än i profhäftet; den är emellertid öfversatt på Norska och har prisats särskildt af Wieselgren.

Digitized by Google

Franzén har år 1817 i Stockholmsposten infört ett förslag till dess stilisering, och detta förslag lädes till grund för den slutliga behandlingen.

Kraftig och manande är den Franzénska väckelsepsalmen n:o 165: »Vak upp, hör väkten ljuder». I 1812 års profhäfte hade första strofen följande utseende:

Vak upp! Ännu är tider
Att vända om till Gud.
Vak upp! Se dagen lider,
Snart kommer Herrens bud.
Snart skall hans engel fara
Med domens åskor ner
Och i hans namn förklara
Att ingen tid är mer.

Strofen är i sin nuvarande form vida bättre. Deremot har må hända psalmen förlorat något genom att profhäftets andra strof uteslöts; der förekom nemligen en, kanske icke i alla uttryck fullt lycklig, men dock betydelsefull och gripande användning af innehållet i Uppenbarelsebokens tionde kapitel:

Hvart flyr du vid de orden,
Dit ej hans härold når,
Som med en fot på jorden
Och en på hafvet står
Och fästet rör med handen
Och vid dess upphof svär,
Vid Fadren, Sonen, Anden,
Att ingen tid mer är.

Digitized by Google

Då för öfrigt Litteraturtidningen med visst skäl gjorde anmärkning mot »det redundativa ljudet» i slutorden *mer är*, så återfördes dessa slutord i alla verserna, utom den sista, till likhet med första strofens redan förut befintliga *är mer*.

Franzéns psalm n:o 323 »Vid ringning till gudstjenst» hade sannolikt sin anledning i en inskrift, som fans på den år 1814 omgjutna stora klockan i Kumla*. Inskriftens två sista rader lydde:

Dum voco templa patent. Propera, mox aufugit hora:
Mox plangam, tibi dum sola sepulcra patent.

Den sunda, vackra psalmen är för hvarje vän af andlig diktning mycket kär. Lika älskad är nog ock af många psalmen n:o 341: »Du som var den minstes vän». Franzén har ofta besjungit barnen och barnaåldern; i denna sång har han stält barndomen och barnen under Frälsarens hägn, och den enkla slutstrofen klingar med maning till oss alla:

Ingen, så ditt ord oss lär,
Ingen kommer i ditt rike,
Som ej barnsligt hjerta bär
Mot sin Gud och mot sin like.
Gif, att dig, som barn, vi alla
Älska, lyda och åkalla.

Mot de skalder, hvilka, likt Franzén, besjungit barnen och stält upp det barnsliga sinnet som

* Se Beckmans psalmhistoria.

Digitized by Google

förebild, har ofta anmärkts, dels att detta är »puerilt», dels att äfven barnen äro behäftade med synd. Det sistnämnda har väl ingen bestridt, och minst kunde det falla Franzén in att så göra. Men å andra sidan såg han, att det goda barnets hörsamhet, dess naiva förtroende till föräldrarne, dess öppenhet, dess behof att utbedja sig och få förlåtelse verkligen äro saker, hvilka den uppvuxne mannen har att efterlikna i förhållandet till Gud; han hade ock sett, att det goda barnet ännu icke har sinne för alla de »konventionela» skilnaderna i ståndS- och förmögenhetsförhållanden, och han såg äfven häri något efterföljansvärdt; han förnekade ej den högre bildningens, den rikare mognadens betydelse och ville naturligen ej hålla slägtet qvar i ett ständigt omyndighetstillstånd, men han insåg, att *den* mognade man dock är visast, som har ett ljust barnasinne; slutligen mindes han, att Frälsaren ju alldeles tydligt sagt, att den, hvilken icke blifver som ett barn, ej kan ingå i Guds rike. Och med denna erinran slutade han ock, såsom vi se, sin psalm n:o 341.

Psalmen n:o 352, »för nattvardsungdom», är fri från den slappa tårfullhet, som vanligen utmärker denna psalmgrupp, om hvilken en synnerligen utmärkt psalmkännare sagt, att, just *utom* Franzéns psalm, ingen af de dithörande Svenska

Digitized by Google

psalmerna »strömmat fram ur fullheten af ett i djupaste mening sanningsälskande och ungdomsälskande själasörjarehjerta». * N:o 344 »Vid en makas död», först känd genom 1814 års psalmboksförslag, har, som Beckman anmärker, lånat versformen samt delvis hufvudämnet från gamla psalmbokens n:o 331; då Wallin år 1829 jordfäste Franzéns andra maka, anförde han, till Franzéns tröst, just en strof ur denna psalm:

Ej må en kristen sörja så,
Som de der hopp ej hafva.
En stund för oss till hvila gå
De kära, vi begrafva.
En stund förut blott hemma är
Den vän, som jag begråter.
Gud, du har mången boning der,
Och äfven mig du låter
Der se de mina åter.

»Så har du sjelf», sade han åt Franzèn, »uppenbarat ditt hjertas tillflykt. Så har du, tidigt bekant med förgängelsens härjningar, men tidigare med det eviga hugsvalelsens ord, vant dig och lärt de dina att betrakta lifvet och döden».

Franzén hade en gång hört en trettonårig, *blind* bondflicka sjunga okonstlade psalmer, hvilka hon sjelf diktat. »Ingen kunde höra henne utan

* U. L. Ullman: »Om den kyrkliga psalmboken; liturgiskt kritisk undersökning».

Digitized by Google

rörelse; de fleste stodo i tårar. En religiös känsla uttryckte sig både i sång och ord och anletsdrag». Minnet af den stund, då han hörde den trettonåriga, förmådde Franzén att skrifva sin psalm »För en blind», n:o 365, som har några svagheter i diktionen, men ock en älsklig skönhet. Vackert är sjelfva uppslaget:

Jag får ej se Guds dag,
Som minsta fågel prisar,
Dock prisar äfven jag
Den nåd mig Gud bevisar,

och slutet har en blid fägring:

Den natt, mig höljer nu,
Skall en gång sig förklara,
Ty en gång öppnar du
Min syn bland englars skara.
Om ej mitt öga här
Din klara sol fått se,
Så skall jag skåda der
Ditt eget anlete.

Förutom psalmen n:o 368: »För en hustru, som skall kyrktagas», hvilken onekligen har en pregel af helgad familjelycka, och den af ett par oegentliga uttryck vanstälda »bönen om frid», n:o 376, är härefter att omnämna den dråpliga morgonpsalmen n:o 419: »Jag lefver och upphöjer Min själ igen till dig», i hvilken Franzén mer än annars synes hafva träffat folktonen. Ändringar af en-

Digitized by Google

skilda uttryck äro må hända ännu i denna ädla psalm behöfliga; för öfrigt har den redan fått ett värdigare och bättre skick genom de rättelser, som gjordes innan den från 1813 års profhäfte infördes i nya psalmboken. Och ändtligen afslutas den Franzénska psalmcykeln med de fridsamma, ljufva aftonpsalmerna n:o 433: »När allt omkring mig hvilar» och n:o 436: »Din sol går bort, men du blir när», samt den korta, allvarliga och stämningsrika psalmen »Vid aftonklämtningen», n:o 444. Så har Franzéns psalmsång besjungit menniskans fall, firat de stora frälsningshandlingarna, återlösningen och uppståndelsen, prisat Jesu andliga verldsregering och det möte, han i altarets sakrament gör med de troende; så har denna diktning omgärdat dagens stunder med sin frid, invigt morgonväkten till bön och arbete samt i den stilla aftonen anbefalt vår varelse åt Guds skydd. Alla dessa psalmer äro utmärkta af mild stämning, oskrymtad fromhet; de hafva mycket af Maria-sinnet och de undvika, såsom Franzén alltid gjorde, det braskande. Om psalmsångaren någon gång begagnar omskrifningar i stället för det närmast till hands liggande uttrycket, så beror detta på ett slags tvekande omständlighet, som låg i Franzéns lynne; man har med mindre skäl klagat öfver de Franzénska psalmernas enformighet: det är då åtminstone den

Digitized by Google

välgörande enformigheten i ett stilla, liksinnigt väsen, som kommit på det klara med sig sjelf. Sant är deremot, att man i Franzéns psalmdiktning ej märker en sådan myckenhet af inre, bakom liggande, personliga utvecklingsstadier och öfvergångar som i Wallins, hvilken ju i sina sånger höjde sig från det granna till det stora, oaflåtligt steg och i sina yppersta psalmer blef en helt annan skald än han i de ståtande begynnelseförsöken varit. Luthers eller Paul Gerhardts anda finnes hos ingen af de två; men psalmdiktningen har »många boningar», såsom Fadershuset, och det Svenska Zion gömmer med tacksamhet bland sina sångklenoder många af Wallins majestätiska eller tjusande dikter, många af Franzéns flärdlöst rena sånger.

Franzén, hvilken, såsom redan nämnts, i Stockholmsposten mellanåt ganska strängt recenserade det Wallinska psalmboksförslaget af 1816 och dervid skarpt nagelfor äfven med sina egna psalmer, har yttrat sig mot den första redaktionen af sin aftonpsalm: »När allt omkring mig hvilar». * Dess tredje strof hade nemligen i början följande lydelse:

Gud, mot all mörksens skara
Du kan ditt barn bevara,

* Stockholmsposten 1818 n. 91.

Digitized by Google

Du är mig alltid när.
Till ljus och glädje åter
Du mig uppvakna låter
I evigheten, om ej här.

Härom yttrar Franzén: »*Mörksens skara* kan väl betyda äfven menniskor, som i mörkret göra ondt. Dock väcker dess vanliga bruk i kyrkostil en föreställning om de onda andar. Så oförenligt med den heliga skrift och med Kristi lära det vore att förneka eller ur religionsföreställningarna utesluta djefvulen — — —, så litet kan det förenas med kristendom eller förnuft att tillägga honom någon fysisk magt eller någon större inflytelse om natten än om dagen, i annat afseende än att natten ger flera tillfällen till onda gerningar. Den i aftonböner vanliga föreställningen, att satan går omkring och söker rof (bland de sofvande? en uppenbar förtydning af 1 Petri 5: 8, som handlar om andlig vaksamhet), leder till en så skadlig som orimlig vantro. Närvarande psalm är äfven i annat afseende, såsom saknande enhet, af förf. sjelf ogillad». Franzén föreslår derefter en del förändringar, hvilka verkligen ändt till båtnad. Den andra strofen lydde i förstone så:

När nattens stjernor skina,
Jag tänker på de dina
I salighetens hus.

Digitized by Google

Må himlens härar alla
Förvandla sig och falla:
Ovanskligt är ditt rikes ljus.

Mycket skönare är den nuvarande lydelsen:

När mörker jorden höljer
Och all dess prakt fördöljer,
Jag till ditt rike ser,
Jag ser det kring de dina
Af nåd och sanning skina
Uti ett ljus, som ej går ner.

Samma anmärkning som mot sin psalm n:o 433 gjorde Franzén i Stockholmsposten mot sin lilla, älskliga n:o 436. Dess andra strof hade lydt:

Allt hvilar under Herrens hand,
Som öfverskygger haf och land.
Ej räds jag för all mörksens magt:
Guds englar om hans barn ha vakt.

Franzén säger: »Föregående anmärkning gäller äfven här, så mycket mer som denna psalm synes vara för barn. Hela strofen kunde lyda så:

Du håller öfver haf och land
Och stad och bygd din starka hand.
Till dina barn din huldhet ser
Och sänder dina englar ner.»

Långt bättre än detta förslag blef den slutliga behandlingen.

Att Franzén äfven kunde uttrycka sig rätt strängt om Wallins psalmer, när han, såsom sällan

Digitized by Google

hände, måste ogilla några bland dem, det visar hans i Stockholmsposten uttalade klander af enskildheter i Wallins n:o 437, den bekanta »människens-psalmen»: »Jag i tysta skuggors timmar». Som bekant, är denna psalm en, nästan ända till utplånande af all likhet med originalet, utförd omarbetning och sammandragning af grefve Lindschölds djupt mystiska, men ock djupt poetiska psalm:

Nu i Skuggans tijd den tysta,
Som med Stiernor stickad är.

Svedberg förklarade denna psalm vara ett »mönster af then herligaste och sinrikaste poesi»; men biskoparne och superintendenterna ogillade den och funno den alltför svärmande. Wallin förändrade den alldeles, och den blef under hans hand ej längre en brinnande själs under månlysta stunder uppstigande lofsång till »Guds Lamm», utan en religiös naturbetraktelse och som sådan oändligt vacker, men något för profan för att vara kyrklig psalm. Franzén ogillar i sin recension alldeles uttrycken:

Skrif på fästet, sköna måna, *
Skaparns milda majestät,

såsom icke varande i psalmstil; de behöllos dock af Wallin, blott med förändrande af ett enda ord.

* Blef sedan »klara måna».

Digitized by Google

Deremot strök Wallin de af Franzén tadlade orden i samma psalm:

Nattens vind, bland böjda toppar,
Sjunger sitt Halleluja,
Daggens perlor, rosens knoppar
Binda namnet Jehovah,

hvilka uttryck verkligen voro alltför »pretiösa» och för öfrigt icke hade verkliga motsvarigheter hos Lindschöld.

Bland de af Franzén verkstälda omarbetningarna af andras psalmer må, då här ej är lämpligt att redogöra för enskildheterna af hans åtgärder — som dock äro lärorika —, endast omnämnas hans bearbetningar af psalmerna 81, 92, 137, 170, 181, 188, 263, 339 och 463. Franzén hade icke samma förtjenst som Wallin, att vara ytterst försigtig vid ändringar af gamla goda psalmer, hvilka i vissa fall behöfde rättas; men då det i alla fall blef Wallin, som öfversåg omarbetningarna och »lade sista hand» vid verket, så återförde han vanligen äfven de Franzénska psalmbehandlingarna till större trohet mot urtexten. Man märker detta förhållande särskildt i bearbetningen af den gamla sunda Spegelska psalmen n:o 188.

Sanktionerad till allmänt bruk *jemte* den gamla psalmboken, blef den nya efter lämplig öfvergångs-

Digitized by Google

tid gällande, om ock enskilda församlingar med seghet höllo fast vid den gamla psalmskatten. I presteståndet bifölls år 1829 Wingårds och Tegnérs yrkande, att man måtte hos Kongl. Maj:t anhålla om påbud att den nya psalmboken vid 1833 års kyrkoårs början skulle vara öfver hela riket i alla församlingar till offentligt bruk antagen. Märkliga ord föllo, som syntes särskildt rigtade mot pietisternas fasthållande vid det gamla, för dem kära. Tegnér yttrade mot dem: »Är fråga om form, så kan ju psalmpoesien omöjligen vara stationär, ty poesiens yttre form är språket, hvilket, när det är ett lefvande, måste omvexla, utveckla sig, bilda sig som allt annat lefvande. Är frågan om sak, det vill här säga poetiskt innehåll, så kan detta ej heller i egentlig mening vara stationärt och för alltid afslutadt». Tegnér menade, att man borde beröfva pietisterna den gamla psalmboken, för att dermed beröfva dem »deras ordensfana», och Wingård klagade att pietisterna ville göra kristendomen, »som dock var ämnad för all tid och allt folk, oförenlig med bildning, lefnadsvett och skönhet i form». Wallin sjelf var ej hågad för något påbud eller några stränga åtgärder, han tyckte, att ett cirkulär från stiftens biskopar tills vidare kunde vara nog samt tjena att bereda sinnena för den förestående förändringen; Geijer hade ungefär samma

Digitized by Google

tanke, men deras mening blef icke den segrande. *

Det var, innan Franzén 1824 blef kyrkoherde i Clara församling, några gånger fråga att han skulle utbyta Kumla mot annan vistelseort. Till Engeström, som varit mycket verksam att förmedla hans öfverflyttning till Sverige, skrifver han år 1815, att han redan då tänkt på att kunna erhålla pastoratet i Clara och sökt detsamma, men gerna afstode från anspråk, då han hört, att »församlingen med H. K. H. prinsessan i spetsen» ville hos konungen utbedja sig Colliander till kyrkoherde. Engeström bad Franzén hafva godt hopp och icke draga sig ur spelet; men Franzén ville icke, att hans tillkännagifna obenägenhet att ifrågakomma skulle anses som »skrymteri». Nils v. Rosenstein såg ej med nöje detta Franzéns tillbakadragande, men ansåg sig böra vörda hans skäl; han skref i ett odateradt bref, som dock måste vara från denna tid: »Tit. fick flera röster än man trodde och hade fått ännu flera, om man icke utspridt rykten om vägrande, om man icke hade fruktat den mägtiga cabalen. Emellertid hvarken vill eller bör jag upphäfva mig till domare i det, som Tit. bör decidera, och för dess egen önskan bör min att se Tit. här vika. Jag följer, när

* Presteståndets protokoll.

Digitized by Google

tiden kommer, såsom jag bör, Tit:i föreskrift, men ur min mun har icke kommit och kommer ej ännu att Tit. afsagt sig. Consistoriales äro brydda och anse för sitt consistorium vanhederligt att få en fullkomligen inkompetent vice-præses. För egen del är jag nöjd med hvad Tit. anser nyttigast för sig; men som föredragande kan jag ej annat än förklara Colliander för inkompetent, och torde väl då Hagberg få Clara». Detta blef ock, som bekant, förhållandet. Franzén var dermed belåten, ehuru han en tid verkligen synes hafva önskat befordringen. Han var till sin natur, vid beslutsfattande, i allmänhet rätt vacklande och hade på sätt och vis rätt, då han i bref till Rosenstein förklarade sig vara »villrådig till sin natur och lätt öfvervåldigad af ögonblickets känslor».

Den andra gången gälde det domprostsysslan i Vesterås. Franzén hade, såsom man kan finna af ett bref till Rosenstein *, vid ett besök i Stockholm af Wallin uppmanats att söka befattningen. Den i Kumla förestående nybyggnaden af kyrkan oroade honom på grund af de många ekonomiska bestyr, som då skulle komma att åligga honom och hvilka han icke ansåg sig vuxen. Andra skäl funnos ock. Han skrifver till Engeström **, att,

* Den 26 febr. 1819.

** Den 18 okt. 1819.

Digitized by Google

då hans söner måste skickas bort i skola, han gerna ville, till undvikande af större kostnader, få någon anställning i samma stiftsstad, der de skulle undervisas. Men han var på samma gång mycket tveksam, dels derföre att hans hustru tyckte obenägen för saken, dels derföre att professor Wijkman, som sökt domprosteriet, föreföll honom lämpligare. Han föresatte sig att ställa sin ekonomi i Kumla på bättre fot och stanna qvar; »då jag sällan», skrifver han på nästan rörande sätt till Rosenstein, »varit utom den krets, i hvilken Försynen satt mig, utan att förgå mig genom ett obetänkt ord och skaffa mig någon missgynnare just då jag bäst ment, så tror jag det vara rättast att stanna här». Wijkman erhöll sysslan, och Franzén skref till Engeström, att han fann den utnämnde »hafva företrädesrätt både genom år och förtjenster». *

Förutom de oupphörligen återkommande minnesteckningarna i Svenska Akademien, för hvilka särskildt skall redogöras, skref Franzén år 1815 sin förträffliga, redan omnämnda teckning af Choræus och lät år 1817 i Stockholmsposten införa en stor mängd af sina »episka fragment» Gustaf den andre Adolf i Tyskland; andra fragment af

* Franzén blef 1818 teologie doktor och 1820 kontraktsprost.

Digitized by Google

samma episka verk återfinnas i tidskriften Sveas tredje och femte häfte. Den afdelning af fragmenten, som infördes i sistnämnda häfte och kallas »Den blinde vid bommen», är åtföljd af några anmärkningar, i hvilka Franzén redogör för sin idé. Han har velat, säger han, skildra »striden mellan den påfviska hierarkien och den evangeliska teokratien», och han fäster vigt vid ordet »teokrati», emedan Guds verldsregering borde i dikten framträda; striden skulle för öfrigt framställas såsom egande rum »icke blott i historiens synliga verld, utan i den osynliga, som filosofen ej mindre än teologen kan och nästan bör tänka sig stå med den förra i ett nära, ehuru för oss fördoldt och endast genom dikten och konsten utan vidskepelse föreställbart sammanhang». Han trodde sig genom denna anordning kunna »upplyfta» dikten till »en högre verld», hvarifrån den skulle få »poetisk färg». Han ville, att man vid läsningen skulle få det intrycket:

> Striden i himmelen är. Och skulle ej ljuset i himlen
> Segra? Och segrar det der, så segrar det äfven på jorden.

Med denna hans föreställning om »epopé» sammanhängde, att han valde ett historiskt ämne af så betydande art, en historisk handling, »som ingrep i det allmänna verldsloppet». Men han kände sig på samma gång oviss om sin kallelse

Digitized by Google

för episk diktning och ville, liksom på försök, utgifva »fragmenten» för att af deras mottagande kunna bedöma, huru vida han borde fullfölja sin skapelse.

Sjelfva »invokationen» i detta epos är vacker och ädel:

Sjung den heliga strid, som för folkens och sanningens frihet
Fördes af Manhems konung, då, sänd i ljusets å nyo
Mörknande tid, han bröt på Tysklands blodiga skuldror,
Sjelf till ett offer bestämd, det Romerska oket af Habsburg!
Sjung, hur han trodde på Gud och segrade än då han dödde.

Men den omständigheten, att »den teokratiska idéen» skulle framställas, ledde till oupphörliga afbrott och utflygter, egnade att visa, huru aflidna personligheter taga del i de lefvandes strid och hägna deras företag. Så blifva vi nu genast lyssnande vittnen till ett andesamtal i skyn mellan Gustaf Wasa och Henrik IV, hvilka, med anledning af Gustaf Adolfs landstigning i Tyskland, utbyta tankar och aningar, hvarvid Henrik gläder sig åt hoppet, att Gustaf Adolf dels skall krossa det Habsburgska huset, dels förverkliga hans egen en gång omfattade plan till ett Europeiskt statsförbund, Gustaf Wasa beklagar, att icke Frankrike slet sig löst från Rom och blef protestantiskt, men tillika säger några förbindliga ord om Frans I. Hela detta samtal gifver ett sällsamt intryck af på en gång välvishet och overklighet. Härpå

Digitized by Google

följer berättelsen om Gustaf Adolfs ankomst till Stettin, men beskrifningen aflöses omedelbart af fortsatt andesamtal; Gustaf Wasa yttrar om Gustaf Adolf till Henrik IV:

»Måtte han ej», utbrast han, »dig, o Henrik, i anda,
Dig i mål och bemödanden lik, dig äfven i öde
Likna en dag! Ännu en dolk kan helgas af vantron»,

och derefter tager Luther till ordet, det vill säga Luthers ande, och bådar, att »Gustaf Wasas ära skall af hans sonsons död förhöjas». Sveriges och Frankrikes sändebud möta derefter hvarandra i Beerwalde, Horn och Charnacé vexla meningar; men deras förtrolighet och sämja motverkas genom Katarinas af Medici ande, som uppenbarar sig och söker trotsa inflytandet af Henrik IV:s. Så uppstiga oupphörligt bakom de handlande personerna vålnader af bortgångne, bakom Gustaf Adolf Gustaf Wasa, bakom Tilly Alba. Det kan visserligen ligga något stort och tilltalande i detta sätt att betona det organiska sambandet mellan tiderna, det arf, som den ena generationen öfvertager efter den andra, den från slägte till slägte, från målsman till målsman anförtrodda kampen mellan protestantisk frihet och Romersk papism; men afbrotten verka tröttande, maskineriet förefaller för konstladt och man tycker sig alltjemt liksom höra rasslet af de falluckor, genom hvilka

Digitized by Google

spökena uppstiga och försvinna. Emellertid lyckas ej Katarina hindra förbundet mellan Sverige och Frankrike, och de Svenska sändebuden

begåfvo sig glade till Gustaf.

Konungen får nu bud från Magdeburg med begäran om hjelp. En mystisk genius på en hvit springare uppenbarar sig för Gustaf, betygar att Gud skall stå på Svenskarnes sida och tillropar konungen:

Dig väntar en krona
Högre än någon, som vans med svärd. Två kronor af segern
Visas dig hvar på sin väg. O välj af de tvenne den rätta!

Den mystiske genien visar sig i nästa sång, »Den blinde vid bommen», vara en ung Böhmisk flicka Theodora von Stein, som af sin svärmiske fader, en frihetens martyr, utsändts till Gustaf, hvars vapen, enligt hans tro, skola krossa det »antikristiska väldet» och bereda det »tusenåriga rikets» ankomst. Ett långt samtal vidtager nu mellan mystikern Herlicius — »den blinde vid bommen» — och Johannes Bothvidi; samtalet gäller djupsinniga filosofemer och ett nytt, kommande verldssskick. I samtalet deltager Brahe, som, ganska förståndigt, tyckes motsätta sig den hos Herlicius framträdande och till grund för hela dikten liggande idéen, att menniskorna skulle på jorden så godt som ofritt utföra öfversinliga magters rådslut. Nu uppträder en Turk, som följt en beskickning till Wien, men

Digitized by Google

egentligen »söker ljuset»; han heter Abdul och skall nu omvändas till kristendomen af Johannes Bothvidi. En ny ryttare visar sig derefter, men denna gången på en svart häst; han medför till Theodora dels underrättelsen, att hennes fader, som var dömd att afrättas, fått dö i sömnen, dels en skrift, hvari fadern uttalat sin öfvertygelse om kiliasmens sanning. Ytterst långa samtal föras nu å nyo mellan Herlicius, Johannes Bothvidi, Brahe och andra angående stjerneverldar och andeverldar. Samtalen äro rätt vackra, men knappt öfverensstämmande med den skildrade tidens skaplynne; de störa dessutom på ett betänkligt sätt handlingens gång. I och för sig tilltalande äro emellertid orden om Guds majestät och hans eviga verld:

Se, midt i en krets, der i tusen
Vintergator system vid system sig hvälfver i ordning,
Står hans eviga thron. De högste och renaste andar
Nalkas dess fot, tillbedja och allt i den Ende betrakta.
Allt, hvad han skapat, de se i hans öga sig spegla förklaradt,
Allt, hvad han bjuder, de se som ett kärlekens leende sväfva
Öfver hans läppar. Förgätande sig i hans anletes skådning,
Följa de jemt med hans blick och hans ord kring himlar och jordar,
Salige genom det ljus och den frid, han öfver dem sprider,
Salige genom den fröjd, han känner att saliga göra;
Ty som de se med hans öga, så känna de ock med hans hjerta.

Det, om man skall döma efter epikens inre fordringar, bästa »fragmentet» är den tredje sången,

Digitized by Google

handlande om »Stormen på Felsberg», ett bergsslott, som »hängde öfver en brant, befäst af naturen allena

Samt med femtio Svenskar, ur Horns regemente, bevärdt».

Manade att gifva sig, svara desse Svenskar:

Slottet ej kommer till er, om I ej kommen till slottet.
Icke det tages med ord, ej medan vi femtio lefva.

Det är episkt lif och episkt naturtrogna liknelser i följande kraftiga skildring af Österrikarnes stormning mot fästet:

Upp i ett språng der stod en flock med blänkande sablar,
Hundrade man stark: flere på en gång rymde ej branten.
Alla de andra likväl ur den vidt kringbrusande hären
Sågo dit upp med begär, de ytterste såsom de främste.
Så i den stormande sjön förifra sig vågorna, alla
Lika, och fradgas och ryta till strids, fast endast de främste
Hinna till holmen och rusa dit opp och hölja dess klippor,
Liksom ville de dem och träden och hela det lilla
Grönskande land bortrycka med sig och svälja i djupet:
Tomma likväl de falla igen och följas af andra
Starkare böljor, som dock bemöda sig lika förgäfves.
Sådant bemödandet var vid Felsberg. Bayrarne klängde
Ända till brantens brädd; der, mötte af Svenskarne, stöttes
Alla de hundrade ned, strax följde af hundrade andra.
Sabel mot sabel på nytt gaf klang. Åt höger och venster
Stridde de nordmän, en mot två, och träffade begge.
Bragte af slagens kraft ur jemvigt, föllo de utför,
Halkande: bloden, som rann längs sluttningen, halkan förökte.
Femtio stodo der än på höjden och hemtade andan,
Medan en ny uppklängande tropp beredde en tredje
Dylik strid. Nu sprang för mången af Svenskarne klingan.

Digitized by Google

Dock ett starkare värn var qvar i den seniga armen:
Under sin fiendes hugg nedböjd, han honom om lifvet
Grep och stjelpte omkull och hvälfde den fallne i branten.
Mången likväl af den stretande så omsnärdes i fallet,
Att han med honom, arm om arm, föll rullande neder;
Desse i fallet med sig nedsläpade mången, som uppklef.
De, som förlorat sitt svärd, nu vältrade bjelkar och klippor
Öfver de klängande. Hop vid hop låg krossad och andlös
Rundt om berget, som stod ej mer i ett stupande bråddjup,
Utan i hvarf på hvarf af lik och vapen och stenar.
Nu med lätthet öfver dem steg den växande mängden,
Intog höjden och skrek »Victoria».

Efter ett nytt fragment, kalladt »Högtiden i Güstrow», der Gustaf Adolf räddas undan en munks dolk genom »ett blixtlikt sken», som Gustaf Wasa hägnande nedsänder och vid hvars ljus Gustaf Adolf vänder sig om samt upptäcker försåtet, följer sången »Seni». Astrologen har infunnit sig i den Svenske konungens läger, lockande med en kejsarkrona och med Wallensteins förbund; Gustaf afvisar anbudet med orden:

Den, sin regent förråder, är trolös äfven mot vänner.

I den sjette sången, »Magdeburgs belägring», förekomma många upprepningar ur det föregående. I början talas något om belägringen; derefter vidtager ett långt samtal mellan Johan af Sachsen och Arnheim om Gustaf Adolfs rätt till genomtåg; under denna konferens meddela sig Moritz's och Johan Fredriks andar med hvarandra, ty i denna

Digitized by Google

dikt öppnas beständigt kulisser åt andeverlden. Efter ett samtal mellan Gustaf Adolf och Oxenstierna för oss skalden till Tilly. Manad af en syn, ett Homeriskt τέρας, hvarvid en vildkatt dödade fem ofjädrade fågelungar och deras moder, besluter sig Tilly till Magdeburgs förstöring, dertill manad jemväl af Albas ande, som stod bakom honom

lik skuggan, som längs med en bergvägg
Stiger, då solen sänks, allt högre vid sidan af vandraren.

Och derpå vidtager en skildring af stormningen och förödelsen.

Vackra ställen finnas i dessa »fragment»; men enhet saknas, Franzéns omständlighet är för stor särskildt i återgifvandet af de allt för mycket utrymme inkräktande dialogerna, och en sällsam förskjutning af alla naturliga planer och perspektiv uppkommer genom andeverldens magiska inverkan, hvilken, enligt Franzéns idé för stycket, var nödvändig och väl dessutom af honom ansågs tillhöra den episka mekanismen. Franzén var alldeles för lyriskt danad för att egentligen kunna vara episk skald. Geijer synes af alla fragmenten hafva satt »Den blinde vid bommen» högst, kanske emedan der det egentligen episka trädt tillbaka och Franzén mer fördjupat sig i egna drömsyner; i öfrigt afstyrkte han, efter läsningen af första profstycket,

Digitized by Google

Franzén från att fortsätta sitt arbete *. Beskow, som förmodligen fäste sig dels vid de sköna enskildheterna i »fragmenten», dels vid sjelfva det nationela i ämnet, yttrade deremot: »för min ringa del kan jag som Svensk ej annat än beklaga, att du ej fortsatt detta sköna national-epos; med temligen påtaglig våda att sjelf krossas i det försök, jag gjort af samma ämnes dramatiska behandling, uppmanar jag dig dock, af kärlek till Svenska vitterheten, att återtaga och till allas vår glädje fullborda din afbrutna sång».

Just under året 1817 drabbades Franzén, tillika med hela den Svenska vitterheten, af en smärtsam förlust genom fru Lenngrens död. Han har, »som svar på en vers i Stockholmsposten för år 1817 med rubrik Fru Lenngrens skugga till forna vänner», i ett rörande skaldestycke »Till fru Lenngrens skugga» egnat den hädangångna sin hyllning. Han sjöng der:

Dig förgäta skulle dina vänner?
Den det tror, ej kände dig som vän.
Han blott glansen af ditt snille känner,
Ej den dygd sig gömde bakom den.

* Bref från Beskow till Franzén af d. 3 oktober 1837. Beskow erinrar, för att lugna Franzén med anledning af Geijers tadel, att Leopold yttrat sig mycket förmånligt om »Gustaf Adolf i Tyskland». Det kan väl dock vara möjligt, att det låg någon »malice» i Leopolds ord, när han, skrufvande sin kalott, sade: »är det icke f-n att Franzén skall vara en så stor episk skald».

Digitized by Google

Han ej såg dig småle åt din ära,
Blott för vänners glädje nöjd deråt;
Han ej såg dig dödens smärtor bära
Ensam, för att spara vänners gråt.

Kan en dikt, en sång, ett infall glömmas,
Som din stämpel, strax igenkänd, bar?
Dina blad, behöfde de väl gömmas?
Står din vers ej som ett ordspråk qvar?

Och du sjelf behöfde i en urna
Ställas fram för att ej glömmas bort?
Du behöfde blommor, lättsint burna
På hvar graf, att vissna inom kort?

Du behöfde vänner att bevaka
Nu ditt minne, då ej längre du
Tillhör dem blott, ej ditt hus, din maka,
Då du hela Sverige tillhör nu?

Vill du höra, du åt ljuset flydda,
Här en harpa, som din rätt dig ger?
Hör din egen i palats och bydda,
Och med Kellgren le ännu hit ner!

Redan följande året preglade Svenska Akademien sin minnespenning öfver fru Lenngren, och Franzén skildrade der hennes lif och verksamhet i en teckning lika utmärkt af sanning som af pietet. Då hennes samlade dikter år 1819 utgåfvos, försåg Rosenstein dem med ett företal, hvari han med skäl ansåg sig böra tillerkänna henne ett rum bland i egentlig mening klassiska författare och prisade hennes »originalitet, som otvunget flöt från

Digitized by Google

snillet och lynnet» samt aldrig var sökt. Emellertid blef fru Lenngrens diktning i Svensk Litteraturtidning för 1820, n:o 11, 13, föremål för en kritisk skärskådning; den var väl skrifven och lidelsefri, men gjorde invändningar dels mot Rosensteins »dualistiska åsigt att föreställa sig snillet och den så kallade smaken såsom tvenne krafter, hvilka, liksom Hippolyts hästar, sträfva åt olika sidor», dels mot det oinskränkta loford, som egnats fru Lenngren. Recensenten beklagade från sin afgjordt romantiska ståndpunkt, att fru Lenngren var obekant med »qvinnans egentliga genialitet kärleken», att hon i »Några ord till min kära dotter, ifall jag hade någon», framstält äktenskapet »som ett blott moraliskt kontrakt»; recensenten fann, icke utan skäl, skaldinnans religiositet något kylig och allmänlig samt ansåg hennes »Adams och Evas morgonsång», ehuru i sig sjelf ganska vacker, »dock icke kunna jemföras med Franzéns hänförande stycke 'Menniskans anlete' samt hvila på en blott pligtkärlek till Gud såsom naturens upphofsman». Han fann dessutom hos fru Lenngren nog plumpa utmålningar af det obehagliga och brist på »qvinlig finkänsla». Gifvande sitt rikliga erkännande åt fru Lenngrens »Den glada festen» såsom varande »en af de skönaste idyller, den moderna poesien skapat», bestred han hennes

Digitized by Google

djup och förnekade henne rangen af »klassisk» författarinna. Den svåraste af recensentens beskyllningar var den, i hvilken han påstod grundtanken i fru Lenngrens uppfattning af förhållandet mellan könen vara den, att kärleken »blott är sinlig, blott en aberration från det vanliga och bestämda, som gifver anledning till löjligheter»; som stöd för påståendet användes dikten om »Kärleken och Dårskapen». Recensenten kunde nog hafva rätt deri, att man hos fru Lenngren ej spårar den af honom älskade romantiken; men det vore väl nog mycket begärdt, om man af en författare eller författarinna ville kräfva, att de skulle vara något annat än det, hvartill deras natur, deras bildning och deras tid danat dem. Att fru Lenngren uppfattat det komiska, som onekligen insmyger sig i allt mänskligt och derföre äfven i förhållandet mellan könen, borde väl icke anses bevisa, att hon ansett kärleken blott vara »sinlig». För det äktenskapliga lifvets lycka, för familjelifvets skönhet har i alla händelser hennes dikt öppet öga. Hon var i sitt slag fulländad, och detta torde gifva Rosenstein rätt, då han nämnt henne en klassisk författarinna; hon är klassisk genom sin »precision», genom motsvarigheten mellan innehåll och form, mellan idé och uttryck.

Digitized by Google

I nya recensioner (n:o 31 och 32 samma år) granskade Litteraturtidningen Adlerbeths öfversättning af Ovidii metamorfoser och det företal, Franzén efter Adlerbeths död lemnat dertill. Franzén hade deri sysselsatt sig med metriska frågor och särskildt undersökt hexameterns lagar. Recensenten fann hans anmärkningar klara och träffande, men gjorde i enskildheter några lika vördnadsfulla, som i allmänhet befogade invändningar.

Förutom dessa recensioner hade i Litteraturtidningen för 1819 n:o 24, 25 förekommit en granskning af Svenska Akademiens Handlingar, sjette delen, och i denna granskning hade åtskilligt varit af natur att göra Franzén misslynt. Dels hade han förklarats väl panegyrisk i sin teckning af Gyllenborg; dels påstod recensenten, alldeles falskligen, Franzén hafva misstagit sig, då han sagt Olof och Carl Gyllenborg vara bröder. Ändtligen hade Litteraturtidningen i n:o 27 år 1820, vid sin granskning af de akademiska Handlingarnas sjunde band, om Franzéns vän Rutström sagt, att hans inträdestal vore det sämsta, som någonsin hållits, att hans ordställningar vore »invecklade och labyrintiskt slingrande», och att hans stil hade »sirater, som ingen deklamerar utan bäfvan för lungsoten».

Digitized by Google

Allt detta kändes för Franzén alltför obehagligt, och obehagligast af allt syntes honom klandret mot hans vördade väninna fru Lenngren eller åtminstone obenägenheten att gifva henne full rättvisa. För egen del hade han egentligen icke så mycket att klaga; ty fosforisternas ton hade alltid, gent mot honom, varit på ett märkbart sätt artig och förbindlig, skönheten i hans diktning hade erkänts, hans vältalighets värde likaså, och när Litteraturtidningen omnämnde Tegnérs Svea med loford, sattes denna dikt dock »näst» efter sången öfver Creutz. Men Franzén var ej tacksam för bifallet från detta håll, ty han tyckte, att man, när man i det lägret upphöjde honom, vanligen var orättvis mot så många, hvilka han ställde högre än sitt eget jag.

Han hade dock af de unges höfding, Atterbom, som med sin poetiska natur instinkt genast i Franzén erkände ett sångens söndagsbarn, fått mottaga hyllningar. I Poetisk Kalender för 1817 hade Atterboms innerliga sång »Till F**» stått att läsa*, och mången hade intagits af den lågande ynglingens helsning till »Auras svan»:

---

* Dikten var skrifven efter ett besök hos Franzén i Kumla.

Digitized by Google

Guds härold, stod du mild i fridens hydda,
Din andes återglans på nejden låg,
Och, liksom sköna barn, med kransar prydda,
Jag tidens stunder kring dig leka såg.

Så ren, så ljuf du fordom af mig drömdes,
När inom faderliga kojans skygd
Min varelse i lycklig gryning gömdes
Och tärnorna dig sjöngo i min bygd.

Fast brasan sänkte sig mot spiselhällen
Och höstens vind på skumma rutan slog,
Af *Edens* morgonsken förgyldes qvällen
Och *Selmas* stjernbild ömt mot molnen log.

Med poetisk sanning hade Atterbom sagt till Franzen:

Det skönas urbild ordnar dina öden,
Och sjelft ditt hvardagslif är sångens verld,

och han hade besvurit honom att åter skänka Sverige några poetiska skapelser:

Hvi göms då cittran? För de kulna ilar,
Som endast isen smält åt diktens vår?
Se, Manhems döttrar sörja, att hon hvilar,
Och tro, att Auras svan dem nu försmår.

Men Franzén, annars en fridens man, var ej böjd att låta Litteraturföreningens utfall vara ostraffade. Han stärktes i sin föresats af Rutström, hvilken, äfven han nära förbunden med fru Lenngren, ansåg det sätt, hvarpå fosforismens kritiska organ behandlat den aflidna, kräfva till-

Digitized by Google

rättavisning. Wallmark hade visserligen redan uppträdt till fru Lenngrens försvar, men detta ansågs ej vara nog. Rutström skrifver i ett qvickt bref af den 1 maj 1820 till Franzén: »Det förekommer mig, som det nu vore rätta tiden att göra slut i saken, sedan tvenne parter hafva sagt sina tankar. Jag tycker mig i hela denna fråga, hela detta buller se frågan om en kanonisationsakt med dess föregående process mellan himmelens och helvetets fullmägtige. Frågan är ju, om personen» (fru Lenngren) »skall bli ett klassiskt helgon, det är, upptagas *in albo classicorum* — i stället för *albo sanctorum* — eller icke. Hon är redan *beatificerad* af Svenska Akademiens påfve Rosenstein i företalet till hennes arbeten. Nu gör Palmblad på hin håles vägnar sina protester mot kanoniseringen, och Wallmark talar på Vår Herres vägnar, på grund af hennes mirakler i poesi, hennes många vittra goda gerningar. Nu fordras blott en kardinaldom, en pröfning af begges anföranden, anklagelser och försvar, för att stadfästa hennes rätt till ett poetiskt helgonskap och rättfärdiga den föregående beatifikationen. Du kan omöjligt undandraga dig denna skyldighet af ett påfligt protonotarieskap, då det gåfve dig ett godt tillfälle att säga Hans Helighet någon artig compliment öfver denna hans till äfventyrs sista

Digitized by Google

kanonisation. Jag vill, framför allting, att alla misstankar om räddhåga hos dig att motsäga eller misshaga Upsalienses måtte utrotas, äfvensom jag är öfvertygad om dina sjelfständiga tänkesätt i allting».

Franzén beslöt att ej längre dröja. I Bihang till Svensk Litteraturtidning, augusti 1820, läsas hans »Anmärkningar vid recensionen af Ovidii Metamorfoser, öfversatta af G. Adlerbeth, och vid tvenne andra recensioner i Svensk Litteraturtidning». De bäst, men på samma gång skarpast skrifna af dessa anmärkningar äro de, hvilka afse att utgöra ett försvar för fru Lenngren. Med afseende å den metriska striden rörande Adlerbeth anmärker Franzén, att den syntes honom vara mer en ordtvist än tvist i sak, enär Franzéns och recensentens meningar ej voro så synnerligen delade, om ock Franzén i vissa fall skattade Adlerbeth än högre än recensenten gjort. För öfrigt fann han recensentens sakkunskap aktningsvärd och hans ton opartisk. Dernäst vände sig Franzén mot det misstag, till hvilket Litteraturtidningens recensent gjort sig skyldig, då han bestridt rigtigheten af Franzéns uppgift, att Olof och Carl Gyllenborg voro bröder. Här hade Franzén lätt att afväpna sin motståndare. Han säger: »I n:o 24 för 1819, der sjette delen af Svenska Akademiens Handlingar recenseras, förekommer denna anmärkning vid ett

Digitized by Google

af inträdestalen: 'Sid. 49 omtalas grefve G. F. Gyllenborgs farbröder Olof och Carl. Men dessa båda voro, åtminstone enligt Gezelius, icke bröder. Olof var son af kongl. rådet Jakob Gyllenborg och Carl åter af riksrådet Johan Gyllenborg'. Författaren, som undrade, huru Gezelius kunnat misstaga sig i en så bekant sak, slog hos honom upp artikeln Gyllenborg, Carl, del I, p. 351, och fann dessa både till tryck och i mening ganska tydliga ord: 'Var en *broder* till R. R. Grefve Johan Gyllenborg'. Huru recensenten af *broder* kunnat göra *son*, vore oförklarligt, om ej flera ställen i denna recension röjde en domare, som, för att afgöra en skrifts värde, ej behöfver mer än en flyktig blick, hvarmed han icke ens hinner urskilja bokstäfverna deri». Sedan frågorna om Adlerbeth och om den Gyllenborgska slägtledningen på detta sätt blifvit aflägsnade, bemötte Franzén i förbigående utfallet mot Rutström och förklarade de satser uti dennes inträdestal, i hvilka recensenten funnit »labyrintiskt slingrande ordställningar, släpande, långtrådiga ordstapplingar och i gråsten huggna sirater», i stället vara rena, klara och välljudande perioder. Härefter öfvergick han till hufvudämnet, fru Lenngrens skaldskap.

Han började med att på ett nästan förnämt sätt undanbedja sig de loford, med hvilka han

Digitized by Google

sjelf i Litteraturtidningen hugnats, medan andra författare, hvilka han värderade, samt Svenska Akademien, hvilken han egnade tacksamhetens känslor, af samma tidning oupphörligt förnärmades. Hans ord äro sträfva, men bevekelsegrunderna ridderliga; det är något ovanligt, men på sätt och vis upplyftande och stärkande att se en ansedd författare af de mest oegennyttiga skäl afvisa det beröm, med hvilket man höljt hans eget författarskap. Han säger sig känna »harm och förödmjukelse öfver att i Litteraturtidningen hafva funnit sitt namn med ett otidigt beröm och utan någon anledning framstäldt vid tillfällen, då i de mest förolämpande uttryck skugga blifvit kastad dels på ett samfund, hvaraf han hade äran att vara ledamot och som han hade att tacka icke endast för sin litterära lycka, utan för den att vara Svensk, dels på personer, hvilka han af hela sitt hjerta högaktade och värderade». Så hade ock Litteraturtidningens recension öfver fru Lenngrens dikter nyligen väckt hans förtrytelse. Han fortfar derefter, i det han går sjelfva tvisteämnet närmare: »Svensk Litteraturtidning berömmer sig ännu efteråt (se p. 460) * af sin rättvisa emot den

* I en lofordande recension af »Markalls sömnlösa nätter». Recensenten, som tyckes hafva funnit, att kritiken öfver fru Lenngrens skrifter af många personer, ej endast af Wallmark,

Digitized by Google

ädla skaldinnan. Huru kan med den 'högaktning', den för henne yttrar, förenas, att den anklagat henne för det lägsta och gröfsta begrepp om kärleken och äktenskapet, för saknad af all varm känsla för religionen — det vill säga, af all religion, ty den, som icke har den varm i hjertat, har den alldeles icke — och för brist äfven på den grannlagenhet, den känsla för det skickliga, som tillhör könet? Om man häpnar öfver sådana beskyllningar emot ett sådant fruntimmer, hvars personliga värde recensenten, om han annars icke känt det, bort lära känna af företalet, så vet man ej, om man skall tro sina ögon, då man läser de skäl, på hvilka de grundas. Den grofva beskyllningen till exempel, att fru Lenngren ej haft begrepp om någon annan kärlek än den sinliga, stödes på följande fem bevis: 1:o fru Lenngren

ogillats, skrifver: »Recensenten är öfvertygad, att om den ädla skaldinnan, som äfven af den yngre vitterhetsskolan högaktas, fastän icke förgudas, ännu lefde ibland oss, skulle hon ej beklaga sig öfver den recension, som för några månader sedan i närvarande tidning bedömde hennes arbeten. Kunde hon skärskåda denna granskning med sina egna ögon och oberoende af vissa vänners ingifvelser, skulle hon förmodligen icke anse dess författare för en fiende eller för en hätsk, uppsåtligt förtydande och efter fel jagande tadlare; hon funne blott, att han vore en man, som till en betydlig del betraktade poesien, kärleken, qvinligheten o. s. v. ur andra synpunkter än hon, men som i denna meningarnas och känslans skiljaktighet icke såge något skäl att öfverhölja henne med skymford och smädelser».

Digitized by Google

låter kärleken ledas af dårskapen, sedan denne rifvit ur honom hans ögon; 2:o hon varnar för honom unga flickor på en bal; 3:o hon yttrar sin vämjelse öfver den oseden hos förlofvade att smekas i sällskap; 4:o hon låter en till förakt framställd vällusting drömma om sådana föremål, som sysselsätta honom vaken; 5:o hon har öfversatt ett satiriskt stycke om ett rendez-vous med andar. Det slag af kärlek, som hon på detta sätt bestraffar, skulle då vara det enda, hvarom hon haft något begrepp! Hvilken orimlig slutföljd! Samme recensent har för öfrigt, nyss förut, prisat fru Nordenflycht icke blott för 'dessa smäktande herdaqväden, der herdinnor än utgjuta sin förtjusning öfver den älskades omarmning, än sin klagan öfver hans glömska, och dessa längtansqväden, som glöda af en förborgad låga och ofta frambryta såsom jemmerrop af en försmådd kärleks förtviflan', utan ock 'för den sentimentala häftighet, hvarmed hon längtade efter den tid och de rum, då ingen falsk conveniens, ingen blott på yttre sken beräknad anständighet lade hinder i vägen för uppfyllandet af hjertats önskningar'. Ja, han förebrår fru Lenngren, att hon ej varit så älskogskrank — att låna ett uttryck af Kellgren — som fru Nordenflycht, 'denna rena qvinna, i hvars hjerta med förtärande lågor kärlekens trånad flammade'. Men

Digitized by Google

icke nog dermed: han förebrår henne äfven att ej deri hafva undervisat sin supponerade dotter, utan endast lärt henne att vara *huld* emot sin man! * Fins väl i Svenska språket något tjenligare ord än *huldhet*, för att uttrycka det slags kärlek, hvarom i detta moderliga stycke kunde bli fråga? Det omfattar väl också kärleken hos barn, föräldrar, syskon; men det utesluter ej derföre den emellan makar. Emellertid drar recensenten deraf den slutsats, att författarinnan ej haft annat begrepp om äktenskapet, än att det är ett kontrakt».

Franzén söker derefter bemöta recensentens anmärkningar emot fru Lenngrens religiösa poemer. Det kan vara fråga, om han icke sjelf i detta bemötande skjuter något öfver målet; recensenten i Litteraturtidningen hade nog ej haft så orätt, då han i dessa för öfrigt vackra stycken af fru Lenngren tyckt sig finna snarare en rationalistisk eller, som han kallar det, »theophilanthropisk» and än innerligare religiositet. Franzén synes hafva hyst en må hända öfverdrifven fruktan, att hvad

* Litteraturtidningens recensent hade, såsom alltför kalla och den verkliga kärleken ovärdiga, tadlat fru Lenngrens skalkaktiga ord i »Några ord till min kära dotter»:

Den make, som dig blir beskärd,
(Märk denna stora hemligheten)
Var huld, om han är huldhet värd,
Om ej — så var det i förtreten.

Digitized by Google

recensenten yttrat om dessa religiösa *dikters* ton och beskaffenhet skulle kunna föranleda misstankar om bristande religiositet hos *personen* fru Lenngren; han säger nemligen: »det vore utan tvifvel att missförstå recensenten, om man trodde honom hafva velat fälla en dom öfver fru Lenngrens religiositet i annat afseende, än såsom den yttrar sig i hennes skrifter; detta missförstånd torde likväl hos mången läsare uppstå och förleda till ytterligare falska omdömen om detta aktningsvärda fruntimmer».

Derefter bemöter Franzén Litteraturtidningens öfverdrifna tadel af de ställen, i hvilka fru Lenngren — hvars storhet i sin mest *poetiska* form onekligen visar sig på det idylliska området, såsom i »Den glada festen», eller i *de* komiska dikter, der satir och karikatyr icke fått öfvervigt öfver ren komik — begagnat för mycket oskrädda ord och i burlesken närmat sig det gränsområde, der skönhet upphör att finnas till. Om det nu ock svårligen kan förnekas, att den stora författarinnans diktning någon gång öfverskridit dessa råmärken, och om än Franzén kanske skulle hafva intagit en säkrare ställning genom att icke alldeles förneka detta, så har han i alla fall rätt, då han säger: »Bland de exempel, som skola bevisa hos fru Lenngren brist på qvinlig känsla för det

Digitized by Google

skickliga, anföres »Kontrasten», som likväl är ett alster just af denna känsla. Den vämjelse, recensenten yttrar för de komiska drag, med hvilka fru Lenngren i detta och ett par andra stycken tecknar ålderstigna fjollor, är uppenbarligen en affektation; och då han skyller henne att i ålderdomen ej se annat än stygghet, motsäger han sig sjelf, då han i det samma medger, att den är skildrad högst intagande i de tvenne taflorna Gumman och Mor och dotter».

Franzén slutar sina »anmärkningar» med följande manliga ord: »Det är fåfängt att de» — recensenterna eller redaktionen af Litteraturtidningen — »trygga sig vid den anmärkningen, att fru Lenngren sjelf, om hon lefde, ej skulle beklaga sig öfver denna granskning. Det är sant, hon skulle ej beklaga sig: i det afseendet hafva de visserligen träffat ett karaktersdrag af detta förträffliga fruntimmer. Men hvarken med hennes tänkesätt för öfrigt eller med könets i allmänhet äro de bekante, om de tro, att hon ej, såsom qvinna, skulle känt sig sårad, djupt sårad af en sådan karakterisering. I allt fall beklaga sig deröfver icke blott 'vissa vänner', hvilkas högt yttrade missnöje tyckes hafva kommit till redaktionens kunskap, utan hela den allmänhet, hvars oföränderliga högaktning och odelade bifall hon

Digitized by Google

egt snart i ett halft sekel, både som ett mönster för sitt kön och en af våra yppersta skalder». *

Litteraturtidningen kunde icke gerna lemna detta genmäle obesvaradt; men hennes svar var affattadt i den mest förbindliga och försonliga form. Det vill synas, som om Franzén, äfven då hans yttranden varit skarpa, aldrig skulle kunnat framkalla ovilja; hans milda personlighet ingaf omotståndlig sympati, och man förestälde sig, ganska rigtigt, hans egen vrede egentligen endast vara bortkommenheten hos en af våda i ett rum influgen fogel, som stöter sig mot de jordiska »realiteternas» vinklar och hörn. Hvita dufvor

---

* Öfver denna Franzéns artikel uttryckte Rutström i bref af den 2 oktober 1820 på följande sätt sin tacksamhet: »Innerlig tack för din bevågenhet mot en vän och för din frikostighet att af ditt ryktes öfverflöd meddela ett litet understöd åt den behöfvande, som i denna grymma ofred blifvit beröfvad sin lilla förmögenhet af de ströfvande Kosackerna! Det är underligt, att Luther bland saker, som förstås under 'dagligt bröd', icke äfven upptagit ett godt namn och rykte. Detta är ju icke blott ett dagligt bröd, utan, likasom ett godt samvete, ett dagligt gästabud, hvartill man kan bjuda från gator och gränder rika och fattiga och heldre deraf meddela androm än af en 'from hustru', som man allmänt tros berättigad att helst behålla för sig sjelf. Du öfvar din hjelpsamhet både mot döda och lefvande, en handling lika lofvärd och förbindande, om den också intet annat bevisade af sanning än blott en sann vänskap. Den affidna, som blifvit spolierad i sin graf, har du skylt med din gyllenduk». (Papper i Grafströmska familjearkivet.)

Digitized by Google

på Kumla pastorsboställe tycktes alltid hafva haft ett ord med äfven i hans uttryck af harm. För öfrigt bidrog väl till Litteraturtidningens vänlighet något medvetande af egen förlöpning. I ett bihang till nämnda tidning för september 1820 infördes ett »Svar till Herr Doctor Franzén från trenne recensenter i Svensk Litteraturtidning». Den kritiker, som granskat Adlerbeths öfversättning af Metamorfoserna och Franzéns förord dertill, förklarade sig upprigtigt ledsen att hafva missförstått Franzéns mening angående uttalet af de gamla språken. Han fann Franzéns hypotes om ett qvantitativt och ett qvalitativt ljudskifte i den Grekiska och Romerska poesien genialisk, men ej nog tydligt utvecklad, och trodde att meningsolikheten mellan Franzén och Litteraturtidningen »mera bestode i ord och olika uttryck än i sjelfva saken». Den kritiker, som recenserat Svenska Akademiens Handlingar, erkände — något, hvartill han i sjelfva verket var nödsakad — sitt misstag med afseende å slägtskapsförhållandet mellan Carl och Olof Gyllenborg, men sade, med afseende å Franzéns yttrade missnöje öfver det *beröm*, Litteraturtidningen egnat honom sjelf, lika fint som envist: »Om herr Franzén af en grannlagenhet, hvars orsak man värderar, ogerna i denna tidning sett sig berömmas bredvid namnen af några medbröder,

Digitized by Google

dem redaktionen mer eller mindre tadlat, så är detta en omständighet, som ej kunnat hjelpas, utan måste fortfara så länge, till dess de senare hinna lära att skrifva bättre eller han sjelf att skrifva illa». Tidningen ville emellertid icke taga tillbaka sina omdömen om Rutströms prosa. Ändtligen kom man till det ömtåligaste ämnet, frågan om fru Lenngrens betydelse. Litteraturtidningens tredje kritiker förklarade sig till fullo förstå »det heligaste af alla skäl, en varm och oförgänglig vänskap, som förledt doktor Franzén till en likväl alldeles oväntad orättvisa mot recensenten af den bortgångna skaldinnans samlade skrifter». Recensenten trodde sig, på fullt allvar, efter hvad han försäkrade, hafva bedömt henne oveldigt och med den aktning, som hennes i *sitt* slag utmärkta begåfning förtjenade; han hade till föremål för sin granskning icke haft qvinnan, hvars personliga bekantskap han aldrig egt lyckan att förvärfva, utan skaldinnan, och ingen kunde billigtvis fordra, att hans omdöme skulle hafva »dikterats af deras oinskränkta beundran, för hvilka en närmare kännedom af hennes förträfflighet såsom vän, qvinna, maka o. s. v. var tillgänglig». Recensenten betonade, att han visst icke velat påstå något så afskyvärdt, som att hon såsom person icke skulle »haft begrepp om annan kärlek än den sinliga»,

Digitized by Google

men att uttrycket endast gält det sätt, hvarpå kärleken i fru Lenngrens skrifter behandlas och uppfattas. Med afseende å »huldheten i förtreten» fann recensenten, allt fortfarande, densamma ej »särdeles uppbygglig». Litteraturtidningen sade sig emellertid ingalunda hafva tagit anstöt af skärpan i Franzéns ton: »hjertan, som sjelfva äro mägtiga af vänskap, älska lågan af dess entusiasm, äfven då den uppflammar sårande för dem sjelfva; redaktionen trodde sig ock, i detta nödtvungna försvar, ingenstädes hafva öfverskridit gränserna af den vördnad, som hon vore herr doktor Franzéns sällsynta förtjenster skyldig».

Franzén hade, som man sett, uttryckt ett visst missnöje öfver det bifall, Litteraturtidningen egnat honom sjelf. Den förvåning, men tillika hemliga aktning, som en dylik hållning väckte, återklingar i den sång, Atterbom nu å nyo i Poetisk Kalender egnade Franzén. Bland de »recensionsblommor», som infördes i Kalendern för 1821, finnes en, som prisar Franzén; den lyder:

Persiska blomman lik, som lyser i vårliga natten
Vänligt, af egen glans, irrande vandrarn emot,
Så välgörande lockar din sångs mildt värmande oskuld
Hvarje förvilladt begär åter till Gud och Natur.
Redan det dagas; morgonen gryr; de doftande vindar

Digitized by Google

Bära till Skandiens fjell sommar från diktningens hem. *
Aldrig dock slocknar ditt skimmer bland oss, huldsaliga blomma,
Aldrig ur Svearnes bröst flyr din melodiska bild.
Är än berömmet för dig en brännande luft, som dig plågar,
Hvem kan tadla dig? Hvem nänns det, om ock han det kan?
Skära och veka blomsternatur, så tveka ej längre
Att i en obrydd ro njuta din lefnads idyll!
Se blott din inre stråle och blunda för främmande irrbloss, **
Detta är allt hvad man vill, allt hvad man fordrar af dig.
Danad att älskas du är, som att älska. Försök ej att vredgas!
Tiden ej tror det likväl, stormen dig skonar ändå.
Kring dig är dragen af leende frid en eterisk förskansning;
Genomskinlig, men fast, hämmar den alla gevär.
Hur du än klagar och hvad du än gör i din helgade lustgård,
Englar och menniskor se alla med kärlek på dig.

Atterbom hade i dessa, om man bortser från något tyskeri, såsom ordet »huldsalig», och någon öfverdrift i förtroendet till den nyromantiska skolans utomordentliga betydelse, oändligt sköna verser mycket rigtigt angifvit beskaffenheten af Franzéns lynne och poesi samt äfven den allmänna uppfattningen af denne fridsbärare, som, huru mycket

* Atterbom tyckes, i lätt förklarlig ungdoms-ensidighet, hafva betraktat denna »dagning» i litteraturen vara endast nyromantikens förtjenst; han såg sedermera, då blicken blifvit mer ogrumlad, att »dagningens» tecken funnos på många håll under en tid, då, jemte Wallin och Franzén, Tegnér diktade och blixtrade.

** Varningen skall förmodligen afse den »akademiska» smakrigtningen, men var här bra förfelad: det var ju Akademien, som först offentligen hyllat sångaren af »Menniskans anlete» och med glädje helsat hans nya toner.

Digitized by Google

han för tillfället måtte vredgas, ej kunde göra menniskor vredgade. Må hända kunde Atterbom dock ännu ej fullt inse sjelfva den innersta grunden till Franzéns försök att tillbakavisa fosforismens vördnadsbetygelser, den djupa finkänsligheten hos en man, hvilken kände sina förbindelser till en äldre vitterhetsskola och ej ville prisas på dess bekostnad. Det fans i Franzéns väsen en ömtålig ridderlighet, en försynt granlagenhet, hvilka nog hade sin djupaste källa i hans lefvande fromhet. Få karakterer hafva varit finare, få på en gång så skygga och så allvarliga. Många bevis derpå möta oss i hans skrifter som i hans lif. Ett enda må i detta sammanhang anföras. Sedan Nils Lorens Sjöberg i mars månad 1822 aflidit, var en plats ledig i Svenska Akademien, och på lämpliga personer, som kunde ifrågakomma till inval, var den tiden ingen brist. Grefve Skjöldebrand, den ädle krigaren och författaren, invaldes. Under de förberedande öfverläggningarna och skriftvexlingarna om detta val skref Franzén till Rosenstein, att han, *då han under alla förhållanden ansåg Skjöldebrand fullt värdig att blifva Akademiens ledamot*, dessutom hade ett särskildt skäl att lemna honom sin röst. Det egendomliga skälet var, att han ej stod, eller trodde sig ej stå på god fot med Skjöldebrand. »Min här inneslutna voteringssedel är ställd

Digitized by Google

på Skjöldebrand. Jag kan med fullkomlig öfvertygelse rösta på honom såsom ledamot i Svenska Akademien och gör det äfven af det skäl, att jag vet, att han icke är min vän, ehuru han fordom varit det. Ehuru ett sådant motiv aldrig skulle hindra mig att göra honom rättvisa, så vill jag dock, för min egen tillfredsställelses skull, nyttja det första tillfälle att öfvertyga mig sjelf derom, att jag icke hyser emot honom någon ovilja. Mitt företal till Adlerbeths Metamorfoser lär, oss emellan sagdt, stött honom. Redan förut tyckte jag dock mig märka hos honom en förändring från den stora vänlighet, han förut visat mig i Finland. Hans mångfaldiga och stora förtjenster har jag alltid erkänt och skall framgent erkänna dem».

Franzén sökte, under hela sin vittra verksamhet, att vara rättvis; han ville, att man skulle tacksamt erkänna sina förbindelser till en äldre odling, men ock erkänna det goda, som till äfventyrs kunde finnas i nyare rigtningar. Han ville gå sin egen väg, oberörd af sidoinflytelser. Han ville gerna förmedla. Ett tillfälle dertill erbjöds honom snart. Namnet Thorild hade rätt länge varit en lösen och ett fältrop; fosforisterna begagnade det mot Leopold och upphöjde hans gamle vedersakare för att nedsätta honom sjelf; flere åter af den äldre tidens män kände ovilja

Digitized by Google

mot Thorilds hela författarskap och uppträdande på grund af hans högmod och hänsynslöshet, hans regellöshet och hans stundom ihåliga patos. Det formalistiska i hans naturpanteistiska system afskrämde många, som annars kunde varit benägne att låta sig lockas af hans obestridliga snillrikhet. Nu uppträdde Geijer med sin märkliga skrift »Thorild, tillika en filosofisk eller ofilosofisk bekännelse», och dermed var uppmärksamheten ännu en gång fäst vid »titanen». Det är knappast troligt, att Franzén i alla afseenden kunde dela Geijers i nämnda arbete uttalade åsigter; men han greps utan tvifvel lifligt både af hans »försök att genom ett närmande till den positiva uppenbarelsen komma ut ur panteismens cirkel», af hans yttranden om filosofiens inträdda »bankrutt» och af hans sätt att betona det hos Thorild egendomliga, nemligen den blandning af »poetisk bildningskraft och filosofisk skarpsinnighet», som hos honom visat sig, hans *sökande* natur, hans »dunkla, lifliga allkänsla» och den nya, sällsamma form, i hvilken »den estetiska panteismen» hos honom uppträdde. Icke mindre fängslade honom Geijers ord om nödvändigheten af den isolerade förståndsverksamhetens återförening med »sin källa, det omedelbara *sinnet*», hvars rika förnuftsinnehåll aldrig kan i begrepp fullt uppfångas eller uttömmas. Mest af allt manade

Digitized by Google

honom dock hans egen önskan att, medan han gaf Thorild rätt i allt rimligt, söka försona de orättvisor, den nya skolan tillfogat Leopold, gifva denne en offentlig upprättelse och tillika uttala ett fridens ord. Ögonblicket var väl valdt; ty den »nya skolan» tycktes sjelf önska en förlikning, Atterbom hade utsändt sitt »fridsrop», och sinnena tycktes på väg att från söndringens kaos, från hetsiga anfall åter vinna endrägt. Det gälde att befästa denna försonliga stämning. Då stod, den 27 februari 1821, i Stockholmsposten att läsa Franzéns dikt »Thorild till Leopold». Sällan hafva skönhet och vishet ingått en så innerlig förening som i detta skaldestycke; man läser det än i dag med verklig förtjusning, och många vittnesbörd af samtida personligheter intyga dess starka verkan på den bildade allmänheten. Det är Thorilds luttrade och förklarade ande, som så tilltalar den gamle motståndaren Leopold:

Friden bebådar jag dig, den gudomliga. Kärleken henne
Födde med Sanningen sjelf. Känn vid ditt hjerta dess flägt!
Thorilds skugga dig nalkas med den. Förundra dig icke:
Grafven försonar ju allt, himmelen gör det än mer.
Bland odödliga nu jag andas blott glädje och kärlek:
Bland odödliga blott lefver du äfven nu mer,
Tyst som de, och fördold i tiden, som brusar omkring dig,
Upphöjd öfver dess ström, öfver dess tadel och lof,
Upphöjd öfver den tid jemväl, då du, stolt i din äras
Skönaste glans, med mig trädde i skranket och vann.

Digitized by Google

Ja, jag bekänner, du vann: ej så, att min sak var förlorad.
Se, den lefver ännu; endast dess kämpe du slog.
Också var ju ej den, ej snillets och sanningens frihet,
Mål för de pilar, du sköt, öfver mitt hufvud ett regn.
Icke emot *den* Thorild du stred, som, tjust af naturen,
Lyssnade efter dess röst, hörde i Ossian den,
Hörde den djupare än i sitt bröst och sjöng, ej naturens
Anlete, utan dess själ, tänkare mera än skald.
Icke den Thorild belog du, som, klart i det stormiga seklet
Blickande in, stod fram såsom en tidens profet,
Talte »Förståndets rätt» och värd att föra dess talan
Viste sig, värd att bli hörd både af konung och folk.
Den belog du, som sjelf ref sönder, drucken af högmod,
Kransen, som Kellgren fäst skönt i hans fladdrande hår.
Den bestred du, som ej det lofvade Pantheon byggde,
Utan omkring sig, på trots, slungade stenen dertill,
Den, som med stegringar blott för ögonblickets beundran
Spilde sin gångares kraft, spilde sitt namn och sitt mål.
Begge likväl, uppgångna igen, må pröfvas af tiden:
Tiden mig dömer till slut, såsom du dömde mig då,
Du, som befann i mitt verk en tempelresning, ej templet;
Stort var ämnet deri; ämne det är, men ej mer.
Knoppar, en lofvande mängd, frambragte jag, knoppar allenast;
Dock af de kastade frön månget är växande än.

Det skulle mycket förundra oss, om icke Franzéns här uttalade uppfattning af Thorild småningom skulle blifva den gällande äfven för framtiden; den förtjenar åtminstone att blifva det. Den gifver rättvisa åt både Thorild och Leopold, hvilkas vittra tornering kanske varit den, i hugg och mothugg, skarpast förda bland alla de litterära strider, som i Sverige förekommit. Franzén

Digitized by Google

erkänner, att Thorild, lyssnande till naturens egen stämma, »i det stormiga seklet» uppstod som dess profet och »visade sig värd» att blifva hörd. Detta var ock verkligen fallet. Hans öfversvämmande naturkänsla var en stor andes »reaktion» mot den Franska materialism, som uttorkat sinnena, och hans betonande af den sanna verklighetens fulla konkretion innebar ett godt uppslag till ett nytt filosofiskt åskådningssätt, om han ock sjelf stannade i »arkimetriens» formalism och ej kunde fullt lösgöra sig ur den sensualism, som beherskat tiden. Men å andra sidan beror det kaotiska och stundom svamlande hos Thorild icke endast på den svårighet, han hade att klart uttrycka den högre verldsåskådning, som slumrade i hans känsla och aning; den berodde på en otyglad sjelfkänsla, en gränslös egenkärlek, som tog blixtrande hugskott för verldsomskapande sanningar. Och det nya, som onekligen hos honom framträder, får, hur mycket han derom må bemöda sig, aldrig systematisk form; det är »stenar till templet», men icke templet sjelft, det är, som Franzén säger, »knoppar i mängd». Lika säkert är ock, att Thorild ofta

> med stegringar blott för ögonblickets beundran
> Spilde sin gångares kraft.

Må hända skall mången vilja bestrida sanningen af Franzéns ord, att i striden mellan Thorild och

Digitized by Google

Leopold den senare *vann*. Och dock förhåller det sig i viss mån så. Leopold hade mot Thorild en gifven fördel, den att vara i sin art hel, att vara en utpreglad typ för en bestämd, utbildad och mogen kulturperiod, medan hos Thorild alltid fans det »ofullgångna», som vidlåder öfvergångsperioders män. Dermed är ju alls icke sagdt, att ej Thorilds idéer stundom kunde vara innehållsrikare och särskildt för framtiden mer löftesbådande än Leopolds: han var på sätt och vis »profet»; men i vapenföringen gifver enhet och helhet i kulturståndpunkt, när den, såsom hos Leopold, förenades med qvickhet och klarhet, en viss öfvervigt öfver det nyas härold, som framträder med stolta later, med trotsande åsigter, som ännu ej löst sig ur dimmor och morgontöcken. I alla händelser medgifver ju Franzén sjelf, att, om ock Leopold »vann», Thorilds sak derföre ej »var förlorad», utan »lefver ännu». Det är bekant, att, medan Geijer satte Thorild högt, Tegnér fann honom »sakna djupsinnighet». Sistnämnda egenskap torde väl svårligen kunna frånkännas honom, och Franzén har ej heller gjort det; deremot kan Tegnérs sanna omdöme, att Thorild hörde till »halfgångna genier», likasom Böttigers uttryck, att han var »ett stort fragment», godt förlikas med Franzéns uppfattning af den märklige mannen.

Digitized by Google

I fortsättningen af sitt poem vidrör Franzén med synbar tillfredsställelse Geijers i skriften om Thorild fälda uttryck rörande den panteistiska filosofiens timade »bankrutt». Han låter Thorild om Geijer utbrista:

Se, min besvärjare sjelf står ju som medlare fram!
Hör den förståndige, hör hans bikt om sin segling i luften!
Frysande der, han fann endast en öken af moln.
— — — — — — — — — — — —
Filosofiens bankrutt bekänner han öppet och ärligt,
Visar den cirkel, hvari grubblaren löper omkring. *

Men vidare låter Franzén Thorilds ande med stigande värme, med mildt deltagande tilltala den blinde Leopold, hvars »öga, förr än grafven omkring honom slutit sin reglade port, slocknat i stjernlös natt». Leopold har, säger Thorild, till tröst och ersättning den fria blicken öfver andarnes verld, öfver litteraturens och konstens rymder, öfver flydda tider. I denna rymd, så säger Thorild med lekande behag till sin förre fiende,

skall ej Thorild mer, ej Enbom reta din qvickhet.
Väl tör denne — du vet, du, om ej andra än du,
Huru han dödde försont med dig — väl torde han, tacksam,
Helsa dig der med en sång. Ryser du? Gif dig tillfreds:

* »Medvetandet söker öfverhoppa sig sjelft, förnuftet vill spränga den eviga cirkel, hvari det finner sig fånget». Geijer: Thorild. (Geijers samlade skrifter, band II, 1874, sid. 177. Jfr noten på sid. 176.)

Digitized by Google

Ej på prosa den är *. Jag sjelf ej mera på prosa
Stämmer min harpa, ty vet, sjelfva vårt tal är på vers.
Frukta ej heller för svulst! Der genomskiner i orden,
Såsom i anletet, allt; allt der så sant är som skönt.
Innan jag möter dig der, jag ville min skugga på jorden
Se försonad med dig, göra dig rätt, äfven jag.

Derefter följer ett ord till fosforismen, som med sina utfall stört och oroat Leopolds lefnadsafton. Thorild säger:

Frid åt din afton begär jag af dem, som skatta mitt minne.
Frid är i minnets Olymp; rum för oss båda den har.
Frid åt din afton bjuder ej blott ditt lagrade gråhår, —
Lagren beskyddade förr äfven mot viggen ur skyn —
Bjuder ock stridens lag. Ej ridderligt är det att hjelten
Trotsa, då rustsaln re'n gömmer hans hvilande svärd.

Efter ett skämt öfver Thorildssvärmeriet i Upsala, afslutar i Franzéns dikt Thorild, sjelf föremålet för nämnda svärmeri, sin helsning till Leopold med dessa, af den sannaste humanitet stämplade ord, som båda och förkunna, att tiden småningom jemnar de dödliges tvister:

Rakt fram ställer sin väg den redlige. Dock, om han irrar,
Stannar han, ser sig omkring, stiger på närmaste höjd,
Öfverskådar och rättar sin gång. Hvad vi sjelfve ej göra,
Det för alla till slut tiden, den medlande, gör.
Tiden är lik Vulkan, som haltar åt höger och venster,
Säger åt Juno: var tyst, blidkar den hotande Zevs,

* Syftar på prosa-poesien i Enboms »Kärleks- och Religions-sånger».

Digitized by Google

Bär beskäftigt omkring den försonande skålen till alla,
Får dem att skratta och gå, mätta och trygga, till sängs.
Mätt af din ära och trygg vid de verk, du åt seklerna lemnat,
Går du till hvila, du ock, skrattande gudarnes skratt.

Denna vackra sång, afsedd att skipa rättvisa, att afväpna de under härskriet »Thorild» mot Leopold så ofta framstormande Upsala-granskarne ur fosforistlägret och att lysa frid öfver Leopolds ålderdom, mottogs af den gamle siaren med glädje och rörelse. Han kunde aldrig förgäta, att Tegnér utsträckt sin valkyrie-smyckade, Franzén sin korsprydda sköld till hans skydd, och när Tegnér tillegnat honom sin Axel, skref han det bekanta bref till Frithiofssångaren, i hvilket det så skönt heter: »Den lager, som af en konungs hand en gång skänktes mig, ligger längesedan bladlös och förvissnad; men de, med hvilka Franzén och Tegnér omflätat mitt gamla hufvud, äro oförgängliga och skola behålla sin grönska så länge vårt språk läses. Emellan begge dessa strålande snillen skall jag se mig införas i minnets tempel, likasom man säger att en from själ föres af englarne i Abrahams sköt».

Förtjusningen öfver Franzéns dikt delades af många. Så skrifver den bekante latinaren och filologen, dåvarande professorn i Upsala, sedermera kyrkoherden i Munktorp, Lundvall i ett bref till

Digitized by Google

Franzén af den 8 mars 1821: »Hvilken innerlig tillfredsställelse för Leopold och hvilken ärofull lott att efter så långvariga och bittra oförrätter på detta värdiga sätt blifva helsad och, under det han får en len och billig erinran om sin synd mot Shakspeare *, likväl, utan afkortning i sanna förtjenster, njuta sin rätt att lysa bland de snillen, som hedrat och gagnat vår vitterhet, och njuta denna rätt, så oveldigt, så ädelt och manligt förkunnad af fäderneslandets tillika mest högaktade och älskade skald. Hvad han med lofvärdt nit och segrande framgång gjorde, i blomman af sin kraft, för Kellgren, då — som hans egna ord lyda — han såg »förtjensten med omättlig arghet sönderslitas» — det har du nu gjort för honom från samma höjd af styrka och af samma ädla bevekelsegrunder». **

* Franzén låter i den dikt, som här omnämnts, Thorild, i fråga om den vittra rymd, som ännu för den blindes öga stod öppen, säga till Leopold:

Der hos Schiller, hos Shakspeare sjelf du beundrar den sanning,
Hvarmed de spegla hos sig hela den skapade verld.

Man erinre sig Leopolds uttryck om Shakspeare: »litteraturens skogsmenniska», ett uttryck, som, om än från Leopolds synpunkt begripligt och dessutom hos honom motvägdt af andra, mer beundrande uttryck, dock onödigtvis försvarats jemväl af senare litteraturforskare.

** Att stycket skulle behaga den fördomsfrie och allt skönt gerna erkännande Brinkman, var naturligt. Han uttryckte för

Digitized by Google

Två år efter denna dikts utgifvande blef Franzén upptagen af andra värf än de vittra; men de nya göromålen hade dock en viss frändskap med hans rent presterliga verksamhet: han blef nemligen vald till riksdagsman i presteståndet vid 1823 års riksdag. Han insattes der i bankoutskottet; i konstitutionsutskottet satt samtidigt Wallin, i allmänna besvärs- och ekonomi-utskottet Wingård. Alla tre invaldes i presteståndets »pastoralutskott». Visserligen hörde Franzén under riksdagen icke till de mest talföre, men han yttrade sig dock i åtskilliga frågor. Redan vid riksdagens början uttalade han sig med anledning af väckt fråga om sättet för elektorsvalets anställande och de synpunkter, som dervid borde fasthållas. Snart derefter hördes han, i ett längre yttrande, instämma med teologie lektorn Hultin, som föreslagit en partiel revision af kyrkolagen. Franzén önskade dock, att lagen i det hela skulle få vara oförändrad och ej »förlora den anda, hvari den för-

öfrigt ännu år 1831 sin belåtenhet med Franzéns, här redan omtalade och i Åbo Litteraturtidning införda recension af Leopolds skrifter, hvilken han säger vara den bästa och rigtigaste, som dittills förekommit. »Fosforisterna voro obilliga mot Leopold», yttrar Brinkman, »och om de syntes vörda Kellgren, så liknade de dervid blott spåqvinnan i Endor, som uppreste den *döde* Samuels skugga, på det denna skulle förkunna den ännu lefvande: si, Herren skall rifva riket ur din hand». (Den 23 november 1831.)

Digitized by Google

fattades på en tid, då religionen var en hufvudsak, icke blott ett medel, så väl för konung och ständer som för lärare och församling, hvarföre den ock ännu i dag af sjelfve utländingen åberopas såsom ett mönster». »Jag föreställer mig», sade han, »att den hufvudsakliga förbättring, som den behöfver, skulle blott derigenom vinnas, att allt det rättades, hvari senare författningar, för något verldsligt afseende, sett förbi hvad religionen fordrar, ja, lagt hinder derför. Utan tvifvel måste kyrkan icke endast lyda under staten, såsom ett af menniskor förvaltadt, ehuru af Gud förordnadt verk, utan ock, så mycket hon förmår, bidraga till dess ändamål, men icke så, att hon förlorar sitt eget». Franzén gjorde för öfrigt särskilda anmärkningar mot »stock-straffets» användande som kristligt tuktmedel af ett kyrkoråd, hvars ledamöter voro på en gång anklagare och domare. »För att inse, på hvilken löslig och osammanhängande grund detta bestraffningssätt är bygdt, behöfver man blott kasta ögonen på de särskilda förbrytelser, för hvilka det är stadgadt. Dermed straffas åverkan å vissa slags gärdesgårdar och planterade träd, snatteri i fiskhamnar, svordomar af öfvermage, stöld å lik och grafvar, tjenstehjons ovarsamma sätt att umgås med eld, tobaks rökande vid kyrkan, försummelse af gudstjensten och af husförhör,

Digitized by Google

osämja mellan äkta folk eller svågrar och grannar, dryckenskap, ogudaktighet i husen. De flesta af dessa öfverträdelser lyda uppenbart dels under den verldsliga polisen, dels under husagan. Hvad dem angår, som höra under kyrkotukten, så finner man en orimlighet i dessa straff, antingen man ser på deras förhållande till skulden eller på ändamålet eller på tillämpningen. En prest, som icke på annat sätt kan förmå sina åhörare att bevista gudstjensten och förhören, lär fåfängt försöka det med stocken. 'Ogudaktighet i husen' är ett så allmänt uttryck, att det i detta fall säger nästan ingenting; en lag, som ej bestämmer de särskilda gerningar, hvilka den belägger med straff, är knappt möjlig att tillämpa, åtminstone icke utan att öppna rum för de gröfsta missbruk». Franzén tillade derefter: »Det rättaste vore kanhända, att kyrkorådet, såsom skildt från verldslig rätt, ej sträckte sin befattning längre än att på särskilda personer offentligen tillämpa det förmanande, varnande och bestraffande ord, som från predikstolen i allmänhet förkunnas, sedan det förut blifvit af läraren enskildt och i tysthet, men förgäfves lagdt på de brottsliges hjertan. Men om kyrkorådet skall fortfara att utöfva en straffande magt, så behöfva utan tvifvel både den strafflag och den rättegångsordning, som dervid skola följas, tydligen

Digitized by Google

bestämmas. Måtte vid denna lagstiftning ej någon inflytelse ega rum af den 'esprit', som tycks blifva rådande i vår tid, att, i samma mån som mildhet och skonsamhet mot brottslingar vid verldslig rätt både yrkas och utöfvas, en allt större och med käppen i handen sig yttrande stränghet fordras af religionens lärare, hvilkas egentliga och hufvudsakliga kall likväl ålägger dem att för hvar och en syndare, som vill bättra sig, förkunna förlåtelse och för sjelfve den till döden dömde missgerningsmannen visa den väg, som är honom öppen till nåd hos Gud och salighet i en högre verld, hvarigenom den sanna menniskokärleken i ett kristligt samfund bör vara fullkomligen tillfredsställd, utan att behöfva fly till en för allmänna säkerheten vådlig eftergift af den borgerliga rättvisan».

Den 28 februari yttrade sig Franzén vid samma riksmöte i fråga om grunderna för ecklesiastik befordran och talade särskildt mot de företräden, som lemnades de större »lärdomsmeriterna». Han tänkte sig, att rådande olägenheter kunde afhjelpas på det sättet, att för den, som på grund af »dubbla meriter» vunnit befordran till ett pastorat, den »dubbla beräkningen» sedermera upphörde, eller så, att ett visst antal år bestämdes, hvarutöfver alla »dubbla beräkningar» ej finge sträcka sig, till exempel trettio år, efter

Digitized by Google

femton års tjenstgöring. »Det ligger», tillade han, »något stötande i blotta begreppet derom, att någon kan räkna flera tjenste- än lefnadsår».

Vid åtskilliga andra ärendens behandling röjde Franzén samma reformerande önskningar. Han tillstyrkte prosten Almgrens förslag att införa vexelundervisningsmetoden vid barnaundervisning på landet; klockaren borde föreståå densamma. Sjelf förklarade sig Franzén i Kumla hafva sett dess nytta. Den sköttes dock der icke af någon »vanlig klockare»; ty genom Franzéns företrädares åtgöranden hade »klockaren blifvit förvandlad till en skolmästare, som hör till prest-ståndet och förestår en ordentlig skola med två klasser». Franzén förordade vidare universitetens rätt att sända representanter till presteståndet. »Jag vill exempelvis nämna», sade han, »att universiteten i Oxford och Cambridge hafva representanter i Engelska parlamentet. Äfven från K. Vetenskaps-Akademien bör det högvördiga ståndet med glädje emottaga ledamöter, som genom sin särskilda kunskap i vissa ämnen måste blifva för ståndet ganska nyttige och för öfrigt ej kunna annat än dela dess tänkesätt hvad angår ej blott fädernesland, utan kyrkan och religionen, hvilka aldrig haft att frukta af en sann upplysning». När fråga uppstod om fortsatta anslag till Göta kanals

Digitized by Google

byggande, yttrade han: »Göta kanal, tror jag, bör betraktas under samma synpunkt som många af de ärofulla krig, våra stora konungar utfört. Om de ock icke bort begynnas, då de icke voro nödvändiga till landets försvar, så måste de likväl fortsättas med den kraft, att de kunde slutas med ära». Med afseende å statsanslag för vetenskapliga eller vittra ändamål var Franzén högsint och frikostig. Han förordade, tvärt emot statsutskottets afstyrkande utlåtande, ökadt anslag för K. Biblioteket, hvars årliga anslag under denna tid blott utgjorde 1000 rdr b:ko; »borgerskapet i Hamburg använder», yttrade han, »till sitt bibliotek årligen 2000 rdr Hamburger b:ko, således fem gånger mer än Svenska folket till sitt kungliga riksbibliotek». I Franzéns yttrande instämde Wingård och många andra; återremiss beslöts. På samma sätt förordade Franzén Hartmansdorffs motion om anslag till inköp af astronomiska instrument för Stockholms observatorium. Deremot var han, på goda grunder, obenägen att gynna nummerlotteriet. Understödd af Hedrén och Faxe, men bekämpad af biskop Wallenberg, öfverhofpredikanten Lilljenwalldh, professor Fröberg och andra, uttalade han sig med skärpa mot en så beskaffad anstalt. Statsutskottet hade afstyrkt nummerlotteriets indragning. Franzén fann visserligen

Digitized by Google

detta förklarligt, alldenstund utskottet antagligen ansett inkomsterna af lotteriet för tillfället oumbärliga för statsverket, men han yrkade, att förberedande mått och steg måtte tagas, för att vid nästa riksmöte lotteriet måtte kunna afskaffas. »Jag vill blott anmärka», sade han, »att man ej behöfver mer än bevista en nummerlotteri-dragning för att genom uttrycket af de spelandes ansigten öfvertygas om det förderf, som det åstadkommer i det innersta hos menniskan, när hon ej nöjes att med arbete och förståndig omtanke, under förtröstan till Guds försyn, förvärfva sin utkomst, utan offrar åt den blinda lyckan och från månad till månad drömmer om en vinst, hvars blotta förhoppning, utom sin bedräglighet, innebär något oädelt, om icke lastbart. Äfven den penningeförlust, som den arbetande hopen härigenom lider, är ingalunda obetydlig, hvarom sjelfva det skäl vittnar, som talar för inrättningens bibehållande såsom för staten indrägtig. Sparbanken, hvars förträfflighet ingen lär bestrida, visar i en ny dag förderfligheten af nummerlotteriet. Den förra är en privat anstalt, det senare en publik. Är det staten värdigt att, då den fattige arbetaren vill i den förra bära sin lilla sparpenning, ställa sig i vägen och locka honom till det senare?»

Digitized by Google

I ett annat ärende lockades Franzén af sitt varma hjerta och sitt intresse för Finnarne att uppträda. Han föredrog för ståndet en skrift, som, undertecknad af åtskilliga Svenska och Norska Finnar, i deras namn författats af Carl Axel Gottlund, »studerande vid Finska Nationen». Dessa Finnar bodde i de så kallade Finnskogarne på Sveriges och Norges gränser, och deras skrift innehöll en anmälan af den underdåniga ansökning, som de genom en särskild deputation ämnade göra, i syfte att få skilja sig från de tretton dels Svenska, dels Norska församlingar, på hvilka de dittills varit fördelade, och upprätta särskilda kyrkor och församlingar, der de på sitt eget Finska språk skulle undervisas i religionen och förrätta sin gudstjenst. De anförde som skäl beskaffenheten af den skogs- och bergstrakt, de bebodde, der flera mils afstånd från de Svenska och Norska kyrkorna samt bristen på vägar öfver kärr och bergshöjder vållade, att de sällan kunde komma till kyrkan och än mera sällan se någon prest hos sig, något som åter föranledt, att deras barn stundom dött odöpta och de äldre utan att hafva kunnat undfå nattvarden. Dessutom anfördes, att i dessa Finnbygder funnos flera trakter, hvilkas invånare ej förstodo ett enda ord Svenska eller Norska, hvaraf följde, att tolk för dem skulle

Digitized by Google

behöfvas, derest de skulle kunna undervisas af ett presterskap, som ej kunde deras språk. Franzén hade visserligen, såsom han medgaf, af trovärdiga personer sport, att de i Vermland boende Finnar i allmänhet vore så kunnige i Svenskan, att de på detta språk kunde erhålla tillräcklig kristendomskunskap. Då emellertid icke endast det blad, som under namn af Mnemosyne utgafs i Åbo, anmärkt det, enligt dess förmenande, olämpliga sätt, hvarpå den i Skandinavien qvarblifna lemningen af Sveriges förra broderfolk både i borgerligt och ecklesiastikt afseende behandlades, utan ock den af Gottlund uppsatta skriften framträdde med en dylik klagan midt bland Sveriges församlade ständer, samt nämnda klagan snart genom en från orten väntad deputation skulle frambäras inför tronen, så hade Franzén önskat fästa presteståndets uppmärksamhet på frågans betydelse. Franzén åberopade exemplet af de Svenska församlingar, som ännu funnos i Finland, der icke endast Svenska och Finska socknar voro belägna om hvarandra och hvardera hade sin nationela kyrka, utan ock i samma socken den ena byn var Svensk, den andra Finsk och i samma kyrka bevistade hvardera sin särskilda gudstjenst. »Hvilken dyrbar egendom», fortfor talaren, »modersmålet utgör, det språk, som man

Digitized by Google

talar icke blott med främmande eller på en resa, en marknad, utan med sina egna dagligen i sitt hus; det språk, hvarpå man icke endast i ett förhör kan lemna det svar, som man ur en bok blifvit tvungen att uppfatta i minnet, antingen man förstår det eller icke, utan hvari man eger och använder hela sin tankeverld, hvari man, med ett ord, lefver hela sitt andliga lif: det behöfver jag för ingen, minst i denna församling, bevisa». Det fans dessutom, såsom Franzén erinrade, redan af gammalt i Hernösands stift flera Finska bygder, som på sitt eget språk hade sin särskilda gudstjenst och för hvilkas skull ännu efter Finlands förlust den nya handboken och andra religionsböcker, äfvensom författningar och kungörelser blifvit öfversatta på Finska samt Finska almanackor årligen utgåfvos och till och med på bankosedlarne de Finska orden voro bibehållna. Naturligtvis kunde många grannlaga frågor uppstå med anledning af ifrågavarande klagoskrift; så blefve det utan tvifvel svårt att anordna den administrativa fördelningen mellan Svenska och Norska auktoriteter. Innan derföre något åtgjordes, borde man förvissa sig om verkligheten af de fakta, som i skriften anförts. Franzén beklagade, att dokumentet icke egde en fullt lämplig form, alldenstund hvarken namnteckningarna styrkts af vittnen eller någon

Digitized by Google

åt skriftens författare meddelad fullmagt funnes bifogad. Om Gottlund sade sig Franzén intet annat känna, än att han vore en välfrejdad studerande från Finland, som under sin vistelse i Sverige blifvit »af sin brinnande håg för allt, som angår Finska nationen, dess språk, vitterhet, häfder och seder, drifven att besöka dessa sina landsmän, och att han under sina vandringar i deras öken-bygder vunnit deras utmärkta aktning och förtroende genom det deltagande, han för dem bevisat, och genom de Finska skrifter, han bland dem utspridt, hvarigenom han berättas hafva hos dem verkat en ny håg för läsning och upplysning».

Franzéns anförande framkallade gensägelser af Svenske prestmän och ledamöter af presteståndet, som blifvit födde och uppfostrade i de bygder, om hvilka här var fråga. Kontraktsprosten Frykstedt förklarade sig vid den visitation, han hållit i Fryksände moderkyrka, icke hos der boende Finnar hafva försport spår till missnöje med gällande förhållanden, ej heller bristande kunskap vare sig i kristendomen eller i Svenska språket. De Finnar, som hade längsta vägen till kyrka och prest, voro de, som bodde uppmed Elfvedalsrået; men konungen hade tillåtit, att der, med tillhjelp af stambok och kollekt öfver hela riket, en ny kyrka redan under loppet af nästföljande

Digitized by Google

sommar finge byggas tre mil från Fryksände moderkyrka. En blick på kartan vore nog, för att inse det orättmätiga i klagomålen öfver allt för lång kyrkväg. Förmodligen vore det helt andra än de öppet omtalade fördelarne, som Finnarne »lofvat sig af en med vederbörligt tillstånd hela denna Finmark genomresande student Gottlund från Savolax, hvilken hos dem förorsakat denna uppståndelse». I detta anförande instämde professorn doktor Kölmark.

Icke utan ifver och värme uppträdde nu Franzén. Han hade ju endast framstält saken som ämne för undersökning. Han kände dock genom tillförlitliga vitsord af en lika aktad som högt uppsatt man, hvilken, sjelf mägtig det Finska språket, haft tillfälle att i Stockholm samtala med Finnar, som för rättegångsärenden der infunnit sig, att Finskan ännu vore dessa Finmarksinvånares rätta och egentliga språk, att de hade en outplånlig känsla för allt det egna, som de ärft af sina fäder, och att de skulle anse det för den största lycka, om de finge bilda egna församlingar. »Det allena, att desse midt i Sverige qvarblifne Finnar nu, efter en så lång tids glömska och betryck, då Finland redan är förloradt, framträda för att begära del i de rättigheter, som deras landsmän på andra sidan om hafvet under

Digitized by Google

sin förening med Sverige så obestridt och så fullkomligt åtnjutit, synes mig tillräckligt att för uppfyllandet af deras oskyldiga begäran väcka en allmän röst hos den ädla Svenska nationen, som täflat med sin regering i ett sådant bemötande af den Finska, att denna, ehuru mycket skild från henne i språk, läge och tänkesätt, dock aldrig, så länge föreningen fortfor, kände denna skilnad, utan fann sig sjelf fullkomligen Svensk och vid alla tillfällen snarare gynnad än eftersatt».

Ärendet remitterades till allmänna besvärs- och ekonomi-utskottet, som tillstyrkte underdånig anhållan hos K. M:t om en af ojäfviga personer anställd och på ort och ställe företagen undersökning om de Finsk-talandes behof och ställning. Återigen uppträdde prosten doktor Frykstedt med mycken skärpa mot saken. Finnarne hade visserligen sagt sig vilja bekosta kyrkobyggnad, men skulle aldrig mägta göra det; de utlofvade en rätt rundligt tilltagen aflöning åt sin prest, men detta löfte syntes stå i strid med det uppdrag, som riksdagsfullmägtige från de härad, der Finnarne bodde, sagt sig hafva, att, för deras fattigdoms skull, söka åt dem utverka eftergift af omkring 9000 rdr b:ko, som de för undsättningsspanmål voro kronan skyldige. Ehuru Finnarne i Fryksdals och Elfvedals härad voro fördelade på fem

Digitized by Google

till sex kyrksocknar, tycktes de anse sitt behof fyldt, om de finge *en* Finsk kyrka och *en* Finsk prest. »Om detta språk kan hafva den egenskap, att det från en enda mans mun ensamt uppfyller alla de brister, som nu öfverklagas i sex Svenske presters embetsåtgärder till Finnarnes betjening, vet jag icke. Men om det nu icke ligger någon mer kraft till saligheten i det Finska än Svenska språket, och en lång väg icke är lättare att vandra till Finska än till Svenska kyrkor en kortare, så är det uppenbart för den, som kastar ögat på kartan öfver hela denna sträcka efter Norska gränsen, att det, för att skaffa Finnarne å ömse sidor större beqvämlighet i deras gudstjenst, här måste blifva fråga icke om en, utan om tio till tolf kyrkor». Frykstedt ansåg för öfrigt hela saken blott vara »ett kitsligt upptåg af en obetänksam yngling».

Franzén yttrade sig denna gång helt kort; han understöddes emellertid af åtskillige ståndsbröder, bland dem Wingård, som försvarade utskottet och upplyste, att den bebådade deputationen redan haft företräde hos konungen, som i nåder upptagit och till vederbörande landshöfding öfverlemnat dess böneskrift. I allmänhet finner man Wingård gerna ställa sig på Franzéns sida och stå honom bi med sin erfarenhet; en upprigtig

Digitized by Google

vänskap förenade dessa mycket olika personligheter. Utskottsbetänkandet bifölls. Franzén säger för öfrigt om detta ärende i sina sjelfbiografiska utkast: »Oaktadt de motsägelser, som min uppgift rönte af presterna från Vermland, hade den likväl till följd, att Finnarnes kristendomskunskap blef föremål för en närmare undersökning och omsorg. Bland annat byggdes för dem en ny kyrka, ja, mer än en, om jag icke bedrager mig». *

I öfriga frågor yttrade sig Franzén, som han sjelf säger, vanligen endast »med den slutna sedeln» eller gaf till känna, att han, såsom det den tiden hette, »conformerade sig» med någon ståndsbroder, hvars åsigter han delade.

I *en* vigtig fråga måste emellertid Franzén upprepade gånger begära ordet. Han hade flera år förut blifvit insatt i en kommitté, som skulle utarbeta ny evangelii-bok, och det förslag, som kom till stånd, var till det mesta hans verk. När nu frågan förekom till afgörande i prestestånd-det, uppstodo långvariga förhandlingar. Pastoral-utskottet hade inkommit med sitt af Wingård undertecknade utlåtande, hvari utskottet gillade de genomgripande ändringar, som föreslagits, och — med hufvudsakligt förbehåll, att evangeliet på

* Jfr Mnemosyne. Augusti 1823, jemte Bihanget för samma månad.

Digitized by Google

andra söndagen i adventet, Jac. 1: 12—18, utbyttes mot 1 Mos. 3: 1—19, samt att de af kommittéen uteslutna eller, rättare, till andra ställen flyttade texterna för Kyndelsmesso-, Mikaelis- och Allhelgonadagarne bibehölles på sina gamla platser — tillstyrkte den nya evangelii-bokens antagande. Utskottet fann de »collecter» och böner, som åtföljde perikoperna, utarbetade i nära öfverensstämmelse med de tillhörande texterna och till det mesta bestående af bibelns egna ord, »dock sinnrikt och med riktig slutföljd sammanställda». Utskottet hade för öfrigt, utom det omnämnda förbehållet, äfven gjort en del anmärkningar rörande enskildheter i förslaget. Wallin begärde den 20 augusti ordet och inledde öfverläggningarna med ett lysande anförande, hvari han förordade förslaget till antagande; med sin vanliga varsamhet ville han dock, att det ej skulle påbjudas till efterföljd förr än församlingarna hunnit taga kännedom deraf och sedan en bestämd tid förflutit. Han hade ett särskildt skäl, hvarföre han önskade evangelii-bokens antagande: den nya psalmboken var redan stadfäst och »församlingen var begärlig efter dess motstycke». Motståndet var emellertid starkt, om ock majoritet för den nya evangeliiboken syntes vara att påräkna. Faxe fann ändringarna allt för stora och ville behålla de gamla

Digitized by Google

texterna; han befarade, att menigheten ej skulle finna sig tillfreds med det nya; de gamla texterna voro ju Guds ord, och den tanken kunde uppstå: hvarföre hafva de bortlagts, är det ena stycket af Guds ord bättre eller sämre än det andra? Fellenius anförde ett skäl, som många gillade, mot antagandet af det nya förslaget: man borde afbida den nya bibelöfversättningen, innan man ändrade perikoperna. Äfven doktor Lundblad och prosten Hasselrot hade betänkligheter. Ett visst uppseende, om ock ej bifall, rönte prosten Stenhammars skriftliga anförande, som af doktor Thyselius upplästes; bland annat motsatte han sig, att på första adventssöndagen skulle som text begagnas Johannes' första kapitels verser om Ordet, som i begynnelsen var när Gud och som i Frälsaren vardt kött: han ansåg att denna text »dels hade hänseende på omständigheter, som numera icke ega rum, dels, för att kunna förstås, fordrade en lärd förklaring, hvartill predikstolen icke lemnade det tjenligaste tillfälle, dels kunde föranleda till mysticism, till gnostiska föreställningar och i alla händelser fordrade en utomordentligt stor skicklighet hos talaren, derest någon uppbyggelse skulle åstadkommas». Franzén invände mot Faxe, att hans skäl bevisade för mycket, enär det kunde gälla lika väl mot utbytet af en enda text,

Digitized by Google

som mot fleres förändring; Hedrén, som vände sig mot Stenhammars anförande, betonade, att man svårligen, för att hos åhörare förebygga »rabbinsk kabbalism, anakoretisk Essenism eller gnostisk mysticism», borde gå så långt i försigtighet, att man ur evangelii-boken uteslöte hvarje omnämnande af den Johanneiska logos-läran. Med kraft uppträdde Wingård till förslagets försvar. Han kunde ej förstå, hvarföre den nya evangelii-boken skulle, såsom man förmodat, komma att mötas med ogillande. »Man välsignar den nya psalmboken; katekesen och handboken brukas utan missnöje; presteståndet har nu begärt en ny redaktion af kyrkolagen; bibelöfversättningen kan ej väntas på lång tid; hvad som återstår i denna heliga cyclus, skall det förkastas eller begrafvas, genom dolskhet, i glömskan? Menigheten frågar, hvarföre?» Wingård fann förslaget godt och helgjutet; »ingen skall kunna öfvertyga mig», tillade han, »att det hopfösta är bättre än det ordnade, aggregatet än systemet». Han lofordade särskildt »collecterna» och bönerna samt yttrade följande tänkvärda ord, som visade, att nya vindar börjat blåsa öfver Sveriges Zion: »Beundre hvem, som vill, collecterna och bönerna i förslaget af 1817, enformiga och ofta tankefattiga som de äro; jag är enfaldig älskare af vår bibels sköna språk och skall med

Digitized by Google

hvart år få mera rätt att föredraga detta framför dem. Äfven det största fenomen i vår andliga verldslighet bebådade blott en öfvergångsperiod, och en bön af Lehnberg skall flyttas tillbaka till minnena, under det en biblisk bön af Franzén skall lefva i efterkommandes känsla och uttryck». Wingård varnade mot att låta ny evangelii-bok anstå tills ny bibelöfversättning vore afslutad: »ty vore än denna om tio år färdig — hvad den *icke* blifver —, så återstå fleråriga öfverläggningar och pröfningar, innan den blifver kyrkans och allmänt antagen, och jag är förvissad, att en mansålder åtgår förr än allt detta skett».

Då öfverläggningarna den 9 september fortsattes, förnyade Faxe sina invändningar, doktor Häggblad ansåg det föreliggande förslaget tarfva fullkomning, prosten Hallström önskade en annan uppställning och doktor Forssander formulerade säkerligen alldeles rigtigt deras mening, hvilka, likt honom, motsatte sig förslaget, då han dels framhöll, att det gamla icke borde utan verkligt behof bortläggas, dels föreslog, att, om än ändringar i »collecterna» och bönerna möjligen antoges, dock i allt öfrigt evangelii-boken måtte få förblifva i sitt gamla skick intill den tid, då en ny bibelöfversättning blifvit fullbordad. Bland förslagets vänner uttalade sig, utom erkebiskopen,

Digitized by Google

särskildt dess egentlige författare Franzén i ett långt, skriftligt anförande, som var väl affattadt och fritt från polemisk ton. Han yttrade sig dessutom, med anledning af hvad under förhandlingarna meddelades, ännu två särskilda gånger. Sedan en lång diskussion å nyo egt rum den 12 september, stannade presteståndet vid det beslut, att en skrifvelse skulle till K. M:t afgå med underdånigt tillkännagifvande, att ståndet funnit det nya förslagets »plan enlig med den ordning, i hvilken det eviga Ordet uppenbarat sig, dess epistlar och evangelier i allmänhet så valda, att de på en gång motsvarade idéen om en evangeliibok, betraktad såsom ett sammandrag af den Heliga Skrift, och hvar för sig tjenande till sitt hufvudsakliga ändamål för altaret och i predikstolen, dess collecter och böner författade i en biblisk anda och ton, samt dess beskaffenhet, i hvad anginge delarne och det hela, sådan, att det, enligt presteståndets mening, borde gillas och antagas, dock med vilkor af åtskilliga rättelser, hvilka ståndet torde få meddela kommittéen, och hvilka under loppet af nästföljande år borde pröfvas och iakttagas, så att förslaget vid den tidens slut måtte kunna vara fullbordadt och till K. M:ts afgörande slutligen hemställdt. Den allmänna rösten hade i flera år yrkat en ny evangelii-bok, i synnerhet

Digitized by Google

sedan den nya psalmboken blifvit antagen. Dock vågade ståndet hemställa, att K. M:t behagade lemna de öfriga riksstånden vid pågående riksmöte tillfälle att i detta vigtiga, hela riket rörande ämne yttra sin underdåniga tanke, på det derigenom ytterligare måtte utrönas, huruvida en förbättrad evangelii-bok, till bruk vid den offentliga gudstjensten, fortfarande önskades af den Svenska församlingen».

Sedan pastoralutskottets memorial i frågan åter blifvit föredraget den 4 december och då ärendet å nyo behandlades tvenne dagar derefter, gjorde Franzén ytterligare några jemkningar i kommittéförslaget, hvarvid han särskildt tillstyrkte, att texten på söndagen efter jul om »fikonträdet» måtte flyttas till nyårsdagen, samt instämde med pastoralutskottet deri, att på andra söndagen i adventet kommittéens föreslagna text borde utbytas mot den af utskottet föreslagna texten om syndafallet. Öfverläggningarna voro dermed afslutade, och det beslöts, att alla anmärkningar, som inom ståndet blifvit gjorda, skulle till evangeliiboks-kommittéen öfverlemnas. *

* Frågan hade af allmänheten följts med stor uppmärksamhet. Den hade, förutom i skriften »Hvilka hinder möta den nya Evangeliibokens antagande till församlingens bruk?» och andra arbeten, blifvit skärskådad i Theophrosyne, i Allmänna Journalen m. m. Stockholmsposten, som upprepade gånger kritiskt be-

Digitized by Google

I sjelfbiografien yttrar Franzén rörande sitt uppträdande vid öfverläggningarna om evangelii-boken och angående de mindre betydande följder, till hvilka presteståndets beslut tills vidare ledde, följande: »När den nya evangelii-bokens öde skulle afgöras, måste jag höja min röst och deltaga i den diskussion, som deröfver uppstod. Oaktadt starkt motstånd blef förslaget af presteståndet gilladt med vilkor, att bönerna skulle öfverses och förkortas. Men då saken hänsköts till de öfriga ständen, blef beslutet, att den nya bibelöfversättningen skulle afbidas och evangelii-boken efter den rättas. Detta uppskof på en obestämd tid var det samma som afslag. Skälet dertill var svårt att inse, då den ändring i texterna, som en ny öfversättning skulle fordra, kunde ske genom en mekanisk åtgärd af boktryckaren. Utan tvifvel behöfde bönerna förkortas samt åtskilligt i stilen rättas. Men hvad texternas val och anordning angår, så torde en oveldig granskning finna dem enliga med uppenbarelsens innehåll så väl som med dess plan och utveckling. Kongl. Majestät uppdrog väl sedan åt Wallin och mig att fullända verket; men då en ny bibelöfversättning skulle läggas till grund

---

handlat ämnet, hade gjort en mängd anmärkningar. Se för öfrigt angående ärendets behandling i ståndet Presteståndets protokoll 1823, band IX.

Digitized by Google

derför, trodde vi oss böra uppskjuta vårt arbete tills den vore utkommen».

När Clara pastorat i Stockholm blef ledigt genom Hagbergs förflyttning till annan syssla, sökte Franzén det samma. Han säger sjelf om detta beslut: »Min belägenhet i Kumla var så lycklig, att det är för mig sjelf oförklarligt, hvad som kunnat förmå mig att söka mig derifrån. Då professor Rogberg var min medtäflare, ansåg jag för gifvet, att han, som hade de flesta rösterna och för hvilken så väl hans utmärkta embetsgåfvor som ansedde mäns förord talade, skulle vinna företräde för mig». Med sin vän statssekreteraren, sedermera biskopen öfver Kalmar stift, Anders Carlsson af Kullberg brefvexlade Franzén angående sin ansökning, och Kullberg synes hafva med framgång uppmanat honom att stå fast vid den samma. *

---

* Anders Carlsson af Kullberg, »Ålderdomens» skald, var af Franzén högt skattad både som menniska och som författare. Franzén beundrade som ung sjelfva hans mycket omtalade ballad »Alonzo den tappre och skön Imogine», om hvilket stycke han i ett bref till Choræus från år 1803 skref: »den är född poet, som så kan lefvande framhålla saken och så handtera språket». Franzén tyckte sig hos Kullberg finna »en egen ljufhet, härrörande af en viss måtta i tanke, utförande och uttryck», en »smak utan anspråk», som han tyckte sig kunna afundas honom. Kullberg uppsade sedan, då han blef hög embetsman, — för att begagna hans egna ord — all offentlig gemenskap med sånggudinnorna.

Digitized by Google

Franzén säger sig i bref af den 22 mars 1824 och af den 23 april samma år veta, att Rogberg gynnades på högsta ort och att »halfva, om icke hela hofvet arbetade för honom»; men han var å andra sidan viss, att Rogberg sjelf ej tagit ett enda steg eller sagt ett enda ord för att göra sitt inflytande gällande. Franzén ansåg sig dock, fortsatte han, icke böra återtaga ansökningen; likvisst ville han, att Kullberg, som möjligen kunde komma i bryderi genom »de många och betydande intercessionerna» för Rogberg, ej skulle anse sig bunden af den omständigheten, att han gifvit Franzén förhoppningar om sysslans erhållande. »Jag gör mig ingen förtjenst af denna eftergifvenhet», säger han; »ty jag vet icke sjelf, hvad jag bör anse lyckligast för mig, utan underkastar mig Försynens skickelse, som, efter hvad jag hoppas, bevisar sig i sakens utgång. Om jag ock har tjensteår före Rogberg, har han dock i teologisk väg många och större förtjenster». Men Kullberg ville icke höra talas om att Franzén skulle vika för Rogberg, och den förre nämndes till sysslan. »Af hela mitt hjerta», skrifver Franzén, »frambär jag den varmaste tacksägelse för ditt bref och den andel, du haft i min befordran. Jag hade redan öfvergifvit alla tankar derpå, efter de rykten, jag hört. Nu bör jag vara nöjd och anse det för en skickelse af

Digitized by Google

Försynen. Sedan jag en gång hade sökt, var det utan tvifvel en tillfredsställelse för mig att ej bli förbigången. Om jag hade bort söka, är en annan fråga, som jag först om några år kan besvara».

Som kyrkoherde i Clara församling verkade Franzén i tio år. Särskildt utgifna äro de tre första predikningar, han der höll; de hafva till titel: »De första orden till S:t Clara församling» och innehålla, såsom A. A. Grafström träffande säger, »hufvuddragen af en kristlig troslära, hvars djupaste sanningar der framträda i en drägt, som lånar all sin prydnad af bevisningens enkla klarhet och af trons lefvande värme». Men Franzén var icke endast en god, kärnfull och flärdlös predikant, han var ock en både allvarlig och kärleksfull själasörjare och hade en evangelisk nitälskan, som dref honom att uppsöka och trösta sjuka, hjelpa fattiga, förkunna ordet för de betryckta, gå omkring i hyddor och hem för att söka återställa frid och endrägt mellan oeniga makar eller förehålla de personer, som lefde i olagliga förbindelser, pligten att låta helga dessa genom kyrkans band. Han kunde vid sistnämnda tillfällen stundom blifva föremål för råa tillmälen och ohyfsade svar eller för kalla antydningar, att han intet hade med saken att skaffa samt gjorde bäst att sköta sitt eget; men intet afskräckte honom, han fortfor

Digitized by Google

oförtrutet, med samma dufvoanlete och samma brinnande ande, att fylla sitt presterliga kalls pligter äfven när de kunde kännas tunga.

År 1824, samma år, då Franzén blifvit utnämnd till kyrkoherde i Stockholm, utkom det första bandet af hans samlade dikter. Detta band inleddes nu af cykeln »Selma och Fanny», i det att skalden med de tidigare Selma-bilderna, för hvilka ofvan redogjorts, sammanflätade de i en senare tid tillkomna Fanny-sångerna. Af dessa sistnämnda hade några varit synliga i Stockholmsposten; år 1821 sände nemligen Franzén ut några prof på det, som komma skulle, i det att nämnda tidningsblad i n:o 7 af sin årgång innehöll dikten »Mossrosen», i n:o 13 »Fannys blommor», i n:o 107 »Morgonstjernan», i n:o 110 »Horizonten» och i n:o 113 »Pappersdraken». De buro intet författarenamn, men hela Sverige kände igen Selmas sångare i Fannys. I de samlade dikterna äro Fanny-sångerna ordnade så, att de afspegla en själshistoria, hvilken i sin mer vemodsfulla skönhet utgör motsats till den ogrumladt ljusa Selma-bilden. *

* Ljunggren har i sin skrift om »Selma och Fanny» (Smärre skrifter III) framhållit det ogrundade i det af många författare upprepade påståendet, att äfven Fanny-sångerna skulle höra till Franzéns ungdomsdikter. Redan anmärkningarna till den sista upplagan af Franzéns dikter hade bort kunna upplysa om verkliga förhållandet.

Digitized by Google

Föreningslänk mellan begge grupperna är sången »Fanny», så lydande:

För Selma vid min luta
Jag sjöng, en sorglös yngling än,
Nöjd att mitt hjerta sluta
Till hennes, blott som vän.

Se'n såg jag, gammal vorden,
Ett barn, som fram i templet gick. *
Dess själ var ej på jorden,
Ej mera än dess blick.

Här nere himlen vara
Jag tyckte vid den förras syn,
Men denna underbara
Upplyfte mig till skyn.

Jag lärde af dem båda
Hvad dubbel skönhet lifvet har.
Vi henne dubbel skåda:
En blir hon, som hon var.

---

* Dessa uttryck synas innebära, att Fanny lika litet som Selma är någon utan stöd af verkligheten och erfarenheten tecknad gestalt. Många drag i Fanny-dikterna hänvisa ock på något upplefvadt, ja nästan bevittnadt. Ingendera bilden är en allegori. Men det skulle kunna hända, att, såsom fallet var med Selma, äfven Fanny, det oaktadt, bör kallas en »drömbild» i den mening, att spridda iakttagelser ur verkligheten här af fantasien omformats och förenats med fritt tilldiktade beståndsdelar. I sjelfva verket hafva begge bilderna på en gång, genom troget tecknade situationer, full natursanning och något obeskrifligt drömartadt, luftigt, stämningsrikt. De vittna om hvad Goethe med förtjusning kallar »mysteriöst behandlingssätt».

Digitized by Google

När jag åt dalen blickar,
Ett Eden jag vid källan ser,
Der Selma står och nickar
Emot sin bild och ler.

Men uppåt vändt mitt öga
Ser bergets glans, dit Fanny går
Och tillber i det höga
Och sjelf förklarad står.

Förlikas ej de tvenne?
Jo, Fanny Selmas dotter är;
Men modren efter henne
I tårar stannar här.

Vid bergets fot hon somnar
Och drömmer hvad hon ej har sett.
När allting sig fullkomnar,
Bli jord och himmel ett.

I afseende på förhållandet mellan Selma- och Fanny-sångerna säger Franzén för öfrigt i företalet till sina dikter: »Skulle någon fråga, huru den åsigt af lifvet, som styckena om Fanny förutsätta, kan förenas med den jordiska glädje, som en mängd andra i denna samling uttrycka, så må angående svaret derpå Selma och Fanny förlikas bäst de kunna. Författaren anmärker blott, att den medelväg emellan sinlig och öfversinlig ytterlighet, der blicken åt skyn synes honom kunna alltför väl förenas med en glad känsla af det vackra på jorden, är anvist i allegorien 'De

Digitized by Google

tre bröderna'. *Den* är dock författad långt förr än han drömde om något bekymmer öfver en sådan fråga. Den är tryckt i Åbo Tidning 1805 och således icke ett alster af närvarande tid, eller, som det kunde tyckas, ett försök att bemedla en af dess strider». Betraktar man, med anledning af dessa Franzéns ord, sången »De tre bröderna», så finner man dess innehåll vara följande. Af tre skeppsbrutne bröder, som räddat sig till en ö, spejar den äldste, i ständig längtan och trånad, mot himlaranden, men den yngste nöjes med det närvarande och frågar aldrig efter hemlandet; den andre brodern i ordningen, hvilken skalden mest gillar, inrättar visserligen klokt och förståndigt sitt lif på ön samt är tillfreds med den lott, som der är beskärd, men bygger tillika det skepp, som omsider, när en jordbäfning förröder brödernas vistelseort, räddar dem alla tre till hemmets kuster, till »en anad fosterbygd» och »en dyrkad faders sköte». Man ser, att skalden, i motsats till ofruktbart svärmeri å ena sidan och materialistisk vällefnad eller bekymmerslöshet å den andra, i denna dikt förordar den ädla lefnadsvishet, hvilken under gagnande verksamhet förnöjsamt mottager den föreskrifna lotten och vet att trifvas på jorden, men tillika bereder sig till dödens ankomst och flyttningen till hemlandet. Man bör, för att förstå

Digitized by Google

Selma- och Fanny-cykeln, följa Franzéns råd och, med begagnande af hans hänvisning till »De tre bröderna», söka tyda dikternas innersta mening äfvensom de något dunkla ord, i hvilka skalden förklarar sig af Selma och Fanny hafva lärt »hvad dubbel skönhet lifvet har» samt, tillkännagifvande att »Fanny är Selmas dotter», säger dels att »modren» här nere sörjer den förlorade, dels att, »när allting sig fullkomnar», jord och himmel skola »varda ett». Uttrycken hafva föranledt olika tolkningsförsök. Frågans lösning ligger emellertid icke, om än både Selma- och Fanny-sångerna hafva rent personliga förutsättningar, inom det i yttre mening biografiska området, utan i Franzéns åskådningssätt. Som stilla motsats till Selma-bildens leende, morgonljusa fägring ställde han Fannys af tidiga lidanden förklarade och af evighetens aning genomskimrade. Och Fanny kan i den mening sägas vara »Selmas dotter», att det först är genom luttrande och djupa erfarenheter som i själens inre ur en med den yttre verldens skönhet tillfredsställd naturglädje och ett älskvärdt, blott naturligt behag födes och framgår den rikare och högre uppfattning, som väl kan glädjas åt naturen och sinnelifvet, men i sin själfullare blick röjer ett klarnadt, ett ur lidanden framstrålande evighetshopp. En brytning är försiggången, den

Digitized by Google

brytning, som är vilkoret för det högre lifvets utveckling. Och om de uppenbarelser äro sällsynta, flyktiga, i vår grofre verklighet lätt försvinnande och förgängliga, i hvilka denna helgade fägring framträder, så kan det ju sägas, att Selma sörjer den »förlorade» Fanny, men att en gång, när »allting sig fullkomnar», de dubbelformer, i hvilka skönheten uppenbarat sig, skola sammansmälta, Selma blifva deltagarinna i Fannys rikare andelif och Fanny, hvars aningsfulla trånad uppgått i lyckligt egande, få Selmas ljusa lycka, fast förhöjd och fördjupad. Denna symbolik, som hemligt genomgår Selma- och Fanny-cykeln, är emellertid egentligen ett stämningsfullt »ackompagnement», som bidrager att sätta läsarens känslor i rörelse, en hemlig, beledsagande musik; den utgör icke alls något hinder för begge bildernas bestämda individualitet. Så väl Fanny som Selma har både lifvets verklighet och en hög, ideal verklighet; de sånger, hvilka behandla dem, röra sig icke med abstraktioner eller med obestämda, musikaliska melodier. Det visar sig här, som alltid, att den Franzénska sången, äfven när han är som mest jungfrulig och eterisk, har både själ och kropp. De känslorika Fanny-sångerna få sin bestämdhet och åskådlighet genom någon gifven situation, som skalden med lefvande sanning tecknat,

Digitized by Google

och den i dem framträdande reflexionen, hvilken nödvändigt måste göra sig gällande, derest »brytningen» i Fannys väsen skulle antydas, stör ej bildens friskhet. Denna gifna situation utmålar Franzén ej sedermera med en mängd ängsligt uppsökta smådrag; men den är från början så enkelt och tydligt framställd, att intrycket är outplånligt.

I Fanny-sångerna möter oss först dikten »Spegeln», skildrande ett motiv, som vi känna igen från skaldens egen barndom, då han i moderns spegelbild tyckte sig se en engel. Sångerna »Stjernorna», »Lysmasken», »Regnbågen» och »Horizonten» uppenbara dernäst i sin älskliga fromhet, i sjelfva reflexionens menlöshet Franzéns eget barnasinne på samma gång som Fannys; hvarje liten naturföreteelse blifver en maning att tänka på en Skapare och Fader, barnkammaren blifver en förgård till ett himmelskt rike, och den tidigt tänkande, tidigt kännande Fanny lyssnar till fromma föräldrars svar på barnaandens frågor. I dikten »Sångfågeln» höres redan en vemodig ton, som gifver oss anledning till det antagandet, att Fannys vistelse här nere skall blifva kortvarig; hon hade af sin lekkamrat Edvin fått till skänks en fågel, men släppte honom lös, då hon trodde att blommorna saknade de sånger, han i sitt fria tillstånd för dem sjungit. Hon känner sig redan mera be-

Digitized by Google

fryndad med den bortilande fågeln än med de vid jordens mull bundna blomstren:

Hur glad han nu åt lönnen svingar
Och sjunger jemt i samma topp.
O, hade jag hans vingar,
Jag ville högre opp!

Skall jag, som blomstren, fäst vid gruset,
Blott se åt himmelen och ljuset?
Skall jag ej nånsin sväfva få
Der i det sköna, klara blå?
Jag såg ju nyss ur skalet titta
En fjäril, som nu fladdrar här.
En gång skall Fanny sitta
På purpurmolnet der.

Detta är en ren lyrik, som, i sin enkelhet, skyr all utsmyckning. Den förefaller de af verlden bortkonstlade sinnena nästan allt för enkel, och de vilja gerna deri spåra något antingen trivialt eller pjunkigt; men detta beror på deras egen bortkommenhet, på deras eget fall, på den olyckan att de för lifvets flärd lemnat Fannys och Franzéns barnafrid.

Fanny är bräcklig; förgängelsen arbetar redan inom henne, hon tynar, och då modern, som med dyster oro ser allt detta, klagar och vill hålla henne qvar vid jorden, talar den uppvuxna flickan, som redan är

mera själ än kropp,

Digitized by Google

om »de tusenskönor, som blinka i det mörka blå», om vackrare blommor än de jordiska ängarnas. Förgäfves bjuder den lilla »geten» sin helsodryck åt den sjuka; vi skymta redan »kullen», som vinkar den trötta. Emellertid gestaltar sig Edvins och Fannys vänskap till en ömmare känsla, hvilken röjer sig i sjelfva deras lekande tidsfördrif; synnerligen skön är sången om »Pappersdraken»: Edvin förlorar ur sin hand tråden till pappersdraken, som var märkt med begynnelsebokstafven till Fannys namn; när hon nyss förut såg den fladdra i luften, sade hon aningsfullt: »så sväfvar min själ mellan himmel och jord», och när den försvunnit, ser Edvin förstummad på flickan, beklämd af situationens plötsliga teckenspråk:

> Försvunnet var bladet; ej fans det igen;
> Blek stod han och såg på sin vän.

Det är omöjligt att i en liten, enkel, flärdlös bild inpressa ett rikare innehåll än det, som här osökt framträder. Fannys konfirmationsdag är nu inne:

> Bland bygdens ungdom Fanny skulle träda
> I templet fram att Gud sitt hjerta ge.

Sjelf en liten dufva, vill hon mata sina dufvor; men den hvita älsklingsdufvans flygt, när hon än ilar mot skyn, än sänker sig på Fannys hand, än utbreder vingarne åt Edvin och slutligen åter

Digitized by Google

glänser högt i luften, antyder för Fanny på denna för henne betydelsefulla dag hennes egen förestående flygt från dem, hon höll kära. Men altaret ger henne innan dess sin stilla hamn; dikten »Morgonstjernan» tolkar på det skäraste vis hennes känslor genom detta ljufva uppslag:

O morgon, som förnyar
Mitt saliga förbund med Gud:
På dina purpurskyar
Hvem bär mig nådens bud?

Den morgonstjerna, som för Fanny upprann vid tempelmåltiden, skall snart — det anar hon — som vänlig »aftonstjerna» kalla henne till »friden, bortom skyn beredd». Skönast frambryta dessa antydningar om förgängligheten af den sjuka flickans blomning i den lilla sången om »Majstången», som Fanny prydt med krans och Edvin med vimpeln. Sammanslingrade synas redan kransen och vimpeln högt i toppen; Edvin, som älskar Fanny och hoppas på en med henne delad jordisk lycka, säger, pekande uppåt:

Ser du, de förentes der,

och hon svarar med de älskliga, djupsinnigt vemodiga orden:

Ja, *der ofvan*,

allt under det han för henne i dansen. Hela detta stycke består endast af fyra fyraradiga strofer;

Digitized by Google

men hvilken genomskinlighet och hvilket djup i denna lilla bild! Ett enda litet afsteg skulle kunnat göra dessa dödsaningar känslosamma; nu äro de deremot hemlighetsfullt sköna, och dikten har skärheten af en hvit, halfutslagen ros, i hvars inre framskymtar en fin rodnad. Gladare, friskare är vinterstycket »Kälkfarten»; Edvin, sjelf rustad med skridskor, skjuter Fannys kälke, fångar hennes hatt, som flugit af, ger hennes kälke fart, så att den af sig sjelf framglider ett stycke, och ritar under tiden hennes namn i isen,

der det gröna
Friskt ännu man genomskina ser.

Men när Fanny nu varsnar bofinken, som fördröjt sig i norden, medan hans maka rest till södern, gripes hon af tanken på en tid, då Edvin skall vara allena, och det hvilar en lätt, symbolisk slöja af vemod och himmelskt hopp öfver hennes ord till fågeln:

Du är här, din maka for allena.
Gläd dig åter: våren skall förena
Innan kort hvad vintern åtskilt har.

Ack, hon vet, att hon, som fåglarne, inom kort skall fara »himlavägen». Då Edvin rest bort för att utbilda sig till en man, gömmer hon i glaset bakom spegeln den eternell, han skänkt henne:

Digitized by Google

»Sig lik hans blomma har förblifvit»,
Så suckar hon, »månn' äfven han?»

Ja, om hans trohet kan hon nog vara förvissad; men hon tänker med hemlig bäfvan på, att en dag kanske snart nog randas, då han återkommit och endast blomman skall bringa honom en helsning från hans vän:

När på hans frågor ingen svarar,
Se'n han mig sökt från rum till rum,
Och denna tystnad allt förklarar
Och här han sitter blek och stum,
Hon honom då till tårar rör
Och säger: kärleken ej dör.

Men han återkommer, han får se henne än en gång. Medan hon lyssnar till eolsharpan och tycker sig i dess ljud än höra ekot af andesånger i skyn, än meddelanden att Edvin snart nalkas, än förebud till sin egen hädanfärd, inträder den älskade plötsligt i rummet, och hon utbrister, full af kärlek, då han med oro betraktar hennes tärda drag:

Min vän, med denna smärta
Ej se på mig. Ack, lyssna
Till harpan här, från himlen rörd.
En bild utaf mitt hjerta!
När mina läppar tystna,
I henne än min suck är hörd.

På denna plats i Fanny-dikterna har Franzén inskjutit den symboliskt fagra dikten Mossrosen,

Digitized by Google

som talar om det högre lif, hvilket spirar upp ur förgängelsen samt dermed aftecknar Fannys öde:

Mossa klär den öde heden,
Klostrets mur och kämpens kulle
Och det murkna trädets stam;
Och du ros, som sjelfva Eden,
Sjelfva himlen pryda skulle,
Spricker du ur mossan fram?

Är det sorgens dystra fransar,
Som du kring din purpur breder?
Rosen hör ju glädjen till.
Följ mig dit, der nöjet dansar!
Nej — med tårar du mig beder —
Här hos dig jag stanna vill.

Är det dödens bild du målar
På din sköna, veka stängel,
Med dess svepning om din knopp?
Nej, i ljusets morgonstrålar
Du, bland blommorna en engel,
Står ur brustna grafven opp.

Då denna djupt poetiska sång först infördes i Stockholmsposten, hade den ytterligare en vers och bestod således af fyra strofer. De ofvan meddelade orden anfördes der såsom yttrade af Fanny sjelf, och skalden tillade:

Fanny saknades i dansen,
Hon, som så till rosen sade,
Skön och glad vid sexton år.
Knuten re'n var myrtenkransen,
Då man ned i mossan lade
Henne sjelf med mången tår.

Digitized by Google

Ehuru denna slutstrof är vacker, har dikten dock genom dess uteslutning vunnit i värde; borttagandet af tillämpning och berättande framställning har gifvit sången en liksom mer fristående skönhet och en mer mystisk stämning. *

Härefter följer i samlingen det äkta Franzénska stycket »Svalan», onekligen ett af de bästa styckena i den intagande diktgruppen:

---

* Böttiger har, med anledning af dikten »Mossrosen» i Fanny-cykeln, skrifvit det älskliga poemet »Till Franzén med en mossros från en ung flicka». Den unga flickan framställes der såsom i arla morgontimme spörjande en mossros: »hvi är du så tidigt väckt?»

Flicka, rosen sakta svarar,
Nyss jag drömde i min mossa
Om ett purpradt blomsterlif:
Solen nu min dröm förklarar,
Derför stängeln varsamt lossa
Och åt Selmas skald mig gif!

Fordom han besjöng mig ringa,
Gaf mig bilden af en engel,
Stigen upp ur brusten graf.
Än hans ljud inom mig klinga,
Än jag lyfter högt min stängel,
Stolt af sången, han mig gaf.

När han ser mig, skall han tänka
På sin ungdoms sköna sånger,
På hvar mosslagd englavän.
Fast nu bättre rosor blänka
Mot hans öga många gånger,
Mins han visst sin mossros än.

Digitized by Google

»Hvad vill du säga mig, du lilla svala,
Hvar morgonstund på fönsterkarmen här?
Det tycks mig nästan som du skulle tala,
Och det med nit, hvad det då är.»

Med denna fråga Fanny, tidigt vaken,
Slog fönstret opp och hörde detta svar:
»Förstår du ej? du kan ju fatta saken,
Fast jag så klara ord ej har.

Din sommar förestår: jag vill dig lära
Hur du skall lefva den förnöjd och säll.
Ett troget par, vi hvar sin börda bära,
Att bygga opp vårt glada tjäll.

Se'n sörja vi med glädje för de unga,
För deras seder, som för deras spis.
Vi lära dem att flyga och att sjunga,
Och lofva Skaparn på vårt vis.

Snart börja de sin föda sjelfva hitta;
Dock sluts om oss ännu de käras ring.
Än på ett tak i treflig ro vi sitta,
Än flyga, som i dans, omkring.

Till slut, då fältens fägring är förliden,
Vi reda till vår tysta hädanfärd.
När allt är fullgjordt här, då först är tiden
Att längta till en bättre verld.

O lef, som vi, lef ut din sköna sommar:
Du har ej sett mer än dess knopp ännu.
Se trädet der, som nu så härligt blommar,
Det trånade en tid, som du».

. . . . . .

Digitized by Google

Min Edvin, det är dig jag här hör tala.
O kom! Hvad skepnad du än taga må,
Blåfågel eller blott en simpel svala,
Så tillhör Fanny dig ändå.

Jag tillhör dig i himlen, som på jorden;
Din maka, om mitt lif förlängs,
Din engel, om jag dör. Odödlig vorden,
Jag ej af stoftets skrankor stängs.

Sörj mig ej länge, sök en annan maka,
Uppfyll din plats! Min ej på jorden är,
Om ej att öfver dig osynligt vaka,
Tills vi för evigt råkas der.

Det kan förefalla egendomligt att från en ung flickas läppar höra den i sista strofen uttalade uppmaningen till den yngling, hon älskar. Men saken är icke onaturlig. Denna unga flicka är redan invigd åt evigheten, redan lösgjord från stoftet, och hennes oegennyttiga hjerta säger henne, att Edvin, som kanske länge skall lefva på jorden, der kan — och hvarför icke bör? — en gång knyta ett ömt band, ingå en af de helgade förbindelser, som göra det för mannen lättare att fylla sin jordiska och medborgerliga bestämmelse. Vi föreställa oss visserligen, att Edvin, som svar på denna uppmaning, skall, i öfvermåttet af sin kärlek och sorg, lemna det bedyrandet, att han, om hon går bort, aldrig skall kunna tillhöra någon annan. Men den af plågan mognade, den redan halft för-

Digitized by Google

klarade Fanny ser saken på annat sätt, och Franzén, som väl viste, att i den andra verlden, enligt skriftens ord, qvinna ej gifves åt man, utan man och qvinna äro som »englar i himmelen», låter henne antyda den rigtiga tanken, att hon nog kan vara Edvins skyddande engel der ofvan, äfven om han här nere, när åren och verksamheten läkt saknadens sår, valt sig en maka. Det ligger något i hög grad förandligadt, något frigjordt och himmelskt i denna Fannys stämning, och den förefaller ingalunda konstlad, osund eller osann. I den fagra dikten »Källan», som i sin korthet innehåller oändligt mycket mer än hvad man vid första påseendet tycker sig spåra, återfinna vi Fanny; hon njuter källans dryck, hennes »enda läkemedel», och hon säger, tänkande på källans inhägnade, afstängda läge samt dermed hastigt förbindande tanken på sitt eget genom lidandet afstängda lif, på den förestående döden och på det omöjliga deri att Edvin skall kunna nå sin önskan och förena sitt öde med hennes eget:

Fåfängt bäcken, att din klippa hinna,
Letar sig en väg, han dig ej når.
Der du föddes, der skall du försvinna;
Han till hafs med någon annan går.

Edvin hoppas visserligen, i dikten »Myrtenkronan», lockad af den lifliga färgen på Fannys kind och

Digitized by Google

glansen i hennes blick, på hennes tillfrisknande; hon, som deremot känner detta uppglimmande vara lampans innan hon slocknar, men likväl ej vill nedstämma honom, beder honom vänta till aftonen, »då allt skall förklaras», går att hvila en stund, men för honom dessförinnan till den myrten, han gifvit henne; der skänker hon honom sjelfmant, innan hon lemnar honom, en kyss. Denna kyss var hennes stilla afsked. Edvin bidar, medan stunderna ila, utanför hennes kammare; hon dröjer så länge der inne:

»Sofver hon ännu?» han frågar,
Lyssnande vid dörrn igen.
Ändtligt öppna den han vågar,
Allt är tyst, hon slumrar än.
»Hvad? Med myrtenkrona redan
Klädd till brud! Så huld hon ler!
Trött igen, hon lagt sig sedan —
Gud, hon andas icke mer!»

Det nästföljande stycket kallas »Edvins dröm». Han tycker sig följa »Fannys flygt», se henne sväfva upp ur det nya lifvets bad och mottaga odödlig sällhets dryck af en ljusets engel, som säger:

Drick ännu en gång, och lifvet
Helt för dig förklaradt står,
Allt är dig tillbaka gifvet,
Allt, som flytt med dar och år.

Digitized by Google

Nu hvar tår, du fält på jorden
Vid en seger öfver dig,
På din krans en perla vorden,
Speglar himmelen i sig.

Hvad du älskat, har du åter:
Tänk det blott, och det är här.
Tänk dig dit, der Edvin gråter,
Och du står hos honom der.
Följ hans vandring, och i Eden
Är du, saliga, likväl!

Ja, de saliga äro oss ej fjerran, de följa oss hägnande, oaktadt de lefva i en förklarad rymd, och Edvin känner, då han uppvaknat ur drömmen, Fannys närhet:

Som du lofvat, var min engel,
Ropte han, och i mitt bröst
Fläkta med din myrtenstängel
En odödlig andes tröst!

Som afslutning på hela cykeln kommer nu det redan förut omnämnda stycket »Det nya Eden», hvars sista, försonande harposlag flytta menniskan från missljudens verld till den rymd, der hon får

I sin viljas rena källa
Spegla utan skymning Gud.

I all mensklig skönhet uppenbarar sig, der hon är äkta, något himmelskt och idealt. Men de två hufvudformer, i hvilka Franzén, då han besjungit Selma och Fanny, låtit skönheten fram-

Digitized by Google

träda, äro dock från hvarandra vidt skilda. Hvad är Selma, om icke en konkret uppenbarelse af den naiva, helsofulla, af naturlig gratie, liksom af ett morgonskimmer omgifna skönhet, der ännu ingen nämnvärd, inre brytning förråder sig och der jordiskt och himmelskt synas i vårlig glädje vara otvunget förenade? Hvad är Fanny, om ej en lika konkret uppenbarelse af den djupare, helgade själsskönhet, som har blicken rigtad mot det eviga, som redan låter de till flygt färdiga vingarne märkas och för oss åskådliggör, att denna tillvaro pekar mot en annan och högre? Sammanställningen är i hög grad originel, och dikterna »Champagnevinet» samt »Mossrosen» symbolisera de båda typerna. I ingendera bilden röjes någon tom fantastik, utan en förklarad verklighet; men om man än med förtjusning »lyfter Selmas morgonhufva från hennes rosenkind» och beundrar hennes friska fägring, bör man ej derföre, såsom mången, nedsätta Fanny-bilden, hvilken i sjelfva verket har ett rikare andelif. Franzén har kallat Fanny »en liten Psyche från vår tid», och han har dermed just angifvit, att »Psyche», att det högre i menniskovarelsen företrädesvis hos henne kommit till uttryck. Äfven hon bevarar skönhetsmåttet och är ej »gråtmild» derföre att hon pröfvat lidanden, som Selma ej erfarit. Det är för öfrigt

Digitized by Google

endast här nere, endast i den sublunariska verlden, som de begge typerna finnas till såsom åtskilda:

När allting sig fullkomnar,
Bli jord och himmel ett.

I Selma- och Fanny-sångerna har Franzén bjudit det yppersta af sin lyrik; i dessa dikter äro uttryckets tydlighet, bildens naturtrohet aldrig uppoffrade, men de låta tillika, såsom den sanna skaldekonsten skall göra och såsom Franzén sjelf i dryckesvisan »Till en yngling» anbefalt,

— i hvarje anletsdrag
Själen genomskina. *

Vid Svenska Akademiens sammankomst den 16 augusti 1824 tillkännagafs Nils v. Rosensteins bortgång ur tiden. Akademiens protokoll vittnar om den djupa saknad, som denna förlust väckte. »Fäderneslandet eger», så heter det, »icke någon man af högre vetenskaplig eller vitter förtjenst, som han icke uppmuntrat, understödt, gynnat, gagnat med sina råd, ledt med sina efterdömen och

* Beskow skrifver till Järta d. 21 juni 1824, sedan den del af Franzéns skrifter, i hvilken »Selma och Fanny» införts, blifvit synlig: »Franzéns skaldestycken (nya upplagan, del I) hafva kommit ut. Jag har än ej hunnit läsa dem. Jag vill först afvakta ögonblicket, då jag hunnit smälta min prosaiska förtviflan deröfver att han sålt manuskriptet till sina och Choræi samlade skrifter för tillsammans lumpna 800 rdr».

Digitized by Google

omfattat med faderlig huldhet. Bland Akademiens ledamöter finnes ingen, som icke eger till honom stora förbindelser, som icke tackar honom för någon välgerning, som icke välsignar hans minne. Denne vördnadsvärde man har icke endast tillhört Svenska Akademien från dess stiftelsestund; han har äfven alltsedan, såsom dess sekreterare, vårdat dess angelägenheter på ett sätt, som gör honom inom Akademien oförgätlig». Akademien anlade efter honom en månads sorg. Franzén, som vid början af sin författarebana stödts och uppmuntrats af Rosenstein, med honom knutit vänskapsband och med honom länge brefvexlat samt i flere sånger hyllat denne

Kellgrens och behagens vän,
Vettets vän och smakens,

hvilken på ålderns dagar stått qvar

lik en vålnad
Ifrån en tid, som ej är mer,

erfor vid hans frånfälle djup smärta och kände lifligt sin egen och hela den Svenska vitterhetens tacksamhetsskuld till mannen med det redbara sinnet, det välvilliga hjertat, det odlade förståndet.

Det gälde nu för Svenska Akademien att återbesätta den efter Rosensteins bortgång lediga sekreterareplatsen. Franzén hade tagit såsom nä-

Digitized by Google

stan afgjordt, att valet skulle falla på statssekreteraren af Kullberg, men erhöll snart visshet, att Akademiens ledamöter hade andra planer, och det oroade honom något att behöfva stå Kullberg i vägen. »Hvaraf det egentligen härrör», skrifver han till denne i början af oktober 1824, »att du, som jag alltid trodde vara sjelfskrifven, icke så blifvit ansedd nu, vet jag icke. Men att det icke är en följd af din succession efter Rosenstein på den andra vigtigare platsen, tror jag mig kunna sluta deraf, att redan förut flere, som ansågo den successionen vara gifven, dock satt den i Svenska Akademien mycket i fråga. Hurudan utgången än må blifva, hoppas jag, att det vänskapliga förhållandet mellan oss ej derigenom störes; derom försäkrar mig den ömsesidiga uppriktigheten och öppenheten i vårt handlingssätt». Valet egde emellertid rum den 25 oktober, och Franzén erhöll dervid alla de afgifna rösterna, utom sin egen, hvilken han lemnade åt Kullberg. Franzéns svarsskrifvelse upplästes den 1 november; han betygar deri Akademien sin erkänsla för det hedrande förtroendet, »som berättigade honom att med de embetspligter, af hvilka han redan förut blifvit fäst i hufvudstaden, förena sysselsättningar med det yrke, som icke allenast utgjort hans lediga stunders nöje, utan ock, genom sitt sammanhang

Digitized by Google

med Svenska språket och alla de stora minnen det förvarar, återfört honom till det fädernesland, af hvilket Akademien bär sitt ärofulla namn». Franzén, som i bref till en yngre vän skrifvit, att han kände sig uppmuntrad af valet, helst det var enhälligt, men ej var okunnig om de bekymmer och den omtanke, hvilka med sysslan voro förenade, kunde visserligen först år 1825 flytta till Stockholm, men infann sig vid Akademiens sammankomst den 29 november. Akademiens dåvarande direktör Hagberg helsade honom då med följande ord: »Det är med förhoppningsfull glädje Akademien i dag emottager sin sekreterare, hvilken hon med enhälligt förtroende kallat till denna vigtiga plats. Akademien har öfverlemnat vården af sina angelägenheter åt en man, som länge utgjort Svenska vitterhetens ära. Hon lyckönskar sig att hafva funnit en värdig efterträdare af sin oförgätlige Rosenstein, en man upplifvad af samma varma kärlek till hennes yrken och samma verksamma nit för hennes bästa». Franzén, som, enligt sitt eget påstående, alltid var förlägen, då han skulle framföra eller besvara »haranger», och som alltid hade lättare att skrifva vers än att hålla tal, uppläste som svar på helsningen det vackra skaldestycke, om hvilket redan ofvan, i sammanhang med ett annat ämne, blifvit erinradt och som på Akade-

Digitized by Google

miens uttryckliga begäran sedan föredrogs vid nästföljande högtidsdag. Det börjar vemodigt:

»Svigta ej de brutna tempelbågar?
Luta ej de pelarne till fall?
Tidens storm dem når: och dit du vågar?
Blinde, du det ångra skall.

Tror du elden der ännu densamma,
Som den var i forna, sköna dar,
En Augustisk eld, en altarflamma,
Lika ren som hög och klar?

Vänta ej de rika offerfester,
Som der tjuste hof och stat förut:
Med de gamle, snart försvunne prester
Dör all glans, all dyrkan ut.

Från den ädla, konungsliga tiden
Står ännu den ende store qvar
För att stegra, se'n den är förliden,
Saknaden af hvad den var».

Men dessa vemodets röster förstummas inför det glada hoppets:

»Svenska!» Detta ord i morgonljuset
Såg jag glänsa fram och fästa sig
Som en inskrift öfver pelarhuset,
Som nu åter omgaf mig.

Sjelfva detta namn med alla de höga uppgifter, det innebär, skall, menar sångaren, hindra Gustafs skapelse från fall:

Digitized by Google

Ej blott smakens domstol, det förvare
Åt medborgligheten sjelf ett värn.
Sanning, rätt och frihet sig försvare
Med vårt språk som med vårt jern!

Och han tycker sig se Rosensteins bild nalkas, tycker sig höra honom tala tröstande och stärkande ord till efterträdaren:

»Lär af mig hvad mått och fog förmå!
Hör och fånga upp hvart skäl som väger,
Tro dig litet sjelf också!
Tro dig sjelf, då du betros af andra!» . . .*

Sekreterareplatsen sköttes emellertid, intill dess Franzén skulle tillträda densamma, först af Hagberg och sedermera, när denne skulle afresa till sitt pastorat Rasbo, af Rutström. Den 16 maj år 1825 öfvertog Franzén sjelf sysslan.

Sistnämnda år utgaf Franzén sin dikt »Julie de St. Julien eller frihetsbilden». Han säger sjelf i företalet, att i denna sång »endast tidsdekorationerna äro historiska, men handlingen, så väl som personerna, en ren dikt». Visserligen kunna,

* Omedelbart innan denna dikt vid högtidsdagen upplästes hade Mörner i sitt direktörstal omnämnt, att Akademien i Rosensteins ställe utsett Franzén till sin sekreterare; han helsade på samma gång Franzén välkommen till den nya befattningen och erinrade, att skalden, redan innan han lemnat Finland, »arbetat för Sveriges ära och gifvit mönster åt vitterheten». Rosensteins skugga — så afslöt talaren sitt anförande — »skall med välbehag se ner på den efterträdare, som ej allenast kan tala vältalighetens, men sånggudinnornas språk».

Digitized by Google

tillägger han, de uppträdande personerna anses symboliskt föreställa de stridande principerna i den dåvarande tiden, t. ex. Fjellman liberalismen, Marsin jakobinismen, Armand den monarkiska principen, Remy den religiösa återgången o. s. v.; men han har dock velat teckna verkliga menniskor, ej allegoriska skuggor. Han påminner för öfrigt om den sanningen, att »händelser och personer kunna betraktas på en gång såsom historiskt sanna och såsom sinnebilder». Innehållet är hufvudsakligen följande. Fjellman, »en son af Norska fjellen», har inträdt i Dansk statstjenst, men, till följd af några oförsigtiga yttranden i frihetsvänlig anda, blifvit af Bernstorff, som vill honom väl, afsänd på en tids lindrig förvisning till Paris; han lofvar en gammal Fransk emigrant St. Julien, som under revolutionen flytt till Köpenhamn, att i Cambray uppsöka dennes i Frankrike qvarlemnade dotter. I Fjellmans förtjusning öfver sin Franska resa har Franzén gifvit uttryck åt de känslor, hvilka eldade honom sjelf, när han i Bremers sällskap, som ung, begaf sig till Paris:

Han for, och framför honom flög en bild
Af friheten, så skön, som skulle himlen
Till jorden sändt i mensklig skapnad en
Af de idéer, Plato såg der ofvan
I ljuset sväfva, såsom barnet ser
Med rop af fröjd en dans af gyllne solgrand.

Digitized by Google

Vid ankomsten till Frankrike finner han, liksom Franzén en gång gjort, sina förväntningar i visst fall gäckade och får till sin sorg bevittna, huru frihetssträfvandena vanställdes af irringar och »missdåd». Han träffar emellertid Julie, som genom en väninnas sjelfuppoffring räddats undan guillotinen; han intages af kärlek till henne, men fruktar att, till följd af grefve St. Juliens aristokratiska fördomar, en förbindelse med hans dotter skall blifva omöjlig. Kommen till Paris, tycker han sig, icke utan grund, i frihetsgudinnans bildstod se Julies drag*, likasom han sjelf, då han i sitt album velat teckna sin drömda »Liberté», omedvetet lånat densamma Julies uttryck. Han ledsagar, efter vexlande öden, Julie till Köpenhamn, der skalden låter dem inträffa just under den ödeläggande eldsvåda, hvilken han sjelf i sina bref till Porthan tecknat och till hvilken han, som man påminner sig, varit ögonvittne. Grefve St. Julien är nära att blifva brandens offer, men räddas af Fjellman och återfinner sin dotter; han har emellertid af sorg och af en under vådelden åsamkad sjukdom blifvit ytterligt försvagad och känner sig nära döden. Han gifver, om ock tveksamt, sitt samtycke till Julies och Fjellmans giftermål, dock med vilkor att de aldrig återvända till Frankrike, der en dylik »mésalliance»

* Den konstnär, som format den, hade till modell valt Julie.

Digitized by Google

mellan en grefvedotter och en af demokratiska idéer uppfyld bondeson från Norge skulle af Julies slägt ses med oblida ögon. Han dör, och Julie följer Fjellman till Norge som hans maka.

De i dikten skildrade personerna äro, hur olika än deras politiska ståndpunkter och idéer må vara, med mycken opartiskhet framställda, och en af Franzéns recensenter kunde med allt skäl säga, att de, »om än sinnebilder af vissa skiljaktiga politiska åsigter under Franska revolutionstiden, och om än representanter af en större massa, ega all den mensklighet, all den individuela form, som tillhör en kroppslig varelse». * Visserligen äro i denna dikt de samtal, i hvilka olika politiska teorier utvecklas, allt för uttänjda och hindrande för handlingens gång; men stycket är äfven för en nutida läsare mer fängslande än Franzéns andra episka stycken. Grundidéen är vacker; Franzéns egen kärlek till lagbunden frihet, hans afsky för allt förtryckande envälde eller mångvälde framträder på det ädlaste sätt. Får man af enstaka yttranden sluta till hans egna politiska tycken, så visar han sig här vara hvad man kanske på hans tid skulle kallat »sansadt liberal», det vill säga ungefär hvad man för närvarande skulle kalla »strängt konservativ». Intagande är sjelfva tanken

* Se tidskriften Heimdall 1828, n:o 13, 14.

Digitized by Google

att låta den drömda frihetsbilden utvecklas till en ädel, lefvande qvinna, hvars milda välde renar och tämjer begären. Anslående är ock afslutningen, som låter aristokratdottern från Frankrike, hvars slägt hade så många frihetsfiendtliga fördomar, lefva som lycklig maka i Skandinavien, der frihet och ordning äro gamla vänner och der genom brödrafolkens af Franzén firade förening inbördes frid, aktning för andras rätt och yttre sjelfständighet borde för all framtid vara tryggade. Bland många vackra ställen i denna dikt må här anföras de ord, i hvilka rojalisten Armand uttalar sin beundran för Fénelon:

När Henriks sonson, krönt med segerns lager,
Satt, lik en halfgud, på sin envåldstron
Och sade: fosterlandet, det är jag!
Och, af sitt eget samvete förföljd,
Med samvetstvång förföljde och fördref
En half million af trogne undersåter;
Upphöjde han sin röst, allena han,
Och talte ut två stora sanningar:
Den ena, att ej folket skapadt är
För konungen, men konungen för folket;
Den andra, att hvad Gud fördrar i tiden,
Det böra ock hans tjenare fördraga,
Tills skördens stund är inne, då han sjelf
Ogräset skiljer från den goda säden.

Om Julie de St. Julien skref Tegnér till Franzén den 7 juli 1825: »Jag skyndar att för

Digitized by Google

detta härliga poem tacka dig med rördt hjerta. Den politiken är som vore den skrifven ur min själ, den enda *hjertliga* diplomatik, jag sett i verlden. Det är en verklig *tidsbild*, en verklig, icke en tillkonstlad symbolik öfver det vexlingsrika århundradet, som egentligen är ett sammandrag af verldshistorien och hvaraf en dag är märkvärdigare än ett sekel fordomdags. En recension i detalj kan och vill jag icke skrifva deröfver i dag; men Gud välsigne dig för den gåfvan åt förnuftet, åt hjertat, åt den sanna friheten, hvars bild på ett underskönt sätt sammansmält med Julies, ty allt stort och ädelt har i mina ögon ett fruntimmersanlete. Du vet icke, hur mycket din framgång gläder mig, emedan jag älskar dig på en gång som en far och en äldre bror. Och sedan älskar jag äfven Svenska vitterheten och gläder mig åt dess ära».

Franzén, som år 1825 bland pristagare i Svenska Akademien fick räkna A. A. Grafström, hvars namn är så nära förbundet med den Franzénska slägtens *, och K. A. Nicander, hade glädjen att följande året vid högtidsdagen se den sistnämnde utmärkt med Akademiens stora pris för den sköna

* A. A. Grafström var i sitt första äktenskap gift med Franzéns dotter Henriette Elisabeth, i det andra med hans dotter Helena Sofia.

Digitized by Google

dikten »Tassos död». Grafströms prisbelöning var föranledd af hans sång »Vid Kronprinsens och Kronprinsessans förmälning», hvilken tillskyndade honom det utfästa »dubbla priset», och direktören, grefve Mörner, försummade icke att inflåta en hyllning åt Franzén i helsningen till pristagaren, hvilken sades hafva visat sig vara »lika mycket genom snille och talanger som genom slägtbandet förenad med den af Akademiens ledamöter, hvilken för hennes angelägenheter har de mest osparda mödor». En sann tillfredsställelse erfor Franzén likaledes, då Geijer, efter sitt den 25 januari 1826 hållna inträdestal, införlifvades i de adertons förbund. Men hans hjerta drabbades samma år af ett hårdt slag genom Rutströms den 13 april inträffade frånfälle. Det har redan i det föregående genom utdrag ur Franzéns och Rutströms brefvexling visats, huru tidig och huru innerlig deras tillgifvenhet för hvarandra var: med honom bortgick en af Franzéns allra käraste umgängesvänner. Denne mångkunnige man var mer märkvärdig som personlighet än som författare; han var belåst, qvick, i sitt åskådningssätt originel, i sin karakter egendomlig. Skoningslös i sin sjelfkritik, flärdfri i hela sitt väsen, hörde han till dem, hvilka ömtåligt sky att lägga hela sitt värde i dagen. Hans poetiska qvarlåtenskap blef ej stor, ty han för-

Digitized by Google

störde sjelf det mesta af hvad han med lekande hand kastat på papperet; han får icke heller bedömas efter sitt inträdestal i Svenska Akademien, hvari han alltför mycket skattat åt omskrifningar. I fru Lenngrens förtroliga krets hade hans gnistrande skämt förtjusat alla närvarande, och man kan vara viss, att den man, hvilken i en sådan omgifning blef uppburen och omtyckt, icke var någon alldaglig natur. Läkare och naturforskare, riksantiqvarie och medicinalråd, sekreterare i Landtbruksakademien och mästare i sinnebilds- samt inskriftsläran, svärmade han för Shakespear, men ansåg den Tyska romantiken för en »poesiens nervsjukdom» och hyste stor beundran för den Romerska litteraturen, med hvars skapelser han var fullt förtrogen. Han var en sällsam blandning af stoiker och humorist; orättvis mot sig sjelf, utbrast han, som Valerius säger, någon gång i »bittra, häftiga förebråelser mot pröfvade vänner, om desse vågat framhålla hans förtjenst och liksom med våld bryta upp den envist tillslutna perlmusslan». Han »blottade begärligt sina fel och nästan sträfvade att misshaga genom lynnets nycker eller skarpa sanningar»; men man måste ändå älska »den elake faunen, ty man visste att hans inre väsen var oskyldig frihet». Butter och sträf, afskydde han allt skryt; road af att försvara paradoxer, kunde

Digitized by Google

han brusa upp, och tankarne strömmade då i en sådan rikedom fram, att orden knappt mägtade följa med. Han stötte från sig många menniskor; men de vänner, han förvärfvat, tillhörde honom för lifvet. Den älskvärde Franzén var honom så olik som möjligt, men detta hindrade dem ej att trifvas i hvarandras sällskap och att nästan — om uttrycket annars kan tillåtas — dyrka hvarandra. Vill man lära känna Rutström i hela sin egendomlighet, då skall man läsa hans bref; han hör till de störste mästare, den Svenska brefstilen egt, icke på grund af någon glattad finhet, utan på grund af ursprunglighet i tankar och uttryck. Småningom blef han till lynnet allt mer tungsint, till lefnadssättet allt mer tillbakadragen; han sökte då ej blott vederqvickelse, men själens läkedom hos sina klassiska författare; i saknad af Franzéns ljusa barnatro, kunde han då förtära sig sjelf i vemod, och denne vän af Romersk och Fransk bildning blifver då bizarr som en Jean Paul. Rutström hade år 1812 förlorat en af de personer, som stått hans hjerta närmast; rufvande öfver sin sorg, biktar han denna för Franzén först året derefter på följande sätt: »Jag har hvart år varit van att tillsäga min bokbindare att häfta min kalender för året i olika band med det föregåendes. Derigenom kan jag i ögonkastet skilja årskalendern

Digitized by Google

från förra årets och slippa taga miste. Mina kalendrar hafva sålunda, likasom mina år, hvar och en sin egen färg. Genom ett besynnerligt infall hos bokbindaren kom fjolårets att blifva röd, och jag spådde mig något godt och lyckligt af detta infall; men så uppfyllas våra glada spådomar, våra ljusa förhoppningar! Längre än till i dag har jag icke kunnat fördraga denna färg på 1812 års kalender och har nu sysselsatt mig en stund att måla den som den bör vara, svart som mullen och grafven. Långt förut hade jag dragit en bred, svart ring omkring den 8 juli och satt ett stort, svart kors framför Kilian, just det ögonblicket, då förra månen slocknade och en ny tändes. Flere dagar det året hade jag väl orsak att märka med samma kolsvärta; men lyckligtvis har jag glömt deras data, om jag än aldrig kan glömma deras skänker. Jag vet, att jag ingen rätt eger att besvära dig med dessa enskilda vedervärdigheter, som lyckligtvis icke äro dina och om hvilka du icke kan ha något begrepp. Men det kunde möjligen komma ett år» — man märke här den brutna humorns ofta framträdande benägenhet att plåga andra — »så der mot slutet af 1820-talet, då du kunde få lära dig mitt 1812, då döden kanske skall slita från ditt umgänge, från din famn din älskade hustru eller en af dina mest

Digitized by Google

älskade och hoppfulla söner, din broder eller om du kunde ega något ännu kärare, något ännu mera *ditt* än allt detta; då du skall skickas mot din vilja till Gotland eller något annat aflägsnare stift, att mötas af förtrytsamme medtäflare, af ilskefulle medbröders och deras vänners sneglande blickar, i dem läsa hämnden, harmen och det outsläckliga hatet samt dagligen röna dess ljufva verkningar. Eller skall du kanske, i trots af din håg för lugnet och friheten, uppsättas med våld på erkebiskopsstolen, för att på den stormigaste och mest revolutionära riksdag föra ståndets klubba under larm och stoj och hvarken höras eller förstås af dina hufvudyra medbröder. Allt detta skall kanhända sammanstöta på ett enda år. Och det är först då som du skall förstå hvad jag nu icke kan begära att för dig göra begripligt. Till dess skall jag vara oförstådd af dig i detta, som jag är det i mycket annat: *barbarus hic ego sum.* Kom då ihåg mitt 1812, din då länge sedan försvunne och lyckligtvis förmultnade väns grufligaste marter-år. Sorgen är en besynnerlig känsla. Jag menar icke sorg öfver synden, utan sorg öfver aflidne. Den ger oss underliga föreställningar. En menniska, som låtit afsåga sitt ena ben, tycker sig ännu ha en liflig känsla i foten af det afsågade benet, ehuru hela foten länge sedan ligger nedgräfd i jorden

Digitized by Google

och förmultnad. Hon lider med den, som förut, och delar med den äfven, som förr, den kittlande och behagliga känslan. Hon finner sig ännu så tydligen förenad med sin förra fot, att hon icke rätt vet, om foten ännu hör henne till, eller hon tillhör foten, der denna ligger nedmyllad. En annan tanke, som aldrig förr fallit mig in, än nu, men som deremot nästan alltid förföljer mig vid alla de skiften, vid alla de föremål, som möta mig, är denna: 'så här kommer det att se ut, när äfven du icke mera är till. Lika så vackra och uppfriskande vårdagar, som denna, bli äfven då. På lika sätt skall man äflas och rusta och ha tusende upptåg för sig, som nu'. Vid ett nära dödsfall är det likasom man fastnat qvar i grafdörren, när den slogs i lås, och kan icke slita sig lös. Vid hvart litet nöje, som erbjuder sig, gjordt att rätt innerligen njutas, häpnar man öfver det lättsinne man kan ha att vilja njuta det allena och känner en förebråelse, som helt och hållet förtager den rika njutningen, den eljest färdiga sötman, *et nil nisi flere libet*». När Rutström år 1822 var mycket sjuk och trodde döden nära förestående, skref han till Franzén: »Man må säga om döden hvad man vill, är den ändå en dyster och sorglig tanke, som icke kan ha något behag utom för den högst olycklige. Den har under min lefnad ofta varit hos mig

Digitized by Google

närvarande, och denna närvaro har kanhända haft mycken del i den melankoliska skiftningen af mitt lynne. Jag har sökt dess umgänge med flit, för att vänja mig vid en sak, som icke kan undvikas, och har tyckt mig finna i den stränga nödvändigheten ett skäl till undergifvenhet och tålamod. Jag har bland forntidens författare i synnerhet älskat Horatius för hans täta återkomst till detta ämne: *Omnem crede diem tibi diluxisse supremum; metit Orcus grandia cum parvis, non exorabilis auro; non si tricenis quotquot eunt dies* o. s. v. Jag har sökt att hos honom och hos Mantuas skald hemta styrka mot den naturliga fasa, som tanken på döden inger, och att 'familiert' kunna umgås med den:

Felix qui potuit rerum cognoscere causas
Atque metus omnes et inexorabile fatum
Subjecit pedibus strepitumque Acherontis avari,
Somnia, terrores magicos, miracula, sagas.

Jag har tyckt med dessa gamle och kloke, att, om icke detta mod utgjorde höjden af all vishet, är det åtminstone en bland den vises förnämsta pligter, och jag har sjelf dessa erinringar att tacka för minskad räddhåga. Hårdaste profvet återstår och har redan påstått någon tid, icke utan känning på krafterna». Mycket betecknande för Rutströms ståndpunkt, för hans vänskap och för hans med

Digitized by Google

Franzéns skiljaktiga åskådningssätt i religiösa frågor är slutet på detta bref, der det heter: »Mången gång önskade jag din närvaro för att göra min bekännelse; jag har förr så ofta gjort den med det öppnaste hjerta. En annan gång åter, när jag besinnar våra skiljaktiga åsigter af lifvet och dess ändamål, är jag glad, att det långa afståndet oss emellan är ett hinder för allt obehagligt tvistande i så djupa ämnen, kanhända äfventyrligt för en trettioåra vänskap, som jag hoppats skulle vara i döden». Ännu fyra år, sedan detta bref nedskrefs, tillhörde Rutström de lefvande; men då kom befrielsens timme för den trötte, och Svenska Akademiens sekreterare Frans Michael Franzén fick sig anförtrodt att den 29 november år 1826, sedan han stält några ord till Adlerbeths frånvarande efterträdare Järta, hvars teckning upplästes af Fleming, äfven i sin helsning till Valerius egna saknadens gärd åt dennes företrädare Rutström. Franzén tjenstgjorde nemligen vid tillfället som direktör. Sjelfva de inledande yttranden, med hvilka sekreteraren såsom utsedd ordförande öppnade sammankomsten, hafva en viss egendomlighet. Geijer och Järta hade dröjt att fullborda sina inträdestal; Geijer hade ju invalts den 1 april 1824, Järta redan den 1 april 1819, och det ser ut som ett ogillande af deras långa uteblifvande,

Digitized by Google

då Franzén yttrade: »Den offentliga högtidlighet, hvarmed Akademiens lagar bjuda henne att emottaga nya ledamöter, synes af många vara missförstådd. De anse den åsyfta endast ett ögonblicks glans öfver de invaldes personer, hvarföre ock dessa ej sällan känt sig brydda af sitt inträde och någon gång för länge dröjt dermed. Men det är icke på dem, som högtidens ljus egentligen skall falla, utan på de bilder de bära fram af dem de efterträda». Om Järtas mästerliga inträdestal förklarade Franzén derefter med skäl, att det utgjorde en bild icke blott af Adlerbeth, utan af hela hans tidehvarf, samt att statsmannens blick och medborgarens känsla genomstrålade den historiska taflan. Till Valerius, som, personligen närvarande, tecknat Rutströms bild, framförde Franzén Akademiens tillfredsställelse öfver den vackra skildringen och tillade i korthet sin egen uppfattning af den bortgångne ungdomsvännen; han vittnade dervid, stödd på lång bekantskap, om sjelfständigheten i Rutströms hela personlighet och om hans långt drifna begär att ställa sig sjelf i skuggan. »Lika öppet och ärligt, som han satte sig emot anspråk hos andra, bestred han de företräden, honom sjelf tillades, och, för att fullända sin vederläggning, förnekade han, när ej annat hjelpte, värdet af sjelfva de yrken, i hvilka han utmärkt

Digitized by Google

sig. Han ansåg sig sjelf dömd till ett blott mekaniskt drifhjul i verk, för hvilkas medborgerliga och fosterländska ändamål han uppoffrade hvad han högst värderade af jordisk sällhet, det fria vetenskapliga lifvet och det tysta umgänget med fornålderns Camener och Chariter». Förutom detta offentliga uttalande öfver Rutström hade Franzén äfven lemnat honom vänskapens enskilda hyllning i en vacker griftesång:

Detta stoft, hvarpå vi spille
Vår bestörta ömhetstår,
Är det du, hvars ljusa snille
Glänste fram ännu i går?
Hufvud, som, med Mimers lika,
Svar på alla frågor fann!
Hjerta, ej i stånd att svika
Någon sak, du trodde sann!

Alltid du till råd och tjenster
Stod till reds för hvem som kom,
Men till höger eller venster
Vek för ingens »men» och »om».
Du hos andra kände såren,
Utom dem af skämtets pil,
Och med hjelpen, ej blott tåren,
Sprang i nödens stund en mil.

Efter att hafva prisat de af Rutström uppgjorda förslagen till sinnebilder och inskrifter, i sinnrikhet täflande med Adlerbeths och utmärkta af antikens hela enkelhet, lofordade Franzén i denna dikt Rutströms grundliga lärdom och hans skarpblick, som

Digitized by Google

»fattade hvarje sak i roten», samt tillade följande säkert betecknande ord:

För allt skönt din själ var varm,
Blott du ej ett anspråk hörde,
Som du strax belog med harm.
Också när du orätt hade,
Spred du ljus och bifall vann.
Sjelfva den, du vederlade,
Din förifring älskvärd fann.

Om denna Franzéns sång skref Tegnér samma år: »Jag tackar dig af hjertat för verserna öfver Rutström. De säga på vänskapens språk allt hvad han var. Äfven mig har hans bortgång bedröfvat, ehuru jag ej kunde känna honom som du, men likväl tillräckligt för att finna, att det var en sjelfständig, frisinnad, rikt utbildad natur. Hans enda fel var det sällsynta att veta för mycket och verka åt för många håll». *

* När Tegnér, som under hösten 1826 uppehöll sig i Stockholm, bevistade Svenska Akademiens sammanträde den 18 sept., begagnade Franzén såsom sekreterare tillfället för att »till protokollet förklara den nya förbindelse, hvari Akademien till honom stannat för den ovanliga heder, han tillvunnit Svenska vitterheten genom det af honom senast utgifna mästerstycke Frithiofs saga, rörande hvars förträfflighet icke är mer än en röst så inom som utom fäderneslandet och hvaraf inom ett år utkommit icke endast två Svenska upplagor, utan tre Tyska, två Danska och en Engelsk öfversättning, en händelse, som i Svenska litteraturen aldrig förr inträffat och såsom en epok i dess historia borde i Akademiens protokoll antecknas».

Digitized by Google

Franzén, hvilken allt mer fick lära känna, att, som han uttrycker sig, »sekretariatet i Svenska Akademien icke är en sine-kur», ingick för öfrigt nu, i sin egenskap af sekreterare, i den bortgångne Rosensteins ställe såsom arrendator af Post- och Inrikes Tidningar. Hans hufvudsakliga verksamhet var emellertid, helt naturligt, förlagd till det presterliga området, och han skulle icke hafva kunnat medhinna utförandet af alla sina värf, om han icke utvecklat en verklig jernflit. Som andlig talare vid högtidliga tillfällen var han ofta anlitad. Så höll han ock i Stockholms prestsällskap år 1826 ett längre tal, hvari han utvecklade sina åsigter om den Mosaiska teokratiens ursprung och ändamål. Häfdande, att det var samma gudsbegrepp, som hyllades under namnet El Schaddai och under namnet Jehovah, antyder han, att Jehovah-namnet under det allmänna förderfvet före syndafloden gick förloradt och af Mose återinfördes. Tecknande den Mosaiska statsförfattningens teokratiska och förebildande karakter, framhåller han tillika dess demokratiska skaplynne och anser författningen hafva varit »republikansk med den tillblandning af andlig myndighet, som den teokratiska idéen gjorde nödvändig», samt det »Hebreiska prestväldet icke hafva varit så stort som man föreställer sig». Om Samuel framstod

Digitized by Google

som hierark, var han det dock mera i egenskap af både domare och profet än som öfverstepräst, »hvilket embete ej ens bort tillfalla honom, såsom ej född af Aarons slägt, hvarföre han ock från alla Judiska längder på öfverstepresterna är utesluten». Det var hufvudsakligen hans personliga egenskaper, som gjort honom mägtig. Framhållande profet-värdighetens betydelse som »utomordentligt statsorgan», antager Franzén tillvaron af verkliga profet*skolor*.

Under allt detta fortgick den poetiska verksamheten. I tidskrifterna Odalmannen och Svea meddelade Franzén profstycken af sin episka dikt »Svante Sture eller Mötet vid Alvastra», hvilken sedan, i sitt afslutade skick, upptog hela det tredje bandet af hans samlade skrifter. Dikten blef föremål för en högst lofordande artikel i »Heimdall», hvars för öfrigt mycket trogna och rigtiga redogörelse för det hufvudsakliga innehållet här må anföras. »Svante Stures hemliga förlofning med Margareta Lejonhufvud, hvilken blef gift med Gustaf I, är sjelfva brännpunkten i berättelsen. Sturen har vistats utrikes, hemkommer, landar vid Kalmar och blifver under resan derifrån tillfångatagen af Dackens skaror, som bjuda honom att ställa sig i spetsen för dem. Han befrias och begifver sig till Ekeberg för att råka sin älskade

Digitized by Google

Margareta; Märtha, hennes syster, utklädd till bondflicka, underrättar honom om Margaretas förening med Gustaf; en hemlig gnista af kärlek upptändes både hos Sturen och Märtha, hvilken senare först genom sin likhet med systern hos Sturen ingaf en sådan känsla, som efter hand utbildades genom de händelser, hvilka förde dem tillsammans. Bedrägliga menniskor sökte intala Gustaf, att Svante traktade efter kronan; men Gustaf ville, ehuru oroad af denna underrättelse, ej tro dess sanning. Under en spatserfärd på Omberget sökte några personer bringa konungen och Margareta om lifvet. Svante hade utspanat anläggningen; tvehågsen, hvilken han först skulle bispringa, sin forna älskarinna eller sin konung, räddade han, under förklädnaden af en munk, den senare. I samma drägt träffades han af konungen i templet, upptäcktes af denne och försonades med honom. Gustaf gaf Svante till brud Brigitta Brahe, som Svante förvexlade med den af honom älskade Märtha. I en tornering vann han Märtha, som vid spelet haft Brigittas plats. Under en vandring råkas Svante och Margareta; han kysser hennes hand, såsom en undersåtlig gärd af vördnad, men Gustaf synes i detsamma och intages af svartsjuka. Margareta svarar, att Svante ber om Märthas hand. Svante studsar, då han hör detta namn,

Digitized by Google

ty han trodde ännu att Märtha vore Brigitta, men blifver så mycket mer förtjust, då täckelset öfver hemligheten faller». Hufvudhandlingen är sådan, som den här af »Heimdall» framstälts; men många episoder och naturbeskrifvande afdelningar äro med densamma förenade, och berättelsen fortskrider lugnt, nästan makligt genom tjugu sånger. En viss konst röjer sig i anläggningen, och enskilda ställen äro vackra. »Heimdall» kallar dikten »en mellanlänk af epopé och roman» samt tillägger: »i hjeltedikten träffar man en högtidligt, ofta stelt förnäm och sirlig galadrägt, här åter, om icke en négligé, åtminstone en lätt och treflig hvardagsklädsel». Franzén fick loford för sina naivt enkla beskrifningar, men recensenten förklarade, icke utan skäl, att »något mera af sammanträngning» kunde hafva varit behöflig. *

Karakteristiken af de handlande personerna kan knappast sägas vara fullt lycklig. Det verkar nästan stötande, att Svante, som kommit hem till Sverige med hjertat fullt af Margareta, så plötsligt blifver förälskad i Märtha; han ådagalägger en icke allom gifven konst att icke endast foga sig i omständigheterna, utan bjuda öfver sina ömmaste känslor. Knappt har han med ett svärmeri, som i sitt uttryckssätt saknar tidsfärg, talat om sin

* Heimdall 1830 n:o 8, 9.

Digitized by Google

kärlek till Margareta och förklarat sig vilja »vira åt henne en krans af rosor»,

> Lik den, jag band om hennes vackra hår
> Den morgonstund, då hon blef femton år,
> Af hvita rosor,

förr än han börjar flamma för Märtha:

> Dock hvad förut han känt för ingen qvinna,
> Han kände nu. Ty blott som en gudinna
> Margretas bild han i sitt hjerta bar,
> Men denna kärlek mera jordisk var.

Hvarken Gustaf eller Dacke eller Margareta framträda på rätt lefvande sätt, och den »omständlighet», hvilken ju tillhör epiken, tyckes mellanåt öfverdrifvas; den episka »loquacitas» är stundom alldeles för stor. Dertill kommer, att dikten i hela sin hållning, hela sitt skick är alltför modern. Men »Mötet vid Alvastra» har deremot att bjuda en del vackra, idylliska genretaflor, och enskilda landskapsmålningar äro intagande. Man kan knappast på ett sannare och enklare sätt skildra en sjöfarandes återkomst till Svensk kust, än Franzén gjort i sin framställning af Svante Stures återkomst till fädernejorden:

> Allt mera mörknar vattnets höjda krusning,
> Och medan kölen, på hvars fart han ser
> I hvita, högt uppsvälda vågen ner,
> Dess fragga klyfver med allt högre brusning,

Digitized by Google

Det blåa landet blir allt mera grönt,
En rödhvit boskap skymtar re'n på stranden,
Och från den mörka skog sig skiljer skönt
Den ljusa grönskan af de sådda landen.

Majestätisk, fornåldrigt vacker och tillika flärdlös är sjelfva inledningen till den långa berättelsen; de ljuden hafva en skönhet, som aldrig någonsin skall förlora sin magt:

Fädernesland! Du är ej blott ett hem,
Likt svalans bo och likt Jerusalem,
Då dit från landsflykt kom den frälste fången.
Du är ett tempel, vid hvars dörr jag står
Och ser, så långt mitt häpna öga når,
Af stora minnen full, den djupa gången.

Om den något säfliga hvardagston, som annars utmärker »Mötet vid Alvastra», har Franzén sjelf yttrat några förklarande ord. Han säger nemligen: »Af en högre ton och ett större slag borde utan tvifvel ett poem vara, som egnas åt fädernesländet af författarens tacksamhet öfver den lyckan att vara i dess sköte återställd. Ursprungligen var det ämnadt till ett skådespel; men nu ansåg författaren den episka formen mera lämplig i synnerhet för det ändamål, som låg honom om hjertat, att framställa något, som tillhörde och utmärkte Sverige, icke blott i historiskt, utan äfven i topografiskt hänseende. Äfven i detta poem, ehuru nedstämdt det är både till sitt ämne, som är

Digitized by Google

blott en liten romanhändelse, och till sättet af dess behandling, som ej utesluter ens den lägsta folkklassens seder och språk, förekommer likväl ett stort föremål, ett af de största, som en Svensk poet kan besjunga, sjelfve Gustaf Wasa. Dock är det endast i sitt enskilda lif han här framträder. Icke blott från sina konungsliga bragder och värf hvilar han under hela den tid, poemet innefattar, utan det hör till handlingens gång och utveckling, att, ehuru nära den rör hans hjerta, han dock icke deltar deri annorlunda än med beständigt förnyade och undanröjda misstankar. Att låta honom ingenting göra, och det oaktadt, ja just derigenom, synas den store Wasa, har utgjort svårigheten, om det ock icke utgör förtjensten, af detta för öfrigt anspråkslösa poem». Förklaringen må gälla hvad den kan. Oss vill det synas, som om just spelet med »beständigt förnyade och undanröjda misstankar» verkade tröttande och vore för obetydligt för att egentligen kunna ställa Gustaf i den tillbörliga dagern. Och just detta, att låta Gustaf Wasa »ingenting göra», är rätt betänkligt, då det gäller en person, hvars lif var verksamhet. Att han stundom hvilade, som andra, är visserligen sant; men att låta honom hvila i en hel epos-artad berättelse, hvilken till stor del handlar just om honom, är ej egnadt att hålla

Digitized by Google

intresset vaket och ej heller att gifva den rätta föreställningen om hans person. Om han det oaktadt eller »just derigenom» framstår som »den store Wasa», kan vara tvifvelaktigt.

Tegnér, som, med sitt fina sinne för hvarje art af poesi, icke kunde förbise värdet af de idylliska skönheterna i detta skaldestycke och som villigt erkände det »poetiska förstånd», den ädla enkelhet, Franzén ådagalagt, uttalade dock, med vanlig upprigtighet, sin tvekan. Han tillät sig underställa Franzén, »huruvida ej någon gång kammarjungfrur, gummor och allmoge vore alltför pratsamma och jollret för omständligt i poemet, eller, med andra ord, om icke det naturliga närmade sig det hvardagliga mer än som vederbör». »När man som du», fortsätter han, »har en englaröst, tycker jag att man bör höja den och ej tala alltför lågt. Mötet mellan Sturen och Dacken på Ingelstads högar hade lätteligen kunnat, om ej bort, mera utmålas och objektiviseras. Vore Dacke i poemet annat än en bifigur, så skulle jag äfven önskat, att han blifvit framställd med något mera storhet och ädelhet, vare sig som härförare eller som svärmare, dels emedan detta är efter historien, dels emedan Gustaf Wasa sålunda haft en värdigare motståndare. Att Svante vid underrättelsen om sin fästmös trolöshet — ty trolöshet är och blir

Digitized by Google

Margaretas uppförande, huru det ock framställes, likasom Ingeborgs i Frithiof; men det är omöjligt, till och med i poesien, att ge fruntimren någon annan märkvärdighet — icke röjer någon harm, om ej mot henne, åtminstone mot kungen, utan endast sörjer som en förstämd trumma: detta, om också motiveradt af hans vördnad och beundran för den store kungen, torde dock likväl för mången synas en resignation, som är mera kristlig än naturlig hos en förälskad yngling och en förolämpad riddersman. Men skalderna, äfven de största, smitta ibland sina hjeltar med sin egen karakter, och af detta skäl har du lagt mycket, kanske för mycket af din egen evangeliska blidhet i Sturens hjerta». I ett annat bref tröstade emellertid Tegnér Franzén med den underrättelsen, att Leopold förklarat »Mötet vid Alvastra» innehålla så många och så olikartade skönheter, att man deröfver kunde skrifva en hel bok». * Dessa omdömen kunna i sjelfva verket mer än väl förlikas. Som episk berättelse är icke dikten nog underhållande, den saknar tidstrohet, karaktersteckningen har svagheter, samtalstonen från vårt sekel passar ej för ämnet och är i och för sig nog hvardaglig;

* Dessa Tegnérs bref, införda i »Esaias Tegnérs efterlemnade skrifter», äro af den 24 febr. 1827 och af den 10 januari 1830.

Digitized by Google

men dikten har skönheter af hög ordning, den röjer flerestädes denna *simplicitas angelica*, som var för Franzén egendomlig, naturskildringarna äro ofta rent af klassiska, enskilda scener äro värdiga den ypperste genremålare, och — det bästa till sist — det är Franzén, som skrifvit dikten, det är hans milda, evangeliska, all pomp och stånd skyende stämning, som man öfverallt förspörjer. B. E. Malmström, hvilken betraktade »Mötet vid Alvastra» som en »versifierad novell», säger ock derom: »Den romantiska berättelsen är för Franzén icke en blott yttre, trogen bild af händelser och handlande personer: han är sjelf med i den öfverallt med sin egen känsla, sitt välbehag, sin sorg, sin förtrytelse, sitt goda lynne, sin qvickhet; man hör ej blott en saga; man hör tillika en lifligen intresserad menniska berätta den, och ett bland de angenämaste intryck, man dervid erfar, meddelar just anblicken af den älskvärde sagoförtäljaren sjelf, som lefver med i de scener och situationer, dem han tecknar, som ömsom röres till tårar öfver fäderneslandets sköna natur och härliga minnen, ömsom ler och skämtar öfver det löjliga i personer och förhållanden och med en naiv språksamhet, lik en annan Nestor, vidlyftigt utbreder sig öfver föremål, hvilka han icke anser läsaren kunna se i nog fullständig poetisk

Digitized by Google

dager». * Som prof på Franzéns mästerskap, när det gäller att måla en idyllisk tafla, full af oskuld och behag, må här till sist anföras början af den elfte sången i »Mötet vid Alvastra», der skalden omtalar Märthas och Sophias morgonslummer:

Nu sofva de för länge. Solen ser
Från fönstrets lilla rund i rummet ner,
Och nattdukspegeln, som är trefaldt mindre,
Dess strålar bryter på en stor paulun
Behängd med dammast. Rättnu i dess inre
Det gyllne skimret når de i dess dun
Insvepta två, af hvilka ses allena
De röda kinder och de lugna, rena,
Af sorgfri oskuld genomlysta drag
Och de i sömnen leende behag.
Två cherubshufvud så i moln man målar
Med vingarne blott synliga ur skyn,
Då vid Guds tron de tillbe och sin syn
Ej våga öppna för det ljus der strålar. **

I sitt den 11 april 1829 vid Svenska bibelsällskapets allmänna sammankomst hållna tal tog Franzén till ämne för sin betraktelse det gamla förbundets ord samt det nödvändiga, oförstörbara sammanhanget mellan det nya förbundet och det gamla. Hans utredning är, såsom vanligt, enkel

* B. E. Malmströms inträdestal i Svenska Akademien.

** Det i »Mötet vid Alvastra» förekommande, rent lyriska stycket om Marie-bilden »Ingolfs mor, en adlig enka», finnes infördt i Heimdall för 1829 n:o 11. Den del af Franzéns skrifter, i hvilken hela dikten intogs, utkom 1829. Se för öfrigt tidskrifterna Odalmannen och Svea.

Digitized by Google

och god. Men i inledningen till talet vände han sig med särskildt eftertryck mot rationalismens förmedlings- och jemkningsförsök. »Under det vackra namnet af förnuftsenlighet uppreste sig mot uppenbarelsen en ny vedersakare, som var så mycket mera farlig, som den icke blott högtidligt förklarade sig för dess vän, utan ock trodde sig kunna, såsom en fiende till förnuft och sanning, fri pröfning och upplysning, bemöta sin motpart. Denne, då han rätt förstås, är likväl långt ifrån att förtjena en sådan beskyllning. Ehuru han sätter skriften såsom en gudomlig uppenbarelse öfver det menskliga förnuftet, bestrider han dock ingalunda dettas rättighet att förut pröfva, om och på hvilka grunder det kan erkänna, att det är en verklig uppenbarelse. Ja, han medger, att äfven öfver de läror, den innehåller, förnuftet må använda sin förmåga så långt den sträcker sig, dock med det vilkor, att, sedan det erkänt det hela såsom af Gud kommet, det icke får derifrån bortsikta hvad det icke kan förklara efter sina egna begrepp eller naturens af oss kända lagar och menskolifvets vanliga gång. Detta vilkor antages dock icke på den andra sidan. *Deröfver* egentligen är striden, och den är så mycket mer betänklig, som man vill förblanda den, ehuru vida skild derifrån, med den gamla, ännu fortfarande

Digitized by Google

kampen mellan hierarkien och protestantismen». Med särskild styrka och Boanerges-nit bemötte den Johanneiske talaren dem, hvilka »ej bäfvat, ej blygts» att ur skriften vilja utmönstra »de ord af anda och lif, dem Johannes uppfattat icke blott från läpparne, utan ur hjertat af sin Gudomlige vän». Hvad under, om de då hysa än mindre betänklighet att med kritisk klyftighet mästra det gamla förbundets böcker? * Med den största renhet och tydlighet ville Franzén klargöra sin ställning som bibeltroende och bekännelsetrogen; den religiösa och politiska upplösningens vänner förlåto honom detta i början, men på ålderns dagar fick han uppbära deras rikliga missnöje. Han var en skald och man hade ej att fästa sig vid hans starka ord, så menade man i förstone; men när skalden blef en kämpe, som oaflåtligt och troget sökte värna kyrkolära och kyrkliga former, då brast omsider tålamodet, och en eller annan vredesskål utgöts öfver det ärevördiga hufvudet.

Många, som ej i allo delade Franzéns åskådningssätt, gjorde honom dock rättvisa, och till dessa hörde jemväl den gamle Leopold. Denne var och

* Franzén hade redan 1820 hållit ett tal i Nerikes bibelsällskap och år 1822 ett tal vid Evangeliska sällskapets offentliga sammankomst. Det förra talet berör hufvudsakligen missionsverksamheten, det senare den bibliska läran om Ordet.

Digitized by Google

hade länge varit hårdt prövad. Hans maka, en dotter af Danska justitierådet Fehman, hade efter ett sjukdomsanfall försjunkit i en tioårig sinnesdvala, sjelf var han blind. Troende sitt eget slut vara nära, hade han åt Franzéns hustru anförtrott sin sjuka maka och bedt henne egna den lidande qvinnan vård och tillsyn. Men Leopolds hustru förskonades från att längre lefva sitt skenlif; den 3 maj 1829 afled hon, och elfva dagar derefter jordfästes hennes stoft af Franzén, som dervid framhöll hennes menskliga värde, hennes goda egenskaper, hennes fina bildning och den pligttrohet, hvilken hon, så länge det var henne förunnadt att behålla medvetandets styrka, alltid ådagalagt särskildt i sitt förhållande till den sjuklige maken. »Denne sjelf», sade Franzén, »som i den sköna, älskvärda qvinnan funnit allt hvad han af en makas dygder och behag kunde önska, måste dock för henne känna någonting mer än en mans kärlek och vänskap, någonting likt hvad den blinde Tobias kände i engelns närvaro, hvilken, då han klagade att han i mörkret sitta måste och icke kunde se himmelens ljus, bjöd honom hafva tålamod och förtrösta på Gud, som gör de blinde seende och skingrar ej blott nattens, utan dödens mörker». * I anledning af detta griftetal dikterade Leopold,

* Franzén: Skrifter i obunden stil I, s. 407.

Digitized by Google

som af Franzén jemväl såsom gåfva mottagit »Mötet vid Alvastra», några dagar derefter till honom detta bref: »Älskade och vördnadsvärde vän, förlåt en gammal, blind sjukling, djupt nedtryckt af sorger och saknad, om han allt för sent frambär en erkänsla, som han sedan tre dagars tid förgäfves söker ord att uttrycka. Min brors beskickning i fredags påminner mig om den gyllene grenen, som öppnade vägen till skuggornas hem. Men tillåt, att jag för ögonblicket lemnar å sido de stora historiska skuggorna, som min bror i sitt poem upprullat, för att här uppehålla mig vid den enda, som ännu uppfyller min själ! Jag upprepar då, att jag hvarken kan eller ens vill försöka att uttrycka, med hvilka rörelser af ljuf smärta och innerlig tacksamhet jag låtit mig väl tio gånger föreläsas de handskrifna guldbladen, som åtföljde de tryckta . . . Ja, sådan var hon, denna ädla, vördnadsvärda qvinna, sådan var hon, som bror skildrat henne. Huru det åter varit möjligt att med denna fullkomliga sanning och till denna grad af noggrann likhet afteckna en person, hvilken min bror, så länge jag kan minnas, hvarken sett eller känt, detta är geniets hemlighet och en gåta, som för oss andra icke skulle blifva lätt att upplösa. Hvad som, i mitt omdöme, ger ett särdeles högt värde åt detta lilla mästerstycke, det är egen-

Digitized by Google

skapen af snillets hela förtjenst utan minsta drag af dess retoriska färd. Allt är der religiöst allvar, tröstande lära eller mildrikt omdöme, och ändå röjer sig öfverallt Apelles-handen, utan att röja ens den minsta afsigt att visa sig. När en gång, och kanske snart nog, mitt gamla afmattade hufvud icke mera förmår qvarhålla den evigt älskades minne i hela sin liflighet, då, min bror, skola dessa dyrbara bladen vara mig i stället för egen förmåga; de skola då återgifva mig hennes bild i hela sin inre och yttre skönhet, skola ej mer komma ur min hand, och jag skall för denna sista af jordiska njutningar hafva att tacka den samme ädle och vördnadsvärde vän, som redan förut skänkt mig så många af samma slag. Gud välsigne derför honom och hans hus!» Franzén tackade två dagar derefter för detta älskvärda bref den man, »som han från barndomen och i skolan lärt beundra, men som under de senare åren allt mer blifvit ej blott hans beundrans, utan hans kärleks föremål». Leopold hade emellertid ej haft orätt, då han stundom tyckt dödskallelsen nära; den 9 november samma år följde han sin maka efter, och Franzén invigde, sedan Cherubinis Requiem klingat, Gustavianens jordiska del åt grafvens hvila.

Dessförinnan hade dock Franzén sjelf gjort en oändligt smärtsam förlust. I tjugutvå år hade hon,

Digitized by Google

som intagit Lillys förra plats, stått som skyddande, vårdande och öm maka, som fridens engel i hans hem; barn hade uppblommat omkring dem, små alfer, som buro de blida dragen af Franzén och hans Sophie i förening. Hon hade lättat lifvets hvardagsbestyr för den tankspridde, hon hade förljufvat hans tillvaro och ordnat hans bostad till smakens och trefnadens, till den stilla sällskapsglädjens eftersökta vistelseort. Nu bortrycktes hon af döden. Det var till henne, då hon fylde fyratio år, som han skrifvit den sköna sången:

Mins du det tjugonde året?
Mins du, hur glädjen i dans
Efter dig sprang, och i håret
Smög dig den skönaste krans?

Sedan hvad pröfvande skiften!
Mins du den tid, då din vän
Gret, såsom du, öfver griften, *
Fann dig och lefde igen?

Mins du, hur glad du den sälle
Följde på haf och på land,
Glad, fast i sorgernas ställe
Mödorna tryckte sitt band?

Maka och moder, dig kröner
Åter ett tjugonde år.
Kransen af döttrar och söner
Glänser af kärlekens tår.

* Orden hänsyfta på Lilly och på Choræus.

Digitized by Google

Lef för de små — och den stora:
Han dig behöfver som de.
Lef, att han ej må förlora
Allt hvad här glädje kan ge!

Aftonens hvila dig löne:
Komme det tjugonde år
Tredubbelt åter, och kröne
Friden ditt ljusnande hår!

Det var till henne, han, med anledning af en bröstbild och ett porträtt, som förestälde henne, en gång diktat:

Mästarn i sten har huggit din bild, som skulle den andas:
Så är din ädla gestalt träffad i lefvande drag.
Målarns tafla ej blott dina rosor och liljor oss visar:
Själen, en engel lik, talar i ögonens blick.
Skönare dock är den bild, som genom en pil af sin båge
Kärleken, större än de, tryckt i mitt hjerta af dig.

Nu var den blida uppenbarelsen försvunnen från jorden. Leopold, som då sjelf ej hade mer än några veckor att lefva, sände till Franzén den 24 oktober deltagandets skönaste uttryck: »Åskstrålen, broder, har äfven slagit mig till jorden. Ännu sitter jag förvirrad af denna nyhet och begråter med alla goda, alla rättsinniga hjertan den ädlas död, den förträffligas. Qvinnovärdet har förlorat ett af sina mönster, och han, den milde tolken af hugsvalelsens ord, saknar nu sjelf sina dagars hugsvalelse. Med honom gråter den all-

Digitized by Google

männa högaktningen, den personliga vänskapen och säkert i mången tyst gömma den hemliga tacksamheten. Ack, när jag för några månader sedan anförtrodde åt hennes ädelmod min stackars sjuka hustru att efter min död skyddas och hyllas, huru kunde jag väl då förmoda att se dem begge två före mig nedstiga i grafven? Snart skall jag dock återse dem begge och skall bära makens helsning till den evigt lyckliga, som väntar honom. Denna väntan är blott en kort stund i himmelen. På jorden skall den troligtvis utgöra ett längre tal af år, och bror skall derunder ännu ofta njuta den glädjen att trösta lidande hjertan. Brors eget tröste Gud! Han förmår det allena. Mennisko-förmågan har inga medel emot en sådan förlust. Jag är sjuk, saknar sömn och hvila och håller på att blifva döf likasom blind, men har ej kunnat neka mig att med några ord betyga mitt ömma och innerliga deltagande». * Franzén svarade härpå redan följande dag med ett längre bref, hvari han förklarade, att Leopolds kära skrifvelse alltid skulle »ligga öfverst» bland de många minnen, han förvarade af sin oförgätliga maka. Trogen sin vana att nästan omedvetet och oafsigtligt begagna hvarje tillfälle för utsående af sanningens och nådens ord, tillade han emellertid, med anledning af några

*) Bref i Grafströmska samlingarna.

Digitized by Google

religiösa tvifvelsmål, som Leopold vid ett föregående samtal varsamt uttalat: »Nu först erinrar jag mig, att det är en söndagsmorgon och att evangelium i dag berättar om den *borttagne*, hvilket, då det förstås symboliskt, såsom de flesta af Kristi underverk, ehuru verkliga fakta, efter min tanke böra förstås, synes mig mer än något annat af Kristi egna ord bevisa, att han, som försonade verlden, som kan säga åt den andeligen borttagne: »statt upp och gack» — den, som kan ge honom kraft dertill, skulle han icke kunna förlåta synden? Hvad jag nu skrifver, faller helt oförtänkt ur pennan och kan af min bror icke missförstås eller misstyckas. Det är blott en fortsättning af ett samtal, som bror sjelf en gång begynte med mig, men som blef afbrutet genom någon som kom. Jag har nu sagt hvad jag då tänkte säga: att, när förlåtelsen föregår, kommer helgelsen efter, och denna, ehuru ofullkomlig och dagligen i behof att förnyas, bevisar likväl, om den ock skulle stanna i ett blott uppsåt, endast detta är allvarligt, är af tron alstradt och beständigt fortfar under en strid emot synden, — bevisar, att nåden har verkat i hjertat och att således förlåtelsen är gifven för att åstadkomma bättringen. Då jag begynte brefvet, tänkte jag visst icke sluta med en predikan. Förlåt denna utgjutelse af ett hjerta, som

Digitized by Google

menar väl och, för den tröst det fått, ville ge något igen. Dock hvad kan jag ge för tröst i ett sådant ämne? Han, som i dag talar i Matthei nionde kapitel, v. 27—34, * han, som öppnade de blindes ögon och de döfves öron, han står färdig att i sina gudomliga armar emottaga den med honom visst icke obekante, till hvilken jag skrifver och till hvilken jag i detta ögonblick säger det som läses i Matthei elfte kapitel, v. 25—30. ** Kanske är det han sjelf, som ingifver mig slutet af detta bref». ***

---

* Den text, på hvilken Franzén hänsyftar, handlar om botandet af de två blinde och af en döfstum.

** Franzén afser Frälsarens ord: »Jag tackar dig, fader, himmelens och jordens herre, att du har dolt detta för de vise och kloke och uppenbarat det för de enfaldige» o. s. v.

*** Denna benägenhet att vid hvarje tillfälle verka för det heligaste och utan förbehåll uttala sin mening grep merendels Franzén utan att han gjorde sig reda derför. Goethe har en gång till Zelter yttrat angående Schiller, att denne påminte honom om »en såningsman, som gick ut för att så», äfven derutinnan att han för kände och okände, för vänner och främlingar gerna, så fort ett tillfälle stod öppet, lade sina känslor i dagen och yppade sina idéer. Och till Eckermann sade Goethe en gång just om denna Schillers benägenhet: »Schiller ist so gross am Theetisch, wie er es im Staatsrath gewesen sein würde. Nichts genirt ihn, nichts engt ihn ein, nichts zieht den Flug seiner Gedanken herab; was in ihm von grossen Ansichten lebt, geht immer frei heraus ohne Rücksicht und ohne Bedenken. Das war ein rechter Mensch, und so sollte man auch sein! Wir andern dagegen fühlen uns immer bedingt; die Personen,

Digitized by Google

Franzéns maka begrofs den 1 november 1829; i Clara kyrka, som var till trängsel uppfyld, höll den store Wallin, en stilla aftonstund, liktalet öfver den aflidna. Det grep alla hjertan, när Wallin, ställande orden till sin sångarebroder, yttrade: »Här vann du bifall och ära; men du gåfve dem gerna tillbaka åt verlden, om för denna lösen du återfinge din trogna följeslagerska. Här möter du tusendes deltagande; men det intygar blott omätligheten af din förlust. Här räckas dig vänskapens varma händer; men den bästa vännens hand är lika kall. Här ser du omkring dig hennes uppblomstrande afkomlingar och dem, som blefvo hennes, efter de voro dina; men de mångdubbla endast sorgens bild i ditt öga. Och likväl är du lugn, tålig, undergifven; likväl, fastän det förflutna ligger bakom dig som ett tillslutet paradis och det närvarande blott företer spillrorna af ditt lifs förgångna härlighet, gömmes intet hemligt knot i ditt bröst, går ingen missnöjets klagan från dina läppar.

die Gegenstände, die uns umgeben, haben auf uns ihren Einfluss; der Theelöffel genirt uns, wenn er von Gold ist, da er von Silber sein sollte; und so, durch tausend Rücksichten paralysirt, kommen wir nicht dazu, was etwa Grosses in unserer Natur sein möchte, frei auszulassen». Goethes öfver Schiller uttalade loford passar i än djupare och heligare betydelse in på Franzén; hos den senare sammanhängde saken med fromhetens syfte att aldrig »blygas vid Kristi evangelium» och med själasörjarens varmaste intressen.

Digitized by Google

Hvadan kommer din styrka, din frid, din tröst, om ej från denna alla fromma Guds barns glada, vissa tro och bekännelse: 'nya himlar och en ny jord vänta vi efter Hans löfte'? Dit lita deras ögon, dit gå deras böner, dit syfta deras pröfningar, dit förutskicka de sina älskade och dit ämna de sig sjelfva i en välsignad stund». I uttryck, hvilkas skönhet är så mycket större, som de voro fullt sanna, skildrade Wallin den bortgångnas blida, milda väsen, hennes välgörande inflytelse på man och barn, hennes fina vett och hennes anspråkslösa behag.* I sorgehuset utdelades Beskows vackra sång »Till Franzén vid hans makas graf»; den började:

Himlen de sina har kära. På jorden kallas de stundom
Offer för härjarens hand; älsklingar kallar dem Gud,

och om den hänsofna hette det:

Lefnadens engel hon länge dig var och ännu hon är det.
Dödlig, hon älskade dig, älskar dig än som seraf.**

---

* Wallins religionstal, del III, s. 332 och följande.

** Denna sång väckte Järtas lifliga bifall. I ett af sina mulnaste ögonblick skref han till Beskow (d. 12 december 1829): »En af de få tillfredsställande stunder jag haft under flera veckor har Tit. beredt mig genom sitt poem öfver fru Franzén. Det är, efter mitt omdöme, ett af de vackraste stycken vår litteratur eger. Hjertans väl var, att Franzén fick en sådan skänk till tröst». — Beskows grifteqväde infördes i Heimdall 1829, n:o 48.

Digitized by Google

Franzén har sjelf egnat den bortgångnas minne en rörande hyllning i första afdelningen af sin dikt »De tvenne uren». För att rätt uppfatta några ord i den fjerde strofen bör man erinra sig, att de ej blott afse den vård, Franzéns maka vid tillfälliga sjukdomsfall, egnade man och barn; då Franzén hade något mycket angeläget, vigtigt arbete att utföra och var orolig att han ej nog tidigt skulle vakna, vakade hans maka stundom, med uret i handen, för att i behörig tid kunna väcka honom, och unnade sig först, sedan han uppstigit, någon hvila. Hvad åter den andra afdelningen af samma dikt, »Det akademiska uret», angår, så afser densamma det vackra ur, ett konstverk i sin art, som af Gustaf III skänktes till Svenska Akademien och efter Leopolds död förvarades hos Franzén såsom varande Akademiens sekreterare. Ehuru endast den ena dikten berör Franzéns sorg öfver makans död, må likväl begge de sammanbundna poemen meddelas, helst båda äro utmärkta af en hög skönhet och den senare sången är belysande med afseende å Franzéns sätt att uppfatta Svenska Akademiens betydelse och uppgift:

De tvenne uren.

1. *Det egna.*

Allena med min sorg i natten vaknad,
Jag hör en knäppning och till slut ett slag,

Digitized by Google

Som säger *ett*, och kretsen af min saknad,
Den evigt samma, börjar om i dag.

Ej rör mig tornets ur, hvars gälla timmar
Uppmana lurens skrän och väktarns skrik,
Och der, af månen upplyst, visarn glimmar,
Det dragna svärd af dödens engel lik.

De hemska ljud der ute van att höra,
Jag dem ej aktar mer än dagens larm;
Det i sin sorg inslutna hjertat störa
Ej tidens dån, ej verldens fröjd och harm.

Men du, hvars arf jag efter henne eger,
Med hvilket i sin hand, den långa natt,
Hon än vid mannens, än vid barnens läger,
Än vid en väns, med tröst och läkdom satt:

Sitt nu i hennes ställe, du, och vaka
Med mig allena, och mig hvar minut
Påminn hvad hon mig var som vän, som maka,
Min engel ej först nu, ack långt förut!

Påminn mig, hur hon trifdes vid min sida
Och hvad jag tänkte skref så gerna ner
Och gaf mig med sin nick, den hulda, blida,
Ett pris derför, som ingen nu mig ger!

En tröstare för den i tysthet lider,
I ensamheten håll mig sällskap, du!
I långa natten säg mig, hur den lider!
Ack, natt för mig är äfven dagen nu.

Då hon försvann, var midnatt nära slagen:
Stå vid den timmen, att jag den blott ser!
Dock nej, gå fram: han kommer snart, den dagen,
Som du ej mäter och som ej går ner.

Digitized by Google

Den silfverklangen, som då når mitt öra,
Är ej af dig; den är af hennes röst,
Som, redan här så len, så ljuf att höra,
Der ofvan bär en himmel till mitt bröst.

Då skall jag se de milda ögon åter,
Se ur dem stråla Herrans klarhets sken.
O morgon! Tänkande på dig, jag gråter
Ej sorgens tårar mer, blott glädjens re'n.

2. *Det akademiska.*

Ännu en tolk af timmarne, som ila
Och rycka bort med sig hvad dyrast är,
Sin röst här höjer och min morgonhvila
Stör med det nya sorgebud, han bär.

Jag känner dig. Hos *Leopold* den blinde,
Till honom sänd med *Rosensteins* farväl,
Din trogna pendels stilla gång påminde
Om forna sköna dar hans rörda själ.

Du är densamma, som för Smak och Snille
Vid deras möte i en konungs hus
Har mätt den stund, han sjelf der helga ville,
Sjelf i sitt tidehvarf dess främsta ljus.

Hans hela stjernekrets är nedergången:
En enda öfrig stod, så klar ännu. *
Nu äfven hon är ned af mörkret fången,
Och att det vittna öfverlefver du.

Hvad ett Augustiskt hof namnkunnigt hyste,
Hvad så af folk som kung beundradt var,
Hvad kring dig stort och skönt och ädelt lyste,
Allt har försvunnit: du står ensam qvar,

* Leopold.

Digitized by Google

Du, som oss säger endast att det *varit*,
Det, som vi sakna — nej, du säger mer:
Att ljudet blott af slagna timmar farit,
Ej det, som namn och mening åt dem ger.

Det sköna vexlar om, men ej det sanna,
Som, andelikt, deri fördöljer sig.
Ej vid *en* nummer visaren får stanna,
Han sjelf likväl är oföränderlig.

Förgyllas kan han, äfven briljanteras,
Men månn' han derför visar mera rätt?
Rör det din gång, hvad siffror mer värderas,
De af Arabisk, de af Romersk ätt?

Hvad som en sanning Rosenstein bevisat,
Hvad som en skönhet Leopold stält fram
Skall än i Oscars gyllne dar bli prisadt,
Hvad nytt här ympas må i åldrad stam.

Men fölle ock de aderton i slummer,
Så att din röst allena hördes än,
Bland de odödliga likväl sin nummer
Behålla de, som en gång vunnit den.

Ej mer i mörkret lyss till dig den sälle,
Som att bese all verldens ur har gått;
Men den, som nu dig vårdar i hans ställe,
Mins, tacksamt rörd, från hvilka han dig fått.

Ej deras värde blott han mins, med alla,
Men deras vänskap, och inbillar sig
Att de ännu till lyran honom kalla,
När han en morgon tidigt väcks af dig. *

* Poemet »De tvenne uren», undertecknadt —z—, stod att läsa i Heimdall 1829, n:o 54.

Digitized by Google

Tegnér hänfördes af denna dikt. Ej rätt belåten med Valerii versifierade »Återblick», som, innehållande ställen af verklig lyftning, men alltför mosaikartad och mytologiserande, upplästs vid Svenska Akademiens högtidsdag 1829, skrifver han till Franzén den 10 januari 1830: »Hvarföre ej heldre uppläsa dina *begge ur?* Det är sant, temat deri är blott en enskild saknad; men sålunda framställd, är den adlad till allmän, till poetisk, den är för alla tider. Huru sorgligt, men dock huru tröstefullt knäpper ej dödsklockan deri, huru rent och enkelt och elegiskt är icke allt uppfattadt! Kalla det gerna för ett tillfällighetsstycke: hvad gör mig namnet?»

År 1830 höll Franzén vid jubelhögtiden, på första adventssöndagen, i Clara kyrka ett tal, hvari han firade åminnelsen af kristendomens införande i Sverige samt äfven af den för trehundra år sedan i Augsburgska bekännelsen framlagda Lutherska läran och af Gustaf Adolfs, ett sekel senare, till denna läras försvar företagna landstigning i Tyskland. Det ypperliga, för öfrigt starkt antipapistiska talet hade till sitt hufvudsakliga ämne »den för det borgerliga och husliga lifvet välgörande inflytelsen af kristendomens införande i Sverige». *

* Franzén hade förut, vid reformationsfesten 1817, talat i Kumla kyrka öfver välsignelsen af Luthers verk. Han hade

Digitized by Google

Sommaren samma år hade han i Finland besökt sin älskade förstfödda dotter Rosina, som år 1818 ingått äktenskap med läkaren, sedermera generaldirektören och statsrådet Carl Daniel von Haartman. Rosina, som för hans själ återkallade den hulda Lillys bild, hade alltid varit hans älskling, hon hade ofta varit hans handsekreterare och upptecknat dikter, som flutit ur hans fantasi, men hvilka, om de af honom sjelf hade förtrotts åt papperet, äfven för sin upphofsman stundom, på grund af handstilens ohjelpliga suddighet, skulle hafva blifvit oläsliga. Nu var hon lycklig maka och moder; hennes äldsta flicka, som föddes medan Franzén en gång var på besök hos dottern och mågen, bar Lillys namn. Rosina var sjelf innerligt fäst vid sin fader; vid jultiden längtade hon alltid från Finland till Sverige för att i granljusens skimmer få skåda den gamle, få »kyssa hans hand och se hans milda min». Nu, år 1830, var han för en tid i hennes hem på Raadelma,

---

då tagit till ingångsord: »Efter våra fiender äro förjagade, så låt oss draga upp och skära helgedomen igen», samma ord, som en gång uttalades af Judas Makkabéern; hans betraktelseämne hade då varit: »Huru genom Guds ords åsidosättande hans kyrka förfallit, men genom dess fria och rätta bruk blifvit återupprättad». Det var i denna predikan som han förklarade, att i den fallna katolska kyrkan »en af helvetets portar öppnats» och att påfven, på höjden af sin missbrukade magt, vore sjelfve Antikrist.

Digitized by Google

och hon fick nu, likasom så ofta tillförene, vara hans amanuens och skrifbiträde, ty han var just nu sysselsatt med sin stora dikt »Columbus», och det ena arket efter det andra renskrefs af älskande händer, som på papperet villigt uppfångade de från faderns läppar flödande verserna. Under samma sommar hade han ock med dotter och svärson gästat den åldrige vännen Jak. Tengström på Pargas prestgård, och från detta besök i Finland härröra ock de verser »vid Fiskars bruk», som finnas införda i hans samlade dikter. Om Franzéns affärd från Finland har en Tysk pastor Woltmann, som var passagerare på samma fartyg, berättat: »Vi voro redan samlade, men väntade blott på en andlig herre. Han kom, beledsagad af barn och barnabarn. Afskedets smärta låg i deras uppsyn; endast prestmannens blick röjde i stilla vemod en himmelsk frid och undergifvenhet. Sjömännen stötte från land. Barnen och barnabarnen följde längs strandgatan med våta ögon, och då de icke mer kunde följa, vinkade de med näsdukarne sitt sista farväl. På alla om bord gjorde denna scen ett djupt intryck, ty hvem har ej någon gång skilts från en kär anförvandt? Härtill kom mannens personlighet; han är född Finne och f. d. professor i Åbo, men nu anställd i Stockholm samt dervarande Svenska Akademis sekreterare, en af

Digitized by Google

de utmärktaste skalder och en ädel, förträfflig menniska. Hans namn är Frans Michael Franzén, vördadt i hela Sverige. Ur hans samtal framlyste ständigt en barnsligt from kristendom. Vi närmade oss mycket hvarandra, först om skeppsbord och sedan i Stockholm, der jag med honom upplefde oförgätliga stunder; på hela vida jorden känner jag ingen, hvilken jag på så kort tid lärt mig älska så som honom».*

Så hade Finlands son åter beträdt Finlands jord. Dit hade ock en ung skald, hvars första dikthäfte, som utkom våren 1830, tillegnats Franzén, manat honom tillbaka. Det var Johan Ludvig Runeberg, som kallande bjöd:

Skall det land, som såg din morgons blomma,
Såg din middags guld,
Icke äfven se din afton komma
Solbelyst och huld?

Glömmer du i Sveas blomsterdalar
Fosterlandets skog
Och vid sångerna af näktergalar
Huru vakan slog?
— — — — — — —
Ja, fast Uhlås gamla borg föröddes,
Fast du finner blott

* Om F. M. Franzéns bortflyttning från Finland. Föredrag af W. Lagus, tryckt i Skrifter, utgifna af Svenska literatursällskapet i Finland.

Digitized by Google

Sörjande ruiner, der du föddes,
Der din boning stått,

Vore ju dock kärt att gå och minnas
Hvar det fordom var,
Hyddans ställe och den sångarinnas,
Som dess flaggstång bar.
— — — — — — —
Kom tillbaka till ett land, som famnar
Ack så gerna dig!
Hvar som helst i våra skär du hamnar,
Blomsterströs din stig.

Som en saknad vårdag skola tjällen
Helsa dig igen,
Och hvart eko i de gråa fjellen
Som en barndomsvän.

Franzén stod nu på höjden. Öfverallt var han uppburen och, mer än uppburen, älskad och vördad. Till honom hade Geijer skrifvit: »Tack för alla sköna stunder, ända från min barndoms tidigaste minnen, som du gifvit mig, tack för den erfarenhet, som i dig lärt mig känna en af de älskvärdaste menniskor!» Atterbom kunde ej tänka på honom utan att kalla till lif i sitt inre »de ljufvaste minnen af allt hvad Svenska snillet eger heligt och skönt». Och Tegnér, som sade, att »Franzéns vänskap var hans ljufvaste ära» och att han »uppriktigt ansåg honom för Sveriges störste skald», skref just år 1830: »Visserligen vill du ibland synas mig något för idealisk, något för snö-

Digitized by Google

hvit så i din poesi som i din lära och ditt lefverne; men jag har dock aldrig känt någon afundsjuka, endast kanske litet skygghet för ditt något öfverjordiska väsen». Wallin hade tillegnat på en gång honom och Tegnér sina dikter och sagt:

Selmas skald, när du sjunger,
Går den elysiska morgonen fram och gjuter sin anda,
Mild som en himlarnes vår och ren som de saligas vällust,
Öfver en evigt grönskande dal, af silfverblå bäckar
Genomskuren, på hvilkas strand förtroliga herdar
Spela blott glädje och frid, och barn i englarnes oskuld
Leka med blommor och lamm,

och blygsamt yttrade den store psalmsångaren om sig sjelf i förhållande till Franzén och Tegnér:

Endast på afstånd sitta jag vill, en tyst Melibæus,
Som med förnöjelse lyss, när Thyrsis och Corydon sjunga.
Alla ock lyssna med mig, när I båda, Arkadier båda,
Vuxne hvarandra i sång och redo att svara till skiftes,
Lären åt nordiska dalar och berg att upprepa dygdens
Lof och de skära känslornas ton och de milda behagens,
Sanningens budord och hjeltarnes namn i eviga genljud.

Det var en i vår vitterhets häfder oförgätlig tid. Franzén strödde kring sig idyller, öfvergjutna af Edens morgonrodnad; Wallins andliga sång ljöd med den djupa orgelns majestät öfver våra bygder; Tegnér, som längre fram tillropade just Franzén:

Kom, Mikael, kom, låt oss sitta samman
Och fylla Odins gamla land med sång,

Digitized by Google

hade under loppet af sex år hunnit skänka sitt folk Nattvardsbarnen, Axel och Frithiofs saga; Geijer belyste våra minnen med häfdernas fackla, stor äfven som tänkare, tonsättare och skald; Atterboms romantiskt glänsande stjerna steg med klarnadt skimmer upp, genombrytande de länge skymmande töcknen; Asabarden Ling qvad

Om ätten, som drog till den väldiga Norden
Och lärde oss runor och visdom och sång;

Palmblads klinga, öfverträffad i stålets inre värde, men knappast i smidighet, öfvades i vittra fejder; Nicander hade nyss prisbelönats för »Tassos död»; Stagnelii dikter, af hvilka tvenne upplagor utkommo mellan 1824 och 1832, uppenbarade hela djupet af hans skaldenatur, sedan den snillrike enstöringen sjelf redan hunnit sitt drömda Pleroma och, tidigt bortryckt, lemnat »verldsfurstens park», i hvars mörka skuggor han hört röster af lockande njutning, men ock Animas trånande suckar; alldeles nyss hade den blinde Leopold, på hvilken »mörkret hämnats», brutit det vittra laget och gått att uppsöka den konung, af hvars hand han en gång mottog »Virgilii lager», men öfver hans graf genljödo ännu Tegnérs ord:

Det skönas vän, men gunstling hos det sanna,
Med diktens rosenkrans omkring den vises panna.

Digitized by Google

Unga stämmor sammanklingade med de gamles. Och en under året 1829 till skolrektor utnämnd man med underlig blick och blekt anlete gick och rufvade öfver de fantasier, hvilka en gång skulle, sköna och förledande, tjusande eller tillkonstlade, taga sig ett uttryck i den »irrande hind», hvars biord antyder hans romantiska ströftåg och djupa irringar. Men från Franzéns hemland, från Auras nejder hördes de första, rena tonerna af det väldiga strängaspel, från hvilket framdeles skulle ljuda sångerna om Lappos hjelte, om Nadeschda och om Fjalar.

År 1831 utgaf Franzén de tolf första sångerna af sin ofullbordade dikt »Columbus eller Amerikas upptäckt». Fragment ur senare delen af »Columbus», kallade »Anakaona» och »Catalina», inflöto sedan i G. H. Mellins kalender »Vinterblommor», som tid efter annan af Franzén erhöll vittra bidrag *.

Första sången af Columbus inledes icke med någon grann »invokation», utan för oss omedelbart till Palos kloster, hvars ädle prior Juan Perez de

* I »Vinterblommor» för 1832 stå »Anakaona» och »Catalina» samt två smärre poem af Franzén. I samma kalender införde Franzén 1833 ur sin »Gustaf Adolf i Tyskland» »Stormen på Felsberg», »Högtiden i Güstrow» och »Seni» samt, 1834, »Magdeburgs belägring». Ännu år 1845 prydes samlingen »Vinterblommor» af några Franzénska småstycken.

Digitized by Google

Marchena mottager den resande Columbus, till hvars följeslage ej blott här, utan äfven på upptäcktsresan Franzén, djerft nog, utsett Copernicus sjelf. Som förnämsta syftemål för sin färd uppgifver Columbus öppnandet af »en välsignad väg för Herrans ord». Ett samtal mellan två englar Columbiel och Pereziel afslutar sången. I nästföljande afdelning förekomma geografiska öfverläggningar mellan Columbus och den girige, ondskefulle Alonzo Pinzon, hvilken betviflar rimligheten och utförbarheten af Columbi planer, men, då Columbus talar om Indiens och Kinas rika skatter, hvilka man under vägen skulle skåda, börjar lockas af vinstbegäret. Pereziel skyddar priorns hvila och Columbiel räcker åt Columbus andans svärd. I den tredje sången ledsagar oss vår skald till Alhambra, der drottning Isabella, hvars hofdam Beatrix Moya är en liflig beundrarinna af Columbus, mottager denne i audiens. Hon lyssnar nådigt till hans ord och upptager särskildt med tillfredsställelse hans plan att med resan vesterut äfven förena en resa till Österlandet och finna ett medel att rycka Kristi graf ur de otrognes händer. Ett hånskratt höres nu i slottets hvalf; det kommer från mörkrets profet, från Muhamed, som i Columbi företag ser ett hot mot Islam. Columbus afreser med två fartyg Maria och Nina;

Digitized by Google

på ett tredje, Pinta, medföljer den tvetydige Alonzo Pinzon. Columbus anropar Gud om nåd

> Då han nu trädde an sin stora bana
> I okänd rymd, der ingen ledning var,
> Der han sitt mål ej kunde mer än ana,
> Sin väg ej visste mer än den i bur
> Bortförda dufvan, som, från fästets mur
> I luften släppt, med hafvet under vingen,
> Dock öfver berg och sjö sin hembygd når.
> Så han sin kosa ställer, lärd af ingen,
> Och lugn till hvila i sin hytt han går.

Himlauppenbarelser stärka Columbus i drömmen, och hans egen engel Columbiel öfverskyggar honom med sina silfvervingar. Den femte sången upptages af långa samtal mellan Columbus och Copernicus. Demoner och troll vilja hindra seglingen och förkunna att färden skall blifva fruktlös. Af drottning Isabella är ett pris utsatt för den, som först ser land. Efter ett mot Columbus utbrutet, men af Ojeda och Mendez stilladt myteri upptäcker Columbus en dag ett eldsken, som tycktes härröra af menniskohand och förkunna att land vore nära. Han beslutar att, om hans aning bekräftas, kalla landet San Salvador, och i detsamma visar sig för honom ett mystiskt kors med Jesu namn som öfverskrift. I sjunde sången sker landstigningen, och en af de bästa beskrifningarna i hela dikten vidtager:

Digitized by Google

Först i en hemsk bestörtning öbon föll
Vid skeppens åsyn, som hans enfald höll
För hafsvidunder, då han såg dem skrida
Af egen kraft med stora vingar fram.
Se'n såg han häpen på de djuren rida
Sällsamma menskor, om till menskors stam
De annars hörde, då likt fåglars slägte
En brokig klädnad deras kropp betäckte,
Och sjelfva ansigtet, hvars färg ej var
Brunröd som hans, af hår en prydnad bar.
Af hafvets gudar, som på stormen fara,
Men bo i djupet, trodde han dem vara,
Men nu från skyn han tror dem stiga ner,
Då han Columbi milda helsning ser,
Deri han styrks, ehur förskräckt, då stranden
Af skeppens tordön ger ett långsamt dån
Och molu på blixten följa derifrån.
Som sändebud ifrån den store anden
Och himlaväsen, som i ljusets hem
Omge hans tron, han nu betraktar dem.
Allt mer i salig väntan sig förlora
Hans skräck och oro, och den når sin höjd
Då han får se, högt ropande af fröjd,
Ett mindre sjödjur skiljas från de stora.
»Men det ej vingar har, ej sjelft sig rör.
Det är en himmelsk båt, som gudar för.
Se, såsom morgonskyn, den högröd lyser!»
Skarlakansklädda slupen hänför så
De vilde, som allt mer betagne stå
Och se de män i harnesk, som den hyser,
Mot solen blänka i högtidlig prakt,
Se tjugo årors rörelse i takt
Och fanorna, som än med vädret leka,
Än vågen med en kyss, ett natthugg, smeka.
— — — — — — — — —
Nu rörde slupen vid det nya land,

Digitized by Google

Den nya verld. Med korset i sin hand
Columbus, som sig borde, främst af alla
Beträdde den, och se'n han jorden kysst
I det på knä han skyndade att falla,
Han upp åt himlen såg och tillbad tyst.
Vänd till de andra se'n, han bjöd dem stiga
Ur slupen alla; och att ön inviga,
Upp till en luftig, palmbekransad höjd,
Som af hans blick på sjön var redan röjd,
Han sig begaf, med korset för sig buret:
»San Salvador» var der i guld inskuret.

Dessa verser äro, ehuru innehållet kan synas vara mycket enkelt, af en viss episk pregel och långt mindre hvardagligt hållna än de flesta andra skildringarna i Franzéns Columbus, der det allra mest äfventyrliga och sällsamma förtäljes i fullkomlig samtalston. Sången afslutas för öfrigt, likasom alla afdelningarna af dikten, med något underbart; här är det engeln Columbiel, som, sväfvande öfver hafven, bringar helsning från den store amiralen och upptäckaren till priorn Marchena i sitt kloster. I åttonde sången, som börjar med en vacker tafla af tropiklanden, beskrifves Columbi ankomst från S. Salvador till Cuba, som han tror vara en kust af Asiens fasta land; rolig är härvid berättelsen om de vid stranden stående, röda flamingos, hvilka på afstånd se ut som en krigshär. Ett englasamtal rörande Mexicos offerkult och en redogörelse för det intryck, Columbus af nämnda

Digitized by Google

samtal erfar, afrundar, för symmetriens skull, denna sång. I nionde sången besöka vi Hayti och göra bekantskap med kazikens syster, den unga Anakaona, som, då hon rör en Spansk lutas strängar, tror att en själ bor i instrumentet; skildringen är verkligen intagande:

»Har du en själ?» Så hennes öga frågar,
I det hon den i handen taga vågar
Och lägga vid sin barm, hvarvid hon ser,
Som låge der ett barn, med ömhet ner.
Med rädda fingrar här och der hon knäpper,
I det hon sjunger, men på stund den släpper.
Då hon blott missljud hör, hon häpen tror,
Att hon förtörnat anden, som der bor.

Amerikas afgudar stämpla i slutet af denna sång mot Columbus, demonen »Coatli» sväfvar på svarta vingar kring skeppen. Målande är i den tionde sången framställningen af en infödings häpnad vid åsynen af kompassen. Amerikas demoner, främst »Tabakox» och den bleke djefvulen »Venepox», glädja sig i sångens slut åt den förödelse, som tobaken och ett annat, värre, af Amerikas vilda skönheter spridt gift skola anställa bland Spanjorerna. I nästa sång söker den förrädiske Pinzon, som vill återvända till Spanien för att der bestrida Columbus äran af Amerikas första upptäckt, bortröfva den sköna Anakaona i afsigt att under vägen sälja henne som slafvinna; hennes

Digitized by Google

flykt och några andra äfventyr upptaga det öfriga af skildringen, som slutar med underrättelsen, att Amerikas afgudar »vid trollhornens skärande ljud» kallat Haytis herskare Caonabo till strid mot främlingarne. Caonabo, som älskar Anakaona, men af henne afskys, förföljer henne, då hon vill uppsöka sin moders ande på de saligas öar, belägna i en härlig sjö längre in på ön; men han viker undan, då han nalkas de dödes stilla rike. På vägen möter han en okänd främling, i hvilken han tror sig se det ondas furste; den okände uppsöker Anakaona. Hvem han är, få vi först i fragmenten ur diktens senare afdelning veta. Tolfte sången afslutas med den högtid, Columbus ger för infödingarne, med hans försök att leda dem från afguderiet och med det anfall, som Batiernas kast, uppeggad af demoner och afgudar, söker uppväcka mot korset och dess bekännare. *

I det fragment, som kallas »Anakaona», öfverraskas vi högeligen af att finna den okände, som följt Hayti-kazikens dotter, vara ingen annan än — Boabdil, hvilken smugit sig med Spanjorerna på skeppet Pinta och nu i romantiskt svärmeri glömmer alla sitt förra harems skönheter för Anakaonas oskuldsfulla fägring. Fragmentet »Catalina»

* Jemför med denna framställning af innehållet i dikten Columbus redogörelsen i tidskriften Svea, del. 14.

Digitized by Google

skildrar åter kärleksäfventyret mellan Spanjoren Diaz och en flicka af infödingarne, hvilken simmar efter hans julle, då hon tror honom stå i begrepp att trolöst öfvergifva henne. *

* En Spansk skald i vår tid, CAMPOAMOR, född 1817, ledamot af Spanska Akademien och känd dels genom filosofiska arbeten, dels genom sitt fantastiska, men snillrika idédrama »El drama universal» och genom teaterstycken, dels genom sina ypperliga »Pequeños poemas» och den lyriskt sköna samlingen »Doloras», har i sin dikt *Colón* behandlat samma ämne som Franzén, åtminstone i sådant afseende, att Columbus äfven i den Spanska dikten är hufvudperson. Men Campoamor besjunger ej egentligen Amerikas upptäckt, utan Columbi färd på hafvet. Hans dikt har Spansk färgton och glöd samt är affattad på konstnärliga, praktfulla *ottave rime;* den är rik på utflykter och episoder, har många godtyckligheter, men eger lyriska skönheter af hög ordning. Den sändning, som t. ex. Columbiel och Pereziel hos Franzén fylla, är hos den katolske Campoamor anförtrodd åt de »teologiska dygderna», tron, hoppet och kärleken, hvilka försvara Columbi företag mot »afguderiet, afunden och okunnigheten», som åter sätta vindar, vågor och menniskor i rörelse mot Spanjorerna. Kärleksintriger på skeppet bilda afvexling i skildringen, och den berättelse, som Columbus upplåser för sjömännen ur Spaniens historia, upptager stort utrymme. Det sjunkna Atlantis' genius uppenbarar sig för de resande och täljer om Atlantis' fall. En egendomlig blandning af Castiliansk eld och Castiliansk torka utmärker denna sällsamma dikt, som för öfrigt eger rent musikaliska välljud af nästan förtrollande behag. Huru skönt är icke uttrycket om de saliga andar, som vistas hos Gud:

En perspicua mudez se hablan mirando.

Hur stor förefaller oss icke denna upptäckare-skara, som framseglar med

Digitized by Google

Tidskriften Heimdall hade alltid erkänt värdet af Franzéns arbeten. Den hade fått mottaga förebräelser af Nya Argus och Aftonbladet, hvilka förklarat Heimdall vara ett kotteriblad, som förrådde rädsla för eller bitterhet mot allt, som genom en mägtigare fart mot ljuset kunde hota att undanskymma de blygsamma »soirée-snillena». Heimdall kunde dock med skäl svara, att de »soirée-snillen», tidskriften prisat, varit Tegnér, Franzén, Wallin, Berzelius, Geijer, Stagnelius, Atterbom, Palmblad, Nicander, Grafström, Fahlcrantz, samt bad att få veta, »hvilka andra, med en mägtigare fart mot ljuset, hota att undanskymma dessa». Emellertid gjorde Heimdall nu Franzéns »Columbus» till före-

El sepulcro a los piés, encima ambiente,
Pena en el corazon y nada enfrente.

Huru oändlig är icke denna hafsrymd, der seglaren intet annat förnimmer än

El sol que luce, el mar que se desplega,
El viento que anda, el buque que navega.

Och minnet af den Spanska häfdens mest lysande dagar framträder vid orden:

Fué entonces cuando el orbe vió espantado
Rodear el globo al cetro de Castilla.

Den konstnärliga formen hos Campoamor gör för öfrigt att vi lättare försonas med andeuppenbarelserna och det öfvernaturliga maskineriet, hvilket i en mera hvardagligt hållen dikt ej framkallar någon rigtig illusion. Dock är hans dikt ofta alltför allegoriserande. — Äfven andra Spanske skalder än Campoamor hafva besjungit Columbus.

Digitized by Google

mål för sin granskning. * Dess ton är ytterst välvillig, och de anmärkningar, som framställas, äro ganska befogade. Tidskriften anser sjelfva ämnet vara mycket lämpligt för poetisk behandling, men tycker sig i dikten stundom sakna den individuela bestämdhet, hvarigenom den poetiska karakteren blifver liksom förkroppsligad. »Att blott på ett underhållande vis uppkalla eftertanken, är icke meningen med skaldekonsten». Personerna i stycket handla »korrekt», men äro ej rätt »pittoreska». Heimdalls kritiker medgaf dock villigt och eftertryckligt, att man i denna dikt finner det behag, som är Franzéns sångmö eget, och att, »om hon ock är något blekare än fordom, man ännu med glädje skådar de fina, ädla, rena dragen. Hon kläder sig ej med samma omsorg som förr, hon har ej ungdomens friska rodnad, men är ändå lika älskvärd. Gerna språkar hon, kanske någon gång litet för mycket och, för att vara sånggudinna, litet för hvardagligt; men själfullt är alltid hennes tal, och när man en gång hör henne, vill man höra henne till slut». Med afseende å uppfattningen af de andeuppenbarelser och allegoriska gestalter, hvilka i stycket uppträda, tyckas Heimdalls åsigter skilja sig från recensentens i Svea. Den senare fann dessa hemlighetsfulla väsen bilda

* Heimdall 1832, n:o 6.

Digitized by Google

en förträfflig bakgrund, full af storartadt halfdunkel, och likna korerna i de gamles skådespel; Heimdall åter anmärkte, icke utan skäl, att »sinnet borde genom dikten hafva stämts i en högre ton» för att de allegoriska magternas spel skulle kunna få utseende af sannolikhet.

Tegnér yttrade, i bref till Brinkman, om »Columbus», att man visserligen, då verket endast var halfgjordt, ej kunde rätt bedöma det, men att stycket, om än, såsom allting af Franzén, vackert och ädelt, likväl syntes honom utvisa, att den Franzénska sångmön börjat, visserligen icke åldras, men blekna. Han fann för öfrigt ingen hufvudpunkt i handlingen, han ogillade det »dimmiga och väsenlösa maskineriet» och ansåg med rätta de lyriska afslutningarna af hvarje sång störa den tekniska enheten.

Sedan biskopen i Hernösand E. A. Almqvist under sommaren 1830 aflidit, uppförde stiftets presterskap, då förslag skulle göras till platsens återbesättande, derå i första rummet kyrkoherden Häggblad, i det andra professor Rogberg och i det tredje Franzén. Då emellertid Rogberg afsagt sig rum å förslaget, blef Franzén uppförd i andra rummet och kyrkoherden Renström i det tredje. Franzén, som redan 1828 varit uppförd å förslag till biskop i Strengnäs, utnämndes nu den 10

Digitized by Google

december 1831 till biskop i Hernösand, men platsen tillträddes icke förr än 1834. Hans herdabref är dagtecknadt den 24 juli 1832, och han sade sig deri vilja, ehuru han först efter nära tvenne år komme att bosätta sig i stiftet, dock, »såsom i embetet deltagande» och för tillfället på platsen sig uppehållande, följa öflig sed och »genom några välmenta ord kungöra sitt tillträde». Skrifvelsen är alltigenom förträfflig. Efter en inledande fridshelsning nämner den nye biskopen några ord om de missförstånd, hvilka i stiftet stundom yppat sig mellan lärare och åhörare. »Om jag icke bedrager mig», yttrade han, »härrör detta missförstånd, så vida det angår läran, till det mesta af olika begrepp om den nåd och frid, som ordets tjenare äro skickade att förkunna, eller åtminstone om sättet att blifva deraf delaktig, hvarvid en del fela deri, att de tala om blomma och frukt der ingen rot eller stam är, om rättfärdighet utan tro, om kristliga dygder utan föregående omvändelse och ny födelse, andra åter stanna vid begynnelsen, vid blöta väckelsen, utan att visa huru derpå en sann bättring skall följa». Predikanten borde i första rummet visserligen använda lagen för att genom dess förkunnande väcka känslan af skuld, och evangelium för att bjuda den förkrossade försoning. »Icke uppfylles ändamålet genom en torr föreläs-

Digitized by Google

ning om dygder och pligter, som föga fäster mängdens uppmärksamhet och hos de få uppmärksamme ej verkar annat än tomma begrepp och förmäten sjelfförtröstan. Men icke heller må predikanten låta förleda sig af det bifall, han vinner genom rörande eller bländande målningar af menniskolifvet och naturen, hvarvid åhörarne inbilla sig, att de äro kristligen uppbyggde, då de fälla tårar, icke öfver sina synder, utan öfver egna eller andras ömma förhållanden och af sorg och glädje skiftande öden, eller då de med beundran lyssna till ett klingande och blomstrande tal, som verkar endast på deras inbillning och känsla af det sköna». Dessa falskt moraliserande eller rörande predikanter pläga, sade Franzén, förbigå eller blott ytligt vidröra de begge hufvudlärorna om den fallna menniskans återlösning genom den korsfäste Frälsaren och om hennes omskapelse eller nyfödelse genom den helige Ande. »Om Kristi evangelium ingenting annat innehölle än hans sedelära, hvad skulle det väl verka mera än de verldsligen vises i blotta förnuftet grundade moralfilosofi, som yrkar föga mindre upphöjda grundsatser och dygder, dem likväl ingen menniska är i stånd att utöfva? Sjelfva den heliga föresyn, Jesus lemnat oss, skulle ju tjena endast att bringa oss i förtviflan, då vi till hans efterföljd ej kunde taga ett enda steg, fångne och bundne som vi äro af synden.

Digitized by Google

Behöfva vi då icke alle en frälsare, som förlossar oss ur denna fångenskap? Och *är* han det icke, han, som ej blott genom sitt blod försonat oss med Gud, utan genom sin anda vill upprätta oss till Guds barns frihet? Om jag ock hoppas, att den neologi, som föranledt ifrågavarande predikosätt, numera här, som annanstädes, förlorat sitt anseende, har jag dock bort varna för en sådan förblandning af lag och evangelium, som, i stället för att upplysa om deras rätta sammanhang, endast förvillar begreppet om hvarderas betydelse och väcker misstroende om lärarens egen kännedom deraf. Pröfve hvar och en sig sjelf, huru långt han kommer med den blotta moralen, ehuru evangeliskt den än må förklaras, om han ej förut genom nåden, den i Kristi offerdöd sig uppenbarande och af det botfärdiga hjertats tro omfattade nåden, blifvit omvänd, omskapad, pånyttfödd!» Men om lagen är nödig som tuktomästare till Kristus, dels som hammare, dels som spegel, så är evangelium en kristen predikares hufvudsak, lika visst som Kristus sade sig ej vara kommen till att *döma*, utan till att frälsa verlden. Franzén varnade, i sammanhang härmed, för det otidiga *dömandet*. »I ett och annat af de södra stiften», sade han, »har klagan sports öfver predikanter, som, för att väcka uppseende och vinna tillopp genom en för-

Digitized by Google

vånande dristighet och kraftyttring, använda predikostolen mindre som lärostol än som domstol. Icke nöjde att i allmänhet bestraffa menskliga synder och laster, upphäfva de sig att på en hel församling, på särskilde medlemmar deraf, på sina medbröder i embetet, på den verldsliga magtens tjenare trycka fördömelsens stämpel. Derföre samla de omkring sig den mindre efter Guds än menniskors ord löpande, mindre om sin egen uppbyggelse angelägna än vid andras bestraffning sig sjelf prisande hopen. Utom den besvärliga trängseln i kyrkan, som sällan kan rymma ett större antal af främmande åhörare, hvarföre ock många stanna på kyrkogården och knappt höra ljudet af predikantens röst, förorsakar det i samhället mångfaldig oordning, när på flera mils väg utvandringar ske till andra socknar, så att icke blott om söndag och måndag, utan stundom äfven följande dagar tjenare uteblifva och veckans arbete försummas, hvarvid osämja emellan husbonde och husbondfolk, ja, emellan man och hustru, barn och föräldrar ej sällan uppstår. Icke heller kan det i andeligt hänseende tjena till någon sann och varaktig uppbyggelse, att man öfverger sin församling och söker andra lärare än dem, som genom Guds skickelse dertill äro kallade och af laglig myndighet förordnade äro. När desse icke nedgräfva

Digitized by Google

sitt pund, det må vara större eller mindre, utan använda det med allt nit och allvar, när de i lära och lefverne äro oförvitlige, så sker dem af åhörare, som icke vilja höra dem, en orättvisa, af hvilken, om den ock icke bör nedslå deras mod i Herrens tjenst, de dock finna ett hinder lagdt för framgången af sina bemödanden». Man ser, att Franzén syftar på de rubbningar, hvilka stundom hade uppstått i Norrland med anledning af nya andliga rörelser. I dessa rörelser fann herdabrefvets författare för öfrigt en anledning både till djup glädje och till stora bekymmer: till glädje, emedan de vittnat om nytt lif och i allmänhet ledt till ett mer nyktert och laglydigt uppförande; till bekymmer, emedan de ock medfört »oordningar och förvillelser af den mest betänkliga beskaffenhet». Franzén förklarade öppet, att de s. k. *läsare*, hvilka med stilla andakt uppbygga sig och andra samt genom oförvitlig lefnad betyga sin kristendom, ingalunda böra förblandas med de i Norrland likaledes förekommande *läsare*, hvilka »sätta sig emot allmän lag och kyrkoordning eller under en skenbar gudaktighet tillåta sig de gröfsta utsväfningar och ej blygas att i Jesu namn, vid korsets fot, under trons altar söka en fristad för alla laster och brott». Icke heller borde de af oförstånd felaktige strängt behandlas; konventiklarne borde icke hin-

Digitized by Google

dras, så snart de ej störde allmän gudstjenst eller ledde till falsk läras förkunnande och andra oarter. Församlingens prester borde infinna sig vid »läsarnes» sammankomster för att öfva tillsyn och afstyra missbruk; för öfrigt borde hvarje pastor noga öfvervaka, att vid dem ingenting oskickligt förekomme och att de icke förlängdes in på nätterna; han borde derföre alltid på förhand fordra underrättelse, när och hvar de skulle hållas. Men när en vilsefarande behöfde rättas, borde presten ihågkomma Pauli ord: »Hållen honom icke som en ovän, utan förmanen honom såsom en broder!» Franzén ansåg sig i allmänhet böra varna först och främst för sådana ämnen, som lätt kunna missförstås och snarare föranleda öfverdådiga spörsmål än verka förbättring i tron, vidare för ett sådant framställningssätt, som blott skrämmer och upprör, utan att upplysa och förbättra, och slutligen för all sådan bestraffning, som brännmärker antingen vissa stånd eller vissa personer, hvarigenom förargelse, i stället för uppbyggelse, åstadkommes. Ty »utan tvifvel hör det till vårt embetes pligter, att icke allenast i allmänhet bestraffa synd och last, utan ock förehålla särskilda menniskor deras uppenbara öfverträdelser och oseder. Men stället dertill är icke predikstolen, utan antingen den enskilda kammaren eller det rum, der

Digitized by Google

kyrkorådet sitter, eller fängelset. Och ändamålet dervid är ju alltid att förkunna icke fördömelse, utan nåd äfven för den gröfste missdådare och derigenom beveka honom till ånger och botfärdighet». Mer än alla bannlysningar och anathemer verkade, enligt Franzéns förmenande, den förlorade sonens historia, när den rätt användes; han varnade för de nyomvändes benägenhet att, innan deras egen omvändelse är fullkomnad och genom fortfarande helgelse stadfäst, anse sig sjelfva höra till helgamannasamfund och alla andra vara Belials barn. Den nya födelsen är icke alldeles ett ögonblicks verk, den måste dessutom dagligen förnyas. Dock, »en värre villfarelse än den, att förblanda nya födelsen med väckelsen — hvilket sker af dem, som tro sig kunna bestämma dess tid och stund — är den förvexling, som *läsarne* göra af rättfärdiggörelsen och helgelsen. Näst Luthers postilla skall hans förklaring af Pauli bref till de Galater förnämligast sysselsätta dem. Emellertid fatta de icke dess sanna mening. Icke blott för deras skull, utan i allmänhet, är det af vigt, att man rätt förklarar så väl skilnaden som sammanhanget mellan rättfärdiggörelsen, såsom en frälsning från syndens skuld genom Kristi förtjenst, och helgelsen, såsom en befrielse från syndens herravälde genom den helige Andes verkan. Det är ett vanligt miss-

Digitized by Google

förstånd, att, då vår Lutherska eller rättare apostoliskt-evangeliska lära ej vid den förra låter vår egen förtjenst det minsta gälla, den anses äfven från den senare utesluta all vår egen åtgärd. Derföre falla ock så många i den farliga förvillelsen att tillegna sig syndaförlåtelsen utan att ens bemöda sig om någon förändring i sina syndiga vanor. Klagan har sports i stiftet öfver en del lärare, att de predika endast om tron, utan att lära, huru man genom lefverne skall bevisa sin tro; öfver andra, att de tala endast om gerningarna, utan att upplysa hvarifrån de skola härflyta för att gälla i Guds rike». Franzén afslutade herdabrefvet med att tillönska sina ståndsbröder den frid, som öfvergår allt förstånd. *

Såsom nämndt, qvarstannade Franzén emellertid ännu under nära tvenne års tid i Stockholm. Han höll den 3 april 1833, vid nedläggandet af presidiet i Vetenskapsakademien, ett tal, som för hans ståndpunkt i åtskilliga afseenden är ganska betecknande. Han uppstälde deri den frågan, i hvad mån å ena sidan den poetiska, å andra sidan

* Geijer hade gifvit ett offentligt uttryck åt sin förtjusning öfver Franzéns herdabref, och denne skrifver med anledning häraf till Geijer i oktober 1835: »Jag vet knappt någonting, som mer rört mig af allt det beröm, jag i min lefnad erhållit. Jag tar det som en af de flera uppmuntringar från högre hand, som jag tyckt mig erfara vid mitt tillträde till biskopsembetet».

Digitized by Google

den religiösa åsigten af lifvet kan anses vinna eller förlora genom naturvetenskapen. Hvad den förra delen af frågan angår, vore det klart, att den mytiskt-poetiska uppfattningen af naturen mist sin betydelse. De åskviggar, den regnbåge och de molntroner, med hvilka Zevs eller Iris eller andra gudamagter uppenbarade sig, hafva för naturvetenskapen visat sig vara elektricitet, strålbrytningar och vattenångor. »Naturvetenskapen har gjort den poetiska fantasien nästan samma otjenst, som anatomien gjorde en viss yngling, på hvars inbillning ett qvinnoliks dissektion, hvartill han var vittne, hade en sådan verkan, att han sedermera aldrig kunde se en qvinlig skönhet utan att föreställa sig henne sådan hon blefve under den anatomiska knifven». Väl synes åtminstone astronomien erbjuda det vidsträcktaste fält åt poesien; men å andra sidan kan jordens lopp kring solen aldrig ur vårt medvetande utplåna den sinliga föreställningen om solens uppgång och nedgång, och icke heller kan planetsystemet någonsin vinna den åskådlighet som en af ögonen fattad konstellation. »Karlavagnen är i vår nordiska poesi en skön, ehuru något för ofta nyttjad bild; men all dess skönhet försvinner, så snart man med astronomen besinnar, att de sju stjernorna deri äro på ett ofantligt afstånd från

Digitized by Google

hvarandra». Och hvad botaniken eller zoologien angår, så är det visst, att, om man vid en blomma eller fjäril, som på ängen upptäckes, skulle examinera dess beståndsdelar, så försvunne nästan hela den poetiska skönheten, allt det estetiska behaget af dessa naturens prydnader. En närmare kännedom om naturen kan visserligen för skalden vara nyttig, men med det vilkor, att han ej begagnar de detaljer, som i en poetisk form ej lämpligen kunna uttryckas. Le Merciers episka poem, der centripetal- och centrifugalkrafterna, der svafvel och elektricitet uppträda, eller Darwins »Botanic garden» med sina kärlekstvister mellan blomståndare göra intet intryck. Området för vetenskap och området för poesi må ock utan afsaknad åtskiljas. »Vetenskapen går sin säkra och allvarsamma gång till sitt höga och vigtiga mål, om den ock på vitterhetens fält skulle plocka sönder de skönaste rosor, genomstinga de grannaste fjärilar och nedskjuta en i lunden sjungande näktergal för att uppstoppa den i ett museum. För öfrigt är poesiens förlust dervid icke så stor, att hon ej kan trösta sig med de utvägar, henne alltid återstå i den verld, der menniskor lefva och verka. Och huru behagligt det är, att i en poetisk halfdager betrakta naturens föremål, som derigenom ej sällan få en förtrollande skönhet: hvem ville likväl för

Digitized by Google

nöjet deraf oppoffra det vetenskapliga dagsljuset, som visar dem i deras sanning och verklighet».

Betänkligare vore det, menar talaren, om religionen skulle, såsom det föregifvits, behöfva frukta något af forskningen öfver de naturliga tingens verkningar och sammanhang. Visserligen borde denna fruktan försvinna, om man ville skilja mellan den vidskepliga tron på öfvernaturliga orsaker till företeelserna i sinneverlden och den förnuftiga öfvertygelsen om en öfversinlig verld och en öfver naturen upphöjd allmagt, som henne skapat, anordnat och uppehåller. Dock kunna farhågorna hemta ett skenbart stöd af den omständighet, att en del naturforskare, till och med astronomer, varit materialister. Det är bekant, att, när i Paris en förteckning på kände ateister utkom, La Lande offentligen beklagade sig öfver att hafva blifvit förbigången. Vidare har den Tyska naturfilosofien, ehuru vidt skild från den Franska materialismen, gjort sig misstänkt för förnekelse af en *personlig* Gud såsom verldens från henne skilda, sjelfständiga upphof. Dock ligger felet, säger Franzén — och dermed har han angifvit sakens rätta ställning — för ingen del i den verkliga naturvetenskapen. Man kunde visserligen anföra Newton, Linné och Haller som bevis derpå att store vetenskapsmän varit gudfruktige; men sjelfva kärn-

Digitized by Google

punkten är den, att naturvetenskapen i samma ögonblick, då han uppträder som materialism, ej längre är rätt och slått naturvetenskap, utan gör sig till tolk för en filosofisk åsigt. Så länge naturvetenskapens idkare hålla sig inom hans område och blott söka att utröna tingens verkliga beskaffenhet, så kan hvad helst de upptäcka och utreda ej göra religionen det minsta förfång. I det samma som naturvetenskapsmännen yttra materialistiska åsigter, hafva de öfverträdt naturvetenskapens gränser, eftersom denna ju ej kan vara vetenskap om annat än natur. Naturvetenskapen bär derföre icke ansvaret för desse vetenskapsmäns otro, utan skulden drabbar en bastard af filosofi och naturvetenskap, som sjelf, rätteligen sedt, hvarken är verklig filosofi eller naturvetenskap. Härmed är icke förnekadt, att vanan vid att väga, mäta och sönderdela utan att bry sig om den lefvande anden, hvilken ju icke heller *kan* upptäckas i retorten eller under dissektionsknifven, kommit många verkliga forskare att, upptagne af undersökning rörande de naturliga orsakerna till särskilda företeelser, förgäta det öfvernaturliga upphofvet till hela det stora fenomen, som vi kalla naturen. »I allt fall ligger skulden dertill icke i sjelfva vetenskapen».

I slutet af sitt tal omnämner Franzén en grubblande fråga, som hos honom sjelf uppstått,

Digitized by Google

då han besinnat, huru den Copernicanska teoriens sanning och i allmänhet astronomiens utveckling helt nödvändigt bidragit att förringa vår föreställning om den lilla verld vi bebo och »flyttat jorden från medelpunkten af skapelsen i en liten vrå deraf». Den grubblande frågan var denna: huru kan med föreställningen om millioner verldar förenas den kristliga troslärans kärna, att Gud för det menskliga slägtets frälsning utgifvit sin ende Son? Franzéns sätt att beröra och behandla denna fråga har sin egendomliga skönhet; han säger: »Här är icke tillfälle att utföra hvad som derpå blifvit svaradt och kan svaras. Jag anmärker endast, att denna fråga, om den än vore för menniskoförnuftet på dess närvarande inom tid och rum inskränkta ståndpunkt oupplöslig, dock icke bör, såsom blott teoretisk, kunna hos en uppriktig kristen störa den praktiska verkan af en lärosats, som stöder sig på det gudomliga vittnesbördet i den heliga skrift och som uppfyller ett menniskohjertats ovedersägliga behof, behofvet af försoning för synden, hvarförutan menniskan hvarken kunde vinna frid med sig sjelf och med Gud eller ens fatta håg till en sann, hennes inre väsen genomgripande bättring. Att med den i synd fallna 'verld', för hvilken sjelfva det skapande Ordet, Guds enfödde Son, ville blifva ett offer, icke vår jord

Digitized by Google

allena bör förstås, utan att kraften af hans försoning sträcker sig äfven till andra verldar *, synes man kunna sluta af det märkvärdiga stället hos Paulus: 'Behagligt hafver varit Fadren, att all fullhet skulle bo i Kristus och att han genom honom allting försona skulle med sig sjelf, tillfredsställande genom blodet på hans kors både det på jorden och i himlen är' (Col. 1: 19, 20). Detta öfvergår emellertid allt vårt begrepp; men det är så mycket annat, icke blott i uppenbarelsen, utan i sjelfva naturen, som vi ej kunna begripa eller förklara. 'Mina tankar äro icke edra tankar och edra vägar äro icke mina vägar, säger Herren, utan så mycket himmelen är högre än jorden, så äro ock mina vägar högre än edra vägar och mina tankar än edra tankar'. För min egen del har jag öfver det bekymmer, som denna fråga hos mig väckt, funnit mig lugnad af den tanken, att om vår planet ock vore en bland hundrade eller tusende, som behöfde frälsas genom Guds ende Sons nedstigande i den timliga verlden, är det likväl tänkbart, att han det gjort, han som säger: 'Hvilken är den man bland eder, som hafver hundrade får, och, om han tappar bort ett af dem, låter han icke de nio och nittio i öknen och går efter det, som borta är, till dess han finner det?

* Man finner redan hos Origenes en liknande uppfattning.

Digitized by Google

Och då han hafver det funnit, lägger han det på sina axlar med glädje. Och när han kommer hem i sitt hus, kallar han tillhopa sina vänner och grannar och säger till dem: glädjens med mig, ty jag hafver funnit mitt får, som borttappadt var'. Hvad som gäller om en förlorad menniska, skulle det icke gälla om en förlorad verld?» *

Vid riksdagens öppnande den 30 januari 1834 höll Franzén den föreskrifna riksdagspredikan i Stockholms storkyrka; han betraktade dervid, med särskildt afseende å »tidens klagomål», betydelsen af begreppet Guds rike. Han visade sig i denna predikan ingalunda som någon af de falske, verldslige optimister, hvilka anse allt här nere vara väl beställdt och alla klagomål ogrundade. I verldens gång fins mycket, som ej svarar mot vår föreställning om evig rätt; vi finna der många skärande motsägelser och äfven många skriande missbruk. Hvar är det land, der ingen orätt sker eller der icke i de menskliga inrättningarna åt-

* Franzén var ledamot äfven af K. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-akademien, der han den 17 april 1821 tog sitt inträde med en läsvärd afhandling om »Ryska namnets och rikets ursprung af ett Svenskt, i Ryssland bosatt folk vid namn Rhos». Han sökte deri visa, dels att redan innan Rurik grundade sitt välde ett Svenskt folk med nyss anförda benämning fans i Ryssland, dels att Nestor med namnet Rus betecknat både ett Varegiskt folk bortom Östersjön och dess i Ryssland bosatte landsmän.

Digitized by Google

skilligt är dåligt, ja uselt? Men han varnade tillika mot begäret att för allt ondt skjuta skulden på samhället samt mot det knot, som uppreser sig mot Försynen. Det onda ligger dock till största delen i det egna sinnet och i det hädiska afguderi, som fortfarande bedrifves än med snillen och hjeltar, än med tomma frihetsbilder, än med penningen, än med den så kallade tidsanden, hvilken visserligen kan innehålla åtskilligt värdefullt, men i sin oberäknelighet lätt förvillas och kan frestas att vilja kullkasta både gudomlig och mensklig ordning. Men om predikanten icke är falsk optimist, så är han icke heller pessimist i den mening, att han skulle anse intet hopp gifvas. Han inskärper, att lifvets vedervärdigheter, den ojemna fördelningen af lifvets goda, de motsägelser, som möta oss öfverallt, ej kunna nedslå det hjerta, som tror på en rättfärdig och barmhertig Fader och på Guds rike. »Denna verld är blott en skola, der vi uppfostras; det närvarande lifvet är endast en öfning till det, som komma skall». Men hvad kan detta tal om »Guds rike» betyda för dem, hvilka endast tänka på det verldsliga och timliga? »Guds rike» är för dem, så vida de icke till äfventyrs dermed afse endast naturverlden, blott ett talesätt, som, lånadt ur skriften, i kyrkospråket användes för att beteckna det tillstånd af upplys-

Digitized by Google

ning och förädling, af enskild trefnad och allmän sällhet, hvilket man i en framtid väntar såsom slutlig följd af en fullkomnad samhällsinrättning, af menniskans så väl som naturens fulländade odling. Visserligen är ett dylikt hopp skönt; men man kan dock, menade Franzén, med anledning af hvad menniskonaturen och verldens gång i alla tider visat, sätta i fråga, om det någonsin kan vinna en sådan fullbordan, att det upphäfver alla missnöjen och klagomål. »Men vore sådant än möjligt, så behöfves ju icke blott för vår skull, utan ock för deras, som före oss varit och efter oss komma skola, men icke upplefva den väntade gyllene tiden, och framför allt med hänseende till lifvet efter döden, ett annat säkrare och mer omfattande hopp, nemligen det, som har sin grund i den kristliga lärosatsen, att det jordiska lifvet är endast ett pröfningstillstånd». Äfven den i jordiskt afseende jemförelsevis lycklige måste dock behöfva den närmare trösten af vissheten om ett rike, der man hvar dag och stund kan nalkas en frälsare, der man genom tron på honom vinner seger öfver allt ondt i verlden, och der man under alla sorger känner frid. Och att detta rike verkligen finnes, det visar sig praktiskt för en hvar, som vill hylla dess konung och bemödar sig att hålla hans bud. Detta rike har dessutom i verlds-

Digitized by Google

historien ovedersägligen bevisat sin tillvaro genom de omskapningar i samhällsförhållanden, den etiska kultur, som kristendomen fört med sig. Säkert är, att de, som äro det rikets trognaste undersåtar, äfven visat sig vara de bäste medlemmar af det borgerliga samhället.

Tiden tillstundade för Franzéns flyttning till Hernösand. Han nedlade den 2 juni 1834 sin befattning som sekreterare i Svenska Akademien, och Beskow utsågs till hans efterträdare. * Direktören, grefve Wetterstedt, tolkade Akademiens förbindelser till den afgående. Han var ock säkerligen upprigtigt saknad, ty hans blida väsen hade i Akademien, som allestädes, gjort honom älskad; en stor finkänslighet, stundom ömtålighet i lynnet kunde mellanåt förspörjas, men hans välvilja hade varit lika stor som hans arbetsförmåga och pligttrohet. Säkerligen passade Beskow bättre för de rent praktiska betyren, ty han förenade i högre grad vissa »administrativa» egenskaper med de vittra intressena. Han hade ock, som Franzén

* Franzén betygade härvid Akademien sin vördnadsfulla tacksamhet för den öfverseende godhet, hvarmed han af henne blifvit uppmuntrad, och sin glädje öfver det vissa hopp, Akademien egde, att hans efterträdare så väl genom sina utmärkta egenskaper och sitt varma nit för Svenska vitterheten, som genom sin större ledighet från andra göromål och sin inflytelserika ställning »bättre skulle blifva i stånd att främja» Akademiens ändamål och fördelar.

Digitized by Google

erinrade, större ledighet från andra göromål. Dock bör man, med afseende på sistnämnda förhållande, ihågkomma, att Franzén alltid ådagalagt en märkvärdig skicklighet att medhinna mycket, och att han, hvilken icke, liksom hans efterträdare, deltog i verldslifvet, bland hvars mest eftersökta prydnader Beskow räknades, derigenom samt i öfrigt genom sin vana att redan i tidigaste morgonstunden arbeta, på ett förunderligt sätt fick tiden att räcka till för de många uppdragen. Det må vara nog att här på förhand hänvisa till de talrika minnesteckningar, han för Akademiens räkning författat. Dessutom hade han, året innan han der nedlade sin syssla, för Akademiens Handlingar skrifvit en särskild uppsats, kallad »Om det nationliga och fosterländska i Svenska vitterheten under Gustaf III:s tidehvarf». Då Franzén med denna afhandling, upplåst vid högtidsdagen 1833, innan han lemnade sekretariatet liksom ville gifva ett offentligt uttryck åt sin uppfattning af den Gustavianska vitterhetens betydelse och af Svenska Akademiens egen ställning, bör här en redogörelse i korthet lemnas för dess innehåll.

Fosterländsk är all poesi, i hvilken ett folk speglar sig sjelft, äfven om denna poesi ej alltid behandlar endast patriotiska ämnen. De, hvilka förebrå den Gustavianska vitterheten dess utländska

Digitized by Google

pregel, torde dock få svårt att visa något mer inhemskt i de föregående försöken, och de, hvilka oupphörligt hänvisa till den Isländska litteraturen, besinna icke, att denna litteratur är ungefär lika främmande för det Svenska folket, som den Romerska för det Italienska och den Grekiska för nutidens Greker. Hvad Creutz och Gyllenborg angår, hvilka liksom stå vid ingången till den Gustavianska litteraturen, så är det väsentliga i deras skaldekonst, om ock de bildat sig efter Fransmännen, för dem egendomligt; den idylliska poesien hos Creutz är icke mer Fransk än Italiensk eller Grekisk, och en Svensk natur speglar sig i Gyllenborgs sånger om årets tider. Om i Gustaf III:s egen tid de Franska mönstren, liksom för öfrigt nästan öfverallt skedde, följdes, så skedde detta dock icke med trälaktighet; de Svenska försöken afveko tvärtom i väsentliga delar från de Franska förebilderna. Ingen skall, hvad det dramatiska angår, kunna neka härtill, om han jemför Gustaf III:s Siri Brahe eller Kellgrens Gustaf Wasa med Franska dramer. Väl har Svenska Akademien anklagats för att hafva gynnat en ensidig härmning af Franska mönster; men det förhåller sig med denna beskyllning som med så många andra, hvilka mot henne rigtats. Hon har satt till sitt ögonmärke att vara fosterländsk. Ett af

Digitized by Google

hennes vigtigaste prisämnen har varit frågan just om hufvudepokerna i det Svenska språkets utveckling; Svenska minnen återkallas af henne vid hvarje högtidsdag, och på samma minnen har hon sökt fästa de täflandes särskilda uppmärksamhet. Hon säges hafva gynnat snäfva regler; hon har dock, hvad skaldekonsten angår, lemnat dem, som söka hennes belöningar, fullkomlig frihet med afseende å föremål, ton, diktart och versformer. Om hon en tid inskränkte de förra till de allvarsamma, så hade hon dertill anledning af det allmänna tänkesättet under en viss tidpunkt, då vitterheten begynte anses såsom en fåfäng lek eller då, med afseende på herskande lättsinne och timade historiska hvälfningar, en moraliserande uppfattning fick öfvervigt hos ädlare andar. Franzén erinrar tillika, att Akademiens fördomsfrihet tydligt visade sig, då hon belönade hans egen sång öfver Creutz, oaktadt hon funnit denna afvika från de vanliga reglerna. Om hon stundom i sina pris varit för frikostig, om anmärkningar kunnat göras mot värdet af en del belönade sånger, så bör man dock ihågkomma, att Akademien skall uppmuntra ej endast det stora snillet, utan ock den vackra talang, som skapar smakfulla alster. Hon har i alla händelser derigenom hvarken afskräckt snillet från djerf flygt eller lagt hinder för dess frihet.

Digitized by Google

Var Kellgren uteslutande beherskad af Galliens vitterhet? Eller är det icke fastmer så, att hans lyra, då aftonen inbröt, »gaf nya ljud af en hög och rörande skönhet», vittnande om rik sjelfständighet och ursprunglighet? Man har sagt, att Leopold bildat sig efter Voltaire; det må till en del vara sant, men han bildade sig lika mycket efter Pope, och han omformade på *sitt* egendomliga sätt intrycken från många håll. Om Oxenstierna ock ej kände andra mönster än de klassiska från Tibern, Seinen och Themsen, så förråder sig en Svensk ton i hans landtqväden, Svensk idyll och Svensk fosterlandskärlek i hans skildringar af Svenska seder och landskap. Och hvem kan, vid tanken på Gustafs tid, förgäta Bellman, »som, oberoende af alla utländska mönster, alla både Franska och Tyska teorier, blott genom sin poetiska fantasi, sin humoristiska åskådning af den verld, som honom närmast omgaf, och sitt musikaliska öra bildade sig till en folkskald, med hvilken icke ens Burns i Skottland eller Béranger i Frankrike kunna jemföras?» Och om Akademien ej bland sina ledamöter kunde upptaga honom eller Lidner, så »förklarar det sig sjelft af helt andra skäl än missaktning för deras snille och skaldegåfva». Mot Akademien åberopar man Ehrensvärd, som ej hörde till hennes krets: »med Ehren-

Digitized by Google

svärds klassiska idé om det sköna kunde snarare de försvara sig, som strida mot den romantiska öfverdriften». Franzén slutade med följande ord sin afhandling: »Det är för öfrigt icke för eller mot någon vitter skola, som jag i dag höjt min röst, utan blott för att visa en historisk verklighet, som ingen konstteori, inga metafysiska eller estetiska idéer kunna upphäfva: nemligen den, att icke blott Gustaf III sjelf, då han inrättade Svenska teatern och Svenska Akademien, hade till syftemål en nationlig bildning och fosterländsk vitterhet, utan ock de skalder och vältalare, som han uppmuntrade, till samma ändamål sökt medverka, om icke genom annat, dock genom språkets bildning och genom en ton och ett sätt, som träffat nationens både förstånd och känsla, så väl som öra och tycke. Hvad denna Akademi särskildt angår, så hoppas jag hafva ådagalagt, att det icke är först i en senare tid hon bemödat sig om öveld och rättvisa mot allt slags förtjenst, och att hon aldrig glömt eller förnekat det namn hon bär af Svenska Akademien».

Bland Franzéns grundsatser såsom granskare, när det gälde att bedöma de till Svenska Akademien insända täflingsskrifterna, var ock den att, så vidt möjligt, lemna erkännande; han ansåg, likasom Beskow efter honom, det vara bättre, om

Digitized by Google

Akademien någon gång äfventyrade att gifva en för hög belöning, än om hon försummade att göra rättvisa åt en gryende förtjenst. Särskildt ansåg han fordringarna på Akademiens mindre pris icke böra ställas allt för högt; icke endast det fullmogna eller gryende snillet, äfven den aktningsvärda begåfningen borde uppmuntras.

Att Franzén för öfrigt jemväl i språkfrågor med framgång deltagit i Akademiens arbeten, det intygade Leopold, då han förklarade sig hafva haft verklig nytta af Franzéns yttranden öfver förslaget till svar på Schulzenheims anmärkningar. Franzén rådförde sig i dessa angelägenheter ock med Nyerup och Rask *.

I medlet af år 1834 tillträdde Franzén sitt biskopsembete, och hans tid upptogs redan i början strängt af resor, visitationer samt undersökning af förhållandena inom stiftet. Wingård lyckönskade honom i bref af den 29 december samma år till den »Eriksgata, han redan hunnit göra i sitt vidsträckta rike»; den 3 december 1836 skref han å nyo: »dina raska, vidsträckta resor, i apostelns och evangelistens verksamhet, hafva förtjust mig, och jag gläder mig åt den aktning och kärlek, du skördar», och ännu år 1842, då Franzén var vid

* Jfr Ljunggren: Svenska Akademiens historia, del. II, s. 415—417.

Digitized by Google

hög ålder, kunde Wingård sända honom denna helsning: »Du gamle, evigt unge, skämmer ut oss med din flit. Hvilken är en så trogen tjenare och omsätter så sina många pund? Guds välsignelse öfver dig äfven för det goda exemplet du gifver oss!» Hartmansdorff, som mellan 1831 och 1838 var statssekreterare för ecklesiastikärendena samt, sjelf trägen arbetare, visste att värdera arbetsamhet, skref i augusti 1836: »Ej blott på embetets vägnar, utan äfven personligen får jag betyga min hjertliga tacksamhet för den verksamhet, hvarmed herr biskopen visiterar sitt stift och vårdar dess angelägenheter till helsosam föresyn både inom och utom detsamma». Många och vigtiga frågor påkallade ock Franzéns inskridande. Pietismen uppträdde stundom i former, som voro för det kyrkliga lifvet betänkliga; på sina ställen voro visserligen dess anhängare, såsom särskildt prosten Salén i sina skrifvelser till Franzén kunde vitsorda, flitiga kyrkogångare och oförvitliga i sitt lif, men här och der förekommo beklagansvärda öfverdrifter eller förirringar. En särskild svårighet låg deri, att nya psalmboken, handboken och katekesen på så många håll väckt anstöt. En bonde i Ersnäs, kring hvilken många anhängare slutit sig, dref den satsen, att kyrkorna voro afgudahus, att nattvardens anammande efter nya handbokens

Digitized by Google

ritual vore att dricka djeflarnes kalk, och att barn, som döptes efter samma handboks former, vore bundna under lagen och förbannelsen. Allt detta föranledde till ex. i Skellefteå mycket oväsen; särskildt var prosten Nordlander angelägen att på dessa missförhållanden, hvilka djupt oroade honom, fästa biskopens uppmärksamhet. Franzén sjelf var visserligen vän af mildhet och trodde mycket kunna vinnas genom foglig behandling af de felande; men han viste ock, när intet annat hjelpte, att uppträda bestraffande och varnande. Stort bekymmer vållade honom framför allt Erik Janssons sekt.

Vidare gälde det att uppträda mot det ohejdade bränvinsdrickandet i Norrland, särskildt i Lappmarken, och söka verka för nykterhetssaken. Om det än låg öfverdrift i en af de Norrländske presternas påstående, att »bränvin fördes till Lappland i lika stor massa som de derifrån nedrinnande floder nedföra vatten», så var det dock obestridligt, att genom tilltagande dryckenskap armod och elände börjat råda i Lappmarkerna. Snikne nybyggare sökte att bedraga den arme Lappen och slå under sig hvad han egde; de började med att demoralisera honom. Prosten Grape kunde klart visa Franzén, att på de Lappska orter, der bränvinet icke ännu gjort sitt intåg, välståndet var

Digitized by Google

temligen stort, oaktadt dessa orter icke i klimatiskt afseende och till jordens beskaffenhet voro mer gynnade än andra. Här var ett rikt fält för Franzéns verksamhet. Han bekämpade med lågande ifver bränvinets missbruk, stiftade nykterhetssällskap, höll enskilda och offentliga förmaningstal, reste sjelf vida omkring i Lappland, besökte Lycksele, der ingen biskop förut varit, och inspekterade de Lappska missionsskolorna.

En hufvuduppgift var att sörja för en allt mer förbättrad själavård och undervisning i Lappland. Petrus Læstadius, som år 1832 förordnats till »visitator» i Lappmarksförsamlingarna, meddelade sig ofta i dessa ärenden med Franzén; samme Læstadius kunde, efter en af Franzéns visitationsresor, intyga, att »slik biskopsresa väl aldrig varit sedd i Norrland», och han prisade på sitt osminkade språk Franzén derföre att denne aldrig röjde biafsigter, nitälskade för undervisningsväsendet och icke »hafsade med förhören». Læstadius sände till Franzén i oktober 1835 en på Latin affattad berättelse angående förhållanden bland presterskapet i Lappmarken. »Den är tecknad på Latin», skref han, »dels emedan detta språk mera applicerar sig för en uttrycksfull korthet, dels ock emedan denna sak är sådan, att den, likt Themistokles' plan i afseende på Spartanska

Digitized by Google

flottan, icke kan meddelas den styrande menigheten, utan måste delgifvas Aristides ensam. Jag meddelar den åt herr biskopen såsom en bikt, en samvetssak». Saken var den, att Læstadius ständigt ifrade mot den »absoluta anciennitetsprincip, som iakttagits vid befordringar i Lappmarken», såsom, enligt hans öfvertygelse, högst skadlig: den betoge skicklighet och nit alla utsigter att göra sig gällande, gynnade andelig död och den lätja, hvilken inskränkte arbetet till »ett *opus operatum* af tjenstegöromålens allra nödvändigaste bestridande». »Det är icke förutan», sade den eldige, ja i många för öfrigt förtjente och aktningsvärde prestmäns tycke alltför zelotiske brefskrifvaren, »att äfven den nuvarande generationen af Lappmarksprester, ehuru verkligen en af de bättre och prydd af ganska många duglige män, likväl lider af något, som jag tillförene en gång i en konfidentiel karakteristik för herr biskopen utmärkt med benämningen *socordia lapponica*. Det är en ganska gifven sak, att de fleste lägga boken ad acta efter väl öfverstånden prestexamen, när de veta, att de för sin befordring ej behöfva ådagalägga några vidare framsteg i studier. Härigenom inträffar det, att »prester blifva bönder», och då säger ju det gamla ordspråket, att »stenen ligger omkull i grönan dal».

Digitized by Google

Ett ärende af vigt särskildt för Hernösands samhälle var frågan om ny kyrkobyggnad. Den gamla kyrkan var alldeles förfallen och obrukbar, hvadan gudstjensterna måste hållas i gymnasiets solennitetssal. Det hade redan för lång tid sedan varit fråga, att med anledning häraf antingen ombygga templet eller bygga ett alldeles nytt. År 1830 hade för öfrigt en kommitté för detta ändamål blifvit tillsatt, men efter biskop Almqvists kort derefter inträffade frånfälle fick saken återigen hvila. Emellertid utlyste Franzén sockenstämma för beslut i denna angelägenhet. Mycket karakteristiskt för hans personlighet och för hans nit är det allvarliga tal, som han, vid predikans slut och innan stämman öppnades, höll till församlingen. »Hvem af oss önskar icke att från detta trånga rum få flytta vår gudstjenst i ett nytt, sitt heliga ändamål värdigt tempel? Hvari består då hindret för detta så vigtiga och nödvändiga verk? I kostnaden. Visserligen fordras det dertill en utgift, som drabbar icke blott de förmögnare, utan ock de mindre bemedlade. Dock när den fördelas efter hvars och ens vilkor, hvem kan väl med skäl klaga? Månne icke just de fattige genom sitt arbete kunna vinna dervid? Och hvad de förmögnare angår, när en enda kan bygga ett hus eller ett skepp, skulle då icke en

Digitized by Google

hel stad kunna bygga en kyrka?» Med en viss skärpa fortsatte talaren: »Skulle några bland oss finnas, hvarom jag dock tviflar, som göra mera afseende på den utgift, de frukta, än allt det vigtiga och heliga, som så högt talar för saken, så må de betänka den varning, som Herren gaf sitt folk genom profeten Haggai. Då Judarne voro återkomne från den Babyloniska fångenskapen, skulle ett nytt tempel byggas i stället för det af fienden förstörda. Detta beslöts redan i det första året, då alla voro intagna af glädje att åter få bo i sina fäders land, och af tacksamhet mot Gud, som å nyo upptagit dem i sin nåds förbund. Men först efter tjugu år blef grunden dertill lagd. Och sedan uppsköts det ännu en längre tid med dess byggnad. Slutligen framträdde Herrens sändebud Haggai till Serubabel och Jehosuah, af hvilka den förre förestod den verldsliga styrelsen och den senare den andliga, med dessa, äfven för oss eftertänkliga ord: »Detta folket säger: tiden är ännu icke kommen att man Herrens hus bygga skall. Nu säger Herren Zebaoth: sen, huru det går eder! I sån mycket och fören litet in; I äten och varden dock icke mätte; I dricken och varden dock icke otörstige; I kläden eder och kunnen dock icke värma eder; och den, som penningar förtjenar, lägger dem i en söndrig pung. Sen, huru det

Digitized by Google

går eder! Ty I vänten väl efter mycket, och se, det varder litet, och om I än fören det hem, så blåser jag dock det bort. Huru så? säger Herren Zebaoth. *Derföre att mitt hus så öde står*». Jemte dessa varnande ord lade Franzén församlingen på hjertat de uppmuntrande orden: »Gån upp på berget och hemten trä och sten, och byggen huset: det skall vara mig tacknämligt och jag skall bevisa min ära».

Församlingen beslöt sig för kyrkans nybyggnad. Att emellertid Franzéns allvarligt bevekande ord varit på sin plats och ingalunda varit obehöfliga, det visades af de många inkast och svårigheter, som mötte, när beslutet skulle förverkligas. Frågan förklarades icke vara tillräckligt utredd, Franzén ansågs hafva förfarit nog egenmägtigt; allt var nära att haka sig upp derpå, att ännu inga noggranna bestämmelser kunnat träffas rörande de afgifter och arbeten, med hvilka socknens och stadens invånare skulle till företaget bidraga, och borgmästaren jemte andra öfverklagade beslutet, dervid frambärande allahanda mystiskt tal om de för saken främmande motiv, som skulle hafva påverkat biskopen. Denne kunde med skäl framhålla, att det obestämda i dessa uttryck icke minskade deras anstötlighet. »Hvilka andra motiv än det, att främja ett så oumbärligt och heligt verk som en

Digitized by Google

kyrka i en stad, kunna väl tänkas hos prester, som af en ny kyrkobyggnad hafva endast besvär och förtretligheter?» Verket skred, trots alla hinder, framåt, och Franzén kunde i sin sång »Kyrkobyggnaden i Hernösand» vitsorda, att det goda ofta segrar, att dröjsmålet stundom är en fördel, att motståndet stärker krafterna. Han skulle dock aldrig sjelf få inviga det nya templet, utan måste, på grund af sin sjuklighet, öfverlemna detta värf åt andra. Härom mera vid tal om hans ålders dagar.

Som eforus öfver läroverken var Franzén vaksam och nitisk; mildheten och rättrådigheten i hans väsen försonade jemväl alla med den misstänksamma ömtålighet eller den uppflammande ifver, som tillhörde det poetiska lynnet. Mån om att skydda ej blott sin tillbörliga myndighet, utan ock lärarnes sjelfständighet, kunde han stundom råka i någon sammanstötning, såsom den med Hartmansdorff — hvilken af tidningar utmålades —, men han var lätt blidkad och jemväl villig att gifva efter. * Lärjungarne funno i honom en faderlig

* Då Franzén erhöll underrättelse, att Hartmansdorff ämnade besöka Hernösands skola och gymnasium, tog han för gifvet, att H. ville bevista den vanliga årsexamen i juni månad och bestämde denna till dagarne för H:s ankomst. Han fann det derföre oväntadt, att H. icke endast sjelf förhörde, utan lät den honom åtföljande hofpredikanten N. examinera i alla skolans

Digitized by Google

vän, som ville dem väl och med foglighet bestraffade deras fel. Det kunde väl hända, att de funno honom onödigt misstänksam, när han en gång trodde deras afsjungande jemväl af orden:

---

klasser. Följande dag hemstälde Franzén till H., huru vida ett sådant förfarande öfverensstämde med skollagens föreskrift att lärarne sjelfve skulle förhöra, samt med hvad rätt N. uppträdde som »kontrollör» öfver stiftets läroverk. H. uppvisade då K. M:ts förordnande att inspektera läroverken och ansåg sig hafva rätt att välja biträde. Emellertid förklarade han sig icke hafva ämnat att vid sjelfva årsexamen anställa förhöret. Lärarne, till hvilkas yttrande frågan hänsköts, svarade, att, ehuru de icke kände någon annan eforus än biskopen och trodde sig enligt skollagen hafva rätt att sjelfve examinera, de, så vida det nu anställda förhöret icke ansågs vara den i skollagen föreskrifna *examen anniversarium*, icke kunde bestrida hr statssekreterarens rättighet att låta anställa förhöret på hvad sätt han tjenligast funne. Så bilades frågan, i det Franzén erkände det hafva varit ett misstag af honom att utsätta årsexamen på de af H. till sitt besök i skolan bestämda dagar, något hvartill han dock trodde sig hafva haft anledning så väl af tiden för besöket som af det vanliga bruket vid inspektioner och af sin obekantskap med statssekreterarens afsigter. Franzén, som gendrifver en del lösa rykten, hvilka rörande denna konflikt uppstått, betonar, att missförståndet lika litet vållat något afbräck i Hartmansdorffs och hans vänskapsförhållande, som det någonsin skulle kunna hindra honom att erkänna H:s flärdfria och rättsinniga nit. Franzén delade ingalunda Hartmansdorffs åsigter i skolfrågor och hade ofta uttryckligen och bestämdt tillkännagifvit detta; han vidhöll för öfrigt i denna särskilda sak, att H:s ändamål med sin inspektion lättare skulle vunnits, om han låtit lärarne examinera, men sjelf bestämt de lärostycken, som borde vid förhöret ifrågakomma.

Digitized by Google

Mörksens furste stiger ned
Hotande och vred

vara rigtadt mot honom och afse något ogillande af de allvarliga förmaningar, han vid ett föregående tillfälle gifvit dem. Men ungdomen har gåfvan att upptäcka och beundra ett hjerta utan svek; de unge älskade ock den genialiske, barnarene, upplågande och snart försonade biskopen, ur hvars ögon kärlekens eld lyste och hvars panna, om ett åskmoln farit deröfver, dock inom kort tycktes förklaradt af någon vänlig glans från andra rymder.

Vid Hernösands bibelsällskaps offentliga sammankomst den 9 mars 1835 uttalade sig Franzén mot den rationalism, som, litande på det egna förståndets tillräcklighet, anser bibeln umbärlig och mästrar dess innehåll i stället för att ödmjukt tillegna sig detsamma. Han uttalade sina tankar i bunden form och anförde som ursäkt, att han ännu på äldre dagar hade svårt att öfvergifva »den skrifart, han i sin ungdom älskat». Det kändes honom lättare att uttrycka sig på vers än på prosa, och på detta sätt tillkom hans nu upplästa betraktelse »Tron och förnuftet». Det kan synas, som om den obundna formen här hade varit lämpligare; det kan synas, som om versen här utgjorde en främmande drägt, som ej med nödvändighet föreskrefves af innehållet och ej dertill kunde an-

Digitized by Google

sluta sig med den lätthet, som den verkliga, mer tendensfria, bevingade dikten fordrar. Men man tillbakahåller dessa anmärkningar, om man läser poemet; ty enskilda afdelningar af detsamma ega verklig poesi. Det begynner: »Har det på tiden vuxit nya vingar, Är lien skärpt, som han omkring sig svingar?» och fortsättes:

»Skall det ej falla, det, som murknat redan?»
Så svarar mig en tidens tolk och ser
Åt templets höjd, som synes luta ner.
»Det bleka månsken, som har nått sitt nedan,
Ej bländar mer omkring den pelarrad,
Der vid ett kors den fromma enfald bad.
Re'n bland dess skuggverk dagens ljus sig sprider,
Som skingrar dimman och allt högre skrider.
Förnuftet, fullväxt, ledband mer ej tål:
Sin väg det sjelf bestämmer och sitt mål».

Skalden å sin sida gör denna invändning:

Hvar är då vägen? Ack, der stormen hviner
Bland troners, tempels, samhällens ruiner!
Och målet hvar? Der otrons fräcka hand
Upplöser makars och föräldrars band!
Och detta nit, som allt i låga tänder,
Allt söndrar, stjelper om, bevisar då
Förnuftets mognad! Barnet gör ju så:
Allt rifver det, allt upp och ner det vänder
Och bygger korthus, som en flägt förstör.

Det kan ej nekas, att det ligger en både evangelisk och poetisk skönhet i dessa Franzéns ord till dem, hvilka storma fram mot uppenbarelsen:

Digitized by Google

Förnuft! Din höga rätt jag ej bestrida ärnar,
Men »hvi förföljer du mig, Saul?» O hör
Den milda frågan, som han sjelf dig gör,
Han, mot hvars udd ditt högmod fåfängt spjernar.
Om dig hans klarhet först med blindhet slår,
Du se'n dess högre ljus af honom får.
Han kallar dig, att sjelf hans ord förklara;
Men du, för stolt att hans apostel vara,
Vill med ditt bloss, som synar jordens bryn,
Den stora verldens ljus slå ned ur skyn.

Och kan en kristen verld jäfva sanningen af dessa milda ord:

Du vishet, som ifrån Athen
Fjerran lyste med din lampas sken,
Säg, hvad var din konstigt byggda lära
Mot den enkla, hvaraf barnet lär
Mer än Plato visste: hvad det är
Detta fadersnamn, som Gud vill bära?

Det är en hjertebikt af Franzén, på samma gång som en hel mensklighets erfarenhet, han meddelar, då han, i sin apostoliska enkelhet, säger:

Hvad menskoanden tänker högst och renast,
Men blott kan tänka, som en dröm allenast,
Det fins i helga blad, dem enfald skref,
En enfald, som den högsta vishet blef.

Sannerligen, dessa ords värde skall ej kunna bestridas af någon, för hvilken det blifvit tydligt, att bibeln gömmer ett oändligt *tanke*-innehåll, att det är hela den mänskliga filosofiens uppgift att småningom kunna i begrepp omsätta en del af

Digitized by Google

dess åskådningar, att dess *visdom* är bottenlös, att all omtalad djupsinnighet är ett intet i jemförelse med dessa läror, hvilkas kraft dock ett barn kan tillegna sig, att all stolt »gnosis» är ett bländverk, medan de Johanneiska och Paulinska utsagorna innehålla en sannskyldig *βυθός* af evighetstankar. Om bibeln gäller hvad Franzén säger:

Som i ett fjerrglas visa sig allt flera
Aflägsna stjernor, så allt mera bli
Guds kärleks under synliga deri.

Och hvem vill ej, med afseende på den stora kärlekshandling, som är det nya testamentets kärna, instämma med Franzén, då han säger:

Verldsrymdens solar och planeter, alla
Så stälda, styrda, vägda mot hvarann,
Att de ej stötas, irra eller falla:
O under öfver allt hvad tänkas kan!
Ett större under dock, som mer förvånar,
Meh flyr all forskning, dock hvart hjerta rör,
Är denna kärlek af en Gud, som lånar
En dödlig skepnad och för verlden dör.

Talaren slutade med dessa manliga ord, med denna önskan, med denna än i dag tillämpliga uppmaning att glädjas öfver det ljus, som ännu är tändt i nordanlanden:

Gläds, Svenska folk, att fasta i din bygd
Stå tron och altar, att i deras skygd
Så lugnt, som fritt, du lysna kan till tiden,
Oveldigt pröfva rösterna i striden

Digitized by Google

Och med din egen blick, ditt eget mått
Tillegna dig hvad sant dig syns och godt.
På en gång upplyst af förnuftets fackla
Och evangelii ljus, skall du ej vackla
Från tro, som renad du af Wasa fick,
För den hans soneson i döden gick,
Som stod, befäst med Carlarnes insegel,
För dem och deras folk en daglig spegel!

Under sommaren 1835 besökte Franzén en af sina gifta systrar i Finland; hon var förtjust särskildt deröfver, att hennes barn en gång fått se »sin ryktbare morbror». Den 22 och 23 augusti samma år var konungabesök i Hernösand. Carl Johan gästade nemligen, på resa till Norge, de nordliga landskapen af Sverige. Redan vid stiftsgränsen hade Franzén jemte landshöfdingen baron Mörner och deputerade af hvarje riksstånd mottagit konungen; i Hernösand mötte vid stadsporten samhällets borgerskap samt civile och eoklesiastike tjenstemän, och Franzén tolkade då i ett tal de närvarandes känslor.* Söndagen den 23 bevistade

* Norrlands Tidningar 1835 n:o 22, 24, 25. Ur Franzéns tal till Carl Johan må anföras följande, som säkerligen gladde den fröjdade landsfadren. »Tillåt mig, du i råd och värf storsinnige, att för dig frambära ett ord af folket! I den första bygd af detta län, der E. M:ts ankomst uppfylde allas otåliga väntan, hörde jag det ordet yttras af en åttioårig husfader, allmänt aktad för sin gudsfruktan och rättsinnighet: »Jag sitter här ensam», sade han, »och får ej se min kung. Om jag ock ginge till hans möte, skulle jag dock sakna denna glädje,

Digitized by Google

Carl Johan gudstjensten, då Franzén, under starkt tillopp af åhörare, höll predikan och församlingen, stående, sjöng: »Herre, hela riket akta!».

Följande året, 1836, skulle Svenska Akademien fira minnet af sin femtioåriga tillvaro. Redan år 1835 hade Beskow sökt förbereda saken; Geijer, Järta, Grubbe, Tegnér och Franzén anmodades att bidraga med arbeten i bunden och obunden form. Då Beskow i februari 1836 erinrade Franzén om saken, svarade denne mycket tveksamt; han ville visst icke undandraga sig, men ansåg att en sång af Tegnér borde vara nog. Visserligen kunde han skylla på mångahanda göromål, men, säger han, »min vana att vara tidigt uppe om morgnarne skulle dock kunna lemna mig så mycken ledighet, som till en lyrisk bit behöfdes, om blott sångmön ville komma med ingifvelsen. Skulle den infinna sig, så vore det visst min största glädje att, ehuru ofullkomligt, bidraga till uppfyllandet af hvad du med skäl anmärker vara Akademiens skyldighet».

ty jag är blind. Men jag välsignar honom i mitt hjerta hvar dag. Ingen morgon står jag upp, ingen afton lägger jag mig, utan att bedja för landets fader». Detta enda drag — fortsatte Franzén — betecknar så sant som enkelt det rådande tänkesättet hos Norrlands allmoge och i sammanhang dermed hos dess presterskap, bland hvars medlemmar ingen lärer finnas, som underlåter att bland andra en kristens hufvudsakliga åliggganden inskärpa detta bud: frukten Gud, ären konungen, varen underdånige all mensklig ordning för Herrens skull!»

Digitized by Google

Ett par dagar derefter skref Franzén å nyo till Beskow. Han ogillade, att Akademien tänkte fira femtioårsfesten den 20 mars: den rätta dagen vore den 5 april, då Akademien offentligen instiftades; den 20 mars hade konungen endast tillkännagifvit i Rådet, att han ämnade stifta densamma. Beskow svarade, att anmärkningen väl kunde ega sin rigtighet, men att, då både stadgar och instiftelsebref vore daterade den 20 mars och jettonen bure omskriften »Svenska Akademien, instiftad den 20 mars 1786», man trott sig kunna anse denna dag som »Akademiens födelsedag» och den 5 april, då hon insattes i sin verksamhet, »som hennes döpelsedag». Brefvet slutar med de korta, men kraftiga maningarna: »Vers! Vers! Vers!»* Vid Akademiens sammankomst den 29 februari kunde emellertid Beskow, som af Franzén fått meddelande, att denne såsom ämne för sin dikt tänkt sig »ett samtal i de dödas rike» mellan några bortgångne Gustavianer i anledning af högtiden, tillkännagifva, att bidrag vore att vänta från Tegnér, att Franzén skulle inlemna ett skaldestycke, så vida hans af embetsgöromål delade tid tilläte honom att fullborda detsamma, och att Grubbe skulle författa en uppsats på prosa;

* De anförda brefven af Franzén tillhöra Svenska Akademiens arkiv; Beskows skrifvelser till Franzén tillhöra de Grafströmska samlingarna af Franzéniana.

Digitized by Google

deremot vore Järta genom följderna af en svår, nyss öfvervunnen sjukdom och Geijer genom tryckningen af sin historias tredje del hindrade att inom den bestämda tiden insända något som kunde passa för uppläsning. Några dagar sedan detta meddelades i Akademien var redan Franzéns poem på väg från Hernösand. »Det är icke blott för att uppfylla din önskan», skref han i det bref, som medföljde skaldestycket, »jag försökt hvad jag kunnat, utan af eget medvetande om min förbindelse till Akademien. Är det antagligt, så tackar jag dig för din uppmaning, ty utan den skulle jag icke kommit mig till det, som jag nu sjelf finner vara en pligt af min tacksamhet».

Franzéns poem kallas »Gustaf den Tredje med de förste aderton af Svenska Akademien, samtal i odödligheten». Detta samtal öppnas af konungen, som spörjer Rosenstein:

> Hvad nytt från Sverige ser du i den spegel,
> Som visar oss, odödliga, ännu
> På tidens flod de ständigt nya segel?

Rosenstein svarar:

> Akademien, o konung, som din spira
> Bjöd fram, till vård om språkets blommor, stå,
> De femti år, hon lefvat, ärnar fira
> Och tycks dervid sin ungdom återfå.

Samtalet är hållet i en för hvar och en af de uppträdande Gustavianerna afpassad ton, och poemet

Digitized by Google

har många sköna enskildheter. Det har, om man så vill, den Franzénska »färglösheten», så framt man annars så bör benämna frånvaron af bilder, liknelser och troper; men det eger ett enkelt, rent och ädelt behag. Franzén låter Gustafs förtroligare vänner, såsom Armfelt, Oxenstierna och Leopold, uttala den verkliga, ohycklade kärlek och beundran, de kände: Armfelt tänkte verkligen hvad Franzén här lägger på hans läppar:

> Jag fann vid många hof ibland de höga
> Beundransvärde, älskansvärde män
> Med hjeltens hjerta och med snillets öga,
> Men ej din like, konungslige vän,

och äfven Oxenstierna biktar hvad han i sitt inre, trots tillfälliga förödmjukelser, erfarit, då han här säger:

> Hvem såg, hvem hörde dig och ej bekände
> Ditt höga väsens välde öfver sig?
> Jag har dig målat sådan jag dig kände,
> Och hvem har känt dig, som ej älskat dig?

Men Franzén låter Fersen från sin ståndpunkt antyda, att af Gustafs regeringstid den första perioden eller åtminstone tiden före 1789 var den mest prisvärda, den tid

> Då du betog med ditt behag, ditt snille,
> Din talegåfva äfven frie män,
> Då du, med mindre magt, hvad helst du ville
> Förmådde mer, än med ditt envåld se'n;

Digitized by Google

han låter Gustaf sjelf, med erkännande af begångna misstag, yttra:

Den Svenska äran, ärfd af store fäder,
Mig ledde äfven då, när jag for vill,

och han tvekar ej ens att, med afseende å Gustafs död på maskeraden, låta Fersen säga:

När Cesar föll, trots sina hjeltedater,
Var det vid foten af Pompeji stod.
Du från ett gyckelspel på en teater,
Med fallen mask, blef buren i ditt blod.

Sedan Gustaf III egnat några helsningens ord till den hjelte,* som »återlifvat Sveriges sjelfbestånd och vapenglans» och som nu var Akademiens skyddsherre, afslutar han samtalet med några sköna ord om det Svenska språk, hvars hägn anförtrotts åt Akademien:

— likt det folk, hvars frihet lagen lyder,
Går språket fram, ej från sin regel ryckt.
Svenskt, med ett ord, skall det förbli och bära
Bland sena slägter vittne om er vård.
När tidens tänder brons och marmor täras,
Står språket qvar, en bättre minnesvård.

Några antydningar äro ock i sången gjorda så väl om Akademiens vittra uppgift som derom att

* Franzén hade i manuskriptet kallat Carl Johan *Bernadotte*, sannolikt emedan det just talades om de hjeltebragder, som »gjorde honom till kungars like *innan* kronan blef hans lott». Denna benämning borttogs sedan.

Digitized by Google

dess bestånd icke hotades med någon fara genom de anlopp, som dagens vittra skolor eller meningar mot henne kunde göra. Så låter Franzén Leopold säga:

> Hvad! skulle då de nya, stora orden
> Förkrossat henne, som ej föll den dag,
> Då vid sin skyddsväns död, en enka vorden,
> Hon fick från magtens höjd ett åskeslag?

och i en annan strof heter det, att »den invigda källan ger ej rus, men sans», samt att ett flärdlöst bildningsarbete, äfven der det »mindre lyser», i längden utöfvar en välgörande verkan och bereder skördar för framtiden.

Då Franzén afskickade sitt stycke till Beskow, befarade han, att de uttryck om Gustaf III, som han lagt i Fersens mun, skulle kunna väcka anstöt, men han var tillika besluten att icke uppoffra dem. »Ett oinskränkt bifall», skrifver han, »skulle i vår tid alldeles förfela sitt ändamål. Dock är det icke med afseende på dagens skrik, utan efter egen längesedan stadgad öfvertygelse, jag skrifver. Det, till exempel, som jag låter Fersen säga i anledning af Gustaf III:s död, har alltid varit för mig någonting i religiöst hänseende högst märkvärdigt och eftertänkligt. För öfrigt är det ju icke Akademien eller jag, som säger det ena eller det andra, utan de personer, jag inför talande

Digitized by Google

hvar efter sitt tänkesätt och förhållande; med undantag af Fersen och det lilla stickordet af Hermanson instämma de ju alla i loford. Skulle det icke blott föreslås, utan beslutas, att en eller annan strof skall gå ut, hvarigenom äfven sammanhanget skulle brytas; så ber jag dig på mina vägnar förklara, att jag i sådant fall begär stycket tillbaka. Det är icke af auktorlig egenkärlek jag det gör, utan, som jag hoppas, af en bättre känsla. Jag vet väl, hvad risque jag gör att stöta begge partierna och, hvad som mer skulle oroa mig, att såra en eller annan man, som jag högt värderar och älskar. Men jag kunde icke vara tillfredsställd, om jag på min plats och i en tid, då man blifvit så allmänt uppmärksam på de verkliga skuggsidorna hos Gustaf III, skulle framställa endast de ljusa. I alla fall har jag bjudit till att låta de Aderton göra honom full rättvisa. Förlåt mig dessa expektorationer: kanske äro de onödiga! Behåll dem för dig sjelf, om ingen stympning kommer i fråga! Skulle för öfrigt vid stilen eller tankarne i poemet anmärkningar göras, som kunna föranleda någon rättelse, vill jag med tacksamhet betjena mig af dem så mycket för mig möjligt är och tiden tillåter. Nu, sedan du är viss om en sång af Tegnér, kan du vara bekymmerslös, om ock mitt opus ej blefve antaget; hade du haft denna

Digitized by Google

visshet förut, så skulle jag knappt vågat gripa mig an. I alla fall kan väl ingen tro, att jag vill täfla med honom, utan jag gör, på mitt lilla vis, hvad jag tycker min skyldighet vara».

Franzéns oro var onödig; de befarade anmärkningarna uteblefvo. Beskow, förtjust öfver poemets ankomst, svarade: »*O himmel, på hvad sätt min tacksamhet förklara?* Med dessa ord af »Gustafs skald» skyndar den nuvarande ovärdige sekreteraren vid hans stiftelse tillkännagifva sin lifliga erkänsla för det sköna bidrag, du lemnat till högtiden. Just då jag i går skulle gå upp i Akademien, mottog jag ditt bref och fägnade genast samfundet med uppläsningen af ditt poem, som med synnerligt nöje och enhälligt bifall afhördes, och har Akademien uppdragit åt mig att tolka hennes hjertliga och vördsamma tacksamhet för detta nya och i alla afseenden hedrande prof af ditt varma deltagande för hennes anseende och framgång. Vi gjorde alla den anmärkning att, oberäknadt poemets egen skönhet, såsom en prydnad för högtiden och Handlingarna, innebar det något för oss upplyftande och rörande, att du, den äldste i Akademien, den äldste bland dess skalder, den från oss mest aflägsne och af göromål mest öfverhopade, just skulle vara den förste, som nedlade sitt offer på jubeldagen, föregående

Digitized by Google

oss andra äfven i denna del med det värdigaste efterdöme, liksom du föregått oss på vägen till detta sånggudinnornas tempel, der du varit den förste bland alla nu lefvande författare, som eröfrat diktens lager. Jag bad att få anteckna detta till protokollet, till minne vid en kommande sekularfest, då vi sitta i molnen och se ned på de då dömande och sträfvande». De vid läsningen af Franzéns poem närvarande ledamöterna, bland hvilka voro Wallin, Ling, Valerius och Lagerbjelke, hade icke framstält någon anmärkning mot de strofer, som gälde Gustaf III. Lagerbjelke hade endast gjort några små invändningar mot enskilda uttryck: han ansåg versen

Akademien, o konung, som din spira . . . .

böra ändras till:

Det vittra samfund, konung o. s. v.

Likaså önskade han, att namnet Bernadotte måtte utgå, helst konungen efter all anledning komme att vara närvarande; det vore en ren smaksak, men det var icke den ärorike Franske marskalken, utan den ärorike konungen, som Akademien egde till skyddsherre. Beskow, som för öfrigt vid närmare eftersinnande funnit rigtigheten af Franzéns åsigt, att högtiden borde firas den 5 april och icke den 20 mars, kunde nu underrätta sin vän i Hernö-

Digitized by Google

sand, som först uttalat en sådan mening, att han föredragit saken i Akademien och att denna, som ansåg den offentliga minnesfesten böra ega rum på den offentliga invigningens årsdag, beslutat framflytta festen, helst ett uppskof äfven kunde vara lägligt för de ledamöter, som lofvat bidrag, och dessutom Upsalaledamöterna, hvilkas påskferier inträffade senare än den 20 mars, önskade den 5 april för att lättare kunna infinna sig. Franzén förklarade sig i sitt svar vara villig att ändra benämningen Bernadotte, men hyste betänkligheter att utbyta ordet »Akademien» mot »Det vittra samfund»: det förra ordet lämpade sig till personifikation, och om rättelse skulle göras, komme den att medföra stötande ändringar äfven i några följande rader. För öfrigt bad Franzén Beskow att till excellensen Lagerbjelke framföra hans tacksamhet för anmärkningarna, äfvensom för löftet att upplåsa dikten. Franzéns åsigt vann naturligtvis erkännande, och man antog stycket till upplåsning i den form, han nu gifvit detsamma. Den 21 mars kunde Beskow vid Akademiens sammankomst upplåsa Tegnérs jubelsång, som nu inkommit och som genom sina aldrig förbleknande skönheter gjorde det djupaste intryck. Sjelf skref Tegnér, med sin vanliga frånvaro af all egenkärlek, den 24 mars till Beskow: »Det fägnar mig, att du funnit det

Digitized by Google

öfversända antagligt. Jag kan ej frångå, att jag anser Bellman för vår 'störste' skald. Honom och Franzén har jag alltid betraktat såsom våra renaste och gedignaste poetiska naturer. Den sistnämnde, som ännu lefver och lär, kan naturligtvis ej komma under jemförelsen». Tegnér ansåg för öfrigt det knappt vara nödvändigt, att hans eget stycke upplästes: »Franzén har ju, som du säger, skrifvit i samma ämne, och allmänheten kan icke veta att detta är en tillfällighet. Nu ser det ju ut som en åsyftad täflan, som å min sida vore både barnsligt och öfvermodigt». Vid högtidsdagen den 5 april uppläste Lagerbjelke Franzéns poem och Wallin Tegnérs. Den akademiska festen var lysande, Tegnérs dikt väckte förtjusning och bifall; sjelfva de tidningar, som annars hade för sed att klandra Akademien, instämde i loforden, om man undantager att Nya Argus, som å nyo anföll det förhatliga samfundet, hvilket kallades en »politisk institution», särskildt häcklade Wallin för hans direktörstal. Lagerbjelke hade, må hända till följd af en tillfällig heshet, varit så lågmäld vid upplåsningen af Franzéns dikt, att åhörarne ej rätt kunde uppfatta densamma. Sjelf skrifver Franzén den 14 april: »Att Lagerbjelke ej hördes, var kanske för mig en lycka. Derigenom slapp jag åtminstone det första anfallet af tidningsskrifvare. Det gör

Digitized by Google

mig ondt om Wallin, i fall han skulle få se det der gemena af Argus och i sin närvarande sinnesretlighet såras deraf; i sig sjelft betyder det platt intet». Grefve Lagerbjelke hade för konungens räkning på Franska öfversatt Franzéns och Tegnérs skaldestycken vid jubelfesten samt Wallins tal; Franzén prisade tolkningen af den sång, han skrifvit, men fann den förskönad. Han tackade tillika Beskow af hjertat för den stora möda, han haft med afseende å halfsekeldagens värdiga firande: »Jag borde skämmas och afundas. Men, Gud ske lof, det gör jag icke, utan glädes och triumferar som hade jag sjelf del deri».

Angående Franzéns dikt skref Tegnér till Beskow den 17 april: »Franzéns poem finner jag oändligen vackert. Det ligger för allt, hvad han skrifver, ständigt en ren och poetisk idé till grund. Utförandet är sällan lysande, men alltid otvunget, hjertligt och skönt. I detta afseende har han mycken likhet med Goethe, för hvars dikter jag ej vet något bättre epitet än att de äro molnfria som en vacker sommardag. Tro mig, det ligger i detta lilla stycke mera verklig poetisk malm än i allt det knallsilfver, jag nu i tretti år afbränt på vers och prosa. Men det är ingen skam att göra sämre poemer än Franzén; åtminstone delas den af oss alla». Franzén å sin sida, som genom

Digitized by Google

Beskow fått del af Tegnérs sång, prisade under djupaste rörelse »det hänförande poemet. Det var sådant jag väntade, fullt af anda och lif och hög skönhet». Till Tegnér skref han några ord om sin underlägsenhet och betygade sin beundran; Tegnér svarade, att äfven efter hans tanke poemen ej kunde jemföras, »liksom man ej jemför stjernskott med solsken. Jag har ofta sagt dig min tanke om begges vår poetiska natur: jag är kanske fyndigare och bildrikare än du, men också vida mindre poetisk, kanske äfven just derföre». Rörande är slutet af denna Tegnérs skrifvelse: »Gud välsigne dig, min ädle, rene, englamilde Franzén! Sitt länge som en patriark, nej, som ett helgon i Nordanlanden med midnattssolen till helgongloria! Var lugn, var lycklig! Jag väntar mig intetdera».

»Patriarken» höll på Kristi himmelsfärdsdag samma år i Säbrå kyrka * konfirmationstal till nattvardsungdomen, bland hvilken befunno sig hans två yngsta barn. Det var ett gripande ögonblick, då han skulle till dessa unga ställa lärarens och själasörjarens afskedsord samt gifva dem vägkost för lefnadsvandringen. »Tiden tillstundar och är redan kommen», sade han, »att I skolen skingras

* Vid Säbrå låg ock Franzéns biskopsgård, dit han redan vid vårtiden brukade flytta ut från Hernösand.

Digitized by Google

från det sällskap, I hittills haft med hvarandra». De skulle nu — åtminstone vore detta fallet med många bland dem — lemnas åt sin egen omtanke bland frestelser, mödor och bekymmer. Men såsom Sonen icke var allena, ty Fadren var med honom, så skulle de, om ock alla menniskor öfvergåfve dem, icke vara allena, blott de stode fasta vid sina gifna löften. Om de hade tvång i verlden, kunde de vara vid god tröst och hafva frid i Honom, som öfvervunnit verlden. Men deras konfirmationsdag borde, för hvarje återkommande år, vara för dem en räkenskapsdag, då de i enslighet öfvervägde sina löften. Ack, att de icke öfvergåfve »sin första kärlek!» Ack, att, derest de stapplade, derest de föllo, de måtte göra som den förlorade sonen!

På sommaren gjorde Franzén en embetsresa förnämligast inom Jemtland och Herjedalen, i hvilket senare landskap ingen biskop varit på åttio år. Färden var angenäm, och bland det vänliga resesällskapet märktes lektorn, sedermera biskopen Bergman samt dåvarande öfversten, sedermera landshöfdingen G. A. Montgomery, som just då under en följd af år förvaltade Gustafs- och Carlbergs kopparverk vid foten af Åreskutan. Franzén har sjelf skildrat denna resa i en samling uppsatser, som under det gemensamma namnet »Åreskutan»

Digitized by Google

infördes i Norrlands tidningar för 1836.* Denna berättelse, i hvilken Franzén alltid kallar sig sjelf, såsom varande äldst i laget, »den gamle», har mycken friskhet och röjer ett liftigt natursinne. Skildringarna af den gamla kyrkruinen i Sunne, af gränstrakterna mellan Sverige och Norge, af Verdalen med sina kyrkor och byar, af den Norska naturens majestät,** af Tännforsen och Ristan, af Kallsjöns stränder och af Åreskutan hafva en hög skönhet, och all enformighet undvikes genom de om ett godt och skämtsamt lynne vittnande anmärkningar och betraktelser, hvilka här och der äro inströdda. Man förvånar sig öfver den sextiofyraåriges ihärdighet att till häst eller fots begifva sig uppför oländiga och branta ställen; blef han för trött, så fattade hans ledsagande vänner honom under begge armarne och hjelpte honom upp från häll till häll. Stundom greps han väl af den svindel, som han ända från ungdomen erfarit vid bergbestigningar; men han njöt snart åter af na-

---

* Norrlands tidningar n:o 43, 44, 46, 49, 52 för år 1836, samt n:o 1, 3 och 7 för 1837. Berättelsen blef aldrig afslutad. Se, med afseende på de skämtsamma följdskrifter i bunden form, till hvilka den gaf anledning, Norrlands tidningar för 1838, n:o 12, 13 och 17.

** Resan utsträcktes ända till Trondhjem; i dessa Norska bygder fann Franzén allmogen förvånande lik den Svenska och språket »i det mesta Svenskt».

Digitized by Google

turens majestät och af de fria utsigterna. Landshöfding Montgomery tackade Franzén i ett bref af den 20 december 1836 för dessa vackra anteckningar från en resa, som för dem begge varit så behaglig, och påminner honom om åtskilliga yttranden, som derunder vexlades. Man tycker sig märka, att Kants estetiska åsigter ej voro glömda af den gamle Kantianen Franzén, när man hör Montgomery omtala, att biskopen, då han från ett fjell såg ut öfver den vidsträckta rymden, förklarade sig hafva ett intryck af att »vara liksom tillintetgjord i materielt och liksom upplyftad i intellektuelt hänseende»: man påminner sig ovilkorligen Kants lära, att det sublima, hämmande våra lifskrafter, väcker känslan af vårt öfversinliga väsen och för tanken till något öfver all *sinlig* måttstock stort. För öfrigt erinrar Montgomery i sitt bref Franzén derom, att vid nedstigandet från Åreskutan en snörip-unge flög ned på Franzéns axel och länge satt der, förnöjd och belåten: det ser ut som om denne biskop varit älskad af alla väsen, jordbundna eller vingade. *

År 1836 utkom ett nytt band af Franzéns skaldestycken, och han uppträdde der som drama-

* Franzén hade under år 1836 äfven varit i Umeå och haft den glädjen att der inviga sin måg Grafström i embetet som kyrkoherde.

Digitized by Google

tisk författare. Det ena af de två i den nu utgifna delen intagna styckena kallas »Audiensen eller Lappskan i Kungsträdgården» och är hållet i en glad, lekande ton samt nätt till sin anläggning. Det handlar om en gammal prest i Lappland, som rest till Stockholm för att träffa Gustaf III och för honom få framlägga några önskningsmål dels angående Lappska förhållanden i allmänhet, dels för egen räkning, om ett pastorat, som han söker. Den gamles planer motverkas af en intrigmakare, som vill skaffa pastoratet åt någon sin skyddsling; omsider lyckas dock åldringen få komma in i konungens rum på operan för att der afbida dennes ankomst från en teaterföreställning. Den bedagade mannen, som af resan, själsspänningen och dröjsmålet blifvit trött, somnar före Gustafs inträde; men konungen, som blidkas af Schröderheim, gifver den gamle hvad han begärt: ansökningen uttages ur den slumrandes ficka och förses med Gustafs bifallande påskrift. Med denna handling är sammanflätad en kärlekshistoria mellan prestens dotter och läkaren Helming, hvilka, besynnerligt nog, vigas i en af Kungsträdgårdens paviljonger. Ganska roande är den i pjesen förekommande »kongl. sekreteraren och kammarjunkaren» samt släte rimmaren Myrtenfelt. Om ock skalden endast lemnat en silhuett af Gustaf III, så är denna

Digitized by Google

i alla fall behagligt utförd; Schröderheims bild är mer tydlig och, äfven den, lyckad. Vissa idylliska drag i stycket röja Franzéns genius, och Litteraturföreningens tidning * synes göra sig alldeles för mycket omak, då hon sträfvar att i detta harmlösa och älskvärda, om ock något löst hopfogade lustspel upptäcka så många fel.

Det andra stycket har djupare innehåll; det är ett sorgespel och kallas »Drottning Ingierd eller Mordet på Eljarås». Franzén berättar, i företalet till sina dramatiska dikter, angående tillkomsten af denna tragedi, att en af hans vänner i Helsingfors, professor Linsén, hvilken före hans flyttning till Hernösand besökt honom i Stockholm, då påmint honom om ett dramatiskt ungdomsförsök öfver samma ämne, hvilket Franzén skulle hafva visat Linsén i Åbo. Säkert är, att Franzén af Beskow utbad sig att få genomgå den i Svenska Akademiens arkiv förvarade handskriften till en tragedi med titel »Erik Knutsson», som år 1800 inlemnats till täfling; han omnämnde visserligen icke, att han sjelf författat denna täflingsskrift, men vi hafva redan sett att förhållandet var sådant. ** I företalet säger Franzén, att det af honom sjelf i så lång tid förgätna dramat »Mordet på Eljarås» knappt skulle

* 1837 n:o 15.
** Jfr s. 325, not.

Digitized by Google

hafva sett dagen, derest han icke ihågkommit, att den person, utom hvars ryktbara, ehuru i en senare tid af den historiska kritiken i fråga satta åtgärd handlingen deri ej kunnat ega rum, tillhör Norrland. Fale Bure är en af detta lands namnkunnigaste män. Icke blott i historien är hans minne förvaradt, utan i folksägner, i den gård och det grafställe, som efter honom uppvisas i Sköns socken i Medelpad, samt i det slägtregister, på hvilket en mängd familjer, äfven adliga, stödja sina anspråk att från honom härstamma. Nu, sedan Norrland blifvit för mig hvad Finland fordom var, måste allt Norrländskt väcka mitt lifligaste deltagande. Kunde då ett sådant, af mig sjelf redan i min ungdom behandladt föremål undgå att fästa min uppmärksamhet? Ingen, åtminstone af dem, som sjelfva idka vitterhet, lärer undra, om jag ej förmådde motstå frestelsen att på detta arbete använda en ny möda, hvarigenom det blifvit på en gång min ungdoms och min ålderdoms verk».

Något, som, då man genomläser Franzéns sorgespel, genast faller i ögonen, är titelns olämplighet. Om än »drottning Ingierd» hör till styckets mer framträdande personligheter, faller dock hufvudintresset icke på henne, utan på den brottslige Sverker, och »mordet på Eljarås» förekommer icke i sorgespelet, utan är endast dettas nödvändiga

Digitized by Google

förutsättning. Men i och för sig har dramat många präktiga scener, en delvis fängslande karaktersteckning samt något storartadt i uppfattningen. Att Franzén någon gång allt för mycket afvikit från det historiska, har stundom anmärkts; i alla händelser har han förstått att göra sin Sverker till en tragisk karakter. Handlingens gång är denna. Den unge Erik Knutsson, för hvilken Fale Bure, som räddat och uppfostrat honom, hittills dolt sitt eget verkliga namn och hans kungliga börd, uppträder, jemte sin fosterfar, förklädd i Upsala domkyrkas Eriks-kor, der just samma dag Erik den heliges stoft skulle »vigas i sitt silfverskrin». Drottning Ingierd, som fordom var Knuts, men nu är Sverkers maka, närmar sig. Hon, som ännu tror, att det vid Eljarås timade mord, hvarigenom hennes barn med konung Knut dödats, var ett verk af stigmän och icke vet, att hennes nuvarande make anstiftat detsamma, förebrår sig nu, att hon för barnens egen skull låtit skicka bort dem dit. Signild, åt hvars vård barnen under vistelsen vid Eljarås varit anförtrodda, tröstar henne dermed, att, om hon ock sjelf varit tillstädes, hon knappt skulle hafva kunnat göra något till deras räddning från röfvarebandet. I slutet af första akten upplyser Fale Bure, som uppbådat en härskara från Norrland, Folke Jarl om sin afsigt att

Digitized by Google

just denna dag, då Sverker på herredagen ville försäkra tronföljden åt sin son, den späde Johan, låta den räddade Erik Knutsson framträda:

Just till denna dag
Har jag förvarat honom, att han nu
För de förnämste af de begge riken
Framträda skulle, som en sparad telning
Af Erik Bondes konungsliga stam
Och, af dem erkänd, binda Sverker sjelf
Vid eden, som han svor, då han blef konung,
Att lemna spiran efter sig åt Erik.

Då Folke Jarl genmäler, att framgången beror på de bevis, som kunna anföras för att den räddade ynglingen verkligen vore Knuts son, svarar Fale Bure, att bevis finnas, men ej kunna läggas i dagen utan att den hittills dolde barnamördaren röjes. Härefter underrättar Fale Bure Erik sjelf om hans härkomst.

I andra akten låter drottning Ingierd, som vill flytta de dödade prinsarnes kistor till den nya domkyrkans kapell, under tiden förvara dessa på ett öppet loft utanför sitt gemak. Konung Sverker uppträder nu; han går i sömnen och rufvar öfver sitt brott. Erkebiskop Valerius och en af drottningens tärnor lyssna nyfiket till de sjelfanklagelser, sömngångaren uttalar.* Konungen börjar:

* Att detta är en reminiscens från Shakespears Macbeth, der lady Macbeth, i en af de djupaste och snillrikaste scener,

Digitized by Google

Nu åter om de barnen! Tyst dermed!
Om Eljarås vill jag ej höra nämnas.

Valerius får af konungens egna läppar visshet om hans brottslighet; han väcker honom och i uppvaknandets ögonblick snafvar Sverker mot katafalken, på hvilken kistorna stå. Valerius, en förslagen hierark, men i vissa fall sympatiskt tecknad, har genom sin upptäckt ett öfvertag öfver Sverker, som hemligt börjat resa sig mot de af honom gynnade andliges för stora välde. Han yppar för konungen hvad han vet, manar honom till ånger och bjuder honom att taga sig till vara. Sverker, hos hvilken Franzén verkligen vetat inlägga på en gång skuldmedvetandet, den tragiska kraft, som skakar från sig ångerkänslorna, och en viss hjeltestyrka, svarar:

Jag vet, det förestår en evig dom
För konungen så väl som undersåten.

---

som någon dödlig uppfunnit, går i sömnen, har Franzén sjelf i företalet tillkännagifvit. »På ett ställe, i andra aktens andra scen, förekommer en imitation af Shakespear, hvartill jag blifvit, såsom jag tror.— ty det är så länge sedan, att jag ej mer kan minnas det — omedvetande bragt af det outplånliga intryck, som mrs Siddons' spel såsom lady Macbeth, gående i sömn, hade gjort på mig, då jag 1796 var i London. Annars borde jag väl, ehuru en yngling vågar allting, icke kunnat vara så dåraktig att vilja härma en skald, om hvilken jag då redan hade läst det yttrande af Lessing, att det vore lättare att taga från Herkules hans klubba, än att från honom låna en enda rad».

Digitized by Google

För den må du mig varna, dertill kallad!
Men spar ditt hot om timlig räfst. Ännu
Är Sverker den han var i råd och fält;

han förklarar sig trotsa all yttre magt. Han säger sig hafva offrat tillräckligt åt kyrkan och i ersättning hafva fått blott Latinska formler, som ej gifva honom frid. Valerius genmäler strängt:

Då du ej tror på dessa helga nycklar,
Med dem vi himlen öppna eller sluta
Och lösa eller binda kung och slaf,
Så hjelp dig sjelf! Försök att med den magt,
Som du i spiran och i svärdet bär,
Den matk förkrossa och den eld utsläcka,
Som redan göra, efter hvad du sjelf
Bekänt, ett helvete inom ditt hjerta.
Försök att med din egen visdoms ord
Bannlysa från din bädd de plågoandar,
Som störa nattens ro för dig. Farväl!

Sverker känner med vrede, att den upptäckta skulden är »den grimma, hvarmed Valerius fångar det vilda djur», som bär kronan, att brottet är ett nät, hvari han sjelf bindes; men han trotsar ännu, i förlitande på sin myndighet.

Då Sverker är i denna stämning, är det ej underligt om han i tredje aktens första scen, då hans medhjelpare Ragvald underrättar honom, att han hotas af en fiende, nästan med glädje mottager denna nyhet, i tro att hotet kommer från utländsk magt och att han nu i stridens vimmel

Digitized by Google

kan tysta samvetsoron. Det ligger något hjeltelikt i dessa ord:

Vill Norges konung möta mig igen,
Så är jag glad att få på stridens fält
Bli åter den jag var, en man för mig.
Der, under vapnens dån, den oro tystnar,
Som tär mitt inre under fredens lugn.
Der nå mig ej de helga band från Rom,
Ej dessa fina nät af slingrig statskonst,
Som göra mig till slaf på sjelfva tronen.

Ragvald, som för öfrigt gått längre i förhärdelse än Sverker och anser ånger för en sjukdom, meddelar honom, att det är fråga ej om utländskt, utan om inhemskt hot och att Folke Jarl sammankallat krigsfolk för att understödja en mystisk pretendent. Ingierd, hvilken under tiden fått veta, att hennes äldste son lefver, underrättar nu Sverker derom, men han förnekar uppgiftens sanning:

En präktig saga, lik de underbara,
Som man till tidsfördrif för qvällen diktar!

Signild, som sjelf varit närvarande vid Eljarås, bekräftar, att den äldste af prinsarne bortförts; hennes berättelse om sjelfva förloppet tillhör i dramatisk kraft det bästa, vi ega inom vår litteratur. Sverker utropar då:

Gå, stäng dig i ditt rum, om du ej vill
Bli stängd i häkte! Håll din tunga bunden,
Att du ej sjelf må bindas!

Digitized by Google

I fjerde akten söker Sverker inbilla Ingierd, att den ränkfulle och äregirige Fale Bure utgifvit sin egen son för att vara prins Erik, men hon låter ej öfvertyga sig. Utan att veta det, dömer Sverker sig sjelf, då han om Fale Bure säger:

Den, som upp
Till välde sträfvar, anser allt sig lofligt.

Omsider yppar Sune Jarl för den arma drottningen, att det är Sverker sjelf, som dödat hennes barn; en gång har hon haft en dylik, dunkel aning, men bortvisat den som ett demoniskt bländverk: nu har hon visshet. Det är ett fel af Franzén, att ej låta henne vid denna underrättelse visa mera af både fasa och storsinnig vrede; en annan skald skulle kanske gjort henne till en lejoninna: nu är hon i alla händelser alltför »tam». För att rödja ur vägen ett besvärligt vittne, låter emellertid den skändlige Ragvald mörda Signild.

Femte handlingen för oss å nyo till S:t Eriks kor. Den ridderlige Erik Knutsson vill öppet framträda och kräfva hämnd på Sverker. Fale beder honom vänta ännu en kort tid och döljer honom i ett lönrum inom templet. Högtidligheten till Erik den heliges minne begynner; i procession inträda konungen och drottningen samt den fjortonårige prins Johan, som Sverker nu vill låta hylla

Digitized by Google

till tronföljare. Att diakonen Marcus med flit uthängt en tafla, föreställande det Betlehemitiska barnamordet, på en plats, der den måste falla Sverker starkt i ögonen och kanske narra honom att röja sina samvetsqval, detta erinrar något om Hamlets sätt att, under uppförandet af ett skådespel, gifva akt på Claudius. Konungen säger nu, att, då Eriks ätt utslocknat, ingen kan bestrida Johan arfsrätten till kronan; han vill redan låta härolden förkunna dennes val, då Folke Jarl förklarar, att en ättling af Erik den helige lefver qvar. En ordträta uppstår, och sjelfva menigheten söndras i olika partier. Det gör dock på de flesta ett dåligt intryck, att Sverker, vid åsynen af den omnämnda taflan, beter sig ungefär lika underligt som Claudius vid åseendet af det diktade mordet på scenen. Plötsligt framträder nu Erik Knutsson, och Svearne finna honom lik deras förre konung. Söndringen tilltager, och Sverker lemnar i vredesmod kyrkan. Som en »deus ex machina» har emellertid en man, vid namn Brynjolf, hvilken på kungens befallning föröfvat mordet vid Eljarås, återkommit från Rom, dit han begifvit sig för att försona sin synd; han omtalar förhållandet, och nu är allting för Sverker räddningslöst förloradt. Den femte akten, som särskildt i kyrkscenerna med deras spännande uppträden visat verklig dra-

Digitized by Google

matisk styrka, afslutas på olämpligt sätt med en tvekamp mellan Sverker och Sune Jarl, i hvilken Sverker, som sjelf söker döden, stupar. Det hade varit dramatiskt bättre, om ock ur andra synpunkter kanske för djerft, att låta tvekampen ega rum mellan de två stora motståndarne Sverker och prins Erik, hvilken ju ock med ridderligt mod erbjudit sig att fäkta med tyrannen.

Trots detta fel i upplösningen samt åtskilliga dramatiska felaktigheter i teckningen af drottning Ingierd, är skådespelet ganska utmärkt. Sjelfva ämnet är tragiskt, och Sverker är här tecknad som en verkligt tragisk person. Litteraturföreningens tidning har alldeles tydligen orätt, då hon, från början till slut tadlande stycket, förklarar, att Sverker i detta drama är en slapp natur, som ständigt är öppen för sista intrycket. Sådan må han till äfventyrs i verkligheten hafva varit, men Franzéns Sverker har hjeltestyrka i det onda, utan att dock hans ondska är så öfverdrifvet färglagd, att den alldeles utesluter hemlig ånger och skuldkänsla. Med lika litet skäl anser samma tidning erkebiskop Valerius endast vara ett exemplar af den vanliga munktypen, listig, kasuistisk, egennyttig, trotsande och smidig. Litteraturtidningen menar det vara ett misstag »att endast under denna skepnad se katolicismens andlige: det

Digitized by Google

fans äfven då andlige, som på ett ädelt sätt ingrepo i händelserna». Ja väl, men Franzéns mening var ej heller att göra Valerius till någon vanlig teatertyp för hierarkisk smidighet. Han skrifver sjelf i ett bref från 1836: »Man gör i allmänhet orätt, då man äfven i vår historia framställer alla prester i medeltiden såsom de största nidingar och bofvar. I Valerius har jag sökt framställa en påfvisk prelat, såsom jag tänkt mig honom värdigast och sannast».

Franzén var helt naturligt otillfredsställd med Litteraturtidningens granskning och förmodade, kanske icke utan skäl, att missnöje öfver hans afhandling »Om det nationliga och fosterländska i Svenska vitterheten under Gustaf III:s tidehvarf» hade någon andel i den obelåtenhet som Upsalaromantikens tidskrift ådagalade. Äfven andra offentliga organ funno emellertid Franzéns dramatiska arbeten svaga. Man måste gifva dem rätt deri, att Franzéns styrka är lyriken, särskildt sjelfva kärnlyriken, och att hans begåfning ej visar sig lika stor i andra diktarter. Men i alla händelser är det säkert, att Franzén, likasom så många lyriska skalder, lyckades bättre i dramat än i den episka diktningen: hans »Ingierd» står i poetiskt afseende vida öfver hans »Gustaf Adolf i Tyskland» och hans »Columbus». Om än det må vara

Digitized by Google

sant, att just den idylliska karakteren af Franzéns poesi gjorde honom mindre och endast undantagsvis egnad att skildra lidelsens styrka, den tragiska kampen, de stora »kollisionerna» i menskliga öden, så måste man dock med B. E. Malmström erkänna, att »Mordet på Eljarås» eger verkliga dramatiska förtjenster. Tegnér yttrade, må hända än mer träffande, att styckets *tragiska* värde är större än dess rent dramatiska; då han fälde detta yttrande, tänkte han antagligen särskildt på Sverkers karakteristik. Deremot bör det icke förnekas, att Litteraturföreningens tidning hade rätt, då hon gjorde anmärkning mot en del historiska osannolikheter, mot upplösningen och mot teckningen af Ingierd; då tidningen åter anser Ragvalds ondska vara för starkt framhållen, så må man genmäla, att hans förhärdelse knappast kan anses större än till exempel Jagos i Othello. Mer knapphändigt affärdades Franzéns dramer i Dagligt Allehanda, som otillbörligt nedsatte dem*. Järta, som hade skarp blick för poesi och lätt skilde falsk stål från sanning, skal från kärna, var mycket belåten med de Franzénska teaterstyckena. Om »Mordet på Eljarås» säger Franzén sjelf, att han »litat på den verkligt tragiska situationen och, med sin vanliga

* Bland de bättre recensionerna öfver Franzéns dramer är en i Statstidningen.

Digitized by Google

rädsla för det som bländar och är brokigt, sökt det enklaste uttrycket så väl som den mest naturliga sammanställningen». Och just det rena, klara, flärdlösa i Franzéns här omtalade sorgespel skiljer detsamma fördelaktigt från många endast på »effekt» beräknade stycken.

Ända från denna tid egnades Franzéns vittra verksamhet hufvudsakligen åt religiösa ämnen och åt försöket att gifva poesiens form åt de apologetiska vederläggningar, till hvilka han uppkallades genom tidslitteraturen. I nästan alla af dessa skapelser uppenbarar sig hans skaldegenius, om än uppgift och syfte stundom framträda alltför sjelfständigt, för att icke det omedelbart estetiska intrycket någon gång skulle uppoffras. Han samlade liksom alla sin själs krafter, äfven de poetiska, till försvar för det heliga; hans diktning blef tjenarinna åt religionen, hon bodde, såsom det i skriften säges om Hanna, Phanuels dotter, i templet natt och dag. Den, som sett så mycken annan »tendens» göra sig bred och pocka på sin infödingsrätt i det skönas rike, är böjd att urskulda en »tendenspoesi», som var så genomträngd af de högsta sanningar och som för öfrigt så ofta, på grund af den poetiska naturen hos författaren, öfvergår till fri, genomskinlig, harmonisk skönhet.

Digitized by Google

År 1837 uppfördes Franzén i tredje rummet på det efter Carl von Rosensteins bortgång upprättade erkebiskopsförslaget; Wallin hade första rummet och Wingård det andra. Mången anade redan på förhand, att förslaget skulle få detta utseende; Beskow gissade genast på dem tre. Att Franzén ej önskade blifva nämnd, var alldeles säkert; särskildt skulle han hafva bäfvat tillbaka för talmanssysslan vid riksdagarne. Man var deremot oviss, huru vida konungen skulle välja Wingård eller Wallin; man kände dem begge som utmärkte och mycket betydande män och kunde vara säker, att, på hvilkendera än valet föllе, Svenska kyrkan skulle få en värdig *primus inter pares*. »Sympatierna» voro mellan dem delade; somlige ansågo Wingård mer pröfvad, mer erfaren och klok, andre trodde honom vara för hersklysten och omedgörlig. Franzén älskade dem begge, men dolde icke för Wingård, att han, som sjelf på inga vilkor önskade ifrågakomma, denna gång hoppades på Wallins utnämning. Till Beskow skref Franzén i december 1836: »Utan tvifvel kommer Wallin främst i fråga; nog kan han äfven i riksdagsvärf föra ordet: han kan hvad han vill». Den 3 mars 1837 skref han å nyo: »Ehuru vi icke mer än till en del känna omröstningen vid erkebiskopsvalet, se vi deraf, att utgången i afseende på Wallin blifver sådan, som

Digitized by Google

vi spått, att han får allmän kallelse till första rummet och således sjelf får se, huru det är blott *en* röst om hans företräde till detta af Försynen honom ämnade hedersställe i den Svenska kyrkan. Det är en egenskap hos Wallin, som konungen kanske icke känner, men på hvilken han borde göras uppmärksam, nemligen att Wallin såsom talman skulle kunna verka på ståndet mer än någon annan, icke blott genom den allmänna aktning, det förtroende, han har, utan ock genom en egen gåfva att styra och leda utan att man märker det eller åtminstone känner sig deraf besvärad. Ehuru mycket det talas om, att han skall afsäga sig, kan jag dock icke tro honom vara så orimlig, så framt icke konungen af politisk predilektion för Wingård skulle endast lösligt tillbjuda honom platsen: omöjligt kan han gå honom alldeles förbi». Äfven Geijer hoppades, att Wallin skulle nämnas; han skattade begge högt, men trodde Wallin vara mildare och fogligare: politiska uppfattningar bidrogo väl ock till hans omdöme.

Franzén åtnjöt både Wallins och Wingårds förtroende; åt honom anförtrodde de begge sina bekymmer, och det var för honom ingen hemlighet, att Wingård med sitt verksamhetsbegär, sin kraft, sin ovanliga förmåga att leda och ordna, önskade platsen, men att Wallin hyste betänkligheter. Det

Digitized by Google

har sitt egendomliga behag att se, huru de begge väldige andarne inför den evangeliske vännen i Hernösand biktade sina meningar.

På utnämningsdagens morgon, den 17 mars, men innan ännu beslut blifvit fattadt i rådkammaren,* meddelade Wallin Franzén det som förefallit och skildrade för honom sin oro. »Min belåtenhet med mitt närvarande läge, min kropps- och ofta äfven själssjuklighet, min önskan af oberoende beqvämlighet, mitt behof af hvila, min känsla af oförmåga, oskicklighet, trögbet, min fruktan för representation och paraderande, min lilla fåfänga att ej vilja vara sämre än andra och att ej blifva ställd på en plats, der det icke går an att inkognito öfverlefva sig sjelf — detta, och annat mera, har revolutionerat mitt sinne mot den nu ifrågavarande förflyttningen till Upsala samt mot vännerna och deribland *in specie* dig, som, lika med flere, tror mig om bättre än jag sjelf, som ändå känner mig bäst. Jag har derföre uppbjudit all min kraft för att motstå och, om möjligt vore, afvända det hotande slaget, tordöns-

* Järta skref ungefär samtidigt i bref till en vän: »I afton blir troligen Wallins dödsdom afkunnad. Man har, som det i går afton sades mig, ej förstått hans svar annorlunda än som ett bestämdt medgifvande, ej såsom en önskan att få besinna sig öfver påskhelgen. I följd deraf lärer Hartmansdorff i dagens konselj föredraga saken».

Digitized by Google

slaget, som med skakande magt uppjagar mig ur mitt lugn, min anspråksfria belåtenhet med mitt kall, min omgifning, min i timlig måtto sjelfständiga både utkomst och verkningskrets, samt kör mig obarmhertigt och i fyrsprång uppför backen till den vådliga, blåsiga höjden, der ingen skugga är mot middagshettan, intet värn mot stormar och kanske ingen frid för den tröttes afton. Jag har stridt manneliga mot min konungs alla utskickade: lifmedici, statssekreterare, öfverstekammarjunkare, excellenser, och då den siste, grefve Brahe, i måndags var hos mig, bad jag att få skriftligen till K. M:t ingifva min sista vördnadsfulla reservation. Så uppkom hosföljande promemoria,* hvilken mot

* Denna promemoria, märklig genom sitt innehåll, tankarnes upphöjda art samt särskildt genom de i densamma uttalade omdömena om de på andra och tredje förslagsrummet uppförde embetsbröderna Wingård och Franzén, har följande lydelse: »Med anledning af de nådiga kommunikationer, genom hvilka E. K. M:t täckts tillkännagifva sin höga afsigt att nämna mig till det lediga erkebiskopsembetet, vågar jag underdånigst afgifva följande ur mitt hjerta tagna förklaring. Att, efter den oväntade utgång valet tagit, officielt undanbedja mig förslagsrummet och derigenom föranleda obehaget af ett nytt val, vore, jag medger det, både otillständigt och otacksamt; men då slutligen valet emellan de i underdånighet föreslagne tillhör majestätsrätten och icke ännu blifvit fästadt med konungsord, är jag skyldig mig sjelf den uppriktiga bekännelse, att en platsförändring, sådan som den ifrågavarande, för mig såsom enskild man företer betänkliga sidor. Jag har stort skäl att vara belåten

Digitized by Google

middagen aflemnades, hvarpå, efter ett par timmar, jag blef befald till så kallad kammarspisning kl.

---

med den plats jag innehar och hvilken jag åtminstone ej borde önska bortbytt mot någon annan än en inskränktare och lugnare. Men äfven denna önskan, någon gång under de senare åren framförd till min faderlige konung, har småningom öfvergått till en stilla förnöjelse med min närvarande ställning i samhället. Jag känner, att bland de vänner, af hvilka jag här omgifves, kan jag åldras utan farhåga att förlora i deras tillgifvenhet. Jag känner att, der jag i raskare dagar ansetts hafva något uträttat, kan jag ej blott utan vanära, men ock med mesta tillfredsställelse närma mig till de aftagande krafternas period. Ehvad jag rådfrågar min böjelse eller min beräkning, finner jag således intet individuelt skäl för mig att på sådant sätt ömsa läge, derest jag ej framdeles skulle tro mig böra lemna platsen åt någon friskare kraft för att, i full ledighet, förrän min hädanfärd inträffar, på en senare ålders dagar retirera till mitt födelsestift. Sådan vore och är min enda, öppet utsagda »kalkyl», om jag skulle hafva någon, i befordringsväg, så framt jag ej, hvilket jag lifligast önskar, kan med någorlunda ominskad förmåga till dödsstunden sköta det kall, jag nu innehafver och hvarvid jag är fäst med så många och mångåriga band. Den högre utmärkelsen och den större inkomsten hafva för mig icke något retande; i förra afseendet har jag fått vida mer än jag sökt och i det senare fullt upp hvad jag behöfver. Deremot har den ifrågavarande platsen mycket som kan afskräcka en underordnad skicklighet, en af mödorna bruten, hvila behöfvande kraft, ett ömtåligt och snart förläget sinnelag samt ett af parad och representation högeligen besväradt och för dem otjenligt lynne. Nya förhållanden och föremål, som fordra sitt eget, med åren alltmer ansträngande, men derföre ej alltid lyckligt studium; ett vidsträckt stift, som, med många och talrika församlingar, skolor och öfriga inrättningar, påkallar oafbruten tillsyn, omsorg och

Digitized by Google

8 om qvällen, då jag hölls qvar till midnatten under fortsatt kungligt och underdånigt dispute-

---

verksamhet; rikets första universitet, som har skäl att vänta mycket af sin prokansler, men som, när han uträttar mindre, skall hos honom misstänka bristande nit för dess bästa eller bristande förmåga att göra det gällande: allt detta ingifver oro. I sammma kategori skall den konstitutionele talmannen för ett rikstånd hädanefter som hitintills mången gång befinna sig vid våra i sig sjelfva tillräckligt ledsamma riksmöten. Man kan då i sanning befinna sig i en bättre belägenhet än i den högsta ecklesiastika inom fäderneslandet; åtminstone befinner jag mig i en bättre, tacksammare, behagligare. Sådan är min känsla och derföre min tro. Får något afseende derpå gälla — och detta beror nu på E. K. M:ts höga bepröfvande — så finnas på förslaget bredvid mig tvenne män, hvilka begge med öfverlägsna förtjenster der, såsom annorstädes, innehafva och försvara sitt rum, den ene beslutsam, kraftfull, van vid ärendens behandling, redig i ämnens uppfattning och framställning, beredd och modig att, äfven ensam, äfven misskänd, stå eller falla för den sak, han anser god; den andre mild, fridälskande, med Evangelium till instruktion och sin hela politik i hjertat, kyrkans patriark i förtjenster, litteraturens i både förtjenster och år; begge grundlärde män på höjden af sin tids bildning, begge vaksamme, nitiske, erfarne både som eforer för läroverk och ledare af ett stifts angelägenheter. Jag viker gerna och rättvisligen för dem begge i personliga företräden; men jag viker för ingen i vördnad för min konungs bud. Tillåter E. M:t mig att förblifva på den plats, der jag är van, der jag trifves, der jag med lätthet kan öfverse mina åligganden och må hända ej utan tillfredsställelse fullgöra dem, så tackar jag Gud, som förskonar mig för det svåraste prof, jag haft att genomgå och hvilket ej mera kan återkomma. Utfaller E. K. M:ts höga beslut annorlunda, är E. M:ts nådiga vilja att, oaktadt mina underdånigst framförda betänkligheter, till den för verldens ögon

Digitized by Google

rande, som så slutades, att jag öfverlemnade mig till min konungs disposition — i afseende på utnämningen (ty eljest vill jag väl nyttja egen eftertanke och vilja i förefallande ämnen); hvarpå H. M:t tackade mig för kapitulationen och, då jag begärde som en enda återstående nåd att sakens afgörande måtte uppskjutas till efter helgen, så svarade monarken blott: *nous verrons*. Ja, »nous verrons» om icke utnämningen ändå sker i dag, just kanske i denna stund, emedan konselj nu hålles och Hartmansdorff icke otydligt sagt, att kungen ej vill låta saken hvila. Så må det, i Herrens Jesu namn, gå som Gud vill! Jag har med ed lofvat Honom att lyda min konung, och när han befaller, oaktadt mina reservationer och argumentationer, så — om det ock skulle gå med stormsteg mot ett fiendtligt batteri — måste det gå, svida hvad det vill i den individuela känslonerven. Det blir då ej fråga om stå eller stupa, utan blott om att lyda tyst och hängifven. Gud

---

lysande, för mig ansvarsfulla värdigheten upplyfta en anspråkslös man, som redan fått nog af lycka och är rädd för en större, så beder jag Gud om kraft och mod. Jag vågar då mitt lugn, kanske ock min reputation — om jag har någon —, tror, att min konungs, att mitt ståndts röst är Guds röst och går ditt Herren kallar, oberoende, såsom förut, af allt annat än mitt begrepp om rätt och min känsla för pligt. För detta kan jag svara, icke för mer. Ske Guds vilje!»

Digitized by Google

hjelpe mig! Gifve Han mig sin andas kraft till förtröstan och verksamhet i Hans tjenst medan dagen varar. Det kan, Gudi lof, ej vara så långt till aftonen. — Jag vet ej, huru det kunde komma sig att du ej fick förslag i Stockholms konsistorium,* der dock hvar och en så högt värderar dig. Kanske har, såsom några påstå, Hedrén ej varit alldeles overksam för sig; Wingård skulle in, och mig, som bad att blifva skonad, ville de ej heller utesluta. Konsistorium har *tort* deraf, icke du, som i alla fall fick det stora förslaget och sä-

---

* Af Stockholms stads konsistorium uppfördes Hedrén i första rummet, Wallin i andra och Wingård i det tredje. I Vexiö domkapitel hade Wingård första, Tegnér andra och Wallin tredje rummet; i Vesterås Wallin första, Franzén andra och Wingård tredje rummet; i Linköping Hedrén första, Wingård andra och Wallin tredje; i Carlstad Hedrén första, Wallin andra och Tegnér det tredje; i Lund Wallin det första, Wingård det andra, Franzén det tredje; i Göteborg Wingård det första, Franzén andra, Wallin tredje; i Skara Wallin första, Lundblad andra, Franzén tredje; i Consistorium Academicum i Upsala Wallin första, Wingård andra, Franzén tredje; i Upsala domkapitel Wallin det första, Wingård det andra, Lundblad det tredje; i Strengnäs Wallin det första, Thyselius det andra, Franzén det tredje; i Kalmar Wallin första, Kullberg andra, Tegnér tredje; i Visby Wingård det första, Hedrén andra, Wallin tredje. Erkestiftets presterskap gaf Wallin 223 röster, Lundblad 182 och Franzén 124. I Hernösands domkapitel, der Wallin och Franzén fingo lika många röster, uppfördes Wallin i första rummet, Franzén i det andra och Hedrén i tredje rummet.

Digitized by Google

kert dertill hade erhållit enhällig kallelse, om man ej trott, att du icke ville bli talman vid riksdagarne. Ack, att Wingård hade blifvit den rätte! Hvarföre skulle han reta på sig getingarne, som surra kring landet i dagpapperen!»

Till erkebiskop och prokansler vid Upsala universitet utnämndes Wallin den 17 mars 1837. Han hade ock — med femton röster — fått enhällig kallelse af de femton valkorporationerna, om ock icke alla uppfört honom i första rummet. Wingård hade erhållit nio och Franzén åtta röster; närmast derefter kommo Hedrén och Tegnér.

Biskopen i Göteborg bar i förstone med svårighet denna underrättelse. Som stiftsstyresman var han i skicklighet knappt upphunnen af någon bland de lefvande, i ståndet var han högt ansedd, hans lärdom, mod och uthållighet voro stora, hans sakkännedom var lika betydande som hans ståndaktighet. Smädelser, hot, smicker verkade ingenting på den karaktersfaste mannen. En klar uppfattning förenades med ett befallande väsen. I lifvet punktlig, i umgänget älskvärd och stundom skämtsam, i öfvertygelser oböjlig, var han utan tvifvel en af sin tids ypperste män, om ock ett ständigt föremål för den »frisinnade» pressens förbittring. Wingård var ärelysten, men sträfvade icke efter tomma utmärkelser, utan efter ett vidsträckt verk-

Digitized by Google

samhetsfält, efter inflytande på det offentliga. För sin vän och embetsbroder i Hernösand uttalade han oförbehållsamt sin mening. Såsom den äldste i tjenst varande biskopen, hvilken i nitton år bestridt sitt embete, såsom i riksdagsgöromålen mer förfaren hade han trott sig företrädesvis skola komma i åtanke. Han erkände villigt Wallins snille och förtjenster, men måste anse honom oprövad som stiftsstyresman, betviflade något Franzéns påståenden om Wallins administrativa duglighet och fann Wallins yttrande, att, då konungen »sålade» honom, han mottoge embetet, så mycket underligare, som Wallin kort förut i bref till honom sjelf förklarat sig önska att icke alls ifrågakomma. Säkerligen har Wingård tecknat sig alldeles rätt, då han i brefvet till Franzén sade sig, trots all kroppslig svaghet, känna en ynglings mod att verka, strida och lida.

Många tänkte detsamma angående det timade. Tegnér skref till Brinkman: »Att Wallin, såsom det största namnet inom Svenska kyrkan, enhälligt föreslogs till dess högsta värdighet, var rätt och hedrar både honom och clerus. Men icke tror jag, att han bort emottaga tjensten sjelf, för hvilken Wingård onekligen är mera passande, i synnerhet för dess politiska sida, för hvilken jag fruktar att Wallin ej har några anlag. Man säger, att han

Digitized by Google

blifvit tvungen; men jag begriper icke rätt, hur en man kan låta tvinga sig till något sådant, om icke på samma sätt som en flicka tvingas att ingå äktenskap eller en fru att bryta det». Till Franzén hade han, innan utnämningen skett, skrifvit: »Lycka till erkebiskopsförslaget! Wallin tros afsäga sig förtroendet, och du tror jag ej heller skulle gerna emottaga det. Således är väl Wingård sjelfskrifven och passar också bäst för det politiska, ehuru i vår tid ingen passar fullt derför». * Beskow, som stod Wallin nära och önskade hans utnämning, trodde dock, från synpunkten af Wallins enskilda lugn, saken mindre fördelaktig. Och två år derefter skref Lundvall, att Wallin i hans tanke hade bort afsäga sig förtroendet.

Ädla sinnens missnöje öfver en tillfällig motgång är sällan långvarig, och förhållandet mellan Wallin och Wingård förblef godt. Wallins i brefvet till Franzén af den 17 mars 1837 uttalade dödstankar: »det kan, Gudi lof, ej vara så långt till aftonen» gingo emellertid snart i fullbordan. Den 30 juni 1839 brast det mägtiga strängaspelet; mannen med den djupa blicken, med den vemo-

* Till Beskow skref Tegnér: »Wallin är född att föra Herkulsklubban, nemligen i predikstolen, icke talmansklubban. Jag fruktar den kommer att göra honom mycket bryderi, kanske äfven chikan».

Digitized by Google

diga själsstämningen, den stora kraften hade slutat sitt lif. På dödsbädden hade han sagt, som för sig sjelf: »Jag går — jag går — jag har föga njutit af lifvet». Wingård greps starkt af underrättelsen. Han fann det under de följande åren tomt vid besöken i Stockholm, då han ej längre fick råka Wallin; år 1841 skref han till Franzén: »Jag fruktar för Almqvists inflytande på de unga presterna, synnerligast hufvudstadens, hvilka ej längre hafva en Wallin att frukta». Icke minst skakad blef Franzén. Han och Wallin hade varit så gamla, trogna vänner; Franzén hade så lifligt gladt sig åt hans utnämning till erkebiskop, sägande, att »det ej kunde finnas mer än *en* mening i hela landet derom att detta val var det värdigaste»; under sekretariatet i Svenska Akademien hade Wallin så ofta stödt och uppmuntrat honom; begges sång hade helgats åt det evigas tjenst; minnena från deras gemensamma psalmdiktnings tider voro för dem båda dyrbara. I ett bref till en vän skref Franzén i juli månad 1839: »I Stockholm, då jag såg honom, anade jag, att sjukdomen var betydligare än den ansågs; det låg någonting i hans blick som skrämde mig. Samma dag, som han dog, sjöng ett fruntimmer här för oss hans »Suck vid målet» med den melodi, som Crusell, sjelf döende, satt dertill. Hela sällskapet

Digitized by Google

— det var här i Säbrå prestgård — rördes af denna sång. Jag, som med oro väntade utgången af Wallins sjukdom, gaf visst anledning dertill att den blef sjungen, men kunde ej föreställa mig, att han just då, några timmar förut, hade aflidit. Trötta hufvud, sof i frid! En stor tröst för hans vänner är den allmänna sorgen efter hans död».

Vid Svenska Akademiens högtidsdag 1839, då Beskow föredrog Tegnérs qväde öfver Wallin, upplästes ock dennes odödliga, sista dikt »Dödens engel». Franzén skref om detta skaldestycke: »Wallins svanesång, som genom hans död fått en särskild betydelse, är i sig sjelf ett högst märkvärdigt poem. Det stora ämnet, den förvånande rikedomen och styrkan i tankar och bilder, den egna så välljudande som svåra versarten gifva åt detta stycke ett af de främsta rummen bland Wallins poetiska arbeten».

Sjelf hade Franzén* i sin år 1838 skrifna, på en gång lekande och allvarliga dikt »X. Y. Z.» uttalat sin uppfattning af en del frågor för dagen. Dikten innehåller ett politiskt samtal mellan X, som är liberal, Z, som är radikal, och Y, en vän af lagbunden frihet, stadgad ordning och histo-

* I augusti 1837 hade han, knappt återställd efter en sjukdom, företagit en visitationsresa i nordvestra Ångermanland.

Digitized by Google

risk utveckling. Medan Z hånar »dévouementet» för tron och altare, är Y, som tolkar Franzéns egna åsigter, af den mening, att just »hängifvenhet» och förtroendet äro oumbärliga i en stat, att inga kontroller, vore de än så vist uttänkta och aldrig så behöfliga, kunna ersätta pietetskänslan. I representationsfrågan antydes här, att en riksförsamling, sammansatt af fem stånd, må hända kunde hafva sina fördelar *; på samma gång varnas för allt förhastadt nedbrytande af det bestående. X, som erinrar om 1809 års lyckliga förändringar och förmenar att, lika litet som blod då spildes, lika litet behöfde nu en ombildning af representationen föranleda några vådor, får af Y till svar:

Stod icke, när det förra skedde,
Nödvändigheten, i gestalt
Af en fiendtlig här, tillreds att störta allt?
Och tänkesättet re'n förut beredde
Det djerfva stegets ögonblick.
Men har det nu ett lika stadgadt skick?
Vill Svenska folket det se rifvet,
Som stått så länge, innan än är gifvet
Hvad i dess ställe sätts och kan bestå?
Nog gör man vackra statsmodeller,
Som man på bordet till beskådning ställer,

* Lefrén väckte, som bekant, vid riksdagen 1834—35 förslag om en af de fyra riksstånden samt ett af ofrälse ståndspersoner sammansatt femte stånd vald och på två kamrar fördelad riksdag. Möjligen syftar Franzén på detta förslag.

Digitized by Google

Men stater lefva, växa, bildas ut:
Tag deras anda bort, så är det med dem slut!
När ej de gamla ekar mera
Ge gården skygd — man högg dem ner —
Hvad kan man väl i hast plantera,
Som både lugn och svalka ger?
Men kunde telningar, som redan
Med stam och krona fasta stå,
Till dem så fogas, att de sedan
En lund blott gjorde eller två!

Z beskyller Y för att vara »ultra», men får till svar:

Jag lekte med de stora orden
Och byggde korthus, äfven jag.
Nu ser jag i historiens spegel
Hur samfund ha sin rot i häfd, som blifvit lag,
Liksom ett språk af bruket får sin regel.

Y är i sjelfva verket frihetsvän; han vill ej spilla ett ord på det gamla enväldet, hvars fall han i seklets början med glädje sett; han hyllar varmt pressfriheten, men varnar för försöken att svärta allt hvad ett lands styrelse gör. Dikten slutar med orden:

Två sköna ögon moder Svea har
I Statsförfattningen och Tryckfriheten:
Ve den, som, trolös eller blott förveten,
Ettdera sårar af det ädla par!

Om än Franzén i denna dikt verkligen sökt att opartiskt göra rättvisa åt skilda åsigter samt

Digitized by Google

bemödat sig att framställa de bästa skäl ej endast för Y:s, utan ock för X:s och Z:s åsigter, var det dock tydligt nog, åt hvilket håll hans egna önskningar och tycken gingo; poemet låg honom derföre »i fatet», när han inom kort blef anfallen af vissa press-organ.

I mars år 1839 höll Franzén prestmöte i Hernösand; det bevistades af omkring etthundrade prester och skollärare och öppnades, efter förrättad gudstjenst, af biskopen med en Latinsk afhandling: »*De problemate theologico quid, salva fide in Christum ut unicum salutis auctorem, de sorte gentilium æterna sperare liceat.* Ämnet var, sade Franzén, så pass inveckladt, att Luther afrådt från undersökningar eller tvister derom och många teologer räknat det till *reservata divina.* Emellertid kunde man i närvarande tider ej låta det ligga alldeles nere. Om det, såsom af många sker, antages att de hedningar, som lefvat ett dygdigt lif, utan Kristus kunna frälsas, så skulle man med skäl kunna fråga, hvarföre icke äfven kristna menniskor blott genom ett »dygdigt lif» skulle kunna ernå evinnerligt lif. Då nu ock sistnämnda sats i det nittonde århundradet käckt försvaras af åtskilliga, så borde en prest kunna hafva till hands ett tillfredsställande svar, hvarigenom å ena sidan upprätthölles, att salighet endast vinnes genom Kristus,

Digitized by Google

och å den andra de hedningars sak, hvilka aldrig hört om Kristus, icke förklarades tillspillogifven. Huru kunna de begge sakerna förenas? Man har försökt många utvägar. Den Romerska kyrkan har sagt, att de hedningar, som lefvat efter förnuftets ljus samt varit medvetne om sina synder, ångrat dem och hyst längtan efter frälsning, haft en *fides implicita*, som kunnat göra dem delaktige af frälsning. Detta är, menade Franzén, en sofism: om tron på Kristus är ett oundgängligt vilkor, men Kristus är för hedningarne okänd, så är vilkoret i sjelfva verket ouppfyldt och hedningarnes öde tröstlöst. En del protestanter har påstått, antingen att den naturliga religionen varit nog för dem som saknade den uppenbarade, eller att genom Kristi förtjenst äfven de, som varit okunnige om densamma, blifvit benådade. Men om den förra satsen vore sann, så skulle återlösningsverket icke hafva varit nödvändigt, och vore den senare rigtig, så skulle den grundsanningen kullstörtas, att ingen rättfärdiggörelse kan tillegnas annat än genom verklig tro. Man har anfört Petri ord till Cornelius, att »i hvarje folk den, som fruktar Gud och öfvar rättfärdighet, är Honom täckelig»; men samme apostel har sagt, att »i ingen annan än Kristus är salighet», och hvarföre skulle han genom dop och undervisning hafva gjort Cornelius till

Digitized by Google

kristen, om han ansett denne äfven som hedning kunna frälsas? Petri ord innebära i sjelfva verket intet annat än att evangelium borde predikas ej blott för Judar, utan ock för hedningar. Kristus har ock sjelf sagt: »ingen kommer till Fadren utan genom mig». Ur sjelfva försoningens idé följer ock, att *ingen*, som syndat, kan på annat sätt än genom Kristus frälsas; att ett så stort verk skulle hafva haft ett blott partikulärt ändamål, är orimligt. Försoningen gäller nu visserligen, just som universel, alla både döde och lefvande; men aposteln Pauli fråga återkommer dock beständigt: »huru skola de tro honom, om hvilken de icke hafva hört?» Om försoningen endast genom tron kan tillegnas, och om man ej kan tro utan att »hafva hört», så synes det stå illa till med hoppet om hedningarnes frälsning. Men Franzén fäster uppmärksamhet på det bekanta bibelstället i Petri första brefs 3:dje kapitel, 18:de och följande verser, der det talas om att Kristus »predikade för andarne i fängelset, som fordom icke trodde när Guds långmodighet bidade i Noe dagar». Om nu ock Concordieformeln säger, att Kristus gjort sitt »nedstigande till helvetet» för att visa sig vara segrare öfver djefvul och afgrund, så skulle man illa uppfatta detta uttryck, menar Franzén, om man ansåge nedstigandet hafva skett *meræ osten-*

Digitized by Google

tationis causa. De fleste teologer i den protestantiska kyrkan hafva ansett nedstigandet hafva skett i ändamål att förevita de fördömde deras otro, genom hvilken de beröfvat sig frukterna af medlarens förtjenst; men detta är hvarken i sig sannolikt eller af Petri ord tydligt. Ser man närmare på sammanhanget, så finner man, att aposteln i de föregående verserna manat till tålamod och saktmod; han anför Kristi exempel, som lidit, rättfärdig för orättfärdige, och i denna idéförbindelse omnämner han, att Kristus nedstigit till Hades för att »förkunna», predika något. I detta sammanhang synes det nästan säkert, att förkunnandet afsett ett nådesanbud, ej ett »*præconium legale*» eller tillkännagifvande om »*supplicium æternum*», ej heller en blott »*exprobratio*». Ty det förra hör först till yttersta domen, och hvad det senare angår, kan man knappast, utan att göra sig skyldig till hädelse, antaga att Kristus, om han ej åsyftade förbättring — hvilken förutsätter hopp om nåd — skulle sänkt sig ned i »fängelset» blott för att »exprobrare». Det är, fortsätter Franzén, i Petri här anförda ord tydligen fråga om ett mellantillstånd i den andra verlden, ett mellantillstånd som dock ingalunda får förblandas med katolikernas skärseld eller »limbus». Nu fins det ock ett annat ställe hos Petrus (I, 4: 6), i hvilket det heter, att »evangelium har

Digitized by Google

blifvit predikadt äfven för de döda». Visserligen har bland andra »Ödmannus noster» sagt, att detta betyder: de, hvilka här i lifvet voro *andeligen* döda; men denna förklaring är, om ock fintlig, godtycklig; man kan nemligen icke helt plötsligt gifva åt ordet *νεκροῖς* i den sjette versen en helt annan mening än ordet *νεκρούς* eger i den närmast föregående. Det är derföre långt antagligare, att Kristi nedstigande, enligt Petrus, skett för att förkunna och erbjuda dem, hvilka lefvat före honom på jorden, sin nåd. * Man kan visserligen fråga, hvarföre, i sådant fall, här endast *de* omnämnas, hvilka lefvat i Noas dagar; men det är ju möjligt att de nämnas särskildt, *quia primævi erant*, icke derföre att de andre skulle vara uteslutne. Ett stöd för sin tolkning söker Franzén i Kristi egna ord om »synden mot den Helige Ande», angående hvilken Mästaren sade, att den ej kan förlåtas vare

* I motsats till Franzén anse så berömde teologer som Zeschwitz, Thomasius, Philippi (ännu andra kunde anföras) Kristi predikande i Hades hafva varit en *prædicatio legalis et damnatoria*. Deras antagande synes dock stå i strid med den vanliga betydelsen af ordet *κηρύσσειν*. Om orden »*καὶ νεκροῖς ἐυηγγελίσθη*» i Petri fjerde kapitel säger Philippi, att dermed förstås »de döde, nemligen så länge de ännu voro i lifvet»; men något dylikt tillägg fins icke i texten, och föregående versens motsats mellan *ζῶντας καὶ νεκρούς* gör en dylik utläggning svårantaglig. — Bekant är, att Calvin betraktade uttrycket om Kristi nedstigande till Hades såsom endast bildligt.

Digitized by Google

sig i denna verlden eller i den tillkommande. Inga ord kunna ur Frälsarens mun hafva utgått, som ej äro sanna; det är vidare en sund exegetisk regel, att den bokstafliga meningen ej utan nödtvång bör öfvergifvas: då synes det vara klart, att Frälsaren här talar om en verksamhet af den Helige Ande äfven bland de döde. Bland hvilka? De, hvilka redan på jorden blifvit af honom pånyttfödde, kunna icke afses. De åter, hvilka redan på jorden förkastat den gudomliga nåden, äro — den satsen fasthåller Franzén strängt — för evigt förtappade. De, hvilka blifva i tillfälle att i den andra verlden få sina synder förlåtna, kunna således ej vara andra än hedningarne, hvilka utan eget förvållande här i lifvet saknat pånyttfödelse. Det är af skriften tydligt, att äfven för dem ingen annan väg står öppen till frälsning än den, hvilken Kristus upplåtit. Då nu Kristus sagt, att synd mot den Helige Ande ej heller i den tillkommande verlden kan förlåtas, så innebär detta, att synd mot den Helige Ande kan i den tillkommande verlden begås. I *denna* verld hafva icke de hedningar, som ej hört talas om evangelium, kunnat begå synd mot den Helige Ande; således måste den synd, om hvilken det säges, att den i den tillkommande verlden icke förlåtes, *der* äfven hafva blifvit begången. Men detta vore omöjligt, om ej evangelium, genom hvilket den Helige Ande ver-

Digitized by Google

kar, i den tillkommande verlden förkunnades, låt vara icke på muntligt eller skriftligt sätt, men på något andligt, för oss förborgadt. Franzén slutar sin undersökning med en varning att icke på predikstolen eller i undervisningen vidröra dessa svåra frågor samt icke på något sätt af det Petrinska stället hemta anledningar till den falska föreställning, att de kristna menniskor, som dött i otro, skulle i det kommande lifvet kunna hoppas nåd. Men till samma kategori som de hedningar, för hvilka hopp finnes, borde enligt Franzéns tanke hänföras de, som, ehuru födde inom den kristna kyrkan, antingen af svagsinthet eller brist på undervisning, utan eget förvållande hindrats att känna och beträda sanningens väg.

Sedan disputation öfver utgifna teser egt rum, predikningar hållits och framlidne biskop Almqvists minne erhållit sin gärd genom ett åminnelsetal, lemnade Franzén den vanliga redogörelsen för förhållandena inom stiftet, och de mål föredrogos, hvilka af en förberedande kommitté blifvit till pröfning framstälda. Särskild uppmärksamhet egnade Franzén nykterhetssaken. Många prester förbundo sig för exemplets skull till absolut afhållsamhet från spirituösa drycker; andra ansågo saken bättre främjas genom visad måttlighet i deras begagnande; men samtliga pre-

Digitized by Google

sterna utlofvade, till Franzéns belåtenhet och på hans bön, att de icke för egen del och å sina boställen skulle låta någon bränvinstillverkning ega rum. Fråga uppstod, huru vida presten aldrig skulle bjuda besökande församlingsboar bränvin; många uttalade denna önskan, och biskopen sjelf förklarade sig hafva sedan flera år upphört att gifva tjenare eller tiondegifvare bränvin, hvaremot han uppmuntrat de förres nykterhet med en liten löneförhöjning och undfägnat de senare med ett glas öl. Men kyrkoherden Læstadius var tveksam med afseende å den absoluta afhållsamhetens lämplighet, och prosten Säve fann, med allt erkännande af nykterhetsföreningarnas nytta, »det dock hårdt att fordra t. ex. af en Jemtlandsbonde, att denne på sina resor i fjellen, under sträng köld, skulle försaka den enda dryck, hvarmed han kunde uppvärma sina frusna lemmar».

Efter att både rituala och ekonomiska frågor afhandlats, upplöste biskopen prestmötet med ett tal, i hvilket han, med särskildt afseende på Strauss' 1835 utkomna »Leben Jesu», uttalade sig emot alla försök att förvandla de heliga urkundernas historiska innehåll till en mytisk dikt. Särskildt uppehöll han sig vid kritikens sträfvan att som legender förklara berättelserna om de begge stora fiskafångena, hvilka, såsom två särskilda tilldragelser,

Digitized by Google

ingalunda utesluta hvarandra. Han nedkallade slutligen i en brinnande bön Guds välsignelse öfver de församlade. »Lär oss sjelfva rätt förstå den sanning, vi för andra skola förklara! Låt vårt eget hjerta erfara den nåd, vi för andra förkunna! Undervisa oss, såsom Du undervisade Nikodemus, om hvad ditt rike tillhörer! Tyd för oss skrifterna, såsom Du tydde dem för lärjungarne vid Emaus, och gör våra hjertan brinnande af tro och kärlek! Kom till oss, såsom Du kom till de elfva i Jerusalem, och tillsäg äfven oss din frid och ingif oss din Helige Ande!» *

Under prestmötet hade jemväl Hernösands stifts bibelsällskap högtidssammankomst den 15 mars, och Franzén hade der ett skönt anförande. Många klaga, sade han, öfver det enformiga i framställningarna af den gudomliga nådens ord. De likna Lessing, då han om sig, i ett utbrott af tungsinthet, bekände, att han var ledsen vid sommaren och dess alltid gröna drägt. De, som mest klaga öfver ordets enformighet, äro vanligen de, som minst kunna redogöra för dess innehåll. »Ingen menniska, ehuru enformiga hon må finna dagens stunder och årets tider, ville sakna hvad de i naturen medföra; lika litet kan någon kristen miss-

* Handlingar angående prestmötet i Hernösand år 1839. Hernösand 1841.

Digitized by Google

känna nödvändigheten för det andliga lifvet af den i kyrkan omlöpande betraktelsen öfver vissa, alltid återkommande stycken af uppenbarelsen», och i den heliga skogen, bibeln, funnes dessutom, såsom Luther sade, intet träd, ingen buske, som ej hade frukt att bjuda. Men Franzén erinrade derom, att prestens embete ej är bokstafvens, utan andans, samt att han sjelf, för att hans verksamhet skulle kunna medföra rätt välsignelse, borde hafva blifvit sjelf pånyttfödd, i sitt eget inre hafva erfarit lagens stränghet och evangelii nåd samt i sin vandel visa sig såsom Guds tjenare.

Den 15 juni samma år var magisterpromotion i Upsala, och Franzén, som femtio år förut — 1789 — i Åbo blifvit magister, inbjöds nu att i Upsala mottaga jubelkransen. Till den officiela skrifvelsen härom fogade Atterbom, såsom blifvande promotor, ett enskildt bref, hvari han, å egna och den akademiska ungdomens vägnar, ifrigt bad Franzén att genom sin ankomst förhöja festens glans samt tolkade sin egen glädje och stolthet vid tanken att »på så vördade lockar» få fästa lagern. Franzén kom och helsades med hänförelse. Till hans ära skref Atterbom en helsningssång. Det gifves en dikt, sade han, som är genomskinlig lik Vestindiens vatten, der seglarens köl tyckes skära en yta af luft och der man klart skådar djupets under:

Digitized by Google

En sådan dikt är *din*. Dock hägrar skönt
Vid himlaranden af dess klara våg
Ditt nordanhem, af sina björkar krönt,
Med hyddan, som bland rönnens drufvor låg,
Det tjäll, der först du lifvets stjernor såg,
Der från sin flaggstång »nordens näktergal»
Slog an, i gossens aningsfulla håg,
De högre återljud af sälla qval,
Som förde Selmas bild kring Svithiods berg och dal.

»Ett halft århundrade», sade Atterbom, »har Franzéns sköld hängt främst bland Svea-skalders»; den »första ton af inhemsk skaldesång», som gripit Atterbom, då han var ett barn, hade varit Franzéns, och han bjöd nu denne att, tillika med den gröna kransen, mottaga tusen hjertans vördnadsfulla tacksägelser. Det ligger nästan något symboliskt skönt i det ögonblick, då den numera sansade romantikens snillrike målsman lagerkrönte den mellan nytt och gammalt medlande Franzén, Felicias skald kransade Fannys. En likartad hyllning väntade Franzén följande året i Finland.

Den 11 september 1839, då erkebiskopsembetet efter Wallin skulle återbesättas, erhöll Franzén andra rummet på förslaget, Wingård det första och Tegnér det tredje*. Wingård utnämndes af

* I Hernösands domkapitel erhöllo Wingård och Franzén lika många röster och Hedrén kom närmast efter dem i röstetal. I Stockholms stads konsistorium fick Wingård första, Heurlin andra och Hedrén tredje rummet; i Upsala domkapitel Wingård det första, Franzén det andra och Butsch, genom lottning

Digitized by Google

K. M:t den 28 i samma månad. Wingård skref, sedan förslaget blifvit uppsatt och utgången var gifven, till Franzén: »Gerna hade jag sett, att Wallin fått i det vigtiga embetet fullborda sina löften efter det stora utkast, han för sig gjort, och jag hade lofvat konungen att blifva hans hjelpreda vid riksdagsbestyren. Det skulle varit en seger för mitt hjerta att deri lyckas och förvärfva nya anspråk på hans vänskap. *Vanæ hominum spes!* Hans frånfälle kom öfver mig som ett åskslag». Uttalande en ödmjuk förhoppning, att nu kunna motsvara det allmänna förtroendet, tackade Wingård Franzén för hans vänskapsfulla medverkan, äfvensom Hernösands domkapitel, »hvilket tänkt på

med Holmström, det tredje; i Consistorium Academicum Wingård det första, Tegnér det andra och Franzén det tredje; i Linköpings domkapitel Hedrén det första, Franzén det andra, Wingård det tredje; i Strengnäs domkapitel Wingård det första, Franzén det andra, Heurlin det tredje; i Vesterås Franzén det första, Wingård det andra, Holmström det tredje; i Carlstad Wingård det första, Tegnér det andra, Agardh det tredje; i Skara Franzén det första, Wingård det andra, Tegnér, genom lottning med Heurlin, det tredje; i Göteborg Wingård det första, Franzén det andra, Tegnér det tredje; i Vexiö Wingård första rummet, Tegnér andra och Heurlin tredje; i Lund Wingård första, Tegnér andra och Heurlin, genom lottning med Franzén, tredje; i Kalmar Franzén det första, Kullberg det andra, Wingård, genom lottning med Tegnér, det tredje; i Visby Wingård första rummet, Heurlin det andra och Tegnér det tredje. *Erkestiftets prästerskap* uppförde *Franzén* i första rummet med 170 röster, Butsch i andra med 102 och Wingård i tredje med 99.

Digitized by Google

den aflägsne». Efter flyttningen till Upsala skildrade han för Franzén sina erfarenheter, sade, att han snart kände sig hemmastadd i de nya omgifningarna, omtalade med rörelse all den vänlighet, för hvilken han blifvit föremål, och glömde ej heller att för skalden Franzén uttala de stora förhoppningar, han gjorde sig om sin »trias harmonica» B. E. Malmström, Nybom och Bergman. Wingård, som, år 1837 efter Lagerbjelke invald i Svenska Akademien *, der tagit inträde den 31 maj 1838, var vid högtidsdagen 1841 Akademiens direktör; i bref till Franzén säger han, att han erfarit en särskild glädje af att få öfverlemna stora priset åt magister docens W. E. Svedelius för dennes afhandling öfver anledningarna till statsskickets förändring under Carl XI:s regering; det hade ock mycket gladt honom att C. J. Bergman blifvit belönad för ett skaldestycke. Julaftonen samma år skulle han i sitt hem se en del Upsalastudenter, bland dem Nybom och Bergman.

Vi hafva nu kommit till en tidpunkt i Franzéns lefnad **, då han blef föremål för skarpa utfall

* Franzén hade ifrigt förordat Wingårds inväljande (bref till Beskow år 1837).

** Innan redogörelsen för året 1839 i Franzéns lefnad afslutas, bör i förbigående omnämnas, att ett upprop, som Franzén gjort till förmån för de nödlidande i Herjedalen, hos regeringen väckte något missnöje, emedan hon befarade att af oppo-

Digitized by Google

inom en del af pressen; sådana utfall hade visserligen redan förut begynt, men togo särskildt år 1840 en i ögonen fallande form. Dylik förolämpning hör visserligen till det, som

»förgätes bättre än det tänkes på»,

men då Franzéns sätt att besvara angreppet åtminstone vid ett särskildt tillfälle har en hög poetisk skönhet, och då för öfrigt dessa saker icke i en minnesteckning, som bör sträfva efter noggrannhet, få utelemnas, må här en kortfattad skildring af förloppet lemnas.

Åtskilliga tidningars retsamma skymford mot den gamle konungen samt visade åtrå att draga ned i stoftet allt, som inom litteraturen stod högt, hade länge väckt uppmärksamhet. Det såg stundom ut som hade man icke velat tillåta ens de störste skalder, de ypperste författare att hysa och uttala andra åsigter än sådana, som af vissa offentliga blad omfattades. Tegnér kallades då genast »en femtums jette bland fyratums pygméer», sades vara »ett barn i politisk liksom i vetenskaplig väg» och förklarades hafva »af *tacksamhet*» (för biskopsutnämningen) »funnit sig föranlåten att söka ge-

sitionen tadlas för att icke sjelf hafva tagit saken om hand. Man begärde konfidentielt en förklaring af landshöfdingen i länet, men allt ordnades och bilades i största lugn: alla ville skona Franzéns ömtålighet.

Digitized by Google

nom sin hand och sitt namn medverka till arbetet för mörkret». Atterbom kallades »ett får med romantikens bjellra om halsen», förklarades »ljuga i Gud Faders, Sons och den Helige Andes namn» och sades än »hafva satt sig på prosans vingfallna åkarmärr, sedan Pegasus slog honom i smutsen», än vara »en af munklegender förtorkad mullvad». Om Geijer yttrade Aftonbladet, att, medan Tacitus och Ehrensvärd verkligen hade »stenstil», Geijer endast »affekterade» en sådan, hvadan följden blifvit »diffus tankegång under koncisa ord»; det hör till saken, att bladets uppfattning om Geijers författarevärde ändrades efter det så kallade »affallet». Mest hatad var kanske Wingård, som aldrig skydde att säga sin tanke och, i olikhet med de fleste andra skriftställarne, var alldeles obekymrad om det tadel, han fick; men äfven Tegnér och Agardh erhöllo kraftiga tillrättavisningar, när de uttalade sig i mer »konservativ» rigtning. Järta satt numera visserligen oftast, som den vredgade Achillevs, tillbakadragen i sin afskildhet; men författaren till uppsatsen »Om statistik» var icke älskad i deras läger, hvilka gerna kallade sig sjelfva frisinnade. Om den nyss bortgångne Wallin hade ju Argus brukat yttra sig temligen obilligt, klandrande hans »hof- och statspoesi». Illa anskrifven var ock Beskow, som icke utan skäl ansågs vara en samman-

Digitized by Google

hållande kraft för de publicister, hvilka hade monarkiska åsigter; han hade dessutom sjelf skrifvit åtskilliga politiska »broschyrer» af utpregladt »konservativ» karakter och fick derföre se nästan alla sina vittra arbeten skoningslöst förkättrade.

Med berömvärd och sällspord kraft hade emellertid nationens ypperste män, sällan bemötande de personliga smädelser, som mot dem sjelfva utslungades, bekämpat förirringarna, som, må hända naturliga under pressens ungdomsyra, dock ofta varit rent oförsvarliga. Geijer hade år 1834 om Crusenstolpe oförbehållsamt yttrat, att denne stälde sig »utom det ärliga skriftställeriets råmärken»; han hade brännmärkt den skandallitteratur, som, efter hans förmenande, nu långt mer »än i någon föregående tid» blomstrade och som fann »en seger i att intressera genom det fula, ja det ohyggliga»; han hade till dagens frihetskämpar framstält den frågan, huru vida de ansåge, att »mordbrand, emedan den lyser, vore ett medel till upplysningens främjande». Tegnér hade i ett skoltal år 1835 på öfverlägset sätt förlöjligat »de vindspel, som häfva massorna, de rökelsekar, som sprida popularitetens söta lukt, allmoseutdelarne af dagens odödlighet, som dock, för det mesta, är glömd i morgon»; han hade dessutom fäst uppmärksamhet derpå, att i Sverige »folkets väsentliga rättigheter

Digitized by Google

redan vore, mer än på något annat ställe i Europa, tryggade genom lag, genom häfd, genom nationallynne». Vi hafva sett, att äfven den milde Franzén ej drog i betänkande att uttala sitt ord i dagens frågor. De häftigaste och oförsyntaste orostiftarne i hufvudstaden begingo det fel att tro Stockholm vara Sverige och det stöd, de af vissa kotterier åtnjöto, betyda bifall af landet. Roligt nog yttrar sig Wingård om nyhetskramet i ett bref till Franzén: »Jag var nyss med Paulus i Athén. Jag kunde ej undertrycka en tillämpning. Stockholm är visst icke Minervas stad; men dock använda der alla *dess* 'Athenare och de främlingar, som bland dem uppehålla sig, tiden till intet annat heldre än till att berätta eller höra något nytt'. Och likväl är der en stor *ἄγνοια* i lifvets högsta angelägenhet. Komme än en Paulus dit, han bemöttes, såsom i Athén, med åtlöje eller uppskof». — »Tegnérs åskor äro i antågande», skref en gång Beskow till Franzén, och dessa åskor urladdade sig med fruktansvärdt majestät från »Läsning i blandade ämnen», der dikten »Georg Adlersparres skugga till Svenska folket» stod att läsa: de harmfulla orden trängde fram omotståndligt öfver hela riket:

Hvad stort och ädelt är, hvad ärofullt,
Det måste ner, det måste ner i gruset,
Ty ingen flygt förstår ett vinglöst slägte

Digitized by Google

Och allt, som stiger, är dess svurne ovän.
De Svenska färger voro blått och gult,
Och kraft och ära klädde sig uti dem,
Men nu är smuts er nationalfärg, lögnen
Er hjeltedikt, och smädelsen är lös
Sex dar i veckan, hvilar knappt den sjunde.
Dess ögon speja i hvar enskild lefnad,
Dess öra ligger vid hvart nyckelhål.
I Svenske män, är detta eder frihet?

Under en så beskaffad tid kunde Franzén ej heller undgå att skarpt tadlas. De första tecknen till missnöje visade sig redan år 1835, då en artikelförfattare i Norrlands tidningar* tillåtit sig att ganska förståndigt varna mot begäret att stifta split mellan samhällsklasser, mot obenägenheten att hemta lärdomar af historien och akta forntiden, mot begäret att »bråka» för bråkets skull, mot sträfvandet att göra oförsynthet mot de styrande likabetydande med ädelt frisinne, mot vanan att kalla den person »servil», hvilken höjde sin röst till försvar för bestående ordning, konungamagt och lag, mot det oupphörliga förkättrandet af hvarje ryktbarhet, som ej låtit inmönstra sig bland radikalismens liftrupper, samt mot obelåtenheten med hvad man eger och afunden öfver andras företräden. En mycket spridd Stockholmstidning svarade härpå d. 2 oktober i en hvass uppsats, der det bland annat heter: »Servil *är* och kallas den

* N:o 24 och 25.

Digitized by Google

ädle mannen, om han höjer sin röst för qvarstående oordning, till exempel vissa tunnors fortfarande gång från Hernösand till Upsala, för icke lagbunden konungamagt och för bibehållande af bristfällig samfundslag». Samma tidning ansåg sig d. 15 oktober kunna upplysa sina läsare, att »Norrlands tidningar, som det berättas, utgifvas under Hr Landshöfdingens och Biskopens i Hernösand gemensamma ledning».* Norrlands tidningar kunde emellertid kort derefter (n:o 32) underrätta, att landshöfdingen och biskopen visserligen »befordrat företaget att utgifva Norrlands tidningar, men icke genom något slags ledning sökt inverka på bladets bearbetande»; detta genmäle, som är undertecknadt Jonas Svedbom, innehåller, som svar på Stockholmstidningens tadlande omdöme öfver artikeln i Norrlands tidningar, bland annat följande: »Man må väl med Svenska Minerva fråga, om det är förbjudet i konungariket Sverige att yttra rojalistiska tänkesätt; det är åtminstone för oss här uppe i Norrland alldeles otroligt».

---

* Tidningens yttrande om »vissa tunnors fortfarande gång från Hernösand till Upsala» afser att klandra Franzén derföre att med dennes goda minne 124 tunnor spannmål årligen gingo från Hernösands stift till Upsala domkyrka. Huru orättvist detta tadel var, kan lätt inses, då, såsom snart skall visas, Franzén redan vid 1834 års riksdag sjelf föreslagit ändring i detta förhållande.

Digitized by Google

Ett utbrott inträffade 1838, och anledningen var den, att Franzén ridderligt tagit Beskow i försvar. Om dennes »Torkel Knutsson» samt »Birger och hans ätt», hvilka än i dag måste räknas till det mest värdefulla, vår Svenska dramatik eger, och hvilka, utom sina poetiska och dramatiska förtjenster, alltigenom vittna om ett fosterländskt sinne, som aktar Sveriges minnen och ej vill i något främmande syftes tjenst förvränga historiska bilder, hade Geijer till författaren yttrat sig mycket berömmande: han hade funnit »Torkel Knutsson vara en verklig vinst för litteraturen» samt om »Birger och hans ätt» sagt, att, om han än hade anmärkningar att göra angående mängden af de trådar, som der voro sammanslingrade, han »obetingadt gillade det egentliga sorgespelet, brodermordet och dess motivering: och det vill *mycket* säga, att *så* ha behandlat ett sådant ämne». Tegnér, som funnit »Torkels karakter storartadt tänkt och utförd», satte »Birger och hans ätt» än högre och fann i denna komposition, der han egentligen endast kritiserade teckningen af Matts Kettilmundsson, »något af yttersta domen öfver ett helt folk, en hel kungaätt». Dessa omdömen äro något värda, derföre att de komma från personer, som med den största ärlighet kunde och brukade tadla hvad de ansågo vara mindre lyckadt. Oehlenschläger be-

Digitized by Google

undrade Beskows stycken och har öfversatt åtskilligt ur hans dramatik till Danskan; Ingemann prisade i »Thorkel» dess »Liv og Mangfoldighed, Sandhed og Kraft baade i Characterer og Handling». Man kunde nu tycka, att den författare, som skänkt vår jemförelsevis fattiga dramatiska litteratur sådana skapelser, derför bort inom den fosterländska pressen skörda någon tacksamhet. Intet mensklig är fullkomligt, men de gjorda insatserna voro i alla händelser goda. Emellertid förekom i Aftonbladet för 1838 n:o 20, 21 och 23 en uppsats, som var starkt ogillande och hvari Beskow erhöll det rådet att afstå från dramatiskt författarskap. »Förmakens och de akademiska salongernas sånggudinna, sånggudinnan för de klingande orden, för den parfymerade nättheten, för smickret *en confiture*, för de pretiösa fraserna, ack, hon vill längesedan förgås af jalousie, sedan hennes älskling lemnade henne för den tråkiga Melpomene». Denna orättvisa gjorde Franzén harmsen, och han införde i Statstidningen ett af honom skrifvet skaldestycke till »författaren af Erik XIV, af Dramatiska Studier och det ännu icke utgifna skådespelet Gustaf Adolf i Tyskland». Det börjar:

> Vid det hus, der fordom Svenska sinnen
> Rördes af hvad ädlast Sverige har,

Digitized by Google

Stod jag, hänförd af min ungdoms minnen,
Dem den gamle gerna återtar.

Ja, jag mindes, hur jag första gången
Såg det huset, trädde in deri
Och mig kände, vid den höga sången
Till de »Ädla skuggor», Svensk och fri.

Ofvan om den sköna pelarraden
Drogs min blick af gyllne orden der,
Och i hast min tanke vände bladen
Af det drama vår historia är.

»*Patriis:* det är ju *fosterländska!*»
Tänkte jag; nu får jag säkert se
Dessa sorgespel, som, äkta Svenska,
Forntids skräck till nutids tröst oss ge.

Länge re'n en röst, som ej kan falla,
Erik fram på scenen väntat har;
Nu den hörs än mera högljudd kalla
Torkel dit, att ses så stor han var.

Bäst skalden stod i dessa tankar, säger han, vände sig hans blick till Gustaf Adolfs ryttarstod der utanför, och för hans inbillning tycktes det, som stege bronsfiguren ned från sin springare och trädde, manad af Beskows konst, in i sånggudinnornas sal. Franzén bjuder Beskow att fullfölja »sin ljusa bana» samt att ur ättehögens famn eller tempelgrafvarna kalla forntidens vålnader fram på scenen och der gifva dem lif på nytt.

Digitized by Google

Efter att hafva omnämnt, att den Danske skaldekungen till sitt tungomål öfverflyttat Beskows sorgespel, fortsätter skalden:

Ej förgår den glans, hvaraf de stråla,
Om än stunden blåser på dem dam.
Sann förtjenst kan tadlets infall tåla,
Snillet qväfs ej af ett aftonglam.

Såsom konstens vän kritiken gälle,
Men hur ofta tar hon sjelf ej felt?
Rätt bedöms en bildstod på sitt ställe
Och ett skådespel, då det är spelt.

En gång fulla hus din seger fira,
Och en tår af många ögon fälls,
Medan Minnets döttrar blomster vira
Kring din urna, som på scenen ställs.

Urna! Ja, hur skönt likväl att drömma
Om den sena rätt, förtjensten sker,
Då personens glans, i grafvens gömma,
Intet afundsöga sårar mer!

Dessa verser voro undertecknade F—n, och signaturen var under mer än fyratio år känd som Franzéns. Det har ofvan blifvit nämndt, att, när den först blef synlig, Oxenstierna och Lindblom hade skämtat öfver densamma; men om det skämtet varit godmodigt, så blef Aftonbladets, hos hvars läsare lika litet som hos någon Svensk tvifvel kunde finnas om den ädla personlighets namn, hvilken »märket» betecknade, hånfullt och ovärdigt.

Digitized by Google

Den 21 april förekom i nämnda tidning en giftig artikel, i hvilken först omnämndes, att Statstidningen haft en fördelaktig recension öfver Beskows sorgespel, och derefter sades: »Till ytterligare hugsvalelse förekom i går i samma tidning ett långt, rimmadt stycke, författadt, enligt åsatt signatur, af sjelfva F—n, en notabilitet, hvars namn, som bekant är, icke gerna utskrifves, men hvars hand man sedan någon tid tyckt sig igenkänna äfven i flere andra uppsatser i Statstidningen». Tidningen klandrar, att verserna omnämna Beskows »Gustaf Adolf i Tyskland», hvilket stycke ännu hade endast *en* känd förtjenst, nemligen att icke vara utgifvet; hon förlöjligar bittert Franzéns ord om Gustaf Adolfs ryttarstod, har ett platt skämt deröfver att skalden endast öfversatt *Patriis*, men icke *Musis*, och säger, med afseende å Franzéns uppmaning till Beskow att på scenen frammana forntidens vålnader: »Man har hittills i allmänhet icke hållit herr v. B. för någon trollkarl, men F—n har nu gjort honom dertill och är onekligen i sådant hänseende rätte mannen».

I en politisk skrift, som snart derefter utkom, brännmärktes vederbörligen ett dylikt beteende. »Våra nu lefvande skalders patriark, lika vördad inom kyrkan, som aktad inom vitterheten, meddelade i ett blad några verser, stälda till en bland

Digitized by Google

hans vänner i anledning af ett par utkomna dramatiska skrifter. De senares författare lär ej egt den lyckan att stå väl hos de »frie», hvadan ett bevis af aktning mot honom genast borde bestraffas, och sålunda öfverfölls den gamle mannen af de »fries» koryfé med de vämjeligaste otidigheter; af ett par bokstäfver i hans vördnadsvärda namn tog man sig anledning att utpeka honom såsom afgrundsfursten, med mera dylikt. Detta skulle vara ett vittert skämt».*

Oförsyntheten skulle emellertid gå än längre, och ofrivillig anledning dertill gaf ännu en gång Franzéns ridderlighet att försvara en anfallen. Den 6 februari år 1840 afgick justitiestatsministern grefve Matthias Rosenblad från sitt embete. Han var då åttiotvå år gammal och hade i sextiofem år varit i rikets tjenst. Den, för att begagna J. O. Wallins uttryck, »vördnadsvärde rådsherren»** hörde icke till de »populära» personligheterna. Med orätt anklagades han att vara fiende till alla reformer, ty under hans egid hade betydande reformer utförts inom lagstiftning och förvaltning; med mera skäl hade man anmärkt, att han, när han stundom ej kunde genomdrifva sina åsigter, hade bort träda tillbaka och att han för segt hållit

* Jfr dessutom Norrlands tidningar 1838 n:o 20.

** Wallins religionstal 4, s. 178.

Digitized by Google

sig qvar vid magten. Men han var sträng rojalist, uppfostrad i gamla traditioner och hade den gammalsvenska kärlek till embetsmannagöromålen såsom sådana, att han kände sig vid dem fastvuxen och ej gerna ville släppa dem ur sin hand; den uppfattning om en konstitutionel rådgifvares ställning, som i en senare tid utvecklats, var ej och kunde knappast vara hans. När han nu lemnade sin plats, förspordes i flera af de liberala bladen suckar af lättnad, stundom utrop af triumf, ofta ett skarpt tadel öfver den från embetet afgångne åldringen. I Aftonbladet för den 7 februari kallades Rosenblad »en man, i sina politiska grundsatser lika tillgifven en oinskränkt absolutism som inskränkt i sina statsmannavyer», och det förklarades, att »nationen har lika mycket skäl till glädje» öfver hans afskedstagande, »som grefve Rosenblads talrika klienter sannolikt deröfver skola sörja». Franzén, som värderade Rosenblad, upprördes af detta sätt att behandla en embetsmannaveteran; han hade, särskildt som Finne, anledningar att ställa den afgångne högt, ty »Finlands ekonomiska förkofran under de sista åren af dess förening med Sverige tillskrefs», såsom Franzén i bref meddelar en af sina vänner, »mycket åtskilliga författningar, som voro kontrasignerade af Rosenblad», och han lät nu i Statstidningen för

Digitized by Google

den 3 mars 1840 införa sin dikt »*Aura till Svea*», så lydande:

Tacksamt mins jag, aldrig skall jag glömma
Hvad, o fostermor, du var för mig.
Bortförd dotter, skall jag alltid gömma
I mitt hjertas djup en bild af dig.

Sjelf belåten med min lott, jag följer
Glad din välgång i din frihets hägn,
Nu bekymrad, om det moln, dig höljer,
Bär förstöring eller fruktsamt regn.

Dina tidshärolder jag ej känner,
Fåfängt ljuder deras rop allt hit;
Men jag mins ännu de gamla vänner,
Som dig tjente med ett trofast nit.

Skulle de af dig den otack röna,
Som, jag hör, är dagens lösen nu?
Skulle så en *Rosenblad* du löna?
Nej, *den* rösten vidkäns icke du.

Icke kan du nu i hast förgäta,
Nu, då han sin sena hvila når,
En förtjenst, hvars jemna bana mäta
Fem och sexti ärofulla år.

Äfven Finlands barn, som sig tillegna
Hälften deraf, prisa än hans namn
Under kungabref, som fliten hägna
Så i skylrik bygd som mastrik hamn.

Fyra konungar han tjente trogen;
Der Försynen honom stält, han stod
Lik en ek, allt mera stark och mogen,
Orörd så af storm som vattenflod.

Digitized by Google

Riken söndras, dynastier falla:
Snart dock jemnas statens störda vigt,
När dess lemmar, på sitt ställe alla,
Stilla verka enligt lag och pligt.

Verkat har han, så i stat som kyrka,
Verkat hvad han dömde godt och rätt.
Hvad system än tiden nu må yrka,
Vörda måste den hans tänkesätt.

Lagens högste tolk, han stod vid tronen
I Guds åsyn, och det stöd, han re'n
Såsom yngling fann i religionen,
Höll han fast i alla skiften se'n.

Gud och konung, att dem trogen vara,
Är det ingen dygd i Sverige mer?
Bäfva då, o moder, för din fara,
Mins den varning, dig din dotter ger!

Du förstår mig. — Glädjoms åt det bandet,
Freden knutit mellan våra skär!
Hvilken tröst att, ännskönt icke landet,
Himlen dock för oss gemensam är!

I Aftonbladet n:o 53 stod, med anledning af detta poem, en artikel, som måste anföras, icke för dess förtjenster — ty sådana kunna ej spåras —, utan emedan den föranledde ett synnerligen ädelt och värdigt svar af Franzén. Statstidningen för i går, säger artikelförfattaren, skänkte allmänheten det föga uppbyggliga skådespelet af en dotter, som skrupensar sin mor af den lösa anledning, att denna senare ej skulle visat sig artig nog mot en af dotterns inklinationer: i sanning ett betänkligt

Digitized by Google

symptom af den allmänt omordade bristen på vördnad för föräldrar. Det är Aura, Sveas till den kejserliga seraljen bortförda dotter, som läser lagen för sin konungsliga moder för det denna ej väl nog lönat — kan läsaren gissa hvem? — jo, Rosenblad. Hvad den näpna unga frun eller sultaninnan funnit för älskvärdt hos denne bedagade gubbe, vore svårt att förstå. Bannorna vore på vers, af hvilkas art Svea torde kunna sluta, att Aura undergått ett starkt målbrott sedan den tid, då Franzéns och Choræi tjusande stämmor ljödo från hennes stränder. Beklagligtvis vore verserna undertecknade F—n. Om detta skulle betyda Franzén, så ansåg sig tidningen »för denne aktade och så älskvärde skalds egen skull» böra för honom citera ett bref från Béranger till ett vitterhetssällskap i Gent, som erbjudit honom titeln af korresponderande ledamot. Béranger, hvars svarsskrifvelse införes i tidningen, hade tackat för kallelsen, men underrättat, att han ej kunde göra sällskapet någon nytta: »*jag sjunger icke mer; tystnadens ålder har inträdt för mig*». — Detta var således en formlig uppmaning till en af Sveriges främste skalder att upphöra med sin sång: »tystnadens ålder» borde hafva inträdt för Franzén.

»Bör tystnadens ålder hafva inträdt för Franzén?» var titeln på en i tidningen »Svenska Biet»

Digitized by Google

den 14 mars införd uppsats, som är väl skrifven och hvari det spordes, om, när hos »Sveas tidshärolder otack blifvit dagens lösen», det icke vittnat om sångarmod och ädelhet, att den Finske knektens skald i milda, försonliga ord sökt hylla förtjensten. »Måtte ej Aftonbladets spådom inträffa och Auras sång till Svea blifva svanesången af en skald, som ej skulle vilja slösa sina toner» på ett så otacksamt slägte.

Ja, otack, djup otack låg i detta sätt att nedtysta den sångare, till hvilken Sverige hade så stora förbindelser, nedtysta Selmas och Fannys skald. Sjelfva vördnaden för hans ålder och för hvad han fordom verkat borde, äfven om tidningen ogillade hans sång om Rosenblad, hafva föreskrifvit en annan hållning, en annan ton. Saken var den, att Franzéns i dikten uttalade *åsigter* voro alldeles stridande med bladets; derföre sökte det att med hån och magtspråk bringa författaren att tiga. Men Franzéns straff var ädelt. Tre dagar sedan den insända uppsatsen stått att läsa i »Svenska Biet», innehöll Statstidningen en ny dikt, kallad »*Tystnadens ålder*» och författad af F—n. * Den har till motto Horatii vackra ord:

---

* »Ett så skönt *beriktigande*», skref »Svenska Biet» d. 21 mars, »har aldrig varit inrymdt inom Statstidningens spalter».

Digitized by Google

— Dones, precor, integra
Cum mente nec turpem senectam
Degere nec cithara carentem,

och eger i sig sjelf en lugn skönhet, ren och klar som luften under någon mild septemberdag:

Ja, ålderdomen bryter rösten,
Och vårens sång med våren dör.
Dock qvittrar fågeln än om hösten,
Då han till flygt sig färdig gör.

Och gerna må vi honom höra
Med sena, om än matta ljud,
Den blomtid oss till minnes föra,
Då han naturen sjöng som brud.

Om för den gamle skaldeyran
Är med sitt sköna spel förbi,
Han dock vid hjertat lägger lyran,
Att det må ljuda än deri.

Att sjunga ut hvad fullt man känner,
Om det är sorg, om det är fröjd,
Det gör att smärtan mindre bränner
Och glädjen når en dubbel höjd.

Se, biet far, till dess det fryser,
Bland höstens sena blommor ut
Och ur hvar knopp, som honung hyser,
En droppe suger än till slut.

Och hör, hur vid sin flygt kring lunden
Det äfven sjunger på sitt vis;
Det sjunger än i sista stunden,
Då det till kupan bär sitt pris.

Digitized by Google

Men tystnans ålder för poeten
Må komma snart. När kommer den
För Rättvisan och Tacksamheten
Och för den rena Sanningen?

De ha en röst, som ej förqväfves
Af tidens eller hafvets dån:
Om den i landet höjs förgäfves,
Så skall den ropa utifrån. *

---

* Jfr »Svenska Biet» 1840 n:o 36.

Det må för öfrigt tilläggas, att Aftonbladets ovärdiga utfall mot Franzén i vidsträckta kretsar väckte ovilja och förmådde flere författare att uppträda. Den 24 mars förekommo i Statstidningen följande vackra verser af den genomskinliga signaturen —*w:*

När Kellgren nedsteg uti skuggors dal,
Hans sista blick upptindrade i ljusning
Vid tonerna från Auras näktergal,
Som spridde i hans qvalda bröst sin tjusning.

Och Leopold, i höjd af ryktbarhet,
Grät hänryckt vid de ljuden många gånger,
Ja — »*Menskans anlete*, hvem bär väl det
Och älskar, hyllar icke dina sånger?»

Nu ljuder: »Selmas skald, du tystna bör!»
Och detta rop den stund vårt öra sårar,
Då *Gratien-Sångmö* vid din lyra rör,
Då *vid en dotters graf* du gjuter tårar!

Nej, Auras förr, nu Sveas näktergal,
Gif an, som hittills, ton åt Svenska sången!
Hvart eko lyss och härmar i sin dal
Dess renhet, ur det rena hjertat gången.

Digitized by Google

Franzéns äldsta dotter Rosina von Haartman afled i Finland år 1840. Hon hade varit sin fa-

---

Och *åldrens tystnad?* .... Hvem tör nämna den,
Då Filomele slår i höstens lindar,
Då dagen sänks och uti skymningen
En eolsharpa rörs af himlens vindar?

Hvem fordrar åldrens tystnad, då en svan
Med högre flygt och högre ton sig svingar
Alltsom han längre förs på lifvets ban
Tills han i skyn försvinner och förklingar?

Hvem önskat åldrens tystnad åt Homer
Med silfverstämma och med silfverlockar?
Åt Milton, som, fast ej han dagen ser,
Ett saknadt paradis ur lyran lockar?

Så sjung! Din gyllne ålder varar än,
Dess skatter mätas ej af dagens värden,
Och höjs en tacklös samtidsröst igen —
Din rätta samtid är dock efterverlden.

De i dessa verser förekommande uttrycken om »Gratien-Sångmö» och »vid en dotters graf» syfta på Franzéns den 14 mars i Statstidningen införda grafqväde öfver dottern Rosina och på dikten »Hvars sångmö är den Gratien?» som stått i Norrlands tidningar och derifrån införts i åtskilliga andra blad.

Det bör anmärkas, att Aftonbladet, som den 19 mars 1840 införde »Tystnadens ålder», dervid sökte att med några fraser af erkännande utplåna sin förplumpning, hvilken befunnits göra ett för tidningen obehagligt uppseende. »Vi hoppas», säger bladet, »att den åldrige skalden skall ursäkta, om vi, efter läsningen af dessa verser, ej kunna förebrå oss att hafva till honom stält en erinring, som kunnat framkalla ett sådant svar, deri hans sångmö visat, att hon ännu eger qvar en älskvärdhet och behag, som påminna om hennes mest tjusande dagar».

Digitized by Google

ders ögonsten, hade lefvat ett lyckligt lif och dog begråten af många. »Hon ansågs för vacker», skref

---

Dessa ord förefalla temligen fyndiga, men röja en sällsam benägenhet att »blanda bort korten». En tidning, som tillfogat en lysande författare en förnärmelse och en skymf, förklarar sig, helt käckt, ej ångra förnärmelsen och skymfen, alldenstund dessa gifvit den lysande författaren anledning till ett ädelt och högsint svar! Detta klena försök att rädda ställningen misslyckades ock alldeles; den allmänna meningen hade blifvit för djupt sårad.

I Upsala-Correspondenten lästes kort derefter i ett längre, rimmadt stycke följande rader:

Hör, skrek ej nyss en uf kring land och stad,
Att Frithiofssångarns röst blott ömkan föder?
En annan uf — de äro många bröder —
Ger Selmas skald en liten serenad
Om »åldrens tystnad». Nå, hvem skall då sjunga?
Ur vägen, gubbar! Plats blott för de unga!
På Davidsharpan döden lagt sin hand,
De Asars bard har vändt till Valhalls strand,
Stagnelius nya Saronsliljor bryter
I ljusets land och dem till stjernkrans knyter,
Nicander hvilar re'n vid Tassos famn . . . .
. . . . . .
Hvem får då qväda? Månne han, hvars anda
Är *Blommornas* och dem besjungit har?
Ett skrän från Ystad upp till Haparanda
Hörs hvarje gång han ljufva cittran tar.
. . . . . .
Danviksäfventyr
Och taflor, der Priapen dansar yr,
Vårt sälla publikum nu fritt bekike:
O höjd af lycka! Afundsvärda lott!
Att allt går framåt, kan ej nekadt blifva.

Digitized by Google

Franzén efter hennes död till en vän, »men hennes själ var ändå vida mer skön»; han egnade hennes minne den vackra dikten »Vid en dotters död», som, först synlig i Norrlands tidningar, sedan in-

---

Carl August Adlersparre (Albano) skref från Paris d. 31 mars till Franzén:

»Ja, äfven hit, der smutsen allt fördränkt,
Hit, till kloaken för all frihetsyra,
Kom ryktet, att den Svenska pöbeln stänkt
Sin svarta galla på din englalyra.
Men lyssna ej! Det är blott hatets dverg,
Som till giganten ropar: »du skall tiga»;
Din storhet, skald, stödd på ett hälleberg,
Kan blott med Sverige falla eller stiga.

Ack, ädla, rena, ljufva sångarsvan,
Fäll icke sorgsen dina silfvervingar!
Nej, spegla dig i ljusets ocean
Och sväfva mellan eterns stjerneringar
Och sjung och tjusa, barnsligt oskuldsfull,
Gjut ut din anda öfver fosterjorden,
Gör lifvet mildt och rent som solens gull
Och sprid idyllisk fromhet öfver norden!

Så vågar jag sjunga och bönfalla hos Sveriges störste skald efter läsningen af det Aftonblad, som uppmanat Frans Mikael Franzén att tystna i diktningens verld. Sällan har jag så erfarit, hur bittert det är att se sina husgudar profaneras af icke-troendes eller hedningars händer; men historiens blad »är intet Aftonblad», säger Tegnér, och det förra torde en gång säga, att Franzén sjungit för litet. Med förtjusning har jag läst »Tystnadens ålder». — Man har äfven gyttjestänkt Frithiofs skald, just medan man här i Paris lär sig Svenska blott och bart för att kunna fatta skönheterna i Frithiof».

Digitized by Google

fördes i Statstidningen och i hvars melodiska tonfall fadershjertat biktade sin djupa sorg.

1840 års riksmöte öppnades den 14 januari. Franzén, som i slutet af 1839 varit farligt sjuk, anmälde förhinder, men infann sig vid sommarens början. Innan redogörelse lemnas för hans yttranden vid denna riksdag, böra, i detta sammanhang och för att ej mer än nödigt splittra skildringen af hans riksdagsmannaverksamhet, några ord nämnas om hans deltagande i 1834—35 års riksmöte.

Franzén insattes vid 1834 års riksdag i allmänna besvärs- och ekonomi-utskottet samt i ecklesiastika utskottets pastoralafdelning; på senare stället hade han, bland andra, Wallin till kamrat. I ståndet yttrade han sig ofta med afseende å bränvinslagstiftningen och i afsigt att genom restriktiva åtgärder och hög beskattning främja nykterheten. Den 27 februari väckte han förslag, att staten, med anledning af den missväxt, som öfvergått Norrbotten och Vesterbotten samt vissa ställen i Vesternorrland och Jemtland, men i synnerhet Herjedalen, måtte, då svårigheten att skaffa utsäde var stor, utan att fordra återbetalning bispringa de nödlidande genom utdelning af korn. Samma dag bragte han, i ett längre memorial, på tal frågan om de tunnor spannmål, som från

Digitized by Google

Hernösands stift, enligt häfd, gingo till Upsala domkyrka. Han fann förhållandet alldeles orimligt och obilligt. Ifrågavarande skyldighet för Hernösands stift att årligen lemna Upsala domkyrka 124 tunnor spanmål vore en öfverlefva från den tid, då hela Norrland hörde under erkestiftet. Det kunde visserligen vara förklarligt, att denna inkomst ej genast tillföll det nya stiftet, som i början var endast en superintendentur; men numera, då Hernösands stift icke stode i något beroende af erkestiftet, borde saken ändras. Om preskription gälde i afseende å enskild egendom, så vore dock förhållandet annat med statens medel, som äro dess gemensamma egendom. Som hinder borde ej åberopas, att Hernösand icke hade domkyrka och ej domprost; domkapitlet vore för mer än domprost, och kyrkans värdighet minskades ej deraf att biskopen sjelf vore församlingens pastor. När den i Mariestad af hertig Carl inrättade superintendenturen öfver Vermland och en liten del af Vestergötland, som från Skara stift afskildes, blef af drottning Kristina flyttad till Carlstad, så anslogos för det nya stiftet de från Vermland och Dalsland utgående domkyrkotunnor, såsom k. brefvet af den 4 aug. 1647 utvisade, och samma rätt hade sedan tillerkänts de stift, som afsöndrats från äldre sådana. Och Hernösands stift vore i verkligt

Digitized by Google

behof af denna inkomst. »Huru hårdt är det icke, att just från det på spanmål mest fattiga land en sådan gärd skall utgå till en i det sädesrika Upland belägen kyrka, som icke behöfver den: Upsala domkyrka åtnjuter i årlig inkomst räntan af ett kapital af mellan 40 och 50,000 rdr samt arrendemedel af 13 underliggande hemman, utom den ifrågavarande domkyrkospanmål, som utgör 558 tunnor. Om nu af dessa skulle afdragas de 124 tunnor, som gå från Hernösands stift, så skulle Upsala domkyrka ändå behålla 434 tunnor. Hernösands kyrka deremot har endast 43 tunnor korn sig anslagna, och då hon är så förfallen, att hon nödvändigt måste med det första ombyggas, så synes det nu vara hög tid, att hon kommer i besittning af hvad hon så länge mot rätt och billighet har saknat». Ärendet återkom den 25 april från vederbörligt utskott, som tillstyrkt Franzéns förslag. Motståndet blef dock rätt starkt; prosten Mittag ansåg sig, oaktadt all »vördnad för motionärens vidtfrejdade namn och älskvärda väsen», böra varna för den ifrågasatta åtgärden, mot hvilken talade »urminnes häfd», privilegier och resolutioner »förvarade i besvurna grundlagar». Upsala domkyrka behöfde dessa medel för underhåll af kyrkan och andra byggnader samt hade senast den 17 mars 1824, efter det Hernösands magistrat år

Digitized by Google

1823 anhängiggjort ett liknande ärende inför K. M:t, fått rätt. Biskop Lundblad anförde, mot motionen och såsom prejudikat, att, såsom utskottet medgifvit, sedan Dalsland blifvit förlagdt från Skara under Carlstads stift, dock Dalslands domkyrkotunnor, i början odelade och sedermera till en betydlig del, blifvit och ännu voro Skara domkyrka förbehållna. Upsala domkyrka vore ej heller att betrakta endast som en stiftskyrka; den egde märkvärdighet för hela riket. Likaså talade Faxe och Grubbe mot förslaget, och erkebiskop C. v. Rosenstein utbad sig att i ett längre anförande, som han ock sedermera höll, få framlägga de upplysningar, hvilka borde visa det olämpliga i någon rubbning af gällande sed. Franzén försvarade sin motion och anmärkte, att de freskomålningar, med hvilka Upsala domkyrka nu som bäst pryddes, tycktes utvisa, att kyrkan ej, som man påstått, vore i saknad af tillgångar; fältprosten Edvall yttrade, att, om man ömmade för Upsala domkyrka, man dock äfven borde »behjerta det utblottade Norrlands förfallna stiftskyrka, som, visserligen icke afundsam öfver sin fostermoders rika tillgångar, endast begärt den skärf, som hon ända hitintills, utan att rådfråga sin egen torftighet, låtit lägga till den förras öfverflöd». Långt mer, än dessa uttryck mägtade, gagnade Wingårds an-

Digitized by Google

förande Franzéns sak; han kom, som vanligt, sin vän till hjelp: motionen rubbade icke, sade han, presterskapets privilegier, enär den endast förordade domkyrkotunnornas öfverflyttning från en kyrka till en annan, och af ett bifall till Franzéns framställning blefve följden antagligen helt enkelt, att K. M:t komme att anbefalla en noggrann undersökning, huru vida Upsala domkyrka kunde undvara ifrågavarande spanmål, i hvilket fall den ock syntes Wingård kunna med allt skäl öfverflyttas till Hernösands stiftskyrka. Presteståndet biföll Franzéns af utskottet tillstyrkta förslag; reservationer anmäldes dock af Faxe, Lundblad, Holmström, Grubbe, Mittag, Heurlin, Bexell, Nibelius och andra.

Bland Franzéns öfriga anföranden under denna riksdag må här i korthet nämnas, att han den 6 maj förordade införande af decimalsystemet och sökte gendrifva påståendet, att allmogen skulle få svårt att lära sig det nya räknesättet: »När Finland kom under Ryskt välde, lärde sig allmogen lätt räkningen i rubel och kopek; allmogen har i allmänhet lätt för räkning, och en liten tabell är nog till handledning». Förordandet af en revision af katekesen samt uttalade önskningar om högre beskattning å öfverflödsvaror höra ock till Franzéns verksamhet vid 1834 års riksdag. Den 9

Digitized by Google

juni tillkännagaf emellertid talmannen, att Franzén erhållit K. M:ts tillstånd att, med anledning af sin förestående flyttning till Hernösand och nödvändigheten att nu, vid tillträdet, odeladt egna arbetet åt stiftsangelägenheterna, lemna riksdagen; ny ledamot i ekonomi-utskottet skulle derföre utses. Förutom hvad redan berättats om hans åtgöranden eller yttranden vid nämnda riksmöte, bör ock ihågkommas, att han den 3 mars yttrade sig till förmån för studentexamens afskaffande och ersättande genom examen vid läroverken; att han den 11 mars lifligt förordade ett sedan sista riksdagen på ständernas bord hvilande förslag till sådan ändring af 72 paragrafen i regeringsformen, att K. M:t finge medverka i banklagstiftningen och deltaga i bankens styrelse *; att han den 17 i samma månad, med anledning af Stockholms stads komministrars ansökning om nådigt tillstånd att utan förslag få anmäla sig som sökande till regala pastorat utan inskränkning till visst stift, yrkade, att ansöknings-

---

* Jag anser mig», sade han, »nu böra på samvetsgrant allvar yrka en sådan säkerhet för banken, som gör det till en verklighet hvad jag en gång har vågat på skämt rimmande yttra:

»Att Banken står, i trots af Riksens Ständer».

(Se Franzéns verser »Bankens skål» vid riksdagen 1823. Samlade dikter, del. II.)

Digitized by Google

rätt till regala pastorat borde vara öppen för alla, hvad stift de än tillhörde. *

Vid 1840 års riksdag, till hvilken Franzén först på försommaren kunde infinna sig, motsatte han sig den 17 juni förslaget om tre- i stället för femåriga riksdagar: »då mellan riksdagarne fem år förflyta, har man åtminstone så lång tids säkerhet, att den ordning ej störes, efter hvilken man har att rätta sig». Franzén sade sig frukta att, om riksdagen oftare skulle sammanträda, »allt flera anledningar skulle sökas till den inblandning i styrelsen, som under den så kallade frihetstiden, hvilken rätteligen borde heta partitiden, åstadkom så mycken oreda». **

* Presteståndet, hvars utlåtande öfver ansökningen infordrats, tillstyrkte, att hvarje inom Stockholms stad tjenstgörande komminister, som aflagt en fullt godkänd pastoralexamen och vore af Stockholms stads konsistorium till lära och lefverne väl vitsordad, måtte, utan föregången ansökning om förslagsrum, hos K. M:t kunna anmäla sig som sökande till regalt pastorat, som vore ledigt *inom det stift, till hvilket han hörde;* deremot ansåg sig ståndet icke befogadt att »någon vidare ansökningsrätt» understödja. K. M:t afgjorde saken den 19 april 1834 i öfverensstämmelse med detta presteståndets utlåtande.

** Tegnér hade i denna fråga ett sarkastiskt anförande, der detta bland annat förekommer: »Konstitutionsutskottet har som skäl anfört, att de långa mellantiderna mellan riksdagarne bringa handlingar och meningar från den ena riksdagen till den andra i glömska, hvarigenom man befarar att tappa tråden. Hvad detta skäl beträffar, tror jag, att många sådana riksdagar finnas, som man gerna ville glömma, ja utplåna ur häfderna».

Digitized by Google

Förbigående en del af hans mer tillfälliga yttranden vid denna riksdag, böra vi omnämna, att Franzén, som alltid varit lika varm vän af naturvetenskaperna och af de klassiska studierna, när stats- samt allmänna besvärs- och ekonomiutskotten afstyrkt Lagergrens förslag om beredande af medel till lektorsplatser i naturalhistorien genom den teologiska lektionens förenande med den filosofiska, tog till ordet den 1 augusti för att framhålla naturkunskapens vigt för allmänbildningen. »Utskotten stödja», sade han, »sitt afslag på det skäl, att man först bör låta erfarenheten visa, om någon svårighet möter att för de stadgade lönerna erhålla skicklige lärare vid gymnasium i de senast tillkomna ämnena, nemligen lefvande språk och naturvetenskaperna. Utan att behöfva vänta på denna erfarenhet borde man föreställa sig, att till en syssla med 150 rdrs lön skicklige sökande ej gerna kunna anmäla sig. Också har det redan visat sig åtminstone vid Hernösands gymnasium, der till läraretjensten i naturvetenskapen ingen ansökning inkommit. Kännedomen af naturen är dock en af de vigtigaste grenar i den kunskap, som hör till allmän upplysning. Om också denna kännedom ej behöfver eller kan vara vetenskaplig för andra än dem, som deråt egentligen egna sig, så borde den dock hos hvarje

Digitized by Google

bildad man finnas i den grad, att han kände naturens allmänna lagar och orsakerna till de förnämsta fenomenen i den verld, som honom omger. Om denna kunskapsgren pläga sällan vid akademien de bemöda sig, som ej ämna taga magistergraden, utan genast vända sig till någon af de andra fakulteterna. Den bör derföre vid gymnasierna förvärfvas, såsom hörande till en sann humanitet ej mindre än de så kallade *humaniora*. Ty utan tvifvel är det menniskan lika värdigt att känna sammanhanget af hvad Gud har skapat i himmel och på jord, som prosodien i en Grekisk eller Romersk dikt». Äfven i folkskolorna borde, enligt Franzéns mening, så mycken naturkunskap meddelas, som vore nödig till värn mot vidskepelse, till ledning vid de naturliga tingens bruk och till väckelse af känslan för naturen. Franzén ansåg derföre, att utskottet bort fästa större afseende vid motionen; dock gjorde han mot densamma den invändning, att filosofien icke, såsom motionären föreslagit, borde sammanslås med teologien, utan hellre förenas med lektionen i matematik, hvarigenom den bäst kunde »bevaras för öfverskridande af de gränser, inom hvilka den vid ett gymnasium bör stanna».

I en annan fråga, som gälde läroverken, yttrade sig Franzén fyra dagar derefter med anled-

Digitized by Google

ning af Säves motion om utvidgning af Frösö skola. Mot sjelfva saken hade han föga att invända, men anmärkte, att Umeå och Piteå skolor, som voro i samma ställning, långt snarare borde, äfven de, upphöjas till gymnasier. Särskildt gälde detta om Piteå skola; Frösön låge dock ej längre från Hernösand än Umeå, men Piteå vore på dubbelt längre afstånd. Franzén gaf vid tillfället en liten »admonition» åt sin närvarande måg A. A. Grafström för det att denne, oaktadt han var »inspector» för Umeå skola, ej yrkat dess utvidgande. Grafström svarade undfallande och förklarade sig i sak dela Franzéns mening. Då nu Säve uttryckt sin förvåning deröfver att Franzén, som var de Norrländska läroverkens eforus, tycktes sätta sig emot Frösö skolas utvidgning, svarade Franzén den 22 augusti med en motion, hvari han föreslog, att man hos K. M:t borde anhålla om tillsättande af en ny lärareplats vid Umeå, Piteå och Frösö skolor.

När konstitutionsutskottets betänkande i representationsfrågan i slutet af oktober månad 1840 föredrogs i prestståndet, var Franzén redan åter i Norrland, dit embetspligter kallat honom och hvarifrån han icke förr än följande året återkom till riksdagen. Temligen spetsigt är hans yttrande den 24 maj 1841 angående det Kjellbergska förslaget om utfästande af en nationalbelöning för

Digitized by Google

den, som till rikets näst sammanträdande ständer inkomme med ett fullständigt motiveradt och till sina hufvudgrunder antagligt representationsförslag. Franzén sade: »Hvad den ifrågavarande belöningen angår, så tycker jag, att den, hvars förslag ansåges, såsom antagligast, förtjena priset, icke borde komma i åtnjutande deraf förr än det varit någon tid, till exempel tio år, verkställdt och dervid bevisat sin ändamålsenlighet».

Från 1844 års märkvärdiga och minnesrika riksmöte var Franzén, på grund af sin höga ålder och sin sjuklighet, med nådigt tillstånd frånvarande. *

I juli månad 1840 hade Franzén rest till Finland. Det var nu tvåhundrade år sedan det Finska universitetets »fundationsbref» i drottning Kristinas namn utfärdats; det hade varit förlagdt till Åbo, men fans nu, under Rysk spira, i Helsingfors. Franzén hade den 4 juni år 1840 i särskild skrifvelse inbjudits att som jubelmagister deltaga i högtidligheterna och mottaga lagern. ** Festlig-

* Se, för denna redogörelse, presteståndets protokoll 1834—35, 1840—41.

** Ur denna synnerligen hjertliga inbjudningsskrifvelse, som, enligt bruket, var affattad på Latin, bör följande anföras:

Intelligimus quidem, revirescentem quam tibi gratulabundi offerendam cupimus lauream non esse æquiparandam ad ea, quibus frueris, illustria æque ac multa ingenii et doctrinæ præmia; attamen speramus tenet, pro tuo in litteras et scientias

Digitized by Google

heterna skulle taga sin början onsdagen den 15 juli. På torsdagen skulle teologie doktorer, på

amore, non fore recusaturum semiseculare tuum cum seculari consociare ejus universitatis festo, ad quam olim prima posuisti famæ tuæ per omnem quousque patet orbem litterarium divulgata fundamenta et ad quam primos reportavisti comparatæ doctrinæ honores. Intelligimus etiam, novam quam elegisti patriam tibi caram esse, quia bene ibi fuit; neque vero nobis non persuademus te haud gravatim revisurum esse terram, quæ te genuit, quæ ossa et cineres tuorum servat dulcissimorum, quæ præter consanguineos bene multos, collegas quondam amicosque, amatissimos fovet nepotes, quorum unus, hoc ipso die philosophiæ candidati gradum adeptus, coronam Apollinarem mature meritus, Parnassum una tecum adscendere vehementer gestit, atque in qua demum plures restant discipuli venerabundi, qui omnes te præsentem venerari ardentissime avent, et e quibus unus summo sibi ducet honori, si laurum, quam tua eruditione tuisque ductus consiliis ipse olim accepit, tuæ jam gratissima mente annectere fronti feliæ concesserit fatum.

Brefvet var undertecknadt *Sjöström*, decanus, *Hällström*, *Sahlberg*, promotor, *af Schultén*, *J. J. Tengström*, *Linsén*, *Rein*, *Geitlin*, *Blomqvist*. Man finner af denna skrifvelse, huru vördad och älskad samt nu särskildt, huru efterlängtad Franzén var. Den sextioåtta-årige kunde icke motstå en sådan kallelse. Till festen manade honom ungdomsminnen, röster ur det förflutna och det närvarande, lefvande vänner och kära hågkomster; dit manade honom de »tusen sjöars land», der han växt upp, der ynglingen första gången erfarit sångens hänryckning, der Lilly, skön som en engel, först mött honom och der Runsalas eklundar ännu tycktes genljuda af tonerna från den tidigt bortgångne Chorœi lyra; dit manade honom tacksamheten mot Porthans minne. Och den älskade, den nyss hädangångna Rosina tycktes väl äfven vinka honom att vara närvarande vid det tillfälle, då hennes unge son skulle mottaga mödornas lön i den filosofiska lagern.

Digitized by Google

fredagen juris och på lördagen medicine doktorer promoveras, hvarefter på måndagen den 20 juli filosofie-magisterpromotion skulle ega rum.

Den 14 juli ankom Franzén. En stor samling akademisk ungdom hade infunnit sig vid Thölö på vägen åt Åbo, för att redan der få helsa honom välkommen. Klockan sex på eftermiddagen inträffade den gamle; han kom åkande med sin måg, generaldirektören v. Haartman, helsades med lifliga hurrarop och lät vagnen stanna bland de unge. I den härliga sommarqvällen uppstämde desse följande sång:

Hell dig, Franzén! Den Finska jorden,
Din ungdomsbrud, nu gläder sig.
Fastän din lock är grånad vorden,
Dess hjerta klappar än för dig,
Ja, som en älskad far du hamnar
Bland Finlands söner, Finlands män.
Hvad ädelt, skönt här fins, dig famnar
Som vännerna en barndomsvän.

Hur skönt! När Finland högt sig gläder
Åt ljuset tändt af Brahes hand,
Franzén, Franzén dess jord beträder
Med helsning hit från Svea land.
Hell dig, du gamle, evigt unge,
Du fosterlandets äras sken!
Vi kunne icke mer — vi sjunge
Blott än en gång: hell dig, Franzén!

Franzén uttryckte i varma ord sin tacksamhet för detta prof på landsmäns tillgifvenhet, äfvensom sin

Digitized by Google

egen af tiden oförändrade kärlek till det gamla fosterlandet och dess söner. Österbottningarnes studerande nation, som en gång haft Franzén till styresman, helsade genom sin kurator den skald, som skrifvit Österbottningarnes studentvisa, och talade om de vackra sånger, hvilka Finlands barn nu fingo höra sjungas af sina mödrar och om hvilka barnen, när de uppvuxit, förnummo att Franzén skrifvit dem. Under förnyade jubelrop fortsatte Franzén derpå färden till Helsingfors.

Der voro nu samlade åtskilliga ryktbarheter, lärde forskare och vetenskapsmän; der sågos Runeberg och Lönrot; dit hade resande kommit från Petersburg, Dorpat och Kiew. Man aftågade den 15 juli i procession från senatshuset till Nikolaikyrkan; Linsén höll tal på Svenska, Solovieff på Ryska, och klockan 4 gaf universitetet middag. Franzén representerade Svenska Akademien samt Vitterhets- Historie- och Antiqvitets-Akademien; han var, för sin egen personlighets skull, föremål för allmän uppmärksamhet. Den 20 juli bekransades hedersdoktorerna, bland hvilka äfven var universitetets kansler grefve Rehbinder*; jubelkransar utdelades åt Franzén och åt domprosten i Åbo Gadolin af promotor, professorn i botanik och

* Israel Hwasser var ock af universitetet kallad till hedersdoktor.

Digitized by Google

zoologi C. R. Sahlberg, hvilken sjelf en gång som yngling just af Franzén mottagit sin lager.* Franzéns dotterdotter hade bundit hans krans, och då han efter dess mottagande återvände till sin plats, tryckte han handen på sin dotterson Carl Frans Gabriel v. Haartman, som nu, jemte nittiofem andra unge män, skulle framträda för att bekransas. I det samma strömmade från ett af kyrkofönstren solskenet fram, glimmande öfver den åldriges anlete och öfver hans biskopskors.** På aftonen var promotionsbal i societetshuset. Må hända erinrade sig biskop Franzén, då han såg de unge magistrarnes glädje, den stund, då han sjelf, en sjuttonårig, nyss lagerkransad magister, på sjelfva festdagen reste till Sverige från promotionsbal och glada samqväm, endast för att snart kunna få råka sin moder och fästa sin krans på hennes hufvud.***

Franzén, som under dessa dagar rönt många prof af beundrande vördnad och som äfven i Ryska beskrifningar öfver festen hyllats såsom stor Svensk skald samt »den Svenska litteraturens omskapare», har i sin utförliga dikt »Resan till jubelfesten i Helsingfors», hvilken först infördes i en till minne

---

* Se för dessa skildringar af högtidligheterna »Helsingfors Morgonblad» 1840, n:o 53, 55, 56, 57.

** Cygnæus: Teckningar ur F. M. Franzéns lefnad, s. 82.

*** Se ofvan, s. 167.

Digitized by Google

af högtidligheterna utgifven kalender, skildrat sina intryck. Han prisade deri det endast från sin gamla ort Åbo flyttade, men alltid lifskraftiga universitetet såsom den friska källa, hvarifrån äfven hans egen ungdom hemtat vishet och styrka; han tolkade sin glada förvåning öfver den nya universitetsstadens ståtliga yttre och sin tillfredsställelse att i skuggan af dess »esplanad» få drömma om gamla minnen; han begagnade tillfället att kraftigt betona Finlands outplånade förbindelser till det gamla Sverige, hvarifrån det fått sin andliga odling, men ock att uttala varma önskningar om Finlands fredliga utveckling under de nya förhållandena.* Skön är i denna dikt den ålderstigne morfaderns helsning till Rosinas son, den unge magister v. Haartman:

Hvem kommer?
Ack, min dotters, den ifrån oss gångna,
Evigt käras, älskelige son.
O hvad saknad vid vårt glada möte!
Dock ej helt förlorad är den hulda.
Hennes minne vare dig en stjerna,
Som dig följer på din lefnadsstig!
Akta på dess blick och vik ej af!
Stör ej hennes englafröjd med sorgen
Att sitt barn se vilse gå! Men nu
Gläds hon med ett hopp, som längre skådar
Fram i tiden än din fars och mitt,

* Se ofvan, s. 408.

Digitized by Google

Gläds att se dig träda i hans spår.
Så vid dygden som vid vetenskapen
Fäst af ringen, som du får med kransen,
Märk, att den förvissnar ej som denna!
Hvilken lycklig ålder, då ett löfverk
Ger en sådan fröjd! Hvad är mot den
Allt det nöje, som vid mogna år
Njuts af lyckans gåfvor, ärans tecken?

Under tillfrisknandet efter sin svåra sjukdom i slutet af 1839 hade Franzén i många sömnlösa nätter sysselsatt sig med det ämne, som utgör föremål för hans år 1840 utkomna dikt »Rabulisten och landtpresten». Han begynte att i meter och rim uppteckna saken och nämner i sitt företal, att hans lilla skrift ville väcka uppmärksamheten på den allt för ofta förgätna sanning, att den kristna religionen, »såsom grundad på en gudomlig uppenbarelse, är oberoende af all filosofisk spekulation». Stycket innehåller, som titeln antyder, ett samtal mellan en prest och en »radikal» person, hvilken, intagen af Strauss' satser, tillägger Kristi lefnad och död en blott symbolisk betydelse och förklarar syndafallet endast utgöra en vanställd framställning af den sanningen, att menniskan genom kunskap och andlig myndighet utvecklats från en barnslig auktoritetstro. »Rabulisten» talar mycket om civilisation, om upplysning och bebådar en gyllene tid, då menniskan genom sin konst och sitt snille

Digitized by Google

från jorden utplånat alla missförhållanden; han sysselsätter sig äfven med de förmenta motsägelserna i de evangeliska berättelserna och gör en ordlek öfver Johannes, som han finner vara bra »*Philo*-logisk». Han ordar om »skal» och »kärna»: allt det underbara i skriften är naturligtvis blott »skal», och med den »kärna», som återstår, tyckes han mena endast en ganska allmänlig »förnuftsreligion»; den senare, hvars djup ej måtte vara betydligt, är enligt honom det sanna, det »esoteriska i kristendomen, medan allt det andra är »mytiskt» och »exoteriskt». Mot denna Straussiska panteism och rationalism ställer den enkle landtpresten, hvilken med stilla lugn bemöter sin vedersakare, samvetet och Guds ord. Civilisationens oförnekliga välsignelser utplåna dock ej synd och skuld; dessa fakta visa, att ett fall försiggått och att något mer än verldslig bildning, nemligen försoning och upprättelse, behöfves. Han rättar »rabulistens» uppfattning af syndafallet; han uppvisar den enhet, som midt under alla skiljaktigheter råder i de evangeliska berättelserna:

När Gud sin röst i åskan höra låter
Och den från berg och dalar vänder åter,
Månn' dessa alla, fast med skilda ljud,
Ej säga oss: så talar Herren Gud.

Mot »rabulistens» ordspel *Philo*-logisk sätter han uttrycket *Theo*-logisk, mot alla mytiska förklaringar

Digitized by Google

barnatron på verkliga frälsningshandlingar och vissheten att Frälsarens religion är ej blott »en lära, en åskådning af tingen», utan »en ked af händelser». En enda gång flammar den gamle presten upp; det är, då »rabulisten» råder honom att visserligen till en början i sina predikningar tala på det gamla viset, men sedan småningom sluta ut någon föråldrad trosartikel eller tyda den i öfverensstämmelse med de »nyaste vetenskapliga resultatens» fordringar. Nej, svarar han,

> Nej, måtte förr ett slag mig göra stum
> Än att jag stode på det helga rum
> Och inför Gud så väl som menskor ljöge
> Och gift i säden, som han gett oss, smöge!

I slutet af samtalet inskärper han än en gång hos motståndaren, att menniskan ej kan komma undan tvenne saker, den ena, att hon syndat, den andra att hon skall dö; hon behöfver nåd, hon behöfver Kristi kors, om hon ej skall stå värnlös. Detta samtal på vers är med sådan ledighet utfördt, att det ej blifver tröttande; formen smyger sig efter tankarne, det didaktiska innehållet är poetiskt behandladt, och ofta röja sig i landtprestens ord drag af en hög poesi, drag af Franzéns egen poetiska själ. Allt detta gör, att, om än dikten här står i tjenande ställning till ett bestämdt syfte, den dock ej nedsjunker till prosa, hvilka invändningar

Digitized by Google

man än, ur rent estetisk synpunkt, må kunna göra mot sjelfva diktarten.* Franzén har för öfrigt i anmärkningar till dikten och i ett särskildt bihang, som handlar om syndafallet, gjort de särskilda uttalanden, hvilka ej lämpade sig att klädas i poesiens drägt.

Samma apologetiska syfte har Franzéns sång »Det står dock qvar, det gamla Ordet». Äfven

---

* Poemet är med loford anmäldt i Theologisches Repertorium och Theologisches Litteraturblatt. Det är öfversatt på Tyska af Prediger A. Michelsen i Lübeck. Franzén skrifver sjelf i bref till en vän: »Jag väntar att ej undgå smälek; men jag hoppas med lugn kunna bära den, då jag strider för vår religion och går, som jag tycker, i mitt kall. Derföre vill jag heller icke vara anonym. En annan sak var det med X. Y. Z. I politiken kunde jag så gerna tiga, ehuru svårt det är, då *'facit indignatio versum'*. Men i religion tycker jag mig kunna ha en röst och en bättre driffjeder än blott *indignatio*, ehuru äfven denna är naturlig, då man går så långt» (Franzén syftar på Almqvists Marjam, der Paulus hardt nära gjorts till en idiot) »att förklara Paulus för galen och försoningsläran för ett foster af en förvillad hjerna». — Angående den Tyska öfversättningen skrifver Franzén: »En herr Michelsen i Lübeck har tillsändt mig en Tysk öfversättning af 'Rabulisten och landtpresten' och dervid berättat mig, att censuren i Leipzig vägrat sitt 'imprimatur' på denna öfversättning, som är ganska trogen, detta på den grund, att hvad rabulisten så väl i politiskt som i religiöst hänseende yttrar, skulle hos det blandade publikum, i hvars händer det komme, göra för starkt intryck. Och hos oss gjordes ett sådant larm öfver angreppen på den Straussiska boken! Emellertid är den Tyska 'Rabulisten och landtpresten' utan hinder tryckt i den fria rikssta den Lübeck».

Digitized by Google

här är rik poesi, äfven här betonar skalden, att kristendomen ej är blott »lära», utan frälsningsåtgärder. Polemiskt vänder han sig mot dem, som anse »prest och kyrka» kunna ersättas af »ett tidningsblad», mot dem, som anse den fångna menskligheten kunna förlossa sig sjelf. »Inga tankefynd kunna utplåna en enda synd»:

Det är *försoning*, vi behöfva,
Och den vill otron oss beröfva!
Hvar ges, om ej vid korsets fot,
För hennes egen oro bot?

Nämnda sång skrefs 1841. Samma år infördes i »Svenska Biet» n:o 43 den vackra sången »Bönhörelsen», hvilken väckte lifligt bifall; äfven der upprätthålles mot panteismen tron på en personlig Gud, som hör menniskans böner. Till samma grupp af sånger hör dikten »Hvad som må fullkomnas», hvars första vers:

Guds ord förändras ej. Hvad Kristus lärde
Behöfver ej fullkomnas, blott förstås.
Kan någon konst förhöja perlans värde?
Då hon skall slipas, hon blott sönderslås.

stärkte Fredrika Bremer under hennes religiösa oro och bidrog att skingra hennes drömmar om ett slags humaniserande fulländning och utbildning af kristendomen. Franzén inskickade under dessa senare år af sitt lif ganska ofta till Norrlands tid-

Digitized by Google

ningar, Statstidningen och Svenska Biet dylika bidrag i bunden form, och här är ej möjligt att beröra dem alla. Under året 1841 utgafs äfven Franzéns arbete »Vitter strid emellan far och son», ur hvilken skrift i det följande några belysande ställen skola anföras; Franzén sökte här, under formen af ett samtal mellan målsmän för olika estetiska åsigter, utveckla sin egen frisinnade uppfattning, som skänkte erkännande åt allt skönt, hvad drägt det än bar. Om detta arbete skref Wingård till Franzén: »Jag har beundrat den åldriges eviga ungdom. Skarpsinnighet, ljufhet, mildhet äro för alltid Franzéniana. Jag anser detta ireniska arbete för ett af dina skönaste; det är ett perlband, der allt är äkta och ingen knut får lossas. Klassiciteten och romantiken böra båda bära det såsom sin rosenkrans».

Året 1842 var för Franzén betecknadt genom nya apologetiska försök af hans penna och nya utfall mot hans egen person. Allt mer modigt uttalade han sig, när tidens barn ville röra vid Försonarens bild samt nedsätta Kristus till en på sätt och vis sublimerad, apoteoserad menniska. Ignell hade utgifvit sin skrift »Grunddragen till den kristliga sedoläran», och Franzén fann sig manad att bekämpa »en doktrin, som, under sken att vara på en gång vetenskaplig och rätt kristlig, bestrider

Digitized by Google

sådana hufvudgrunder af vår troslära som syndafallet, syndens verklighet och strid emot skaparens afsigt, Guds Sons personliga tillvarelse innan han blef menniska, med mera som angår sjelfva den försonande och rättfärdiggörande nåden». »För gammal och svag», tillade Franzén, »att sjelf deltaga i eldsläckningen, må jag åtminstone klämta, nu såsom vid den Straussiska branden, hvars lågor synas redan hafva slocknat». Han skref nu i bunden form sina »Frågor till författaren af Grunddragen till den kristliga sedoläran». Kärnan i Franzéns skrift utgöres dels af polemiken mot den slappa läran, att synden blott skulle vara »en skugga, en brist på ljus, ja, till sluts ingenting», dels af den gent mot teorien om en jordson, som genom sin heliga vandel blifvit »deificerad», fasthållna tron på Sonens eviga härlighet hos Fadren förr än verlden var:

— Du bekänner ej den evigt födde,
Blott den Maria bar. Nå, säg oss då,
När blef han Gud, han som på korset dödde,
Ty på hans gudom tror du ju ändå?

»Förklara mig», så bad han sjelf på jorden,
»O Fader, såsom jag, förr'n verlden fans,
När dig stod klar!» Tyd, hur du vill, de orden:
Af evighet den klarheten var Hans.

I ett »post-scriptum» uttalar sig Franzén mot de nya irrlärornas anspråk att »fortsätta Luthers verk».

Digitized by Google

Luther bestred påfvedömets missbruk med »Guds klara ord»; att förkasta detta ord, kan det sägas vara att »fortsätta» hvad Luther gjort?

»Tack för frågorna till Ignell», skref Wingård till Franzén. Andra känslor än tacksamhet uttalade naturligtvis åtskilliga af pressens målsmän angående Franzéns uppträdande. I Aftonbladet* skrefs, att Franzén, i anseende till sin ålder, skulle vara fullkomligt ursäktad, om han icke längre påkallade sin sångmös verksamhet. Gubbar, qvinnor och barn borde afhålla sig från att »deltaga i eldsläckningen», och den barnsliga enfald, hvilken utgjort ett vackert drag hos Franzén, hade nu »uppnått en gräns, der det barnsliga och enfaldiga icke egentligen längre är någon förtjenst». Man igenfinner här den vanliga ofördragsamheten mot dem, hvilka i religion och politik hade andra åsigter än tidningen.** Långt mer aktningsfull var Ignells egen hållning; Franzén hade skickat honom sina »Frågor» jemte en bifogad skrifvelse, som framhöll stridens sakliga, ej personliga beskaffenhet, och Ignell svarade: »Knappast har någon gladare öfver-

* Den 14 november 1842.

** I Svenska Biet 1842 n:o 271 skrefs: »*Ett* namn stod ännu liksom fridlyst; det var så dufvorent och älskligt, att sjelfva Aftonbladet icke ännu vågade, utom i åtminstone någorlunda betänksamma ordalag, vidröra det. Det var Franzéns. Men Aftonbladet skulle uppfylla sitt öde . . . .»

Digitized by Google

raskning skett mig än den, då jag i går hade äran inhändiga Herr Doktorns och Biskopens bref jemte den åtföljande lilla skriften. I sanning, ett sådant angrepp af en sådan man är mer smickrande än de utsöktaste loford af en anhängare». Sedan Ignell sökt häfda, att han sjelf stode på »kristlig», om ock ej kyrklig ståndpunkt, tillade han: »Då jag nu tackar för det delikata och ytterst förbindliga sätt, hvarpå striden blifvit inledd, får jag derjemte förklara min uppriktiga erkänsla för det nit, som föranledt sjelfva striden. Gifve Gud, att hvar och en ville på detta sätt öppet, allvarligt och mildt skynda att uttala hvad han anser för irrigt och orätt: hur mycken välsignelse skulle icke derigenom tillskyndas Hans församling». Brefvexlingen mellan Franzén och Ignell fortsattes i samma förbindliga ton, och Ignells i Aftonbladet (n:o 270 och 271) införda svar på Franzéns »Frågor» utmärker sig genom humanitet.* Striden i tidningarna fortfor

---

* När sedermera i Aftonbladet för den 21 september 1844 en rimmande insändare, under skymfliga utfall mot »erkestiftets obskurant» Wingård, prisade Ignell:

— Ignell, gå på!
Du och Almqvist äro två,
En mot en, två mot hin håle,
Det är gammal, loflig strid;
Sanningens och ljusets stråle
Får väl öfverhand dervid o. s. v.,

Digitized by Google

emellertid. En insändare uppmanade i ett poem »Perugino» Franzén att icke låta sitt namn blifva en fana för obskuranterna, med hvilka förmodligen menades bibeltrogna och politiskt konservativa personer. Sjelf förklarade Franzén den 30 december i en artikel, som i samma tidning infördes, men hvars enskildheter här ej behöfva upptagas, att hans »Frågor» till Ignell »visst icke varit skrifna för den poetiska äran», utan af helt andra bevekelsegrunder.

De erfarenheter, hvilka Franzén nyss gjort, visade honom, att, såsom det heter i hans stycke »Den nya papismen», hvilket infördes i Biet för 1842 (n:o 177), de i religiöst afseende »frisinnade» ville införa terrorism; det utslungades ju anathem mot dem, som vågade offentligt uttala sin tro på Guds ord, sin tro på Guds Son. Det nämnda stycket afslutas för öfrigt med några varmhjertade ord till H. M. Melin med anledning af dennes »föreläsningar öfver Jesu lefverne»:

---

så erinrade Ignell några dagar derefter i en kort, insänd artikel, att man vore skyldig sina vedersakare aktning, samt att »hatets och fanatismens eld i *alla* dess former var förhatlig». Med afseende å öfriga utfall mot Franzén se t. ex. Aftonbladet den 10 och den 17 aug. 1844; de gälde ett annat ämne, nemligen representationsreformen, hvars fiende han på grund af sina verser »Helsning från Nynäs» ansågs vara.

Digitized by Google

Hell dig i Lund, med Andens svärd beväpnad,
Hvars tveegg tränger genom merg och ben!
Far fort, som du begynt! Se, stum af häpnad,
Står otron, slagen af dess blotta sken.

Som blixten slår det hennes blick, då ljuset
Från himlen speglas af dess blanka stål.
Strid! Du är sänd dertill. Hör redan suset
Af segerns palmer vid din banas mål!

Sjelf skref Melin till Franzén den 1 maj 1842: »I dessa tider händer det något hvar, som träder i opposition mot den anda, som uppenbarar sig i dagens *chronique scandaleuse*, att han får anledning besinna, huru farligt det är att oförsigtigt utströ sina perlor. Man må vara så fredlig och oförarglig som helst; det hjelper icke, ty sjelfva kontrasten väcker hatet. Men tiga får man icke ändå; ty när folken sätta sig upp mot det Eviga, behöfves det som mest, att de, hvilka äro kallade att föra det gudomligas talan, gifva ljud åt den läran, att »det står dock qvar, det gamla Ordet».

Med hvilket nit Franzén vakade öfver lärans renhet och tillsåg, att icke ens i någon enskildhet deraf en i hans tanke oäkta mystik skulle få insmyga sig, det hade han såsom biskop visat vid den schism, som inom Hernösands konsistorium uppkom rörande förslaget till Sollefteå pastorat. Utan att här vilja utförligt skildra frågans behandling och utgång samt de många inlemnade klago- och

Digitized by Google

besvärsskrifterna, böra vi, emedan saken är för Franzén betecknande, omnämna hvad den gälde samt hans egna uttalanden. Den 30 september 1840 hade konsistoriet på förslag till Sollefteå pastorat uppfört prosten Borgström, akademie adjunkten Runsten och rektor Nordqvist; häremot reserverade sig emellertid biskopen sjelf, som från förslaget uteslöt Runsten, dervid yttrande i hufvudsak följande. Lika litet som han till en skolsyssla kunde befordra en sökande, som i inlagan förklarade sig ej ämna lyda skollagen, lika litet ansåge han sig till lärare i församlingen kunna föreslå Runsten, hvilken icke endast till sin ansökning bilagt en afhandling om »den fjerde bönens utläggning», i hvilken han förkastat Luthers förklaring och sökt göra en mystisk uppfattning gällande, utan ock tydligt låtit förstå, att han icke kände sig bunden af handbokens föreskrift. Hr Runsten förklarade det vara »hedniskt» att bedja Gud om timligt bröd; huru kunde han med en sådan uppfattning förlika att i kyrkan upplåsa böner för årsväxten eller — eftersom man, enligt honom, kan bedja Gud endast om det eviga goda — der bedja för öfverheten eller det allmänna riksmötet? Sjelfva den bön, hvarmed altartjensten begynner, anropar ju Gud »om nåd för vårt andeliga och *lekamliga* väl»; litanian innehåller många böner rörande det tim-

Digitized by Google

liga lifvets nödtorft. Runsten åberopade »en högre religionslag, som bjuder, att man, för att fullgöra det andliga och gudomliga samvetsåliggandet, må bryta det bokstafligen edsvurna»; men Franzén fäste uppmärksamheten derå, att Runsten med sina åsigter ej bort söka en tjenst, som, derest den skall rätt vårdas, kräfver trohet mot bekännelseskrifterna. Hvad sjelfva saken anginge, så vore Runstens sätt att öfversätta ἐπιούσιος icke med dagligt, utan med »tillkommeligt», för gemene man obegripligt, och äfven om detta uttryck antoges, måste ju Runsten deråt gifva en andlig tydning, som ej ur sjelfva ordet kan hemtas. Då i »Fader vår» de öfriga bönerna begagna de klaraste och enklaste ord, vore det olämpligt att vilja i den fjerde inlägga en allegoriserande mening. Runsten hade, djerft nog, härledt Luthers förändrade uppfattning af fjerde bönen från »politiskt kryperi». Men huru han kröp, är allmänt bekant: det var han, som till kurfursten af Sachsen skref, att han kom till Wittenberg under ett mycket högre skydd än en kurfurstes, och att det långt snarare vore han, som skulle beskydda kurfursten än tvärt om. Att han, då han ännu var munk, likt Origenes och några andre af kyrkofäderna fäst sig vid den mystiska tydningen, vore sant; men naturligt var, att han vid lugnare pröfning skulle hylla en mindre svär-

Digitized by Google

misk uppfattning. Skulle icke i Fader vårs fjerde bön en fattig enka, utan att beskyllas för »hedniskt» sinne, kunna bedja om lekamligt bröd för sina barn, eller en åkerman om välsignelse för sitt arbete? En dylik lära måste väcka häpnad och bekymmer. Skall den hungrande eller sjuke ej få anropa Gud om bröd eller lindring? Bad icke den spetälske om hjelp och gaf icke Mästaren sin tillfredsställelse till känna, när denne kom tillbaka och tackade honom för sitt botande?

Runsten yttrade sedan i en till K. M:t ingifven skrift af den 8 december 1840, under försvar för sin uppfattning af bönen, att Franzén »sträckt sitt nit något för långt», då han, med anledning af skilda åsigter, velat utestänga honom från befordringsrätt. I infordradt utlåtande af den 3 februari 1841 anförde de consistoriales, som haft annan mening än Franzén, att de, oaktadt Runsten verkligen i sina predikningar en och annan gång tillåtit sig att vid fjerde bönens uppläsning göra ändring i handboken, ej ansett sig kunna utesluta honom från befordringsrätt, alldenstund han icke blifvit inkallad till domkapitlet, ej der fått varning och således ej heller kunnat trotsa varningen — allt formaliteter och förutsättningar, hvilka måste hafva blifvit verkliga innan befordringsrätt kunde förloras. Franzén bifogade härtill ett sär-

Digitized by Google

skildt utlåtande, hvari han sökte gendrifva konsistoriets yttrande; dess förklaring felade deri, att den icke antoge någon skilnad mellan en författare, som i en af trycket utgifven afhandling söker med teologiska och filologiska skäl styrka sin från kyrkans lära afvikande mening, och en *prest*, som till hennes tjenst anmält sig med åberopande af en skrift, hvari han ogillar hvad i ritual är föreskrifvet samt förklarar, att han ej kan rätta sig efter dessa föreskrifter. Om i en framtid en sökande skulle som stöd för befordringsrätt åberopa en afhandling, hvari han bestrede tron på treenigheten eller försoningsläran, månne någon myndighet skulle kunna befordra honom endast på den grund, att åtal mot hans skrift icke skett i föreskrifven ordning och att den samma ej blifvit förklarad stridande mot tryckfrihetsförordningen? Runstens uttalanden anginge väl ingalunda någon fundamental troslära; men de rörde dock en ömtålig och helig sak. Hvad anginge Runstens påstående, att biskopen sträckt sin embetsmyndighet utöfver lagliga gränser, förklarade Franzén, att han här ej värnat embetsmyndighet, utan lydt embetspligt.

I förbigående må anmärkas, att frågan om den fjerde bönens betydelse vid denna tid ganska noggrant skärskådats dels af Fahlcrantz genom en

Digitized by Google

af Franzén föga gillad uppsats i Ecklesiastik tidskrift, hållen i något spiritualiserande anda, dels af Anjou genom ett särskildt utgifvet, förträffligt arbete: »Undersökning rörande rätta tydningen af fjerde bönen i Fader vår» (Upsala 1840). * Franzén var ej tillfredsställd med Agardhs tolkning »vårt beskärda bröd».

År 1842 den 9, 10 och 11 augusti höll Franzén i Piteå stad prestmöte med kleresiet af stiftets norra synodal-lag. Sedan kyrkoherden i Umeå A. A. Grafström förrättat predikan, öppnade biskopen sammanträdet med ett kort Latinskt tal, hvarefter mötets utsedde præses, Franzéns vän Nils Nordlander, kyrkoherde i Skellefteå, försvarade några af honom som ämne för disputation utgifna aforismer. Den öfliga redogörelsen för kyrkliga förhållanden och skolärenden lemnades, och Franzén upplöste slutligen den 12 augusti mötet med ett längre anförande på Svenska. Anförandet är, såsom allt af Franzén, enkelt, innerligt och värdigt. »Icke utan bekymmer öfver den tyngd af åren», sade han, »som jag alltmer begynt känna, och den svårighet, jag har att höja min röst och finna uttryck för mina tankar, i synnerhet då ansträngning tröttat mina krafter, reste jag till detta eljest

* Anjous skrift är af *Wingård* anmäld i »Svenska Biet».

Digitized by Google

äfven för mig efterlängtade möte». Skilsmessans och saknadens stund förestode nu. Dessförinnan ville han lägga församlingens lärare på hjertat att, i en tid, då tvifvelsmål om den heliga skrifts äkthet och värde blifvit äfven för den större allmänheten framkastade, styrka öfvertygelsen om uppenbarelsens sanning genom att, utan att i predikningar upptaga några tvisteämnen, visa, huru djup betydelse ligger äfven i de enklaste ord, som Herren och hans apostlar talat. »*Gån ut*», sade Franzén, »låten icke egennytta fjettra eder vid eder afvelsgård, eller makligheten stänga eder i edra rum, eller lärdomsluften qvarhålla eder vid edra böcker, då det gäller att fånga själar till Guds rike! Gån ut, döpen och lären!» Besvärjande sina embetsbröder att i tro och lif omfatta den Gud, som skapar, uppehåller, beskärmar och försörjer, den Gud, som genom återlösningen förvärfvat oss frihet från syndens och dödens våld samt arfvedel i det eviga riket, den Gud, som helgar och förnyar dem, hvilka honom tillhöra, varnade han — såsom hans ständigt iakttagna sed var — mot hvarje sammanblandning af rättfärdiggörelsen och helgelsen. Med afseende å den förra borde alla stöd för den egna rättfärdigheten bortryckas, med afseende å den senare inskärpas, att ei förnyelse är från nådaståndet oskiljaktig.

Digitized by Google

bad han alla att, om de än borde stadigt trygga sig vid löftet, att helvetets portar ej skulle blifva Kristi församling öfvermägtiga, dock icke i denna förtröstan finna ursäkt för egen försumlighet eller efterlåtenhet.

Det var ett högtidligt ögonblick, då den sjuttioårige, af mödor och arbete trötte, men dock i anden brinnande stiftsherden för det nordligaste Sveriges prester uttalade dessa ord, och Nordlander tolkade under djup rörelse allas känslor, när han sade: »På norra synodal-lagets vägnar får jag betyga Herr Doktorn och Biskopen vår varma och vördnadsfulla tacksägelse för det oförtröttade tålamod, den faderliga vishet och omsorg, hvarmed han inledt och öfvervarit våra öfningar samt främjat och ledt våra öfverläggningar vid detta nu slutade möte. Med känslor af vördnad och hängifvenhet hafva vi samlat oss omkring honom, likasom lärjungarne fordom omkring kärlekens åldrige apostel. Och såsom denne gaf dem sin sista, korta, af kärlek lågande och alla hjertan genomträngande slutförmaning, så har Herr Doktorn och Biskopen till oss framstält den djupa andeliga visdomens, den lefvande trons och kärlekens minnesord. Vi emottaga och gömma detta ord såsom det dyrbaraste minne, såsom ett härligt testamente af stiftets högt vördade och oförgätlige styresman. Hans långt

Digitized by Google

framskridna ålder nödgar oss med sorglig aning befara, att detta möte är det sista, som under hans lifstid och ledning blifvit i denna stad hållet. Men det stundar ett större prestmöte i lefvandes Guds stad, der vi hoppas att åter samlas kring den förhärligade, älskade lärofadren, som då lyser i en glans, hvarom vi påminnas i det heliga löftesordet: 'de, som många undervisat hafva till salighet, skola lysa som stjernor i evighet'. Gud gifve oss alla sin nåd att här i Hans anda och rike så verka, att detta löfte måtte på oss alla gå i fullbordan!» *

Efter prestmötet for den åldrige till Umeå, för att i dess omgifning inställa två kyrkoherdar i embetet. »Med stor glädje», skref Wingård till honom den 22 september samma år, »har jag sett dig kunna hålla prestmöte i Piteå samt före och efter göra flera förrättningar. Gud vare lofvad, som gifvit vår patriark en *viridis senecta!*»

År 1844 lät Franzén i Norrlands tidningar införa sin dikt »Helsning från Nynäs». Den innehöll en kraftig maning att icke vid representationsfrågans ordnande så ställa saken, att konungamagten i Sverige lede afbräck; den varnade för ett plötsligt öfvergifvande af de gamla fotfästena

* Handlingar rörande prestmötet i Piteå stad. Hernösand 1844.

Digitized by Google

och grundvalarne samt framhöll, att namnet »Svenska folket» nu i pressen usurperades af en bråkdel personer inom folket, medan dettas öfvervägande flertal var ganska lugnt och belåtet. I poemet råder samma stämning som i Wingårds kända och förkättrade helsningstal till presteståndet vid 1844 års riksdag, hvari han sade: »Ett statsskick, lösryckt från rötterna i fosterjorden och i går på fri hand tillverkadt, har ingen morgondag, än mindre någon framtid». * Det påminner ock till anda och hållning om Elias Fries' yttrande vid samma riksmöte i representationsfrågan: »På dagens lösen *allt eller intet, nu eller aldrig, skall Sverige stå eller falla* m. m. igenkänner man dagens oro, som förtror allt åt ögonblickets slump, en förtviflad spelares, som sätter allt på ett enda kort. Det är ordagrant samma språk, samma yra, fast i annan rigtning, som 1741 förde Sverige på branten af undergång, som då föraktade den vise Serenii varning: de gode herrar och män måste hafva sig något särskildt *arcanum* bekant, huru allt detta skall lyckligt utföras». Så fann ock Franzén betänklighet vid att göra rubbningar i sådant,

> Der tid och lag och häfd befäst ett helt,
> Som sammanhänger, fast i stånd fördelt.

---

* Presteståndets protokoll 1844—45.

Digitized by Google

Han ansåg visserligen »nytt spann» behöfvas för vagnen, men ville icke hafva detta spann så förspändt, att det nästan med nödvändighet måste »skena», dervid ryckande tömmarne från honom »som vagnen styr». Med ett visst vemod sjöng Franzén:

> Snart för mig sjelf jag blott en graf behöfver
> Och sörjer endast det, som förestår
> Mitt arma fosterland, om hopen rår
> Och styrs af dem, som redan nu bevisa,
> Att *deras* blir det välde, som de prisa.

Att han för öfrigt önskade ståndS- eller klassval, synes framgå ur hans ord, att »valets grund borde blifva densamma som förut, emedan samhället består af skilda stånd»; han tillade dock: »ständen äro icke blott de fyra». Så hade ock E. Fries, med begagnande af en botanisk bild, sagt: »den systematiska enheten vinnes aldrig genom summan af individerna, utan genom deras fördelning i klasser och familjer».

Bland Franzéns öfriga dikter från denna tid må omnämnas poemet »Bibelläsning» i Norrlands tidningar* samt det i »Svenska Biet» införda »Fridsrop», hvilket sistnämnda stycke föranledts af några förflugna ord i en daglig tidning.

Synnerligen omfattande hade Franzéns poetiska verksamhet varit; hans samlade dikter upp-

* 1844, n:o 1.

Digitized by Google

taga icke mindre än sju band. Idyll och didaktik hafva der fredligt förenats, liksom i en leende, landtlig natur bykyrkan och skolhuset framträda för ögat bland gröna hagar och blommande lindar.*

Omfattande, såsom Franzéns poetiska alstring, var ock hans verksamhet som prosaförfattare. Åtskilliga af hans tal eller uppsatser äro i det föregående omnämnda; det återstår att i detta sammanhang skildra hans verksamhet som biograf och minnestecknare samt hans rent homiletiska författarskap.

Franzén har, om man medräknar inträdestalet öfver G. F. Gyllenborg, i Svenska Akademiens Handlingar skrifvit trettiofyra minnesteckningar. Nordin, som först hade uppdraget att författa de årliga biografierna, hade uppfattat värfvet så, att teckningarna borde vara helt korta redogörelser för det allra väsentligaste och mest framträdande i de behandlade personernas lefnad, men tillika, så vidt möjligt, vältalighetsstycken. När efter Nordins död Franzén mottog det förtroende, som varit denne lemnadt, förändrade han arbetsplanen och gjorde uppgiften till en annan. Han skref i all-

* Ännu i kalendern Nordstjernan för 1846 förekommer en dikt af Franzén, »En berättelse från Lappland». Han var då sjuttiofyra år gammal.

Digitized by Google

månhet mer utarbetade, men ock mycket mer flärdlösa skildringar; från det ögonblick, då han öfvertog uppdraget, kan man härleda det allt mer och mer i Handlingarna framträdande sträfvandet att öfvergå »from sounds to things». »Äreminnet» var något för Franzéns hela sinnesdaning motbjudande; han måste skrifva enkelt, sant, lugnt, så vida han ej skulle uppoffra sin natur. Om nu Franzéns teckningar stöddes på forskning och dessutom ofta uppenbarade hans genialitet, så var det dock nästan oundvikligt, att, alldenstund han, utom åren 1825—34, vistades i Kumla eller Hernösand utan tillfälle att besöka arkiv och bibliotek i hufvudstaden, åtskilligt skulle brista i källstudier och många vigtiga enskildheter alldeles lemnas å sido. Hans vänner tillsände honom visserligen en del behöfliga handlingar och skrifter; men en hvar kan inse, att dylika försändelser sällan göra till fyllest. Under sådana förhållanden gjorde han emellertid af sina minnesteckningar det bästa möjliga. Redbar och sanningsälskande som han var, upptog han med urskilning och klarhet det vigtigare, oftast gående förbi det mer tillfälliga; hans språkbehandling är förträfflig och fri från alla öfverdrifter; kärlek till det skildrade ämnet framlyser på ett välgörande sätt; all tom stat är undviken, och hans framställningssätt bär pregeln af hans eget sunda väsen.

Digitized by Google

På detta sätt blefvo hans teckningar verkliga prydnader för de akademiska Handlingarna.

På det galleri, han sålunda uppfört och befolkat, skulle man kunna lämpa hans egna ord i »Svante Sture»:

> Det är ett tempel, vid hvars dörr man står
> Och ser, så långt det häpna ögat når,
> Af stora minnen full den djupa gången.

Fältherrar och statsmän, kyrkolärare och skalder, vetenskapsmän och konstnärer mötas i detta pantheon; Arvid Wittenberg och Johan Skytte, Rudbeckius och Lidner, Rydelius och Sergel sammanträffa der.

En utveckling visar sig i Franzéns skrifsätt. Medan den äldsta teckningen, som har Johan Liljehöök till föremål, genom det trägna användandet af *præsens historicum* röjer frändskap med den »målande» karakteren i de gamla äreminnena; medan skildringen af Johan Skytte ännu ter sig som lärospån, och medan den år 1814 utarbetade teckningen af Nils Rosén von Rosenstein ännu genom en viss tyngd visar att stilen är oöfvad, fängslar redan följande år minnet af Sergel vår uppmärksamhet genom några betecknande karaktersdrag, och det enda, som ännu felar — en väsentlig brist — är en verklig undersökning af det egendomliga i Sergels konst, en *konstkritisk*

Digitized by Google

betraktelse, som här ersättes af antydningar. För kortfattad, för att rätt kunna skildra sitt föremål, är framställningen af Jakob Gyllenborg; deremot har Franzén lyckats synnerligen väl i sin målning af Chapman, hvars bild på uttrycklig önskan af Akademiens dåvarande beskyddare Carl XIII prydde 1817 års skådepenning. Här finner man redan dessa smådrag, förutan hvilka ingen tafla förefaller sann, här denna jemna och kloka uppdelning af ämnet, hvilken sedan merendels utmärker Franzén. Af än högre värde är följande års porträtt af fru Lenngren; skildringen upplästes af Franzén sjelf, sedan Stagnelius samma afton fått sitt pris för sången »till qvinnorna i norden». Franzén hade en stor fördel genom sin personliga bekantskap med fru Lenngren, och hans framställning är mästerlig. Man ser tydligt för sina ögon denna skaldinna, som »nästan aldrig var borta ur sitt hus och tycktes se den verld, hon målade, endast från sina fönster, men som med geniets skarpa blick uppfattade föremålen antingen bakom de fransade förhängen, som skymde den förnämare dårskapen, eller i den gränd, dit den lägre försvann»; man anar, att Franzén har rätt, då han kallar hufvuddraget i fru Lenngrens karakter »återhållenhet», och säger, att denna egenskap »satte stämpeln på hvad hon talade, gjorde och skref samt

Digitized by Google

utmärkte hennes klädsel, rörelser och åtbörder». Franzén hade säkerligen sjelf ofta sett »det halflöje, hvarmed hennes läppar återhöllo ett epigram, som hennes ögon syntes lofva, eller den försonande min af innerlig godhet, hvarmed hon strödde ut sina saltkorn».* Härefter följa i tiden teckningen af Jakob Bagge och den smakfulla, vårdade skildringen af Matthias Björnklou. I sin framställning af Carl Magnus Stuart har Franzén tillfälle att uttala sin uppfattning af Carl XII; man finner, att han visserligen beundrar hjeltens dygder, sederenhet och mod, men tadlar »det förflugna, onyttiga, någon gång obilliga och hårda i hans syftemål» samt »det planlösa och osammanhängande i det hela af hans härtåg». Liflig är beskrifningen af landstigningen på Seeland; hedern af öfvergången öfver Düna tillskrifver Franzén i väsentlig mån Stuarts anordningar. Franzéns stil som minnestecknare är nu redan fullt uppöfvad, och dess egenskaper framträda på ett synnerligen vackert sätt i den noggranna teckning af Rydelius, som upplästes 1822.** Hufvudpunkten i hela Rydelii lära anser Franzén

* Angående fru Lenngren och Franzén se ofvan s. 244, 245 och 457.

** Leopold gladde sig att snart få läsa denna minnesteckning; han skref till Tegnér: »Det skall högeligen glädja mig att se min älskade Rydelius målad af ett snille och ej af en skolmästare».

Digitized by Google

vara hans teori om »det innersta sinnet», som hos honom är något annat än den »moraliska känslan» hos de Engelske filosoferna, och i hvilket han söker ursprunget till de så kallade *ideæ innatæ*, som enligt honom ej äro färdiga hos menniskan då hon kommer till verlden, utan hos henne uppkomma *efter*, men icke *ur* de yttre sinnenas erfarenhet genom en själens reflexion på sig sjelf. Han anser dessutom, att Rydelius genom den tabell, som åtföljer tredje delen af hans »Förnuftsöfningar», redan antydt de »två frågor, som föranledde den Kantska kritiken, nemligen hvad vi utifrån kunna med våra sinnen erfara såsom verkligt och huru långt vi inifrån kunna gå med våra idéer». Franzéns Rydelius är ett vackert prof af det slags minnesteckning, som på allvar ingår i det föresatta ämnet; den är i detta afseende af banbrytande beskaffenhet. En ytterst svår uppgift hade Franzén, då han 1823 skulle skildra Magnus Gabriel De la Gardie. Hans omdöme är, att De la Gardie som personlighet hörde till de menniskor, »dem naturen och lyckan synas täfla att utmärka, för att blottställa deras svaghet, och hvilka det allmänna omdömet, förblindadt af deras glans, en tid upphöjer vida öfver deras förtjenst och en annan tid nedsätter långt derunder, liksom för att hämnas öfver sitt misstag». De la Gardies

Digitized by Google

rådande begär var att synas, hvadan ock alla hans fel, jemte hans dygder, trädde i dagen; verlden, uppmärksam på de förra, har glömt de senare. Bristande ihärdighet i tillsynen öfver förvaltningen samt böjelse för yppighet vållade honom många sorger; hans särskildt mot slutet starkt framträdande religiositet var, enligt Franzén, sann och ohycklad; han bar visst »icke skenhelighetens larv: dertill var hela hans väsen för öppet och naivt». Franzén lemnar naturligen fullt erkännande åt hans mecenat-sinne och åt hans vård af Upsala akademi. Kortare äro teckningarna af Alströmer och Schering Rosenhane; särskildt är den senare målningen för torftig: man hinner knappt göra mannens bekantskap. Den språkliga behandlingen är i dessa arbeten fortfarande god; Franzéns framställning är långt mindre liflig och blänkande än Beskows, men eger mycken reda och ädelhet. De för litet utförda bilderna af Arvid Wittenberg och af kemisten Schéele kunna knappt anses fullt tillfredsställande; af så mycket större värde är biografien öfver kongl. rådet Clas Rålamb, särskildt genom den på slägtanteckningar stödda framställningen af Rålambs verksamhet under Carl X Gustaf och af hans märkvärdiga resa i Turkiet och Siebenbürgen. Kort, men sakrik är Franzéns skildring af Louis De Geer, föga uttömmande hans teckning af den

Digitized by Google

märklige Lindschöld. Ett praktstycke af stilistisk liflighet och kraft är, i Psilanders minne, beskrifningen af hjeltens strid mot den Engelska öfvermagten utanför Orfords näs, och med synnerligt nöje inhemtar man i den utförliga teckningen af Johannes Rudbeckius Franzéns uppfattning rörande beskaffenheten af striden mellan denne och Axel Oxenstierna; i Franzéns tanke räddades kyrkan genom Rudbecks envishet från att blifva aristokratiens tjenarinna. Franzén har år 1833 i sitt »Minne af Carl August Ehrensvärd» om den snillrike konstfilosofen yttrat både vackra och sanna saker; likvisst träder hans teckning i skuggan, om hon jemföres med Atterboms, Beskows och Ljunggrens förträffliga arbeten. I skildringen af Örnsköld har Franzén inflätat en läsvärd beskrifning af Norrland och af Norrländingens karakter; han satte den senare mycket högt, prisande hans lärgirighet, begreppsreda och gästfrihet. Om grubbel och svärmeri hos honom mellanåt uppenbara sig, så bör man dock, säger Franzén, noga ihågkomma, att »de gamle läsarne, som ej böra förblandas med dem, hvilkas tvetydiga rykte spridt sig utom deras land, af ålder genom sitt exempel bevisat, huru en sann kristendom genom stilla flit och sträng sedlighet befrämjar äfven timlig trefnad». Med synbar belåtenhet omnämner Franzén lands-

Digitized by Google

höfding Örnsköld's många åtgärder för höjande af Norrlands odling och välmåga, hans pligttrohet och omtänksamhet. * Förträfflig är Franzéns teckning af Creutz; här är det den ene skalden, som skildrar den andre, och det var naturligt, att den, som skrifvit »Sången öfver Creutz», äfven skulle lyckas i sin prosaskildring af samme man. Här höjer sig ock Franzéns stil, som genom sin rena enkelhet och frånvaron af liknelser i allmänhet kan sägas utmärkt af både bildning och bildlöshet, till poetisk skönhet. Sant är hans omdöme om Atis och Camilla, hvilket styckes förtjenst synes honom ligga mindre i uppfinning och handling, än i beskrifningarnas målande fägring och versens musikaliska behag; han har vidare rätt, då han med en viss ifver förklarar, att den, som ej älskar denna dikt, aldrig kunnat om sig sjelf vittna: *et ego in Arcadia.* Om framställningen af Creutz's skaldskap är af Franzén förträffligt utförd, så torde dock teckningen af Creutz som statsman sakna och kräfva den större fullständighet och bestämdhet, som endast historieskrifvaren har i sin

* Franzén skref till Beskow, då minnet öfver Örnsköld skulle uppläsas på högtidsdagen: »Det föll mig in, att, då det angår en om Norrland så förtjent man, Norrländingar borde bevista dess uppläsning. Skulle ej de, som äro vid riksdagen, kunna inbjudas? Jag tror, att åtminstone bönderna skulle intressera sig för en sådan landshöfdings minne».

Digitized by Google

magt. Skildringen af Nils Brahe, uppläst vid högtidsdagen 1836, har sin styrka i de raska, präktiga stridsmålningarna, i den genomskinliga framställningen, som, lik Bandusias källa, är *splendidior vitro*, och i den fosterländska känsla, som öfverallt röjes.* Till teckningen af Stjernhöök hade Järta lemnat Franzén materialier; af intresse är der särskildt den skildrade förhandlingen om Formula Concordiæ, hvars upptagande bland Svenska kyrkans symboliska böcker af Axel Oxenstierna önskades,

* Vid högtidsdagen 1836 föredrogos, innan Franzéns teckning af Brahe lästes, delar af Carl Thomas Järtas prisbelönta »Åreminne öfver Gustaf II Adolf och Carl X Gustaf» samt Ingelmans med Zibetska priset utmärkta sång öfver Gustaf II Adolf.

Beskow skref till Franzén den 30 dec. 1836: »Julaftonen var jag, som vanligt sedan flera år, befald till kronprinsen, då han vid bordet, der talet åter kom på Akademien, yttrade följande: »Efter hemkomsten tänkte jag ej på annat, drömde ej om annat än Franzéns tal. Vi hade likväl förut under närmare tre timmar varit släpade kring Leipzig och Lützen, och om det så fortfarit, tror jag vi sjelfva stannat på platsen. Men från det ögonblick, då första sidorna af minnet öfver Brahe voro lästa, önskade jag, att sessionen räckt huru länge som helst, under vilkor af en så liflig, målande och hänförande framställning. Jag begriper ej, huru man, utan att ha sett en kampanj, utan att ens vara militär, kan göra sådana bataljmålningar som den af Lützen, stormningen af Danzig och öfvergången af Rhein. Han borde sannerligen hafva tapperhetsmedaljen». — Detta senare uttryck väckte mycken munterhet, och alla delade den gjorda rättvisan åt din ovanliga och för mig obegripliga förmåga att så kunna sätta dig in i hvad ämne som helst».

Digitized by Google

af Stjernhöök och de verldslige ledamöterna i kyrkordningskommittéen afstyrktes. För teckningen af Lidner, hvilken upplästes den 20 december 1838, hade Franzén haft stora bekymmer: »jag har ej kunnat», skref han till Beskow, »förbigå det dåliga hos honom, och att framhålla det vid ett tillfälle som detta har haft en egen svårighet». Skildringen blef förträfflig. Med eftertryckligt framhållande af Lidners snillrikhet förenade Franzén en varning mot hans icke blott moraliska, utan rent estetiska svagheter. Han kunde icke förmå sig att med tystnad förbigå Lidners vana att uppoffra ädlare glädjekällor för ett »nöje, som, ehuru ofta af skalderna besjunget, dock i sig sjelft är af den mest prosaiska art»; hans oförstälda beundran hindrade honom icke att anmärka den svulst, som hos Lidner ofta med pösande later insmyger sig, och han fann de hädiska uttryck mot Försynen, hvilka denne skald stundom använder, af föga uppbygglig natur. Huru sant säger icke minnets författare: »Om redan *det* icke blott förvånar, utan ock vinner beundran och bifall af många, när någon vågar emot den borgerliga magten, det krönta hufvudet uppträda med ett trotsigt och förnärmande språk; huru mycket mer måste det icke göra uppseende, när det sker mot den gudomliga styrelsen, det himmelska majestätet! Derigenom hafva icke blott

Digitized by Google

filosofer, utan ock poeter vunnit ett stort rykte, då de haft ovanliga gåfvor och insigter att derpå använda och missbruka. Hvad är det, som gjort, att Byron i namnkunnighet täflar med Napoleon? Icke är det hans kolossala snille allena, utan det titaniska öfvermod, hvarmed han bestormat himmelen sjelf». Med loford omnämnande Lidners Medea, säger Franzén med fin urskilning om hans »Yttersta Dom», att ämnet är för en skald olämpligt: »I detsamma de döde vakna och uppstå, är deras öde afgjordt; detta ögonblick är för målaren, som framställer en stående syn, icke för skalden, som utvecklar en följd af föremål för tanken eller inbillningen och känslan». Hans totalomdöme om Lidner är, att denne var, »hvad hans namn tyckes antyda, blott ett lidande verktyg, en eolsharpa, på hvilken vinden spelade än dessa ljufva ackorder, dessa högt stigande toner, i hvilka man tror sig höra en engels himmelska, men af vår jordiska luft afbrutna harposlag, än åter skärande ljud af en demonisk klagan».

Den del af Svenska Akademiens Handlingar, som innehåller Franzéns skildring af Porthan, utkom ej förr än 1843; minnespenningen öfver Porthan preglades dock redan till högtidsdagen 1839. Uppskofvet berodde säkerligen till en del derpå, att Franzén dröjde så länge med minnesteckningens

Digitized by Google

insändande. * Han hade nemligen ej hunnit densamma färdig till 1839, och skälet var det naturligaste: han låg just då i en lifsfarlig sjukdom. Den samvetsgranne mannens oro var stor: »just detta minne», så skref han från sjukbädden, »borde vara och är det käraste för mig». Hans Järta måste emellertid, för att »rädda situationen», författa en »provisorisk» teckning, som vid högtidsdagen upplästes. Franzén föreslog, att Järta skulle utarbeta minnet för Akademiens Handlingar, men Franzén, såsom Porthans lärjunge och först mottagare af uppdraget, ansågs närmast. Järta skref ock till Beskow: »Minnen kan ingen annan skrifva så som Franzén, hvilken ock säkerligen skall skrifva detta *con amore*». Slutligen anmälde Franzén för Beskow den 31 mars 1842, att han förgäfves bemödat sig om utarbetandet af teckningen; han hade emellertid redan 1804 vid Porthans död skrifvit dennes biografi och bad att få använda densamma. Han hade velat begagna denna äldre teckning endast som stomme för en nyare, men fann en oöfvervinnelig svårighet att nu göra en annan tafla. »Jag saknar i allmänhet *copia dicendi* och kan endast på *ett* sätt uttrycka samma tanke». Anbudet antogs, och den ypperliga skildring af

* Det berodde dock än mer på det två års långa dröjsmålet med Strinnholms inträdestal.

Digitized by Google

Porthan, som nu återfinnes i Akademiens Handlingar, del 20, är således af ganska gammalt ursprung.

Vid Akademiens högtidsdag år 1840, då Akademien hade glädjen att med sitt stora pris belöna B. E. Malmströms odödliga »Angelika», upplästes Franzéns biografi öfver riksrådet grefve Gustaf Bonde den yngre. Här hade Franzén en uppgift, som var honom behaglig; vackert målar han ock det milda och fasta i Bondes väsen, och ett gemensamt drag hos teckningens föremål och minnestecknaren beröres, då Franzén omnämner, att Bonde »i allt sitt förhållande iakttog den rätta medelväg, hvari, oaktadt hvad deremot ropas från begge ytterligheternas sida, så väl samhällsordningen och den lagliga friheten som sanningen och dygden hafva sitt säte och sitt fäste». * För

* Samma år den 26 maj hade Franzéns måg A. A. Grafström tagit inträde i Akademien och af Tegnér helsats med en sång, hvari Franzén på det mest tjusande sätt omnämndes:

Din sångarstämma räknar slägt med den,
Som snart ett halft århundrade beherskat
Hvart känsligt hjerta i vår nord, dess skönsta,
Dess renaste, dess gudavigda ton,
En återklang ifrån det paradiset,
Der menskan skuldfri, from och lycklig var
Och himlens englar på forntidaviset
Än lekte med det första menskopar.
Den stämman diktar än alltjemt idyller

Digitized by Google

året 1841 skref Franzén sin vackra skildring af Carl Gustaf Wrangel, för år 1842 teckningen af Laurentius Petri, i hvilken han på ett värdigt sätt framhöll dennes sjelfständiga hållning gent emot Gustaf I. Till 1843 års högtidsdag, som dock af tillfälliga anledningar ej kunde firas förr än den 15 januari 1844, författade han sin ganska utförliga skildring af riksrådet grefve Rudenschöld; den gamles stil är der lika klar, lika objektiv och harmonisk som någonsin förut. Franzéns sista för Akademiens Handlingar författade minnesteckning uppläste år 1844 och behandlade Wargentin; fängslande är der framställningen af Wargentins och Cassinis samtidiga forskningar rörande Jupiters månar, förtjusande den tafla, i hvilken Wargentins bild frammanas, der han i nattens timmar, biträdd af sina döttrar, som dels sutto vid uret och räknade pendelslagen, dels antecknade hvad fadern föreskref, i teleskopet bespejade förmörkelserna. När Franzén skickat Beskow denna teckning till

Bland ängarna inunder nordens pol.
Se'n allt har somnat, än en midnattssol
De ängarna med mystisk glans förgyller,
Och hvita alfer der, en himlaslägt,
Guldlockig, blåögd och med lätta vingar,
Med aftonrodnaden till sommardrägt,
Bland ljusgrön björkskog dansa kring i ringar.
Den stämman älskar hvarje sångens vän:
Far fort derför, och täfla du med den!

Digitized by Google

genomläsning, skref den senare: »Sent hemkommen i går afton, mottog jag ditt tal öfver Wargentin, men kunde ej släcka ljuset, innan jag genomläst det tvenne gånger: det är min recension». Denna minnesteckning utgjorde glanspunkten vid årets högtidsdag och upplästes på ett förträffligt sätt af Berzelius; Geijer yttrade om detta tal till Fredrika Bremer: »den Franzén har ett oförvissneligt behag».

Franzén, som var nedtyngd af sjuklighet, kände emellertid, att åldern tog ut sin rätt och att han behöfde hvila. I enskildt bref till Beskow af den 6 juli 1845 skref han: »Om jag ock skulle öfverlefva sommaren och hösten, ser jag dock ingen möjlighet att så återställas, att jag blefve i stånd till ett arbete, som fordrar både historisk forskning och fortsatt bemödande. Jag kan skrifva en vers, som faller mig in och kan tjena att förströ min känsla af det jag lider, men intet vidare». Och i officiel skrifvelse till Svenska Akademien frambar han sin begäran, att, »då en obotlig sjukdom syntes båda hans lefnads snara slut, han, med liflig erkänsla för det förtroende, Akademien i 32 år lemnat honom och ännu erbjöd honom», måtte få afsäga sig skyldigheten att författa de årliga minnesteckningsarna. Akademien mottog — heter det i protokollet — med djup afsaknad detta

Digitized by Google

tillkännagifvande; »och skulle sekreteraren, med förklarande af Akademiens outplånliga förbindelse till Hr Franzén för den följd af mästerliga minnesteckningar, hvarmed han prydt Akademiens Handlingar, till honom framställa Akademiens önskan att, ehuru hans befattning med dessa upphörde, han likväl ville, för sin återstående lifstid, fortfarande mottaga det vid minnesteckningarnas författande fästa arfvode såsom en gärd af Akademiens erkänsla».

Fråga uppstod, åt hvilken detta uppdrag hädanefter borde lemnas. Järta skref då till Akademiens sekreterare, att, »enär det vore rent omöjligt att i detta fall ersätta Franzén», förtroendet borde vid hvarje särskildt tillfälle lemnas åt den, som vore mest egnad att teckna den ifrågasatta personens minne. Detta blef ock Akademiens beslut. Protokollet för den 18 augusti 1845 säger: »Genom en sällsynt förmåga att uppfatta de mest skiljaktiga karakterer, att försätta sig ömsevis i krigarens, statsmannens, tänkarens eller skaldens, religionslärarens, naturforskarens, konstnärens eller medborgarens egna ställning och omgifning samt med få drag teckna de mest olika tidsbilder, i förening med framställningens osökta skönhet och formernas genomskinliga klarhet, hade minnesteckningarna under Hr Franzéns hand för-

Digitized by Google

vandlats till en följd af mästerliga taflor, som utgjorde en prydnad icke blott för Akademiens Handlingar, utan för Svenska vitterheten och häfdateckningen. Hans rum såsom minnesskildrare, på det sätt han uppfattat och utfört detta uppdrag, kunde icke fyllas. Akademien ansåg derföre rättast att, efter föremålens olika beskaffenhet, för hvarje gång utse den bland sina ledamöter, som hon fann lämpligast, att författa minnesteckningen».

Heimdall för år 1838 n:o 37 hade ganska sant sagt, att orsaken till det behag, man erfor vid läsningen af Franzéns minnesbilder, låg deri, att han var naturlig och flärdlöst sökte individualisera hvad verkligheten erbjöd. »Det är ej som med åreminnet: har man läst ett sådant, har man läst alla. Men hos Franzén finner man vid första ögonkastet mycket mindre än hvad hos honom i sjelfva verket är för handen». *

En berömd historieforskare ** har en gång sagt: »Historien behöfver *biografiens* framställning icke mindre än denna behöfver henne, och biografien är icke hennes tjenarinna, såsom många velat säga, utan hennes äldre syster. Tillsamman

* Vid Svenska Akademiens högtidsdag år 1845 tolkade Atterbom, som då var direktör, offentligen Akademiens förbindelser till Franzén särskildt såsom minnestecknare.

** F. F. Carlson: Minne af G. O. Stenbock. Svenska Akademiens Handlingar, del 48, s. 19.

Digitized by Google

med hvarandra kunna de först afbilda den underbara väfnaden af menskligheten öden. Särdeles betydelsefull blifver denna samverkan för kännedomen af ett lands öden, inom hvilket brytningarna varit så starka, hvälfningarna så hastiga, att den enskildes lefnad med vanlig tidslängd mäter flera af dessa olika skiften». I dessa ord ligger tolkad den djupaste betydelsen äfven af Franzéns verksamhet som biograf; i de orden söker ock Franzéns minnestecknare ett försvar för sin teckning utförlighet: Franzén, som föddes 1772 och dog 1847, tillhörde verkligen en tid, i hvilken »brytningarna varit så starka, hvälfvingarna så hastiga», att hans lefnad »mätte flera af dess olika skiften». Teckningen af en sådan mans lif växer af sig sjelf, man må vilja det eller icke, till ett ansenligt sidoantal, så vida den annars vill söka att troget afspegla mannens och tidens lynne.

Vill man till sist lugnt och moget pröfva det förblifvande värdet af Franzéns lefnadsskildringar, så torde man kunna förena sig med B. E. Malmström, när han yttrar: »Må hända är det ej många af dessa välkända historiska gestalter, som genom Franzéns behandling erhållit några nya, förut obekanta drag; men den sköna hemligheten af den konst, han på dem nedlagt, ligger deri, att de spridda drag, som man förut fått efterleta

Digitized by Google

kringströdda här och der, under hans händer samlat sig till en helgjuten bild, som till sin historiska betydelse kan öfverskådas och till sin egendomliga karakter genomskådas med ett enda ögonkast». *

Samma flärdlöshet, reda och klarhet, som pryda Franzéns minnesteckningar, uppenbara sig äfven i hans predikningar, men der helgade af ämnets djupare betydelse och stämningens högre allvar. Det har ofvan** blifvit sagdt, att dessa predikningar mindre utmärkte sig genom dogmatiserande betraktelser än genom praktisk, uppbyggande karakter. Detta omdöme innebär dock visst icke, att Franzén skulle uraktlåtit att för sina åhörare utveckla kristendomens grundläror och dogmer; meningen är endast, att han icke gjorde sina predikningar till teologiska föredrag eller ingick i spetsfundiga utläggningar.*** Franzéns betydelse som predikant var mycket stor, och författaren till »Svenska kyrkans sköna litteratur» kallar honom med skäl den förste på senare tider, hvilken i Stockholm,

---

* B. E. Malmströms inträdestal i Svenska Akademien.

** S. 416.

*** »De första orden till St. Claræ församling» utkommo 1825; år 1833 utgaf Franzén den lilla samlingen »För fattiga och rika», år 1835 »För husbönder och tjenare», 1829—32 åtskilliga liktal, 1841—45 fem häften predikningar. Efter hans död utkommo 1852 »Strödda predikningar och smärre andliga skrifter».

Digitized by Google

med noggrann vård om den yttre formen, tillika förkunnat de gamla sanningarna med samma trohet som Schartauanerna både i biblisk anda och bokstaf. Franzéns lärofader i betydelsen af *förebild* var Nohrborg, och det berättas, att just Nohrborgs lärjungar och vänner högt värderat Franzén. Wieselgren fäster uppmärksamheten derpå, att »den, som bröt isen, när det gälde att bestraffa samhällslaster, var vår mest eteriske skald. Han bevisade med lugn och klarhet det syndiga och det tillika galna i tidehvarfvets många lefnadsvanor och lyckades att, som Luther, öfvertyga mången derom, att alla synder, äfven ur förnuftets synpunkt, voro förderfliga för menniskans samvetslugn, ära, helsa, välstånd och lif». Detta innebär naturligen icke, att den yttre skadligheten skulle framstälts i förgrunden; men dylika betraktelser inflätades i innerliga trosbekännelser och utläggningar af de högsta sanningar. »Det var Franzén, som i Stockholm, efter lång tids afbrott, först lämpade både de allmänna dogmatiska sanningarna och de allmänna retoriska talesätten till sedliga förhållanden och lifvet under den dag, då han talade. Sedan Franzén börjat vänja Stockholmarnes öron att i predikoföredrag höra kristlig sanning sagd lika så rent ut, som historieskrifvarne börjat låta dem höra historisk sanning, och

Digitized by Google

fraseologien i alla riktningar sjönk alltmer, så blef det omsider allt mindre sällsynt att höra hufvudsanningarna utan omskrifningar». I likpredikningarna bröt han med panegyriken och tecknade enkelt, kärleksfullt de bortgångnes bilder. »För Franzén hade ej en hvar, som dött, alltid varit en förträfflig kristen». Hans framställningssätt var icke så sönderdelande, icke så hårfint i bestämningarna som Schartaus, men utmärkte sig genom ordning och styrka. »Hans predikostil är ett klart bergvatten, uppsprunget ur en djup källåder, ur hans hjertas tro på Jesus Kristus, Guds son».

Om nu förhållandet i allt väsentligt är sådant, som Wieselgren här angifvit det, så bör i en skildring af Franzéns lif och verksamhet ett särskildt studium egnas åt hans homiletiska arbeten, hvilka för öfrigt redan genom sin mängd påkalla uppmärksamhet.

Franzén förkunnade med största samvetsgrannhet både lag och evangelium. Djupt genomträngd af medvetandet om syndens förderf, betonade han, att den både förvillar hjertat och förståndet, att den icke blott är en andlig sjukdom, utan en andlig död. Det är icke så, som de verldsvise sagt, att »menniskan icke undergått någon förändring sedan skapelsen, utan är ännu

Digitized by Google

sådan, som hon allraförst blef stäld på jorden, blott med den skilnad, att hon från ett tillstånd af råhet öfvergått till ett hyfsadt»; nej, hon har fallit, hon har en medfödd benägenhet till det onda och oförmögenhet till det goda. En verklig syndasmitta är för alla gemensam. Hur upplyst, ja, sedligt bildad menniskan må vara, känner hon sig dock betryckt af en syndaskuld, som hon förgäfves söker hvälfva från sig. Såsom spetälskan, så är synden en lefvande död, en styggelse, och den fins hos alla, ej blott hos uppenbara brottslingar. Pekande ut på kyrkogården, sade Franzén en gång: »Derute är en församling af döda, som dock lefva, och härinne, fruktar jag, äro många, som hafva namnet att de lefva, men äro döda i otro och synd». Med en alldeles omutlig stränghet lärde Franzén, att menniskans lif på jorden är af fullkomligt afgörande vigt och att evig osalighet väntar den oomvände. »Detta försäkrar skriften», sade han, »med tydliga, ofta upprepade ord, hvilka vederlägga den lika farliga som skenfagra läran, att, emedan förbättring är all bestraffnings ändamål, äfven de fördömde till slut skola blifva benådade». »Den eviga döden», sade han en annan gång, »är icke en återgång till intet, utan ett från all gemenskap med Gud och de saliga, som honom tillhöra, afsöndradt och således, utan all tröst, allt

Digitized by Google

hopp, olycksaligt lif». Detta måste vi besinna och låta lagen väcka oss ur vår sömn samt fly till evangelii nåd, hvilken icke blott tröstar oss, utan ock förbättrar och helgar oss. Det är Guds Son, uppenbarad i menniskonatur, som ensam gifver menniskan nåd och lif. På lagens förbannelse följer evangelii tröst och upprättande kraft; Gud vill hela ett förkrossadt hjerta, och famnen står öppen. Franzén varnade för de »falske profeter», som antingen predikade endast lag och drefvo egenrättfärdighet eller förvände evangelium till ett hyende för synden. Evangelii nådelöften strida icke mot lagens kraf, utan åsyfta dess fullbordan, och hos den benådade förvandlas den trälaktiga fruktan till barnslig fruktan och lydnad. Det är Guds ord, som, om det får verka på hjertat, kan framkalla denna omskapning; men detta ord »utgör», säger Franzén, »ett *helt*, som ej kan söndras, ehuru mycket en falskeligen berömd konst derom bemödar sig».*

En både bibliskt ren och verkligen skarpsinnig framställning af försoningsläran förekommer i Fran-

* Predikningarna på 3:dje söndagen i adventet, 1:sta efter Trettondedagen, 14:de efter Trefaldighet, Nyårsdagen, 20:de efter Trefaldighet, 9:de efter Trefaldighet, Trefaldighetssöndag, Midfastosöndag, 4:de söndagen efter Påsk, 8:de efter Trefaldighet.

Digitized by Google

zéns mycket långa predikan på första söndagen i adventet; han häfdade der med lefvande tro och grundlig utläggning den djupare meningen i Kristi försoning gent mot dem, hvilka i Frälsaren egentligen endast sågo läraren och förebilden; medgifvande, att här vore fråga om ett mysterium, som ingen dödlig mägtar utreda, samt aflägsnande alla från analogier med en borgerlig rättegång hemtade föreställningar, framhöll han det ställföreträdande och tillfyllestgörande i försoningsverket och den gränslösa *kärlek*, som deri uppenbarade sig. Men om han på detta sätt predikade den korsfäste Kristus, så varnade han oaflåtligen mot den falska tillit till »korset», som förekommer hos menniskor, hvilka »söka ett hemligt stöd af egen rättfärdighet, i det de mindre akta nåden än sin delaktighet deraf, hvadan de lätt falla i snaran af andligt högmod», och likaså mot det missbruk af ordet »kors», som de drifva, hvilka tala mycket om »sitt kors» och göra sig en förtjenst af det, som de sjelfva lida.*

Ett ämne, till hvilket Franzén ständigt återkommer, en sats, som han aldrig tröttnar att inskärpa, är, att »lika visst som rättfärdiggörelsen måste föregå helgelsen, lika nödvändigt är det att

* Predikningar på 1:sta söndagen i adventet och 3:dje söndagen efter Trettondedagen.

Digitized by Google

den senare följer på den förra». Alltjemt manar han en hvar att pröfva sig, huru vida han blott åtrår syndaförlåtelsens nåd eller verkligen vill samtycka till den helgelse, som dertill hör. Den uppenbare syndarens ofrid är, sade han, långt bättre än den farliga säkerhet, som tillegnar sig evangelii tröst utan något allvarligt bemödande om bättring: »mången tror sig kunna läsa eller sjunga sin själ till Guds rike eller menar, att hans själasörjare kan göra det för honom, utan att han behöfver aflägga sina synder eller ens strida mot sina onda begärelser; en sådan vantro, är den väl bättre än den, som våra påfviske förfäder hyste, då de trodde, att en afliden själ hjelptes upp till himlen genom messande för altaret och ringning med klockor?» »Den sanna kristendomen», så betygade Franzén, »är ingalunda en helgdagsklädnad, som man i afton kan lägga af och i morgon taga på sig igen, då man vill gå i kyrkan, utan den växer inifrån af den lefvande tron och kärleken till Kristus, såsom löf, blomster och frukt växa af den saft, som grenen suger af stammen». Icke endast de oomvände behöfva väckas, upplysas, bringas genom ånger och tro från förtappelsens väg till lifvet; äfven de omvände, de pånyttfödde skulle utan daglig förnyelse återfalla ur nåden. Ingen af lögnfurstens snaror, menar Franzén, är farligare

Digitized by Google

än den, som han lägger i sjelfva helgedomen, i det han inbillar oss att vi genom vårt besök i Guds hus och vid hans bord, ehuru det sker utan uppbyggelse och bättring, kunna utplåna den synd, vi dessemellan åsamka genom vår syndiga lefnad.*

Angående underverken har Franzén kanske sagt det visaste, som rörande dem på hans tid yttrats. För dem, som tro på sanningen af den heliga skrift, sade han, behöfves intet annat skäl, än att det, som *verkligen händt*, måste hafva *kunnat* hända. Men de, som saknade denna tro, borde nästan lika väl kunna bestrida den första skapelsens möjlighet. »Huru de första menniskorna och de första växande och lefvande alstren tillkommit, kan den menskliga vetenskapen, hvad oförutsedd höjd han än må hinna, aldrig utreda. Ja, en hemlighet för honom är äfven den fortfarande alstrings- och bildningskraften hos växterna och djuren. Hvad annan förklaring af uppehållelsen så väl som skapelsen kan väl all mensklig vishet uttänka än den af Mose oss gifna, som på en gång bestämmer den gräns, öfver hvilken menniskoförnuftets forskning ej kan gå, och hänvisar till den

* Predikningar på 2:dra söndagen i Fastan, 19:de söndagen efter Trefaldighet, Sexagesima (jfr 14:de efter Trefaldighet), Pingstdagen, Nyårsdagen, 11:te söndagen efter Trefaldighet.

Digitized by Google

eviga allmagt, som sade »varde» och det vardt. *För att inse möjligheten af de bibliska underverken, är det icke heller nödigt att förutsätta en sådan verkan af Guds allmagt, som skulle rubba skapelsens sammanhang i det hela.* Han, som af evighet förutsett och bestämt allting, har i sitt allvisa råd upptagit äfven de besynnerliga företeelser, med hvilka hans ord är oss förkunnadt. När vi besinna, huru liten del af verldsbyggnaden vår jord utgör, huru inskränkt i denna vrå af skapelsen vår synkrets och följaktligen äfven vår fattningsgåfva måste vara, så behöfva vi ej anse, att det, som vi enligt den *af oss* kända naturens ordning icke kunna förklara, skulle strida emot en högre ordning i det hela. En solförmörkelse, som nu af de stjernvise kan förutsägas på timme och minut, måste förekomma såsom ett järtecken, så länge jordens och månens rörelser voro okända. Aktom oss att likna den konung i Österlandet, som, då en främling från norden för honom berättade, att vattnet derstädes blef om vintern så fast, att det kunde bära både menniskor och hästar, ansåg det för en så orimlig lögn, att han i vredesmod dref honom ur sitt hof! Dock vore det ett stort missförstånd, om man skulle tro, att en fullkomligare kännedom af *den* natur, i hvars sköte vi här på jorden lefva, någonsin skulle kunna förklara de

Digitized by Google

underbara verkningar, som Frälsaren åstadkom, äfven frånvarande, blott med ett ord. Först efter döden, då en *högre* natur öppnas för vår själs ögon, skola vi inse sammanhanget af hvad för oss nu i tiden är oförklarligt».*

Förträfflig är Franzéns predikan på bönsöndagen om »bönen i Jesu namn», i hvilken han på ett sätt, som knappt borde anses behöfligt, men är tilltalande för den, hvilken känner en del nu lefvande och mycket ryktbare Tyske teologers sätt att behandla ämnet, framhåller, att bönen »i Jesu namn» verkligen innebär den fasta tron, att Han är vår medlare och vår förebedjare hos Fadren.** I predikningen på Trefaldighetssöndagen talade Franzén om den nya födelsen; det är för honom betecknande, att han så ifrigt upprepade: »den är icke ett ögonblicks verk, om den ock i ett ögonblick begynnes». Ja, han hade icke varit *Franzén*, om han icke ansett sig behöfva och böra inskärpa detta.

Plötsligt möter oss i predikningen på första söndagen efter Fastan en af dessa dogmatiska betraktelser, som för Franzén äro ovanliga, men i hvilka han ock inlägger så mycket af sin inre åskådning. Det är fråga om Kristi frestelse i öknen. Här uppstår nu af sig sjelf spörsmålet om »de tvenne

* Predikan på 3:dje söndagen i adventet.

** Predikan på bönsöndagen.

Digitized by Google

naturerna», och Franzén säger: »Guds beläte var Kristus äfven såsom blott menniska; men såsom menniska kunde han, lika med Adam, falla och förlora sin menskliga naturs höghet och fullkomlighet. Skulle detta skett, så hade han icke längre varit Kristus: *då hade föreningen mellan hans gudomlighet och mensklighet blifvit upplöst*».

Samma djupsinthet förråder sig midt under all den Franzénska enkelheten i predikningen på palmsöndagen öfver Herrans nattvard. Steg för steg skrider predikanten framåt från det sköna åminnelse-begreppet till framställning af nattvardens förmåga att nära och styrka de andliga krafterna, till dess betydelse som dödsberedelse och vägkost för det andra lifvet, till dess karakter att hos oss förnya och bekräfta syndaförlåtelsens visshet och ändtligen till den heliga *κοινωνία*, som Frälsaren antydde, då han sade: »hvilken som äter mitt kött och dricker mitt blod, han blifver i mig och jag i honom».

Men den man, som så kunde tolka det innersta, det förborgade, var tillika fiende till all falsk mystik. Man borde, utan att fresta Gud med kraf på underbar hjelp i nöd, betjena sig af naturliga hjelpmedel och ej förakta Guds gåfvor. Judarne begärde »tecken och under»; en kristen skall, om han är sjuk, begagna naturens läkedomsbringande

Digitized by Google

örter och dess helsobrunnar, röra sig i fria luften och stärka sin kropp. »Att ej använda dessa medel, ej bruka sitt förnuft och sina krafter, det är att förakta Guds gåfvor, det är att bryta mot hans ordning». Medlen äro af Gud nedlagda i naturen; men de skola af menniskan finnas och användas. Menniskan skall vara *i* verlden, fast hon icke skall vara *af* verlden; hon skall icke, troende sig tjena Gud bättre med andaktsöfningar, försumma arbetets stunder, hon skall med trohet och flit fullfölja sin jordiska kallelse; »icke består kristendomen deri, att man blott suckar och beder i en sysslolös andakt, utan den fordrar en verksam utöfning af vår tro och kärlek, ett oupphörligt bemödande att uträtta allt det goda vi kunna, och främst det, hvartill vi äro pligtige genom vår kallelse och genom de förhållanden, i hvilka Guds skickelse har försatt oss». »En stilla indragenhet är visserligen en vacker kristlig dygd, välgörande för oss sjelfva och uppbygglig för andra, men endast så vida som den kan förenas med utöfningen af vår kallelses pligter och af en kristlig menniskokärlek».*

Med de Franzénska predikningarnas omedelbart uppbyggande syfte är det öfverensstämmande, att

* Predikningar på 3:dje söndagen efter Trettondedagen, 4:de söndagen efter Påsk, 5:te söndagen efter Trefaldighet, söndagen efter Jul.

Digitized by Google

predikanten endast ytterst sällan berör apokalyptiska frågor; han har dock på några ställen gjort det, och man finner, att han anser »de syner, som följde på de sju inseglens uppbrytning», beteckna något, som *redan* har tilldragit sig, och hafva afseende på »den af krig och andra landsplågor utmärkta tid, som närmast förestod vid evangelii framgång». Mikael kan lämpligen betraktas som en öfverengel, »hvilken stred för den kristna kyrkan under de förföljelser, hon i början utstod»; hans strid med draken är närmast en sinnebild af den kristna kyrkans strid med sina fiender. När Johannes talade om de yttersta dagarne såsom redan komna, menade han utan tvifvel dem, som gingo ytterst före Jerusalems förstöring, hvilken han öfverlefde. På samma tid syftar, åtminstone i närmaste hand, Pauli ord om »syndens menniska, förtappelsens barn»; dock hafva de afseende äfven på hela den antikristiska anda, hvilken särskildt »i våra dagar är uppenbar» samt uppträder »med hotande tecken till affall från Kristus sjelf så väl som från hans församling». Att för öfrigt den yttersta tiden ej kan tänkas som en gyllene tid, utan såsom rena motsatsen dertill, det ansåg Franzén klart framgå af skriftens ord.*

* Predikningarna på Annandag Påsk, 4:de söndagen efter Påsk, andra söndagen i adventet; talet i bibelsällskapet 1829.

Digitized by Google

Mot alla dessa oroande tecken borde man, under ödmjukhet och under stadigt fasthållande vid våra kyrkliga former, vara på sin vakt; all söndring i kotterier borde undvikas, och djupt förkastlig vore den sekteristiska högfärd, som fördömde allt, hvilket ej bar dess salfvelsefulla min, samt berömde sig sjelf så öfvermåttan af sin tro och sitt barnaskap. Denna oandliga och okyrkliga högfärd lånar stundom ödmjukhetens larf; men dess målsmän vilja egentligen i andlig väg »göra uppseende genom öfverspändt nit och skrytsam gudaktighet, under föregifvande, att de af en särskild andans ingifvelse drifvas till allt hvad de företaga, ehuru litet det öfverensstämmer med det sannfärdiga, det kärleksfulla, det ödmjuka och tålmodiga väsende, som hör till en sann kristendom».*

Franzén var i sina predikningar praktiskt undervisande, och han blef i detta afseende stundom ytterst »minutiös» samt sysselsatte sig med de hvardagligaste förhållanden, med yttre ting, ja med klimatiska förhållanden. Men medan upplysningstidens half- eller hel-rationalister, när de på predikstolen, med sorgfälligt uteslutande af kristendomens djupaste läror, sysslade med sina »na-

* 19:de söndagen efter Trefaldighet, 1:sta söndagen i Fastan.

Digitized by Google

turliga förklaringar» eller på påskdagen talade om nyttan af att stiga tidigt upp, förplattade hela kristendomen och med afsigt ville stryka ut derifrån allt det underbara, som höjde sig öfver en ytlig »sens commun»; så hade deremot Franzén, när han sänkte sig ned till de mest periferiska områden, till afsigt att just föra den djupa, den sanna kristendomen in och ned i hvardagslifvets alla vinklar och vrår. Härvidlag kunde han i sin naiva omständlighet gå ganska långt; så prisar han i en af sina predikningar Sveriges natur och varnar mot allt knot öfver dålig jord: visserligen späker Herren ibland med missväxtår, men hvad i det ena året brister, det blifver vanligen ersatt i det andra, och Sverige har många företräden framför andra länder genom läge vid hafvet, genom vexling af berg och dal, insjöar och floder, fält och skog, genom frånvaron af många i södern härjande landsplågor och genom goda malmarter, som utrikes hafva »gällande vigt på handelsvågen». »Hvad vi för den timliga och lekamliga välsignelsen skola iakttaga», är ett ämne, som grundligen skärskådas. I en predikan talar Franzén om »Guds besynnerliga Försyn dels i naturen, som förser Ishafvets skoglösa stränder med drifved, som för nordens snödalar har skapat renen och renmossan, för österns sandöknar kamelen». Talar Franzén

Digitized by Google

om »det afguderi, som med penningen bedrifves», så är det som hade han framför sig några mindre samvetsgranne egare af handelsbodar: »de ljuga med alnen och vigtskålen, såsom med pennan och griffeln». Alldeles förträffliga äro hans förmaningar till föräldrar att icke tillåta barnen det oskicket att ej läsa bordsbön: »att utan något tecken till erkännande af den himmelske gifvarens godhet gå till bords, är nog likt de oskäliga djuren». Med afseende å de sjukes behandling uppmanar Franzén från predikstolen att fråga rigtiga läkare och ej syndigt uppsöka qvacksvalfvare; han tillägger: »en hufvudsak vid de sjukes vård är att dem icke påtrugas mat och dryck, hvarigenom blott det onda i kroppen näres, och att renlighet noga iakttages, hvartill äfven hör, att luften i rummet hålles ren och frisk». Franzén kände sina Norrländingar, och han ville, att de från kyrkan skulle medtaga hem både Guds ord och behöfliga råd ur sundhetsläran. När han vistades i hufvudstaden, förehöll han i Clara kyrka Stockholmarne deras laster och oseder. Otuktslasten, frässeriet vid stora middagar, de höga spelen — allt detta onda tuktade vår evangeliske skald och prest med rigtiga hammarslag; skarpt ogillade han Stockholmarnes sed att gå och prata i likprocessioner och de tanklöse åskådarnes vana att vid en begrafning ej rigta

Digitized by Google

sin uppmärksamhet på något allvarligare och väsentligare än likståten med dess verldsliga prydnader. * »Man uträknar, hur stor förmögenhet den aflidne efterlemnat, bestämmer hans efterträdare i det lediga embetet, språkar om hans tänkesätt, sjukdom och dödssätt, hvarefter man återvänder med samma verldsliga sinne till handelsbod eller verkstad eller embetsrum, ja till usla förströelser och lastfulla utsväfningar». Det fins kanske på det Svenska språket intet, i all sin flärdlöshet, mer vältaligt än Franzéns predikan på sextonde söndagen efter Trefaldighet öfver det något egendomliga ämnet »Hvad vid en likbegängelse eftertänkligt är, först i allmänhet och sedan med hänseende till särskilda omständigheter». Det är något sublimt i denna framställning: »Hvad betänkligt gästabud, der värden ej undfår gästerna, ej visar sig för deras ögon, men der dessa uppsöka honom på hans hvilobädd, för att föra honom bort ur sitt eget hus! Från ett hus utan husbonde, en egendom utan egare kommer man till den gård, som skall ega oss alla, till den boning, der för oss hvar och en ett läger är beredt. Vägen dit visar oss han

* Midfastosöndagen, 5:te söndagen efter Trefaldighet, 15:de söndagen efter Trefaldighet, 9:de efter Trefaldighet, 10:de efter Trefaldighet, 3:dje efter Trettondedagen, 13:de efter Trefaldighet, 16:de efter Trefaldighet.

Digitized by Google

sjelf, som vi ledsaga, den väg, som alla skola vandra och hvarifrån ingen kommer tillbaka. På en mark, hvars mull i århundraden blifvit blandad med stoftet af det ena slägtet efter det andra, träder man, under klagan af klockor, som i hela nejden förkunna, att en menniska är död och skall i jorden nedläggas. Så långt deras ljud hinner, borde hvar och en, som det hör, besinna, att äfven hans stund kan vara snart kommen. Skulle det då icke af dem behjertas, som stå vid den öppnade grafvens brädd och höra de oemotsägliga orden: af jord äst du kommen, till jord skall du åter varda? Och likväl — när allt är slutadt, så är ock allt förgätet. Den döde anser man som han aldrig skulle lefvat, och sig sjelf som skulle man aldrig dö».

Mot den framför allt i stora städer så ofta förekommande synden att i tillfälliga och olofliga förbindelser bringa barn till verlden, om hvilka man icke ens drager försorg, ljungar Franzén tidt och ofta; de erfarenheter, han under sin pastoralvård måst göra, hade ofta varit djupt sorgliga. Han drog icke i betänkande att i kyrkan en gång till varning omtala, att en nyligen afliden, allmänt aktad man i hufvudstaden en morgon vid sin port fann en menniska död af hunger och köld, och i henne igenkände en förut hederlig flicka, som

Digitized by Google

genom hans förförelse blifvit bragt på lastens väg; mannens inre uppskakades först nu, förkrossad omfattade han Kristi kors och blef en annan människa. Men den synd, han begått, vore mycket gängse, och huru många voro de förförare, som omvände sig? *

Något långt sträckte Franzén sitt begär att skärskåda alla lifvets yttre förhållanden, när han till ämne för en hel predikan valde »Hvad vi kunna lära af Guds *väderlek*» samt ganska klokt varnade mot »knot och knorr» öfver väder och vind. »Ofta», sade han, »äro det regn- eller upphållsväder, den vind eller vindlöshet, hvaröfver menniskorna klaga, högst nödvändiga för det helas bestånd. Just det, som väckt vårt missnöje, har ofta bidragit till vår vinning: den kalla vårstormen har brutit isen och genom luftens rensning förekommit sjukdomar; frostnätterna hafva dödat masken; det regn, som stört trädens blomning och minskat deras frukter, har ökat växten på åkern». Särskildt prisade Hernösandsbiskopen för sina församlingsbor snön och den nytta, densamma gör genom att »bevara säden och upplysa den mörka tiden af året». Tre ting borde menniskan lära af väderleken: först att med undergifvenhet afbida och undfå hvad Gud skickar; för det andra att betänka hans visdom, rättfär-

* Michaelidagen; 3:dje söndagen i Fastan.

Digitized by Google

dighet och nåd; för det tredje att besinna »sammanhanget mellan himmel och jord». I sin predikan på sjuttonde söndagen efter Trefaldighet erinrade Franzén sina åhörare, att, som de sjelfva måste medgifva, årets skörd varit alldeles ypperlig, fast de förut gått och »knorrat som Israels barn». En annan, högst egendomlig predikan har till ämne »tidens visa inrättning», skildrar förträffligheten af skiftet mellan dag och natt samt olika årstider och förklarar, att det, utan denna omvexling, hvarken skulle finnas »ordning i våra göromål eller reda i våra begrepp». Tiden påminner oss ock om himmelriket derigenom, att den sjelf mätes genom himlens rörelse; »det stora verldsuret, som har solen och månen till visare och hela stjernehvalfvet till nummertafla, skulle det icke upplyfta våra tankar från jorden?» En annan predikan talar om »det lekamliga ljuset i skapelsen såsom en bild af det andliga i uppenbarelsen», sysselsätter sig utförligt med solskenets och ljusets lekamliga betydelse samt gör jemförelser, hvilka stundom hafva stor poetisk skönhet, mellan den yttre naturens ljus och Honom, som är all verldens ljus. Dylika långa naturbetraktelser förekomma ock i predikningen på Himmelsfärdsdagen öfver »den synliga himlen såsom en Herrens stol och en Herrens port», samt i predikningen på femte söndagen efter Tre-

Digitized by Google

faldighetsdagen om »Skapelsen såsom ett Herrens tempel». I den senare predikningen omnämnde predikanten särskildt äfven Hernösands vackra belägenhet vid berg och vatten samt sysselsatte sig med hänförda, ur ett tacksamt barnasinne upprinnande framställningar öfver naturens skönhet och ändamålsenlighet. Än rör han sig med stjernsystemet, än prisar han myggan, »som har ett sugrör och ett spelverk samt genom sin konstfullhet hänvisar till en upphofsman, hvilken det ej kostar större möda att frambringa en verld än en mygga».*

En gång predikade Franzén öfver »den af Gud oss gifna, lika ansvarsfulla som oskattbara gåfvan att tala». Han lofordade förmågan att sammansätta stafvelserna och betygade sin häpnad öfver röstens konstverk, »som är tusende gånger mer förundransvärdt än orgornas spel»; hans predikan gälde för öfrigt tungans missbruk och gisslade på ett mästerligt sätt det finare förtal, som särskildt i den stora verlden öfvas, men äfven det nedriga skandalsystem, som grundar anklagelser mot andra på misstankar och rykten samt än uppdiktar, än öfverdrifver fel hos nästan. Just i sistnämnda

* 4:de söndagen efter Trettondedagen, Nyårsdagen, Juldagens högmessa, Kristi himmelsfärdsdag, 5:te söndagen efter Trefaldighet.

Digitized by Google

afseende skulle Franzén, om han nu lefde, hafva riklig anledning till bestraffningar. »En ormtunga», sade han, »har du, försmädare, som skjuter med dina tvetydiga ord, liksom med förgiftade pilar, att du må, om du ej kan fälla, åtminstone såra den ömtåliga dygden. En ormtunga har äfven du, bespottare, för hvilken ingenting är heligt, som förvandlar Guds sanning i lögn och förvänder hans ord till det som styggelse gör. Genom edra tungor talar ännu den gamle ormen, den der bedrager hela verlden». »I dag», så sade han i en annan predikan, »går ett allmänt rykte om ett begånget brott; folket vet berätta många omständigheter dervid. I morgon befins det likväl vara en dikt, eller ock är förhållandet helt annat än det var beskrifvet. Af små felsteg göras stora; äfven det oskyldigaste vanställes och förvändes». »Verlden prisar i dag och fördömer i morgon. I samma mån, som man är berömd, är man tadlad. Mångens ära stiger genom en tillfällighet och faller genom en annan. Den, som en tid upphöjes öfver sin förtjenst, nedsättes en annan tid under den. Om han förut blygdes öfver ett berömm, som han icke var värd, så kan han sedan vara lugn vid det tadel, som han ej förskyllt».

Franzéns benägenhet att sätta sig in i alla förhållanden, att icke från sin homiletiska verk-

Digitized by Google

samhet utesluta någon så kallad småsak, visar sig äfven i den omständlighet, hvarmed han, i fråga om ett rätt sabbatsfirande, pröfvar det minsta. * Hans uppfattning är allvarlig, men ock frisint. Sabbatsdagen är en *hvilodag;* men att »en söndagsafton, då den egentliga helgen är förbi, berga en äng eller sätta en qvarn i rörelse», är lofligt så vida en »ostadig väderlek fordrar det förra eller brist på bröd det senare». Deremot är det skamlig mammonsdyrkan att på söndagen sysselsätta sig och sina tjenare med verldsliga mödor och bekymmer utan att trängande nöd så fordrar. Sabbatsdagen är vidare en *andaktsdag* och har, som sådan, till ändamål upplysning, försoning och helgelse. Sabbatsdagen är ändtligen, just såsom hvilodag och andaktsdag, en *glädjedag.* Ty värr vanhelgas sabbaten ofta genom dåliga nöjen och ett syndigt lif i svalg och dryckenskap; sådant drager dom med sig öfver den enskilde och folket. En annan, grannlaga fråga är, säger Franzén, huru vida nöjen och tidsfördrif, som i sig sjelfva äro oskyldiga och på veckans öfriga dagar tillåtas, äfven på helgdagen må ega rum. Det är tydligen lofgifvet att rent af utmärka söndagen genom någon lekamlig fägnad. Många tala om »verldens barn», tyckas

* 12:te söndagen efter Trefaldighet, 5:te söndagen i Fastan, *17:de söndagen efter Trefaldighet.*

Digitized by Google

dervid anse allt verldsligt som syndigt, vilja med alldeles falsk qvietism eller falsk askes »skilja sig från verlden», och förbise den omständigheten, att Gud dock både satt oss att verka i denna verlden och der beredt mycket till vår sinliga fägnad. Det är sant, att om man med »verlden» menar det onda, tomma i verlden, menar verldssinnet, som är afvogt mot det himmelska, vi kristne skola »dö verlden». Men begreppet verld eger en dubbel betydelse, och skriften har aldrig förbjudit, utan anbefalt oss att lefva i »verlden», om dermed menas den krets, der vi äro satte. Med afseende å harmlösa nöjen på söndagen förhåller det sig så, att vi ej behöfva göra det till synd, som icke är synd — af syndighet fins det tillräckligt mycket ändå —, och att vi ej behöfva ogilla »t. ex. en dans, då den är anständig». »Dans och sång utmärkte äfven den förlorade sonens hemkomst». Vi böra blott se till, att det, som i sig är oskyldigt, icke blifver en snara till synd. Stora gästabud på söndagen äro klandervärda, men vi hafva full rätt att på ett kristligt sätt »fägna oss med våra fränder och vänner efter råd och lägenhet».

Äktenskapets helgd låg Franzén både som själasörjare och predikant om hjertat, och i sina predikningar berörde han ofta frågan. Han betonade starkt äktenskapets principiela oupplöslighet,

Digitized by Google

sökte visa, att jemväl ett mindre klokt öfverlagdt giftermål kan blifva lyckligt genom allvarlig föresats och pligttrohet, fann äktenskapets dubbla ändamål vara makarnes uppbyggelse och barnauppfostran, ville hafva det grundadt ej på svärmisk passion, men på redliga sinnens tillgifvenhet, och framhöll slutligen dess djupaste betydelse, när han påminde, att en apostel i den äktenskapliga föreningen sett en bild af föreningen mellan Kristus och församlingen. »I äkta ståndet och inom vårt eget hus har Gud ämnat oss det sannaste och varaktigaste nöje», säger Franzén i en annan predikan; han gifver mannen förmaningar att med saktmod och hängifvenhet behandla hustrun, och hans praktiska råd till den senare sträcka sig äfven till en erinran om renlighetens betydelse i ett hus, men ock till några ord om betydelsen af en vänlig uppsyn och en hjertlig omfamning. Man läser med både nöje och vördnad Franzéns predikningar om äktenskapet; hans patriarkaliskt godmodiga och älskvärda uppfattning visar sig ständigt, på samma gång som ett föga romantiskt, men lika allvarligt som sansadt åskådningssätt. Om ett efter döden fortsatt äktenskap i jordisk mening kan ej vara någon fråga, men väl om ett samlif mellan älskande vänner, om en englarnes kärlek.*

* De två predikningarna på andra söndagen efter Trettondedagen.

Digitized by Google

Ofta inskärpte Franzén i sina predikningar arbetsamhetens dygd och sökte visa, att den stärker själ och kropp samt gifver menniskan välde öfver sig sjelf. »Välsignelsen kommer visserligen af Gud; men det, som Gud skall välsigna, är vårt eget, nemligen vårt arbete, då det sker med omsorg och flit samt förenas med en trägen och trogen bön».* I detta afseende, såsom i många andra, kunde Franzén tala af egen erfarenhet; det fins få personer i Sverige, som arbetat så som han. Tidigt på qvällen gick han, försakande många aftonsamqväm med själsfränder, till hvila; men så var han ock när klockan slog fyra beredd att börja dagens göromål.**

Enkelheten i hans predikningar och vanan att i dem undersöka de alldagliga föremålen hade sitt ursprung i Franzéns lynne, men ock i hans öfver-

---

* 5:te söndagen efter Trefaldighet, 15:de söndagen efter Trefaldighet.

** A. A. Grafström berättar: »Då Franzén, såsom biskop, gjorde en visitationsresa inom sitt stift, kom till prestgården, der han bodde, ett bud från en prestenka i grannskapet med anhållan att få 'uppvakta' biskopen och få veta, hvilken stund det vore honom lägligt att mottaga henne. 'Klockan 5 i morgon', blef svaret. Efter en stund återkom samma bud och yttrade sin fruktan att hafva hört vilse, ty frun hade förnummit, att biskopen på förmiddagen dagen derpå skulle afresa. Hon erhöll då den oväntade upplysningen, att det var kl. 5 på morgonen, som menades».

Digitized by Google

tygelse. Han påminner i en predikan, att Herren sjelf i sina tal och liknelser berörde de enklaste, vanligaste saker, hvadan hans ord lättare kunde af mängden fattas. Paulus kom icke med konstiga ord, som föda träta, och Herren uppenbarar för de fåkunnige sina hemligheter.*

När Franzén blifvit utnämnd till kyrkoherde i Clara, skref Tegnér, just med särskildt afseende fäst på den Franzénska enkelheten i predikostil, till Brinkman: »Gud vet, huru det går honom, då han med sin kristliga enfaldighet kommer på predikstolen efter den blomsterrike Hagberg. Den apostoliska enkelheten kan vara bra och lämplig för allmogen i Kumla; men allmogen i Clara, som har stjernor och band, fordrar äfven i Guds ord litet mera grannlåt. Det olyckliga härvid är, att Franzéns lynne ej tål någon motgång eller ens någon mindre framgång, någon halfdragen anda af tadel i denna väg, utan att bli modfäldt». Det var icke utan, att Franzén sjelf kände en viss försagdhet, då han kom till Clara församling; i sin inträdespredikan på pingstdagen, som hade till ingångsspråk de sköna, stärkande orden »Frukta dig intet, utan tala och tig icke, ty jag är med dig, och ingen skall bjuda till att göra dig skada, ty jag hafver mycket folk i denna staden», sade han

* Första söndagen efter Trettondedagen; Pingstdagen.

Digitized by Google

helt öppet: »Jag känner mig i detta högtidliga ögonblick häpen och bekymrad, när jag jemför den församling, jag nu ser omkring mig, med den, jag nyss lemnat, och mig sjelf med den man, hvars rum jag intager. Från en landsbygds obemärkta och inskränkta krets, der jag i tretton år bemödat mig att lämpa så väl ämne som framställning och uttryck efter en allmoges fattningsgåfva, framträder jag i hufvudstaden inför en allmänhet, hvars högre bildning grundar en högre fordran. I en af dess förnämsta församlingar efterträder jag en af dess ypperste lärare, lika utmärkt genom lyckliga och väl använda gåfvor som genom redbara ej mindre än intagande dygder». Men han ville dock fatta mod och hoppas på bistånd, då han nu kom icke med hög visdom och icke troende sig veta något, men besluten att helt enkelt predika den korsfäste och uppståndne Kristus.*

Om man af prester fordrar, att de ofta skola deltaga i samqväm hos församlingsbor, så uppfylde Franzén ej en sådan fordran, om han än icke drog sig alldeles undan umgängeslifvets pligter. Men han var i alla fall visst icke någon fiende till jor-

---

* En särskild svårighet låg deri, att Franzén var lågmäld, något som tilltog med åren. En bonde i Säbrå yttrade, sedan Franzén blifvit biskop: »det är märkvärdigt, att biskopen kunnat komma så högt upp i verlden och har så lågt målföre».

Digitized by Google

disk glädje och sällskapstrefnad. Mycket betecknande för honom är en predikan, i hvilken han talade om den kristliga glädjen. Den timliga glädjen är, sade han, åt menniskan ärnad af Gud, och »den främjar, då den rätt sökes och användes, kristliga dygder». Kristus deltog i menniskors samqväm, han åt och drack med publikaner så väl som fariséer. Men en kristlig glädje af det timliga goda förutsätter, att detta goda skall vara rättvist förvärfvadt, att njutningen deraf är anständig och att det på rätt ställe och stund begagnas. Det gifves en falsk glädje, som säger: »låt oss lefva väl, medan vi kunna»; det gifves en jägtande glädje, som brådskar och äflas, men saknar grundläggande allvar i tänkesätt och handling. Men det gifves ock en sann glädje, som »brukar denna verlden, såsom brukade hon den icke», ej fruktar menniskor, utan ställer allt i Guds hand och, med ett himmelskt hopp för ögonen, lefver på jorden ej som en rädd träl, utan som ett gladt barn.*

---

* Andra söndagen efter Trettondedagen.

Det bör, när det är tal om Franzéns predikningar, nämnas, att Wingård mycket älskade dem. »Med dig dör den konsten ut att i enkla ord säga djupa lärdomar», skref han den 2 januari 1843 om andra häftet af Franzéns predikningar; en annan gång säger han: »Efter dagens mödor har jag sökt ro i dessa sköna betraktelser och funnit den. Gud vare lofvad

Digitized by Google

Dylika ord om den jordiska glädjens natur visa jemnmåttet i Franzéns från öfverdrifter fria väsen; de skola i sin mån bidraga att gifva oss förklaringen öfver det innersta, det väsentliga i hans skaplynne. Hittills har skildringen af hans lefnadshändelser och den af hans författareverksamhet sammanflätats, och man har just derigenom kunnat se, på hvilket organiskt och naturligt sätt lif och sång varit hos honom förenade, huru skriftställarens arbeten utvecklats på samma gång som mannen sjelf och huru ständigt växande uppgifter samt lefnadskallets kraf och helgd tryckt sin stämpel på Franzéns verk. Det gäller nu att åter förena de under en kronologiskt fortlöpande redogörelse spridda trådarne, göra en sammanfattande öfverblick och spörja: hvad var det för Franzén mest utmärkande? Hans lyrik, som var det bästa ut-

---

för de goda gåfvor, han dig förlänat! Heder och tacksägelse för det du dem så flitigt använder till hans ära och församlingens fromma!»

Det ligger sanning i de ord, man finner uti en Latinsk dissertation af Thavenius och Helén: »*De duumviris Ecclesiæ Svecanæ J. O. Wallin et F. M. Franzén*» (Ups. 1848): »*Dictione quidem splendidiore ei præstat Wallin, qui etiam majore vi poëtica eminet atque sono quodam grandiore, præsertim ubi festos ecclesiæ sollennes cantibus celebrat. Contra ea Franzén ubique verbum Dei longe pluris quam formam æstimare videtur et ante omnia spectat ad animum ita afficiendum, ut homo peccata sua confiteatur et ad Christum se convertat*».

Digitized by Google

trycket för hans poetiska natur och långt mer än hans episka arbeten afslöjat hans egendomlighet, lemnar här en hufvudnyckel; men äfven andra af hans skapelser måste samtidigt rådfrågas, för att belysningen skall blifva i någon mån tillfredsställande, när man vill inträda i de inre gemaken af denna boning för tro, heder och sång.

Man förbinder alltid med Franzéns namn tanken på skärhet och oskuld; man erinrar sig, huru Tegnér kallade honom »sin ädlare, sin bättre sångarbror». Hvarje barn, som läst om Axel och Maria, vet, att näktergalens sång der säges ljuda

Så öm, så oskuldsfull, så ren
Som något qväde af Franzén.

Runeberg, som ansåg Franzén, fru Lenngren och Bellman vara de ursprungligaste och mest oefterhärmliga snillen, den Svenska vitterheten eger att uppvisa, och dervid glömde att nämna den ende, hvilken i storhet skulle utan allt för mycken våda kunna med honom sjelf sammanställas, talar om den »himmelska oskuld och renhet», hvilken ligger så på ytan som i djupet af Franzéns sånger, och dennes efterträdare i Svenska Akademien B. E. Malmström prisar med hänförelse den Franzénska sångmöns »oskuld, enkelhet och naivitet, som sväfvar på gränsen af barnslighet och äfven med förkärlek gör barndomen till föremål för sin hyllning»,

Digitized by Google

prisar »det milda allvaret på hennes friska läppar, som enkom synas danade att framhviska idyller i nordens ljusa sommarnatt». Utan tvifvel är ock denna kyska renhet — *casta placent superis* — ett utmärkande drag i Franzéns poesi; utan tvifvel är det sant, att denna diktning eger en intagande enkelhet. Och dock torde Runeberg hafva rätt, då han säger, att hemligheten af dess innersta värde kräfver ett studium, hvilket är af ganska allvarlig art.

En ren naturlighet, som framträder under en tid, då konventionela former betyda mycket, måste göra uppseende, och är denna naturlighet tillika anspråkslös och lugn, så vinner hon hjertan. Det adertonde seklets allmänna bildning egde jemte lysande företräden oförnekliga skuggsidor, och äfven dessa framträda i tidens diktning; jemväl hos många stora och äkta skaldenaturer visade sig en förkonstling, som väl ej kunde qväfva inbillningskraftens rika lif, men ofta gaf åt en i sig sjelf enkel fägring alldeles onödiga grannlåtsprydnader. Voltairianernas förståndsodling var glänsande, men ytlig och kall, och de Rousseau-dyrkande natursvärmarnes känslighet var känslosam. Otro och lättsinne anfrätte drag, som annars voro vackra och fina; själfulle skalder skattade åt ständig allegorisering, emedan denna var i tidens smak; den

Digitized by Google

okonstlade naturen iklädde sig af vana och fördom hofdrägt; omskrifningarna ersatte ofta de egentliga uttrycken, och jemväl den ädlaste konst fick en bismak af konstighet. Oförfalskade naturtoner läto sig visserligen ofta förnimma, vildsköna blommor uppväxte äfven då; men sångsättet blef stundom skoladt efter godtyckligt snäfva regler, tidslynnet gynnade drifhusodlingen, och det adertonde seklets vitterhet ville, äfven om kindens naturliga färg var skön, sminka sig, ja ville äfven i de fall, då hon sjelf i grunden var oförderfvad, stundom, emedan det hörde till god ton, låtsas att vara förfinadt sensuel. Nu uppträdde en yngling, hvars namn var Franzén. Hans ämnen voro de enklaste, de voro oftast hemtade från omedelbart omgifvande rymder, från familjen, hemmet, naturen; utan att fråga efter troper, figurer och häfdvunnen sirlighet, sjöng han om hjertats känslor, om Gud, natur, kärlek. Han tolkade erfarenheter, hvilka en hvar igenkände, barndomsminnen, öfver hvilka glömskan strött sitt dam, åren sin snö eller flärden sitt Franska puder, och han visade sig hvarken fallen för lärdomsprål eller benägen att med ett tvifvelsjukt leende kalla dygden en villa. Hela hans verldsuppfattning var ren och ljus; han var nog naiv att, trots Voltaire, helt enkelt tro på bibeln, och han behöfde ej att med

Digitized by Google

Rousseau tråna tillbaka till naturen, eftersom han aldrig hade öfvergifvit henne.

Väl liknar Franzén i sin dikt »Sångens ursprung» poesien vid en paradisfågel, som icke har fötter, utan endast vingar; väl är han djupt genomträngd af vissheten om sångens himmelska och ideala börd; men det vore ett misstag, om man trodde hans skaldekonst umbära fasta former, hans inbillningskraft benägen att förstiga sig och svärma i tomma drömmar eller hugskott. Han var en ovanligt sund natur, hans diktning var ett troget uttryck för hans lif, och i lifvet var han aldrig den, som yrkade på naturens utrotning eller förqväfning: han ville endast, att hon skulle beherskas, förklaras och helgas, och deri var han lik diktningens alla verkliga, måttfulla och försynta idealister, hvilka ingalunda, såsom okunnigheten påstår, underkänt det naturligas rätt och betydelse. »I skaldens bröst sin nyckel dikten har», och Franzéns sång har sin rot i hans, trots tillfälliga uppbrusningar, i djupet harmoniska väsen. Han var ingen vän af det fantasteri, som, ur stånd att finna sig till rätta i de jordiska förhållandena, lefver i en beständig trånad; han ville ej, att man skulle fordra för mycket af lifvet, och han fann icke tillvaron här nere så outhärdlig. Just kärnan i hans åskådningssätt framskymtar i de redan anförda orden

Digitized by Google

ur företalet till Selma och Fanny: att det fins »en medelväg mellan sinlig och öfversinlig ytterlighet, der blicken åt skyn synes kunna alltför väl förenas med en glad känsla af det vackra på jorden».

Ur en sådan stämning föddes Franzéns dryckessånger. Äfven dessa uppenbara på en gång den sunda måtta och den fina själfullhet, som äro så betecknande för Franzéns hela sinnesrigtning och daning. Roten satt djupt inne, och jordmånen var en uppfattning, som man skulle kunna kalla Luthersk. I sin predikan på andra söndagen efter Trettondedagen, som för öfrigt innehåller ytterst skarpa ord mot hvarje missbruk af jordens nöjen, yttrar Franzén, efter att hafva anfört Predikarens ord 'ät ditt bröd med fröjd och drick ditt vin med godt mod, ty dina verk täckas Gudi': »Var glad, dock med gudsfruktan, säger äfven den vise Syrachs son och lemnar i detta ord både en sporre och en tygel åt den naturliga känslan af lifvets behag, på det hon hvarken må domna i en tungsinnig tröghet eller i lättsinnig utsväfning fara vilse och i förtid uttömma sig. Det är ett falskt begrepp om gudsfruktan, som mången gör sig, då han tror den samma fordra ett ängsligt och svårmodigt lynne. Gud, som är sjelfva kärleken, skulle han väl hata glädjen? Hvad väcker en saligare känsla än den kärlek till Gud och nästan, som utgör summan af

Digitized by Google

lagen, än den innerliga förtröstan till en för Sonens skull förlåtande Fader, som är kärnan af evangelium?» Men Franzén, som i sin dikt »Den falske vinguden» erinrat, att den verkliga glädjen »af en gratie kransas med ros och myrten» samt att Dionysos i myten är barn

»af en mor, som *himmelska* flamman förtärde»,

hörde ej till de ytligt glade, hvilka misskänna sorgens uppfostrande betydelse. »Två svärd», sade han*, »måste gå igenom vår själ, att vi må dö verlden och lefva Gudi, nemligen ordet och *lidandet*»; han fann, att de pröfvande skickelserna äro af Försynen lämpade efter särskilda menniskors omständigheter, och han framhöll, att »sorger, så väl som strider, höra till vår pröfning i tiden» samt att vi först »genom mycken bedröfvelse kunna ingå i Guds rike».** Icke var han en vän af den hedniska njutning, som, bunden vid det timliga, yrande ropar: »låt oss icke försumma majblomstren» och, medan lifvet varar, vill likasom taga »valuta» af lifvet.*** Det oupphörliga skriket på »glad poesi» och begäret att göra hvarje vemodig dikt misstänkt för känslosamhet, plågade honom. Man får icke

* Predikan på söndagen efter Jul.
** Predikan på Påskdagen.
*** Predikan på Midsommardagen.

Digitized by Google

Allt fördöma, som till hjertat går,
Allt, som ur ögat lockar fram en tår,

och dikten är, lik en älskande qvinna, icke mindre skön, när hon står vid ett saknadt stoft,

Invid en urna, gömd bland sorgepilar.*

Men han älskade ej heller den krypto-manikeism, som i alla tider och äfven hos djupa andar framträdt med öppna eller slöjade påståenden, att det sinliga i sig är ett ondt. Nej, man eger rätt att njuta det timliga, men allt beror på, huru det sker. Och Franzén säger, i sin nyss omnämnda predikan öfver orden 'ät ditt bröd med fröjd' o. s. v., bland annat äfven detta: »Allt timligt godt gäller blott för timmen, för den närvarande stunden, ty nästa stund kan det goda vara borta eller vi sjelfva ur stånd att njuta det. Derföre säger ock Paulus: de, som fröjda sig — nemligen åt det timliga — vare såsom fröjdade de sig icke. När det går dig som bäst i verlden, skall du betrakta dig såsom en resande gäst i ett godt hus». Dessa ord röja tydligt Franzéns tänkesätt och sprida ljus jemväl öfver hans oskuldsfulla dityramber. Menniskan är en resande, men huset, der hon för tillfället vistas, är genom Försynens huldhet och särskildt genom dess här lemnade nådesanbud och

* Vitter strid mellan far och son.

Digitized by Google

dagliga omvårdnad ett ganska godt hus. Sådan är hans uppfattning; deraf kommer både den belåtenhet med stunden och den känsla af stundens förgänglighet, hvilka uttala sig i hans anakreontiska sånger; deraf härflyter ej mindre uppmaningen:

Sörj ej den gryende dagen förut!

än tillropet:

Drick ur den sparade
Ungdomens bål,
Drick den bevarade
Oskuldens skål!

deraf den lugna lefnadsvishet, som kan sjunga:

Glädje och dygd
Elda hvarannan.
Kransad om pannan,
Visheten skämtar i vinrankans skygd.

Deraf kommer ock det lätta, bevingade i dessa sånger. »De förflyga, de susande perlorna», heter det i dikten om Champagne-vinet;

Ytterst förfinade, känslan och löjet
Reta och domna i samma minut,

och det gäller att

Snappa i flykten behaget och nöjet:
Högst är raketen i det han går ut.

Väl kunde Franzén någon gång, såsom i sin »Bordvisa», skatta åt den form af godmodigt omständlig

Digitized by Google

samt med vissa kostliga sederegler och förhållningsbud smyckade sällskapssång, i hvilken Valerius var mästare och hvilken, då bålen inbars, kryddade nöjet vid våra fäders harmlösa middagssamqväm, och vid vår tids yppiga, men ofta mulna fester af intet ersättes; men i allmänhet har Franzéns dikt ett långt *skärare* tycke och mindre tyngd. I hans sång är det icke heller, såsom i så många af hans samtids glada visor, en aristippisk eller epikureisk och i grunden prosaisk fruktan att genom nöjets öfvermått döda nöjet, som manar till återhåll i njutningen; det är en naturlig jemvigt, som bevarar sans och oskuld, det är en moders eller en blygt älskande flickas blick, som bjuder ynglingen att midt i glädjens ysterhet ej bedröfva gratierna. Franzén är ingen butter läromästare, och han unnar nog i sin ypperliga studentvisa kollegianten att »någon gång gå till en dans från Porthan», men han säger ock:

Drick, som du drucke, om munskänken var
Din i brudstolen rodnande flicka!

och studenten bör i sitt lif vara ren och ädel; Franzén manar honom att ej fläcka sinnet:

Må hon, må denna drömda bild
Af en oskyldig maka
Din känslas eld, som flammar vild,
Med blygsamhet bevaka,

Digitized by Google

Att på din kind, då du, plötsligen röjd,
Som en julklapp bland syskonen hamnar,
Ungdomens rosor må lefva, till fröjd
För din mor, som dig forskande famnar!

En af Franzéns till detta diktslag hörande visor heter »Det enda glaset». Må hända skall mången kalla den gammalmodig; men den förflyttar, i sin rena, oskyldiga fägring, inbillningen till flydda tider, då man vid klavéret någon afton spelade en enkel melodi, full af okonstladt behag; den uppväcker, som en bland gamla bref gömd minnesblomma, plötsliga hågkomster, och dess intagande enkelhet eger något af gyllene ålderns ljusa glädje:

Kom ur valsen, kom på tå,
Yngling, smyg hit sakta!
Moslerglas här fylda stå,
Sköna att betrakta.
Se, hvad Cupidoner der
Doppa sina pilar!
Skynda, tag det främsta här,
Medan dansen hvilar!

Vid en ring af skönheter
Ställ dig tjust att dricka,
Högt för alla gratier,
Sakta för din flicka!
Onämnd, ser hon af din min
Dock ditt hjertas mening.
Dans och kärlek, sång och vin!
Himmelska förening!

Digitized by Google

Då ditt ögas perlor ner
Ibland vinets blandas,
Står hon rodnande och ler
Och för dig blott andas.
Hvad är alla nöjens sus
Under ungdomsraset
Mot ditt hjertas tysta rus
Af det enda glaset?

I hvarje rad af denna sång hör man den lätta gången af dessa Kariter, hvilka i Greklands sköna mytverld delade Musernas bostad på Olympen eller ledsagade Aphrodite och utan hvilka »hvarken Peitho eller Hermes något förmådde». Denna dikt är liffull, men tillika, såsom Franzéns bästa skapelser, genomskinlig. Det är ej tungt blod i dessa ådror; nej, det är något af detta ἄμβροτον αἷμα, denna lätta ichor, som enligt Iliadens sångare flyter hos »salige gudar». Lika litet som i någon annan dikt af Franzén finnes här en stark »kolorit», men hvilka rena linier, hvilket fint behag! Att denna Charis här snarast bär »empire»-tidens drägt, är oförnekligt, men växten har Hellenisk harmoni, och allt röjer denna oefterhärmliga enkelhet, som endast snillet eger till sitt förfogande.

Det har med skäl blifvit anmärkt, att Franzén i sina erotiska sånger icke ofta besjunger den svärmiska kärleken, aldrig den stormande lidelsen, men helst den af hemlifvet helgade, den i egentlig

Digitized by Google

mening sedliga känslan. Äfven detta är utmärkande för den jemvigt mellan det högre och det lägre, som prydde menniskan Franzén, för hans sunda, etiska natur. Det äktenskapliga lifvets idylliska drag har han skönt tecknat; en stilla värme, en lugn trefnad, en mild innerlighet visa sig i dylika dikter. Det kan låta prosaiskt, när han i en af sina predikningar* säger: »makarnes förening skall grundas icke på en tillfällig och flyktig känsla, utan på en *trofast vänskap* för hela lifvet»; men denna trofasta vänskap fann han mera lyckobringande än den så kallade kärlek, hvilken uppflammar och slocknar med sinnesruset, och dermed sammanhänger ock, att han i samma predikan förklarar den senare tiden af äktenskapet — de redan äldre makarnes samlif — kunna vara ännu lyckligare än den första. Franzén sjöng en gång vid ett silfverbröllop:**

Hvad romantiskt i vår lefnad är
Må försvinna, blott det höga,
Hvarom stjernehimlen vittne bär,
Lyfter dit vårt hjerta med vårt öga;

han satte mer värde på molnfri förtrolighet, enkla vanor och godt hvardagslif än på känsloutbrott och griller.

---

* Andra söndagen efter Trettondedagen.

** B. v. Beskows silfverbröllop den 26 maj 1847.

Digitized by Google

Af samma jord, som födde mina fäder,
Jag har mitt bröd och trampar deras spår,
Åt samma utsigt öfver sjön mig gläder
Och längs med ån till samma kyrka går,

sade han i dikten »Landtlifvet», och han skattar i allmänhet högt det lugna, det regelbundna, ja det hvardagliga. Han prisar i sången »Bröllopsdagen» den unge maken lycklig, derföre att han ej längre behöfver

Famna en drömbild, ej i dödlig saknad
Sucka lik fjäriln, som i stängda fönstret
Väcktes i förtid;

han tillhviskar den unga »bruden»:

Skön som brud, du blir det mer
Såsom mor och maka.
Skön är gumman sjelf, som ler
Då hon ser tillbaka.

»Wilhelms maka» lutar med en »trygghet», som är fri från romantisk suckan, »sin kind mot hans skuldra»; fadersglädjen säges i sången »Förstlingen» vara högre och rikare än brudgummens fröjd; och den lugna lyckan, den lycka, som är stor fast den ej begagnar fraser, tolkas i poemet »Den nygifte», der författaren säger åt en lärd och tankspridd forskares unga hustru:

Se, hur förnöjd han sitter vid din sida,
Och, döf för oss, på dig han endast ser.
Men när ett år, en månad fått förlida,
Ser han från dig i boken endast ner.

Digitized by Google

Nu glömmer han sitt glas och det ej tömmer
Förrän din bild han fångat ur sitt vin:
Snart är det dig, som han vid bordet glömmer,
Än hör han ej, än svarar på latin.

Var lugn likväl; de drömma så, de lärde,
Dock älska de och mena desto mer.
Tro mig: hvar dag han finner mer ditt värde,
Och utan dig han sjönk i grafven ner.

Franzén hyllar »ömheten» mer än passionen, hennes husliga »lampa» mer än kärleksgudens fackla, och låter henne så yppa sitt inre:

Trogen var! Jag vill dig möta
Lika ljuf i ålderns höst;

han låter i »En afton i Lappland» Emili mer än allt annat skatta

Det lugna, hjertliga, förtroliga behag
Inom sig, af hvarann, som i en äkta lefnad
Enformigheten sjelf förljufvar dag från dag.

Denna lefnadsuppfattning unnar det lekamliga, så väl som det andliga, dess rätt och är fri från öfverspändhet; skalden, som sjelf trenne gånger varit gift* och tidigt var omgifven af en blommande barnskara, betraktade det husliga lifvet mer från patriarkalisk än från svärmisk synpunkt.

* Om hans två första hustrur är i det föregående taladt. År 1831 inträdde han i äktenskap med *Christina Elisabeth Arwidsson.*

Digitized by Google

Väl var den första kärlekens tid skön, då Carl läste högt ur Creutz för Emili och då hon, »rodnande vid lutan sjöng en romans ur Florian och Hölty», medan svanorna summo i aftonrodnadens glans; dock säger Emili:

Idyllens dröm är skön; men ock dess spel förutan,
Der blott dess oskuld fins, der fins dess sällhet ock.

Samma glädje åt det närvarandes trefnad utmärker ännu den åldrige, som afbidar dödens ankomst:

Medan jag väntar det smällande bud från den pustande draken,
Som mig kallar till hafs, gläds jag, med uret i hand,
Att få njuta ännu en stund med de kära mig omge,
Tills jag skall säga farväl — dock ej för evigt farväl.

Detta sinne för hemlifvets lycka, för familjebandens betydelse var, som af det föregående i denna teckning synes, tidigt utveckladt; minnas vi icke den förtjusande sången »Till de hemmavarande», der brodern, som måst draga ut i verlden, helsar syskonen, barndomsvännerna, den gamle tjenaren, och erinrar sig, huru en af systrarna vid hans afresa »gråtit med honom i tullen» och »sprungit efter honom till grinden»? Då greps ynglingen af längtan till rönnen vid hemmets dörr, till systerns cittra och till de sommarnätter, då han i Uleåborg hörde Sylvia suecica sjunga sin vemodiga sång från gårdens flaggstång.* Ur

* Se ofvan s. 301, 302.

Digitized by Google

denna hemkärlek uppspira lifvets bästa krafter, i tillvarons enklaste och oskyldigaste förhållanden gror helsan med samvetsfriden, och mannen Franzén, som sjöng:

> En liten syskondans, en konstlös sång
> I egnas krets förkortar aftonstunden,

hade bland hemmets stilla mödor och nöjen fostrats till lifvets allvar och skaldens värf. Derföre har ingen så skönt tecknat förhållandet mellan makar, syskon, föräldrar och barn, som han. Då modern kysser sitt barn, erfara de begge en sällhet, som

> Under fågelsång om våren
> På ett näs, som nyss blef grönt,
> Dit sitt silfver månen gjuter,
> Ett förlofvadt par ej njuter,

och i poemet »Huslig sällhet» heter det:

> O, hur lätt till dagens möda
> Går jag från en hjertlig vän!
> O, hur glad vid tarflig föda
> Ser jag mina barn igen,
> Ser dem, kring mitt bord, i blomma
> Såsom oljoqvistar stå,
> Ser dem, ledda af den fromma,
> Re'n på Herrans vägar gå!

Om Franzén sjelf gälla verkligen de ord, han i »En afton i Lappland» låter Carl säga till Emili:

Digitized by Google

Du sjelf ett himmelskt sken åt allt omkring dig ger
Ifrån din sköna själ,

om honom hvad han i ett poem säger »till en landtman»:

Du, *som lefver, ej blott sjunger idyller*, du
Med din funna Karit, under den ek, du ärft,
Störd i *Skördarnes* läsning
Af din jollrande dotters kyss . . . . .

Ack, hvarken ekar eller gårdar hade han ärft, han var och blef fattig, de ekonomiska bekymren oroade honom äfven som biskop i Hernösand, och Wallins, Wingårds och Beskows hjelp anlitades ofta för penningelån och borgen; men gudsfruktan och sinnesfrid voro hans barnaarf och de förkofrades under de ilande åren.

Franzén var, som man sett, obenägen för svulst och tomt svärmeri, hans diktning har ej heller granna färgverkningar, den är aldrig bjert, men har stundom en viss benägenhet för omständlighet och kan göra sig skyldig till en något vårdslös hvardaglighet. Medan många, för öfrigt ypperlige skalder mellanåt skrifvit uppskrufvade saker, kunde han, som hade sången till sitt modersmål och viste sig aldrig kunna blifva främling i dess salar, i sin framställning blifva säflig eller släpande. Tegnér, hvilken dock fann honom vara »vår renaste poetiska natur», säger till honom sjelf: »du är af

Digitized by Google

naturen *hemmastadd* i den poetiska verlden, dit vi andra först måste *svinga* oss *upp;* den är ditt vanliga arbetsrum, och der tycker du icke att du behöfver kläda dig»; han hemställer till sin sångarbroder, om icke poesien ändå »fordrar ett slags adelskap i språket», och han säger till Brinkman: »Franzéns poesi går gerna i strumplästen, hvaremot *min* väl ofta torde gå på styltor. Det kommer deraf, att det poetiska är för honom något hvardagligt och naturligt, hos oss andra åter ett slags högtidsdrägt». »Franzéns fel, om han har något», säger samme Tegnér, »är det, att hans skaldeåder för mycket liknar floderna i den gyllene tiden:

Flumina jam mellis, jam flumina nectaris ibant.

En smula mineral skadade icke i vattnet». Dock tillägger han: »det vore kanske bättre, om en dufva hade örnvingar, så framt hon derigenom upphörde att vara dufva; men jag ser henne gerna äfven sådan hon är». Frithiofs skald, som uttryckligen på ett annat ställe säger, att »poesien egentligen är en afsöndringskonst, en smältningsprocess, som bortrensar slagget och lemnar malmen ren», kunde väl ej heller gerna förbise, att Franzén, om än hans kärnlyriska dikter, hans Selma- och Fanny-sånger och i allmänhet hans visor just röja den öfverensstämmelse mellan innehåll och bild,

Digitized by Google

som gör att idéen liksom genomskiner hvarenda punkt af bilden och ej lemnar någon obelyst, någon af fantasien ej smält återstod qvar, dock i sina längre dikter, der berättelsens utförlighet är stor, låtit åtskilligt slagg följa med. Om det än således måste medgifvas, att de lekande anmärkningar, Tegnér stundom gjorde rörande sin väns sed att jemväl i poesien, der han dock hade en vinghäst till hands, ibland gå »till fots», icke voro alldeles obefogade, så hafva likväl äfven dylika dikter ofta hos Franzén ett hemligt behag, beroende derpå, att de dock stamma från en poetisk genius, som i skaldekonstens rike icke behöfde någon »naturalisering». De påminna stundom om hvad minnestecknaren dristat kalla det »Lutherska» i Franzéns uppfattning, och man skulle, med en bild hemtad från ett af kristendomens djupaste mysterier, kunna säga, att Franzén på en gång var fri från all Zwingliansk benägenhet att med blek abstraktion förflyktiga dikten till en »beteckning», en »symbol» för något, som låg utanför eller uppöfver densamma, och ofta åsidosatte den »transsubstantiation», som i så många odödliga skapelser »förvandlar» den yttre bilden, låtande en öfversinlig skönhet segrande genomstråla och i sig upptaga allt stoff-artadt, men deremot äfven i sådana dikter viste att »i, med och under» sin

Digitized by Google

vackra poesis enkla, *oförvandlade* bröd skänka en högre stämning, ett stärkande andeinnehåll.

En upphöjd ståndpunkt intog Franzén i sina uttalanden om vitterhet och konst; de visa samma förening af idealitet och jemnmått, som utmärker hans lyrik. Någon teori om det sköna har Franzén icke utvecklat; han var nog lycklig att i stället kunna uti odödliga verk åskådliggöra dess väsende. Men af spridda ställen i hans skrifter kan man dock bilda sig en ungefärlig föreställning om hans åsigter. Det högsta sköna är af osinlig art och erfares af konstnären såsom »en gudomlig närvarelse». * Det sköna för menniskan är »ett yttre sken af en inre fullkomlighet»**, ett återsken

Af evig skönhet såsom ljuset ren; ***

det är en »bruten glimt»

Af det, som strålar ofvan tid och jord; †

vi se dess drag i den yttre naturen, det är der

Idyll i blomstren, apolog i djuren,
Lyrik i hafvets svall, i skogens sus; †

konstnären skall gå till naturen och lära af henne;

* Svenska Akademiens Handlingar, del 15, s. 305.
** Ders. del 16, s. 71.
*** Vitter strid mellan far och son.
† Rabulisten och landtpresten.

Digitized by Google

men hans uppgift är icke dermed slutad. Under naturens ofta bristfälliga, nästan alltid ofulländade former framskymtar en urbild af fullkomlighet; konstnärens inbillning kan, då han varsnar denna urbild, ana, med hvilka drag den skulle hafva uttryckt sig i naturen, derest skönhet varit dennas egentliga ändamål och derest icke hinder uppstått i organisationens utveckling. Nu blifver det konstnärens värf, icke att skapa onaturliga saker eller »öfverdrifva naturens idéer», utan att »frântaga dem allt det grofva och tillfälliga, hvaraf de antingen döljas eller vanställas, samt kläda dem i en finare och lättare drägt, som visar dem i hela deras ursprungliga, från himlen härstammande skönhet». Tänker man sig en mensklig gestalt, genomstrålad af den *befriade* själens skönhet, så får man en aning om »den hemligheten i konsten att idealisera naturen». Konsten förutsätter nemligen ej blott en täflan med naturen, utan en upplyftning öfver henne. »Det skönaste är det mest flygtiga. Himlen sjelf visar oss sina färgers prakt blott för ett ögonblick, och med den menskliga skönheten är det som med blomman: i den stund hon är fullkomligast begynner hon aftaga och förvissna. Men en bild af konsten har en evig ungdom; den visar oss skönheten, fattad i dess lyckligaste ögonblick för att alltid förblifva sådan. Den försätter

Digitized by Google

oss derigenom utom tidens gränser i en oförgänglig verld. Känslan af det förgängliga väcker alltid känslan af det onda. Döden påminner om synden. Ett konstens verk, som liknar en lefvande varelse och likväl aldrig åldras, måste derföre väcka en motsatt känsla». * För konsten finnes det således något, »som är högre än den yttre naturen», men »för att finna det, måste hon blifva lärd just af naturen sjelf». ** Om man derföre i dikten känner sig fri från verklighetens tvång, så vinnes dock aldrig denna befrielse utan en föregående genomvandring af verkligheten: »förgäfves hoppas man att ur alkemistens degel få ett gyllne korn, om man ej förut ditsmugit naturligt guld»; men har detta skett, så är konstnären en verklig, ej blott föregifven alkemist, han skaffar i dagen en ädlare, renare metall än den yttre naturens, och han gör det genom en måttfull idealiserings sofringsprocess.

Med afseende å uppfattningen af det klassiska och det romantiska konstidealet är Franzén mycket frisinnad, i bedömandet af sin samtids vittra företeelser likaså. Man har sett, huru han, i sin afhandling om det fosterländska i Svenska vitter-

* Svenska Akademiens Handlingar, del 7, s. 343, 344, 362, 363.

** Vitter strid mellan far och son.

Digitized by Google

heten under Gustaf III:s tidehvarf, försvarade Svenska Akademien mot beskyllningen för ofosterländsk härmning af främmande mönster, och huru han i sin »Thorild till Leopold» viste att göra rättvisa åt skilda rigtningar. Sin egen sunda konstuppfattning biktade han, då han fordrade, att skalden ej skall endast lefva ett drömlif i »eteriska rymder», utan gifva den flyktiga drömmen färg och gestalt samt

»Fästa den qvar i en bild, mensklig och fattlig och skön».

Fosforisterna få höra en påminnelse, att det icke var åt *dem*, som »Iduna bjöd sin gyllne frukt», och sjelfve borde de förstå, att

Det syns ej mer till phosphoros
Då dagen redan tändt sitt bloss; *

men Franzén gladde sig upprigtigt åt stridens biläggning och hade varit en af de verksammaste förespråkarne för Atterboms inväljande i Akademien. Gerna skulle han hafva önskat, att plats der kunnat beredas på samma gång åt Atterbom och Wallmark, men den senares val strandade på mångas, särskildt Järtas, motstånd. ** Franzén råder att

* Vitter strid mellan far och son.

** »Jag har af mig sjelf fallit på den tanken, att Atterbom borde af Akademien nu ihågkommas» (bref till Beskow den 28

Digitized by Google

Låta all förtjenst, hvad den än bär
För färger, gälla hvad den är,

och är glad att Akademien »indrager i sitt förbund» ädla vedersakare, som förut bekämpat henne. Hon är deri lik »en prestinna, som vill samla blommor till en krans och der inflätar äfven den ros af morgonrodnadens färg, hvars taggar sårat henne»:

Hon mig sårat, och jag vill mig hämna,
Sade hon, i det hon blomman bröt
Och i kransen till de andra knöt.*

Med afseende å romantiskt och klassiskt menar den person, som i »Vitter strid mellan far och son» göres till tolk för Franzéns medlande åsigter, att

Orden gälla
Som man dem tar. Ur samma ljusets källa
Upprinner morgonen och qvällens glöd,
Och äkta ros är både hvit och röd.

Man kunde gerna upphöra med tvisten om dessa konstideals inbördes företräden, ty

Som snillet, så är konsten fri
Och äldre än sin teori,

---

dec. 1837). »Tänk, om han och Wallmark valdes på en gång! Derigenom bevisar Akademien sin oveld på ett frappant sätt» (bref af den 18 juni samma år). Skulle Atterbom, med tanke på sina antecedentia, tveka att mottaga hedern — något hvarom han af Geijer borde *sonderas* — så ansåg Franzén, att alla redan nu borde förena sig om Böttiger.

* Vitter strid mellan far och son.

Digitized by Google

och alltid skall man se det förhållande upprepas, att

I trots af dagens tycken
Och skolans griller ett geni
I tysthet skapar mästerstycken,
Som se'n för alltid mönster bli.

Man må endast mot dem, som anse allt vara välbeställdt, blott naturen kopieras, framhålla, att

vid den sköna ögonvilla,
Som sker af äkta konst, går ärligt till,
Ej för naturen sjelf hon anses vill.

Hvad tjenar det att i öfrigt strida:

Det täcka har sitt rum bredvid det höga,
Gullvifvan tittar fram vid ekens fot.
När solen gömmer bort sitt stora öga,
Små stjernor blicka gent emot.*

Franzén, hvilken, som vi sett, så starkt betonat nödvändigheten af »idealisering» och hvars konst just i draget af ideal renhet och oskuld har sin förnämsta dragningskraft, glömde dock lika litet, som någon af diktens verkliga heroer gjort det, att natursanning, verklighetssinne äro för konstnären rent oeftergifliga vilkor. Redan 1803 skref han i Åbo Litteraturtidning**: »Så stridiga

* Vitter strid mellan far och son.
** N:o 45.

Digitized by Google

de tvenne teorier om skaldekonsten må synas, af hvilka den ena framställer denna lik ett trollglas, som försätter åskådaren i en alldeles främmande verld, den andra liknar henne vid en spegel, hvars egentliga förtjenst är blott den att åstadkomma en i de minsta delar fullkomlig likhet med verkliga och närvarande föremål; så lätt torde likväl begge kunna förenas och blott derigenom hvardera bevisa sin verklighet. Den ideala poesien, som frambringar nya skapelser, måste dock sammansätta dem af verkliga tings bilder och genom de särskilda delarnes likhet med naturen söka samma effekt af intresserande sanning, som den blott afskildrande konsten; äfvensom denna, om hon trälaktigt, utan eget urval och sjelfständiga regler, aftrycker den vanliga, råa, hvardagslika naturen, förlorar sitt värde af skön konst och med möda ernår ens det ändamål att genom likheten förvåna: ty äfven likheten — så motstridigt det synes — vinner i det hela genom vissa särskilda drags starkare dagning eller skuggning i taflan än i verkligheten».

Sjelf stundom offrande åt didaktik, anser dock Franzén, att »vitterheten bör skattas för sin egen skull», och anmärker, att »ett mått af snille och talang, som i en liten lyrisk blomstersång med fördel kunnat användas, lätt på ett didaktiskt sädes-

Digitized by Google

fält nästan förspilles».* Och dikten »Floden och bäcken» i dess nuvarande form syftar åt samma håll. Floden, som bär stolta seglare på sin yta och derföre »gör nytta», spörjer bäcken hvad han gör för gagn:

»Hvad nytta?» svarte han förskräckt,
»Min sann jag derpå nå'nsin tänkte.
Spörj himlen, som mig spegeln skänkte,
Än klar, än bruten af en fläkt».

Nu från sin kosa vänd, han föll
Och dref ett qvarnhjul, dref väl flera,
Men viste inga bilder mera,
Blott sorlet till sin tröst behöll.

Men om han ansåg den didaktiska diktens värde tvifvelaktigt, äfven der hon hade de bästa afsigter, så utföll hans omdöme naturligen strängt och oblidkeligt, när det gälde dem, hvilka i poesien vilja sprida gift och göra dikten till medel för osedliga sträfvanden. Allt deras »falska glitter», allt deras »prål med oäkta juveler» bländade honom icke. Och han ansåg ej, såsom mången i våra dagar, att en förderfvad skönlitteratur, just derföre att den dock blott är skönlitteratur, är ofarlig; han viste, att just vitterhetens lättfattliga form är egnad att göra de lögner eller halfsanningar vådliga, hvilka, om de sökt låna vetenskaplig och lärd utrustning, ej skulle tillvinna sig mång-

* Företalet till Choræi skrifter.

Digitized by Google

dens uppmärksamhet: och denna popularisering af usla läror är betänklig; »ty ej sällan föregår smittan af en falsk lära begärens tillfälliga retelser, som ej skulle få så stort öfvervälde, om ej samvetet nedtystades af otrons och osedlighetens skenfagra förevändningar och svepskäl».* Han ansåg jemväl den klass af litteratörer högst obehaglig, som han befunnit vara

> Fritänkare i hast från ammans lärling vorden,
> Fast med en hemlig skräck och kanske blott i orden.**

Likaså fann han det tadel högst motbjudande, hvarmed man från det radikala hållet brukade upptaga »allt beröm åt de regerande» och deri, om hyllningen ock hade sitt upphof i innerlig öfvertygelse, endast ville finna »trälens låga och egennyttiga smicker».***

Att Franzén med sitt sinne för hög enkelhet skulle beundra Runeberg, var naturligt; »man igenkänner i hans poesi vår egen verld och menniskan, man glädes att der möta gamla vänner och få nya, dem man aldrig förgäter»; hos honom fins intet fantasteri, och det hela blifver dock så betydelsefullt.† Men han viste ock att skatta Almqvists

---

* Predikan på 4:de söndagen i adventet.

** En afton i Lappland.

*** Svenska Akademiens Handlingar, del 19, s. 338.

† Vitter strid mellan far och son.

Digitized by Google

»törnrosbuske med dess regellösa, nyckfulla, blomsterslösande stänglar» och fann dess vildhet skön i jemförelse med »den klippta häcken»; han ville gerna, om han kunde, få glömma bort hans vidriga »Det går an» för att i stället ihågkomma »Kapellet». *

»För en skald, som är dertill född, bör det icke ens vara ett behof att göra hvad man kallar lycka», sade Franzén.** Denna frihet från äflan ger hans diktande verksamhet en inre harmoni; han kände ganska väl gränserna för sin egen skaldebegåfning, dess vilkor och mått, och han fordrade, gent emot de konstdomare, hvilka — sig lika i alla tider — sökte tillbakasätta den ene skalden derföre att han ej hade, ej kunde besitta den andre skaldens egenskaper, att få gälla just jemt hvad han, med den honom gifna egendomligheten, kunde och borde gälla:

Bläddrande blott i min bok, fäller du redan din dom,
Läser en rad och saknar Wallins Pindariska hymn-ton,
Läser en sida och spör: liknar väl detta Tegnér?
Hvad? Af den saktliga ån, som flyter i dalen och speglar
Allt hvad den far förbi, stränder och menskor och djur,
Fordrar du språng upp till skyn, som af vattenspelet vid slottet,
Fordrar du forsens, en sjö hvälfvande, kraft och musik?
Blott med den näbb, han fått, hvar fågel sjunger i skogen.
Barnet sin egen far likne: så är det dock hans.***

* Vitter strid mellan far och son.

** Svenska Akademiens Handlingar, del 19, s. 292.

*** Till mina domare.

Digitized by Google

Den frid, som så sällan finnes i lifvet, den frid, som grubblaren fåfängt söker, men en barnafrom åskådning eger som himlaarf, visar sig hos Franzén.

»Skalden förunnas att se hvad grubblaren söker förgäfves», yttrar den blinde i Franzéns »Gustaf Adolf i Tyskland», och det gäller om skalden sjelf hvad i samma stycke säges:

Om hit strålar en glimt af saliga andar från himlens
Öppnade port, så skönjes den blott af en själ, som i renhet
Liknar ett barn och bär hos sig sjelf af himlen en spegel.

Atterbom prisar med rätta i en för öfrigt väl sträng recension den i Franzéns poesi sig uppenbarande »blygsamhet, som nästan fruktar att för lifligt behaga, obenägenheten mot all öfverrumplande inverkan, den mot allt bländsken, all affektation mildt, men bestämdt rigtade oviljan». Och han tillägger vackert: »det, som framför allt annat är honom eget, är

hvad *inifrån* blott skiner,
En blick ur själen sjelf, en min, som hjertat rör
Och icke rosor blott, men gråhår sköna gör.

I denna egenskap, i hjertligheten af lif och poesi, i godheten af känsla och vilja, i renheten af kärlek till Gud och menniskor står han bland nu lefvande Svenske skalder ouppnådd, och i det glada erkännandet deraf påminna vi oss Tiecks utrop om en annan mästare: 'Freunde, keine Kritiken

Digitized by Google

jetzt! Alle Freude unserer Jugend, alles was wir ihm zu danken haben, vereinigen wir in unserer Erinnerung in diesem Augenblick!' Med dessa ord dricker man i Tiecks Phantasus Goethes skål; med samma ord äro vi hvarje stund redebogne att dricka Franzéns».*

På sätt och vis kan man om denna verkligt »svanhvita», rena, inga utomordentliga kraftyttringar älskande diktning begagna just de ord, med hvilka »Vitter strid mellan far och son» afslutas:

Örnen, stolt att dundrarns viggar bära,
Från hans skuldra blickar ned med hot.
Dock ej bytte svanen mot hans ära
Den, att än vid Aphrodites fot
Framför charen, der hon sitter, ila,
Än vid lyran hos Apollo hvila. **

---

* Litteraturföreningens Tidning 1833, n:o 25, 34.

** I frågor, som röra den poetiska tekniken såsom blott sådan, har Franzén sällan uttalat några omdömen. I företalet till Adlerbeths öfversättning af Ovidii Metamorfoser har han emellertid yttrat sin mening om grunderna för den Svenska hexametern; hans iakttagelser äro ofta ganska träffande. Han menar, att man felat, då man, utan att alltid rätt fatta den egentliga skönheten i den antika versbyggnaden, i en Svensk efterbildning fordrat alla de reglers iakttagande, som gälde i de gamla språken och hade sin grund i deras natur; man har glömt, att »hvarje versart, då den flyttas från ett språk till ett annat, måste undergå en modifikation efter dettas särskilda lynne». Att i stället för spondéer någon gång, om ock sparsamt, använda trochéer, att i daktylens andra och tredje rum stundom sätta pyrrichier, är i den Svenska versen nästan ound-

Digitized by Google

Den *aurea mediocritas*, som ej är medelmåtta, utan helt enkelt måtta, var ett genomgående drag i Franzéns väsen och framträder derföre äfven i hans politiska åsigter. Öfvertygad om Guds ingripande i folkens öden, såg han i Napoleon den förstes fall Guds finger. »Det var Napoleons, så väl som verldens olycka, att han ej betänkte, af hvem hans ovanliga gåfvor och underbara framgång voro honom gifna, ej ville verka hans verk, som honom sändt hade, ej tog ett enda steg derför, ej fäste en enda tanke derpå. Icke efter Guds rike, utan efter sitt eget sökte han öfverallt på jorden. Icke på den magt och vishet, som styr all verlden, satte han sin tro och lit, utan på sin egen. För att beherska äfven en efterverld genom sin ätt, bröt han äktenskapets heliga band; men i sin maka skilde han från sig icke blott sitt hjertas, utan sin lyckas engel. Och hans sons tidiga död har gjort Europa å nyo uppmärksamt på det fruktlösa, så väl som det förmätna, i detta intrång på försynens vägar. Honom, som ville sträcka sitt välde öfver mer än en verldsdel, instängde till slut en klippa i oceanen. Mellan den gamla och den nya verlden höjer sig, till

vikligt. För öfrigt fäster Franzén uppmärksamhet derpå, att den Grekiska versen, utom den bestämning, som härrörde af versfötternas inrättning efter ordens qvantitet, »fick genom accenterna ännu en annan modulation». Angående den skriftvexling i tryck, som Franzéns företal åstadkom, se ofvan sid. 461 m. m.

Digitized by Google

en ständigt i ögonen fallande varning för dem båda, denna minnesvård af hans fallna storhet, och jag tycker mig se en hand från skyn skrifva derpå: denna verldens furste är nu dömd. I honom dömd är hela den verld, hvars furste han var med sitt namns envälde ännu mer än med sina vapens magt. I honom spegla vi den otrogna verld, som ej vill veta af Gud och hvad gudomligt är, som tror sig kunna, hans ord och hans försyn förutan, blott genom mensklig beräkning af jordiska ting och timliga förhållanden, uppehålla, styra och fullkomna sig sjelf. I honom, den störste hjelte och segerherre, lagstiftare och verldsbeherskare, ser hon hvad *den* slutligen är, från hvilken, under all dess framgång och upphöjelse, Han, hvars rike icke är af denna verlden och likväl omfattar himmel och jord, vänder sig bort och säger: »i mig hafver han intet».*

Men om Franzén än betraktade Napoleon som en uppenbarelse af en demonisk sjelfviskhet, så må man derföre icke tro, att han, efter dennes fall, blef någon beundrare af »den heliga alliansens» politik: dertill var han alldeles för frisinnad, och han var ingen vän af romantikens svärmeri för restaurationens idéer. »Ingen i vårt upplysta land»,

* Svenska Akademiens Handlingar, del 15, s. 75.

Digitized by Google

sade han år 1826, »kan undgå att känna harm och afsky öfver de nya bemödanden, i hvilka statsmän förena sig med jesuiter, vetenskapsmän med de så kallade apostoliske, för att icke endast bibehålla hvad som ännu återstår af påfvedömet, utan ock återställa dess mest förhatliga och fördömliga grundsatser och medel».* Och år 1828 yttrade han: »aldrig har de Europeiska kabinetternas politik mer åsidosatt, att ej säga föraktat hvad kristenheten, ja hvad menskligheten af dem väntat». År 1835 utbrast han:

Ve den statsklokhet, som blott inviger,
Med låtsad hyllning af hvad heligt är,
De offer, hon ej Gud, men mammon bär,

och tillade, efter att hafva uttryckt sin ovilja öfver den fallne Napoleons envälde:

Men äfven de, som honom fälde
Och »heligt» nämnde sitt förbund,
Månn' de väl stodo på en kristlig grund,
Då de mot ljusets fria gång sig ställde?**

Det fans ett manligt sjelfständighets- och frihetssinne hos Franzén. Med orätt, så sade han, söker den så kallade historiska skolan i historien ett stöd för sitt sträfvande att återställa det som

* Tal i Stockholms prestsällskap den 31 oktober 1826.
** Tron och förnuftet. Vid Hernösands bibelsällskaps offentliga sammankomst den 9 mars 1835.

Digitized by Google

varit. Historien visar ej ett stillastående i föråldrade former, utan en ständig utveckling; hon talar icke *för*, utan *mot* enväldet och dess förment gudomliga rätt. Det är sant, att hon ock gör uppmärksam på folkväldets vådor, men hon förordar sannerligen ej heller den motsatta ytterligheten.* Det är djefvulen, denna verldens furste, som gifver de väldige på jorden bistånd, när de vilja förtrycka folken genom orättvisa krig och magtens missbruk inom landet**; de böra för visso icke åberopa sig på Guds välbehag. Att krypa för magten är ovärdigt, vare sig magten sitter hos en avtokrat eller tillhör en folkmassa:

> Hvarhelst du kryper, om i hofsalongen,
> På börsen eller under ockrarns tak,
> I bondklubbsrummet eller gröna gången,
> Så snart du kryper, står du icke rak,
> Ej upprätt, som en man det egnar.***

»Publicitet» är behöflig för att bilda en säkerhetsventil och förekomma missbruk; tidningsskrifvarens kall borde derföre kunna vara lika ärorikt, som det är ansvarsfullt, om han blott vill verkligen vara ej »tidsfördrifvare», utan »tidsupplysare», varna för blindskär, sprida ljus och yrka ej blott nya

---

* Svenska Akademiens Handlingar, del 11, s. 345, 346.

** Predikan på 4:de söndagen efter Påsk.

*** X. Y. Z.

Digitized by Google

rättigheters åtnjutande, utan gamla pligters iakttagande. *

Franzén var ingen ensidig *laudator temporis acti;* han säger på ett ställe:

> Säg mig, i hvilken tid af dem vi känna
> Du ville lefvat hellre än i denna?
> Vi stå dock högre än de gamle stått
> Och större utsigt våra ögon nått;

och i det tal, hvarmed han nedlade »presidiet» i Vetenskapsakademien, yttrade han: »Hvem af oss ville väl byta vår tid mot någon af dem som förut varit? Hvem af oss, om han ock finge välja folk och land så väl som tidpunkt, ville väl hellre hafva lefvat fordom än nu, ehuru mycket vi ock klaga öfver den närvarande tiden? Kunde väl sjelfva Athen, då det som skönast blomstrade af konster och vetenskaper, eller Rom, då dess ära renast och ädlast lyste af dygder så väl som segrar, fresta någon bland oss att önska sig dit från vår Svenska frihet, vår kristliga upplysning? Ännu mindre ville väl någon för allt det romantiska i medeltiden uppoffra hvad den nyare tiden vunnit genom en renad religion, en tryggare samhällsordning, en allmännare själsodling, åtminstone en sedligare ton i det offentliga så väl som i det enskilda lifvet». Prisade Franzén således sin tid lyckligare än andra,

* X. Y. Z.

Digitized by Google

så fann han äfven Sverige lyckligare än andra stater. Väl egde, i hans tanke, den Svenska nationalkarakteren, jemte stora drag, äfven svagheter; å ena sidan hade han der funnit manligt allvar i saker af vigt och oöfvervinneligt hjeltemod i nöd och strid, men å den andra äfven lättsinne och fåfänga samt begär att ej endast njuta, men äfven »*synas* då man njuter»; * men han fann Sverige hafva i häfderna varit framför andra folk gynnadt derutinnan, att de största hvälfningar der kunnat utföras genom ett enda kraftfullt steg, utan blodsutgjutelse och utan betydande söndring i nationen. ** Sveriges nationalära vore obestridlig och, såsom sådan, ett moraliskt kapital: »hvad samvetets bifall är för en enskild menniska, är för ett helt folk dess häfders ära; så länge det ej föraktar denna, kan det ej vanartas». ***

> Visa mig ett land, der du kan mer dig trygga,
> Kan hvad du tänker yttra mera fritt
> Och mer vid allt, hvad du må kalla ditt,
> Af lag och öfverhet beskyddad bo och bygga,
> Än i vår glada, friska, sköna nord,

säger i »X. Y. Z.» de sansade åsigternas förfäktare.

Detta är nu det ena draget i Franzéns politiska sjelfständighet; det andra är dermed hos honom

* Svenska Akademiens Handlingar, del 11, s. 32.

** Ders. del 8, s. 120.

*** Ders. del 6, s. 318.

Digitized by Google

oskiljaktigt förenadt och består i kärlek till lagbunden ordning, till monarkiskt konstitutionela förhållanden, till lugn utveckling. Obenägen mot alla tvära förändringar, fiende till allt kannstöperi, men än mer till all antinomism och alla radikala utopier, har han icke skytt att offentligen uttala sin uppfattning äfven härutinnan. Under Sveriges stora tid, sade han, ansågo icke ännu de, som syftade och verkade framåt, dertill nödvändigt höra, att det gamla, hvarpå man stod, skulle förstöras, innan det nya var färdigt att sättas i stället». * »Allt uppstående på jorden har visserligen en skuggsida jemte den ljusa, men skall det derföre slås omkull, äfven om det vore ett fruktbärande träd?» ** Sveriges väl beror i mycket på dess monarkiska statsform; »Manhem» hade utan konungaväldet redan drabbats af Polens öde, och ingen må här drista tala om republik:

Af sina kungar Sverige har sin ära,
Vid kronan fästad är dess lagerkrans. ***

Man kan bygga stater af moln och i molnen, om man vill; men den förståndige bygger af det virke, som fins till i erfarenheten.

---

* Minnet af Stjernhöök.
** Tal i Nerikes bibelsällskap.
*** X. Y. Z.

Digitized by Google

Familjelifvets helgd, äktenskapets oupplöslighet och ett godt förhållande mellan husbönder och tjenare äro vilkor för samhällsutvecklingens lugna fortskridande. I sistnämnda fallet klagas ofta öfver husbönders kärlekslöshet, men det kan vara fråga, om de icke oftare fela antingen genom öfverdrifven flathet och bristande tillsyn, eller genom ren likgiltighet. * Må man särskildt vårda sig om barnen, beifra deras fel, men ej heller glömma att rent af taga det barnsliga sinnet till förebild. Jesus sjelf anbefalde den förebilden, då han ställde ett barn fram i kretsen af lärjungarne, och denna förebilds betydelse kan fattas af den enfaldigaste. Barnet har visserligen synd och röjer redan i spädare år tecken af vrede, afund, egensinne och olydnad; men rätt behandladt, skall ett barn dock gifva oss mycket att lära och efterlikna. Barnen äro, åtminstone i förhållande till oss, oskyldiga; vi trösta på vår insigt och vår styrka, men barnet lyssnar med uppmärksamhet till föräldrars tal, och dess hjerta är ännu ej så fäst af jordiska föremål, att det ej lätt röres af Jesu kärlek. Han, som sade: »låten barnen komma till mig», har af »barns och spenabarns mun fullkomnat lofvet». Vi hafva sannerligen mycket att göra oss till godo af barnets villighet, lifliga känsla för

* Predikan på Michaelidagen (Strödda predikningar).

Digitized by Google

all orättvisa, färdighet till försoning, ödmjukhet under aga och aflägsenhet från tankar på egen rättfärdighet. * I familjelifvet har qvinnan en stor uppgift, och Franzén sätter hennes kall såsom maka och moder högt, men skulle svårligen i sin uppfattning af qvinnan gillas af emancipationens vänner. Qvinnan må lika litet i Guds församling som i det borgerliga samhället höja sin röst och deltaga i offentliga värf, men i stället ihågkomma, att hon genom barnens uppfostring kan »uträtta mer till förekommande af laster och brott än alla lagar och domar, bojor och spön». Qvinnans segerkraft är hennes oskuld, men med denna är ödmjukhet oskiljaktigt förenad. »Ödmjuk var Eva så länge hon var oskyldig». Om ock mannen bör gifva qvinnan all tillbörlig heder, bör hon ej förgäta, att »mannen är qvinnans hufvud». »Allt detta», säger Franzén, »gör sig sjelft emellan kristligt äkta folk, som af hjertat älska hvarandra. Men ett hufvudsakligt medel dertill är, att qvinnan ända från ungdomen lär sig att vara ödmjuk inför Gud och menniskor och söker sin prydning icke så mycket i det, som utvertes är och lyser för verldens ögon, utan i oskuld och fromhet, i en stilla och indragen flit, i en sorgfällig och välvillig uppmärksamhet mot alla menniskor, men i

* Predikan på Michaelidagen (Samlade predikningar).

Digitized by Google

synnerhet mot dem, som henne närmast äro». Till denna ödmjukhet hör just en viss *indragenhet* och tystlåtenhet, varsamhet så väl i tal som gerning. »Om Eva icke inlåtit sig i ett onödigt och oskickligt samtal med ett för henne obekant och främmande väsen», säger Franzén med en viss hög naivitet, »så hade hon ej fallit». *

Skulle man lyssna till den allmänna röstens sjelfkorade målsmän, då vore, säger Franzén, »folket», i hvars namn de anse sig tala, endast några samhällsklasser, och dessa skulle ega rätt att utgifva sig såsom det hela. Men »folket» är något annat:

> Ej endast de, som äng och åker ega,
> Utgöra folket, eller de, som bröd
> För dagen blott förvärfva sig med nöd.
> Till folket hör så krigaren som presten
> Och den, som upphöjdt embete beklär,
> Ja den, hvars sköld en greflig krona bär. **

Emellertid kan man ännu hoppas, att allmogen, såsom förr, står fast

> Vid sin regering som sin tro

samt är ganska oberörd af det till större delen konstlade missnöje, som man söker framkalla. ***

* Den sköna predikningen på Marie bebådelsedag: »Eva och Maria såsom en dubbel spegel för qvinnan».

** Helsning från Nynäs.

*** Rabulisten och landtpresten.

Digitized by Google

Vän af lugn, organisk utveckling, misstrodde Franzén, huru mycket han än motsatte sig begäret att segt fasthålla *allt* gammalt, de samhällsförbättrare, hvilka efter abstrakta teorier vilja våldsamt förändra det bestående:

> Ej söndertagas, för att åter sättas
> I en mekanisk gång, kan statens kropp.
> Den lefver, växer genom rot och knopp. *

Den otacksamhet, som från ett visst håll visades Carl Johan, sårade honom djupt, och han kunde då utbrista:

> Konungar sätter du ner och tillber hjeltar och snillen.
> Godt! Men hvad gör du i fall hjelten och snillet är krönt,
> Krönt ej med lager blott, men äfven med konungakrona,
> Hvilken ett frigjordt folk bjöd åt en menniskovän? **

Under allt detta var han icke »stationär»; statens lif, likasom individens, upphör, menar han, då

> puls ej mera slår,
> Då lungan hvilar, hjertat stilla står;

men det framåtskridande, för hvilket han kämpade, skilde sig från de radikale förnekarnes derigenom, att det öppnade gränslösa utsigter ej blott åt tidslifvet, men in i det eviga,

> I ändlös fröjd, som tro och kärlek ana. ***

---

* Helsning från Nynäs.

** Till en ibland hundratusen vid jubelfesten 1843.

*** Allt är i rörelse. (1843).

Digitized by Google

Det är väl sant, att Franzén må hända med åren och varnad af erfarenheten blef mer angelägen att i politiken vårda och bevara det fädernearfda, än ynglingen varit; men i allt väsentligt äro hans åsigter under hela hans lifstid de samma: läser man skrifter, som han utgifvit 1810, eller sådana, som han låtit trycka 1843, så förvånas man öfver likheten i uppfattningssätt och finner i begge samma ovilja mot förtryck, samma frihetssinne, men ock samma kärlek till det ordnade, det lagbundna, samma obenägenhet mot snabba, oförmedlade öfvergångar samt mot hvarje försök att skaka altar eller tron.

Omöjligheten af social jemlikhet på jorden var honom en solklar sak. »Rike och fattige måste vara bland eder», hade skriften sagt. Egendomsgemenskapen i den första, lilla kristna församlingen berodde ej på någon pålaga, utan var frivillig, och någon dylik förbindelse kunde än mindre, sedan församlingen vuxit ihop med det borgerliga samhället, åläggas de kristne; icke heller finnes dertill någon grund i Jesu lära, som, långt ifrån att upplösa samhällsbandet, tjenar att stärka dess kraft och helgd. »Han, som befalde att gifva kejsaren hvad kejsaren tillhör, måste ock vilja, att hvar och en annan skall bekomma, behålla och bruka det honom tillhör, hvarförutan samhället ej kunde

Digitized by Google

ega bestånd». * Först i den tillkommande verlden skola de timliga ojemnheter, som här varit för vår individuela uppfostran nödiga, försvinna; redan innan dess kan och skall dock klyftan i någon mån jemnas genom de rikes ädelmod och menniskokärlek samt genom allas arbetsamhet och tålamod. Alla äro vi inför Gud jemlika, och när döden kommer, hvad båtar oss då, om vi här i tiden varit bättre eller sämre klädde, om vi bott i ett stort hus eller i en liten koja, om vi varit högt ansedde eller ringa hållne? ** Från alla jordiska jemlikhetsutopier böra vi emellertid, derföre att de i sig äro orimliga samt i det yttre outförbara, afhålla oss:

Idén om allas jemlikhet är skön,
Men faller platt, då den skall bli ett rön. ***

I en särskild straffrättsfråga har Franzén uttalat sig, nemligen i afseende på dödsstraffet, och den milde evangelisten yrkade dettas bibehållande. »En otidig skonsamhet gör mycket ondt». Dödsstraff böra visserligen sparas för de största missgerningar, men det vore en »missförstådd menniskokärlek» att vilja afskaffa dem. † Och i en dikt säger han:

* Predikan på Allhelgonadag.

** Predikan på söndagen Septuagesima.

*** Helsning från Nynäs.

† Predikan på 4:de söndagen efter Trefaldighet. — Smärre andeliga skrifter: Det femte budet.

Digitized by Google

De, som af ömhet för ett brottsligt lif
Bortrycka svärdet ur rättvisans hand,
De borde ock, sin grundsats trogne, ifra
Mot all beväpning, allt som hör till krig
Och gjuter strömmar af oskyldigt blod.
Men ej förgäfves, så aposteln lär oss,
Bär öfverheten svärdet, och hon fick det
Ej blott till landets värn mot utländsk våldsmagt:
Det gafs ju ock till hägn för inre frid. *

Samma enhet och helhet, som vi funnit i Franzéns poesi, i hans estetiska och i hans politiska meningar, råder ock i hans uttalade åsigter rörande filosofiska, religiösa och kyrkliga frågor. Angående materialismen yttrade han, i sin teckning af Scheele, ganska rigtigt, att den aldrig kan förklara, huru en kroppslig inverkan kan framkalla förnimmande, eller viljebeslutet framkalla kroppsliga rörelser: »blefve det ock möjligt för anatomien att ställa i lika klar dag hjernans mekanik som ögats, eller för psykologien att utveckla hela medvetandets djup, så skulle dock öfvergången från det kroppsliga intrycket till det andliga förnimmandet äfvensom sambandet mellan viljans

* Om dödsstraff. Jfr hans anförande vid 1840 års riksdag den 1 augusti (presteståndets protokoll). — Ofta beröras för öfrigt frågor, som gälla antingen det dagliga lifvets angelägenheter eller samhällsförhållanden och ärenden af allmänt intresse i de bidrag, Franzén stundom lemnade till det Evangeliska Sällskapets skrifter. Tegnér prisade mycket dessa bidrag (se Tegnérs Efterlemnade Skrifter, del III, s. 432).

Digitized by Google

bud och lemmarnes rörelse deraf icke kunna förklaras». Ateismen ansåg han vara en sådan vidunderlighet, att dess förekomst hos vetenskapsmän knappt kunde förklaras.* Den personliga erfarenheten strede mot denna lära, ty »icke blott i de stora verldshändelser, af hvilka hela riken störtas eller upprättas, utan ock i vår egen lefnad röjer sig den underbara kedja, hvari en allsmägtig hand håller allt hvad i tiden sker, så väl som allt hvad skapadt är».**

Huru stor inverkan Kants läror haft på Franzén, kan man af många uttalanden i hans skrifter finna. Att menniskans *kunskap* ej kan sträcka sig längre än till den sinliga erfarenheten, var en af Kant mottagen sats, som han strängt fasthöll. Själen »kan icke gå utom sitt eget medvetande och finner derinom intet annat än sina egna föreställningar»; det vore djerft att utan vidare tillägga dessa objektivitet. Menniskan kan ej med förståndet bevisa Guds existens eller själens odödlighet; hon stannar då i antinomier, något som ej hindrar att hon i alla fall måste »yrka dessa föreställningar såsom oskiljaktiga från det menskliga förnuftet», d. v. s. såsom de af Kant omtalade »förnuftsidéerna». Men vid det sund, der filosofien

* Svenska Akademiens Handlingar, del 22, s. 338.

** Dersammastädes s. 23.

Digitized by Google

måste stanna och öfver hvilket hon ej mägtar föra oss, kan man »ropa efter en båt från andra stranden, nemligen uppenbarelsens, och der finna vi icke endast de sanningar, filosofien yrkar, bekräftade, utan ock de frågor, hon ej kunnat upplösa, förklarade genom ett system af händelser, som ingen annan kunnat tillställa eller beräkna, än Han, som vänder med sitt finger, såsom jordens klot, så äfven årtusendens timglas». Mennisko-förståndet är, sade Franzén med begagnande af Kants terminologi, fullkomligen *blindt*, så snart det vill gå utom sinnenas af tiden och rummet inskränkta krets. Om filosofien, det oaktadt, vill förkasta uppenbarelsen, så dömer hon sig sjelf till undergång, alldenstund hon sjelf är en »vetenskap af idéer, hvilka ej mindre än uppenbarelsens läror öfverstiga den synliga verlden». Man igenkänner här Kants lära om förnuftsidéernas på en gång nödvändighet och, till följd af felande *åskådning*, otillräcklighet såsom kunskap. *

Uppenbarelsen lemnar oss den kunskap, som ej på annat sätt kan vinnas. Men kunskapen, såsom sådan, hjelper oss föga; vi behöfva icke blott undervisas, utan försonas. ** Den naturliga moralen räcker här ej till, ty moralen är

* Svenska Akademiens Handlingar, del 10, s. 316—319.
** Predikan på annandag Pingst.

Digitized by Google

En blomma utan frukt, om hon ej, närd
Af tron, får lif ifrån en högre verld. *

En gång, i tidens fullbordan, torde det för öfrigt visa sig, att filosofien, om hon, utan att göra otillbörligt intrång på religionens område, fullföljer sitt verk, skall med den senare vänskapligt förenas i resultaten **; de mötas till slut,

Då allt i evig klarhet vecklas ut.

Man inbillar sig stundom, att allt samhällsondt skall botas genom »upplysning»; detta är icke förhållandet. Man må ropa huru mycket man vill:

»Upplys folket och skaffa det bröd, så sker dess förbättring»,

så står det i alla fall fast å ena sidan, att

För att se hvad han stjäl, tänder ock tjufven sin dank,

å den andra, att »menniskan lefver ej endast af bröd». Icke heller är det sant, att förståndsodlingen, hur mycket hon än må utvecklas, skulle kunna lösa alla gåtor; det fins alltid ett »residuum» qvar, som icke låter sig uppfångas i ändliga begrepp, och detta »residuum» är just det allra heligaste,

allt som vårt innersta rör. ***

Särskildt farlig är i tidens spekulation den panteistiska rigtningen, derföre att hon, följdenligt

* Rabulisten och landtpresten.
** Dersammastädes.
*** Det oförklarliga. Dikter III.

Digitized by Google

utdragen, aflägsnar tron på en personlig Gud och på individens ansvar. Det sägs, att man försvinner i »alltet», som är Gud, lik droppen i sjön; men Franzén frågar:

Hvad är odödligheten, hvad är domen,
Hvad är det nya lif, den nya dag,
Hvad är jag sjelf, när jag ej mer är jag? *

Mot en Gud, som är »af evighet fäst vid tingens ked och stängd i verlden samt blott i menniskan vet af sig sjelf», vilja vi kristne aldrig utbyta

Den Fader, som Guds Son oss känna lär,

och vi anse dylik »hednavishet vara natt för tanken och frost för hjertat». ** Att förklara den verkliga kristendomen för »religiös» myt, var Strauss' djerfva försök; men en dödlig har ej kunnat uppdikta det kärlekens under, som, fattligt för ett barn, innehåller den djupaste visdom och den mest tröstande nåd. Teologien försyndar sig, om hon ingår förbund med Hegelianismen och vill förtunna de kristna uppenbarelsesanningarna till vissa moment i den rena tankens utveckling. Schleiermacher sjelf felade, då han filosoferade bort mycket, som är för kristendomen väsentligt. Ett oting är

* Rabulisten och landtpresten.
** »Den nya papismen».

Digitized by Google

hela denna kompromiss, ett oting är den dogmatik, som

> Med sitt himlaljus ej nöjd, sig skyndar,
> Så snart en ny filosofi är kläckt,
> Att efter modet byta om sin drägt.
> Ja, att en fåfäng verldsbeundran vinna,
> Förändrar hon, lik en behagsjuk qvinna
> Som blir betagen af en dagens sprätt,
> Ej blott sitt skick, men ock sitt tänkesätt. *

Nej, läran om syndafall och läran om försoning kunna ej, få ej rubbas, huru mycket »ormen», som »var den förste rabulisten», vill sprida misstro till bibelns egen berättelse om sjelfva det fall, i hvilket han var en af hufvudpersonerna. Denna lära om syndafallet är icke en allegori, den är en sorgligt faktisk tilldragelse, och de störste tänkare och snillen falla ännu i den snaran att, i trots af Gud, vilja »varda såsom Gud». *Eritis sicut Deus:* det är än i dag afgrundsrösten, och den ljuder till och med i odödlige skalders verk. ** Synden är icke, som man påstår, en »nödvändig skugga» blott i tillvaron:

> Spörj samvetet hos dem som hädanfara! ***

---

* Rabulisten och landtpresten.

** Dersammastädes. Jfr en uppsats af Franzén i Theophrosyne.

*** Frågor till författaren af »Grunddragen till den kristliga sedoläran».

Digitized by Google

Franzén var varm vän af statskyrkan, och han ansåg den nära föreningen mellan stat och kyrka vigtig för begge, men framför allt för staten. Icke sällan hör man, sade han, just de ytliga personer, som anse religionens förnämsta värde ligga i det bistånd, hon ger samhällsmagten, dock yrka, att hon skall anses och behandlas som en blott enskild angelägenhet. Men när alla de heliga band, genom hvilka regeringen nu försäkrar sig om äktenskapets helgd, om barnens kristliga uppfostran, om tjenares goda seder, om vittnens sannfärdighet, blifvit dragna undan dess tillsyn och kunna utan hinder af dess myndighet upplösas och förfalla: hvad stöd har den väl då af alla de särskilda, hvarandra förkättrande sekterna inom dess område? När staten sjelf ej har någon religion, när han förklarar sig ej bunden af någon tro på Gud, huru kan han fordra den af sina medlemmar? Huru kan ens någon undersåtlig eller medborgerlig ed komma i fråga?* Än mindre kan väl kyrklig vigsel eller barndop eller nattvardsgång eller någon annan af de förbindelser, som utmärka en kristlig församling, åläggas någon medborgare af en öfverhet, som icke sjelf är kristen. Betraktas frågan ur den högsta synpunkten,

* Franzén var för upplyst att kunna önska borttagandet af alla löfteseder.

Digitized by Google

så är det visserligen ingalunda någon fara, att den evangeliska kyrkan, om hon än miste den verldsliga magtens skydd, skulle gå öfver ända. Sina skönaste segrar har kristendomen vunnit, då den varit mest betryckt och förföljd. Men värre än någon af de våldsamheter och blodsutgjutelser, med hvilka kyrkan hemsökts, vore den köld, det förakt, den nedsättning i allmänna omdömet, för hvilka hon troligen blefve blottställd, om hon saknade allt värn af den borgerliga styrelsen, allt afseende såsom en offentlig, för hela samhället gemensam angelägenhet. Då skulle de, som anse sig för mycket upplyste och öfver mängden upphöjde för att behöfva någon annan ledning än sitt eget förstånd och samvete, uppenbarligen yttra hvad de nu i tysthet tänka om all positiv religion. Snart skulle äfven de oupplyste härma deras tänkesätt, och den allmänna tonen blefve att anse allt, hvad kristligt är, lika med det, som nu kallas sekteriskt och pietistiskt. Ehuru en plantskola för himlen, står kyrkan likväl på jorden och behöfver der utrymme och hägn. Ehuru en Herrens plantering, hvaråt endast Han sjelf växten gifver, kan hon dock endast med olägenhet umbära den omgärdning, den vård, hon derigenom får, att hon med staten sammanhänger i en förbindelse, der den ena stöder den andra. »Upplysningens», ja

Digitized by Google

stundom »religionens» härolder åberopa mot ett särskildt, af staten erkändt presterligt embete den puritanska fanatismens lösen, att de rätte kristne äro allesammans prester. Men samma skriftspråk säger äfven, att de alle äro konungar. Således skulle allt, hvad deraf kunde slutas mot prestembete och kyrkostyrelse, gälla äfven mot konungamagten, ja icke blott mot denna, utan mot all borgerlig öfverhet, all verldslig regering. En hvar, som läser orden i deras sammanhang, borde dock kunna förstå, att de angå en högre verld, en annan tingens ordning än den nuvarande på jorden.*

Ett äkta par är stat och kyrka
Och oupplösligt är dess band,
Vid hennes hjerta *han* får styrka
Och *hon* får trygghet vid hans hand,

sade Franzén i dikten till Hartmansdorff, men han tillade, att den öfvervägande faran vid en skilsmessa komme att drabba staten:

Ve honom, om han blir allena!
Hon i allt fall är Herrans brud.

Väl prisas lifvet i Amerika,

Der hundra kyrkor, som hvarann bestrida,

likna

Hundra kronor af kristall, som sprida
Kring salens rymd sitt rika återsken;

* Svenska Akademiens Handlingar, del 15, s. 69—72.

Digitized by Google

men Franzén spörjer ändå:

> Månn' ej i lugna sjön, der svanen seglar,
> Den klara himlen skönare sig speglar
> Än i en mängd af rännilar, som små
> Och grumliga med sorl bland stenar gå? *

Den Svenska kyrkan har hittills hållit sig fri både från »dolskhet och från svärmeri», och hon har icke gjort sig förtjent af statens likgiltighet, hvilken här skulle vara det samma som djup otacksamhet.

Denna hängifvenhet för den Lutherska kyrkan var hos Franzén förenad med stark antipapism. Den Romerska kyrkan är för honom rent af en »djeflaboning», full af hedniskt afguderi; hon är qvinnan på vilddjuret, som rusar konungar och folk med vinet i sin gyllene, men orena kalk. Förfalskad är i Rom religionen till sjelfva källan. ** Visserligen förekomma stundom hos Franzén något mildare yttranden, i hvilka han liknar den Romerska läran vid en »mulen dag», protestantismens vid en klarnad och solig; men i allmänhet synes han knappt benägen att hos katolicismen erkänna något värde. Det oförnekliga förhållandet, att dels den Lutherska läran har större djup och skriftenlighet icke endast i mindre vigtiga, utan i de allra väsentligaste stycken, dels

* Rabulisten och landtpresten.

** Tal vid jubelhögtiden 1830.

Digitized by Google

den katolska kyrkans historia visar verkliga styggelser, förmådde honom att på denna kyrka tillämpa jemväl sådana ord i Uppenbarelseboken, som långt snarare kunna anses afse en i de yttersta tiderna sig uppenbarande, hednisk och antikristisk kultur, hvilken sätter sig öfver *allt* hvad gudstjenst och kyrka heter — den senare må vara luthersk eller katolsk — samt förföljer alla, hvilka tro på Guds Son.

Uppträdde Franzén på detta sätt mot romanismen, så var han å andra sidan oblidkelig motståndare till all ensidig individualism och öfvertygad att denna utmynnar i fullkomlig atomism. Om yttre gudstjenst och församlingsband upphörde, sade han, så skulle i de flesta fall äfven all inre gudsdyrkan försvagas och försvinna. Det är med gudstjensten som med språket; det egentliga och hufvudsakliga är det, som orden betyda, men *utan* dem skulle man ej kunna yttra sin mening, icke ens tänka, åtminstone icke underhålla, utveckla och samla sina tankar. Man har fullgiltig anledning att tvifla om upprigtigheten i deras enskilda gudsdyrkan, hvilka utan verkliga hinder och skäl underlåta att deltaga i församlingslifvet, ej gå i Guds hus och ej akta hvad ett kristligt samhälles skick och ordning fordrar. *

* Predikan på elfte söndagen efter Trefaldighet.

Digitized by Google

Under kyrkans tillsyn bör skolan stå. »Nu vill man antingen beröfva henne all befattning dermed eller ock förvandla henne sjelf till en blott skola; ömsom det ena, ömsom det andra hör man yrkas af samma röster, åtminstone af samma anda».* Men Franzén yrkade:

Må skolan, som på kyrkans grund är byggd,
Af denna låna både stöd och skygd,
Men icke kan hon henne undanstöta:
Guds dyra hjord skall herden troget sköta
Och lammen taga i sin ömma vård,
Men för att samla dem i Herrans gård. **

Så bestämda och klara voro Franzéns åsigter, och han tvekade aldrig att som biskop eller skald beifra det, som syntes honom falskt och felaktigt. Men med allt detta var han, såsom man redan kunnat se af striden med Ignell, mild och *irenisk* mot sjelfva personen. Han kände mera bedröfvelse än harm, då han märkte heretiska åsigter, upplösande syften eller falsk förmedling mellan panteism och kristendom; om honom sjelf gälla derföre de sköna orden i »Gustaf Adolf i Tyskland» om Johannes Bothvidi:

Vanligen stod hans panna i solsken, såsom en insjö
När han i aftonens lugn förgylls af den sjunkande solen.
Nu ett moln deröfver sig drog, dock icke ett åskmoln,

* Svenska Akademiens Handlingar, del 15, s. 71.
** Rabulisten och landtpresten.

Digitized by Google

Utan ett sådant, som himmelens blick sig bryter igenom.
Icke förföljande nit, den frommes bekymmer allenast
Kände han, lidande sjelf, då han fruktade irring i läran.

På honom, han måtte för öfrigt i ögonblickets ifver aldrig så ofta fatta eld, kan lämpas hvad han säger om Rydelius: »blotta hans person, genom den kristliga anda, som upplifvade allt hvad han talade och gjorde, måste verka till uppbyggelse, hvar han än syntes, i samqväm som för altaret, på resor som hemma». *

I sjelfva verket framträda Franzéns sundhet i lif och åsigter, hans af alla vitsordade vänsällhet i en nästan ännu skönare dager, om man besinnar, att detta rena väsen af naturen var häftigt, ömtåligt och lätt antändligt. Tegnér klagade, såsom vi redan sett, stundom öfver sin väns lynne, som ej tålde »en halfdragen anda af tadel». Rydqvist berättar ock i sin otryckta sjelfbiografi: »Franzén, med sitt retliga och uppbrusande Finska lynne, berodde af dettas beskaffenhet, sade mig den ena stunden de största loford och var färdig att omfamna mig, då han en annan stund ej var långt ifrån att köra mig på dörren. 'Det är lamsens vrede', sade Geijer om Franzén, när han blef upplexad. Emellertid var det ej alltid så angenämt att vara utsatt för Franzéns oändliga ömtålighet

* Svenska Akademiens Handlingar, del 10, s. 380.

Digitized by Google

och att litet emellan få med ganska bittra ord umgälla en oskyldig utlåtelse i Heimdall, der Franzén anade ett försåt och ur hvilken han frambesvor ett oväder. Min uppfattning af hans episka författarskap misshagade honom mycket. 'K. Sekreteraren kan bättre än någon annan inse det rätta, men han vill icke göra mig rättvisa': dylika utlåtelser fick jag smälta. En annan gång stämplades som en elakhet, att jag i Heimdall ställt Franzén i bredd med Tegnér; Franzén sade sig visst tro sig vara litet poet, men att jemföra honom med Tegnér, vore långt ifrån någon vänskapstjenst». Dessa uttalanden af Tegnér och Rydqvist bekräftas, om man genomgår Franzéns efterlemnade bref. Man måste stundom le, då man ser, hur vred Franzén, som ville, att hans korrektur skulle läsas med största omsorg, kunde blifva, när sättaren gjorde sig skyldig till fel; han flammar då upp och gifver dundrande föreställningar. Hans handskrift var emellertid ej lättläst; orden voro till ytterlighet otydliga; Beskow brukade, när han fått mottaga ett bref från Franzén och stafvat sig genom detsamma, omedelbart sjelf renskrifva det, emedan han ej var viss att vid ny genomläsning åter kunna tolka innehållet, och Franzén sjelf måste stundom, då man kom till honom med hans egna skrifvelser och bad honom tyda de dunkla

Digitized by Google

runorna, erkänna sin egen oförmåga.* Man ser häraf, att »stilens» klarhet, som annars i hög grad utmärkte Franzén, ej får tagas i alltför bokstaflig och låg mening; man finner ock, att de sättare, som hade beröring med denne målsman för *genus irritabile vatum*, ej alltid hade glada stunder. Men hans utbrott af missnöje voro i detta som i andra afseenden öfvergående; det i grunden evangeliska sinnet framträdde snart å nyo med sol på klarnad

* Wallin skrifver den 4 januari 1839: »Ännu en gång anhåller jag, att, när du någon gång skrifver mig till, du ville göra dig liten möda med bokstäfvernas tydlighet. Ditt sista bref kan jag på flera ställen omöjligen dechiffrera, ehuru jag tagit hjelp af Tegnér». Wingård säger den 5 april 1837: »hvad du skrifver om Lapparne, har jag ej kunnat läsa»; Rutström skref den 29 januari 1821: »af sista sidan i ditt bref är det icke tre ord, jag kan läsa, oaktadt ett långt bemödande och verklig både öfning och kunskap». Den humoristiske Rutström beslöt en gång att hämnas. I slutet af ett bref till Franzén sade han sig nu komma att berätta en högst märkvärdig och för Franzén vigtig nyhet; derefter härmade han Franzéns suddiga stil, inflickande här och der ett läsligt ord bland andra, som endast utgjordes af streck och krokar, och sade till sist: »då du, som jag förmodar, försökt att taga reda på det ofvanstående, kan du erfara, hur ondt jag sliter med dina bref». Fredrika Bremer yttrade den 10 april 1842: »Jag skref en gång till en Dansk författare, som önskat sig en skrifvelse från dig, min gode farbror, att dina tryckta skrifter äro folks dagliga njutning och andliga bröd, men att endast englar kunna läsa din handskrift. Och i dag, vid erhållandet af ditt bref af den 2 april, känner jag mer än vanligt, huru litet jag är en engel».

Digitized by Google

himmel. Skaldens vänner förstodo honom, de kände den älsklige sångaren, hvilken skulle kunnat, likt Horatius, säga sig vara

Irasci celerem, tamen ut placabilis esset,

och Sveriges vittra häfder kunna icke uppvisa ett skönare förhållande mellan skalder än det, som förenade Franzén, Wallin och Tegnér. Den sistnämnde, som af många skäl var den i landet högst uppburne och sjelf skämtade öfver sin »liderliga popularitet», sade åt Rydqvist: »Franzén är mycket mera poet än jag, men han förstår icke, som jag, att klatscha med penseln»; sin tanke om Wallin tillkännagaf han, då han bad den, som ville rätt tolka den himmelska kärlekens mening, att

gå till himlens ordbok, till Wallin.

Då åter Franzén en gång ville för Rydqvist upplåsa ett stycke af Wallin, brast han i gråt och utropade: »så kan ingen skrifva mer än Wallin». Intagande är en episod, som Franzén sjelf i ett bref till Tegnér* omtalar. Tegnér, som för tillfället var sjuk, vemodig och tryckt af förtidiga dödsaningar, hade sändt Franzén, hvilken då ännu var kyrkoherde i Kumla, sin nyss afslutade sång Axel. Sändningen kom en qväll, då Franzén, som brukade gå tidigt till hvila, redan insomnat; men

* »Ur Esaias Tegnérs papper». 1801—1844.

Digitized by Google

hans hustru, som ännu satt uppe, väckte den sofvande, viss att bereda honom en glädje, och läste högt ett och annat stycke ur den förtjusande dikten, hvari hon bläddrat, medan Franzén läste Tegnérs bref. Man ser framför sig denna »interiör», ser Franzén i sitt trefna hem och makan, som, sittande på sängkanten, vid lampan för honom läser högt ur den nyss ankomna sången. Och deras ögon tåras, och Franzén med sitt afundsfria hjerta glädes åt Tegnérs ära. *

Franzén var värd den tillgifvenhet, som nästan från alla håll visades honom, men som han aldrig genom falsk eftergifvenhet eller döljande af sin mening sökt vinna. Han egde *serenitas animi*, och i hans poesi afspeglar sig denna inre klarhet, likasom i hans lif. Han fruktade ej striden, men hörde ej heller till dem, hvilka deri hafva sin glädje och hvilka med stolthet upprepa det Spanska: *yo contra todos*. Han var ytterst känslig, och ett nålstyng var för honom som en värjstöt; men det är hans heder att han, det oaktadt, aldrig tvekat att blottställa sig för anfall, när det gälde att värna heliga föremål.

---

* Franzén har för Stephens' öfversättning af Frithiofs saga skrifvit en biografi öfver Tegnér med ledning af upplysningar, som den senare lemnat honom.

Digitized by Google

I sin diktning målade han ej gerna det dystra, det förfärande; passionen har ej grumlat hans skaldskaps lugna sjö. Han skildrade helst det ljusa, det fridfulla, och det kan ju vara godt, att det sköna egde en sådan vän, när det fula har så många. Försynt i sitt poetiska skrifsätt, ville han aldrig besticka genom färgvirtuositet; ej heller aftecknade han med ängslig omsorg alla småsaker, gaf icke åt allt lika värde. Han ville snarare behaga än förvåna. De ämnen, han valde, voro stundom »små» och hvardagliga; men i sjelfva verket har den konstdomare rätt, som sade: »det fins små konstnärer, inga små ämnen», och Franzén var ingen liten konstnär. Något jägtande, något nervöst kan man ej hos honom upptäcka; hans poesi har helsa, hvarje hans dikt har ett utseende af sanning och lycka. Han kan lätt fördunklas af poetiska qvickhetsjägare, och hos honom fins så godt som ingenting af det paradoxala, hvarmed mången, i hopp att derigenom visa sig »ursprunglig», brukar ståta; han var dertill alltför sann och ärlig. »I allt hvad du skrifvit, talat eller gjort här i verlden», skref till honom Wallin den 14 april 1837, »har du afpreglat din fromma, varma, rena och harmlösa känslas outplånliga och genomskinliga karakter, denna *Levkonoë*, som endast den i »succus» och »sanguis» förbytta, i hjer-

Digitized by Google

tats djup rotfästa kristendomen kan fostra och fullända hos menniskan». * Och Melin skref till Franzén, då han skickade honom sina föreläsningar öfver Jesu lif: »Menniskans anlete åldras ej. Att än med Emili tillbringa en afton i Lappland och se ett Arkadien framtrolladt vid polcirkeln, än med Columbus fara öfver vestervågor, än lyssna till Saimens klagande svall och påminnas om det trogna Finland, Sveriges högra arm innan ordet *fuimus* var uttaladt — detta allt kunde väl låta mig glömma det närvarandes obehag och i mitt sinne inpregla den oförgätliga bilden af en personlighet, som bildar den mest afgörande motsats till en i egoismens prosa förstelnad tid». Atterbom tillegnade honom det tredje bandet af »Siare och Skalder» med de rörande orden: »Fader, Finlands sista, ovärderliga skänk till det gamla moderriket, ur hvars minne det aldrig kan utplånas! Det tillåts gossen att leka under din diktnings leende majgrönska, när dess lärkor, dess dufvor, dess näktergalar slogo sina tidigaste toner. Det tillåts ynglingen att såsom lärjunge vandra vid din sida i Kumla park, medan den ännu beboddes, i tvåfaldig bemärkelse, af sångens döttrar. Det tillåts mannen att finna sig räknad bland dem, för hvilka du öppnade din enskilda vänskaps helge-

* Bref i Grafströmska arkivet.

Digitized by Google

dom. Om någon uppspanar dessa blad, sedan den hand, som tecknat dem, sönderfallit till stoft; om han vid den varelse, som bar *mitt* bortglömda namn, fäster en, om än flygtig, likväl ej alldeles likgiltig uppmärksamhet: må de då berätta, huru man, i din sista samtid liksom i din första, erkände din oinskränkta rätt till Sveriges beundrande tacksamhet och kärlek».

Långsamt sjönk hans lefnadssol bland det nordliga Sveriges isar och snö. Särskildt under år 1845 klagade han öfver de svåra tryckningar åt bröstet, som plågade honom, och hans lidande blef långvarigt. »Jag har svårt att nyttja mina händer», meddelade han en vän, »jag nyttjar derför Fannys hand»; när denna dotter sedermera gifte sig, blef Franzéns yngsta barn Charlotte hans handsekreterare. * Hon läste högt för honom, hon

---

* Franzéns barn i första giftet voro: *Maria Helena Rosina*, född 1800, gift med generaldirektören m. m. Carl Daniel von Haartman, *Franciska Wilhelmina*, född 1802, gift med Carl Julius Vult von Steyern, *Henriette Elisabeth*, född 1803, gift med A. A. Grafström, och *Frans*, major vid Vesterbottens fältjägarekår, född 1804.

Hans barn i andra giftet voro: *Carl Wilhelm*, vice bergmästare, född 1809, *Nils Choræus*, stadskomminister i Hernösand, född 1811, *Helena Sophia*, född 1813, gift med A. A. Grafström i dennes andra äktenskap, *Sem Johan*, häradshöfding, född 1815, *Seth Mikael*, grosshandlare, född 1816, *Fanny*, född 1820, gift med konsul Kempe, och *Charlotta Christina*

Digitized by Google

rörde med foten sakta hans gungstol, hon ledde honom, så länge han ännu orkade gå, till ån vid Säbrå och satt med honom bland trädens skuggor, medan han, njutande af fågelsången, var försjunken i inre syner, i minnen eller i andaktsfulla betraktelser. När han sedan blef bunden vid rummet, ville han gerna se blommor omkring sig; då han slutligen ej mer mägtade upplyfta sitt hufvud för att se krukorna i fönstret, ställde man blomsterstånden på golfvet, så att hans ständigt sänkta blick skulle få njuta af deras fägring. Rosengisselns »sträfva växt», men sköna blomma blef för honom en bild af det uppfostrande lidandet, hvilket låter fulländningen födas ur taggar af qval; purpurvindan, som, klängande sig fast kring sitt stöd, höjde sig allt mer, syntes honom innebära en

---

Elisabeth, född 1822, sedermera i äktenskap förenad med samme Kempe. Tvenne söner, utom de här uppräknade, dogo i späd ålder.

De Franzénska afkomlingarne voro således många. När åtskilliga af dem sjelfva i sina giftermålsförbindelser gåfvo lifvet åt barn, så bevarade de uppväxande, nya telningarne ofta de Franzénska dragen och utmärkte sig genom stor skönhet. Då man ännu i dag stundom sammanträffar med personer, hvilka härstamma från Franzén, tycker man sig i ansigtets oval, i de sköna ögonen, i näsans form och i ett visst drag öfver munnen igenkänna den Franzénska typen och erinras om skaldefadern, sångarfursten, vitterhetens patriark, kring hvilken ett slägte af genier med idealt tycke af ättefadern uppväxte.

Digitized by Google

maning att, allt trognare omfattande »trons stöd», lyfta den inre varelsen ur stoftet, och för en *Nerium splendidum*, som nedflyttats till foten af hans bädd, betygade han sin tacksamhet i dessa intagande, milda ord:

Sänkt mot jorden, mitt hufvud ej mer till ditt möte sig höjer,
Der du i fönstret står, stolt af din höga gestalt.
Ack, jag har sett dig så rikt utveckla din glänsande skönhet!
Nu förgäfves för mig öppnar du hela din prakt.
Men då jag, nöjd att försaka den syn, mina ögon ej nådde,
Lade mig tyst i min säng, ställdes du ned vid dess fot.
Och nu ser jag förtjust dina stänglar tyngda af rosor,
Rosor af eget behag, eget i skepnad och färg,
Ser dina löf, dem lika, som krona odödliga minnen,
Pryda din spensliga stam, pryda den krona, du bär.
När jag om morgonen vaknar, på dig mina blickar sig fästa
Och upptäcka en ny klase af blommor i knopp.
Lik en engels flägt, din vällukt sprids till mitt läger,
Och jag känner ej mer plågan, som störde min sömn.
Hvad ett särskildt värde dig ger — du förnyar din skönhet
År från år, allt mer lysande såsom du nämns.

Under samma tid roade han sig, för att förströ sinnet och söka glömma plågan, med att dikta sina sinnrika *charader*, ett älskvärdt lekverk, som gömmer åtskilligt allvar och med epigrammets plötsliga, lätta eldsken belyser någon dårskap eller någon annan hvardaglighet i lifvet, men ock stundom kastar en liten stjernglimt öfver djupa er-

Digitized by Google

farenheter. De äro ett skämt af reflexionen och inbillningen i förening. *

Så länge han kunde, åkte han dagligen ut, äfven om han måste lyftas upp i vagnen. Men allt mer ökades plågorna; »de ansätta mig dag och natt», sade han, »men Gud ske lof, att jag har mellanstunder, då jag ännu kan njuta lifvet, omgifven och vårdad som jag är». För att lindra den sömnlöses lidande måste man slutligen genom underlagda medar förvandla hans bädd till vagga;

* Bland de sinnrikare charaderna må några anföras:

2.

Mitt första vill vid lyckans port en hvar,
Mitt andra är den väg, som fågeln far.
Mitt hela liknar Gud i vishet och i välde
Och deltog i hans råd, då han all verlden ställde.

257.

När Adams söner, Evas döttrar fela
Och fikonlöf behöfva, såsom de,
Förgäfves blygseln ropar *mina tre*
Åt den, som icke är *mitt hela*.

258.

Jordens vise! All er lära
Går ifrån *mitt första* ut.
Jordens höge! All er ära,
Som *mitt andra*, flyr till slut.
Jordens ädle! I *mitt hela*
Speglen er med all er dygd!
Samma lott med samma blygd,
Dödlige, vi alla dela.

Digitized by Google

dottern Charlotte vaggade det gamla barnet, och han diktade för henne, i vemodigt skämt, som tillika tolkar djup undergifvenhet, vaggsången:

Ligg nu stilla, gubbe grå,
Barn å nyo vorden!

Det högre lifvet, den fördolda menniskans umgängelse med Gud spred en hög förklaring öfver den åldrige stiftsherdens lefnadsqväll, och han fick erfara sanningen af sina egna ord: »Såsom sabbatens helgd i den kristna kyrkan begynner aftonen förut, och klockljudet från helgedomen uppmanar oss att då redan med en kristlig andakt bereda oss till dess helgande: så har ock den trogna själen redan i lifvets afton en förkänsla af den eviga sabbatens morgon, då hon får ingå i det tempel, som icke med händer bygdt är, och der lofva Gud med de helige englar». *

Då hans dotter en gång skulle, på helt kort tid, resa från honom, för att sjelf hemta någon vederqvickelse, dikterade han för henne dessa rörande »afskedsord»:

Gör dig färdig! Redan sjuder
Ångan, och ett skott oss bjuder
Skiljas snart; ett annat skott
Unnar oss ett famntag blott.
Far, som flög du öfver vågen,

* Predikan på påskdagens ottesång.

Digitized by Google

Svalan lik, och slå ur hågen
Allt bekymmer: det är vår,
Ängar blomstra, lundar sjunga
I de glada skär, du når,
Dit dig hjul och böljor gunga.

Goda barn! Du gråter? Nå,
Jag förstår! Din far också
Saknar dig; men snart tillbaka
Är du åter. Nu en flägt
Af en sydlig andedrägt
Tåren från din kind må skaka.

Här jag reser sjelf med dig
I min gungstol. Fast jag mig
För din syn och hörsel döljer,
Är jag dig likväl så när,
Då jag dig i tanken följer
Och du mig i hjertat bär.

Så, mitt barn, du må dig lugna
Och blott njuta hvad du der
Ser och hör, som vackert är.
Hvad kan mer din fader hugna
Än att du, som offrar dig
För hans ro, får roa dig
En gång för så många nätter,
Som du vid hans bädd dig sätter
För att vaka stund från stund
Som en mor vid barnets blund?

Var mig se'n välkommen åter,
Ej som nattvakt — kanske låter
Plågan mig få sofva ut —
Nej, som föreläsarinna,
Handsekter, bokhållarinna,

Digitized by Google

Öfverkammartjenarinna
Och hvad mer som, uppå —inna,
Huldt och kärt du var förut!

Glad hvarje vår, då han åter kunde flyttas till Säbrå, njöt den gamle af sammanträffandet med sin ungdoms väninna, Guds sköna natur; hans känslor äro uttalade i dikten »Till naturen»:

Hvad du var skön, då du min ungdom smekte,
Natur, och hvad jag då var säll!
Som barnet med sin mor, med dig jag lekte
Så mången sommarqväll.

Vid äldre år jag fann en lärarinna
I dig, så sträng och allvarsam.
Dock blef jag tjust att allt så sinnrikt finna
Hvad jag hos dig förnam.

Snart kan jag, ack, ej tänka mer, än leka:
Dock gläder mig din åsyn än.
Och skulle ödet mig den glädjen neka,
Så *mins* dig dock din vän.

När jag till slut mitt hufvud lägger neder,
Så tag emot det i din famn,
Och växa låt, der man en bädd mig reder,
Ett träd, som bär mitt namn!

Samma naturkärlek yppar sig i en dikt om ljungblomman, der skalden tackar för den fröjd naturen ännu ger åt »sin trötte vän»; sången slutar:

O, knyten på mitt läger
Ej lager, men af hedens ljung

Digitized by Google

En liten krans, som säger,
Hur man är säll ej blott som ung!

Dock bortom naturen, hän mot det rike, af hvars skönhet naturen blott är en afglans, lyfte sig det skumma ögat; vid korset fann den gamle hvila och tröst. Då kunde han under sömnlösa nätter glädja sig åt urets knäppning, ty han viste, att tidens gång förde honom »målet närmare», och han sjöng då:

Lid, min ande, tåligt lid,
I din ångest fly till Herran,
Bed om nåd och frid!
Med sin nåd han ej är fjerran,
Om du med allvarlig bot
Faller ned vid korsets fot.
Då du all din synd bekänner,
Plågan sjelf dig mindre bränner.

Allt flere af hans samtida bröto upp, det tystnade allt mer i den Svenska diktens lund. Skalder, tänkare, talare från denna vår gyllene tid gingo nästan på en gång till det land, som de här sett hägra i himmelska syner; Franzén blef allt mera ensam. Borta var sedan många år Wallin. En novembernatt år 1846 ökade Tegnér talet af den bleka skara, som försvann vid synranden; »jag finner ej uttryck för hvad jag nu ville säga», yttrar vid denna underrättelse Franzén uti ett till en vän dikteradt bref. Snart dog Järta, och Fran-

Digitized by Google

zén talar då om den dyrbara vänskap, hvarmed han af denne snillrike man omfattats. *

Men ännu hugnades Franzén ofta af bref från gamla vänner: från teologer, hvilka med honom utbytte åsigter om Marheineke eller Daub — ty han följde fortfarande med allt nytt i den teologiska litteraturen —; från Agardh, som talade om sin Matthæus-öfversättning och försvarade densamma mot Franzéns invändningar; från fostersonen och skyddslingen G. H. Mellin, som berättade om sina idéer till noveller; från den gamle Poppius och den forne lärjungen Skogman, från Brinkman, Beskow och Wingård, från Fredrika Bremer. Det var brefvexlingarnas tid; *vi* lefva i jernvägarnes och telegrafens. Brinkman, redan åttiotvå år, förtorkad som en mumie, plågad af hjertkramp, men med en sällspord ungdomlighet i sinnet, sände från det bokrum, der han satt hopkrupen bland lärdomens och vitterhetens skatter, till Franzén en helsning, att han »ännu kunde läsa, ännu titta på kopparstick, ännu svärma för Tegnér och Franzén, ännu glädjas åt store män

* Beskow skref till Franzén om Järtas död: »hans död var lika skön som hans lefnad, lugn och föredömlig». Dagen innan han dog hade han, för att ännu i minnet genomgå sin mannaålders värf, låtit för sig upplåsa det betänkande, hvarmed han inledde konstitutionsutskottets förslag till 1809 års regeringsform och som han betraktade såsom sitt politiska testamente.

Digitized by Google

och små barn»; ja, han sände honom till och med en lång hyllningssång, i hvilken det heter, att Franzén nu, ensam öfrig liksom sin »gamle knekt», stod qvar som den siste af »konungaskalders fräjdade krets»:

Ensam, skuggad af lager och myrt, bland ruiner och grafvar
Står du, en sen obelisk, hjessan mot skyarne höjd.

Fredrika Bremer hade med Franzén vexlat skrifvelser under en följd af år. Redan när hennes första »Teckningar ur hvardagslifvet» utkommo, hade Franzén varit invigd i förtroendet om hennes författarskap och han hade verksamt bidragit att bereda henne det uttryck af erkännande, hvarmed Svenska Akademien gaf sitt bifall till känna. När Akademien sedermera år 1844 till henne öfverlemnade sin stora prismedalj — den största utmärkelse, som Akademien kan lemna åt personer, hvilka stå utom hennes krets — skref hon till Franzén: »det var rågan på den godhet, man visat mig». Hon anförtrodde ofta åt Franzén sina tvifvelsmål i religionen, och han var henne en god rådgifvare och ledare framför allt deri, att han öppnade hennes öga för syndens, fallets, förderfvets betydelse, hvilken hon från ståndpunkten af ett slags »ackommodations-kristendom» länge synes hafva, på ett betänkligt, men ur hennes dåvarande

Digitized by Google

utveckling och från hennes naturligt »goda hjertas» tillstånd förklarligt sätt, förbisett. Ännu på sommaren 1847 besökte hon honom under en Norrlandsfärd, hvars syfte var att »se två solar, den ena i Hernösand, den andra på Avasaxa». Återkommen från färden skref hon till den gamle: »Bland rosorna på Årsta vänder jag blicken tillbaka till dig och ville, som rosorna till solen, kunna till dig andas fram min tack och min själs lofsång. Tack för de sköna dagarne på Säbrå, för din godhet, för de glada stunderna, för de allvarsamma — mig ännu kärare —, för bönestunderna med dig. De måste ha burit välsignelse inom sig för mig. Så har jag sällan kunnat bedja som då, med din bön. Dig ser jag alltid för mig, såsom jag såg dig sista aftonen, och bredvid dig står din dotter Charlotte. Den bilden glömmer jag aldrig, ej heller någon, som sett den».

Beskow upplifvade Franzén med berättelser om nytt från hufvudstaden och från Svenska Akademien; till honom sände ock Franzén ofta bref, som efter hans förestafvade ord upptecknades af dottern, och hvari han tackade Beskow för de gångna åren, för oföränderlig trohet: »det är så godt», sade han, »att få stödja sig på en vän, helst då man är så gammal och svag som din skröplige Franzén».

Digitized by Google

Kanske kärare än alla andra skrifvelser voro de, som kommo från Wingård. Hans och Franzéns tillgifvenhet blef allt innerligare, och det var för Wingård ett behof att meddela sig med den älskade vännen; de utbytte åsigter i religiösa och kyrkliga frågor, de voro som två bröder, ehuru af vidt skildt skaplynne. Wingård, mer än åtta år yngre, var ännu, trots sjuklighet, rörlig och meddelsam; hans bref äro mycket betecknande för hela tidskarakteren och för honom sjelf, men deras djupaste värde ligger i den sköna förtrolighet, som de andas. »Döm du, och säg mig din tanke», säger han så ofta, då han utgifvit något tal eller annat arbete, och en gång tillägger han: »lefde vi i mystikens tid, så vore du Bonaventura för mig orolige Gerson». Djupt bekymrad öfver underrättelserna om Franzéns tilltagande sjuklighet, skref han: »vännernas kedja vill icke mista ädelstenen i dess midt»; »blifve din bortgång, den Gud fördröje, fridsäll som den gamle Simeons!»

Emellertid skred det framåt med kyrkobyggnaden i Hernösand; ifrigt hade Franzén följt verket med sin uppmärksamhet, men trodde nästan, att han, innan det blefve färdigt och invigdt, skulle hafva lemnat det jordiska för att »hålla gudstjenst i ett annat tempel». Men han fick se tornet lyfta sig, och han firade i sång den nya kyrkans full-

Digitized by Google

bordan. Sjelf kunde han ju icke tänka på att inviga henne; då skref han till Wingård och bad honom komma; erkebiskopen svarade den 12 mars 1846: »förrättningen att inviga din domkyrka är i sig sjelf så hedrande, och den tjensten, en broder är skyldig den andre, så vacker, att hindren skola vara stora för att kunna afhålla från en så kär akt. Nu vill det sig så väl, att jag i allt fall, om Gud vill, ämnar resa till Helsingland, der tre, om icke fyra kyrkor äro att inviga samt en installation och några visitationer böra förrättas. Om allt går efter önskan, kan jag vara några dagar efter midsommar i Hernösand». Måndagen den 28 juni skulle invigningen ega rum. Wingård skref, emedan han kände Franzéns benägenhet att, ehuru sjelf ytterst enkel i lefnadsvanor, hederligen undfägna gäster: »Jag har blifvit i min lefnadsordning så inskränkt, att jag nöjer mig med *quibus dolet natura negatis*. Derföre låt oss lefva i största enkelhet och mer förnöja våra själar än våra kroppar vid detta sista möte i tiden. Jag utropar med Horatius: *O qui complexus et gaudia quanta!*» Wingård kom, och de gamle vännerna tillbragte, sedan kyrkan invigts, oförgätliga dagar tillsammans, dagar — såsom Wingård sedan uttryckte sig — »i vänskapens sköte, vid patriarkens sida».

Digitized by Google

Allt tätare blefvo förebuden, den Svenska litteraturens parker allt mer sköflade. En april-afton 1847 slocknade Geijers lif med den slocknande qvällsolen; så hade ock han inom kort följt Järta och Tegnér: »*densentur funera*», skref Wingård till Franzén.

Sjelf bidade denne hvarje timme och stund sin förvandling; sonen Nils och den yngsta dottern lemnade aldrig hans sida. Sin dödspsalm har han sjelf diktat:

Min stund lär kommen vara:
Din vilja ske, o Gud!
Jag är förnöjd att fara
Och väntar på ditt bud.
Hvad kan mig verlden gifva,
Som ej är flärd och brist?
Hos dig jag vill förblifva:
Kom snart, o Jesu Krist!

Kort före midnatt den 14 augusti 1847 lemnade hans frigjorda själ det af lidanden och år tärda höljet; herden gick till öfverherden.

Nu hade han, i deras djupaste mening, erfarit betydelsen af de ord, han sjelf en gång yttrat: »Så omöjligt det är för snillet att med lugn sluta sig inom sig sjelft allena, så litet kan det på ryktets vingar finna den frid det åtrår, och begge de stridiga behofven i vår själ, af uppflygt och

Digitized by Google

af hvila, *kunna uppfyllas endast af Gud och döden.* *

* Svenska Akademiens Handlingar, del 8, s. 359.

Svenska Akademien anlade efter Franzéns död en månads sorg och bestämde, att hans namn skulle upptagas i förteckningen på de personer, öfver hvilka Akademien bör pregla minnespenning. »Han var», säger protokollet för den 13 september 1847, »vid sin bortgång Akademiens äldsta och skönaste prydnad. Hans lyra ljöd lika skär och ren, äfven då hon anslogs med döende hand, och klingade icke blott, som Memnons stod, i morgonrodnaden, men, lik eolsharpan, ännu i den sena aftonstunden».

Vid Akademiens högtidssammankomst den 20 december samma år tolkade Grubbe offentligen hennes och folkets saknad af denne »budbärare från en högre verld, en ande, hos hvilken snillets rikedom var i oupplösligt förbund sammansmält med en skön själs barnfromma oskuld».

Valerius sjöng:

Helt nu fallit i stoft vår härliga sångaretrias,
Villigt Franzén har följt Wallin och Tegnér i det tysta.
Först af en vind-il bröts, oböjlig, den väldiga stängeln,
Sedan vissnade bort blomkronan, sorgsen och bleknad,
Stilla sjönk i mullen till slut det ensliga hjertblad,
Äldre än blomma och stam, dock öfverlefvande begge.

Bland sånger till Franzéns minne märkes främst B. E. Malmströms »Frans Mikael Franzén, elegier»; vidare må nämnas vackra dikter af Nybom, G. L. Silverstolpe och Frithiof Grafström. Svenska Akademien har tvenne gånger prisbelönat dikter öfver Franzén.

Digitized by Google

Anmärkningar och tillägg.

Sid. 174. Vid denna Stockholmsresa var Franzén ledsagare och mentor åt en ung studerande K. Steven.

Sid. 175. I Stockholmsposten för den 5 juli 1793 infördes Franzéns text till en del af musiken vid Åbo universitets minnesfest öfver dess kansler friherre Sparre.

Sid. 188. Den 24 januari 1794 höll Franzén vid Åbo musikaliska sällskaps högtidsdag ett »med allmänt bifall mottaget» tal. En Finsk litteraturgranskare har om detta tal sagt: »veterligen har det icke blifvit bevaradt». Det återfinnes emellertid i Bihanget till Franzéns »Skrifter i obunden stil», Örebro 1835.

Sid. 284. Af ett bref från Tengström ser man visserligen, att Franzén redan 1794 ingått i redaktionen af Åbo tidning; men det synes, att döma af andra bref, som hade han först år 1797 fullkomligt öfvertagit dess ledning.

Sid. 288. W. Lagus har i sitt läsvärda arbete »Skalden Johan Henrik Kellgrens Finska lefnadsminnen», för hvars innehåll minnestecknaren annanstädes och för flera år sedan lemnat redogörelse, äfven omnämnt Franzéns tidigare skaldeförsök och dervid med en utförlighet, som i en teckning, hvilken har att skildra Franzéns hela lefnad, ej varit möjlig, utan skulle föranleda en specialafhandling, sökt reda och fastställa deras invecklade kronologi. Af intresse är i detta arbete, bland annat, den detaljerade framställningen af den betydelse, som poemet »Svenska sånggudinnan till den Danska» hade med afseende å tidens politiska förhållanden. Hvad åter angår Selma-bildens betydelse och dennas motsvarighet i verkligheten, tänker sig Lagus, på grund af bref, hvilka till en del meddelats i Estlanders uppsats »Ur Franzéns brefvexling», Margareta Tihleman såsom Selmas urbild. Men dels Franzéns egna yttranden i sjelfbiografien, dels de här ofvan s. 293, 295 meddelade ut-

Digitized by Google

dragen ur Franzénska familjebref äro egnade att väsentligt modifiera en sådan uppfattning och tala otvetydigt för den åsigt, som ofvan s. 295 blifvit uttryckt.

Sid. 320. Poemet »Tviflaren». — Att just omkring år 1803 Franzéns religiöst-filosofiska utveckling kommit till en afgörande vändpunkt, det kan man finna, om man genomläser hans samma år i Åbo utgifna disputation *De revelatione*, som utkom i flera häften. (Vid ventileringen af första fascikeln var den unge Skogman respondent.) Denna afhandling är lärorik, särskildt emedan den så tydligt visar, huru starka intryck Franzén tagit af Kant. Afhandlingen, hvars tes är: *rationem humanam non nisi fide in revelationem divinam sibi ipsi satisfacere posse*, har två afdelningar, den ena filosofisk, den andra teologisk. I den förra är tankegången denna. Sedelagen är i sig sjelf förbindande; men för att han skall få verkligt inflytande öfver menniskan och göra henne sedlig, fordras någon auktoritet, som talar till hela menniskan, ej blott till förståndet. Staten är visserligen en auktoritet, men kan blott bevaka handlingens yttre legalitet. Omsorgen om medborgerlig aktning, som plägar vara en driffjeder, är otillräcklig: sjelf beror den ofta på fåfänga och sjelfkärlek, och medborgerlig aktning vinnes ofta genom ytliga förtjenster. Har förnuftet sjelft den erforderliga auktoriteten? Kan förnuftet sjelft gifva realitet åt sina fordringar? Franzén undersöker detta och kommer till följande resultat. Förnuftet åtkommer ej sjelfva objekten; idéerna äro »tomma» utan åskåduing: det är icke alls gifvet, att hvad vi ovilkorligen måste tänka vara till, äfven *är* till. Om Franzén, såsom man ser, i detta fall sluter sig till Kant, anser han dock dennes lära förete en del svaga punkter. Kant sökte åt det praktiska förnuftet vindicera hvad han förnekade det teoretiska; detta är hans ena brist. Den andra ligger deri, att han härledde religionen ur moralen; dessutom bör anmärkas, att Kant, såsom redan Reinhold erinrat, motsäger sig sjelf, då han å ena sidan fordrar, att intet empiriskt får hafva inflytande på viljan, å den andra i sin bestämning af det högsta goda låter empirisk lycksalighet ingå. Det är nu först och främst en motsägelse att, såsom Kant, förneka de teoretiska förnuftsidéernas, men försvara de praktiska förnuftsidéernas objektivitet: förnuftet är ett och detsamma, antingen det är teoretiskt eller praktiskt. Det är blott föremålet, som skiljer dem: detta är i ena fallet det, som tänkes *vara*, i det andra fallet det, som vi anse oss *böra göra*. Begge öfverskrida fenomenverldens område, äro transscendenta; då är det obefogadt att tillägga ett af de två prioritet. Om

Digitized by Google

jag med det teoretiska förnuftet ej får sluta från *cogitare* till *esse*, så kan ej en liknande rätt vara mig förunnad på det praktiska området. Och tager man bort sjelfva materialet från hvarje särskild pligthandling — och innehållet är alltid empiriskt —, så återstår blott en abstrakt formel för »allmän sedlig lagstiftning». Huru denna formel skall kunna förskaffa sig objektivitet, genom sig sjelf »konstituera en realitet», det har den kritiska filosofien, menar Franzén, aldrig ådagalagt. Den är i sjelfva verket lika subjektiv som det teoretiska förnuftets idéer, och en lagformel kan aldrig vara tillräcklig att framkalla sedligt handlande: *sola forma legis ad actionem non sufficit.* Erfarenheten visar detta. Den visar ock, att moralen i och för sig, der den ej uppbäres af tro på Gud, ej lemnar fast stöd, hvadan det synes vågadt att härleda religionen ur moralen: *nonne potius ex his omnibus patet, religionem et virtutem esse sorores geminas, in nativitate sua ita conjunctas, ut una morientе altera etiam moriatur?* En *uppenbarelse* är nödvändig för att de i sig sjelfva »tomma» förnuftsidéerna om Gud och odödlighet skola få »verklighet»; uppenbarelsen spelar här i Franzéns åsigt i viss mån samma roll af *åskådningselement*, som tidens och rummets former och föremål erbjuda för matematiken och dennas dottervetenskaper: *revelatione opus est, quæ Deum esse ita probet, ut observatio novi planetæ astronomis probat illum revera in ea coeli parte splendere et moveri, ubi, a priori, jam idealem ejus sibi conceperant existentiam.* Denna tanke uttryckes så i samma afhandlings »Pars Theologica», att den kristna uppenbarelsen, faktiskt bildande ett dylikt åskådningselement, åstadkommer, *ut quæ non possumus non cogitare, ea esse persuadeamur, ut nobis orbis sensibilis externarum rerum necessariis mentis humanæ ideis consentire nobis videatur, ut rationem nostram sensibus nostris conciliandi facultatem obtineamus.* Fortsättningen af Franzéns afhandling söker åskådliggöra detta genom sin framställning af fallets och försoningens fakta. I hela denna afhandling, som rör sig med Kantska termer och utgår från Kants kunskapsteori, framträder bemödandet att visa, huru den kristna uppenbarelsen tillfredsställer just förnuftets behof. Med afseende å frågan om religionens och sedlighetens förhållande till hvarandra bekämpar Franzén alla försök att nedsätta religionen till ett »komplement» och söker visa, att sedligheten ur religionen hemtar sin verkliga kraft samt först genom densamma kan vinna fasthet. Framställningen är i hög grad fängslande, om man ock ej kan fullt värja sig mot det intrycket, att religionen, just genom att på detta sätt lemna

Digitized by Google

»åskådningselement» åt förnuftets idéer, på visst sätt blifver, hvad Franzén ej vill, »komplement» åt dessa. Mot Fichtes subjektiva idealism uttalar Kant för öfrigt de allvarligaste betänkligheter. Med denna afhandling bör jemföras en annan, år 1800 under Franzéns presidium ventilerad och antagligen af honom författad afhandling »De aberrationibus philosophiæ a summis plerumque ingeniis profectis»; den har mindre värde än skriften »De revelatione», men erbjuder, för studiet af Franzéns utveckling, åtskilligt af intresse. Att afhandlingen »De revelatione» legat Franzén varmt om hjertat, kan man finna deraf, att han längre fram i en af sina tryckta predikningar nästan ordagrant öfversatt en der förekommande liknelse. (Jfr afhandlingen af 1802: *De intimo religionis et rei moralis nexu.*)

Sid. 382. Då Franzén utsågs till medlem af den deputation, som skulle uppvakta Ryske kejsaren, synes han hafva fruktat, att detta skulle väcka någon anstöt hos vännerna i Sverige. Han skref till Nils v. Rosenstein den 9 april 1811: »Nu har en litet brydsam omständighet yppat sig, om hvilken jag hastar att lemna Herr Landshöfdingen upplysning, innan ryktet, efter sin vanliga sed, falskt eller åtminstone snedt framställer densamma. En deputation från akademien här skall afgå till Petersburg för att komplimentera kejsaren till följd af detta läroverks utvidgning genom sex nya professioner och femton nya adjunkturer. Vid första valet af deputerade slapp jag att bli en af dem, som skulle åtfölja biskopen, hvilken för ordet. Men då en af de valde, prof. Haartman, föll i en svår sjukdom och en ny deputerad skulle väljas i hans ställe, blef jag dertill utsedd, helst större delen af de äldre professorerna dels icke äro vana att tala något utländskt språk, dels för andra orsaker ej kunna göra en sådan resa. Sedan jag en gång var utnämnd, kunde jag ej vägra att bifalla till consistorii anmodan, som förklarade sig genom slutna sedlar och således icke kunde förekommas innan den skulle upptagas i protokollet. Jag är ännu för det närvarande Rysk embetsman och undersåte. Jag fann nemligen vid min hitkomst det i alla afseenden försigtigast att ej skilja mig från min härvarande syssla, innan jag vore färdig att flytta till Sverige. Derigenom undvek jag flera ledsamma frågor, som voro färdiga att väckas, som skulle väckt söndring i consistorium och kanske blottstält mig att bli tvenne år utan lön. Jag kunde således icke nu anföra den ursäkt, att jag är Svensk. Dessutom tillstår jag, att jag kände mig frestad af det nöjet att, innan min bortflyttning, se Petersburg, hvartill jag, såsom åtföljande deputationen, får ett vida bättre tillfälle

Digitized by Google

än om jag reste dit på eget bevåg; ty utom kostnaden, som nu bestrides af publik kassa, är tillgången till alla märkvärdigheter mångfaldt större för en deputation från akademien, helst den anföres af biskop Tengström, än för en privat resande. Också kan jag med verklig öfvertygelse och känsla deltaga i akademiens tacksamhet för kejsarens utmärkta nåd mot det läroverk, der jag sjelf blifvit uppfostrad, der jag varit och ännu en tid är lärare, och som alltid skall förbli mig kärt, hvar jag än må tillbringa mina öfriga dagar. Jag är fullkomligen öfvertygad, att Herr Landshöfdingen sjelf icke misskänner mig. Jag vågar anhålla, att, om någon fråga blefve derom bland de herrar, som bidragit till min befordran, Herr Landshöfdingen täcktes förklara orsakerna till min resa, som visserligen vid första påseendet bör väcka förundran och bekymrar mig sjelf. I synnerhet önskade jag, att H. Exc. Engeström och statsrådet Adlerbeth ej måtte fatta ett origtigt begrepp om dess anledning». — Emellertid underrättade Franzén Rosenstein den 22 april, att han, till följd af opasslighet, ej kunnat medfölja deputationen, hvadan han gjort sig onödiga bekymmer. (Upsala univ. bibl.)

Sid. 432. Psalmen »Den Högste från sin tron såg ned» hade annan början och något olika meter i det temligen svaga psalmförsök, som Franzén redan år 1793 införde i Åbo tidning. I samma årgång finnes ett annat psalmförsök »Samvetet».

Sid. 488, not 2. Brinkman, som lifligt beundrade Franzén, har tillegnat honom sitt skaldestycke »Hembygden» och der flerestädes lemnat honom en hyllning. Till Brinkman har åter Franzén stält det intagande poem »Strömstaren», som finnes i Franzéns samlade skrifter.

Sid. 677. Efter Wallins utnämning till erkebiskop skref Franzén till Wingård ett älskvärdt bref, som är märkligt äfven genom de derstädes antydda aningarna, att Wingård i alla fall en gång skulle som erkebiskop komma till Upsala. — Geijer skref till Wingård den 16 oktober 1837: »Såsom erkebiskop skulle du i flera afseenden varit mig välkommen; men jag vill tillstå, att jag fruktade dig. Detta sammanhänger med min egen förändrade ställning». Han utvecklade detta närmare så, att han förklarade sig stundom hafva i Wingård trott sig finna en målsman för ett slags »*politisk* ortodoxi».

Sid. 739. Ett poem till Fredrika Bremer (1830) är infördt i Franzéns samlade skrifter. Han har dessutom i »Vitter strid mellan far och son» om henne yttrat, att

Digitized by Google

Hvad än hon skildra må af menskolifvet,
Det rör oss ljuft, som af en engel skrifvet,

samt att

— hur hon än sig klär, som fröken, som duenna,
Som mor, som tant, vi Gratien igenkänna.

Digitized by Google

Innehållsförteckning.

Personlighet och lefnadsförhållanden: Födelse s. 136. Barndom och barndomsintryck s. 138—144. Skolgång s. 145. Universitetslif s. 147—158. Faderns död s. 158. Upsalabesök s. 168. Docentur s. 170. Den utländska resan s. 214—243. Lilly Roos s. 286, 287, 291—295, 304—307, 355—357. Den presterliga banan s. 353—355. Sophie Choræus s. 360—365, 572—574, 577—583. Öfverflyttningen från Finland s. 366—413. Kyrkoherdeplatsen i Kumla s. 374, 414—417. Riksdagsmannaverksamhet s. 489—510, 719—729. Kyrkoherdebeställningen i Clara församling s. 513. Sekretariatet i Svenska Akademien s. 534—539, 618—624. Resa till Finland s. 584—587. Biskopsutnämningen s. 600. Verksamhet som biskop s. 624—634, 684—693, 745—753. Finska resan 1835 s. 638. Embetsresa s. 652. Erkebiskopsförslaget år 1837 s. 669—676. Promotionen i Upsala s. 693. Erkebiskopsförslaget år 1839 s. 694. Tidningspolemik s. 697—718. Promotionen i Helsingfors 1840 s. 729—735. Ignellska striden s. 740—745. Franzéns tredje äktenskap s. 818, not. Franzéns personlighet och hans åsigter i estetiska, politiska, filosofiska, kyrkliga frågor s. 806—861, 865—868. Sista lefnadsår och död s. 868—882.

Familjeförhållanden: Fadern s. 137, 154, 155, 158. Modern s. 137, 142, 158, 160, 166, 167, 382. Lilly Roos s. 286, 291—295, 306, 355—357. Sophie Choræus s. 360—365, 572—574, 577—583. Christina Elisabeth Arwidsson s. 818, not. Franzéns afkomlingar s. 868, not. Franzéns dotter Rosina s. 584, 716—718. Franzéns dotter Fanny s. 868. Franzéns dotter Charlotte s. 868, 878. Franzéns syster Anna Maria s. 285, 286, 292, 302—305. Franzéns syster Margareta Helena s. 357, 359.

Vänskapsförhållanden och litterära bekantskaper: Porthan s. 147—150, 151—153, 170, 174, 214—215, 243, 248, 767—769. Rosenstein s. 174, 186, 208, 325, 371, 373, 384, 404, 446, 534—539. Fru Lenngren s. 244, 457—460, 463—476, 759. Gjörwell s. 245—248. Kellgren s. 174—175, 179, 209—212. Höijer s. 168—169. Choræus s. 245, 361, 391. Leopold s. 252—257, 481—487, 568—571, 573—576. Gyllenborg s. 313—316, 384—389. Rutström s. 240, 374—375, 464, 473, 545—555. A. C. af Kullberg s. 511, 536. Tegnér s. 414, 445, 543, 555, 563, 583, 587, 600, 649—650, 801, 805, 821

Digitized by Google

—823, 861—865. Wallin s. 419—420, 443, 588, 669—681. Wingård s. 502, 506, 624, 670, 722, 753, 879—880. Brinkman s. 488, not., 876—877. Atterbom s. 462, 476, 693. Beskow s. 457, 639, 646, 648, 650, 703—706, 765, 770. Hartmansdorff s. 625, 632 not. Fredrika Bremer s. 739, 877—878. H. M. Melin s. 744. Baggesen s. 219, 241. Klopstock s. 219—220.

Poetisk verksamhet: De första försöken s. 161—166. Sången öfver Gustaf III s. 170—173. »Menniskans anlete», »Till en ung flicka», »Selma», »Den gamle knekten» s. 175—185. Signaturen F—n s. 179—180, 706—708. Lundbladska priset s. 186—188. »Ynglingen och mannen» s. 190—193. »Det nya Eden» s. 197—207. Kellgrens död och deraf föranledd diktning s. 209—214. Sången öfver Creutz s. 257—284. Didaktik s. 295—300, 317—334, 634—638, 735—741, 753—755. Lyrik s. 301—303. »Lidona» s. 308—312. Franzéns dryckessånger s. 809—815. »Emili eller en afton i Lappland» s. 335—350. Psalmdiktning s. 418—445. »Gustaf Adolf i Tyskland» s. 448—457, 590, not. »Thorild till Leopold» s. 479—488. Fannysångerna och deras sammanhang med Selmadikterna s. 514—534. »Julie de St. Julien» s. 539—544. »Svante Sture» s. 557—566. »De tvenne uren» s. 579—583. Svenska vitterhetens allmänna karakter i slutet af 1820-talet s. 587—590. »Columbus» s. 590—600. Franzéns sång vid Svenska Akademiens jubelfest s. 639—651. Franzéns dramatiska arbeten s. 654—668, jfr s. 325, not. »X. Y. Z.» s. 681. Dikten till Beskow s. 704. »Aura till Svea» s. 710. »Tystnadens ålder» s. 713. Franzéns skaldskap i dess sammanhang med hans personlighet, öfverblick s. 804—824. Jemvigten i hans diktning s. 834—835. Charaderna s. 870—871.

Andliga tal och predikningar: Tal i bibelsällskapet s. 566—568. Tal vid jubelhögtiden s. 583. Herdabrefvet s. 601—608. Riksdagspredikan s. 615—618. Prestmötesafhandlingen år 1839, s. 684. Tal i Hernösands bibelsällskap s. 692. Franzéns predikningar s. 775—803.

Andra prosa-skrifter: Talet om Svenska drottningar s. 249—252. Kritiken öfver Leopold s. 350—352, 488, not. Inträdestalet i Svenska Akademien s. 384—389, 398—402. Inträdestal i Vitt. Hist. och Antiqv. Akademien s. 615, not. Tal i Vetenskaps-Akademien s. 608—615, 840. »Om det nationliga och fosterländska i Svenska vitterheten» s. 619—623. Uppsatsen om Åreskutan s. 652. Minnesteckningarna i Svenska Akademiens Handlingar s. 756—775.

Digitized by Google

Bilagor till Hr Rundgrens inträdestal.

A.

Biografiska notiser.

FREDRIK FERDINAND CARLSON

1811 juni 13 född på Kungshamns gård i Alsike socken i Stockholms län af föräldrarne lagmannen Gustaf Carlson, död 1813, och hans hustru Wendela Kristina Borell. Modren omgift med ryttmästaren Lars Ludvig Trafvenfelt, hvilken först var bosatt i Stockholm, sedermera i Grisslehamn såsom postkommissarie.

1820—1825 genomgick 4:de klassen af Klara trivialskola och gymnasium i Stockholm.

1825 juni 10 inskrifven som student vid universitetet i Upsala.

1832 filosofie kandidat ders.

1833 promoverad filosofie magister, med andra hedersrummet, ders.

1835 docent i allmänna historien ders.

1836 lärare i historia vid Lyceum ders.

1837—1846 lärare för DD. KK. HH. arffurstarne Carl, Gustaf och Oscar.

1840 november 5 gift med Beata Charlotta von Post, född den 16 oktober 1813 på Malma gård i Roslagen af föräldrarne majoren vid Lifregementets dragoner Johan Mauritz von Post och hans hustru Helena Charlotta Braunerhjelm. Äktenskapet upplöst genom makans död i Stockholm den 28 maj 1841. Barnlöst.

1844 adjunkt i historia och statistik vid Upsala universitet.

Digitized by Google

1844—1846 förordnad att bestrida professor E. G. Geijers examensåligganden.
1846 utnämnd till e. o. professor i historien och ledamot i filosofiska fakulteten i Upsala, med förordnande att förestå den historiska professionen, sedan professor Geijer erhållit ständig tjenstledighet.
1849 januari 19 befullmägtigad ord. professor i historia ders.
1853 juni 11 gift med Ulrika Kristina Wahrolin, född den 4 maj 1834 i Göteborg af föräldrarne majoren vid Jemtlands fältjägare Johan Fredrik Wahrolin och hans hustru Amalia Mathilda Wideberg, som efter mannens död bosatt sig i Upsala. Barn: Ernst Carl Fredrik, f. 1854, fil. d:r, lektor i historia och geografi samt modersmålet vid högre reallläroverket i Göteborg. Wendla Mathilda Charlotta, f. 1856. Erik Gustaf Theodor, f. 1861, e. o. hofrättsnotarie.
1860 promotor i filosofiska fakulteten i Upsala.
1863 augusti 1—1870 juni 3 statsråd och chef för Kongl. Ecklesiastik-departementet.
1875 maj 11—1878 november 1 å nyo statsråd och chef för samma departement.
1877 afsked från historiska professionen i Upsala.
1883 maj 31 promoverad jubel-doktor ders.
1887 mars 18 död i Stockholm.

Allmänna förtroenden och uppdrag.

1850—1851 representant i presteståndet för Upsala universitet.
1853—1854 » » »
1856—1858 » » »
1859—1860 » » »
1862—1863 » » »
1865—1866 » » för Vetenskaps-akademien.
1873—1887 ledamot af riksdagens första kammare genom val af Gefleborgs läns landsting.

Digitized by Google

1873 lekmanna-ombud i allmänna kyrkomötet för Hernösands stift.
1849 ordförande i afdelningen för elementarläroverken vid första allmänna Svenska läraremötet i Stockholm.
1852 ordförande vid läraremötet, det andra i Stockholm.
1854 » » , det tredje i »
1866 » » , det femte i »
1854 ledamot af kommitté för utarbetande af plan och förslag till ett statistiskt embetsverk.
1858 ordförande i kommittén för granskning af 1856 års läroverksstadga.
1872 ordförande i kommittén för tekniska undervisningens ordnande.
1873 en af de tre af testator utsedde förtroendemän, hvilka egde uppgöra reglementen för Letterstedtska föreningens stiftelse, och den som hufvudsakligen uppgjorde grundreglerna.
» ordförande i Letterstedtska föreningens hufvudstyrelse.
1874 ordförande bland fullmägtige i Riksgäldskontoret.
1872—1875 } ledamot af direktionen öfver Stockholms stads
1880—1884 } undervisningsverk.
1885 ordförande i öfverstyrelsen för Stockholms stads folkskolor. Inspektor för högre latinläroverket å Norrmalm i hufvudstaden.
1872 ordförande i direktionen för folkundervisningens befrämjande.
1881 — september 1882 ledamot af skatteregleringskommittén.
1875 ordförande i kommittén för utgifvande af »Scriptores rerum suecicarum medii ævi».

Utmärkelser.

1858 riddare af Kongl. Nordstjerne-orden.
1859 » af Norska S:t Olafs-orden.
1860 » af Danska Dannebrogs-orden.
1864 kommendör af Kongl. Nordstjerne-orden.

Digitized by Google

1864 storkors af S:t Olafs-orden.
1866 kommendör med stora korset af Kongl. Nordstjerne-orden.
1881 teologie doctor honorarius vid universitetets i Kiöbenhavn jubelfest.
1882 riddare och kommendör af Kongl. Maj:ts Orden.

Kallelser från lärda m. fl. samfund.

1847 Samfundet för utgifvande af handlingar rörande Skandinaviens historia.
1849 Kongl. Vetenskaps-societeten i Upsala, i hvilken han valdes till hedersledamot år 1875.
1855 Kongl. Vitterhets- Historie- och Antiqvitets-akademien, i hvilken han kallades till hederaledamot år 1881.
1858 Kongl. Vetenskaps-akademien.
» Kongl. Oldskrift-Selskabet i Kiöbenhavn.
1859 En af de aderton i Svenska Akademien.
1863 Die Königl. Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, såsom korresponderande ledamot.
1864 Kongl. Musikaliska akademien.
1869 Det Kongl. Danske Videnskabs-Selskabet: »Societas regia scientiarum Havniensis».
1872 Det Kongel. Norske Videnskabers Selskab.
1875 Königl. Bayerische Academie der Wissenschaften i München.
1878 Kongl. Fysiografiska sällskapet i Lund.
1884 Kongl. Krigsvetenskaps-akademien.
» Ehrenmitglied der allerhöchst bestätigten Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinsen Russlands zu Riga.

Utgifna skrifter.

1834 De Hemmingii Gaddei in patriam meritis. Akademisk afhandling P. I. Upsala.

Digitized by Google

1836 Några underrättelser om drottning Christinas bibliotek i Rom (i tidskriften Skandia, Ups.).

1837 Minnen från Rom (i Sv. Lit. Fören:s Tidskr. Ups.).

» De Albis et Nigris, factionibus Florentinis. Akad. afhandling. Ups.

1842 Företal till »Minnen af E. Kjellander».

1843 Om Svenska elementarläroverken och deras förbättring. »I anledning af Herr J. A. Hazelii skrift om studentexamen och elementarläroverkens brister». Stockholm.

1848 Quæ de ineunda pace inde a pugna Pultavensi egerit Carolus XII. Akad. afhandl. Ups.

1852 Tal med anledning af prinsessan Lovisas födelse (Om qvinnans ställning till samhället under olika tidehvarf). Ups.

1853 Personalier öfver H. K. H. Frans Gustaf Oscar, hertig af Upland. Stockh.

1855 Sveriges historia under konungarne af Pfalziska huset: 1:a delen (Carl X Gustaf). Stockh.

1856 2:a » (Carl XI till frederna 1679). ib.

1874 3:e » (Carl XI till rådsmagtens upplösning efter riksdagen 1680). ib.

1875 4:de » (Carl XI till riksdagen 1689). ib.

1879 5:te » (Carl XI till hans död). ib.

1881 6:te » (Carl XII till öfvergången öfver Düna 1701). ib.

1885 7:de » (Carl XII till freden i Alt Ranstadt 1706). ib.

1855—1887 Geschichte Schwedens (IV. V. VI uti »Geschichte der Europäischen Staaten, herausgegeben von A. H. L. Heeren und F. A. Ukert»). Öfversättning i sammandrag af Sveriges historia under konungarne af Pfalziska huset, del. 1—7.

1856 Om statshvälfningen i Sverige under Carl XI:s regering (i Nordisk Universitets Tidskrift). Ups.

1857 Om fredsunderhandlingarna åren 1709—1718. »Ett bidrag till Carl XII:s historia». Stockh.

1858 Om den Svenska statsförvaltningens förändrade skick under konung Carl XI:s regering. (Tal vid Vitterhets- Hist.- och Antiqv.-akademiens sammankomst.) ib.

Digitized by Google

1859 Personalier vid konung Oscar I:s begrafning. Stockh.
1860 Om 1680 års riksdag. (Promotions-program) Ups.
» Carl XI:s regering (i Vitt. Hist. och Ant. akademiens Handlingar). Stockh.
1861 Om Sveriges inflytande på konungavalet i Polen. (Rektors-program) Ups.
» C. A. Agardh: Inträdestal i Svenska Akademien. Stockh.
» Tal som direktör i Svenska Akademien. Stockh.
1864 Tal på 50:de årsdagen af Sveriges och Norges förening den 4 november (hållet å riksalen). Stockh.
1870 Minnesteckning öfver Erik Gustaf Geijer. Tal på Vetenskaps-akademiens högtidsdag. ib.
1871 Personalier öfver drottning Lovisa. ib.
1872 » öfver konung Carl XV. ib.
» Minne af Riks-amiralen grefve Gustaf Otto Stenbock (i Svenska Akademiens Handlingar). ib.
1878 Tal som direktör i Svenska Akademien. ib.
» Svar som direktör på statsrådet C. G. Malmströms inträdestal i Svenska Akademien. ib.
» » » » på professor Th. Wiséns inträdestal i Svenska Akademien. ib.
1881 Carl XII:s första regeringsår (i Historisk tidskrift). ib.
1884 Carl XII:s tåg mot Ryssland (i Svenska Akad:s Handl 1885). ib.

Resor.

1834—1836 genom Danmark, Tyskland, Italien (en längre tid i Rom), en del af Österrikiska staterna och Frankrike. Besök vid åtskilliga Tyska universiteter, deribland i Berlin en semester.
1846 vetenskaplig resa till England, der det ministeriella arkivet i London undersöktes.
1850 till Norge och Danmark med begagnande af Kiöbenhavns m. fl. arkiv.

Digitized by Google

1852 vetenskaplig resa till Frankrike, med tillträde i Paris till utrikes ministerns arkiv, och till Tyskland för vinnande af kännedom om undervisningsverken samt om universiteterna i Bonn, Heidelberg och Berlin.

1862 till Tyskland för inhemtande af kännedom om de kyrkliga förhållandena derstädes.

1863 i Schweiz att studera dess folkskoleförhållanden.

B.

Efterskrift.

Källor till minnesteckningen äro att finna i riksdagshandlingarna åren 1850—1886, i kyrkomötes-protokollen åren 1868, 1873 och 1878, Svensk Författningssamling, Författningar rörande folkundervisningen, Carlstads domkapitels cirkulärer samt i öfrigt Carlsons utgifna skrifter.

Värderika upplysningar äro dessutom meddelade, oberäknadt Hans Maj:t Konungens anförda nådiga skrifvelse till författaren, af lektor E. Carlson om fadrens barndom och lefnads slut samt åtskilliga andra förhållanden; af biskop Beckman och domprosten Torén om ungdomstiden vid universitetet; af professor S. Ribbing om Carlsons ställning såsom statsråd till universitetet i Upsala; af bibliotekarien Cl. Annerstedt om Carlsons betydelse såsom akademisk föreläsare, och af f. d. statsministern frih. L. De Geer om Carlsons ställning i konungens råd.

Till dem alla står jag i stor förbindelse för den beredvillighet, hvarmed de mött mina till dem ställda frågor, likasom jag ock härmed erkänner min tacksamhetsskuld till bibliotekarien H. Wieselgren, som ur Kongl. Biblioteket, Hr P. E. Stenfelt, som ur riksdagens bibliotek, och rektor Th. Säve, som ur Carlstads stifts bibliotek anskaffat erforderliga böcker och skrifter.

Digitized by Google

Svenska Akademiens täflingsämnen

för år 1888.

Afhandlingar i vittra ämnen.

1) Hvilka äro hufvudkaraktererna af det Homeriska epos? Hvilka voro de förnämsta anledningarna till dess uppkomst och utbildning? Och huru vida eller under hvilken förändrad form kan det gifvas ett modernt epos?

2) Om skiljaktigheten mellan den antika klassiciteten och den moderna, sådan den skapats af Fransmän, Italienare och deras efterföljare.

3) Om romanens estetiska värde och betydelse.

4) Om skådespelens olika verkan på bildningen och tänkesätten hos de gamle och de nyare.

5) Hvari bör orsaken sökas, att Spaniorer och Engelsmän företrädesvis skapat en egen dramatisk litteratur, under det andra nationer tagit till mönster dels de gamle, dels den Spanska och Engelska dramen?

6) Om folkvisans uppkomst, väsen och förhållande till konstpoesien.

7) Om den olika karakteren af äldre och nyare tiders politiska vältalighet, jemte en utveckling af de grunder, ur hvilka åtskilnaden mellan den förra och den senare måste härledas.

8) Jemförelse mellan de gamles och de nyares förnämste häfdatecknare, i anseende till förtjenster och brister.

9) Finnas, särskildt med afseende på uppfattningen af naturen, några större skiljaktigheter mellan den klassiskt-antika vitterheten och den nyare? Och hvilka äro i sådant fall de hufvudsakliga olikheterna?

Digitized by Google

10) Lemnar Akademien de täflande frihet att välja något estetiskt eller litterärhistoriskt ämne.

I språkforskningen

utfäster Akademien ett särskildt pris af 1,000 kronor för besvarandet af frågan:

Hvilka äro hufvudepokerna af det Svenska språkets utbildning, och hvad har det vunnit eller förlorat vid de åtskilliga förändringar, det undergått?

För öfrigt lemnas frihet i val af något språkvetenskapligt ämne inom modersmålets tidigare eller senare skiften.

För den historiska framställningen.

Ur fäderneslandets häfder.

1) Om anledningarna till riksföreståndarskapets uppkomst i Sverige, beskaffenheten och gränserna af denna magt, samt det inflytande, som de tre Sturarnes utöfning deraf egde på fäderneslandets öden.

2) Teckning af konung Gustaf I:s senaste regeringsår, hans personliga egenskaper och karakteren af hans 39-åriga regering.

3) Stridigheterna mellan konung Gustaf I:s söner och sonsöner om de furstliga rättigheterna.

4) Om beskaffenheten och syftningen af de hemliga underhandlingar, som efter konung Gustaf II Adolfs död egde rum mellan Axel Oxenstjerna och Wallenstein.

5) Jemförelse mellan Sveriges ställning vid Gustaf II Adolfs död 1632 och Carl Gustafs död 1660, med en öfversigt tillika af rikets yttre och inre tillstånd år 1644, då Kristina, och 1672, då Carl XI emottog riksstyrelsen ur förmyndare-regeringens händer.

6) Framställning af de följder och den inflytelse, Sveriges deltagande i 30-åriga kriget haft, så väl i hänseende till rikets yttre och inre politiska förhållanden, som äfven i afseende på nationalkarakteren, den allmänna bildningen, lefnadssättet, sederna, språket.

7) Om den verkan, som den efter Carl XII:s död vidtagna förändring i rikets styrelseform haft på Svenska folkets tänkesätt, bildning och seder.

Digitized by Google

Ur allmänna historien.

1) Om den verkan, som de gamles kämpaspel (de Olympiska, Pythiska, Isthmiska, Nemeiska) utöfvat på nationalandan och sederna.

2) Om kristendomens inflytande, såsom verldshändelse, på samhällsförfattningar, vetenskaper och konster.

3) Om det inflytande, som Polens egenskap af valrike egt på dess öden.

4) Hvilka voro orsakerna till Preussiska konungadömets hastiga skapelse? Och i hvad mån var minskandet af Sveriges och Polens magt för detsamma nödvändigt?

För öfrigt lemnas fritt val af ämne i den historiska stilen. Med det förbehåll, att ämnet icke får vara närmare vår tid, än år 1818, beror det af de täflande att ur Sveriges eller andra länders historia välja någon icke allt för vidsträckt tidrymd, eller någon märklig händelse, tjenlig för en utförligare berättelse, eller ock en målning af flera namnkunniga personer i något visst tidehvarf. Akademien önskar likväl helst, att ämnet väljes ur fäderneslandets häfder.

Utan att i allmänhet för behandlingen uppställa någon fordran af ett vältaligt skrifsätt, när icke ämnet dertill särskildt föranleder, kan Akademien likväl icke undgå att göra afseende på framställningens förtjenst och språkets vård.

I skaldekonsten

lemnar Akademien fritt val af ämne.

För Zibetska priset.

Sång till upplifvande af något bland fäderneslandets stora minnen.

Akademiens stora pris är, likasom det Zibetska priset, hennes belöningsmedalj af 400 kronors värde. För en afhandling, förtjent af belöning, och som anses hafva kräft en längre fortsatt betraktelse och en allvarligare undersökning, vill Akademien fördubbla detta pris, för att medelst förhöjande af dess yttre värde kunna erkänna äfven det i skriften ådagalagda forsk-

Digitized by Google